

รายงานวิจัยฉบับสุดท้าย

การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2439-2534

สารูป ฤทธิชู และคณะ

มีนาคม 2546

รายงานวิจัยฉบับสุดท้าย
การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2439 – 2534

สารูป ฤทธิชู	โรงเรียนสตรีพัทลุง
เบ็ญจวรรณ บัวขวัญ	สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
โกเมศร์ ทองบุญชู	บ้านไม้เสียบ
มะเหล็ก ศิลปภูศักดิ์	บ้านชะรัด
สุรศักดิ์ พิทักษ์คัตนาคันต์	บ้านในบ้าน

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
กลุ่มโครงการ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา”

กิติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งในกลุ่มโครงการวิจัย “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา” ของฝ่ายชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ยงยุทธ ชูแวน และโรงเรียนสตรีพัทลุง ที่ให้โอกาสครั้งสำคัญ ทั้งพยายามให้ในสิ่งดีงามตลอดระยะเวลาตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ จนกระทั่งสำเร็จ และนำพาให้ผู้วิจัยได้มีกัลยาณมิตรทางวิชาการหลากหลายกลุ่มขึ้นเรื่อยๆ

ขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ดร.แกมสุข นุ่นนนท์ และศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ที่เมตตาปรับเป็นที่ปรึกษาโครงการ กรุณา ติติง ซีแนะ ช่วยเหลือให้ข้อมูล และให้ความรู้สำหรับพัฒนาความคิดเพื่อการนี้ด้วยความมั่นใจ

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ดร.วิทยา สุจริตชนารักษ์ รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม อาจารย์ฉลอง สุนทรวาณิชย์ รองศาสตราจารย์ดร.อาพันธ์ กาญจนพันธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีตตา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.ชูลีพร วิรุณหะ อาจารย์สถาพร ศรีสังข์ จัง ดร.อุทัย ดุลยเกษม รองศาสตราจารย์ดร.ภูวตล ทรงประเสริฐ และ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ผู้ให้คำติชมให้ข้อคิด เสนอแนะในวิธีดำเนินการวิจัย อันทำให้งานวิจัยนี้สมบูรณ์มากขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณ ดร.ชยันต์ วรรณะภูติ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรธงาม เก้าธรรมสาร และผู้ร่วมกลุ่มโครงการทุกท่าน ที่ได้กรุณาตั้งข้อสังเกตเสนอแนะ เติบโตและติดตามความก้าวหน้ามาเป็นระยะๆ

ผู้วิจัยได้อาศัยประโยชน์จากงานเขียนต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่ปรากฏและไม่ปรากฏนามในบรรณานุกรม เพื่อประกอบการดำเนินการวิจัยและเขียนงานวิจัยนี้ และยังสามารถพบบางข้อมูลจากภาคสนามในพื้นที่เป้าหมายและพื้นที่ร่ายทางจากวิทยากรทั้งที่ปรากฏและไม่ปรากฏนามในบคุลนาุกรมก็อีกหลายท่าน ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง จึงขอขอบพระคุณท่านผู้เขียนและท่านวิทยากรดังกล่าวมา ณ โอกาสนี้ด้วย ซึ่งถือเป็นมิติสำคัญของการเสริมสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมทำความเข้าใจชุมชนของตนเองในมิติประวัติศาสตร์

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังได้มีโอกาสร่วมเวทีทางวิชาการต่างๆอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ โครงการต่างๆของกลุ่มโครงการวิจัยนี้ ชุดโครงการเครือข่ายปริญญาโทไทยศึกษา : เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในมิติประวัติศาสตร์ โครงการภูมิปัญญาทักษิณจากวรรณกรรมและพฤติกรรมโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น“กรณีถังแดง”ร่วมกันของชุมชน กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง โครงการวิจัยเรื่อง“พฤติกรรมมีส่วนร่วมของประชาคมจังหวัดพัทลุง ในการสร้างเศรษฐกิจชุมชน”ในสังกัดของมหาวิทยาลัยทักษิณ การประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ เรื่อง “ที่ทรงครั้นการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในทศวรรษนี้” และเรื่อง “ความขัดแย้งและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง รัฐทุน และท้องถิ่น : มุมมองเชิงวัฒนธรรม” การสัมมนาทางวิชาการของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เรื่อง “เปิดโลกวิจัยมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ภาคใต้ : การแสวงหาจิตวิญญาณและพลังทางภูมิปัญญา” และ The First Inter – Dialogue Conference on Southern Thailand : Current Social Tranformations from People's Perspectives การสัมมนาของกลุ่มโครงการวิจัย “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ภาคเหนือ : ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน” การเสวนาของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน) เรื่อง “ชุมชนไทยในยุคโลกาภิวัตน์” การสัมมนาทางวิชาการของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่อง “ความรู้เรื่องเมืองไทย” และเรื่อง “พลังท้องถิ่นในกระแสความเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม” ผู้วิจัยรู้สึกทราบบ้างที่ได้มีโอกาสเรียนรู้ พัฒนาตนเอง พัฒนางาน และเป็นการเสริมสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วม ทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นตนเองในมิติประวัติศาสตร์อีกมิติหนึ่ง จึงขอขอบพระคุณผู้ที่ให้โอกาสดังกล่าวมา ณ โอกาสนี้อีกครั้งหนึ่ง

ผู้ช่วยแปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษ อาจารย์ถนอมจิตร สังข์จรรยา ผู้ช่วยผู้วิจัย คุณเบ็ญจวรรณ บัวขวัญ ผู้ใหญ่โกเมศร์ ทองบุญชู คุณมะเหล็ก ศิลป์ภูศักดิ์ อาจารย์สุรศักดิ์ พิทักษ์คัคณานต์ ผู้เรียนรายวิชา หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยและสมาชิกชมรมรักษ์ป่าเขาทะเลสาบของโรงเรียนสตรีพัทลุง อีกทั้งผู้ดำเนินการจัดพิมพ์ต้นฉบับคุณผุสดี ไชยรัตน์ และคุณฉนิช สุริโย ท่านทั้งหลายเหล่านี้ คือ ผู้ต้องเหน็ดเหนื่อย มาตั้งแต่ต้นและหลายครั้งที่ต้องปรับแก้ไข ก็ได้รับความร่วมมือช่วยเหลืออย่างดีมาโดยตลอด ซึ่งก็เป็นอีกมิติหนึ่งของการเสริมสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วม ทำความเข้าใจชุมชนตนเองในมิติประวัติศาสตร์ ขอขอบคุณ

เหนือคำขอบคุณอื่นใด สำหรับคุณแม่ หลานๆและกัลยาณมิตรในโรงเรียนสตรีพัทลุง ที่คอยห่วงใย ให้กำลังใจ และสนับสนุนการวิจัยเสมอมา

สารูป ฤทธิ์ชู
9 มีนาคม 2546

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2439-2534” (The Local Politics of Songkhla Lake Basin Economy 1896 - 1991) เป็นความพยายามที่จะทำการศึกษาและทำความเข้าใจถึงวิวัฒนาการทางการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยใหม่ ตั้งแต่รัฐไทยจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้นใน พ.ศ.2439 จนถึง พ.ศ.2534 เมื่อผู้แทนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ภาคใต้ ประกาศยุติการต่อสู้ด้วยอาวุธอย่างเป็นทางการที่จังหวัดพัทลุง เบื้องหลังทางการเมือง และผลกระทบจากการเมืองท้องถิ่นบริเวณดังกล่าว ที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น อันจะนำไปสู่ความเข้าใจวิถีชีวิตของประชาชนได้อีกครั้งหนึ่งอดีตที่ผ่านมาเป็นเงื่อนไขหรือเป็นตัวกำหนดปรากฏการณ์ในปัจจุบันอย่างไร อีกทั้งมุ่งส่งเสริมและสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นของตนเองในมิติประวัติศาสตร์ โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ อิงวิธีการเชิงสังคมมานุษยวิทยา และสังคมวิทยา ด้วยชุมชนกรณีศึกษา ชุมชนอื่นๆ เวทีเสวนาชาวบ้าน การประชุมทางวิชาการ และการวิจัยเอกสาร แล้วจัดทำรายงานการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

เนื้อหาแบ่งเป็นห้าบท โดยแยกบทนำและบทส่งท้ายไว้ต่างหาก

บทนำ ว่าด้วยโจทย์วิจัย ตั้งแต่ความเป็นมาและความสำคัญของงานวิจัย วัตถุประสงค์ของโครงการ คำถามหลักของการวิจัย กรอบแนวคิดและขอบเขตของการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย ระยะเวลาวิจัย ผลที่คาดว่าจะได้รับ และที่ปรึกษาโครงการ

บทที่ 1 ศึกษาการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อน พ.ศ.2439 โดยพิจารณาถึงภูมิศาสตร์พลวัตบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม และการเมืองพลวัตของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อน พ.ศ.2439

บทที่ 2 ถึงบทที่ 5 ศึกษาการเมืองของชุมชนกรณีศึกษาสี่ชุมชน โดยพิจารณาถึงทำเลที่ตั้ง โครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ.2439 ถึงปัจจุบัน เนื่องจากเรื่องราวเหล่านี้เกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด

บทที่ 2 ศึกษาการเมืองชุมชนเขตริมทะเลในบริบทลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534
กรณีศึกษา : ชุมชนบ้านโนนบ้าน จังหวัดสงขลา

บทที่ 3 ศึกษาการเมืองของชุมชนเขตเมืองในบริบทลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534
กรณีศึกษา : ตลาดสี่กั๊ก จังหวัดพัทลุง

บทที่ 4 ศึกษาการเมืองชุมชนเขตเขาควนในบริบทลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534
กรณีศึกษา : ชุมชนบ้านชะรัด จังหวัดพัทลุง

บทที่ 5 ศึกษาการเมืองของชุมชนเขตทุ่งราบในบริบทลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534
กรณีศึกษา : ชุมชนบ้านไม้เสียบ จังหวัดนครศรีธรรมราช

บทส่งท้าย กล่าวถึงสาระทั้งหมดในลักษณะตอบโจทย์วิจัย

ผลการศึกษา เป็นประวัติศาสตร์จากภายในของชุมชนท้องถิ่นมากกว่าของผู้วิจัย โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองสมัยใหม่ในรูปแบบของขบวนการชาวนา ในนามของโจร ชุมโจร และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งส่งผลต่อภาพลักษณ์การไม่ยอมคนในสมัยปัจจุบัน แต่ก็มีข้อแตกต่างกันในรายละเอียดของแต่ละพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่ปลายน้ำ กลางน้ำ ขึ้นไปจนถึงเขตต้นน้ำแถบเชิงเขาบรรทัด

Abstract

The purpose of this research entitled “The Local Politics of Songkhla Lake Basin Economy 1896-1991” was to make a historical study of the evolution of the local politics of Songkhla lake basin economy at modern times, dating from 1896 when Thai state established Nakornsithammarat county to 1991 when the representative of Communist Party in the South declared the surrender in Phatthalung with respect to the political background as well as impacts on local communities, which lead to the understandings of the inhabitants’ lifestyles and the key answers to how past events conditioned present phenomenon. Historically, the study was also to promote and create participatory atmosphere in understanding local communities. The method of study employed was a historical one based on socio-anthropological and sociological approaches involving selected communities for case studies as well as broad communities, villagers’ conferences, academic discussions and seminars, and documentary research. Finally, a research report in the manner of analytical description was compiled.

The contents are divided into five chapters, separating the introduction and the summary out.

The introduction includes research questions, the rationale and principal, project objectives, key questions, view-point frame and research boundary, methods of study, duration, expected outcomes, and project consultants.

Chapter 1 is the study of the local politics of Songkhla lake basin economy before 1896 concerning geographical dynamics, economical and socio-cultural structures, and political dynamics of the lake basin before 1896.

Chapter 2 to 5 consist of case studies of four communities, bringing up location, economical and socio-cultural structures, together with political changes since 1896 in that all of these are closely connected.

Chapter 2 refers to political study of communities situated ashore in context of Songkhla lake basin between 1896 and 1991. Case study: Ban Nai Ban Community, Songkhla.

Chapter 3 includes political study of urban communities in context of Songkhla lake basin between 1896 and 1991. Case study: Si Kak Market, Phatthalung.

Chapter 4 includes political study of communities in high lands in context of Songkhla lake basin between 1896 and 1991 Case study: Ban Cha-rat Community, Phatthalung.

Chapter 5 refers to political study of communities in low lands in context of Songkhla lake basin between 1896 and 1991. Case study: Ban Mai Seab Community, Nakornsithammarat.

The summary deals with all key points in the manner of answering research questions.

The findings obtained the history from local communities rather than from the researcher. Modern political changes exist through farmers' process in the name of thieves, a thief gang, and communist party of Thailand. This influenced the inhabitants' images of inflexibility at present times. The characteristics, however, differ from place to place - from the water end up to the water source at the foot of Bantat range.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ค
ABSTRACT	จ
สารบัญ	ช
สารบัญแผนที่	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
สารบัญแผนภูมิ	ฏ
สารบัญตาราง	ฐ
บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของงานวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของโครงการ	3
คำถามหลักของการวิจัย	4
กรอบแนวคิดและขอบเขตของการวิจัย	4
วิธีดำเนินการวิจัย	6
ระยะเวลาวิจัย	9
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	9
ที่ปรึกษาโครงการ	9
เอกสารอ้างอิง	10
บทที่ 1 การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อน พ.ศ.2439	12
ภูมิศาสตร์พลวัตบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา	13
โครงสร้างทางเศรษฐกิจ	20
โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม	26
สมัยก่อนประวัติศาสตร์ : ก่อนพุทธศตวรรษที่ 12	26
สมัยประวัติศาสตร์วิบุราณ : พุทธศตวรรษที่ 12 – 18	26
สมัยประวัติศาสตร์ชาติไทย : พุทธศตวรรษที่ 19 – 25	29
การเมืองพลวัตของบริเวณลุ่มทะเลสาบก่อน พ.ศ.2439	38
ยุคสมัยของอำนาจนอกเหนือธรรมชาติ : ก่อนพุทธศตวรรษที่ 12	39
ยุคสมัยของเกาะเทณฑาเลม : พุทธศตวรรษที่ 12 – 18	39
ยุคสมัยของผืนแผ่นดินใหญ่และเกาะเทณฑาเลม : พุทธศตวรรษที่ 19–พ.ศ.2439	42
บทที่ 2 การเมืองของชุมชนเขตริมทะเลในบริบทลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534	
กรณีศึกษา : ชุมชนบ้านโนบ้าน จังหวัดสงขลา	53
ทำเลที่ตั้ง	55
โครงสร้างทางเศรษฐกิจ	59
โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม	65

	หน้า
การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ.2439 – ปัจจุบัน	71
พ.ศ.2439 – 2490 : โฟงพางเพื่อยังชีพ : ชุมชนร่มเย็น	71
ทศวรรษ 2490 – 2510 : ยุคทองของโฟงพาง : ชุมชนตื่นตัว	75
ทศวรรษ 2520 – ปัจจุบัน : ยุคโฟงพางใต้ดิน : ชุมชนตื่นรนต่อสู้	79
บ้านในบ้นกับการเมืองภาครัฐ พ.ศ.2439 – 2534	85
ระยะแรก พ.ศ.2439 – 2458 : ยุคสมัยของทางเรือ	85
ระยะที่สอง พ.ศ.2458 – 2504 : ยุคสมัยของทางรถไฟหลวง	89
ระยะที่สาม พ.ศ.2504 – 2534 : ยุคสมัยของทางรถยนต์	91
บทที่ 3 การเมืองของชุมชนเขตเมืองในบริบทลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534	
กรณีศึกษา : ตลาดสี่ก๊ก จังหวัดพัทลุง	93
ทำเลที่ตั้ง	94
โครงสร้างทางเศรษฐกิจ	98
โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม	103
การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ.2439 – ปัจจุบัน	112
ช่วงแรก พ.ศ.2439 – 2467 : การสร้างบ้านแปลงเมืองใหม่ : ยุคสมัยแห่ง	
การกระชับอำนาจรัฐในตัวเมืองพัทลุง : กำเนิดของขบวนการชาวนา	112
ช่วงหลัง พ.ศ.2467 – ปัจจุบัน : ยุคสมัยแห่งการเก็งกำไร : การเติบโตของ	
ตลาดสี่ก๊กและขบวนการชาวนา	125
บทที่ 4 การเมืองของชุมชนเขตเขาควนในบริบทลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534	
กรณีศึกษา : ชุมชนบ้านชะรัด จังหวัดพัทลุง	134
ทำเลที่ตั้ง	134
โครงสร้างทางเศรษฐกิจ	138
โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม	142
การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ.2439 – ปัจจุบัน	147
ยุคแรก พ.ศ.2439 – 2490 : การปฏิรูปอำนาจระดับตำบล : ดอง – เกล :	
กำเนิดของขบวนการชาวนา	147
ยุคหลัง ทศวรรษ 2490 – ปัจจุบัน : การปฏิรูปศาสนาและการศึกษา :	
ขบวนการชาวนา : การรุกรานของทุน	153
บทที่ 5 การเมืองของชุมชนเขตทุ่งราบในบริบทลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534	
กรณีศึกษา : ชุมชนบ้านไม้เสียบ จังหวัดนครศรีธรรมราช	166
ทำเลที่ตั้ง	168
โครงสร้างทางเศรษฐกิจ	170
โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม	172

	หน้า
การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ.2439 – ปัจจุบัน	174
ระยะแรก พ.ศ.2439 – 2490 : ยุคสมัยของชุมชนอิสระและจุดกำเนิดของ ขบวนการชาวนา	174
ระยะที่สอง พ.ศ.2490 – 2524 : ยุคสมัยของขบวนการชาวนาและการแย่งชิง ทรัพยากร	182
ระยะที่สาม พ.ศ.2524 – ปัจจุบัน : โครงการชลประทานคลองไม้เสียบ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และการแย่งชิงทรัพยากร	185
บทส่งท้าย	194
วิวัฒนาการทางการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534	194
ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเมืองท้องถิ่น พ.ศ.2439–2534	197
ผลกระทบจากการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534 ที่มีต่อชุมชนและท้องถิ่น	199
แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาแบบที่มีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นบริเวณ ลุ่มทะเลสาบสงขลา	200
บรรณานุกรม	203
บุคลากรุกรม	234

สารบัญแผนที่

แผนที่	หน้า
1 แผนที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แสดงชุมชนกรณีศึกษา : บ้านในบัน บ้านไม้เสียบ บ้านชะรัด และตลาดสี่กั๊ก	7
2 แผนที่ราชอาณาจักรสยามประกอบเอกสารของครอฟอร์ด ตรงกับ พ.ศ.2365 จะเห็นว่าทะเลสาบสงขลามีสภาพเหมือนอ่าว	17
3 แผนที่ราชอาณาจักรสยามประกอบเอกสารของเซอร์จอห์น เบาริ่ง ตรงกับ พ.ศ.2398 จะเห็นได้ว่าทะเลสาบสงขลามีสภาพเหมือนอ่าว ที่มีเกาะแทนตาเล็มบังอยู่หน้าอ่าว	18
4 แผนที่ตำบลหัวเขา	54
5 แผนที่ที่ตั้งเมืองสงขลาหัวเขาแดงและแหลมสน	56
6 แผนที่แสดงเครื่องมือกระชับอำนาจของภาครัฐ พ.ศ.2439 – 2534	84
7 แผนที่ที่ตั้งเมืองพัทลุงใหม่ : ตลาดสี่กั๊ก พ.ศ.2471	96
8 แผนที่ที่ตั้งบ้านชะรัด	135
9 แผนที่ที่ตั้งบ้านไม้เสียบ	167
10 แผนที่ที่ตั้งสถานีท่าเสม็ด (ชะอวด) ถึงพัทลุง พ.ศ.2471	178

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 โฟงพาง	67
2 สถานที่ตั้งโฟงพาง	67
3 เวทีเสวนา “ชุมชนบ้านในบ้านและชุมชนหัวเขา”	83
4 ชุมชนบ้านในบ้านและชุมชนหัวเขา	83
5 เวทีเสวนาตลาดสี่กั๊ก	126
6 เวทีเสวนาตลาดสี่กั๊ก	126
7 บริเวณตอนบนของฝายพญาไ้ฮั่ง	159
8 ฝายพญาไ้ฮั่งบริเวณปากคลองส่งน้ำขนาดใหญ่	159
9 เวทีเสวนา “ชุมชนชะรัด”	165
10 ชุมชนชะรัด	165
11 เวทีเสวนา “ชุมชนไม้เสียบ”	186
12 ชลประทานคลองไม้เสียบอันเนื่องมาจากพระราชดำริ	186
13 การเมืองภาคยาวชนกับแหล่งป่าต้นน้ำเทือกเขาบรรทัด	202
14 การเมืองภาคยาวชนกับแหล่งป่าต้นน้ำเทือกเขาบรรทัด	202

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่	
1 แผนภูมิแสดงการแบ่งประเภทข้าราชการที่ประจำอยู่ในเมือง ตามแบบเทศาภิบาล พ.ศ.2439	115
2 แผนภูมิแสดงการแบ่งประเภทข้าราชการที่ประจำอยู่ในเมืองพัทลุง ตามธรรมเนียมเดิมก่อน พ.ศ.2439	116

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ตารางการจับสัตว์น้ำ พ.ศ.2527	62
2	ตารางปริมาณสินค้าที่ส่งออกจากสถานีพัทลุง พ.ศ.2457 – 2475	102
3	ตารางปริมาณการศึกษาจังหวัดพัทลุง พ.ศ.2501	107
4	ตารางแสดงบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐานของภาครัฐในตำบลชะรัด พ.ศ.2543	147

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของงานวิจัย

กลุ่มโครงการวิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เป็นการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์พัฒนาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในช่วงประมาณร้อยปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นระยะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างหลากหลาย โดยเป็นการศึกษาเนื้อหาในประเด็นต่างๆที่เป็นองค์ประกอบหลักของสังคมรอบด้าน จะทำให้สามารถมองเห็นความเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ของบริเวณนี้ได้ทั้งหมด อันจะนำไปสู่ความเข้าใจวิถีชีวิตของประชาชนได้ว่า อดีตที่ผ่านมาเป็นเงื่อนไขหรือเป็นตัวกำหนดปรากฏการณ์ในปัจจุบันอย่างไร

กลุ่มโครงการวิจัยดังกล่าวมี ยงยุทธ ชูแวน เป็นผู้ประสานงานกลุ่มโครงการและพรรณงาม เก้าธรรมสาร เป็นที่ปรึกษาผู้ประสานงาน โดยแบ่งเป็น 7 โครงการ ตามประเด็นและผู้วิจัย ดังนี้

- โครงการที่ 1 ประเด็นการเมืองท้องถิ่น ผู้วิจัย สารูป ฤทธิ์ชู
- โครงการที่ 2 ประเด็นเศรษฐกิจท้องถิ่น ผู้วิจัย กิตติ ต้นไทย
- โครงการที่ 3 ประเด็นเมืองและการคมนาคม ผู้วิจัย ศุภิมา นฤมล วงศ์สุภาพ
- โครงการที่ 4 ประเด็นการใช้ทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ ผู้วิจัย สุทธิญา ทองรักษ
- โครงการที่ 5 ประเด็นการใช้ทรัพยากรประมงพื้นบ้าน ผู้วิจัย เลิศชาย ศิริชัย
- โครงการที่ 6 ประเด็นนันทนาการ การละเล่น ผู้วิจัย พิทยา บุขรารัตน์
- โครงการที่ 7 ประเด็นศาสนา ผู้วิจัย เอี่ยม ทองดี และ ชัยวุฒิ พิชยะกุล

ในส่วนของประเด็นการเมืองท้องถิ่น ผลจากการศึกษาเบื้องต้นของ ณรงค์ นุ่นทอง ในการปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยพระยาสุโขมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ.2439 - 2449) (2519) พบว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการแต่งตั้งข้าหลวงเทศาภิบาลออกไป จัดการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชตามระเบียบ “เทศาภิบาล” ในปี พ.ศ.2439 โดยจัดการปกครองเมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา ซึ่งเป็นเมืองในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาพร้อมกับบริเวณเจ็ดหัวเมือง (สามจังหวัดชายแดนภาคใต้) ในการจัดปกครองในเมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา รัฐบาลไทยได้นำระบบการปกครองแบบใหม่เข้าไปใช้อย่างเต็มที่ เพื่อเปลี่ยนระบบการปกครอง ในหัวเมืองเหล่านี้เป็นแบบสมัยใหม่เช่นเดียวกับหัวเมืองชั้นใน การจัดการปกครองในระยะแรกได้รับการต่อต้านจากเจ้าเมืองและกรมการเมือง เพราะเป็นผู้ที่ต้องสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์ แต่พระยาสุโขมนัยวินิตข้าหลวงเทศาภิบาลสามารถแก้ปัญหาได้ จึงทำให้การปฏิรูปการปกครองในเมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา บรรลุผลสำเร็จตามนโยบายของรัฐบาลทุกประการ

ต่อมาชาติ ศิลปรัตน์ ได้สานต่อเรื่องราวดังกล่าว ในการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชภายใต้สมเด็จพระเจ้านั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ (พ.ศ.2453 - 2468) (2529) โดยศึกษาการจัดการปกครองบริเวณนี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการศึกษาของ ณรงค์ นุ่นทอง และชาติ ศิลปรัตน์ นอกจากมีความต่อเนื่องกันแล้ว ยังมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน บางประการกล่าวคือ การให้ความสำคัญกับบทบาทของข้าหลวงเทศาภิบาล และการใช้หลักฐานเอกสาร ราชการส่วน

กลางเป็นหลัก ทำให้มองเห็นเฉพาะภาพการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างส่วนบน และละเลย เหตุการณ์ในบางช่วงไป คือ พ.ศ.2449 – 2453 ทั้งๆที่อยู่ในระบบเทศบาลเช่นเดียวกัน ระยะต่อมา พิศมัย นันทแสง ระบบเทศบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ.2439 - 2476 (2536) ก็ได้ศึกษาเรื่องราวของบริเวณนี้ ครอบคลุมทั้งระบบเทศบาล โดยอาศัยหลักฐานราชการ หรือมุมมองจากส่วนกลางเป็นหลักเช่นเดียวกับงานของณรงค์ นุ่นทอง และชาติ ศิลปรัศมี ทำให้มองเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงในระบบเทศบาลทั้งระบบชัดเจน แต่ก็ยังเป็นเพียงในโครงสร้างส่วนบนอีกเช่นเดิม ยังคงไม่เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบไปถึงท้องถิ่นและชุมชนอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี งานศึกษาของ ล้อม เพ็งแก้ว รุ่งดอนทราย และคำห้วแพร (2537) และ ประมวล มณีโรจน์ โจรพัทลุง - กรณีตำนานโจรแห่งตำบลดอนทราย : ความแรงของลมฝนย่อมเกี่ยวเนื่องกับเมฆหมอกแห่งฤดูกาล (2537) ต่างให้ความสำคัญกับหลักฐานข้อมูลในท้องถิ่น ทำให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อชุมชนและท้องถิ่นอย่างแท้จริง แต่ก็มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับโจรแห่งเมืองพัทลุงเพียงอย่างเดียว ในขณะที่งานของ วินัย สุกใส ใน ภูเขา ทุ่งราบ และทะเล : วิถีแห่งความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา (2536) ได้ใช้ข้อมูลพื้นบ้านโดยเน้นวรรณกรรมอธิบายการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไว้อย่างน่าสนใจ มีประเด็นทางการเมืองเข้าไปเกี่ยวข้องไม่ชัดเจนนัก ส่วนงานของ สุวิงศ์ พงศ์ไพบุลย์ ข้อจำกัดและปัจจัยทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา (2535 - 2536) มุ่งอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนระยะยาวตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบันได้อย่างลุ่มลึกตามแบบฉบับผู้ประสพการณ์สูงเกี่ยวกับการใช้ข้อมูล พื้นบ้าน โดยแทบจะได้พาดพิงถึงการเมืองหรือการใช้อำนาจของรัฐ แต่ดูเหมือนมีนัยทางการเมืองแฝงอยู่ตลอด เช่นเดียวกันกับการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมภาคใต้ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 1 – 10 (2529) ได้ให้พื้นที่ค่อนข้างมากกับบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาและเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทางการเมืองแทบทั้งสิ้น แม้จะมีได้ระบุถึงการใช้อำนาจของรัฐ

กล่าวได้ว่า การศึกษาที่ผ่านมาของประเด็นการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ยังขาดมุมมองจากท้องถิ่นในช่วงประมาณร้อยปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญ เพราะเป็นระยะของการปฏิรูปที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมรอบด้าน โดยเฉพาะในทางด้านการเมือง รัฐไทยได้ขยายตัวและมีอิทธิพล ต่อท้องถิ่นมากขึ้นตามลำดับ โดยลิดรอนสิทธิชุมชนในการจัดการดูแลบริหาร และตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรทุกชนิดมากขึ้นเรื่อยๆ จนปัจจุบันนี้ชุมชนท้องถิ่นแทบจะไม่เหลือทรัพยากรอะไรในท้องถิ่นที่จะสามารถตัดสินใจใช้สอยได้เอง ทั้งนี้เพราะรัฐได้รับเอาสิทธิชุมชนในลักษณะนี้ไปครอบครองโดยอ้างว่าสามารถตัดสินใจและบริหารการใช้ทรัพยากรเหล่านี้ได้ดีกว่าชุมชนและท้องถิ่น จึงปรากฏหลักฐานของความเปลี่ยนแปลง การปรับตัว ตลอดจนปฏิบัติการด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละท้องถิ่นต่างกัน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ปฏิกริยาต้านการเมืองที่เหมือนๆ กัน ประการหนึ่ง คือ การปฏิเสธกลไกรัฐของชุมชนบริเวณนี้ในรูปแบบต่างๆ หลายกรณี นับตั้งแต่โจรเล็กโจรน้อย ชุมโจร ไปจนถึงการเป็นพื้นที่สีแดงของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ชุมชนท้องถิ่นแถบนี้มิได้มีรากเหง้าทางสังคม - วัฒนธรรมอย่างไร เหตุใดจึงเวลาเกือบศตวรรษ จึงไม่สามารถเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงหรือรื้อถอนความเข้มข้นในรูปแบบจิตสำนึก การไม่ยอมคนหรือไม่ยอมรับการข่มเหงจากคนภายนอกได้ เหตุใดสำนึกเกี่ยวกับสิ่งที่ชุมชนแถบนี้เรียกว่า “นาย” จึงต้องออกมาในภาพลบโดยตลอด และเหตุใดสังคมสมัยใหม่นับตั้งแต่ระบบราชาธิปไตยสืบต่อมาถึงระบบประชาธิปไตยพื้นบ้านแถบนี้ จึงถูกตราให้เป็น “แดนโจร” อย่างไม่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะกรณีของพัทลุงจังหวัดเดียวที่มีพื้นที่

ทั้งหมดอยู่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ดูเหมือนจะรุนแรงกว่าที่อื่น แม้แต่ในยุคโลกาภิวัตน์ ผลการศึกษาของสำนักวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในร่างรายงานฉบับสุดท้าย แผนลงทุนจังหวัดพัทลุง (รายงานหลัก) (2537) ก็ยังระบุว่า “ภาพพจน์ในด้านความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน” เป็นปัญหาแรกของปัญหาโดยรวมของจังหวัดพัทลุง

โครงการวิจัยเรื่อง การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 - 2534 จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะพัฒนาการทางการเมืองในช่วงสมัยใหม่นี้ย่อมเป็นตัวกำหนดหรือเป็นเงื่อนไขของปรากฏการณ์หรือปัญหาต่างๆ ของสังคมสมัยปัจจุบัน การศึกษาการเมืองท้องถิ่นในช่วงนี้เป็นเสมือนส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตผู้คนในบริเวณนี้ เนื่องจากเป็นเนื้อหาที่มีความใกล้ชิดและมีมหายใจสืบเนื่องกับปัจจุบัน โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2439 เมื่อมีการจัดการปกครองเมืองในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาพร้อมกับบริเวณเจ็ดหัวเมืองเป็นมณฑลนครศรีธรรมราช จนถึงพ.ศ.2534 เมื่อผู้แทนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยภาคใต้ ประกาศยุติการต่อสู้ด้วยอาวุธอย่างเป็นทางการที่จังหวัดพัทลุง จริงอยู่ดูประหนึ่งว่าโครงการวิจัยนี้จะทับซ้อนกับ สารูป ฤทธิ์ชู ตามรอยช้างแลได้ : การใช้ทรัพยากรและการเมืองท้องถิ่นของบ้านโรงช้าง ตำบลบ้านพร้าว อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง (2542) ภายใต้โครงการวิจัยเรื่อง โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา ของสุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ เมธีวิจัยอาวุโส สาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (2540) ของฝ่ายสนับสนุนเชิงวิชาการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) แต่ก็มีข้อแตกต่างที่ตรงที่ ตามรอยช้างแลได้ฯ มุ่งศึกษาเฉพาะชุมชนที่มีช้าง โดยใช้บ้านโรงช้างในจังหวัดพัทลุงเป็นกรณีศึกษา ชุมชนที่มีช้างของภาคใต้ตอนกลาง ส่วนโครงการวิจัยเรื่อง การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบ พ.ศ.2439 - 2534 นี้ จะเป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองท้องถิ่นโดยรวมของบริเวณลุ่มทะเลสาบแห่งนี้ ทั้งการเมืองในโครงสร้างส่วนบนและส่วนล่างที่อาศัยหลักฐาน หรือมุมมองจากท้องถิ่นเป็นหลัก เหมือนกันกับ ตามรอยช้างแลได้ฯ โดยมีประเด็นของการศึกษาว่าการเมืองท้องถิ่นของบริเวณนี้ในช่วงสมัยใหม่ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น และส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นมากน้อยเพียงใด อย่างไร ที่เป็นเงื่อนไขหรือเป็นตัวกำหนดปรากฏการณ์ในสมัยปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อศึกษาถึงวิวัฒนาการทางการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในช่วงสมัยใหม่ ตั้งแต่รัฐไทยจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้นใน พ.ศ.2439 จนถึงพ.ศ.2534 เมื่อผู้แทนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ภาคใต้ ประกาศยุติการต่อสู้ด้วยอาวุธอย่างเป็นทางการที่จังหวัดพัทลุง
2. เพื่อวิเคราะห์ถึงเบื้องหลังทางการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยใหม่ พ.ศ.2439 - 2534 โดยดึงเอาปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจเข้าไปประกอบพิจารณาอย่างใกล้ชิด
3. เพื่อวิเคราะห์ถึงผลกระทบจากการเมืองท้องถิ่นของบริเวณดังกล่าว ใน พ.ศ.2439 - 2534 ที่มีต่อชุมชนและท้องถิ่นอย่างแท้จริง ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจวิถีชีวิตของประชาชนได้ว่า อดีตที่ผ่านมานั้น เป็นเงื่อนไขหรือเป็นตัวกำหนดปรากฏการณ์ในปัจจุบันอย่างไร
4. เพื่อส่งเสริมและสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นของตนเองในมิติประวัติศาสตร์

คำถามหลักของการวิจัย

1. การเมืองท้องถิ่นของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในช่วงสมัยใหม่ เมื่อรัฐไทยแผ่ขยายลงมาตั้งแต่ พ.ศ.2439 - 2534 กลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่น ทั้งกลุ่มอำนาจเดิมและกลุ่มอำนาจใหม่ ตลอดจนราษฎรในชุมชนตามสังคมดั้งเดิมแต่ละเขตเล่นการเมืองกันอย่างไร มีวัฒนธรรมทางการเมืองรูปแบบใด เหตุใดจึงเป็นแบบนั้น
2. เบื้องหลังทางการเมืองท้องถิ่นของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยใหม่นั้นเป็นอย่างไร โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์อย่างไร เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น
3. การเมืองท้องถิ่นของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยใหม่นั้น ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นมากน้อยเพียงใด อย่างไร ที่เป็นเงื่อนไขหรือตัวกำหนดปรากฏการณ์ในสมัยปัจจุบัน
4. ชุมชนท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นของตนเองในมิติประวัติศาสตร์อย่างไร จึงจะเป็นการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

กรอบแนวคิดและขอบเขตของการวิจัย

1. บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา หมายถึง พื้นที่ในจังหวัดพัทลุงทั้งหมด พื้นที่เกือบทั้งหมดของจังหวัดสงขลา ยกเว้นอำเภอจะนะ อำเภอเทพา อำเภอนาทวี พื้นที่ส่วนน้อยของจังหวัดนครศรีธรรมราช คือ อำเภอชะอวด และอำเภอหัวไทร โดยเป็นร่องรอยของเมืองพัทลุงในสมัยก่อนการเติบโตของเมืองสงขลา ในพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นบริเวณหนึ่งของภาคใต้ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มายาวนาน เป็นรอยต่อของศาสนาพุทธกับอิสลาม มีเส้นทางเดินบกหลายทาง เมื่อเมืองสงขลาเติบโตขึ้น ส่วนกลางพยายามแบ่งแยกแล้วปกครอง แต่ก็อาศัยเมืองนครศรีธรรมราชดูแลหัวเมืองของภาคใต้ และเป็นฐานขยายอำนาจลงไปทางปลายแหลมมลายู ความเติบโตของท้องถิ่นมีผลมาจากการค้ากับภายนอก และความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับอิทธิพลของพราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิม การปกครองเป็นแบบกินเมือง กล่าวคือกลุ่มผู้ปกครองมักเป็นเครือญาติกัน เจ้าเมืองมีอำนาจเก็บภาษีใช้ไพร่และเก็บเงินราชการจากไพร่ได้ มีสิทธิทำโทษพลเมืองตามใจชอบ อีกทั้งมีความสามารถในการเปิดตัว ปรับเปลี่ยน ดังปรากฏหลักฐานในเอกสารประเภทกฎหมายท้องถิ่นที่รับกฎหมายของทางส่วนกลางมาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น จนจัดได้ว่าเป็นสมัยเก่าที่วัฒนธรรมภายในชุมชนแข็งแกร่ง แม้จะมีวัฒนธรรมจากกลุ่มชนภายนอกเข้ามาผสมผสาน แต่ก็มักจะถูกหลอมละลายจนหมดกลิ่นอายของวัฒนธรรมต่างถิ่น อิทธิพลทางการเมืองในบริเวณนี้จึงค่อนข้างรุนแรง ก่อให้เกิดการปล้นสะดมบ่อยครั้งทั้งจากภายในและภายนอก และนับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ทางส่วนกลางเริ่มคลั่งใจผู้ปกครองเมืองนครศรีธรรมราชที่มีบทบาทสูงในหัวเมืองภาคใต้ ขณะเดียวกันการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกจากฝรั่งเศสและอังกฤษทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณคอคอดกระและเมืองประเทศราชมลายู ทำให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยต้องทรงเริ่มจัดการปกครองเสียใหม่ เพื่อตั้งอำนาจเข้าสู่พระราชวงศ์จักรีตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้นในปี 2439 มีข้าหลวงเทศาภิบาลประจำอยู่ที่เมืองสงขลา บังคับบัญชาเมืองตั้งแต่นครศรีธรรมราช ตลอดลงไปถึงเมืองประเทศราชมลายู

2. วิวัฒนาการทางการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยใหม่ ตั้งแต่มีการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้นใน พ.ศ.2439 จนถึงพ.ศ.2534 เมื่อผู้แทนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ภาคใต้ ประกาศยุติการต่อสู้ด้วยอาวุธอย่างเป็นทางการที่จังหวัดพัทลุง เป็นระยะที่รัฐไทยแผ่ขยายลงมาทางภาคใต้ตามกระบวนการ "ทำให้ทันสมัย" โดยไม่ยอมให้กลุ่มผู้ปกครองแบบเก่ามีอำนาจอย่างเต็มที่

เคยมีมา ให้ข้าหลวงเทศาภิบาลคอยดูแลเป็นหูเป็นตาแทนรัฐบาล การกินเมือง ซึ่งเคยกินภาษีทุกอย่าง กลับกลายเป็นกินเฉพาะเงินเดือนพระราชทานในฐานะข้าราชการ เพราะรัฐบาลเริ่มเก็บภาษีเอง ข้าราชการฝ่ายปกครองมีฐานะเป็นข้าราชการ ก็ต้องถูกย้ายไปตามที่ต่างๆ ตามคำสั่งของรัฐบาล ไม่ผูกพันเป็นเจ้าของ เจ้าชีวิตของชาวชนบทอยู่เพียงแห่งเดียวตามระบบเดิม ส่วนพลเมืองที่เคยเป็นเพียงบ่าวไพร่ ได้มีโอกาสเลือก ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ขึ้นเป็นหัวหน้า ซึ่งเท่ากับได้มีโอกาสเสนอความต้องการของตนเองให้นายอำเภอ และเจ้าเมืองทราบ การศึกษาในระบบใหม่ทำให้พลเมืองเริ่มมีความผูกพันกับรัฐบาลและเริ่มมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐประชาชาติ โดยภาพรวมระบบราชการสมัยใหม่ ประเทศไทยได้นำระบบการปกครองแบบใหม่ เข้าไปใช้อย่างเต็มที่ เพื่อเปลี่ยนระบบการปกครองในหัวเมืองลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นแบบสมัยใหม่เช่นเดียวกับหัวเมืองชั้นใน จึงได้รับการต่อต้านจากกลุ่มอำนาจเก่ามาก เพราะเป็นผู้ที่ต้องสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์ อีกทั้งได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากภายในท้องถิ่น ประการสำคัญคือท้องถิ่นและชุมชนถูกกลืนตรึงในการจัดการดูแล บริหาร และตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรทุกชนิดมากขึ้นเรื่อยๆ จนทุกวันนี้ ชุมชนและท้องถิ่นแทบจะไม่เหลืออะไรในท้องถิ่นที่จะสามารถตัดสินใจใช้สอยได้เอง ทั้งนี้เพราะรัฐได้รับเอาสิทธิชุมชนในลักษณะนี้ไปครอบครอง โดยอ้างว่าสามารถตัดสินใจและบริหารการใช้ทรัพยากร เหล่านี้ได้ดีกว่า ส่งผลให้ปรากฏหลักฐานของความเปลี่ยนแปลง การปรับตัว ตลอดจนปฏิกริยาต่างต่างๆ ในแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกัน แต่ก็มีปฏิกริยาด้านการเมืองที่โดดเด่นคล้ายคลึงกันบางประการ กล่าวคือ การปฏิเสธกลไกรัฐของชุมชนและท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆกันมาตลอด นับตั้งแต่โจรสลัดโจรน้อย ชุมโจร ไปจนถึงการเป็นพื้นที่สีแดงของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ทั้งๆที่ก่อนการจัดตั้งมณฑลในปี 2439 นั้น รัฐไทยมองว่าบริเวณนี้ราษฎรหัวอ่อนปกครองง่าย จะมียากอยู่ที่ผู้ปกครองท้องถิ่นเท่านั้น จึงเป็นประเด็นนำศึกษาว่า กลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นทั้งกลุ่มอำนาจเก่าและกลุ่มอำนาจใหม่ ตลอดไปจนถึงราษฎรเล่นการเมืองกันอย่างไร มีวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นรูปแบบใด เพราะเหตุใดรัฐและท้องถิ่นจึงหันมาประนีประนอมกันในปี 2534

3. เบื้องหลังทางการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ.2439 – 2534 ปรากฏการณ์เป็นการเมืองสองระดับ คือ การเมืองในภาครัฐหรือโครงสร้างส่วนบนและการเมืองภาคประชาชนหรือในโครงสร้างส่วนล่าง แต่ก็มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และมีปฏิสัมพันธ์กับส่วนกลางหรือท้องถิ่นอื่นๆ อยู่ตลอดเวลา สืบเนื่องมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างของชุมชนท้องถิ่นในระบบเดิมที่สืบเนื่องมาจากระบบกินเมืองกับโครงสร้างใหม่ในระบบราชการ โดยจะพิจารณาปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจเข้าไปประกอบอย่างใกล้ชิด เพื่อตอบคำถามว่า “อำนาจ” ทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ประเด็นที่มุ่งเน้น เช่น โครงสร้างสังคมของชุมชนท้องถิ่น สภาพความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์ ความขัดแย้งภายในท้องถิ่น และระหว่างท้องถิ่นกับสังคมภายนอก จึงมีความจำเป็นต้องคัดเลือกชุมชน แต่ละเขตเข้าศึกษาอย่างเจาะลึก จำนวน 4 ชุมชน ตามสังคมดั้งเดิมที่แบ่งลักษณะชุมชนเป็นสี่ลักษณะใหญ่ ได้แก่ ชุมชนเขตทุ่งราบ ชุมชนเขตริมทะเล ชุมชนเขตเขาควน และชุมชนเขตเมือง ชุมชนแต่ละเขตต่างมีลักษณะเฉพาะเป็นของตัวเอง แต่ก็มีลักษณะร่วมประการหนึ่ง คือ สามารถพึ่งพิงตนเองได้ ชุมชนเขตทุ่งราบกับชุมชนเขตเขาควนมีลักษณะเป็นแหล่งผลิตพืชผลและธัญพืช ส่วนชุมชนเขตริมทะเลมีผลิตผลทางน้ำ ชุมชนเขตเมืองเป็นศูนย์กลางของอำนาจรัฐในท้องถิ่น แบ่งปันผลิตผลจากชุมชนทั้งสามเขตในลักษณะเป็น “คนกลาง” ของการแลกเปลี่ยนผลผลิต และถือเป็นลักษณะชุมชนเขตพาณิชย์กรรมในเวลาต่อมา

4. ผลกระทบจากการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534 เป็นการศึกษาที่เน้นพัฒนาการในช่วงสมัยใหม่ แต่ก็เชื่อมโยงกับสภาพการณ์หรือประเด็นปัญหาของชุมชนและท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยให้ชุมชนและท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจเรื่องราวของตนเองในมิติประวัติศาสตร์ เพื่อจะตอบคำถามว่าเพราะเหตุใดในปัจจุบันบริเวณนี้จึงมีลักษณะบางประการที่แตกต่างกันหลายประการ แต่ยังคงลักษณะร่วมบางประการที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และดูเหมือนจะเป็นภาพลักษณ์ของคนภาคใต้ด้วย

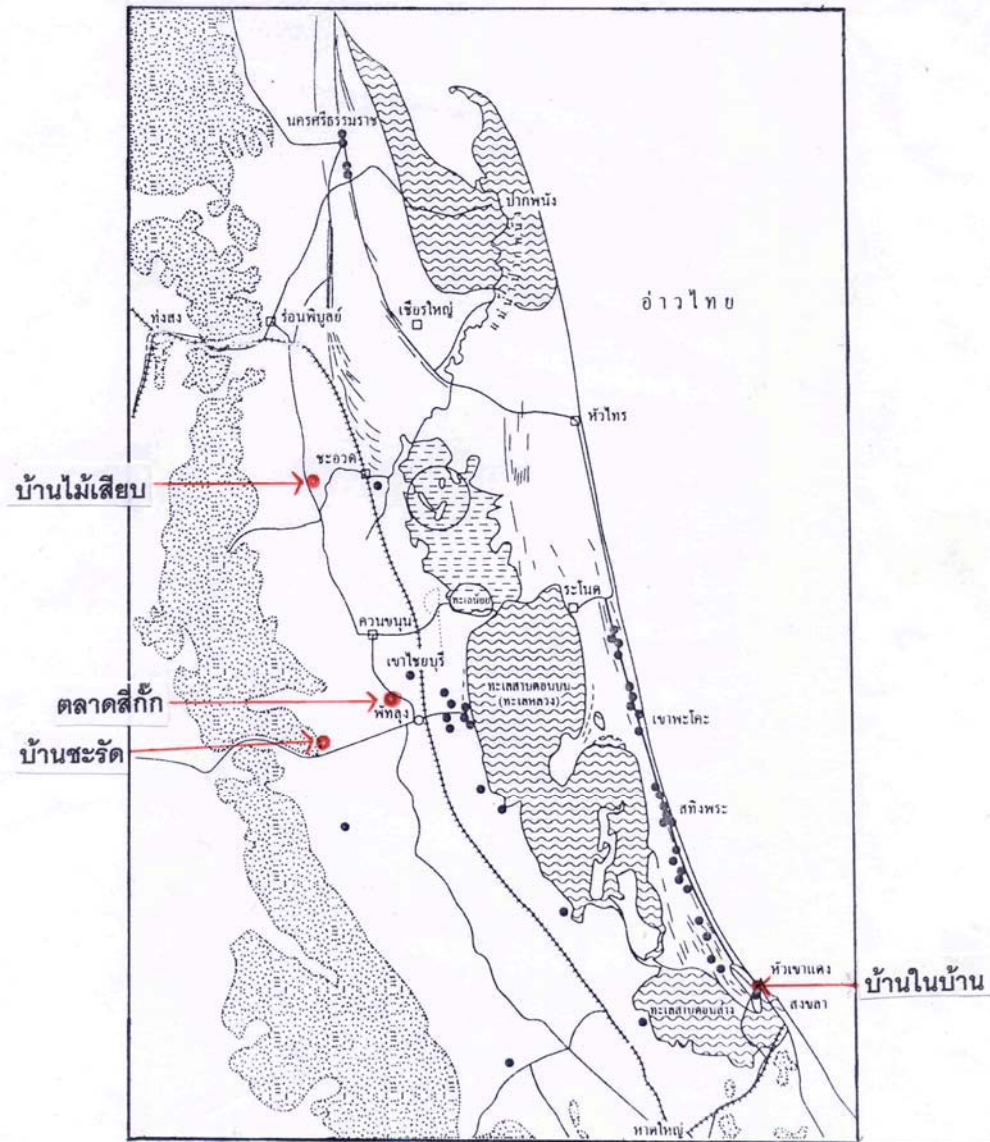
วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเน้นในเรื่องของเวลา สถานที่ และพฤติกรรมของมนุษย์ มาอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคม รวมทั้งอธิบายถึงอิทธิพลและพลังของเวลา สถานที่และเหตุการณ์ที่ทำให้การกระทำมีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ และแต่ละเวลา โดยอิงวิธีการเชิงสังคมมานุษยวิทยา และสังคมวิทยา ที่มุ่งศึกษาโครงสร้างของสังคม ตลอดจนพลังต่างๆ ในสังคมนั้นที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคล โดยใช้การสัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้มีส่วนรู้เห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่มตรวจสอบกับหลักฐานเอกสาร ทั้งเอกสารหลักและเอกสารรองจากแหล่งข้อมูลในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น และการจัดเวทีเสวนาชุมชน แล้วจัดทำรายงานการวิจัย โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ร่างแรกเสนอที่ปรึกษาหรือผู้เชี่ยวชาญ และที่ประชุมสัมมนาทางวิชาการ ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมและปรับปรุงแก้ไขเป็นรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

แหล่งข้อมูลส่วนกลาง ได้แก่ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดสมเด็จพระปรมัยยิกายติราชานุภาพ หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร หอสมุดกลางและสถาบันไทยคดีศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ห้องสมุดกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงยุติธรรม รัฐสภา ห้องสมุดสำนักราชเลขาธิการ ห้องสมุดวิทยาลัยกองทัพบกของสถาบันวิชาการทหารบกชั้นสูง ห้องสมุดสยามสมาคม ห้องสมุดหนังสืออนุสรณ์งานศพวัดบวรนิเวศวิหาร แหล่งข้อมูลเหล่านี้จะมีหลักฐานเอกสารทั้งเอกสารหลักและเอกสารรองของส่วนกลางและท้องถิ่น เช่น จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 - 6 พระราชหัตถเลขา เอกสารราชการของกระทรวงต่างๆ เอกสารส่วนบุคคล พระราชพงศาวดาร ตำนานและพงศาวดารเมือง หนังสือที่ระลึกงานศพและวาระอื่นๆ หนังสือพิมพ์นิตยสารวารสาร กฎหมาย วรรณกรรม ตำรา วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ รายงานเดินทางบันทึกของเอกชน ข้อมูลสถิติของทางราชการ บันทึกคำฟ้องของราษฎร บันทึกการประชุมของเทศบาล รายงานประชุมของสภาผู้แทนราษฎร ปาฐกถาของผู้แทนราษฎร เอกสารเหล่านี้จะเป็นต้นฉบับตัวเขียนในสมุดไทย ต้นฉบับลายมือ อักษรพิมพ์ดีด มักมีการลงวันเดือนปีที่แน่นอน ตลอดจนชื่อผู้บันทึกผู้ออกคำสั่งให้บันทึก มีประโยชน์ต่อการวิจัย คือ ทำให้ทราบระยะเวลาที่เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ได้ค่อนข้างแน่นอน และให้ภาพรวมทางการเมืองในโครงสร้างส่วนบนและส่วนที่เกี่ยวข้อง

ส่วนแหล่งข้อมูลในท้องถิ่น ได้แก่ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ ห้องสมุดคณะวิทยาการจัดการและคณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ห้องสมุดสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช ห้องสมุดสถาบันราชภัฏสงขลา ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง

แผนที่ 1 : แผนที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
แสดงชุมชนกรณีศึกษา: บ้านโนนบ้าน บ้านไม้เสียบ บ้านชะรัด และตลาดสี่กั๊ก

ที่มา: ไทโรจน์ สิริมนคารณ์และคณะ, "ทะเลสาบสงขลา" สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 7.
(กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 3057.

โรงเรียนสตรีพิทลุง สาขาหอสมุดแห่งชาตินครศรีธรรมราช สงขลา และตรัง หอสมุดวัดมัชฌิมาวาส สงขลา หอสมุดส่วนบุคคล แหล่งข้อมูลเหล่านี้จะมีหลักฐานอยู่สองลักษณะ คือ หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร

และหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์หรือหลักฐานเอกสารของบริเวณ ลุ่มทะเลสาบสงขลานั้น มีมากมาตั้งแต่สมัยเก่าที่วัฒนธรรมในชุมชนแข็งแกร่ง เมื่อมาถึงสมัยใหม่ยังมีมากมาย ทวีคูณ จนจัดได้ว่าเป็นสังคมการอ่านการบันทึกที่สำคัญของภาคใต้ หลักฐานเหล่านี้มักสะท้อนกระบวนการ บริหารราชการ สภาพความเป็นอยู่ ความเชื่อและทัศนคติของคนในท้องถิ่นได้ชัดเจน และให้ภาพรวมทาง การเมืองของโครงสร้างส่วนล่าง อันจะเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับการเมืองในโครงสร้างส่วนบน และจะเป็นการตรวจสอบภายในของหลักฐานและข้อมูลต่าง ๆ ด้วย

สำหรับการคัดเลือกชุมชนที่ศึกษาอย่างเจาะลึก ได้คัดเลือกชุมชนตามสังคมดั้งเดิมที่แบ่ง ลักษณะชุมชนเป็นสี่ลักษณะใหญ่ ได้แก่ ชุมชนบ้านในบ้าน จังหวัดสงขลา เป็นชุมชนเขตริมทะเล เกาะแก่ง ชุมชนไม้เสียบ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นชุมชนเขตทุ่งราบ ชุมชนชะรัด จังหวัดพัทลุง เป็นชุมชน เขตเขาควน และตลาดสี่กั๊ก จังหวัดพัทลุง เป็นชุมชนเขตเมือง ชุมชนแต่ละเขตที่คัดเลือกศึกษาที่ชุมชนนี้ มีมาก่อนการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช ในปี 2439 หรือมีอายุไม่น้อยกว่าร้อยปี และมีบทบาททางการเมือง สูงมาตลอด วิธีการเก็บข้อมูลได้ใช้การสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้รู้ หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องของเหตุการณ์ ควบคู่กับ การสังเกต การสนทนากลุ่ม และการจัดเวทีเสวนาชุมชน โดยเริ่มจากปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการ ไปสู่อดีตในมิติประวัติศาสตร์ด้านการเมือง ทำให้ได้ข้อมูลที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นได้ดีที่สุด มีชีวิตชีวา และตรวจสอบกับข้อมูลที่ได้อาจจากหลักฐานประเภทอื่นๆ ประการสำคัญ คือ เป็นมุมมองของชุมชน ท้องถิ่นเอง เพื่อให้ความสำคัญกับผู้คนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาและช่วยเสริมสร้าง ปัญญาขึ้นในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและเกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ผู้วิจัยเป็นคนในท้องถิ่น ทำงานในท้องถิ่น มีประสบการณ์ในการศึกษาชุมชนและได้คัดเลือก ผู้ช่วยวิจัยจากผู้คนในชุมชน ทำงานในชุมชน มีประสบการณ์ในการศึกษาชุมชน ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยได้ ร่วมกันศึกษาข้อมูลภาคสนามชุมชนกรณีศึกษาชุมชนละ 15 – 20 ครั้ง ร่วมกันประชุมติดตามประเมินผลการ ศึกษา และร่วมกันจัดเวทีเสวนาชุมชนกรณีศึกษา จำนวน 4 ชุมชน 4 ครั้ง อีกทั้งร่วมประชุมกับกลุ่มโครงการ เป็นระยะตามกำหนดในจังหวัดสงขลา และพัทลุงรวม 8 ครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนเสริมความรู้ทางด้านการวิจัยกับ นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง และรายงานความก้าวหน้า ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานแต่ละโครงการ อีกทั้งเพื่อตรวจสอบข้อมูล และเป็นการส่งเสริมบรรยากาศการมีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่น ของตนเองในมิติประวัติศาสตร์ด้วย

นอกจากนั้น เฉพาะส่วนของผู้วิจัยยังได้ดำเนินการในเชิงซ้อน โดยนำมาประยุกต์ในการเรียน การสอนรายวิชาหลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนสตรีพัทลุง โดยให้ นักเรียนรวมกลุ่มกันศึกษาชุมชนตนเองในระยะสั้นๆ ร่วมสองเดือน ซึ่งเน้นกระบวนการวิจัยมากกว่าผลงาน แต่ก็ได้รายงานวิจัยฉบับยาวชน ทั้งที่เป็นชุมชนกรณีศึกษาของผู้วิจัยและชุมชนอื่นๆ ในจังหวัดพัทลุง ในขณะที่เดียวกันผู้วิจัยก็ได้ร่วมเวทีเสวนาของโครงการอื่นในกลุ่มโครงการ ร่วมสัมมนาในโครงการอื่นๆ ที่เกี่ยวกับลุ่มทะเลสาบสงขลา ภาคใต้ ภาคเหนือ ประเทศไทย อีกทั้งร่วมเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในโครงการวิจัย

เครือข่าย ระดับปริญญาโท และร่วมเป็นที่ปรึกษาในโครงการวิจัยชุมชนในจังหวัดพัทลุง ภายใต้การสนับสนุน ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เพื่อเรียนรู้ พัฒนาดน พัฒนางานวิจัย และเป็นการเสริมสร้าง บรรยากาศการมีส่วนร่วมทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นตนเองในมิติประวัติศาสตร์อีกมิติหนึ่งด้วย

ในการประมวลผลข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโครงการ อาศัยข้อมูลจากชุมชนกรณีศึกษาจากชุมชนอื่นๆที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจเพิ่มเติมด้วยตัวเอง จากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร และหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรในท้องถิ่น จากหลักฐานเอกสารส่วนกลางและอื่นๆตลอดจนข้อมูลและข้อคิดเห็นจากนักวิจัยในกลุ่มโครงการ นักวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและเวทีเสวนาชาวบ้าน ทั้งนี้จะนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ร่างแรกต่อผู้เชี่ยวชาญหรือที่ปรึกษาของโครงการ และต่อการประชุมสัมมนาทางวิชาการของกลุ่มโครงการ โดยเชิญผู้ช่วยวิจัย ผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม ผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ตลอดจนสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัด สมาชิกสภาเทศบาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภาในท้องถิ่น และผู้สนใจทั่วไป เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและข้อคิดเห็นกับผู้วิจัยในกลุ่มโครงการ ที่ปรึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิ นำไปประกอบการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมและปรับปรุงแก้ไขรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และนำผลการวิจัยไปใช้ในระดับต่างๆ ทั้งนี้นอกจากจะต้องมีความรู้ด้านการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยใหม่ ที่ใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทางการเมืองในบริเวณนี้แล้ว ยังอาจจะนำรูปแบบการวิจัยไปปรับใช้สำหรับศึกษาในพื้นที่หรือท้องถิ่นอื่นๆ ต่อไปด้วย

ระยะเวลาวิจัย 24 เดือน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้งานวิจัยที่เป็นองค์ความรู้เฉพาะด้านเกี่ยวกับการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในสมัยใหม่ตั้งแต่ พ.ศ.2439 - 2534 ซึ่งเป็นการศึกษาประเด็นเกี่ยวกับท้องถิ่นท่ามกลางการเติบโตของกระแสโลก
2. ได้ชุมชนทางวิชาการที่รู้จักตนเอง สนใจเรียนรู้ข้อดีข้อด้อยของตนเอง มีความผูกพันห่วงใย อีกทั้งเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาท้องถิ่นของตนเอง และเป็นส่วนสำคัญที่จะส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการแก้ไขปัญหาของแต่ละชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยให้เข้มแข็งในระดับท้องถิ่น

ที่ปรึกษาโครงการ

ศาสตราจารย์ ดร.แถมสุข นุ่มนนท์

ศาสตราจารย์ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์

เอกสารอ้างอิง

- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บรรณาธิการ) **วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2534.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **บ้านกับเมือง พิมพ์ครั้งที่ 2** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ชาลี ศิลปศรีมี. **การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชภายใต้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ.2453 – 2568)** ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **ไตรลักษณ์รัฐกับการเมืองไทย** กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2540.
- ณรงค์ นุ่นทอง. **การปฏิรูปการปกครองของมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยพระยาสุโขทัยวินิต เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ.2439–2449)** ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2519.
- แถมสุข นุ่มนนท์. **การเมืองและการต่างประเทศในประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2540.
- ธเนศวร์ ขวัญเมือง. **100 ปี การปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ.2440 – 2540. พิมพ์ครั้งที่ 2** กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คปไฟ, 2542.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. **สังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.), 2539.
- ประมวล มณีโรจน์. **“โจรพัทลุง - กรณีตำนานโจรแห่งตำบลดอนทราย : ความแรงของลมฝนย่อมเกี่ยวเนื่องกับเมฆหมอกแห่งฤดูกาล”, ทักษิณคดี ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มิถุนายน - กันยายน 2537).**
- พิศมัย นันทแสง. **ระบบเทศาภิบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ.2439-2476**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.
- ยงยุทธ ชูแว่น. **“การประมวลองค์ความรู้เรื่อง “ท้องถิ่นศึกษา” ในมิติประวัติศาสตร์” รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการประมวลความรู้ เพื่อการพัฒนาการวิจัยประวัติศาสตร์ไทย. ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2541.**

ล้อม เพ็งแก้ว. “ชุมชนโบราณดอนทราย : รุ่งดอนทรายและตำหัวแพร”, **ทักษิณคดี** ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มิถุนายน - กันยายน 2537).

วิจักขณพันธ์ เรื่องทอง, พันเอก (พิเศษ). “เอกสารส่วนบุคคล” (เอกสารตัวเขียนและอัดสำเนา).

วินัย สุกใส “ภูเขาทุ่งราบและทะเล : วิถีแห่งความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา”, **วารสารทักษิณคดี** ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (สิงหาคม 2540 – มกราคม 2541).

สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. “หนึ่งศตวรรษสยามใหม่ : รายชื่อวิทยานิพนธ์”, **รวมบทความประวัติศาสตร์** ฉบับที่ 14 (กุมภาพันธ์ 2535).

สารูป ฤทธิ์ชู. “ตามรอยช้างแลใต้ : การใช้ทรัพยากรและการเมืองท้องถิ่นของบ้านโรงช้าง ตำบลบ้านพร้าว อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง”, **วารสารทักษิณคดี** ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (มกราคม 2542).

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. “ข้อจำกัดและปัจจัยทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา”, **วารสารทักษิณคดี** ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2535 - มีนาคม 2536).

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.2529** เล่ม 1-10 สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2529.

สำนักวิจัยและพัฒนา, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ รังรายงานฉบับสุดท้าย แผนลงทุนจังหวัดพัทลุง (รายงานหลัก). 2537.

บทที่ 1

การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อน พ.ศ.2439

ก่อน พ.ศ.2439 บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาแยกออกจากกันเป็นสองส่วน คือ ส่วนที่เป็นเกาะเทเนทาเลมและส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่ส่วนหนึ่งของคาบสมุทรมาลายู โดยส่วนที่เป็นเกาะวางเป็นแนวขนานกับผืนแผ่นดินใหญ่ที่มีลักษณะเป็นอ่าวขนาดใหญ่ ลักษณะทางกายภาพเช่นนี้ส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์และการบริหารจัดการทรัพยากร ผลการศึกษาสอดคล้องกับกรอบแนวคิดเบื้องต้นว่า บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในปัจจุบันก็คือ ร่องรอยของเมืองพัทลุงในสมัยก่อนการเติบโตของเมืองสงขลา ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นบริเวณหนึ่งของภาคใต้ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มายาวนาน เป็นรอยต่อของพุทธศาสนากับศาสนาอิสลาม มีเส้นทางเดินบกหลายทาง เมื่อเมืองสงขลาเติบโตขึ้น ส่วนกลางพยายามแบ่งแยกแล้วปกครอง แต่ก็อาศัยเมืองนครศรีธรรมราชดูแลหัวเมืองในภูมิภาคนี้ และเป็นฐานขยายอำนาจลงไปทางปลายแหลมมาลายู ความเติบโตของท้องถิ่นมีผลมาจากการค้ากับภายนอก และความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับอิทธิพลของพราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิม กลุ่มผู้ปกครองมีสิทธิและอำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรสูง เพราะมักเป็นเครือญาติกัน แต่ก็มักขัดแย้งกันเรื่องผลประโยชน์ในพื้นที่และมีความสามารถในการเปิดตัว ปรับเปลี่ยน ดังปรากฏหลักฐานเอกสารประเภทกฎหมายท้องถิ่นที่รับกฎหมายของทางส่วนกลางมาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น จึงสามารถประสานประโยชน์กันได้ จนจัดได้ว่าเป็นสมัยเก่าที่วัฒนธรรมภายในชุมชนแข็งแกร่ง แม้จะมีวัฒนธรรมจากกลุ่มชนภายนอกเข้ามาผสมผสาน แต่ก็มักจะถูกหลอมละลายจนหมดกลิ่นอายของวัฒนธรรมต่างถิ่น อิทธิพลทางการเมืองค่อนข้างรุนแรง ก่อให้เกิดการปล้นสะดมบ่อยครั้ง ทั้งจากภายในและภายนอก และนับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกทวีความรุนแรงขึ้นในหัวเมืองภาคใต้ โดยเฉพาะบริเวณเมืองประเทศราชมาลายู ทำให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยต้องทรงเริ่มจัดการปกครองเสียใหม่ เพื่อตั้งอำนาจเข้าสู่พระราชวงศ์จักรี ตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้นใน พ.ศ.2439 มีข้าหลวงเทศาภิบาลประจำอยู่ที่เมืองสงขลาบังคับบัญชาเมืองตั้งแต่ต้นนครศรีธรรมราช ตลอดไปถึงบริเวณเจ็ดหัวเมือง

อย่างไรก็ดี ยังมีข้อค้นพบใหม่ที่เพิ่มเติมจากกรอบแนวคิดเดิมว่า ในช่วงสมัยเก่านั้นมีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและค้ำึงถึงการใช้อย่างคุ้มค่า ในขณะที่การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์สะท้อนถึงพัฒนาการของแนวคิดสิทธิสตรีที่ได้รับการยกย่องให้เสมอบุรุษเพศ และแนวคิดถึงความผูกพัน ห่วงใยต่อผู้ที่เป็นพวกเดียวกัน จึงให้ความสำคัญต่อการควบคุมและการเลือกคู่ครอง เชื่อมโยงไปสู่ระบบ เกลือ - ดอง ในยุคสมัยต่อไป โดยมีสมเด็จพระราชินีที่เป็นเหมือนพัฒนามาจากพระราชอาหรือนักรบ นางเลือดขาว ดูเหมือนจะสืบทอดพระนางดาราดู ทั้งคู่ต่างเปรียบเสมือนคนไทยพื้นบ้านหรือกลุ่มทางนครศรีธรรมราช หรือตระกูล ณ นคร ตระกูล โมกกุล - ตระกูล ณ พัทลุง เป็นตัวแทนของกลุ่มชนที่มักจะถูกเรียกว่า “แขก” หรือชุมชนมุสลิม และเหยียง - ตระกูล ณ สงขลา เป็นกลุ่มคนจีนที่แทรกซ้อนเข้ามาในสองกลุ่มแรก

เมื่อเข้าใจถึงเรื่องราว จะแบ่งประเด็นการศึกษาเป็นสี่ประเด็น คือ ภูมิศาสตร์พลวัตบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม และการเมืองพลวัตของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อน พ.ศ.2439

ภูมิศาสตร์พลวัตบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

เรื่องราวของทะเลสาบสงขลามีผู้ศึกษากันมากมาย เช่น ท้องถิ่น⁽¹⁾ รายงานว่าทะเลสาบสงขลาตั้งอยู่ในเขตจังหวัดสงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช ในตำแหน่งเส้นแวง 100 องศา 4 ลิปดาตะวันออก เส้นรุ้ง 7 องศา 5 ลิปดาเหนือ จัดว่าเป็นเขตร้อน ปากทะเลสาบติดต่อกันกับอ่าวไทยในเขตอำเภอเมืองสงขลา และอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ลักษณะตอนกลางเป็นที่ลุ่มคล้ายท้องกระทะ มีลำคลองหลายสายไหลลงทะเลสาบแห่งนี้ ความเค็มของน้ำมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เนื่องจากน้ำจากคลองผสมกับน้ำทะเลที่เอ่อเข้ามาเป็นระยะๆ มีพื้นที่ประมาณ 1,040 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 616,750 ไร่ ความกว้างจากทิศตะวันตกไปตะวันออกประมาณ 20 กิโลเมตร ส่วนความยาวจากทิศเหนือไปยังทิศใต้ประมาณ 75 กิโลเมตร แบ่งออกเป็นสามตอน ดังนี้

ทะเลสาบตอนล่าง มีพื้นที่ 223 ตารางกิโลเมตร ความลึก 1.5 เมตร แหล่งน้ำตอนนี้มีลักษณะเป็นน้ำเค็มและน้ำกร่อย มีอาณาเขตตั้งแต่ช่วงปากทะเลสาบไปจนถึงช่องแคบปากกรอ

ทะเลสาบตอนบน หรือที่เรียกกันว่าทะเลหลวง มีพื้นที่ 786 ตารางกิโลเมตร ความลึกโดยเฉลี่ย 2 เมตร ปริมาณน้ำประมาณ 1,180 ล้านลูกบาศก์เมตร ในเดือนมีนาคม แหล่งน้ำส่วนนี้ตอนเหนือสุดจะเป็นน้ำจืด ตั้งแต่เขตอำเภอปากพะยูนลงมาถึงช่องแคบปากกรอเป็นน้ำกร่อย

ทะเลน้อย เป็นแหล่งน้ำที่อยู่คนละส่วนกับทะเลสาบ แต่มีคลองนางเรียงและคลองปากประซึ่งเป็นคลองน้ำจืดเชื่อมต่อแหล่งน้ำทั้งสองเข้าด้วยกัน มีเนื้อที่ประมาณ 30 ตารางกิโลเมตร ความลึกโดยเฉลี่ย 1.5 เมตร ปริมาณน้ำประมาณ 44 ล้านลูกบาศก์เมตร ในเดือนมีนาคม เป็นทะเลสาบน้ำจืดมีพืชน้ำนาหานาชนิดขึ้นทั่วไป รอบๆ เป็นป่าพรุผืนใหญ่เรียกกันว่า พรุควนเคร็ง มีพื้นที่ถึง 195,545 ไร่ อยู่ในเขตรอยต่อของสามจังหวัด นครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา

แต่ละตอนเหล่านี้นั้นมีพื้นที่และดินฟ้าอากาศแตกต่างกัน อีกทั้งมีลักษณะเป็นทะเลสาบเปิด มีทางออกติดต่อกับอ่าวไทยและมีลำคลองส่งน้ำจืดมาล่อเลี้ยงมากมาย ทำให้น้ำในทะเลสาบทดแทนกันได้รวดเร็ว โดยภาพรวมแล้วส่วนเหนือที่เป็นทะเลน้อย และตอนเหนือสุดของทะเลหลวงจะมีลักษณะเป็นน้ำจืด ความเค็มจะค่อยๆ เพิ่มขึ้นตามลำดับจนถึงปากทะเลสาบ แต่เนื่องจากปริมาณน้ำจืดเกือบทั้งหมดที่ไหลลงมานั้นมาจากลำคลองหลายสายในเขตจังหวัดพัทลุง และสงขลา ดังนั้นปริมาณน้ำจืดจากทะเลสาบที่ไหลลงสู่อ่าวไทยจะมีปริมาณมากน้อยอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำจืดในลำคลองต่างๆ ที่มีแหล่งสำคัญจากน้ำฝน หรือปริมาณฝนตกในบริเวณโดยรอบนี้ย่อมมีผลอย่างยิ่งต่อปริมาณน้ำจืดในทะเลสาบสงขลาและส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาของสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ก็จะมีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละตอนด้วย รอบๆทะเลสาบจะมี

¹โปรดดูรายละเอียดใน เรืองชัย ตันสกุล, “ทะเลสาบและศักยภาพในการพัฒนา” **ทักษิณคดี** ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2535 – มีนาคม 2536), หน้า 38 – 54 และ ไพโรจน์ สิริมนตาภรณ์และคณะ “ทะเลสาบสงขลา” และ “ทะเลสาบสงขลา : พันธุ์สัตว์น้ำ” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 7** กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542) หน้า 3057 – 3241.

ฝนตกโดยเฉลี่ยประมาณ 400 มิลลิเมตรต่อเดือน ในเดือนตุลาคมถึงเมษายน ปริมาณฝนตกน้อยที่สุดในช่วงฤดูแล้ง เดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน ประมาณ 70 มิลลิเมตรต่อเดือน ปริมาณน้ำจืดในทะเลสาบ จึงมีปริมาณมากที่สุดในฤดูฝน และน้อยที่สุดในฤดูแล้ง ส่วนช่วงเวลาที่เหลือเป็นเวลาที่อยู่ระหว่างการเปลี่ยนมรสุม โดยปกติมีฝนตกปานกลาง ประมาณ 100 มิลลิเมตรต่อเดือน ปริมาณน้ำฝนของบริเวณนี้โดยเฉลี่ยประมาณ 2,000 มิลลิเมตรต่อปี หรือคิดเป็นปริมาณฝนที่ตกลงสู่ทะเลสาบโดยตรงประมาณ 2,000 มิลลิเมตรต่อปี

นอกจากนั้น ฝนที่ตกลงสู่พื้นดินในที่ต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มนั้น เมื่อดินดูดซึมไว้เต็มที่แล้ว น้ำที่เหลือส่วนหนึ่งก็จะไหลผ่านไบบนพื้นผิวดินลงสู่ที่ลุ่ม แม่น้ำลำคลอง และไหลลงสู่ทะเลสาบในรูปของน้ำท่าไม่น้อยกว่าปีละ 1,800 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี อีกส่วนหนึ่งก็ยังมีแหล่งน้ำใต้ดินซึ่งเกิดจากการไหลของน้ำผิวดิน หรือน้ำท่าลงไปเก็บขังอยู่ใต้ผิวดิน น้ำใต้ดินนี้จะค่อยๆ ไหลลงสู่ทะเลสาบมากน้อยไปตามฤดูกาล แต่ก็จัดว่ามีปริมาณน้อยมาก เมื่อเทียบกับแหล่งที่มาจากน้ำฝนและน้ำท่า สำหรับความจุของน้ำในทะเลสาบมีอยู่โดยเฉพาะประมาณ 1,600 ล้านลูกบาศก์เมตร ปริมาณน้ำที่ระเหยไปตลอดปีเฉลี่ยประมาณ 700 ล้านลูกบาศก์เมตร ทะเลสาบสงขลาจึงมีความลึกประมาณ 1.5 – 2.5 เมตรตลอดทั้งปี ส่วนระดับน้ำขึ้นน้ำลงค่อนข้างแคบ แตกต่างกันอยู่ระหว่าง 50 เซนติเมตร การไหลของน้ำขึ้นขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนที่ไหลลงสู่ทะเลสาบเป็นอย่างมาก

กล่าวได้ว่า ทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติแหล่งใหญ่ที่สุดในประเทศไทยที่มีการรวมของน้ำทะเลและน้ำจืด ซึ่งมีสภาพทางนิเวศวิทยาทั้งน้ำจืด น้ำกร่อยและน้ำเค็มอยู่ในบริเวณที่ใกล้เคียงกัน จึงเป็นที่สนใจของนักวิชาการหลากหลายสาขา ผู้รักธรรมชาติโดยทั่วไป และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชุมชนที่อยู่รอบๆ โดยเป็นแหล่งอาหารโปรตีนและแหล่งทำมาหากินของประชากร⁽¹⁾ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 9,000 ตารางกิโลเมตร หรือ 5,000,000 ไร่ มีจำนวนประชากรจากการสำรวจเมื่อปี 2528 ทั้งสิ้นประมาณ 1,250,000 คน คิดเป็นร้อยละ 2.4 ของประชากรทั้งประเทศ หรือร้อยละ 19.4 ของประชากรในภาคใต้ เฉพาะรอบทะเลสาบจากการสำรวจในปี 2527 – 2529 พบว่า มีหมู่บ้านชาวประมง 150 หมู่บ้าน 18,636 ครอบครัว จำนวนประชากรทั้งสิ้น 79,176 คน คิดเป็นร้อยละ 1.2 ของประชากรภาคใต้ มีครัวเรือนที่ทำการประมง 10,363 ครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 55.6 ประชากร 42,765 คน คิดเป็นร้อยละ 54 โดยเป็นครัวเรือนชาวประมงในทะเลสาบสงขลาตอนนอก 2,972 ครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 28.7 ทะเลหลวง 6,571 ครอบครัว ร้อยละ 63.4 และทะเลน้อย 820 ครอบครัว ร้อยละ 7.9

สำหรับทรัพยากรของทะเลสาบสงขลา⁽²⁾ นั้น สถาบันเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจังหวัดสงขลา สามารถรวบรวมชนิดของปลาที่จับได้ประมาณ 700 ชนิด ปลูและกุ้ง 20 ชนิด พันธุ์ไม้น้ำและสาหร่ายประมาณ 57 ชนิด ผลจากการสำรวจการจับสัตว์น้ำรอบทะเลสาบในระหว่างปี 2527 – 2529 พบว่าจับได้ 12,292 กิโลกรัม หรือประมาณ 12,600 ตันต่อปี โดยจับได้ในเขตทะเลน้อย 945,960 กิโลกรัม คิดเป็นร้อยละ 7.7 จับได้ในเขตทะเลหลวง 8,862,911.3 กิโลกรัม คิดเป็นร้อยละ 72.1 และจับได้ในเขตทะเลสาบตอนนอก 2,483,736.7 กิโลกรัม คิดเป็นร้อยละ 20.2 แต่ละครอบครัวจับสัตว์น้ำได้โดยเฉลี่ยปีละ 1,186.2 กิโลกรัม

¹“ข้อมูลจำเพาะ” ทักษิณคดี ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2535 – มีนาคม 2536),

หน้า 10 – 11.

²โปรดดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 11 – 12.

หากแยกผลผลิตเป็นรายจังหวัด จะพบว่าจังหวัดพัทลุงจับได้ร้อยละ 80 ของปริมาณทั้งหมด ในขณะที่จังหวัดสงขลาจับได้เพียงร้อยละ 20

นอกจากนั้น คณะกรรมการโครงการศึกษาวิเคราะห์วิทยาเพื่อการอนุรักษ์นกน้ำในทะเลสาบสงขลา สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย สืบค้นพบว่า ในลุ่มทะเลสาบสงขลามีนกน้ำ 44 วงศ์ 137 สกุล 219 ชนิด นกที่พบบริเวณทะเลน้อย 187 ชนิด และมีทะเลสาบบริเวณคุชูด 143 ชนิด ในจำนวนวงศ์นก 44 วงศ์นี้ มีวงศ์นกที่มีชนิดมากมีจำนวนเกินครึ่งของนกในทะเลสาบสงขลาถึง 6 วงศ์ โดยแต่ละชนิดมีจำนวนประชากรตั้งแต่หนึ่งตัวถึงหลายหมื่นตัว นกที่หายากและเกือบจะสูญพันธุ์มี 13 ชนิด คือ นกกระทูนกกระสานวล นกกาบบัว นกตะกรุม นกกุลาขาว นกออกเหยี่ยวรุ้ง เหยี่ยวค่างดำขาว เหยี่ยวทุ่งเหยี่ยวออสเปอร์ นกอัญชัญคิ้วขาว นกกรัฟ และนกเงือกกรามช้าง ทรัพยากรที่สำคัญเหล่านี้มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญสองเขต กล่าวคือ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ซึ่งครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และตำบลตะเคียน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา อีกเขตหนึ่ง อีกเขตหนึ่ง คือ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบบริเวณคุชูด มีพื้นที่อยู่ในเขตอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา และในเขตอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง

จะเห็นได้ว่า ทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของทะเลสาบสงขลา ก็คือทรัพยากรสัตว์น้ำที่หล่อเลี้ยงหมู่บ้านรอบทะเลสาบประมาณ 150 หมู่บ้านมายาวนาน ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนเหล่านี้ถูกกำหนดจากปริมาณขึ้นลงของสัตว์น้ำอย่างมาก ปีไหนอุดมสมบูรณ์ชุมชนก็สงบ หากปีไหนไม่มีหรือมีน้อยความทุกข์ก็แผ่ขยายไปรอบทะเลสาบ ในรอบ 30 – 40 ปีที่ผ่านมา ปริมาณของทรัพยากรสัตว์น้ำมีแต่ลดลงอย่างน่าใจหาย เพราะความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมต่างๆ ทั้งที่เป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขื่อนกั้นทะเลสาบสงขลากรณีการปิดป่ากระวะ⁽¹⁾ มีการทวงตึงมาอย่างต่อเนื่องว่ามีผลเพียงกั้นน้ำเค็มไม่ให้กระทบกระเทือนต่อพื้นที่เพาะปลูกบางส่วน แต่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรอันล้ำค่าอย่างมหาศาล ทำลายระบบนิเวศวิทยาของทะเลสาบ ทำให้สภาวะสมดุลของทะเลสาบสูญหายไป วัชพืชร่มที่ชัดเจนคือการตื่นเขินของทะเลสาบและวัชพืชน้ำจืด ส่งผลให้ผลผลิตของสัตว์น้ำในทะเลสาบลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นความเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา และส่งผลไปยังชุมชนอื่นๆ เป็นบริเวณกว้าง เข้าไปถึงชุมชนเขตเมือง ชุมชนพื้นที่ราบ ชุมชนเขตเขาควน (พื้นที่ภูเขาและลูกคลื่นลอนชัน) บริเวณเหล่านี้สามารถเรียกรวมๆ เป็นหน่วยเดียวกัน คือ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา นอกจากมีทะเลสาบสงขลาซึ่งเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่สำคัญในท้องถิ่นแล้วยังมีส่วนที่เป็นพื้นดินที่ค่อยๆ ลาดต่ำจากเทือกเขาบรรทัด (เทือกเขานครศรีธรรมราช) ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกมายังด้านตะวันออกจนจดทะเลสาบสงขลา อีกทั้งยังมีเกาะแก่งในทะเลสาบด้วย⁽²⁾ โดยครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด

¹โปรดดูรายละเอียดใน เรืองชัย ต้นสกุล. อ่างแล้ว และการประชุมสัมมนาของโครงการวิจัย เรื่อง "อิสลามและชุมชนในบริบททะเลสาบสงขลา" วันที่ 16 – 17 กุมภาพันธ์ 2545 ณ โรงเรียนศาสนูปถัมภ์ ปากพะยูนมูลนิธิ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง.

²โปรดดูรายละเอียดใน ประเสริฐ วิทยารัฐ, "สงขลา : สภาพภูมิศาสตร์" สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา, หน้า 41 – 56 และ ธรรมรงค์ อุทัยรังษี, "สภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นพัทลุง" ราชบัณฑิตยสถานพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดพัทลุง (เอกสารอัดสำเนา).

ของจังหวัดพัทลุง พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดสงขลา ได้แก่ อำเภอระโนด อำเภอกระแสสินธุ์ อำเภอสทิงพระ อำเภอสิงหนคร อำเภอเมือง อำเภอหาดใหญ่ อำเภอนาหม่อม อำเภอคลองหอยโข่ง อำเภอสะเดา อำเภอรัตนภูมิ อำเภอบางกล่ำ และอำเภอควนเนียง และพื้นที่บางส่วนของจังหวัดนครศรีธรรมราช คือ อำเภอชะอวด และอำเภอหัวไทร

อันที่จริงการเปลี่ยนแปลงของทะเลสาบสงขลามีมาตลอด หลักฐานแผนที่เมื่อ พ.ศ.2229 ซึ่งจัดพิมพ์ใหม่ โดยสำนักนายกรัฐมนตรีในปี 2522 สมัยที่ชาวฝรั่งเศสได้เดินทางเข้ามาในพระราชอาณาจักรสยามสืบเนื่องจากเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ.2228 ได้มีการทำสัญญาระหว่างฝรั่งเศสกับสมเด็จพระนารายณ์ มีข้อความในข้อหนึ่งว่าไทยยอมยกเมืองสงขลาและเมืองพัทลุงให้ฝรั่งเศสทำสถานีการค้า⁽¹⁾ ปีรุ่งขึ้น พ.ศ.2229 ฝรั่งเศสได้ทำแผนที่อาณาจักรสยามขึ้น แสดงให้เห็นถึงเกาะ Tantalam ยังแยกเป็นเกาะเล็กเกาะน้อย จำนวน 5 เกาะด้วยกัน โดยมีเกาะใหญ่สุดอยู่ทางเหนือของหมู่เกาะนอกฝั่งเมืองลิเกอ์ (Ligor – นครศรีธรรมราช) ออกไป มีชื่อในแผนที่ว่า I. Goete Inficos และหมู่เกาะขนาดเล็กลงมาจำนวน 4 เกาะ อยู่ทางใต้ใกล้เมืองสงขลา ปีต่อมา พ.ศ.2230 ฝรั่งเศสได้จัดทำฝั่งเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง ฝั่งเมืองทั้งสามนี้ ฝรั่งเศสเพิ่งมอบให้ไทยเมื่อปี 2529 โดยเก็บรักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร อีกทั้งปรากฏหลักฐานที่ให้ข้อมูลสรุปว่า⁽²⁾ บริเวณพรุควนเค็งเคยเป็นจุดผ่านของเส้นทางน้ำสายในระหว่างนครศรีธรรมราช – พัทลุง – สงขลา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 – 23 โดยเป็นเส้นทางที่พ่อค้าและเรือเดินทะเลของชาวจีนผ่านเข้าออก

จนถึง พ.ศ.2383 กัปตันนีล (F.A.Neale) ได้เดินทางจากนครศรีธรรมราชไปยังพัทลุงและสงขลา โดยใช้เส้นทางน้ำสายดังกล่าว และได้บรรยายความตอนหนึ่งว่า

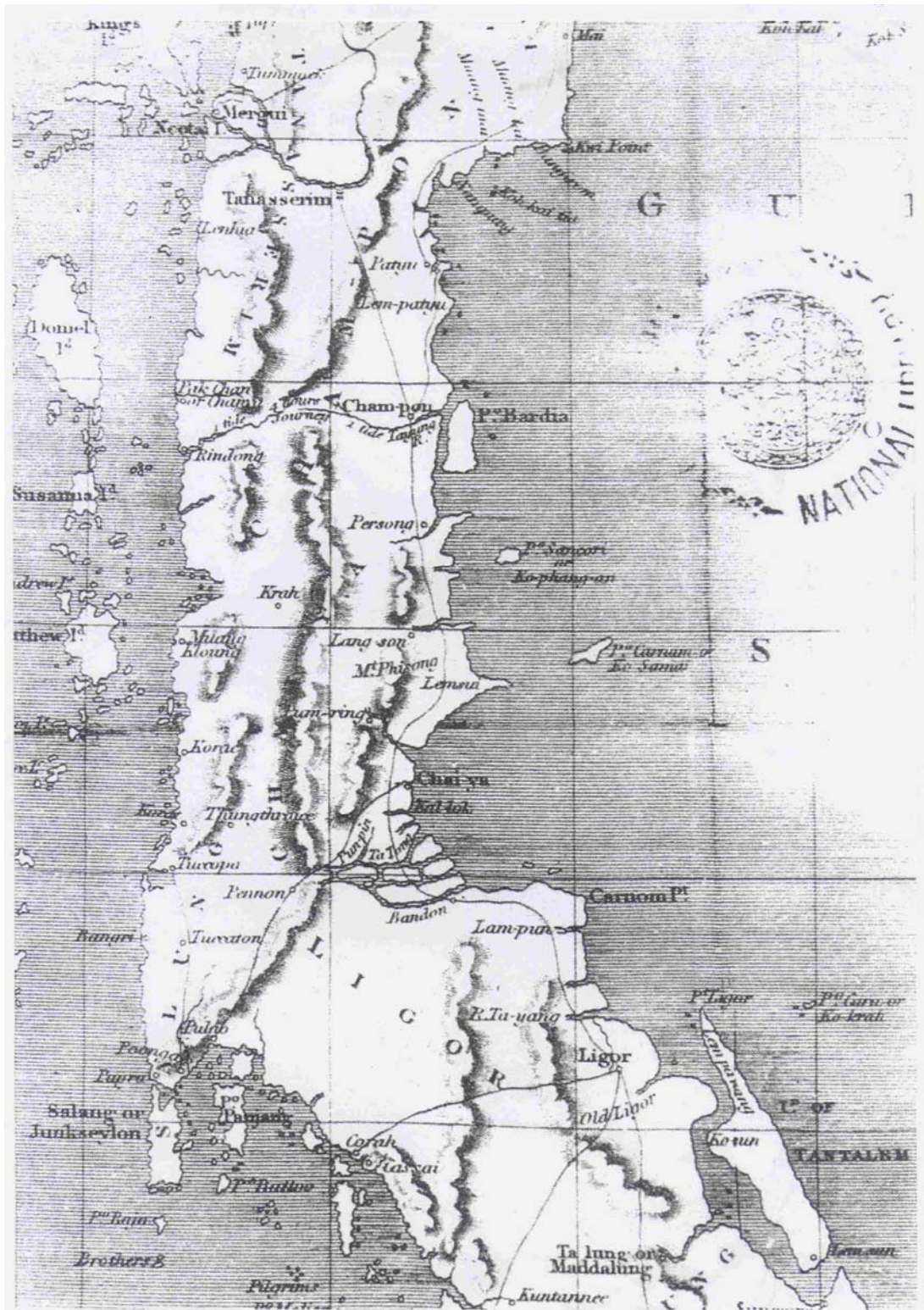
“เดินทางผ่านชนอมท่ามกลางสภาพลมดี แล่นไปตรงไปทางขวาเพื่อเข้าไปยัง
ช่องแคบระหว่างนครศรีธรรมราชและเกาะทันทาเลม ที่บางแห่งค่อนข้างอันตราย
ด้วยมีโขดหิน แต่คนนำร่องเคยเดินทางผ่านมาก่อนด้วยเรือเล็ก จึงได้อาสาเป็นผู้นำเรือ
ผ่านเข้าไป ทิวทัศน์สองข้างนั้นน่าชม ที่ฝั่งเมืองนครศรีธรรมราชเห็นทิวเขตสูงใหญ่เด่นสง่า
ซึ่งตรงกันข้ามกับอีกฟากที่เป็นที่ลุ่มอันอุดมสมบูรณ์ของเกาะทันทาเลม จากนั้นจะถึง
ปากน้ำเมืองพัทลุง และราว ๔ โมงเย็น เราก็มายังนอกเมืองสงขลา”⁽³⁾

ต่อมาในปี 2437 กัปตันวริงตัน สมิท (Warrington Smyth) ใช้เรือสมุทรเดินทางตามเส้นทางของกัปตันนีล ปรากฏว่าต้องประสบปัญหาไม่สามารถใช้ลำน้ำนี้เดินทางจากนครศรีธรรมราชไปสงขลาได้ ต้องอ้อมไปทางทะเลด้านตะวันออกของเกาะเทนทาเลม ซึ่งด้านใต้กลายเป็นเกาะใหญ่ เรือเล็กเท่านั้นที่สามารถผ่านลำน้ำที่กัปตันเคยใช้ได้

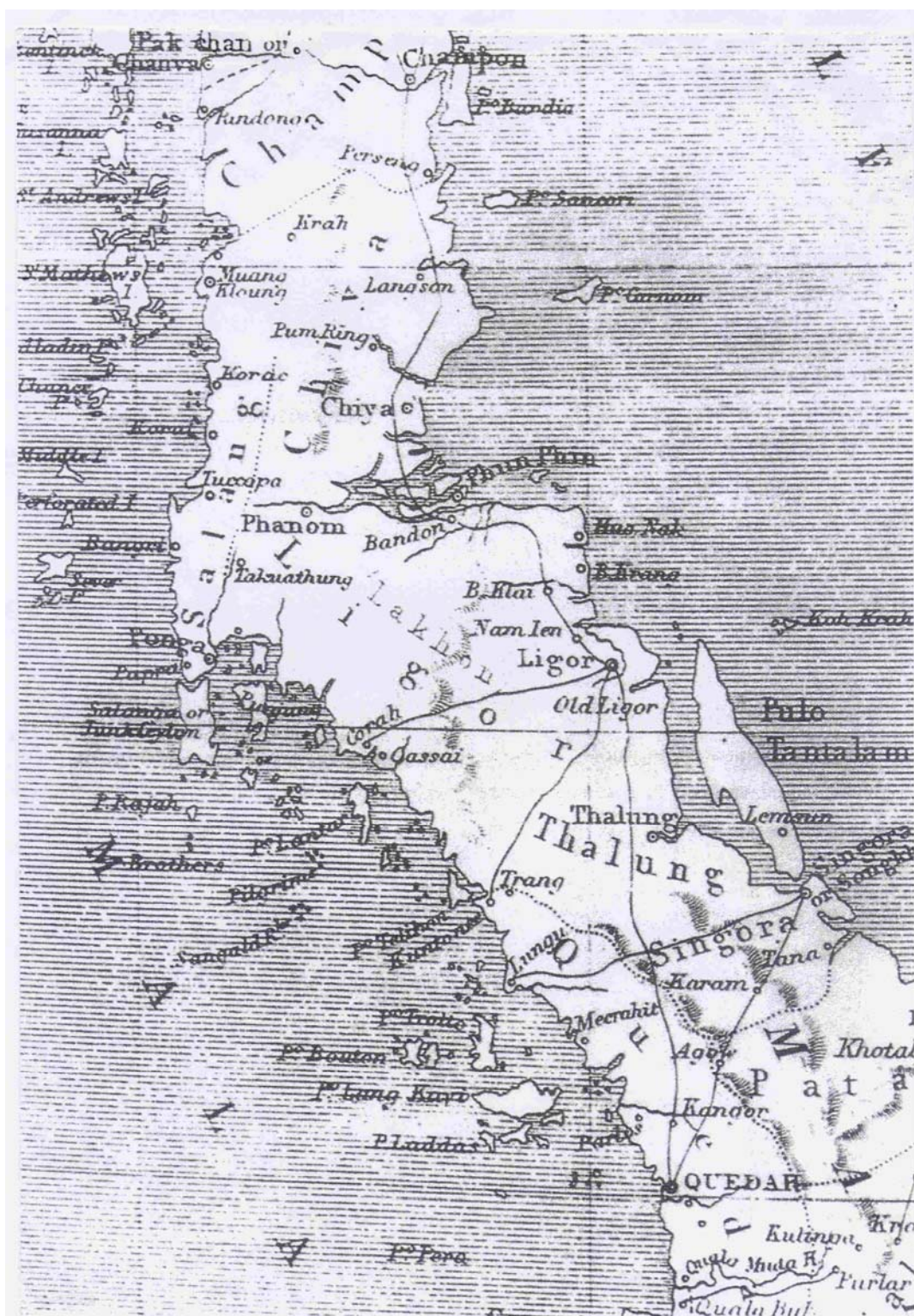
¹โปรดดูรายละเอียดใน สารูป ฤทธิ์ชู “การพัฒนาเศรษฐกิจ : สังคม และการค้าของเมืองสงขลา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 – 24” สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา สงขลา 27 – 29 สิงหาคม 2534, หน้า 65 – 82.

²ไพโรจน์ สิริมนตาภรณ์และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า 3058.

³อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 3058.

แผนที่ 2: แผนที่ราชอาณาจักรสยามประกอบเอกสารของ ครอฟอร์ด ตรงกับ พ.ศ. 2364 จะเห็นว่าทะเลสาบสงขลามีสภาพเหมือนอ่าว
 ที่มา : ไพโรจน์ สิริมนตารัตน์และคณะ, "ทะเลสาบสงขลา" สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 7.
 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542) หน้า 3060.

แผนที่ 3 : แผนที่ราชอาณาจักรสยามประกอบเอกสารของ เซอร์จอห์น เบาริ่ง ตรงกับ พ.ศ. 2398 จะเห็นว่าทะเลสาบสงขลามีสภาพเหมือนอ่าวที่มีเกาะแทนตาเล็มบังอยู่หน้าอ่าว
 ที่มา : ไพโรจน์ สิริมนตรีภรณ์และคณะ, “ทะเลสาบสงขลา” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 7. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542) หน้า 3061.

การตกตะกอนบริเวณดังกล่าวคงเปลี่ยนแปลงสภาพปากคลองระโนดจนเกิดชายฝั่งทะเลปิดกั้นใน ห้วงน้ำระหว่างเกาะเทณฑาเลมกับแผ่นดินตอนใต้ของเมืองนครศรีธรรมราช กลายเป็นทะเลสาบอย่างสมบูรณ์ หลังจากกัณฑ์นลเคยเดินทางผ่านไม่นานนัก ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์ วรเดช ทรงบันทึกไว้เมื่อคราวเสด็จตรวจราชการเมืองสงขลา ใน พ.ศ.2427 ดังความตอนหนึ่งว่า

“...ร่องที่จะตัดไปทะเลสาบ ต้องออกจากแหลมเขาเขียวไปตามทะเลสาบ ถึงปากคลอง ปากรอ เป็นคลองช่องแคบที่จะไปออกทะเลสาบพัทลุง ปากคลองปากรอนั้นกว้างประมาณ ๕ เส้น ในลำคลองไปถึงทะเลสาบพัทลุง ประมาณ ๔๐๐ เส้น แต่ในทะเลสาบสงขลา นี้ ตั้งแต่เขาเขียวไปถึงคลองปากรอ ประมาณ ๔๐๐ เส้น คิดตามกว้างประมาณ ๔๐๐ เส้น น้ำในร่องทะเลสาบ ๒ คอก ร่องกว้างประมาณ ๒๐ - ๓๐ วา นอกนั้นน้ำประมาณสองทังสิ้น เวล่าน้ำขึ้นน้ำลงประมาณสองเศษ มีหาดทรายกลางทะเลผุดหลายแห่ง เวล่าน้ำมาก เดือน ๑๒ เดือนอ้ายน้ำท่วมตลิ่ง น้ำในทะเลสาบถึง ๔ คอก น้ำจืดตลอดทะเลสาบ และแม่น้ำตลอดออกมาจนถึงเรือจอดที่อ่าวเมืองสงขลา”⁽¹⁾

จากหลักฐานดังกล่าวน่าจะเป็นไปได้ว่า ทะเลสาบสงขลายังมีลักษณะเป็นอ่าวขนาดใหญ่ติดต่อกับอ่าวไทย โดยมีเกาะขนาดใหญ่ขวางกั้นปากอ่าวอยู่ ทำให้อ่าวนั้นมีลักษณะคล้ายแม่น้ำขนาดใหญ่ทอดตัวจากเมืองนครศรีธรรมราชผ่านเมืองพัทลุงไปยังเมืองสงขลา ทางด้านใต้มีทางติดต่อกับอ่าวไทย ทางตอนเหนือของอ่าวบริเวณเมืองนครศรีธรรมราช ณ บริเวณอำเภอปากพนังในปัจจุบัน และติดต่อกับอ่าวไทยทางด้านใต้ บริเวณเมืองสงขลา ซึ่งการคาดคะเนนี้สอดคล้องกับภาพแผนที่ของบริเวณนั้น ซึ่งพบโดย จอห์น ครอฟอร์ด (John Crawford) ในปี 2371 และเซอร์จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) ในปี 2400

หลักฐานข้อมูลต่างๆทั้งหมดพอจะประเมินได้ว่า ประมาณปี 2229 เกาะขนาดใหญ่กำลังแปรสภาพเกิดขึ้นเป็นหมู่เกาะที่ประกอบด้วยเกาะขนาดเล็ก 4 เกาะ อยู่ติดกับเมืองสงขลา และเกาะขนาดใหญ่อีกเกาะหนึ่งติดกับเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาประมาณก่อน พ.ศ.2400 เกาะทั้งห้าเกาะไปรวมกันเป็นเกาะขนาดใหญ่ เกาะเดียว คือ เกาะเทณฑาเลม อันอาจจะเกิดจากการตื้นเขินของตะกอนปากแม่น้ำที่ไหลมาทับถมบริเวณปากอ่าว และการทับถมได้เกิดต่อเนื่องมาเรื่อยๆ จนในระหว่างปี 2383 ถึงประมาณปี 2410 ทำให้เกาะทางทิศเหนือได้ติดต่อกับแผ่นดินใหญ่บริเวณอำเภอปากพนัง อำเภอหัวไทร และอำเภอเชียรใหญ่ของจังหวัด นครศรีธรรมราช กับอำเภอรโนดของจังหวัดสงขลา โดยเหลือเพียงลุ่มน้ำปากพนังแทรกตัวอยู่ตรงกลางแทนอ่าวเดิมทางตอนเหนือ ทำให้เกิดเป็นสภาพทะเลสาบสงขลาตั้งปัจจุบัน⁽²⁾

อย่างไรก็ดี หลักฐานของท้องถิ่นที่เขียนขึ้นในปี 2401 โดยเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เจ้าเมืองสงขลาเล่าว่า ในปีนั้นเมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเมืองสงขลา ตรีศกามว่า จะไปเมืองพัทลุงทางไหน พระสุนทรนุรักษ์ (เม่น) ผู้ช่วยราชการเมืองซึ่งเป็นผู้ตามเสด็จกราบบังคมทูลว่า

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, **ชีวิวัฒน์**.

(พระนคร : ศึกษากันท์พาณิชย์, 2504), หน้า 68 – 69.

² เริงชัย ดันสกุล, **อ้างแล้ว**, หน้า 41 – 43.

“ไปทางทะเลสาบ”⁽¹⁾ และใน พ.ศ.2453 เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงบุรีราเมศวร์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช เสด็จตรวจราชการเมืองต่างๆในมณฑล ยังทรงเรียกบริเวณนี้ว่า “อ่าวสงขลา”⁽²⁾ เป็นไปได้ว่าในช่วงเวลาเหล่านี้ความเป็นทะเลสาบสงขลา ยังมองเห็นไม่ชัดเจนนัก ดังนั้นก่อนการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชใน พ.ศ.2439 ภาพโดยรวมของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ยังคงมีลักษณะเป็นอ่าวใหญ่มีเกาะเทนท์ทะเลอยู่หน้าอ่าว จึงเป็นประเด็นน่าสนใจว่าเหตุใดนักเดินทางต้องเดินเรือเลียบชายฝั่งบริเวณนี้ และบริเวณนี้สัมพันธ์กับคาบสมุทรมาลายู (ภาคใต้ของไทย) อย่างไร

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

บทความของประเสริฐ วิทยารัฐ⁽³⁾ ชี้ให้เห็นถึงความเกี่ยวพันของบริเวณดังกล่าวกับคาบสมุทรมาลายูหรือภาคใต้ของไทยและสภาพภูมิศาสตร์ที่มีผลต่อการเดินเรือตามแผนที่ปโตเลมีระหว่างพุทธศตวรรษที่ 6 และ 7 โดยอธิบายว่า นักเดินเรือสมัยนั้นมีข้อมูลเกี่ยวกับคาบสมุทรมาลายูพอสมควร แสดงว่ามีเรือแวะมาค้าขายบริเวณนี้ เนื่องจากลักษณะคาบสมุทรมาลายูเป็นสถานีพักโดยธรรมชาติในการเดินเรือติดต่อระหว่างตะวันตกอันได้แก่ อาหรับและอินเดีย กับตะวันออกอันได้แก่จีน ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีการเดินทางเรือได้พัฒนาจากการเดินเรือเลียบชายฝั่งมาเป็นการเดินเรือระยะทางไกลตัดข้ามมหาสมุทรหรือห้วงน้ำใหญ่ จึงจำเป็นต้องมีสถานีพัก ซึ่งเป็นที่ซ่อมเรือเก็บรวบรวมเสบียงอาหารหาน้ำจืด ดังนั้นบริเวณคาบสมุทรมาลายูจึงเป็นที่เหมาะประกอบกับการเดินเรือสมัยนั้นต้องอาศัยลม คาบสมุทรมาลายูมีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้กับมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดผ่านสลับกันในรอบปี จึงเป็นโอกาสที่จะใช้ลมมรสุมสำหรับเดินทางไปกลับกับภายในหนึ่งปี

วิธีการเดินเรือในสมัยนั้น เนื่องจากเทคนิคการเดินทางเรือยังไม่สูงพอที่จะใช้เรือแล่นไปกลับเป็นระยะทางไกล โดยไม่มีการซ่อมบำรุงรักษา ดังนั้นเมื่อเรือออกจากตอนใต้ของอนุทวีปอินเดียหรือเกาะลังกา ซึ่งอยู่ในตำแหน่งเส้นรุ้งประมาณ 5 องศา และตั้งหัวเรือตรงทางทิศตะวันออก เมื่อแล่นด้วยแรงเฉดตามลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เรือเปียงเบนขึ้นทางเหนือ แต่นักเดินเรือจะแก้ทิศทางโดยยึดทิศตะวันออก จึงคาดว่าเรือจะเข้าคาบสมุทรมาลายูประมาณแนวเส้นรุ้ง 7 องศาหรือกว่าเล็กน้อย แต่ไม่ควรเกินเส้นรุ้ง 8 องศา เว้นแต่จะพบกระแสน้ำแรง บริเวณที่ว่าจะอยู่ระหว่างตรงไปถึงพังงา เส้นทางนี้มีข้อได้เปรียบอีกบางประการ กล่าวคือมีแนวหมู่เกาะนิโคบาร์ขวางอยู่ ถ้าเกิดปัญหาเรือซาร์ตอาจแวะซ่อมได้ ส่วนปัญหาน้ำจืดคิดว่าคงไม่มี เพราะมรสุมตะวันตกเฉียงใต้มีฝนชุก คงรองรับน้ำฝนกันได้ ส่วนขากลับอาจแล่นเรือเลียบชายฝั่งขึ้นไปถึงเส้นรุ้ง 10 องศาบริเวณระนอง แล้วตั้งหัวเรือมุ่งตะวันตก เรือจะเข้าตอนเหนือของเกาะลังกา หรือเข้าชายฝั่งของอนุทวีปอินเดียเลย

¹ เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์), “พงศาวดารเมืองสงขลา” ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (พระนคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2511), หน้า 278 – 279.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.47/19 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ – กรมหลวงดำรงราชานุภาพ 13 พฤษภาคม ร.ศ.129.

³ โปรดดูรายละเอียด ประเสริฐ วิทยารัฐ, “สภาพภูมิศาสตร์ของคาบสมุทรสทิงพระ” ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา สงขลา 5 – 11 สิงหาคม 2526, หน้า 13 – 21.

สำหรับการเดินเรือด้านตะวันออกของคาบสมุทรมลายูนั้น เรือที่มาจากจีนแล่นตามลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งลมนั้นจะพัดเข้าปะทะฝั่งเวียดนาม การเดินเรือในขั้นนี้จะให้ปลอดภัยและรวดเร็ว ต้องหันหัวเรือตามแนวลม คือไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้และแนวทางที่มาควรอยู่ระหว่างเกาะไหหลำและหมู่เกาะพาราเซล ขามาหมู่เกาะนี้ต้องอยู่ทางซ้าย ถ้าหมู่เกาะนี้อยู่ทางด้านขวาจะเป็นทะเลลึกอันตรายมาก สำหรับเรือสมัยนั้น และไม่น่าจะมาได้ สำหรับหมู่เกาะพาราเซลเป็นบริเวณสุสานเรือ เพราะมีปะการังและหินคม มีเรืออับปางในบริเวณนี้กันมาก หมู่เกาะนี้นักเดินเรือโบราณและปัจจุบันรู้จักดี ถ้าเรือแล่นมาตามแนวนี้ก็จะเข้าสู่ฝั่งที่ดานัง จากดานังจะเลียบชายฝั่งมาจนกระทั่งถึงปลายแหลมญวน จึงนำเรือเข้าชายฝั่งของคาบสมุทรมลายู ส่วนขากลับอาศัยมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ต้องข้ามแหลมญวนเลียบชายฝั่งไปจนถึงดานัง แล้วจึงตัดเข้าสู่จีน

ลักษณะการเดินทางระหว่างอินเดียและจีนในสมัยโบราณ ถูกจำกัดโดยสภาพภูมิศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีอยู่ในสมัยนั้น และโดยสภาพภูมิศาสตร์อีกเช่นกันทำให้คาบสมุทรมลายูตอนกลางบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาปัจจุบันมีความสำคัญขึ้นด้วยเหตุผลดังนี้

ประการแรก ฤดูการเดินทางระหว่างอินเดียกับจีน เทคโนโลยีในการเดินเรือและสภาพภูมิศาสตร์ด้านดินฟ้าอากาศ ทำให้นักเดินเรือทั้งสองพวกไม่มีโอกาสพบกัน จึงจำเป็นต้องมีสถานีแลกเปลี่ยนกัน และสถานีแลกเปลี่ยนที่เหมาะสมที่สุดในขณะนี้ คือ คาบสมุทรมลายู ทั้งนี้เพราะพบว่าในรอบปีทางการเดินเรือนั้น เมื่อทางอินเดียมา ทางจีนต้องเดินทางกลับทางตรงข้าม เมื่อทางอินเดียกับทางจีนมา จึงจำเป็นต้องตั้งสถานีถาวร เพื่ออยู่พบปะกัน ส่วนพวกเดินเรือจะกลับไปตามวงจรของสภาพภูมิศาสตร์ ฝ่ายอินเดียจะมีอิทธิพลมากกว่า สามารถตั้งสถานีมั่นคงในแถบนี้ ซึ่งพบว่ามีถาวรวัตถุที่แสดงอารยธรรมอินเดียปรากฏอยู่อย่างมั่นคงในหลายท้องที่ของคาบสมุทร ส่วนหนึ่งเป็นเพราะหลักการทางศาสนาอินเดียและอาหารับดีกว่าด้านจีน

ประการต่อมา เทคโนโลยีการต่อเรือและขนาดของเรือ ตลอดจนการแล่นใบเรือไม่อำนวยให้การเดินเรือไปได้ไกลเช่นในปัจจุบัน กล่าวคือ เมื่อเรือมาถึงคาบสมุทรมลายูจำเป็นต้องซ่อมแซม ระยะที่ซ่อมแซมเป็นเวลาทีรอลมมรสุมไปด้วย การทำเช่นนี้เป็นวัฏจักรในรอบปี ซึ่งกินเวลา ดังนั้นพวกเดินเรือแะเตรียมสิ่งต่างๆ ในการเดินทางกลับ ส่วนพวกพ่อค้าคนของสัมภาระต่างๆ มายังสถานีถาวรฝั่งตะวันออก เพื่อขายและซื้อของจากจีนกลับมาลงเรือ และเดินทางกลับได้ในรอบปี ส่วนทางจีนก็เช่นเดียวกัน การยกเรือ⁽¹⁾ ข้ามสันเขาเดี่ยวทำได้เช่นเดียวกับการยกเรือขึ้นคานเพื่อซ่อมแซม คือ การใช้ไม้ท่อนกลมๆ อาจทำให้ลื่นด้วยโคลนหรือน้ำโคลน เรือจะเคลื่อนที่ไปได้สะดวก มีประเพณีของภาคใต้ฝั่งตะวันตก โดยเฉพาะที่ตรังจะมีการลากเรือหรือชักพระในเดือนห้า คือ เริ่มต้นฤดูฝน เรียกว่าลากเรือพระบก ส่วนเดือนสิบเอ็ดเรียกว่า ชักเรือพระน้ำ แสดงว่าในสมัยโบราณการเกณฑ์แรงงานของชาวบ้านในการลากเรือข้ามสันเขาเดี่ยวๆ ก็ได้มีการนำพระพุทธรูปศาสนามาใช้ด้วย

ประการสุดท้าย สภาพภูมิศาสตร์บังคับให้ต้องใช้ตอนกลางของคาบสมุทรมลายู แผนที่โบเดเลมีแสดงถึงการตกโลก⁽²⁾ ดังที่กล่าวมาแล้วว่า การเดินเรือสมัยโบราณอาศัยแรงลมและเทคโนโลยีการใช้ใบก็เป็น

¹ ประเสริฐ วิทยารัฐ, "ภูมิศาสตร์พลวัตในแดนใต้" ครอบรอบ 80 ปี ศาสตราจารย์ คุณหญิงกุหลาบ มัลลิกะมาส 19 มกราคม 2543 ไม่ปรากฏหน้า.

² เรืองเดียวกัน, ไม่ปรากฏหน้า.

เพียงใบเตยหรือใบรอง ซึ่งขวางลำเรือเพื่อรับลมที่มาจากข้างหลังเพื่อดันเรือไปข้างหน้า เนื่องจากบริเวณใกล้ศูนย์สูตร ซึ่งอยู่คาบสมุทรมาลงไปถึงเส้นรุ้ง 5 องศา ทั้งเหนือและใต้จะเป็นเขตที่เรียกว่า “ดอลดรัม” (Doldrum) เป็นบริเวณที่ลมสงบ คือ ไม่มีลมหรือมีลมที่พัดมีทิศทางไม่แน่นอน ใช้เดินเรือใบแบบโบราณไม่ได้ เนื่องจากบริเวณนี้ตามสภาพภูมิศาสตร์ ลมจะยกตัวขึ้นในแนวตั้งตลอดเวลา เพราะได้รับความร้อนจากดวงอาทิตย์สูง ดังนั้นเมื่อเรือสมัยโบราณเข้าไปในบริเวณนี้จะหายสาบสูญ โดยเรือวนเวียนจนขาดน้ำอาหารและล้มตายไม่มีใครทราบ จึงเชื่อกันว่าตกโลก เมื่อปี 2523 – 2524 ได้มีผู้สร้างเรือแบบอาหรับตามที่กัปตันซินแบคใช้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 และแล่นเรือเลยแนวเดินเรือของชาวอาหรับ คือ เลยแนวเส้นรุ้ง 5 องศาไปทางศูนย์สูตร ปรากฏว่าเรือนั้นเข้าไปในบริเวณดอลดรัม และทำให้เรือต้องวนเวียนอยู่นอกระยะอาหารและน้ำจืดหมด ที่รอดออกมาได้เพราะได้นำฝนและตกปลาฉลามมาเป็นอาหาร จึงเห็นได้ว่า แนวเส้นทางเดินเรือสมัยแรกจากอินเดีย ต้องมาขึ้นคาบสมุทรมาลงตอนกลางๆ เป็นทางที่เหมาะสมที่สุดสำหรับเรือและการเดินเรือสมัยนั้น ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 เทคโนโลยีการเดินทางเรือตลอดจนการต่อเรือดีขึ้น จึงได้ปรับปรุงเส้นทางเดินเรือเข้าช่องแคบมะละกาอ้อมคาบสมุทรมาลง เส้นทางเดินเรือโดยอาศัยผ่านตอนกลางของคาบสมุทรมาลงหมดความสำคัญลง ส่งผลให้สถานีการค้าทางฝั่งด้านตะวันออกและท่าเรือทางฝั่งทะเลตะวันตกพลอยหมดความสำคัญลงไปด้วย และคงจะประกอบด้วยการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพภูมิศาสตร์อื่นๆ ด้วย อันได้แก่ชายฝั่งทะเล สันทราย และแม่น้ำลำธาร

นอกเหนือจากสภาพภูมิศาสตร์ที่มีผลต่อการเดินเรือแล้ว สภาพทรัพยากรธรรมชาติ⁽¹⁾ น่าจะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ดึงดูดให้เส้นทางเดินเรือผ่านคาบสมุทรมาลง ทรัพยากรที่สำคัญมีหลากหลายประเภท เช่น เครื่องเทศ เครื่องหอม ของป่า แร่ ธัญญาหาร

ประเภทเครื่องเทศ เป็นพืชที่ขึ้นเองตามธรรมชาติในบริเวณคาบสมุทรมาลง เช่น เว่า กระวาน ขิง ข่า ขมิ้น กระชาย พริกไทย กานพลู อบเชย ดีปลี จันทน์เทศ ความต้องการของเครื่องเทศมาก ทั้งยังมีราคาแพงด้วย แต่ในคาบสมุทรมาลงสิ่งเหล่านี้หาได้ง่าย เพราะขึ้นเองตามธรรมชาติทั่วไป เพียงแต่รวบรวมตากแห้ง หรือบดให้ละเอียดพร้อมที่จะนำไปได้ เส้นทางเดินเรือนี้จึงได้ชื่อว่า “เส้นทางเครื่องเทศ”

ประเภทเครื่องหอม เป็นพืชในป่าเช่นกัน ได้แก่ แผลก นูด ผาง กายาน จันทน์แดง เฉพาะกายานนั้นถือกันว่าเป็นพืชหายากในคาบสมุทรมาลง โดยเฉพาะในดินแดนสยาม เป็นกายานชั้นหนึ่ง ซึ่งอินเดียผลิตออกมาขายในปัจจุบัน เรียกว่า “Siamese Benzoin” เครื่องหอมเหล่านี้เป็นสินค้าที่ต้องการมากทั้งในแถบอาหรับและยุโรป เพราะไม่สามารถปลูกได้ในบริเวณนั้น

ประเภทของป่า ประกอบด้วย ยางไม้ ชัน ไม้บางชนิด เขาสัตว์ งาช้าง ชะมด ชีผึ้ง สมุนไพรต่างๆ ของเหล่านี้บางอย่างนำไปใช้สอยทำประโยชน์ บางอย่างนำไปทำเครื่องประดับ บางอย่างนำไปเป็นยารักษาโรค ล้วนเป็นสิ่งหาได้ง่ายในคาบสมุทรมาลง แต่เป็นของหายากในเขตอื่นๆ ของโลก

¹ประเสริฐ วิทยารัฐ, “สภาพภูมิศาสตร์ของคาบสมุทรสทิงพระ”, หน้า 17 – 18 และ อมรา ศรีสุชาติ, สายรากภาคใต้ : ภูมิลักษณะ ภูมิลักษณะ จิตลักษณะ. (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2544, หน้า 67.

ประเภทแร่ตามรายงานต่างๆ ปรากฏว่า บริเวณดินแดนของคาบสมุทรหลายพบแร่หลายอย่าง โดยเฉพาะดีบุกมีพบตามลำธารและร่องน้ำทั่วไป นำไปใช้เป็นโลหะผสม และนำไปเป็นส่วนประกอบในการทำเครื่องถม นอกจากนี้ยังมีทองคำซึ่งมีพบตามร่องน้ำและลำธารเช่นกัน ทองคำเป็นแร่ที่มีค่าแสดงถึงความมั่งคั่ง ดินแดนนี้จึงมีชื่อเรียกกันว่า “สุวรรณภูมิ”

ประเภททรัพยากรอาหาร คาบสมุทรหลายมีแหล่งผลิตธัญญาหารเพียงพอสำหรับประชากรในขณะนั้น และคงจะมีเพียงพอสำหรับเป็นเสบียงแก่ผู้มาเยือนด้วย ซึ่งต้องมาติดต่อกำขาย โดยเฉพาะข้าวมีปลูกกันทั่วไป ที่ราบกว้างใหญ่ของเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองพัทลุงนั้นเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของคาบสมุทรหลาย⁽¹⁾

ในส่วนของตอนกลางของคาบสมุทรหลายหรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาปัจจุบัน เมื่อยังเป็นเกาะเทณฑาเลม ซึ่งเป็นคาบสมุทรสทิงพระในเวลาต่อมา ด้านตะวันออกมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบ หรือเป็นชายฝั่งทะเลอ่าวไทย มีลักษณะเป็นชายหาดทราย ซึ่งแนวโน้มน้ำที่มีทรายใหม่ๆ มาทับถมให้ชายฝั่งด้านนี้ขยายออกไปสู่ทะเลอยู่ตลอดเวลา ส่วนด้านตะวันตกเป็นแนวทะเลสาบปัจจุบัน หรือส่วนที่เรียกทะเลหลวง ลักษณะชายฝั่งด้านนี้มีการตื้นเขิน ลักษณะของพื้นที่ที่มีความลาดจากตะวันออกค่อยๆ ลดระดับมาทางตะวันตกทางด้านตะวันตกนี้มีเนินเขาอยู่หลายเนินเรียกว่า เขาเกาะใหญ่ เขาตะโหนด เขาแหลมควายราบ เขารัดปูน เขาโน สูงประมาณ 100 เมตร จากระดับน้ำทะเลปัจจุบัน พื้นที่โดยทั่วไปสูงประมาณ 6 เมตร จากระดับน้ำทะเล และยังมีเนินพะโคะ ซึ่งมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 10 เมตร พื้นที่นี้เป็นเนินมีหินกรวดมนยกตัวสูงขึ้นจากเนิน บริเวณนี้เป็นสถานที่สำคัญทางโบราณคดีแห่งหนึ่ง มีการขุดพบโบราณวัตถุ สำหรับเนินพะโคะนี้เท่าที่สังเกตจากแผนที่ควรจะเป็นตำแหน่งที่ตั้งอันเหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นในสมัยโบราณ โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 – 18 บริเวณนี้เป็นชุมชนที่เจริญค่อนข้างสูง⁽²⁾

อย่างไรก็ดี บริเวณเกาะเทณฑาเลมนั้นมีข้อเสียเปรียบทางภูมิศาสตร์อยู่ประการหนึ่งกล่าวคือการขาดแคลนน้ำจืดในช่วงที่ฝนแล้ง ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน บางปีถึงเดือนพฤษภาคม และมีฤดูหนาว การขาดแคลนน้ำจืดสำหรับบริโภคนี้ ประเมินได้จากบริเวณเกาะนี้ไม่มีลำธาร ซึ่งมีน้ำไหลตลอดปีในบริเวณใกล้เคียง ถ้าจะขุดบ่อน้ำในบริเวณนี้คงจะได้น้ำกร่อย หรือน้ำเค็ม ซึ่งใช้บริโภคไม่ได้ แต่มีข้อสังเกตกล่าวคือ บริเวณนี้มีสระน้ำขนาดเล็กที่เรียกว่า “พัง” (ตระพัง) อยู่หลายแห่ง เช่น พังพระ พังลึก พังซิบน พังซีล่าง พังลิง พังหลวง เชื่อกันว่า ตะพังหรือพัง ตามความหมายทางภาคใต้หมายถึง หลุมยุบของหินปูน แต่พังในบริเวณเกาะนี้เป็นสระน้ำที่ขุดขึ้น มิได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ดังนั้นพังจึงเป็นที่เก็บขังน้ำจืดเป็นอย่างดี แสดงว่าชุมชนโบราณนี้ได้แก้ไขการขาดแคลนน้ำจืด โดยการขุดพังขึ้นไว้ขังน้ำสำหรับบริโภคในฤดูแล้ง พังบางแห่งคงจะได้รับการตกแต่งเพื่อให้มีประสิทธิภาพในการเก็บน้ำและสะดวกแก่การใช้ จึงมีรูปร่าง

¹พิศมัย นันทแสง, “ระบบเทศบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมหณฑลนครศรีธรรมราช” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536, หน้า 8 และ ธรรมรงค์ อุทัยรังษี, อ้างแล้ว, หน้า 3.

²สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์, “คำนำ” ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา สงขลา 5 – 11 สิงหาคม 2526.

ต่าง ๆ กันตามความสะดวกด้านการใช้สอย หากพิจารณาตามขนาดของพัง ซึ่งสามารถเก็บน้ำได้เฉพาะน้ำฝนแล้ว แต่ละพังจะมีน้ำพอใช้สำหรับชุมชนไม่ใหญ่นัก เพราะระยะขาดแคลนน้ำค่อนข้างยาว บางพังอาจมีน้ำจืดซึ่งสะสมอยู่ในชั้นทรายไหลมาสมทบ จะมีน้ำพอใช้ไปตลอดช่วงที่แล้ง และต้องกลับไปในช่วงที่เริ่มฤดูฝน ส่วนพ่อค้าชาวอินเดียมาเป็นช่วงที่มีฝนและจากไปเมื่อเริ่มแห้งแล้ง

ส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่อยู่ฝั่งตรงกันข้ามของเกาะเทณฑาเลม เป็นที่ตั้งเมืองพัทลุง สงขลา โครงสร้างทางธรณีวิทยามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการดินตัวของหินอัคนี⁽¹⁾ ซึ่งเป็นแกนของเทือกเขาตรัง - พัทลุง เรียกตามท้องถิ่นว่า เทือกเขาบรรทัดหรือเทือกเขานครศรีธรรมราช การดินยกตัวของหินอัคนีเกิดขึ้นเมื่อราว ๆ 130 ล้านปีมาแล้วในยุคครีเทเชียส การยกตัวครั้งนี้ทำให้พื้นที่บางส่วนของบริเวณนี้ค่อย ๆ โผล่จากระดับน้ำทะเล การยกตัวคงดำเนินไปจนสิ้นยุคครีเทเชียส ขณะเดียวกันพื้นที่ส่วนซึ่งถูกยกขึ้นได้มีการสึกกร่อน โดยเฉพาะบริเวณที่เป็นหินปูนการสึกกร่อนดำเนินไปตลอดยุคเทอเชียรี จนกระทั่งบริเวณหินปูนส่วนใหญ่ได้ถูกทำลายไป คงทิ้งส่วนของหินปูนเป็นภูเขาโดดอยู่หลายแห่ง เช่น เขาควหาสวรรค์ เขาอกทะลุ เขาถ้ำมาลัย เขาชัยบุรี เขาชัยสน ในพัทลุง ในช่วงของควอเตอนารีน้ำทะเลผ่านเข้ามาวนพื้นที่ส่วนใหญ่ของพัทลุง และถอยกลับเป็นเช่นนี้ประมาณ 3 - 4 ครั้ง น้ำทะเลเพิ่งค่อย ๆ ถอยกลับครั้งสุดท้ายเมื่อประมาณ 50,000 ปีที่ผ่านมา ขณะนี้ก็คงดำเนินอยู่ แต่การถอยกลับครั้งนี้ น้ำทะเลได้สร้างสันทรายขึ้นในบริเวณเกาะเทณฑาเลม หรือระโนด สทิงพระ บริเวณตอนเหนือส่วนที่เป็นหัวไทรและปากพ่องของนครศรีธรรมราชในเวลาต่อมา และตอนใต้บริเวณสงขลา - บัตตานี ลักษณะสันทรายซ้อนเป็นชั้น ๆ ค่อย ๆ ขยายออกจากฝั่ง เป็นลักษณะสันทรายสลับทะเลตื้นและแคบ แต่บริเวณพัทลุงแนวสันทรายเกิดห่างจากชายฝั่งมาก อาจเป็นเพราะขณะยกตัวในยุคครีเทเชียส บริเวณระโนดและสทิงพระไม่โผล่พ้นระดับน้ำทะเลมากนัก การสึกกร่อนบริเวณนี้จึงมีน้อย เมื่อระดับน้ำทะเลถอยกลับในยุคควอเตอนารี ทำให้บริเวณนี้มีเกาะหลายเกาะซึ่งก็คงเป็นเกาะเทณฑาเลมนั่นเอง ซึ่งช่วยสร้างแนวสันทรายในบริเวณที่อยู่ห่างจากฝั่งได้มาก ขณะเดียวกันทำให้พื้นที่ทะเลระหว่างสันทรายกับชายฝั่งพัทลุงสงบเงียบ การยกขึ้นของชายฝั่งจึงเป็นการตตะกอนดินเขินอันเกิดจากลำคลองมากมาย ทะเลมีลักษณะเป็นทะเลตื้น ๆ อาจไม่เหมาะแก่การเดินเรือ แต่คลองและลำธารสายสั้น ๆ ซึ่งไหลมาจากเทือกเขาบรรทัด จะมีน้ำลึกและกว้างพอสำหรับการเดินเรือได้ คลองบางสายอาจเดินเรือไปได้จนถึงเชิงเทือกเขาบรรทัด

การแทรกตัวของหินอัคนีดินให้หินใหม่ ๆ ซึ่งอยู่ชั้นบนได้สัมผัสกับการสึกกร่อน โดยเฉพาะที่สูงหินใหม่ ๆ ซึ่งเกิดขึ้นทีหลังจะถูกกัดเซาะหมดไปก่อน โดยเฉพาะตามแนวสันเขาหินตะกอนได้สึกกร่อน

¹โปรดดูรายละเอียดใน ประเสริฐ วิทยารัฐ, "พัทลุง : สภาพภูมิศาสตร์" รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง รายงานการสัมมนาทางวิชาการ ณ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง พัทลุง 22 - 24 สิงหาคม 2528, หน้า 17 - 30.

หมดไปแล้ว แต่หินเก่าบางกลุ่มที่ยังคงทนต่อการสึกกร่อนยังคงเหลืออยู่ เช่น ที่เขาว้านนาเป็นหินชุดตระกูลเตา ซึ่งอยู่ในยุคแคมเบรียน มีอายุถึง 500 ล้านปี แสดงให้เห็นว่า การตกตะกอนในบริเวณนี้มีมานานแล้ว ส่วนหินยุคใหม่อื่นๆ จะปรากฏเรียงไปตามลำดับไปสู่ชายทะเล และบริเวณเกาะเทณฑาเลมมีหินชุดหลังสุด ชั้นหินเหล่านี้ได้สึกกร่อนไปและมีตะกอนใหม่มาทับถมภายหลัง

ภูเขาหินโดดเป็นส่วนที่เหลือจากการสึกกร่อน มีหลายแห่ง สันนิษฐานกันว่าเมื่อหินปูนนี้ ซึ่งเกิดขึ้นในราวยุคคาร์บอนิเฟอรัส - เพอเมียน ถูกยกตัวขึ้น บางส่วนของหินนี้วางตัวอยู่ในแนวราบถูกพลิกให้ตั้งขึ้น ทำให้พืชและความชื้นไม่อาจจับเกาะกับหินที่อยู่ในแนวตั้งได้ดี ตัวการทั้งสองเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้หินปูนผุกร่อนได้ง่าย เพราะความชื้นและรากของพืชไซคอนและละลายหินปูนได้รวดเร็ว เป็นที่น่าสังเกตว่าหินปูนเหล่านี้ได้โผล่ขึ้นจากทุ่งนาที่ราบเรียบเหมือนเกาะอยู่เหนือระดับน้ำทะเล ความสำคัญของภูเขาหินปูนเหล่านี้คือถ้า บริเวณถ้ำมักจะเป็นที่อยู่อาศัย และการตั้งถิ่นฐานของคนตั้งแต่ยุคหิน หรือยุคก่อนประวัติศาสตร์ เช่น เขาชัยสน เขาพนมวังก์ เขารุน เขาจิงโจ้ เขาลำมาลัย เขาภูเขาสวรรค์ เขาชัยสน

ลักษณะการระบายน้ำของส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่นั้น ประกอบด้วยลำน้ำขนาดเล็กเรียกว่า “คลอง” เป็นส่วนใหญ่ เป็นสายสั้นๆ มีกำหนดจากเทือกเขาบรรทัดซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก และไหลในแนวตะวันตกสู่ตะวันออก และตะวันออกเฉียงเหนือสู่ทะเลที่อยู่ระหว่างผืนแผ่นดินใหญ่กับเกาะเทณฑาเลม คลองสายสำคัญๆ เรียกชื่อกันว่า คลองไม้เสียบ คลองป่าพะยอม คลองปากประ คลองท่าแนะ คลองเมือง คลองลำปำ คลองทานโพธิ์ คลองบางแก้ว

โดยสรุปก่อน พ.ศ.2439 บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาสมัยเมื่อยังเป็นอ่าวใหญ่นั้น มีทรัพยากรธรรมชาติที่น่าสนใจไม่น้อยกว่าทางนครศรีธรรมราชและไชยา โดยเฉพาะดินแดนภายในของบริเวณนี้ส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่ของเมืองพัทลุง เมืองสงขลา นั้นมีของป่า ไม้หอม เครื่องเทศ ยางไม้ สมุนไพร เขาสัตว์ งา ตลอดจนจนวนอแรด ต่างหาได้ง่ายเช่นเดียวกับบริเวณอื่นของคาบสมุทรลพบุรี แต่ยังมีที่ต่างออกไปและมีความสำคัญยิ่ง คือ รังนก ซึ่งหาได้ตามเกาะเทณฑาเลม ตามตำนานชาวจีนว่ากันว่า ได้แล่นเรือมาหารังนกในบริเวณนี้มาช้านานแล้ว เนื่องจากชาวจีนถือว่าเป็นอาหารบำรุงกำลัง สิ่งที่คู่กับรังนกอีกอย่างหนึ่งคือ น้ำตาลกรวด เป็นผลึกน้ำตาลซึ่งเป็นเทคนิคที่คนในย่านนี้รู้จักทำมาช้านานแล้ว โดยความเชื่อรังนกนั้นต้องปรุงกับน้ำตาลกรวดจึงจะเป็นอาหารชูกำลัง และเป็นอาหารที่นิยมบริโภคกันในหมู่ชาวจีนผู้มั่งคั่งสมัยโบราณ⁽¹⁾ ส่วนในที่ราบของเมืองพัทลุงเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของคาบสมุทรลพบุรี โครงสร้างทางเศรษฐกิจโดยรวมๆ จึงเป็นการค้าชายฝั่งและเกษตรกรรมควบคู่กันในระยะยาว

¹ ประเสริฐ วิทยารัฐ, “สภาพภูมิศาสตร์ของคาบสมุทรสทิงพระ”, หน้า 21.

โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม

ลักษณะทางกายภาพของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เมื่อยังเป็นอ่าวใหญ่มีเกาะเทณฑาเลมอยู่หน้าอ่าว ท่าเลที่ตั้งและทรัพยากรธรรมชาติสอดคล้องกับเทคโนโลยีการเดินเรือ ดึงดูดให้นักเดินเรือเข้ามาติดต่อค้าขาย มามีส่วนสำคัญยิ่งต่อการกำหนดโครงสร้างของสังคม และก่อให้เกิดพลังความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ขึ้นอยู่กับท่าที่หรือการปฏิบัติของคนต่อธรรมชาติแวดล้อม หรือการใช้ภูมิปัญญาในการปรับใช้ทรัพยากร เพื่อสร้างสรรค์วัฒนธรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในแต่ละช่วง เพื่อเข้าใจถึงเรื่องราวดังกล่าว จะแบ่งประเด็นในการศึกษาเป็นสามช่วงกว้างๆ คือ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยประวัติศาสตร์ รัฐโบราณ และสมัยประวัติศาสตร์ชาติไทย

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ : ก่อนพุทธศตวรรษที่ 12 ชุมชนจะเกิดขึ้นทางฝั่งผืนแผ่นดินใหญ่ โดยอาศัยแม่น้ำลำคลองต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว เป็นที่ตั้งแหล่งทำการเพาะปลูกกระจายอยู่เป็นหย่อมๆ ตามถ้ำ ตามแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์⁽¹⁾ ดังร่องรอยเครื่องมือหินกะเทาะที่ถ้ำพระเขาเมือง หรือเขาชัยบุรี กำหนดอายุประมาณ 6,500 – 4,200 ปีมาแล้ว โบราณวัตถุที่พบอย่างแพร่หลายในระยะต่อมาได้แก่ ขวานหินขัด เครื่องปั้นดินเผาลายเชือกทาบ หม้อสามขา หินทุบเปลือกไม้ พบในแหล่งถ้ำและพื้นที่ราบในเกือบทุกพื้นที่ กำหนดอายุประมาณ 4,000 – 2,000 ปี จากร่องรอยเหล่านี้พอจะสรุปได้ว่า ในบริเวณนี้ได้มีมนุษย์อยู่อาศัยมาแล้วในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สมัยหินเก่าสืบต่อมาถึงสมัยหินใหม่ และสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์

สมัยประวัติศาสตร์รัฐโบราณ : พุทธศตวรรษที่ 12 – 18 มีหลักฐานลายลักษณ์อักษรสอดคล้องกับร่องรอยหลักฐานโบราณคดี โดยจารึกคาถาเย ธม มา เป็นภาษาสันสกฤต บนหลังพระพิมพ์ดินดิบ ถ้ำเขากทะเล และถ้ำคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง อายุตามอักษรวิทยากำหนดว่าประมาณ พุทธศตวรรษที่ 12⁽²⁾ แสดงว่ายุคสมัยประวัติศาสตร์ได้เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นไป และในช่วงพุทธศตวรรษนี้ยังนับเป็นครั้งแรกที่ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นภูเขาถูกปรับเปลี่ยน⁽³⁾ โดยขุดภูเขาหินกรวดมนลูกเล็กๆ ณ เขาควหา บนเกาะเทณฑาเลม เพื่อให้เป็นโพรงถ้ำดินๆ คู่กันสองถ้ำ ใช้เป็นศาสนสถานสำหรับประดิษฐาน

¹ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, “สภาพการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของดินแดนรอบทะเลสาบสงขลา” ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรมุขสทิงพระ, หน้า 54.

² อมรา ศรีสุชาติ, อ่างแล้ว, หน้า 39 และพิริยะ ไกรฤกษ์, “ประวัติศาสตร์ปะเศาศาสตร์พัทลุง (ระหว่าง พ.ศ. 1200 – 2310)” ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง รายงานการสัมมนาทางวิชาการ ณ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง พัทลุง 22 – 24 สิงหาคม 2528, หน้า 87.

³ อมรา ศรีสุชาติ, อ่างแล้ว, หน้า 64 – 65.

รูปเคารพและประกอบพิธีกรรมของศาสนาฮินดู ต่อมาถ้าเขาออกทะเลที่เคยเป็นที่อยู่ของคนสมัยก่อน ประวัติศาสตร์ก็ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใช้ประโยชน์ใหม่เป็นศาสนสถาน สำหรับเป็นที่ฝังหรือเก็บรักษาวัตถุมงคลทางพระพุทธศาสนาอย่างพระพิมพ์ พระสถูปจำลอง ลักษณะเช่นนี้มีตามถ้ำคูหาภิมุขและภูเขากำป๋านจังหวัดยะลา ถ้ำขนาบน้ำ จังหวัดกระบี่ ถ้ำเขาขาว ถ้ำเขาสาย จังหวัดตรังด้วย เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการประดิษฐานพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูทั้งสองฝังคาบสมุทรมาอยู่ในประมาณพุทธศตวรรษที่ 9 – 11

แนวคิดทางศาสนาควบคู่กับคตินิยมที่ให้ศาสนาเป็นศูนย์กลางของชุมชน ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนธรรมชาติในอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การสร้างสระน้ำ หรือพัง (ตระพัง) กักเก็บน้ำ เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ในทางศาสนา ใช้น้ำเพื่อทำพิธีกรรม และใช้เป็นแหล่งน้ำในยามแล้งและแหล่งอาหารที่เป็นสัตว์น้ำจืดเพื่อการดำรงชีวิตในชุมชนอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีการสร้างคูน้ำเพื่อใช้เป็นขอบเขตของศาสนสถาน และขอบเขตของเมือง หรือส่วนที่เป็นศูนย์กลางการปกครองอย่างแหล่งยะรัง บัตตานิ บางแห่งขุดคูล้อมรอบเมือง หรือรอบชุมชนให้มีขนาดกว้าง เพื่อใช้เป็นเส้นทางน้ำไหลไปลงสู่คลองหรือแม่น้ำไปออกสู่ทะเล หมายความว่าใช้คูน้ำเป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกับแหล่งเมืองท่า หรือส่วนที่เป็นท่าเรือสินค้าต่างแดนเข้ามาจอดแวะพัก บางแห่งเมืองศูนย์กลางการปกครองก็ซ้อนทับกันกับแหล่งเมืองท่า อย่างกรณีของเมืองสทิงพระบนเกาะเทเนทาเลม ตั้งอยู่บนริ้วสันทรายสทิงพระวิวกวาง ซึ่งเป็นส่วนที่สูงกว่าพื้นรอบๆ และอยู่ใกล้ชายทะเลฝั่งอ่าวไทย จึงสะดวกที่จะตั้งศูนย์กลางชุมชน บนพื้นที่นี้และใช้เป็นแหล่งเมืองท่าด้วย

ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 ปรากฏประติมากรรมรูปพระวิชรโพธิสัตว์และประติมากรรมรูปอวโลกิเตศวรสีกร⁽¹⁾ ขึ้นบนเกาะเทเนทาเลม ซึ่งปัจจุบันจัดเป็นแหล่งชุมชนโบราณในตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เนื่องจากในช่วงนั้น ศรีวิชัย⁽²⁾ ได้สถาปนาศูนย์อำนาจการปกครอง ศาสนา และเศรษฐกิจขึ้น ณ คาบสมุทรมลายูตอนบนบริเวณ**สุราษฎร์ธานี – นครศรีธรรมราช** อีกทั้งรวมเอาดินแดนต่างๆ ที่รุ่งเรืองในก่อนหน้านั้น รวมทั้งเมืองสทิงพระไว้ในอำนาจในรูปของสมาพันธรัฐ มีพุทธศาสนamahayan เป็นศาสนาประจำ ส่วนทางด้านภาษา ใช้ภาษาสันสกฤตคลาสสิก ภาษาสันสกฤตผสมและภาษาทมิฬเป็นภาษาสื่อสารของชนชั้นปกครองและทางศาสนา ส่งผลให้ปรากฏรูปเคารพตามพุทธศาสนาฝ่ายมหายานลัทธิตันตระวิชรยานโดดเด่นขึ้นดังกล่าว และปรากฏหลักฐานจารึกภาษาสันสกฤต หลังประภาวสีของรูปนางศยัมตาราในบริเวณดังกล่าว อีกทั้งปรากฏเป็นศิลาจารึกภาษาสันสกฤตวัดเสมาเมืองนครศรีธรรมราช และหลักศิลาจารึกภาษาทมิฬ เขาพระนารายณ์ เมืองตะกั่วป่า อำเภอกะปง จังหวัดพังงา ด้วย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 11 – 12.

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 – 18 จัดเป็นช่วงที่รุ่งเรืองของเมืองสทิงพระ โดยเป็นทั้งเมืองศูนย์กลางการปกครองและเมืองท่าค้าขายติดต่อกับจีนและเขมร เกิดแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่แหล่งชุมชนปะโอ⁽¹⁾ ส่งไปขายเป็นสินค้าออกไกลถึงอินโดนีเซีย ศรีลังกา ฟิลิปปินส์ ญี่ปุ่น

ส่วนทางฝั่งผืนแผ่นดินที่เป็นอ่าวใหญ่นั้น ก็ปรากฏโบราณวัตถุชิ้นมากมาย⁽²⁾ เช่น พระพิมพ์ดินดิบ พระพุทธรูป ใบเสมาหินทราย พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสำริด เครื่องถ้วยจีน ในบริเวณโบราณสถานถ้าเขาอกทะลุ ถ้าเขาภูเขาสวรรค์ เขาเมือง วัดภูผาภิมุข และวัดป่าขอม เขตอำเภอเมืองพัทลุงบริเวณหนึ่ง และบริเวณวัดเข็ยนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสนอีกบริเวณหนึ่ง อีกทั้งยังพบร่องรอยเนินดินที่มีคูน้ำและกำแพงดินล้อมรอบในเขตบ้านควนแร่ ตำบลควนมะพร้าว ในเขตอำเภอเมืองพัทลุงอีกด้วย โบราณวัตถุสถานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า มีชุมชนพุทธศาสนมหายานกระจายกันอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะบริเวณวัดเข็ยนบางแก้วนั้น มีทั้งร่องรอยโบราณวัตถุสถานและหลักฐานเอกสารที่แสดงให้เห็นว่า เป็นชุมชนบ้านเมืองร่วมสมัยใกล้เคียงกับเมืองสทิงพระ ซึ่งชาวบ้านแต่เดิมเรียกกันมาช้านานว่า “แผ่นดินบก”

หลักฐานเอกสารที่แสดงถึงพัฒนาการของบริเวณดังกล่าวได้เป็นอย่างดี คือ ตำนานางเลียดขาว ซึ่งนับได้ว่าเป็นพงศาวดารเมืองพัทลุงที่รวมความเชื่อและเหตุการณ์บ้านเมืองด้วยการจดบันทึกเรื่องบอกเล่าสืบทอดกันมาช้านาน ระบุให้เห็นการเริ่มต้นและการสืบทอดของชุมชนบ้านเมืองในแถบนี้ค่อนข้างชัดเจน โดยสามารถตรวจสอบจากโบราณวัตถุสถานและเอกสารอื่นๆ ได้ พอจะสรุปความได้ว่า เมืองสทิงพระ หรือเมืองสทิงพารานสี เป็นเมืองสำคัญที่เกิดขึ้นบนเกาะเททาเลมหรือเกาะใหญ่ รัชวัฒนธรรมอินเดียและจีนมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 – 15 โดยช่วงแรกเป็นชุมชนที่นับถือศาสนาฮินดู ต่อมาเปลี่ยนแปลงเป็นพุทธศาสนมหายาน และเจริญรุ่งเรืองพัฒนาขึ้นเป็นเมืองสทิงพระอย่างแท้จริง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 – 18 มีฐานะเป็นเมืองท่าค้าขายนานาชาติ และเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองที่มีอำนาจเหนือชนชาติต่างๆ ในบริเวณนั้นมีเจ้าเมืองที่สำคัญ ได้แก่ เจ้าพระยากรุงสทิงพารานสี หรือเจ้าพระยากรุงทอง ผู้สร้างวัดพระธาตุและมหาธาตุเจดีย์ขึ้น ณ เมืองนี้ ส่วนทางชายฝั่งแผ่นดินใหญ่ บริเวณบ้านพระเกิด ตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เป็นที่ส่วยช้างของเมืองสทิงพระ มีตาสามไม้กับยายเพชรสองผิวเมียเป็นหมอสตำหมอเฒ่านายกองช้าง จับช้างส่งให้เจ้าพระยากรุงทองทุกปี

ในขณะเดียวกันตามพรลิงค หรือสิริขัณฑ์ หรือศรีธรรมราช ปกครองโดยเจ้าสืบเชื้อสายราชวงศ์ศรวะ หรือชวากะ แผ่อิทธิพลทางการเมืองขึ้นไปทางภาคกลาง บริเวณลพบุรีและนครสวรรค์ วัฒนธรรมเขมรมอญ ในภาคกลางก็ให้อิทธิพลกลับลงมา พอถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 มีพระราชาทรงพระนามจันทรภาณุศรีธรรมราช ซึ่งมีเชื้อสายทมิฬ ยกทัพเรือไปยึดเมืองบางเมืองในลังกา และได้นำผู้คนไปตั้งถิ่นฐานในลังกาด้วย ส่งผลให้คาบสมุทรมลายูสัมพันธ์ติดต่อกับเขมรและมอญเพิ่มมากขึ้น และภาษาเขมรและภาษามอญก็เป็นที่ยอมรับในการบันทึกเรื่องราวของชุมชนและทางศาสนา อีกทั้งให้อิทธิพลต่อภาษาท้องถิ่นนี้ ให้อิทธิพลศิลปกรรมในพุทธศาสนา และคตินิยมทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่รุ่งเรืองขึ้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

² โปรดดูรายละเอียดใน สารูป ฤทธิ์ชู, “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพัทลุง” ร่างวัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดพัทลุง, หน้า (2)/1 – 34 (เอกสารอัดสำเนา).

ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 19 นครศรีธรรมราชสัมพันธ์ไม่ตรีกับรัฐไทยตอนบน คือ สุโขทัย และสัมพันธ์ทางไกลกับลังกา เป็นการสัมพันธ์ทางเครือญาติและศาสนา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคตินิยมทางศาสนา พุทธศาสนาเถรวาทเจริญรุ่งเรืองขึ้นและประดิษฐานมั่นคง แผ่กว้างไปในคาบสมุทรมลายูตอนบน ขณะที่คาบสมุทรมลายูตอนล่าง ตั้งแต่ปัตตานีลงไปจนถึงตอนบนของมาเลเซีย ซึ่งปัจจุบันยังเป็นพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และอาจมีพุทธศาสนาฝ่ายหินยานแทรกอยู่บ้าง คาบสมุทรมลายูตอนบนโดยเฉพาะ นครศรีธรรมราช เป็นแหล่งเผยแพร่พุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ที่แผ่อิทธิพลวัฒนธรรมพุทธศาสนาขึ้นไปสู่รัฐไทยทางเหนือ คือ สุโขทัย ขณะเดียวกันสุโขทัยก็ได้ให้อิทธิพลทางภาษา คำไทย อักษรไทยเริ่มแผ่ลงมาสู่คาบสมุทรมลายูนี้ แม้ว่าภาษาทางพุทธศาสนาจะยังนิยมบันทึกหรือสื่อสารด้วยภาษาบาลี หรืออักษรเขมรก็ตาม ก่อนสิ้นพุทธศตวรรษที่ 19 รัฐบาลบริเวณลุ่มเจ้าพระยารุ่งเรืองขึ้น มีศูนย์กลางอำนาจที่กรุงศรีอยุธยา พระเจ้าอู่ทองปฐมกษัตริย์ยกทัพแผ่ลงมาทางใต้ และกระทบกระเทือนต่อความเป็นผู้นำคาบสมุทรมลายูของนครศรีธรรมราช⁽¹⁾

สมัยประวัติศาสตร์ชาติไทย : พุทธศตวรรษที่ 19 – 25 ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 นั้น เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองขึ้นในบรรดาด้านเมืองต่าง ๆ นับตั้งแต่ต้นครศรีธรรมราชถึงสทิงพระ ซึ่งในพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราชกล่าวว่า เป็นการลี้ภัยลี้ภัยขึ้นเป็นเหตุให้กษัตริย์จากเพชรบุรีส่งขุนนางมาฟื้นฟูเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนสทิงพระเป็นเมืองขนาดเล็กและตั้งอยู่บนเกาะ ก็ถูกโจรสลัดมลายูจากชวาสุมาตรา ยกเข้ามาปล้นสะดมทำลายหลายครั้ง จึงเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันชุมชนชายทะเลทางฝืนแผ่นดินใหญ่ตรงข้ามเกาะนั้น เมื่อตาสามโหมยเพชรถึงแก่กรรม ตำแหน่งนายกองช้างตกแก้วบุตรบุญธรรมคือ เจ้ากุมารและนางเลือดขาว ทั้งสองคนได้อพยพสมัครพรรคพวกจากชุมชนบ้านพระเกิดไปตั้งเมืองที่บางแก้ว พร้อมกับการสร้างพระวิหารและพุทธรูปขึ้นที่วัดเขียน วัดสทิงและวัดสทิงพระ ส่วนเจ้าพระยากรุงทองเจ้าเมืองสทิงพระก็ได้สร้างพระมหาธาตุเจดีย์ขึ้นสำเร็จพร้อมกันทั้งมีวัดเขียน วัดสทิง และวัดสทิงพระ⁽²⁾ แต่ชื่อเมืองสทิงพระได้เคลื่อนย้ายมาอยู่บริเวณหัวเขาแดง ปลายสุดด้านใต้ของเกาะแทนทาเลม ขณะนั้นเรียกว่าสิงขระ จีนเรียกว่า ตงชงกุลา หรือสิงกูร์ตามที่อาหรับเรียก หรือเป็นเมืองสงขลาในพงศาวดารท้องถิ่นและพงศาวดารไทย มีประชากรอยู่น้อยมาก เมื่อเทียบกับเมืองปัตตานีที่เป็นเมืองใหญ่ของคาบสมุทรมลายู⁽³⁾ จึงเป็นไปได้ว่าชื่อเมืองพัทลุงน่าจะเกิดขึ้นในช่วงนี้ ตามความที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองสทิงพระ และตำนานเมืองนครศรีธรรมราช แต่ในขณะเดียวกันทางเมืองสทิงพระเดิมก็ยังอยู่ควบคู่กันกับเมืองพัทลุง⁽⁴⁾ การเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางอำนาจปกครองท้องถิ่นเช่นนี้ ถือได้ว่าเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญ เมืองสทิงพระที่เคยเป็นศูนย์กลางและเมืองสำคัญมาก่อน คงลดฐานะเป็นแค่เมืองเล็กๆ บนเกาะแทนทาเลมเท่านั้น ชื่อเมืองพัทลุงเข้ามาแทนที่ และค่อยๆ มีอำนาจครอบคลุมทั้งส่วนที่เป็นเกาะและฝืนแผ่นดินใหญ่ตรงข้าม ส่วนเมือง

¹ อมรา ศรีสุชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 14 – 15.

² สารูป ฤทธิ์ชู, “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพัทลุง”, หน้า (2)/4.

³ อมรา ศรีสุชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 14, 70.

⁴ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ุ, อ้างแล้ว, หน้า 55 และสงบ ส่งเมือง “ลุ่มทะเลสาบสงขลา : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์หลังสทิงพระ” ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรมลายู, หน้า 95.

สิ่งขระยังมีฐานะเป็น “ปากน้ำเมืองพัทลุง”⁽¹⁾ ตามพงศาวดารท้องถิ่น ชื่อเมืองพัทลุงในระยะแรกคงมาจากคำว่า ตะลุง ซึ่งแปลว่า เสาล้ำมข้าง เพราะในพงศาวดารกล่าวว่า นางเลือดขาวและเจ้ากุมาร หรือพระยากุมาร ส่งส่วยข้างให้แก่เมืองสทิงพระ เมื่อการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ชื่อเมืองพัทลุงปรากฏอยู่ในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง มีฐานะเป็นเมืองตรี เช่นเดียวกับเมืองไชยาและเมืองชุมพร เจ้าเมืองถือศักดินา 5,000 ในขณะที่เมืองนครศรีธรรมราชเป็นหัวเมืองชั้นเอกของฝ่ายใต้ เจ้าเมืองถือศักดินา 10,000 จากกฎหมายนี้แสดงว่ากรุงศรีอยุธยาจัดให้เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองใหญ่ของคาบสมุทรมลายูตอนบน มีเมืองไชยาและเมืองพัทลุงเป็นรอง ขนาบซ้ายขวาตามสภาพทางภูมิศาสตร์และหลักฐานวัฒนธรรม เมืองพัทลุงเป็นเมืองในพระราชอาณาจักรที่อยู่ทางใต้สุด⁽²⁾ ปรากฏชื่อเมืองขึ้นหรือเมืองในเครือข่าย ทั้งฝั่งอันดามันและอ่าวไทย 13 เมือง⁽³⁾ คือ เมืองปะเหลียน เมืองชะรัด เมืองกำแพงเพชร (รัตภูมิ) เมืองจะนะ เมืองเทพา เมืองสงขลา เมืองสทิงพระ เมืองพิเพชรสิง หรือภัพพิง (พะโคะ) เมืองระโนด (ทอนโนด) เมืองปรารณ (ท่าเสม็ด) เมืองสีชะนะ (บ้านวังเนียง) เมืองคชราชา (คชา) เมืองสทิง

อย่างไรก็ดี มีสิ่งบอกเหตุให้ทราบว่าเมืองพะโคะมีความเจริญมาก กลายเป็นศูนย์กลางของบริเวณนี้ในสมัยหนึ่ง เนื่องจากพระมหากษัตริย์ที่กรุงศรีอยุธยาดูเหมือนจะให้ความสำคัญแก่วัดพะโคะเป็นอย่างมาก เพราะปรากฏหลักฐานทางเอกสารว่าทรงเอาพระทัยใส่ในการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุเจดีย์ และวัดบนเขาพะโคะเป็นประจำ และยิ่งกว่านั้นก็โปรดให้ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพะโคะ มีฐานันดรศักดิ์เป็นที่สมเด็จพระราชมนูญ เจ้าอาวาสวัดนี้ที่เป็นที่รู้จักกันดีจนปัจจุบันก็คือ สมเด็จพระราชมนูญ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “หลวงพ่อหวด” เมืองพะโคะที่มีวัดพะโคะเป็นศูนย์กลาง ทั้งด้านศาสนาและการปกครองคงมีบทบาทสำคัญบนเกาะเทเนทาเลมอยู่ในช่วงนี้ เพราะผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเกาะต้องอยู่ภายใต้การดูแลและปกครองของพระอย่างน้อยที่สุดก็ในสมัยของสมเด็จพระราชมนูญ หรือสมเด็จพระเจ้าพะโคะ

เห็นได้ชัดเจนนว่า เมืองพัทลุงในช่วงดังกล่าวชุมชนใหญ่ถูกแบ่งออกเป็นสองกลุ่มตามลักษณะของภูมิศาสตร์⁽⁴⁾ กล่าวคือ ฝ่ายตะวันออกซึ่งเป็นเกาะเทเนทาเลมนั้น ทำหน้าที่เป็นเมืองท่าค้าขายทางทะเลฝ่ายหนึ่ง และอีกฝ่ายหนึ่งทางตะวันตกที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่ มีเมืองปะเหลียน – ตรัง ทำหน้าที่เป็นหน้าด่านติดต่อกับทางอินเดีย ลังกา ผู้คนทั้งสองฝ่ายไปมาติดต่อกันทางเรือ ตามความที่ปรากฏในตำรากัลปนาภิหามิให้ทางฝ่ายบ้านเมืองเก็บเรือ เครื่องเรือ อันเป็นสมบัติของวัดหรือที่อยู่ในเขตวัดเอาไปเป็นของตัวหรือใช้ประโยชน์อื่น พงศาวดารท้องถิ่นก็มักจะอ้างถึงสถานที่สำคัญรวมสามแห่ง เป็นลักษณะสามเส้าอยู่เสมอว่าเป็นเมืองเดียวกัน คือ สทิง บางแก้ว และสทิงพระ นอกจากนั้นในสมุดเพลงตำรากัลปนาภิหามิแต่เดิมนั้นเมืองพัทลุงเก่าครั้งยังมีชื่อว่าเมืองสทิงพระ ทางฝ่ายอาณาจักรเจ้าเมืองมีฐานะเป็นเจ้าพญาหรือเจ้าพระยาทางฝ่ายศาสนจักรเมืองพัทลุงมีฐานะเป็นเมืองพาราณสี อันแสดงให้เห็นว่า เมืองสทิงพระหรือเมืองพัทลุงเก่าเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ มีบริวาร มีเครือข่ายมาก ศูนย์กลางจึงมีฐานะเป็น “กรุง” คือ กรุงสทิง คล้ายกับเป็น

¹ หลวงศรีวรวัตร (พิณ), พงศาวดารเมืองสงขลาและพัทลุง พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงแซ่ เพ็ชรภิบาล (แซ่ ณ สงขลา) วัดเทพศิรินทราวาส พระนคร 22 ธันวาคม 2505, หน้า 1.

² สารู ฤทธิ์ชู, “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพัทลุง”, หน้า (2)/6.

³ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ุ, อ้างแล้ว, หน้า 55 – 56.

⁴ โปรดดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 55 – 58.

เมืองหลวง และมีความสำคัญทางพุทธศาสนา มาก เปรียบได้กับเมืองพาราณสีราชธานีแห่งแคว้นกาศิของอินเดีย เพราะเมืองนครศรีธรรมราชนั้นเปรียบประดุจเป็นเมืองปาฏลีบุตรเมืองหลวงแคว้นมคธ ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชได้ครองราชสมบัติอยู่นั้นคู่กันแล้ว หลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองพัทลุงเป็นเมืองศูนย์กลางทางพุทธศาสนา หรือเป็นตักสิลาในดินแดนสุวรรณภูมิ

ข้อเท็จจริงเหล่านั้นเชื่อมโยงให้เห็นอำนาจของเมืองพัทลุง ได้แผ่ปกคลุมถึงทะเลตะวันตกหรือทะเลหน้าอกด้วย โดยควบคุมเส้นทางคมนาคมทางบกข้ามแหลมมลายู ระหว่างสายเมืองตรังหรือเมืองปะเหลียนมายังบริเวณที่ราบลุ่มในผืนแผ่นดินใหญ่ ในขณะที่เดียวกันก็ควบคุมเมืองสิงขระตรงปลายแหลมของเกาะเทเนทาเลม เมืองพัทลุง ติดต่อกับหัวเมืองมอญหรือรามัญ และลังกามานานไม่ต่ำกว่า พ.ศ.1800 เป็นต้นมา ดังจะเข้าใจได้จากตำนานนางเลือดขาว⁽¹⁾ นางเลือดขาวกับพระยา कुमार เดินทางไปแสวงบุญถึงเมืองลังกาด้วยตนเอง ก็ลงเรือเดินทะเลที่เมืองตรัง เมื่อกลับมาจากลังกาแล้วมีกำลังศรัทธาจึงสร้าง “อารามพระศรีสรรเพชญ์พระพุทธรูปศิหิงค์” ไว้ ณ ที่พักเมืองตรังนั้น คติการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นไว้เป็นประธานเมือง ประธานวัดกลางชุมชนใหญ่ล้วนเป็นอิทธิพลจากการติดต่อกับลังกา ในตำราภักปนาที่จะกล่าวถึงเสมอว่า เจ้าเมืองนิมนต์พระเถระสังฆราชาผู้ใหญ่ให้เดินทางไปอัญเชิญพระมหาธาตุเจ้ามาจากลังกาทวีปมาบรรจุที่องค์พระเจดีย์ใหญ่สูงเท่านั้นเท่านี้ พร้อมทั้งสร้างวัดทำอุโบสถ ศาลา วิหาร ก่อกำแพงแก้วล้อมรอบ ส่งพระสงฆ์ไปบวชแปลงในสำนักของพระวันรัตมหาเถระ ชักชวนพระภิกษุชาวลังกาเดินทางเข้ามาอยู่และช่วยเผยแผ่ศาสนาด้วยพระสงฆ์คณะลังกาแก้วจึงเจริญมากในบริเวณเมืองพัทลุง วัดสำคัญๆ ไม่ว่าจะวัดสทัง วัดเขียน วัดสทิงพระ วัดพะโคะ ต่างขึ้นกับคณะฝ่ายลังกาแก้ว แสดงให้เห็นถึงความเจริญของพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 – 21 แม้แต่วิธีการนับศักราชก็เอาอย่างลังกา บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาปัจจุบันจะพบพระธาตุเจดีย์กระจายอยู่ทั่วไป

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 การที่ดินแดนคาบสมุทรมลายูตอนบนยอมรับอำนาจกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่พูดภาษาไทยนั้น มีเหตุผลมาจากความต้องการพึ่งพิงทางเศรษฐกิจบางอย่างที่ดินแดนแถบนี้ขาดแคลน เช่น ข้าว เกลือ และความช่วยเหลือทางด้านทหาร การฟื้นฟูเมือง เนื่องจากผู้คนในชุมชนเมืองล้มตายลงเพราะโรคระบาด เกิดทุพภิกขภัย และการแตกกระจายกันเข้าไปอยู่ในป่า⁽²⁾ แต่ต้นศตวรรษต่อมา นครศรีธรรมราชกลับถูกโจมตีจากกองทัพเรือชวา ถือได้ว่าเป็นการทำลายอำนาจของกรุงศรีอยุธยาด้วยกรุงศรีอยุธยาจึงยกกองทัพไปยึดครองมะละกา เพื่อเป็นฐานในการสกัดกั้นการแผ่อำนาจของชวาและสุมาตรา ซึ่งมีนักรบโจรสลัดที่เรียกว่า อุซงคตนะ (พวกปลายนแหลม) และหรืออาแจะ อาหุ ซึ่งหมายถึงพวกที่มาจากยะโฮ (รัฐยะโฮในมาเลเซียปัจจุบัน) และอัจเจ (เมืองทางตอนเหนือของเกาะสุมาตรา) การยึดเมืองมะละกาไว้ในอำนาจเท่ากับที่ดินแดนน้อยใหญ่ในคาบสมุทรมลายูทั้งหมด ทั้งส่วนที่เป็นภาคใต้ และตอนบนของมาเลเซียปัจจุบันไว้ได้โดยปริยาย แต่หลายดินแดนมีการปกครองภายใต้ผู้นำที่เป็นอิสระ อีกทั้งมีสิทธิในการวางระบบการสืบทอดผู้นำบริหารบ้านเมือง และกำหนดแนวทางเศรษฐกิจตัวเองด้วย หนึ่งในดินแดนเหล่านั้นในเวลา

¹โปรดดูรายละเอียดใน ชัยวุฒิ พิชยะกุล, “การศึกษา ‘เพลงนางเลือดขาว’ ฉบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอลำชะชีสน จังหวัดพัทลุง” ปรินิพนธ์ปริญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, 2538.

²อมรา ศรีสุชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 18.

ต่อมา คือ บัตตานี⁽¹⁾ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่บริเวณภาคใต้ตอนล่างและตอนเหนือของมาเลเซียปัจจุบัน

นอกจากนั้น ความสำคัญในการสร้างบ้านแปลงเมืองทั้งบริเวณเกาะเทเนทาเลมและผืนแผ่นดินใหญ่ฝั่งตรงข้ามเกาะ ไม่ได้อยู่ที่จะต้องมีการกำหนดตำแหน่งให้เป็นหลักแหล่งถาวร เพื่อเป็นศูนย์กลางการปกครองและป้องกันข้าศึกศัตรูแต่อย่างใด หากอยู่ที่การสร้างวัดและชุมชนหมู่บ้านเป็นสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากในบริเวณนี้มีผู้คนเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่น้อยมากมาแต่เดิม ล้วนมีความหลากหลายด้านเผ่าพันธุ์ กระจายกันอยู่ตามที่ต่างๆ ในลักษณะที่เป็นชุมชนเล็กใหญ่สลับกันไป ยากแก่การที่จะปกครองให้อยู่ในระบบที่มีเมืองใดเมืองหนึ่งเป็นศูนย์กลางได้ ดังนั้นเมืองที่เป็นเมืองใหญ่หรือเมืองสำคัญที่มีหน้าที่ปกครองบรรดาชุมชนบ้านเมืองในภูมิภาคนี้ อย่างเมืองนครศรีธรรมราช จึงต้องหันมาพึ่งพิงลัทธิศาสนาให้เป็นกลไกที่สำคัญในการปกครอง โดยการจัดตั้งวัดขึ้นสองระดับ คือ วัดที่เป็นศูนย์กลางอันเป็นที่สถิตของพระสังฆราช หรือพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่มีอำนาจปกครอง วัดใหญ่น้อยตามชุมชนบ้านเมืองต่างๆ ระดับหนึ่ง กับอีกระดับหนึ่ง คือ วัดใหญ่น้อยประจำชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ ที่ไหนมีชุมชนก็ให้มีการสร้างวัดขึ้น เพื่อสนับสนุนให้ผู้คนที่มีความแตกต่างในด้านเผ่าพันธุ์ ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณีมากมายเป็นพวกเดียวกัน นับถือพุทธศาสนา และมีกิจกรรมร่วมกันทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม วัดใหญ่ในระดับที่มีหน้าที่สำคัญในการปกครองวัดใหญ่น้อยตามชุมชนในระยะแรกๆ ก็คือ วัดเขียนบางแก้ว อันเป็นวัดที่สัมพันธ์กับเมืองพัทลุง และเป็นที่สถิตของพระครูเจ้าคณะฝ่ายลังกาแก้ว อันเป็นพระสงฆ์คณะหนึ่งในสี่คณะที่ขึ้นตรงต่อวัดพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช⁽²⁾

แสดงว่าการฟื้นฟูเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นมาใหม่ ให้เป็นศูนย์กลางการปกครองของชุมชนในคาบสมุทรมาลายูตอนบนเมื่อช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 นั้น มีการนำนโยบายหลักสามประการมาดำเนินการ⁽³⁾ ดังนี้

ประการแรก สร้างป่าให้เป็นนา หมายถึง การป่าวประกาศให้ผู้คนมาร่วมกันหักร้างถางพง ปรับพื้นที่ป่าให้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว และสร้างชุมชนเมืองขึ้น

ประการที่สอง บูรณะพระธาตุนครศรีธรรมราชให้เป็นศูนย์กลางศรัทธาที่เป็นแกนหลักใหญ่ของชุมชนเมืองน้อยใหญ่ทั้งปวง และบูรณะหรือสร้างวัดประจำชุมชนที่ไปตั้งใหม่ให้เป็นศูนย์รวมศรัทธาในพระพุทธศาสนาร่วมกันของคนในแต่ละชุมชนนั้น

ประการที่สาม ส่งมุสลิมที่มีความเชี่ยวชาญในการดำเนินการกิจการเมืองทำให้ไปสร้างเมืองทางด้านใต้ นครศรีธรรมราชให้เป็นเมืองท่าลูกข่ายของเมืองนครศรีธรรมราช และเป็นการขยายเขตปกครองที่มีการจัดระบบให้กรุงศรีอยุธยาด้วย

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 17 – 19 และโปรดดูรายละเอียดใน Thongchai Winichakul, “Stories from the Borders : The Anomalies in the Geographical Logic of Thai Nation History” : The first Inter – dialogue Conference On Southern Thailand : Experiencing Southern Thailand : Current Social Transformations from People’s Perspectives” held at C.S. Pattani Hotel, Pattani in 13 – 15 June 2002.

²ศรีศักร วัลลิโภดม, “เล่าเรื่องเมืองสงขลา” สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา จังหวัดสงขลา 27 – 29 สิงหาคม 2534, หน้า 19 – 20.

³อมรา ศรีสุชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 16 - 17

ครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 21 ผู้นำท้องถิ่นในนครศรีธรรมราชยังได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาให้เป็นผู้ปกครองเมือง และยอมให้อำนาจตัดสินใจในการขยายเครือข่ายลูกหลานออกไปครองตามเมืองน้อยใหญ่ในอาณัติของนครศรีธรรมราชได้เอง และลูกหลานส่วนหนึ่งต้องส่งไปรับใช้เบื้องยุคลบาทในเมืองหลวง เพื่อให้มีการสร้างสายสัมพันธ์กับราชสำนักอยุธยา ให้ซึมซับวัฒนธรรมหลวง (ภาคกลาง) และบางคนก็เห็นว่าใช้การได้ก็จะได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้กลับไปปกครองเมืองในคาบสมุทรมลายูที่อยู่ในเครือข่ายนี้ เมื่อมาถึงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษ นครศรีธรรมราชกลายเป็นเมืองสำหรับเป็นบำเหน็จความชอบระดับสูงให้กับข้าราชการเมืองหลวง เพื่อมาเป็นเจ้าเมืองปกครองในฐานะที่ไม่ด้อยไปกว่าเมืองพิษณุโลก เมืองเอกทางฝ่ายเหนือมากนัก มีการรื้อฟื้นประเพณีพระบรมราชูทิศเพื่อการกัลปนาสำหรับวัดในนครศรีธรรมราช พระธาตุนครศรีธรรมราช เป็นศูนย์กลางก่อน โดยยึดแนวทางการจัดระบบกัลปนาดังเช่นสมัยพุทธศตวรรษที่ 19 รวมทั้งจำนวนวัดย่อยๆ ในแต่ละชุมชนที่จะให้เข้าอยู่ในระบบกัลปนาด้วยระบบนี้ ส่งผลให้เกิดการปกครองสองระบบในคาบสมุทรมลายู คือ ระบบการปกครองโดยผู้ปกครองที่เป็นข้าฯ ในพระมหากษัตริย์จากกรุงศรีอยุธยา เพื่อกำกับดูแลพื้นที่ในคาบสมุทรมลายู และผู้คนในภูมิภาคนี้ทั่วไปไม่อยู่ในระบบกัลปนา ต้องเสียภาษี ถูกเกณฑ์ระบบหนึ่ง อีกระบบหนึ่งเป็นการปกครองที่ผู้ปกครองเป็นพระภิกษุสงฆ์ มีอำนาจปกครองพื้นที่โดยผู้ที่ทำมาหากินในพื้นที่หรือข้าพระคนทาน ซึ่งได้รับพระราชทานหรือพระราชูทิศจากพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาต้องทำงานให้กับวัด หารายได้เข้าวัดและทำนุบำรุงวัด โดยตัดขาดออกจากการอยู่ในระบบปกครองของทางการ โดยไม่ต้องเป็นส่วยหลวง หรือไม่ต้องส่งภาษีรายได้หรือแรงงานรับใช้ทางราชการ ระบบกัลปนาทำให้เกิดระบบการรวมตัวป้องกันตนเองในชุมชน โดยมีอุดมการณ์เพื่อปกป้องพระศาสนา

ในส่วนของคาบสมุทรมลายูตอนหนึ่ง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 มีพ่อค้าและนักการศาสนาเพิ่มจำนวนขึ้น ทั้งส่วนที่เป็นภาคใต้ตอนล่างและตอนเหนือของมาเลเซียปัจจุบัน มีทั้งที่มาจากดินแดนมุสลิมที่เป็นอาหรับโดยตรงและที่เคลื่อนย้ายจากสุมาตรา ชวา ขึ้นมา พรหมณ์มีทั้งนักบวช และผู้มีความรู้ในศาสนาฮินดูเข้ามาตั้งฐานปะปนอยู่ในตอนบนของคาบสมุทรมลายู และรวมทั้งตอนกลางที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่และเกาะเทเนทเลม พิธีกรรมในศาสนาฮินดูเข้ามามีบทบาทในพิธีราชสำนักของคาบสมุทรมลายูที่เข้ามาเป็นส่วนประกอบของพิธีกรรมในพุทธศาสนา ในขณะที่ตอนล่างของคาบสมุทรมลายูทั้งที่เป็นของไทยและตอนเหนือของมาเลเซียปัจจุบัน ประชาชนส่วนใหญ่ที่เคยนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเริ่มหันไปนับถือศาสนาอิสลามตามอย่างผู้ปกครอง บางส่วนเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่แผ่ลงไปจากนครศรีธรรมราชและพัทลุง การแต่งงานระหว่างผู้ปกครองของรัฐเหล่านี้ และกับรัฐทางตอนกลางและตอนใต้ของมาเลเซียปัจจุบัน ทำให้มีการผูกพันทางเครือญาติราวกับเป็นรัฐเดียวกัน และบางช่วงเวลามีการแย่งชิงความเป็นผู้นำ และการอ้างสิทธิในดินแดนบางส่วนที่ยังมีขอบเขตไม่ชัดเจน ยิ่งกว่านั้นศาสนาและภาษาทางการที่เป็นอย่างเดียวกัน แต่แตกต่างกันออกไปจากคาบสมุทรมลายูตอนบน ทำให้เกิดความคิดแยกตัวออกเป็นอิสระจากศูนย์กลางการปกครองที่กรุงศรีอยุธยา แต่ความขัดแย้ง แย่งอำนาจกันเองของผู้ปกครองรัฐเหล่านี้ ในบางช่วงเวลาทำให้เกิดความปรารถนาที่จะใช้ความเป็นรัฐในอาณัติของกรุงศรีอยุธยา เพื่อปกป้องการถูกเบียดเบียนดินแดนหรือครอบงำจากรัฐข้างเคียง

ปัตตานีเปิดเมืองท่าติดต่อสัมพันธ์กับอาหรับ มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตจากราชสำนักอาหรับ และนักการศาสนาอิสลามเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้น จนปัตตานีกลายเป็นแหล่งรวมศิลปวิทยาการ แต่งวรรณกรรมทางศาสนาอิสลามและการเขียนประวัติศาสตร์ที่แพร่หลายกลับไปยังดินแดนที่นับถือ

อิสลามทั้งใกล้ไกล เมื่อมาถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ผู้ปกครองคาบสมุทรมลายูตอนล่างได้เปลี่ยนไปนับถืออิสลาม ข้าราชการและผู้คนในเมืองก็ได้เปลี่ยนตาม ส่งผลให้ศาสนาที่แผ่ขยายไปรวดเร็ว อิสลามทวีจำนวนขึ้นและนำชนบประเพณีศาสนาอิสลามมาใช้เป็นหลักในการปกครองและการศาสนา พุทธศาสนิกชนพากันไปรวมตัวเป็นหย่อมๆ ในชนบททั่วคาบสมุทรมลายู บัตตานียังคงเป็นเมืองท่าที่เจริญรุ่งเรือง ติดต่อกับชายฝั่งกับเมืองในคาบสมุทรมลายูตอนบน บูกิส ซวา จีน อาหรับ มะละกา โปรตุเกส แม้จะอยู่ในฐานะประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา ต้องส่งบรรณาการต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ส่งกำลังทัพไปช่วยรบศึก แต่ก็มีความสามารถในการดำเนินธุรกิจเมืองท่าอย่างเป็นเอกเทศ และมีอำนาจในการปกครองผู้คนอย่างอิสระ ช่วงปลายของศตวรรษนี้ ผู้ปกครองปัตตานีซึ่งคุมกองทัพเรือเพื่อไปช่วยกรุงศรีอยุธยารบพม่าเปลี่ยนใจ นำกองทัพของตนเข้าจู่โจมเพื่อยึดราชสำนัก ทหารกรุงศรีอยุธยายึดคืนได้ กองทัพเรือปัตตานีแตกพ่ายล่าถอยไป

ช่วงเดียวกันนั้น โปรตุเกสเข้ายึดครองมะละกา กรุงศรีอยุธยาไม่มีอำนาจเหนือมะละกาอีกต่อไป จึงเปลี่ยนมาเปิดสัมพันธ์ทางการทูต การค้ากับโปรตุเกสแทน ต่อมาในช่วงที่กรุงศรีอยุธยาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ได้ขอให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชนำผู้คนที่ฝีมือจากทั้งภูมิภาคจำนวนประมาณหมื่นคน ให้ขึ้นมาตั้งถิ่นฐานในกรุงศรีอยุธยา เพื่อทำนุบำรุงและรักษากรุงศรีอยุธยา

สถานการณ์ต่างๆ ดังกล่าว ส่งผลให้หัวเมืองในคาบสมุทรมลายูตั้งแต่เมืองไชยา นครศรีธรรมราช ลงมาถึงเมืองพัทลุง มักถูกรุกรานและคุกคามจากโจรสลัดอยู่เนืองๆ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 – 22 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจการเมืองขึ้น อันเนื่องมาจากการค้าขายทางทะเลที่มีพ่อค้านานาชาติผ่านเข้ามาทั้งเอเชียและยุโรป ต่างก็ต้องการสถานที่ที่เป็นเมืองท่าหรือสถานที่พักสินค้า เป็นเหตุให้เกิดเมืองท่าใหม่ๆ ขึ้น โดยเฉพาะอย่างฝั่งเมืองสิงขระ หรือเป็นเมืองสงขลาบริเวณหัวเขาแดงปลายเกาะเทเหทาเลมด้านใต้ เป็นเมืองที่พ่อค้าชาวอาหรับเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นสถานที่พักสินค้า ต่อมาได้รับการสนับสนุนจากพ่อค้าชาวยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา โปรตุเกส ให้เป็นเมืองท่า มีการสร้างป้อมปราการด้วยอิฐและหินอย่างมั่นคงแข็งแรง แต่ก่อนบริเวณนี้เป็นที่ชายเขตของเมืองสทิงพระ ไม่ค่อยมีคนมาตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชน เนื่องจากเป็นบริเวณที่เป็นเขา พื้นที่ราบใกล้เคียงก็เป็นที่ลุ่มต่ำและมีดอนแห้งแล้งจึงไม่เป็นที่ต้องการของผู้คนที่เป็นคนพื้นเมืองมาแต่เดิม แต่กลับเหมาะแก่การตั้งเป็นเมืองท่าและสถานที่พักสินค้าเป็นอย่างยิ่ง ดังเหตุผลหลากหลาย ดังนี้⁽¹⁾

ประการแรก ตั้งอยู่ริมทะเลฝั่งตรงข้ามกับผืนแผ่นดินใหญ่ เป็นตำแหน่งที่มีภูเขาหัวแดงเป็นที่สูงทำหน้าที่กำบังลมและเป็นกำแพงป้อมปราการที่ดีในการเป็นที่มั่นป้องกันข้าศึกศัตรู

ประการที่สอง บริเวณนี้อยู่ในตำแหน่งที่ติดต่อกับผืนแผ่นดินใหญ่ฝั่งตรงข้ามได้สะดวกกว่าบริเวณอื่นใด และเป็นแหล่งที่จอดเรือเดินทะเลได้ดีกว่าบริเวณอื่นๆ จึงเหมาะที่จะเป็นทั้งที่พักสินค้าและเมืองท่าเป็นอย่างมาก

ประการที่สาม การตั้งหลักแหล่งอยู่บนเกาะนี้เท่ากับแยกกันอยู่ต่างหากจากผืนแผ่นดินใหญ่ อันเป็นเขตเมืองพัทลุงที่บางแก้ว ซึ่งอยู่ในขอบเขตสหภาพของกรุงศรีอยุธยา ทำให้มีความเป็นอิสระทั้งในด้านภูมิศาสตร์และการเมืองมากกว่าการตั้งอยู่บนผืนแผ่นดินใหญ่อย่างกรณีของเมืองพัทลุง

¹ ศรีศักร วัลลิโภดม, อ่างแล้ว, หน้า 21 – 22, และสารูป ฤทธิ์ชู, “การพัฒนาเศรษฐกิจ : สังคมและการค้าของเมืองสงขลาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 – 24”, หน้า 86.

ประการที่สี่ บริเวณนี้อยู่ใกล้กับเมืองปัตตานีมากที่สุด เอกสารจีนร่วมสมัยเล่าว่า สามารถเดินทางเรือโดยอาศัยลมมรสุมประมาณวันเศษก็ถึง ช่วงนี้เมืองปัตตานีมีความเจริญรุ่งเรืองยากที่จะหาหัวเมืองมลายูอื่นๆ เทียบได้ ในด้านการค้าขายก็มีหลักฐานมากมายที่แสดงถึงความสำคัญของปัตตานีในฐานะศูนย์กลางการค้าที่ยิ่งใหญ่แห่งหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากปัตตานีเป็นเป้าหมายของเรือสินค้าชนิดต่างๆ ด้วยเป็นที่รู้จักกันว่าเมืองปัตตานีนี้เป็นเมืองท่าสำคัญของเรือสำเภา และเรืออื่นที่จะมาจากอินเดีย จีน และญี่ปุ่น

ประการสุดท้ายและเป็นประการสำคัญที่สุดกล่าวคือ แดนระหว่างเมืองบริเวณผืนแผ่นดินใหญ่ฝั่งตรงข้ามเกาะเทเนทาเลมนั้น อยู่ต่อแดนระหว่างเมืองปัตตานีกับเมืองพัทลุง เป็นที่ซึ่งมีทั้งป่าเขาและที่ราบอันอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุ สัตว์ป่า และของป่าต่างๆ มากมายที่ล้วนเป็นสินค้าที่ดีอีกด้วย ดังนั้นการที่พ่อค้าชาวอาหรับเข้ามาตั้งหลักแหล่งพักสินค้าที่หัวเขาแดงบนเกาะเทเนทาเลม จึงมีความหมายมาถึงการมีโอกาสที่จะรวมสินค้าที่มีอยู่ในภูมิภาคนี้ด้วย

ในจดหมายเหตุของบาทหลวงเดอซัวซี ซึ่งเดินทางเข้ามาเมืองไทยในฐานะผู้ช่วยทูตของเซอร์วาเลียว เดอโซมมอนด์ ราชทูตพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้เล่าถึงเหตุการณ์ทางเมืองสงขลาที่หัวเขาแดงว่า

“เมื่อปี ค.ศ.1524 (พ.ศ.2185) มีแขกมลายูคนหนึ่งได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ที่เมืองสงขลา และได้ขอต่อพระเจ้ากรุงสยาม แขกมลายูผู้นี้ได้ทำป้อม คู ประตู หอรบอย่างแข็งแรงหนาแน่น และในไม่ช้าก็ได้ชักชวนพ่อค้าทั้งหลายให้ไปค้าขายในเมืองสงขลาอย่างใหญ่โตมาก ฝ่ายไทยได้ยกกองทัพไปรบหลายครั้ง แต่ก็แพกลับมามากคราว ต่อมาแขกมลายูคนนี้ก็ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ เรียกกันว่า “พระเจ้าสงขลา...”⁽¹⁾

จากหลักฐานเอกสาร กลุ่มชนที่เป็นชาวต่างชาติเข้ามาตั้งหลักแหล่งในเขตเมืองสงขลานั้นมีสองพวกใหญ่ๆ กล่าวคือ มุสลิมชาวเปอร์เซียหรืออาหรับ ส่วนใหญ่อยู่บนเกาะเทเนทาเลมพวกหนึ่ง อีกพวกหนึ่งเป็นชาวจีน นิยมตั้งถิ่นฐานอยู่ทางฝั่งทะเลบริเวณที่เป็นตัวเมืองของสงขลาปัจจุบัน แต่ดูเหมือนพวกอาหรับมีอิทธิพลและมีกำลังมากกว่า เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากพ่อค้าชาวยุโรปเป็นสำคัญ ผู้คนและวัฒนธรรมมุสลิมจึงได้ฝังลึกในบริเวณเมืองสงขลาและบริเวณใกล้เคียงมากขึ้น เมืองสงขลาหัวเขาแดงภายใต้การนำของชุมชนตะโตะโมกอลล์หรือสุไลมาน เป็นอิสระจากกรุงศรีอยุธยา เปรียบเสมือนรัฐอิสระเป็นเวลานานเกือบสี่สิบปี ตั้งแต่ พ.ศ.2185 – 2223 โดยเป็นเมืองท่านานาชาติที่ตั้งอยู่บนความขัดแย้งทางการค้าระหว่างไทย ฮอลันดา และอังกฤษในคาบสมุทรมลายู จึงได้รับปฏิกริยาต่อต้านทั้งจากไทยที่กรุงศรีอยุธยาและนครศรีธรรมราช และจากเมืองปัตตานีที่ชาวเมืองเป็นมลายูมุสลิมและเป็นไมตรีกับฮอลันดา ทำให้อาณาบริเวณนี้มีภาวะสงครามต่อกันเกือบตลอดเวลา ในที่สุดฝ่ายไทยสามารถยึดทำลายเมืองนี้ลงได้ในปี 2223 และสามารถยึดอำนาจจากมุสลิมที่มีอิทธิพลเหนือดินแดนคาบสมุทรมลายูที่ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่สงขลา พัทลุง ตรัง นครศรีธรรมราช และไชยา (สุราษฎร์ธานี)

¹อ้างถึงใน สารูป ฤทธิ์ชู, “การพัฒนาเศรษฐกิจ : สังคมและการค้าของเมืองสงขลาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 – 24”, หน้า 66.

หลังจากตัวเมืองที่หัวเขาแดงถูกทำลายลงในปี 2223 แล้ว มีการรวบรวมผู้คนขึ้นที่ฝั่งแหลมสนอีกฟากหนึ่งของหัวเขาแดง บริเวณใกล้ๆ วัดบ่อทรัพย์และวัดสุวรรณคีรีปัจจุบัน เรียกกันว่า เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน ขึ้นกับเมืองพัทลุงเขาชัยบุรีจนกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในปี 2310 เจ้าเมืองพัทลุงเสียชีวิตในราชการสงคราม หลังจากนั้นมีการโอนเมืองสงขลาไปขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช จนปี 2320 ได้แยกไปขึ้นกับกรุงธนบุรีจนสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในปี 2325 เมื่อมีการผลัดแผ่นดินอีกครั้ง เมืองสงขลาฝั่งแหลมสนได้ถูกยกขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาประมาณปี 2334 ถูกแยกเป็นหัวเมืองอิสระขึ้นต่อกรุงเทพฯ สืบต่อมาจนถึงปี 2385 มีการย้ายอีกครั้งจากฝั่งแหลมสนไปตั้งฝั่งผืนแผ่นดินใหญ่ ณ บ่อทราย หรือสงขลาใหม่สืบมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อสงขลาฝั่งแหลมสนได้รับการพัฒนาด้านการค้าในสมัยที่ตระกูล ณ สงขลา เข้ามาเป็นเจ้าเมืองในปี 2318 และสืบต่อมาตลอดที่เมืองตั้งอยู่ที่นั่นจนถึงปี 2385 โดยเริ่มจากชาวจีนฮกเกี้ยน ต้นตระกูลเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ที่ริมเขาแดงเมื่อ พ.ศ.2293 ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีได้อ่านาจากการเป็นนายอากรรังนกที่เกาะสี่เกาะห้า และได้เป็นหลวงสุวรรณคีรีสมบัติผู้สำเร็จเมืองสงขลาในปี 2318 มีบุตรหลานสืบตระกูลเป็นผู้ว่าราชการเมืองสืบต่อมาถึง พ.ศ.2444 สมัยเมืองสงขลาบ่อทราย มีจำนวนถึง 8 คน เป็นเหตุให้ชาวจีนและวัฒนธรรมจีนเข้ามาประสมประสานอยู่ในเมืองนี้อีกวัฒนธรรมหนึ่งอย่างเด่นชัด ก่อให้เกิดสังคมที่หลากหลายไปด้วยผู้คนสามกลุ่มวัฒนธรรม คือ ไทย แยก จีน ตามลำดับ⁽¹⁾

การรุกรานและคุกคามของโจรสลัดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 – 22 นอกจากจะเป็นเหตุให้เกิดเมืองท่าใหม่ๆ ที่ผู้คนมักเป็นมุสลิม และเกิดการเติบโตของเมืองสงขลาหัวเขาแดงดังกล่าวแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อเมืองพัทลุงและเมืองนครศรีธรรมราชด้วย ผู้คนแตกหนี ละทิ้งชุมชนเมืองไปอยู่ป่าเสียมาก แต่ด้วยเหตุที่พระสงฆ์จากภูมิภาคนี้เข้าไปอยู่ในกรุงศรีอยุธยาและเป็นที่ยอมรับนับถืออย่างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะลังกาแก้วมีสถานภาพเป็นถึงสมเด็จพระวันรัตน์สังฆราชคามวาสี และยังมีพระภิกษุสงฆ์ นักปราชญ์ คือ สมเด็จพระราชมนูณี (สามีมราม) หรือสมเด็จพระเจ้าพะโคะจากเมืองพะโคบนเกาะเทเนทาเลม เป็นผู้ผลักดันให้เกิดการฟื้นฟูระบบกัลปนาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเรียกคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนเมือง⁽²⁾ โดยพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาพระราชทานที่กัลปนาและเข้าพระคนทานแก่คณะสงฆ์ไม่น้อยไปกว่าสามคณะ⁽³⁾ เช่น คณะลังการาม มีวัดท่าช้างและวัดเสมาทอง เมืองนครศรีธรรมราช เป็นที่ตั้งคณะ คณะลังกาแก้วมีวัดเขียนและวัดสทังเมืองพัทลุงเป็นที่ตั้งคณะ และคณะลังกาชาติมีวัดพะโคะ หรือวัดราชประดิษฐฐาน เมืองพะโคะเป็นที่ตั้งคณะ ณ เกาะเทเนทาเลม ส่วนฝั่งตรงข้ามที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่นั้นก็ได้เกิดเป็น “ชุมชนสมเด็จพระราชมนูณี” ขึ้น ซึ่งเกิดจากการเข้าไปมีบทบาทสร้างวัดคูหาสวรรค์ ดังปรากฏหลักฐานในพระตำราบรมราชาพิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ดังความตอนหนึ่งว่า

¹โปรดดูรายละเอียดในสารูป ฤทธิ์ชู, “การพัฒนาเศรษฐกิจ : สังคมและการค้าเมืองสงขลาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 – 24”, หน้า 67 – 77.

²อมรา ศรีสุชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 18.

³สุวิงศ์ พงศ์ไพบูลย์, “ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองสงขลากับต่างเมืองที่ส่งผลต่อผู้คนและวัฒนธรรมท้องถิ่น” สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองพัทลุง เอกสารสัมมนาทางวิชาการ ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา สงขลา 27 – 29 สิงหาคม 2534, หน้า 150.

“อยู่มาแล้วไซ้ สมเด็จพระราชมนูและพระครูธรรมรังสี และพระมหาเถรพุทธรักขิตแล พระครูพุทธรักขิต แลพระครูบุศเทพ แลหมื่นเทพบาล และสร้างในถ้ำคูหาสวรรค์ในที่ราบ ขุนศรีชานพยาบาล แลทำพระพุทธรูป ๒๐ พระองค์ และก่อพระมาลิกเจดีย์ ๗ พระองค์ และ ยกญาติโยม ๑๒ ห้วงาน แลที่ภูมิลัดไรรำโตนตตันตาลผลารามิต อันมีในที่นั้น ขาดออกจาก ส่วยหลวง แลมีพระตำราแลตราโกษาธิบตีไว้...”¹⁾

วัดคูหาสวรรค์นี้ในเวลาต่อมาได้เติบโตเป็นวัดในใจกลางเมืองของจังหวัดพัทลุง หรือเป็นวัดในเขต ชุมชนเมืองที่มีบทบาทสูงยิ่งดังจะได้กล่าวต่อไป

มีข้อที่น่าสังเกตว่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 นั้น เป็นระยะที่เมือง พัทลุงได้รับการกล่าวขานว่ามีการย้ายที่ตั้งเมืองมากที่สุดแห่งหนึ่งในภาคใต้ กล่าวคือ จากบางแก้วย้ายไปอยู่ ควนแร่ เขาเมือง ท่าเสม็ด บ้านควนมะพร้าว หรือพญาขัน บ้านม่วง โคกลุง ศาลาโต๊ะวัค และฝั่งเหนือคลอง ลำปาดาลำดับ⁽²⁾ ส่วนใหญ่จะเป็นการย้ายวังเจ้าเมืองมากกว่าการย้ายชุมชนเมือง เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงตัวเจ้าเมืองก็มักจะมีการย้ายวังเจ้าเมืองไปตามความพอใจของเจ้าเมือง วังเจ้าเมืองอยู่ที่ไหนที่นั้นก็จะเป็นเมืองไปด้วย เมืองเหล่านี้อยู่ทางด้านชายฝั่งทะเลของผืนแผ่นดินใหญ่แทบทั้งสิ้น ยกเว้นเมืองที่เชิงเขา ชัยบุรีหรือเขาเมือง ส่วนที่เป็นที่ราบจะใช้วิธีขุดคูน้ำ คันดินล้อมรอบและสร้างกำแพง ส่วนที่เป็นเนินและภูเขา จะสร้างป้อมขึ้นตรงตำแหน่งที่สามารถมองเห็นเข้าศึกและใช้เป็นที่ตั้งปืนใหญ่ เพื่อป้องกันส่วนอื่นๆ ของเมือง ได้สะดวก ทั้งยังใช้เป็นที่พักของ “ขวัญเมือง” อันได้แก่พระพุทธรูป เมืองนี้จัดได้ว่าเป็นเมืองป้อมปราการ เช่นเดียวกับเมืองป้อมปราการที่หัวเขาแดง และอยู่ในตำแหน่งที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นช่องผ่านไปทาง แผ่นดินและทะเลอันดามันด้านตะวันตก โดยใช้เส้นทางลงสู่คลองปะเหลียน ซึ่งคาดว่าจะเส้นทางข้าม คาบสมุทที่ง่ายสุดเส้นทางหนึ่ง ส่วนทางด้านตะวันออกของเมืองก็มีคลองปากประไหลไปออกทะเลที่อ่าวใหญ่ ของผืนแผ่นดินใหญ่ ลำน้ำสายนี้เป็นหัวใจทางด้านเกษตรกรรมแห่งหนึ่งของเมืองพัทลุง ดังนั้นภาพโดยรวมของพัทลุงจัดได้ว่ามีที่ตั้งเมืองอยู่ในพื้นราบทั้งสิ้น กรณีของเมืองที่เชิงเขาชัยบุรีแม้จะเป็นภูเขา แต่ก็ เป็นภูเขาหินปูนโดดท่ามกลางทุ่งราบ

ในช่วงเวลาดังกล่าวกลุ่มคนหรือชุมชนที่มีบทบาทสูงต่อโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมก็คือ กลุ่มตะโตะโมกอลส์หรือโมกุล เชื่อกันว่า⁽³⁾ มาจากเมืองสาไลย แล้วมาขอพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ แห่งกรุงศรีอยุธยา เพื่อสร้างบ้านเมืองขึ้นที่หัวเขาแดง ปี 2185 เป็นมุสลิมที่น่าจะมีเชื้อสายเกี่ยวเนื่องกับ ราชวงศ์โมกุลมุสลิมต่างชาติที่เข้ามาครอบครองอินเดีย และสายราชวงศ์นี้มีความสัมพันธ์อย่างดีกับ กรุงศรีอยุธยา พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยามักโปรดเกล้าฯ ให้ไปทำหน้าที่รักษาผลประโยชน์การค้า ของราชอาณาจักรประจำเมืองท่าต่างๆ ในต่างแดนคล้ายกงสุล กลุ่มชนมุสลิมเหล่านี้จึงน่าจะเป็นที่ไว้วาง พระราชหฤทัย โดยเฉพาะตัวตะโตะโมกอลล์นั้นอาจจะเคยทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณมาแล้วที่เมือง สาไลย แล้วอพยพผู้คนที่เป็นมุสลิมเชื้อสายเดียวกับตนหรือมลายู/ชวา ขึ้นมาจากเมืองนั้น (ถ้าสันนิษฐานว่า

¹ ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1 (พระนคร : คณะกรรมการ จัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2510), หน้า 67.

² โปรดดูรายละเอียดในชัยวุฒิ พิชยะกุล, โบราณวิทยาเมืองพัทลุง (พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด พัทลุง โรงเรียนพัทลุง), 2525, หน้า 85 – 263.

³ อมรา ศรีสุชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 135 – 136.

เมืองสาโลยอยู่ในเกาะชวา) เข้ามาตั้งถิ่นฐานในทำเลที่เห็นว่าสามารถพัฒนาเป็นเมืองทำได้ ซึ่งก็ถือเป็นสิ่งขระ หรือสงขลาหัวเขาแดงในเวลาต่อมา กลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในสงขลาช่วงนี้เป็นที่กล่าวขวัญในสายตาของฝรั่งว่า มีอุปนิสัย “ห้าวหาญ เขี้ยมเกรียม ดุดัน รบอย่างไม่กลัวตาย” จึงเป็นไปได้ว่า อุปนิสัยเช่นนี้น่าจะได้รับการปมพะจากแนวคิดความศรัทธาทางศาสนาอิสลามที่เข้มข้นกว่ามุสลิมทางตอนใต้ลงไป ซึ่งเป็นพวกที่เปลี่ยนมาจากการนับถือพุทธศาสนา หรือมีได้มีฐานเดิมเป็นมุสลิม ทำให้กลุ่มชนพวกนี้มีศรัทธาแข็งแกร่ง ได้สร้างนักรบมุสลิมไม่กลัวตาย เพราะเห็นว่าความตายไม่ใช่ที่สุดของชีวิต จึงได้ประกอบวีรกรรมจากความห้าวหาญเพื่อจะไปพบพระเจ้า ซึ่งเป็นศรัทธาและความมุ่งหวังสูงสุด แต่การแข็งเมืองและการถูกทำลายเมืองลงไปในศตวรรษต่อมา (ต้นพุทธศตวรรษที่ 23) ทำให้กลุ่มชนมุสลิมต่างชาติห้าวหาญกระจัดกระจายออกไป เมื่อโยกย้ายไปอยู่ถิ่นฐานใหม่ ได้ผสมผสานกับคนเมือง เปลี่ยนศาสนามาเป็นพุทธศาสนิกชนบ้าง และที่ยังเคารพนับถือศาสนาอิสลามต่อมาก็มีเรียกกันว่า สายสกุลสุลัยมาน หรือสุไลมาน การผสมผสานเข้าสู่วัฒนธรรมไทยทำให้ลูกหลานในชั้นหลังมีรูปลักษณ์ และลักษณะนิสัยลดความเขี้ยมเกรียมดุดันไปแล้ว

ปรากฏหลักฐานว่า เมื่อเมืองสงขลาหัวเขาแดงถูกเผาทำลายเมือง กลายเป็นเมืองร้างนั้น เชื้อสายเจ้าเมืองขึ้นไปรับราชการที่กรุงศรีอยุธยา ผู้คนที่เป็นมุสลิมส่วนหนึ่งถูกนำไปไว้ทางฝั่งผืนแผ่นดินใหญ่ของเมืองพัทลุง ทำให้มุสลิมในพัทลุงแพร่ขยายออกไป ต่อมาประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 23 เชื้อสายเจ้าเมืองสงขลาหัวเขาแดงที่ขึ้นไปรับราชการในกรุงศรีอยุธยาก็กได้กลับมาเป็นเจ้าเมืองพัทลุง ณ เิงเขายบุรี และสืบต่อมาเมืองพัทลุงฝ่ายเหนือคลองลำปำในกลางพุทธศตวรรษที่ 25 แม้ว่าจะมีความพยายามจากสายอื่นๆ เพื่อจะเข้ามาตามสถานการณ์ทางการเมือง แต่ก็จัดได้ว่าเป็นการสอดแทรกกระยะสั้นๆ เท่านั้น เชื้อสายตะโตะโมกอลล์หรือสายสกุลสุไลมานเองก็พยายามปรับตัวด้วยการเปลี่ยนศาสนา⁽¹⁾ มาเป็นพุทธศาสนิกชน ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ดังนั้นหากรวมเวลาที่สายสกุลนี้หรือเรียกกันต่อมาว่าสายสกุล ณ พัทลุงปกครองเมืองสงขลา และเมืองพัทลุงค่อนข้างต่อเนื่องยาวนานตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ.2185 – 2444) เกือบสามร้อยปีทีเดียว เรื่องราวและวัฒนธรรมของเชื้อสายนี้ในฐานะกลุ่มผู้ปกครองเมืองย่อมส่งผลโดยตรงต่อโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมเมืองสงขลาและเมืองพัทลุง

โดยสรุปก่อนปี 2439 เมื่อบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลายังแยกตัวเป็นสองส่วนใหญ่คือส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่ และส่วนที่เป็นเกาะเทณฑาเลม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมมีผลโดยตรงจากเรื่องราวของชุมชนหรือกลุ่มเมืองนครศรีธรรมราช ปัตตานี สมเด็จพระสุริเยศวงษาธิบดีฯ นางเลียดชาว ตระกูล ณ พัทลุง และตระกูล ณ สงขลา

การเมืองพลวัตของบริเวณลุ่มทะเลสาบก่อน พ.ศ.2439

ก่อนปี 2439 ลักษณะทางกายภาพโดยรวมของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลายังแยกเป็นสองส่วน คือ ส่วนที่เป็นเกาะเทณฑาเลม กับส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่ พลวัตทางการเมืองของบริเวณนี้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาและการค้าชายฝั่ง แบ่งได้เป็นสามช่วง คือ ยุคสมัยของอำนาจนอกเหนือธรรมชาติ ยุคสมัยของเกาะเทณฑาเลม และยุคสมัยของผืนแผ่นดินใหญ่และเกาะเทณฑาเลม

¹โปรดดูรายละเอียดใน สารูป ฤทธิ์ชู, “สภาพการเมืองพัทลุง พ.ศ.2315-2439” รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง ณ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง พัทลุง 22-24 สิงหาคม 2528, หน้า 139-154 และศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (มกราคม 2529), หน้า 94-108.

ยุคสมัยของอำนาจนอกเหนือธรรมชาติ : ก่อนพุทธศตวรรษที่ 12 จากเครื่องมือเครื่องใช้และศิลปะถ้ำ สะท้อนให้เห็นว่าผู้คนในผืนแผ่นดินใหญ่มีความคิดความเชื่อเช่นเดียวกับส่วนอื่นๆ ของคาบสมุทรมลายู คือ เชื่อในเรื่องอำนาจนอกเหนือธรรมชาติ โดยเชื่อว่า พิธีกรรมบางอย่างที่กระทำล่วงหน้าจะควบคุมสิ่งที่กำลังจะกระทำได้¹⁾ จึงอยู่ร่วมกับธรรมชาติและดำเนินการอย่างระมัดระวังอย่างยิ่ง สิ่งเหล่านี้เป็นรากฐานพัฒนาไปสู่การเช่นไหว้ผี ความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ และความเชื่อในโชคกลางในสมัยต่อมา ก่อนศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาจะเข้ามา เมื่อรับนับถือคติของศาสนาเหล่านี้แล้ว ก็ยังเห็นว่าเรื่องเหล่านี้สัมพันธ์กับชีวิตและโลก บางครั้งก็นำไปแฝงหรือแทรกไว้กับศาสนา

ยุคสมัยของเกาะเทเนทาเลม : พุทธศตวรรษที่ 12 – 18 เมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 12 – 13 นั้น พุทธศาสนาและศาสนาฮินดูได้ประดิษฐานอย่างมั่นคงแล้วในคาบสมุทรมลายู โดยทั้งสองศาสนาใช้ภาษาสันสกฤตเป็นสื่อในการเรียนรู้ ถ่ายทอดหลักธรรมและประกาศศาสนา และนับจากนี้ไปจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 จัดได้ว่าเป็นยุคสมัยแห่งการเติบโตของเมืองสทิงพระรัฐโบราณในเกาะเทเนทาเลม ส่วนบนผืนแผ่นดินใหญ่ยังเป็นป่าเขา และเป็นที่ยึดเหนี่ยวศรัทธาความสุขความค้ำคูณยอดเขา²⁾ แต่ก็ซ้อนทับในรัฐใหญ่ของสมาพันธรัฐศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ 13–16 และตามพริ้งค์หรือสิริธรรมนครหรือศรีธรรมราชในพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 ดังที่กล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ดี บริเวณป่าเขานบนผืนแผ่นดินใหญ่ก็มีเรื่องราวเกี่ยวพันอยู่กับช้างอย่างน่าสนใจ ดังปรากฏหลักฐานในตำนานนางเลือดขาวที่กล่าวถึงตาสามโหมยยาเพชรสองผัวเมีย “หมอสดำ หมอเผ่านายกองช้างเลี้ยงช้างส่งพระยากรุงทองทุกปี”³⁾ แสดงว่าสองผัวเมียจะต้องเป็นคนที่สามารถในการจับช้างด้วยพิธีกรรมเวทมนตร์ หรือคาถาอาคมเป็นเครื่องช่วยให้มีพลังใจและพลังความกล้าในการกระทำ เชื่อกันว่าเวทมนตร์คาถาแต่เดิมนั้น⁴⁾ คงเป็นเวทมนต์คาถาที่หมอผี หรือผู้ทำพิธีใช้ในพิธีกรรมการล่าทั่วๆ ไป แต่การล่าช้างแล้วพัฒนาไปสู่การจับช้างมาฝึกเลี้ยง บังคับช้างให้เป็นช้างที่ใช้งานและขี่จำนวนมากๆ ไม่ใช่เรื่องธรรมดาสำหรับคนในชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ น่าจะต้องมีการคิดสรรหาเวทมนต์คาถา และกำหนดเป็นพิธีกรรมเฉพาะอย่างขึ้นมา ทั้งเวทมนต์และพิธีกรรมเพื่อการจับช้าง ฝึกช้างให้เชื่องนี้ คงจะเป็นผลจากการสังเคราะห์ สังเกต จดจำ เรียนรู้อุปนิสัยของช้างที่สัมผัสสืบทอดกันต่อมา แล้วนำมาสร้างเป็นระบบพิธีกรรมเวทมนต์คาถาที่เห็นว่าสามารถสยบช้าง และสร้างพลังอำนาจความกล้าให้ผู้จับช้างไปพร้อมๆ กัน

เวทมนต์คาถาในการจับช้างฝึกเลี้ยงช้างดังกล่าว น่าจะนับได้ว่าเป็นระบบความคิดความเชื่อของคนทั้งคาบสมุทรมลายูที่สั่งสมจากการเรียนรู้ธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตในป่า ผสมผสานกับความเชื่อพลังเหนือธรรมชาติและความคิดที่จะควบคุมการใช้พลังเหล่านั้นเพื่อประโยชน์แก่ตน ทั้งยังเป็นความคิดความเชื่อเก่าแก่ที่ตกทอดลงมาสืบบรรดาบุคคลประเภทหนึ่งที่เป็นนักจับช้างเลี้ยงช้างบังคับช้าง อย่างที่เรียกกันว่า

¹⁾อมรา ศรีสุชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 161 – 162.

²⁾พิริยะ ไกรฤกษ์, อ้างแล้ว, หน้า 88 – 89.

³⁾หลวงศรีวรวัตร (พิณ), อ้างแล้ว, หน้า 62.

⁴⁾อมรา ศรีสุชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 163 – 164.

ความขำ ในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นช่วงที่การวางระบบพิธีกรรมเวทมนต์คาถาอาคมในการจับขังมาใช้งานยังไม่แพร่หลายนัก ความขำน่าจะเป็นบุคคลที่มีลักษณะพิเศษหรือมีความสามารถเฉพาะตัว อันเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนทั่วไป คือสามารถทำพิธีกรรมและใช้เวทมนต์คาถาผสมผสานกับความกล้าหาญ ในการจับขังป่ามาฝึกเลี้ยง และบังคับให้ปฏิบัติตามได้ ต่อมาการนำขังมาไว้ใช้งานได้มากขึ้นเรื่อยๆ จนเป็นเรื่องธรรมดาไป แต่ก็ยังสงวนการขังเป็นพาหนะในชุมชนเมืองสำหรับชนชั้นปกครองและสำหรับทหารในการรบเท่านั้น จนกระทั่งประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 ปรากฏหลักฐานว่าคนในภูมิภาคนี้ทางฝั่งตะวันตกมีความสามารถทำให้ขังกลายเป็นพาหนะขยับขีภายในชุมชนเมืองโดยทั่วไปของสามัญชนได้ แต่หลังจากศตวรรษนี้ไปแล้ว ทำให้ความสามารถในการเรียนรู้บังคับขังของคนแถบนี้ลดลง

จากหลักฐานข้อมูลดังกล่าวเป็นไปได้ว่า “ส่วยขำ” ที่เมืองสทิงพระได้รับจากผืนแผ่นดินใหญ่มีมากพอที่จะช่วยเสริมบารมีของชนชั้นปกครองได้ เนื่องจากเมืองนี้เป็นทั้งเมืองศูนย์กลางการปกครองเมืองน้อยใหญ่ในบริเวณนี้ และเป็นเมืองท่าค้าขายติดต่อกับจีนและเขมร อีกทั้งเกิดแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่มีแหล่งชุมชนปะโอ ส่งไปขายเป็นสินค้าออกไกลถึงอินโดนีเซีย ศรีลังกา ฟิลิปปินส์ ญี่ปุ่น ดังที่กล่าวมาแล้ว⁽¹⁾ ดังนั้นการได้ขังมาเสริมบารมีชนชั้นปกครองดูจะสอดคล้องกับคตินิยมที่ชนชั้นปกครองนิยมสร้างวิหารเพื่ออุทิศถวายให้เป็นที่สถิตของนางตาราโดดเด่นโดยลำพัง โดยไม่ต้องมีพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งเป็นคู่ของพระนางตามคติพุทธศาสนามหายานตันตระประทับคู่อยู่ด้วย ดังปรากฏหลักฐานประติมากรรมรูปนางปรมิตาและรูปนางตาราบนเกาะแห่งนี้ พุทธกรรมกรบุชาแบบนี้เป็นการแสดงออกถึงความคิดความเชื่อของผู้ชายที่เป็นพระราชหรือนักรบที่ต้องการพลังอำนาจ เมื่อต้องต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจหรือเมื่อต้องออกรบราวกับว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ให้คุณแก่ตนได้ และกลายเป็นเครื่องส่งเสริมให้เรื่องไสยศาสตร์ให้หวนกลับมาเติบโตอีก แต่ก็เป็ผลดีต่อการฟื้นฟูแนวคิดการเคารพสตรีหรือเพศแม่⁽²⁾ ทำให้ผู้หญิงได้รับการยอมรับและมีความเสมอภาคกับบุรุษมากขึ้น แม่และญาติฝ่ายแม่มีความสำคัญต่อผู้สืบเชื้อสายมากขึ้น ถึงกับมีการนำป้ออ้างสิทธิ์ในบัลลังก์กัมพูชาของสุริยวรมันที่ 1 ในขณะที่พระองค์มีเชื้อสายฝ่ายบิดาเป็นเชื้อสายเจ้าปกครองรัฐศรีวิชัย⁽³⁾

นอกจากนั้น ในเกาะเทเนทาเลม และผืนแผ่นดินใหญ่ยังปรากฏหลักฐานการสร้างพระพิมพ์และพระสถูปจำลองดินเผา ทั้งที่ไม่มีจารึกและมีจารึกคาถาที่แสดงหลักธรรมอย่างย่อของพระพุทธศาสนา อย่างคาถาเย ธม มา แล้วนำไปบรรจุไว้ในห้องกรูของสถูป หรือในถ้ำที่เห็นว่ามีสถานศักดิ์สิทธิ์อย่างที่พบในถ้ำเขาอกทะลุ ถ้ำคูหาสวรรค์และในเมืองสทิงพระ⁽⁴⁾ หลักฐานเหล่านี้สะท้อนถึงความเชื่อตามคัมภีร์บางเล่มของพระพุทธศาสนา

ที่กล่าวถึงการเชื่อมสูกุญชรของพระพุทธศาสนาในอนาคต ก่อนที่จะมีพระศรีอาริยมุตไตรยเสด็จจุติลงมาในประกาศพระพุทธศาสนาขึ้นใหม่อีกครั้ง ความคำนึงถึงและห่วงใยในอนาคตของพระพุทธศาสนา และลูกหลานของตนในอนาคตที่จะต้องเกิดมาในช่วงกาลเวลาที่เป็นช่องว่างระหว่างการเชื่อมสูกุญชรกับการปรากฏขึ้นใหม่ของศาสนาพุทธว่า คนเหล่านี้จะไม่รู้จักพระพุทธศาสนาและจะจมอยู่ในความทุกข์ จึงได้สร้างพระพิมพ์

¹โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สถาพร ศรีสังข์ (บรรณธิการ). ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ณ สถาบันทักษิณศึกษา สงขลา 5 - 11 สิงหาคม 2526.

²อมรวิ ศรีสุชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 175 - 176.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

⁴พิริยะ ไกรฤกษ์, อ้างแล้ว, หน้า 85 – 89.

และพระสฎูปจำลองเหล่านั้น แล้วฝังซ่อนเก็บไว้ในสถานที่ที่เห็นว่าน่าจะดำรงอยู่ได้ยาวนานเช่น ในสฎูป ใต้ดิน ในถ้ำ โดยหวังว่าวันหนึ่งข้างหน้าในช่วงเวลานั้นคนรุ่นหลังที่สืบต่อจากลูกหลานตนและถือกำเนิดขึ้นบนแผ่นดินเดียวกันนี้ ได้มาขุดพบและเมื่อเห็นรูปพระพุทธรเจ้า พระสฎูปจำลอง และหลักธรรมโดยย่อแล้ว จะเป็นสื่อเตือนใจให้รำลึกถึงพระพุทธรศาสนา แสงหาสัจธรรม ประพฤติดี ประพฤติชอบ และสามารถเตรียมตัวหรือเตรียมลูกหลานของตนให้พร้อมเพื่อรอรับการกลับมาฟื้นฟูพระพุทธรศาสนาของพระศรีอาริยมตไตรยคนรุ่นหลังที่สืบต่อจากลูกหลานตนและถือกำเนิดขึ้นบนแผ่นดินเดียวกันนี้ ได้มาขุดค้นพบและเมื่อเห็นรูปพระพุทธรเจ้า พระสฎูปจำลอง และหลักธรรมโดยย่อ จะเป็นสื่อเตือนใจให้รำลึกถึงพระพุทธรศาสนา แสงหาสัจธรรม ประพฤติดี ประพฤติชอบ และสามารถเตรียมตัวหรือเตรียมลูกหลานของตนให้พร้อมเพื่อรอรับการกลับมาฟื้นฟูพระพุทธรศาสนาของพระศรีอาริยมตไตรย

อย่างไรก็ดี แนวความคิดความเชื่อในการสร้างพระพิมพ์และพระสฎูปจำลอง แล้วนำมาเก็บฝังไว้ นอกจากเป็นไปตามความเชื่อหลักที่กล่าวมานั้น อันแสดงถึงการมองไปข้างหน้าและตั้งความคาดหวังไว้แล้ว น่าจะสร้างขึ้นเพราะมีความเชื่อเรื่องบุญกุศลที่จะได้รับจากการสร้าง ตลอดจนอาจมีแนวคิดที่เห็นว่า พระพิมพ์ พระสฎูปจำลอง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามแบบวัตถุมงคลมีพลังอำนาจบางอย่าง เป็นต้นว่า มีความเชื่อว่าหากฝังสิ่งเหล่านี้ไว้ใต้พื้นดินหรือใต้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์แล้ว ย่อมเพิ่มความร่มเย็นให้กับแผ่นดิน หรือเพิ่มความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ให้กับที่แห่งนั้นอีกด้วย

ความเชื่อในพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระพิมพ์ พระสฎูปจำลอง ได้รับการสืบทอดและตอบสนองต่อมาในช่วงศตวรรษที่ 14 – 15 แต่แนวคิดความเชื่อน่าจะเปลี่ยนแปลงไปจากคตินิยมที่เป็นวิสัยทัศน์ในการอนุรักษ์พระพุทธรศาสนาในอนาคตในช่วงสมัยที่ผ่านมา โดยเบี่ยงเบนมาเป็นแนวคิดการสร้างพระพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นเครื่องรางของขลังที่มีพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งก็เป็นไปตามอิทธิพลของลัทธิตันตระพระนิภาวัชระที่ได้แทรกตัวเข้ามา และลัทธิตันตระนี้เองที่เป็นตัวเชื่อมความคิดความเชื่อของผู้นับถือพุทธศาสนาหายานกับศาสนาฮินดูเข้าด้วยกัน⁽¹⁾ เนื่องจากผู้คนในบริเวณแถบนี้มีวิถีชีวิตผูกพันกับสังคมเมืองท่าค้าขาย และเฟื่องฟูสูงสุดในช่วงนี้ ก็ย่อมมีแนวความคิดเรื่อง“ประโยชน์นิยม”อยู่ไม่น้อยในการเลือกปฏิบัติหรือเลือกการสร้างสรรครูปเคารพในพระพุทธรศาสนาหายาน ซึ่งตามคัมภีร์ทางศาสนาและคตินิยมสามารถสร้างรูปเคารพได้มากมายหลายรูปแบบ แต่ก็ไม่นิยมสร้าง กลับมาเลือกสร้างเพียงบางองค์ที่เห็นว่าตรงตามประโยชน์ที่ต้องการในการเคารพบูชา กล่าวคือ นอกจากสร้างรูปพระพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์องค์สำคัญๆ แล้ว ก็จะนิยมสร้างรูปพระนางดาราศา ซึ่งนับถือบูชาว่าเป็นพลังอำนาจดังที่กล่าวมาแล้ว จะนิยมสร้างรูปเคารพและนับถือบูชาพระนางจุณฑา เพราะเกี่ยวข้องกับเรื่องมนตร์ โดยใช้บทมนตร์เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการตามวิธีไสยเวท และที่สำคัญจะนิยมสร้างรูปเคารพและบูชาหนี้อัมภล เพราะเป็นเทพที่ถือว่ามีอำนาจซึ่งความร่ำรวย

จากหลักฐานข้อมูลดังกล่าว นอกจากจะเห็นถึงพัฒนาการของเกาะเทนทาเลมและผืนแผ่นดินใหญ่ในทางการเมืองที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธรศาสนาและศาสนาฮินดูที่ผนวกเข้ากับการค้าแล้ว ยังพอจะมองเห็นพัฒนาการของวิสัยทัศน์ในการเมืองของชนชั้นปกครองและผู้คนทั่วไปอีกส่วนหนึ่งด้วย ซึ่งต่างก็เกี่ยวพันกับศาสนาทั้งสองนั้นและการค้าชายฝั่ง

¹อมรา ศรีสุชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 177.

ยุคสมัยของผืนแผ่นดินใหญ่และเกาะเททาเลม : พุทธศตวรรษที่ 19 – พ.ศ.2439 ในสมัยประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้มีเรื่องราวของผืนแผ่นดินใหญ่และเกาะเททาเลมเกี่ยวข้องกับกลุ่มหรือชุมชนของนางเลียดชาว ชุมชนของสมเด็จพระราชินี ชุมชนของตะโตะโมกอลล์ – ตระกูล ณ พัทลุง และตระกูล ณ สงขลา แต่ที่ซ้อนทับอยู่กับกลุ่มของทางเมืองนครศรีธรรมราช – ตระกูล ณ นคร โดยในระยะแรกประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 – 23 เห็นถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคลผ่านทางประเพณีกัลปนา และระยะหลังช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เห็นถึงการผลักดันกลุ่มคนจีนให้เข้าไปสอดแทรกกลุ่มดั้งเดิม ทั้งสองช่วงมีการนำกฎหมายของส่วนกลางเข้ามาปรับใช้อย่างน่าสนใจ

กล่าวกันว่า เอกสารประเภทตำนานประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราช⁽¹⁾ ซึ่งหมายถึงตำนานเมืองนครศรีธรรมราชและตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เป็นการนำจารีตบอกเล่ามาบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในช่วงที่กรุงศรีอยุธยาแผ่อำนาจทางการเมืองเข้าไปควบคุมเมืองนครศรีธรรมราชประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งในช่วงเวลานี้ อำนาจทางการเมืองของคาบสมุทรมลายูตอนบนรวมศูนย์อยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช ส่วนคาบสมุทตอนล่างปัตตานีเป็นศูนย์อำนาจทั้งทางการเมืองและทางการค้าในลักษณะเป็นเมืองท่านานาชาติ ในเอกสารประเภทตำนานประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ทำให้มองเห็นได้ว่าในคาบสมุทรมลายูตอนบนตั้งแต่เมืองชุมพรถึงเมืองสงขลา มีสำนักร่วมกันทางวัฒนธรรม โดยมีศูนย์กลางสามระดับ กล่าวคือ เมือง มีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นองค์กรทางระเบียบแบบแผนที่เป็น “เจ้าตำรับ” เป็นตัวกลางบางอย่างที่จะเชื่อมประสานระหว่างชุมชนที่อยู่ในขอบเขตของตน ทั้งในระดับเมืองเล็กและบ้านที่อยู่ในแควดวงที่เรียกว่า “สำนักร่วมกันในทางวัฒนธรรม” ด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งตัวเมืองจะสัมพันธ์กันกับสังคมภายนอกในวงกว้าง หรือเชื่อมประสานระหว่างคนภายในกับคนภายนอก ระดับต่อมามีพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางที่จะสร้างสิ่งที่เรียกว่า “สำนักร่วมทางวัฒนธรรม” ตั้งแต่เมืองชุมพรถึงสงขลา โดยมีเมืองนครศรีธรรมราชและพระบรมธาตุเป็นศูนย์กลาง และอีกระดับหนึ่งคือผู้นำทางวัฒนธรรม มีพระยาศรีธรรมมาไตรราชที่สามารเชื่อมโยงในแง่ของอดีตมาจนถึงปัจจุบัน และอาจเป็นไปได้ในอนาคตด้วย ในขณะที่เดียวกันก็สามารถเข้ากับสังคมภายนอกได้ เช่น กับอยุธยา สุพรรณบุรี โยนก กัมพูชา

อย่างไรก็ดี การขยายอำนาจทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยาเข้าสู่ดินแดนคาบสมุทรมลายูนั้น คงได้มีความพยายามที่จะล้มล้างความเป็นศูนย์กลางทางการเมืองของนครศรีธรรมราช จึงปรากฏหลักฐานสนับสนุนการตั้งชุมชนใหม่ที่เมืองพัทลุง ทั้งที่เกาะเททาเลมและผืนแผ่นดินใหญ่ในรูปของการกัลปนา การทำป่าให้เป็นนา และการตั้งศูนย์กลางทางวัฒนธรรม เช่น สถาปนาพระบรมธาตุขึ้นคล้ายๆ กัน ดังปรากฏว่าใน พ.ศ.2057 พญาธรรมรังคัลกินเมืองสทิงพระ ก่อพระสถูปบรรจุพระศรีมหาธาตุจากลังกาขึ้นที่วัดพะโคะ ส่วนทางด้านศาสนาฝ่ายกรุงศรีอยุธยาก็ได้จัดระบบการควบคุมพระสงฆ์ ดังปรากฏอยู่ในตำแหน่งสูงสุดของฝ่ายสงฆ์ คือ สมเด็จพระสังฆราชที่กรุงศรีอยุธยา รองลงมาคือพระสังฆราชอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช และพระครูสังฆนายกเจ้าคณะเมืองพัทลุงเป็นลำดับ การจัดการเกี่ยวกับคณะสงฆ์จึงเป็นการถ่วงอำนาจของ

¹โปรดดูรายละเอียดใน “ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชจากพงศาวดารและตำนาน” รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 3 : ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชจากภาษาและวรรณกรรม ณ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช 14 – 18 สิงหาคม 2526, หน้า 514 – 531.

บรรดาเจ้าเมือง และกรมการที่อยู่ในท้องถิ่นโดยปริยาย โดยสามารถส่งคนจากกรุงศรีอยุธยาออกไปปฏิบัติกิจการศาสนาได้ด้วย ขณะเดียวกันสถาบันสงฆ์ตามเมืองต่างๆ ก็ถ่วงอำนาจซึ่งกันและกัน

ความแพร่หลายของการแต่งตั้งตำนานประวัติศาสตร์ดังกล่าวสัมพันธ์กับการทำบุญด้วย ถือเป็นกรสร้างหนังสือถวายตัว อาจเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่หรือคัดลอกสืบต่อมาก็ได้ ตำนานที่เกี่ยวกับเมืองเรียกว่า “เพรา” หรือ “เพลา”¹⁾ หรือสมุดเพลาดำรา สำหรับของเมืองพัทลุงรู้จักกันในชื่อของ “เพลานางเลือดขาว” เช่น เพลานางเลือดขาว ฉบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง เป็นการนำจารีตบอกเล่ามาบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และเกิดขึ้นในช่วงที่กรุงศรีอยุธยาแผ่อำนาจทางการเมืองลงมาเช่นเดียวกับของทางเมืองนครศรีธรรมราช จัดได้ว่าเป็นเอกสารประเภทตำนานประวัติศาสตร์เมืองพัทลุง มีกลุ่มของนางเลือดขาวคู่ประหนึ่งเป็นการฟื้นฟูแนวคิดการเคารพสตรี ที่สืบต่อจากเรื่องราวของนางปรีดาและนางดาราดังที่กล่าวมาแล้วด้วย

การเขียนเอกสารประเภทตำนานประวัติศาสตร์ ทั้งของเมืองนครศรีธรรมราชและของเมืองพัทลุงนั้น เป็นเสมือนปฏิบัติการที่ท้องถิ่นมีต่อการลงมาของกรุงศรีอยุธยาในคาบสมุทรมลายูตอนบน หรือเท่ากับเป็นการทวงสิทธิ์ที่ท้องถิ่นเคยมีมาก่อนหน้านี้ พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาจึงโปรดให้นำวัฒนธรรมการกลับมาของท้องถิ่นกลับมาใช้ใหม่หลายครั้งในพุทธศตวรรษที่ 21 – 23 โดยผ่านชุมชนสมเด็จพระราชาธิบดีกลุ่มผู้นำท้องถิ่น เพื่อการกำหนดขอบเขตให้เป็นของวัด มีประชากรในเขตนี้ถือเป็นข้าพระ หรือผู้อยู่ใต้อาณัติระเบียบปฏิบัติของวัดที่ตนสังกัด วัดที่ได้เข้ามาอยู่ในระบบกัลปนาส่วนใหญ่เป็นวัดในเมืองพัทลุง เมืองสงขลา และมีบางส่วนอยู่ในแขวงของเมืองนครศรีธรรมราช เราจึงมองเห็นภาพการกระจุกตัวของวัด²⁾ อยู่ในบริเวณเกาะเทเนทาเลมและผืนแผ่นดินใหญ่ฝั่งตรงข้ามเกาะ ส่งผลให้เกิดชุมชนกสิกรรม และเกษตรกรรมที่มีผลผลิตทางการเกษตรขนาดใหญ่ขยายตัวขึ้นในบริเวณนี้ พร้อมๆ กับการขยายตัวของชุมชนพุทธศาสนาและความมั่นคงของสถาบันสงฆ์ ผู้คนในแถบนี้จึงมีวิถีชีวิตในชุมชนสองแบบ³⁾ ดังนี้

แบบแรก เป็นชุมชนเมืองหรือเมืองท่า เนื่องจากศูนย์กลางการปกครองกับเมืองท่าอยู่ที่เดียวกัน ผู้คนสามัญทั่วไปในชุมชนเมือง จะตั้งบ้านเรือนอยู่รอบๆ กำแพงเมืองและป้อมปราการที่สร้างไว้คุ้มครองที่พำนักของผู้ปกครอง ชนชั้นปกครองและศูนย์กลางการปกครองที่อยู่ภายใน ดังตัวอย่างป้อมปราการเมืองสงขลาหัวเขาแดง เมืองพัทลุงเชิงเขาชัยบุรี และเมืองนครศรีธรรมราช ตามแบบเมืองท่าที่ต้องการรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สามัญชนที่อยู่รายรอบเมืองจะเป็นกำลังสนับสนุนทั้งแรงงานและผลผลิตทางการเกษตรและอาหารที่มาจากปริมณฑล อีกทั้งเป็นผู้หาทรัพยากรที่เมืองท่าต้องการ คนสามัญที่อยู่กับชุมชนเมืองจะอยู่ในการปกครองบังคับบัญชาของชนชั้นการปกครองตามลำดับชั้น

¹ริดา สาระยา, “ประวัติศาสตร์ ‘เมืองนคร’ จาก ‘ตำนานประวัติศาสตร์’” รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 3 : ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชจากภาษาและวรรณกรรม. ณ วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช 14 – 18 สิงหาคม 2526, หน้า 292.

²โปรดดูรายละเอียดใน สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, รายงานการวิจัย : พุทธศาสนาแถบกลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา (สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523) และชัยวุฒิ พิชยะกุล, อ้างแล้ว, หน้า 172 – 196.

³อมรา ศรีสุชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 75 – 76.

แบบที่สอง เป็นชุมชนในระดับกัลปนาซึ่งเป็นชุมชนชนบท ได้รับการยกเว้นไม่ต้องขึ้นกับผู้ปกครองหรือชนชั้นปกครองในชุมชนเมือง ชุมชนกัลปนาเป็นชุมชนพุทธศาสนามีพระสงฆ์หรือวัดเป็นแกนกลางในการปกครองดูแล จึงมีวิถีชีวิตแบบพื้นบ้าน ทำนา ทำสวน ทำการประมง และนำตาลจากโตนด เพื่อเลี้ยงชุมชนแบบยังชีพ และส่งผลผลิตบางอย่างออกขายกับชุมชนเมืองด้วย ทำให้มีการขุดคูคลองเพื่อเป็นทางคมนาคมที่สะดวกยิ่งขึ้น ขณะที่ชุมชนกัลปนาบางแห่ง เช่น บนเกาะเทณฑาเลมจะขุดสระ (ตระพัง) สำหรับเก็บกักน้ำไว้ใช้ยามแล้ง และเพื่อการเกษตร

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในบรรดาชื่อเมืองหรือเมืองในเครือข่ายของเมืองพัทลุงดังที่กล่าวมาแล้วนั้น มีเมืองหนึ่งชื่อ คชราชาหรือคชา เต็บโตมาจากบริเวณที่เรียกว่า “ที่คช” โดยอยู่ในความควบคุมของขุนคชราชา⁽¹⁾ ชุมชนในอำนาจของนางเลือดขาวและพระยา कुमार และเป็นมรดกที่ทั้งสองได้รับจากตาสามโมและยายเพชร อีกทั้งเป็นที่มาของคำว่า “ตะลุง” คือ หลักไม้ หรือเสาไม้ล่ำมข้าง และเป็นที่มาของชื่อเมืองพัทลุง แสดงว่านางเลือดขาวและพระยา कुमार ผู้สร้างบ้านแปลงเมืองในระบบเมืองสิบสองนักษัตรของเมืองนครศรีธรรมราช มีฐานอำนาจมาจากทรัพยากรช้าง เมืองพัทลุงจึงได้ชื่อว่าเป็นเมืองช้าง โดยนางเลือดขาวและพระยา कुमारต้องส่งส่วยช้างให้แก่กรุงศรีอยุธยาตามสถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป

ส่วนทางเมืองนครศรีธรรมราช ตระกูลหรือครอบครัวของผู้นำในการสร้างบ้านแปลงเมืองก็มาจากตระกูลที่มีความชำนาญในการจับช้างและฝึกเลี้ยงช้าง⁽²⁾ เนื่องจากในช่วงนี้ช้างเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญต่อการเป็นพาหนะทั้งในยามศึกและยามสงบ อีกทั้งใช้งานในการชักลากและบรรทุกสิ่งของในการเดินทางไกลทางบก จึงเป็นที่ต้องการของราชสำนักกรุงศรีอยุธยา ทำให้มีการพันธะสัญญาระหว่างราชสำนักนั้นกับผู้ปกครองเมืองนครศรีธรรมราชว่า ตระกูลผู้ปกครองเมืองจะต้องส่งคนในตระกูลที่มีความเชี่ยวชาญในการจับช้างเข้าไปถวายตัวดูแลช้างให้ราชสำนักและส่งส่วยช้างเข้าไปถวาย ควบคู่กับการส่งคนในตระกูลที่จะรับราชการเป็นเจ้าเมืองคนต่อไปเข้าไปรับใช้และรับ “วัฒนธรรม” ราชสำนักกรุงศรีอยุธยา ก่อนจะได้รับการพิจารณาให้มาเป็นผู้ปกครองเมืองน้อยใหญ่ หรือมาเป็นฝ่ายบริหารบ้านเมืองในเครือข่ายของเมืองนครศรีธรรมราชต่อไป กลุ่มหนึ่ง อีกกลุ่มหนึ่งให้เข้าอยู่ในระบบกัลปนาดูแลวัดและพระศาสนา เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลในท้องถิ่นของตน

ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมาจนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 22 การตั้งถิ่นฐานในชุมชนเมืองสำคัญที่ปรากฏชื่อในเอกสารว่า เป็นชุมชนเมืองที่กรุงศรีอยุธยาเข้ามามีส่วนในการจัดตั้ง โดยการส่งข้าราชการระดับสูงจากกรุงศรีอยุธยา บ้างก็เป็นตระกูลผู้สร้างบ้านแปลงเมือง หรือผู้ปกครองท้องถิ่นที่ถูกส่งตัวไปอยู่ราชสำนักมาปกครอง ได้แก่ เมืองชุมพร เมืองไชยา เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา บรรดาเมืองเหล่านี้นอกจากต้องส่งส่วยที่เป็นสินทรัพย์สำคัญของท้องถิ่นแล้ว ยังต้องส่งกองทัพช้าง กองทัพเรือไปช่วยรบอีกเสมอ

¹ ชัยวุฒิ พิชยะกุล, “การศึกษา ‘เพลงนางเลือดขาว’ ฉบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง”, หน้า 201.

² อมรา ศรีสุชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 74 – 75.

ดูจะเป็นไปได้ว่ากลุ่มบุคคลต่างๆ เหล่านี้ น่าจะมีส่วนในการรับกฎหมายของกรุงศรีอยุธยาออกมาบังคับใช้ในเมืองดังกล่าวด้วย เพราะปรากฏเอกสารกฎหมายอยุธยา หรือกฎหมายที่รู้จักกันในชื่อของ **กฎหมายตราสามดวง** อยู่ในดินแดนเหล่านี้จำนวนไม่น้อยทีเดียว⁽¹⁾ แต่ก็รับมาในลักษณะปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับท้องถิ่นตน เมื่อพิจารณาโดยละเอียดก็จะพบว่า กฎหมายเหล่านี้มีสาระโดยรวมคล้ายคลึงกับกฎหมายตราสามดวง แต่ก็พอจะจำแนกได้เป็นสามกลุ่มดังนี้

กลุ่มแรก เนื้อหาสาระเหมือนในกฎหมายตราสามดวง ได้แก่ ประกาศพระราชปรารภ กฎหมายลักษณะทาส กฎหมายลักษณะพยาน กฎหมายลักษณะฝ่าฝืนเมีย กฎหมายตำแหน่งนาทหารหัวเมือง กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ

กลุ่มสอง เนื้อหาสาระคล้ายคลึงในกฎหมายตราสามดวง ได้แก่ กฎหมายลักษณะทาส กฎหมายลักษณะฝ่าฝืนเมีย กฎหมายลักษณะโจร กฎหมายลักษณะวิวาท กฎหมายลักษณะรับฟ้อง กฎหมายลักษณะพยาน กฎหมายลักษณะอุทธรณ์ กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ

กลุ่มสาม เนื้อหาสาระต่างไปจากกฎหมายตราสามดวง ได้แก่ กฎหมายหลักไชย กฎหมายที่เป็นเหมือนบันทึกเหตุการณ์สำคัญๆ กฎหมายศักราชต่างๆ เช่น กฎหมายฉบับ จ.ศ. 1083 (พ.ศ.2264) กฎหมายฉบับ จ.ศ.1209 (พ.ศ.2390) กฎหมายศักราชต่างๆ นี้มีหลายฉบับที่ไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นศักราชประเภทใดเหมือนในกฎหมายตราสามดวง

กฎหมายจำนวนสามกลุ่มเหล่านี้ กลุ่มแรกที่มีเนื้อหาสาระในกฎหมายตราสามดวงนั้น จัดได้ว่าเป็นต้นฉบับที่คัดลอกมาจากส่วนกลาง (กรุงศรีอยุธยาหรือกรุงเทพฯ) กลุ่มสองที่คล้ายคลึงกฎหมายตราสามดวง เป็นกลุ่มที่คัดลอกมาจากกลุ่มแรก โดยคัดลอกมาบางส่วน แล้วปรับเปลี่ยนต่อเติมจนมีเนื้อหาสาระเฉพาะตัว กลุ่มนี้จัดได้ว่าแพร่กระจายที่สุด เพราะเป็นกลุ่มที่พบจำนวนมากที่สุด โดยเฉพาะลักษณะฝ่าฝืนเมีย กฎหมายลักษณะโจร และกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ กฎหมายสามลักษณะนี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เพราะบงการถึงความสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองด้วยกันเองมากกว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมือง ส่วนกลุ่มสามแม้จะมีเนื้อหาสาระต่างไปจากกฎหมายตราสามดวง แต่ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับฝ่าฝืนเมีย ทรัพย์สินและโจร จนดูประหนึ่งว่าเป็นการรวมกฎหมายลักษณะฝ่าฝืนเมีย กฎหมายลักษณะโจร และกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จมาไว้ในกฎหมายในลักษณะเดียวกัน นอกจากนั้นยังพบว่า ทรัพย์สินที่ปรากฏจะเป็นของที่มีในบ้านหรือเป็นพืชเศรษฐกิจของคาบสมุทรมลายูทั้งสิ้น และเป็นที่น่าสนใจว่า ไม่ว่าจะเป็ กฎหมายกลุ่มใด มักจะมีกฎหมายหลักไชยเป็นความนำหรือต่อท้าย

¹โปรดดูรายละเอียดใน สารูป ฤทธิชู, “ภูมิปัญญากฎหมายภาคใต้” **ทักษิณคดีปีที่ 4** ฉบับที่ 3 (กุมภาพันธ์ – กรกฎาคม 2540), หน้า 57 – 63, Sarup Ritchu, “New Light on Old Thai Law Texts : Local Laws of Southern Thailand” The 5th International Conference on Thai Studies held at School of Oriental and Africa Studies, London University, in July 1993 and “Legal Manuscripts from Southern Thailand” Andrew Huxley (Editor), **Thai Law : Buddhist Law (Essays on the Legal History, Laos and Burma)** (Bangkok : White Orchid Press), 1996.

กฎหมายต่างๆ ดังกล่าว ปรากฏอยู่ในหนังสือโบราณที่เรียกกันว่า สมุดไทย ที่คนภาคใต้ส่วนใหญ่ เรียกว่า “หนังสือบุด” หรือเรียกตามชื่อวัสดุที่ผลิตขึ้นมาว่า “สมุดข่อย” เนื่องจากผลิตจากเปลือกของต้นข่อย บางท้องถิ่นผลิตจากเถาถั่วฝักยาว ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ย่านกริดหนา หรือย่านปริดหนา จึงเรียกว่าหนังสือกริดหนา หรือหนังสือปริดหนา หนังสือบุดเหล่านี้เขียนไม่ซ้ำกันเลย ปัจจุบันนี้กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปตามวัดวาอารามและหน่วยราชการที่ปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรม บ้างก็เป็นเอกสารส่วนบุคคล ปรากฏอยู่ในหนังสือบุดชวามากกว่าหนังสือบุดดำ ส่วนต้นและส่วนปลายของหนังสือมักชำรุด มักไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน วันเดือนปีที่เขียน จุดประสงค์ที่เขียนและสถานที่เขียน ลักษณะการเขียนใช้อักษรไทยล้วน ไทยปนขอมและบาลี ส่วนวนการเขียนมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ภาษาเขียนมีทั้งภาษากลางและภาษาถิ่นได้ เนื้อหาสาระมักจะเป็นกฎหมายลักษณะผัวเมีย กฎหมายลักษณะโจร และกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ ซึ่งคัดลอกมาจากกฎหมายตราสามดวง โดยดัดแปลงปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับปัจจัยที่แวดล้อมสังคมภาคใต้แต่ละบริเวณ มีกฎหมายหลักไชยเป็นตัวกำกับการใช้กฎหมาย

บริเวณรอบๆ อ่าวบ้านดอนหรือภาคใต้ตอนบนปัจจุบัน การปรับเปลี่ยนกฎหมายของส่วนกลางมีมาก เนื้อหาสาระของกฎหมายท้องถิ่นในบริเวณนี้จึงมีทั้งสามกลุ่ม คือ ส่วนที่เหมือนคล้ายคลึงและต่างไปจากกฎหมายตราสามดวง ส่วนที่เด่นที่สุดได้แก่ส่วนที่เนื้อหาสาระต่างไปจากกฎหมายตราสามดวง รายละเอียดของกฎหมายในท้องถิ่นนี้จะเป็นการดูแลผลประโยชน์ ทรัพย์สินและพืชเศรษฐกิจอย่างจริงจัง โดยระบุโทษชัดเจน และลงโทษรุนแรงกว่าที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง นั้นแสดงว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีความสำคัญหรืออาจจะเริ่มมีปัญหาในการบริหารจัดการ เราจึงเห็นการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์เข้มข้นไปด้วย

ในส่วนของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เมื่อยังเป็นเกาะเทเนทาเลมและผืนแผ่นดินใหญ่ส่วนหนึ่งของคาบสมุทรมาลายู เป็นชายแดนด้านใต้ของทางส่วนกลาง ทั้งเป็นบริเวณรอยต่อของศาสนาพุทธกับศาสนาอิสลาม และมีเส้นทางเดินบกข้ามคาบสมุทรหลายทาง ส่วนกลางพยายามใช้นโยบายแบ่งแยกแล้วปกครอง แต่ก็อาศัยเมืองนครศรีธรรมราชดูแลหัวเมืองในคาบสมุทร และเป็นฐานขยายอำนาจลงไปทางปลายของคาบสมุทรตั้งที่กล่าวมาแล้ว ความเติบโตของท้องถิ่นมีผลมาจากการค้ากับภายนอกและความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับศาสนาฮินดูและความเชื่อดั้งเดิม ท้องถิ่นจึงใช้ภูมิปัญญากฎหมายเพื่อการพิทักษ์รักษาชีวิตทรัพย์สิน และเกียรติภูมิ โดยเน้นการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์อย่างเข้มข้น อันจะเห็นได้จากการปรับเปลี่ยนกฎหมาย ที่เน้นรายละเอียดในกฎหมายลักษณะโจรและกฎหมายลักษณะพยานในลักษณะที่สอดคล้องกัน โดยมีกฎหมายหลักไชยเป็นตัวกำกับ ซึ่งคิดการดำเนินชีวิตว่า ผู้ใดรู้จักหลักไชยย่อมมีความเจริญก้าวหน้า ตรงกันข้ามกับผู้ที่ไม่รู้จักไชย หรือไม่เชื่อถือ จะเป็นคนด้อยปัญญา ส่งผลให้ยศถาบรรดาศักดิ์ถดถอย ดังข้อความตอนหนึ่งในหนังสือบุดที่พบในจังหวัดพัทลุง⁽¹⁾ ว่า

¹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง, “หลักไช อูธร พญาณ รัปฟอง ทาษ กระจากการ” บุดชวจาก นายสว่าง ชมภักดี วัดควนกรวด หมู่ที่ 5 ตำบลปรางหมู่ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง.

อักขรวิธีเดิม	อักขรวิธีปัจจุบัน
<p>“...เนื้อความนามฮือหลักไช เพื่อจะสอนไว้ ถ้ากลบุตร ผู้ใดบุญน้อย พลอยทาร์เมื่อภายหลัง ถ้าผู้ใดๆ ฟง ภพ(น) (ล)ไช เป็นที่โหวาฯสั่งสอนแกผู้นั้นๆ กัจ จำเรินสิสวัสดิ์พิภบมกค่นสรพ จะมีความสุข ช่ง ประกอบไปด้วยโกไคยไอยริยสมบัติแล...”</p>	<p>“...เนื้อความนามชื่อหลักไช เพื่อจะสอนไว้ ถ้ากลบุตรผู้ใดบุญน้อยพลอยทาร์ เมื่อภายหลัง ถ้าผู้ใดฟังพนามหลักไช เป็นที่โหวาทสั่งสอน แก่ผู้นั้นๆ กัจจำเรินศรีสวัสดิ์พิภพมกค่นสรพ จะ มีความสุข ก็จะประกอบไปด้วยโคไคยไอยริยสมบัติ แล...”</p>

สำหรับกฎหมายลักษณะโจร และกฎหมายพยานดังกล่าวปรากฏในหนังสือбудชาวฉบับก่อนข้าง
สมบูรณ์ที่อำเภอสิงขร⁽¹⁾ (บ่อเกิดของเมืองสงขลาและเมืองพัทลุง) โดยกฎหมายลักษณะพยานเป็นส่วนต้น
ของหนังสือбуд แล้วต่อกฎหมายลักษณะโจร ลักษณะอุรธรณ์ ลักษณะลักพา ลักษณะผัวเมีย ลักษณะทาส
และกฎหมายฉบับศักราช 1263 ตามลำดับ โดยแทรกย้าเป็นตอนๆ ด้วยกฎหมายหลักไช เขียนเป็นภาษา
ถิ่นใต้ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง แม้ว่าลักษณะโดยรวมคล้ายคลึงกับกฎหมายตราสามดวง คือ เป็นส่วนที่
ว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ แต่ได้รับปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมให้สอดคล้องกับท้องถิ่น
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของกฎหมายลักษณะพยานและกฎหมายลักษณะโจร ที่สะท้อนมุมมองเกี่ยวกับ
“โจร” ในท้องถิ่นและดูเหมือนเป็นมุมมองต่างไปจากส่วนกลางดังจะได้พิจารณาในบทต่อๆ ไป

¹สถาบันทักษิณคดีศึกษา. อ.130.001 “กฎหมายลักษณะพยานฉบับศักราช 1894 กฎหมายลักษณะ
อุรธรณ์และกฎหมายฉบับศักราช 1263” บุคชาวจากอำเภอสิงขร จังหวัดสงขลา สถาบันฯ ได้รับเมื่อวันที่
22 สิงหาคม 2526 (ชำระ) และโปรดดูรายละเอียดใน สารูป ฤทธิ์ชู, “กฎหมายในสังคมพัทลุงสมัยเก่า”
เอกสารหมายเลข 15 ในการสัมมนาทางวิชาการ ครั้งที่ 2 เรื่อง “พัทลุงศึกษา : พัฒนาการทางสังคมและสังคม
วัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา” ณ โรงแรมลำปารีสอร์ท และศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรี
พัทลุง อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 23 – 25 สิงหาคม 2536.

กฎหมายลักษณะพยานนี้มีเนื้อหาสาระเป็นสองส่วน ส่วนแรกเหมือนๆในกฎหมายลักษณะพยานของกฎหมายตราสามดวง มี 67 มาตรา แต่เขียนเป็นภาษาถิ่นใต้ ส่วนที่สองเขียนต่อเนื่องมาเป็นมาตรา 68–71 น่าจะเป็นเรื่องราวของท้องถิ่นที่เน้นความซื่อสัตย์ เพราะสี่มาตรานี้ไม่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ดังข้อความต่อไปนี้

อักษรวิธีเดิม	อักษรวิธีปัจจุบัน
<p>๖๘ “ ๐ มาตราหนึ่งข้าสมคบกันเองเจ้าขามิรู้ แลเจ้าข้างหนึ่งรู้ว่าหมั้นคำขาทานไว้ จัว่าหมั้นสมคบขางเองไซยา ฟิงให้ฟิง เพราะเป็นชาฟิงกันให้เอาแต่ขาดันมา ถ้าเจ้าข้าไปภพข้าตันเองเอาทาทานมาไว้ให้บอกแก่เจ้าข้าผู้้นให้รู้ให้ว่าแก่ข้าคนข้องตัวให้เอาขาของทานมาส่ง ถ้ามิได้เอามาส่งให้ปรับไหมเอาเจ้าข้าผู้สมคบเอาขาทานไว้ถึงฆ่า เพราะหมั้นรู้กันด้วยผู้คนของหมั้นเองแล</p> <p>๖๙ ๐ มาตราหนึ่งทาสฝากเจ้าเงิน ไหเลี้ยงขางม้าโค บรรบือ สักตัวไหเลี้ยงนั้นตาย เจ้าเงินจะคิดค่าสัดเกทายนั้น หมี่ไค</p> <p>๗๐ ๐ มาตราหนึ่งชายพี่น้องผู้คนไว้แก่ทานๆ ผู้ชายอยู่ ถ้าในสามขอบลงมา แลหมั้นเป็นผู้ร้ายคุมภักพอง ปลัน สดมขาพันทานตาย ไหเปญจุหล้าจนในแดนดิน ทานเอามา ภิกรหน้าเปญสตรให้ผู้เปญเชิงเบี่ยไซจ้งเต็มฆ่า เพราะพลวงเอาผู้ร้ายให้ทานไซ ถ้าพันสามขอบขึ้น ไปจะเอาคัลคินหมี่ไค...(ชำระ)</p> <p>๗๑ ๐ มาตราหนึ่งสารพทรัพย์สิ่งของ แลวัวควายเรือ เกียนข้าคนหนีหาย ผู้ร้ายลักมีผู้บอกเล่าเจ้าของ ว่าภบจ้เอาให้จ้งใดแลเอาสินจ้างเงินทองแก่ทานแล้ว แลรับหนังสือทำให้แก่กันก็ดี แลตันเอาของทานมาให้ทานมิได้ไซ้ ทานว่าให้ตันไซ้ของทานอันหนีหายนั้น ถ้าได้ไซ้ให้เงาะของเสียบำเหน็จตามสันยาแก่กันนั้น ถ้าเจ้าทรัพย์ยังหมี่ไคให้ บำเหน็จ แก่ผู้รับบำเหน็จนั้นหามาส่งหมี่ไคไซ้ให้เอา ทับซึ่งหายนั้นมาทำเป็นสามส่วน ยกเสียสองส่วนให้ ผู้รับบำเหน็จนั้นไซ้ของทานส่วนหนึ่ง เพราะว่ามีนพลวงทานให้ย งวยงอยู่จ้งหมี่ไคหาของอันหายนั้น จบแหล่หมี่หนึ่งแล้ว”</p>	<p>๖๘ “ ๐ มาตราหนึ่งข้าสมคบกันเองเจ้าขามิรู้ แลเจ้าข้างหนึ่งรู้ว่าหมั้นคำขาทานไว้ จัว่าหมั้นสมคบขางเองไซริ้อย่าฟิงฟิง เพราะเป็นข้าฟิงกันให้เอาแต่ขาดันเอง ถ้าเจ้าข้าไปพบข้าตันเองเอาทาทานมาไว้ ให้บอกแก่ข้าผู้้นให้รู้ให้ว่าแก่ข้าคนข้องตัวให้เอาขาของทานมาส่ง ถ้ามิได้เอามาส่งให้ปรับไหมเอาเจ้าข้าผู้สมคบเอาขาทานไว้ถึงฆ่า เพราะหมั้นรู้กันด้วยผู้คนของหมั้นเองแล</p> <p>๖๙ ๐ มาตราหนึ่งทาสฝากเจ้าเงิน ให้เลี้ยงขางม้าโค กระบือ สักตัวไหเลี้ยงนั้นตาย เจ้าเงินจะคิดค่าสัดไว้แก่ทาสนั้นมิได้</p> <p>๗๐ ๐ มาตราหนึ่งชายพี่น้องผู้คนไว้แก่ทานๆ ผู้ชายอยู่ ถ้าในสามขอบลงมา แลหมั้นเป็นผู้ร้ายคุมภักพองปลัน สดมฆ่าพันทานตาย ให้เป็นจลาจลในแผ่นดินทานเอามาพิจารณาเป็นสัจ ให้ผู้เป็นเชิงเบี่ยไซ้จ้งเต็มค่า เพราะล่องเอาผู้ร้ายให้ทานไซ้ ถ้าพันสามขอบขึ้นไปจะเอาคนคินมิได้...(ชำระ)</p> <p>๗๑ ๐ มาตราหนึ่ง สารพทรัพย์สิ่งของ แลวัวควายเรือ เกวียนข้าคนหนีหาย ผู้ร้ายลักมีบอกเล่าเจ้าของ ว่าพบจะเอาให้จ้งได้แลเอาสินจ้างเงินทองแก่ทานแล้ว แลรับหนังสือทำให้แก่กันก็ดี แลตันเอาของทานมาให้ทานมิได้ไซ้ไร้ ทานว่าให้คนไซ้ของทานอันหนีหายนั้น ถ้าได้ไซ้ให้เจ้าของเสียบำเหน็จตามสัญญาแก่กันนั้น ถ้าเจ้าทรัพย์ยังมิได้ให้บำเหน็จ แก่ผู้รับบำเหน็จนั้นหามาส่งมิได้ไซ้ไร้ให้เอาทรัพย์ซึ่งที่หายนั้นมาทำเป็นสามส่วน ยกเสียสองส่วนให้ผู้รับบำเหน็จนั้นไซ้ของทานส่วนหนึ่ง เพราะว่ามีนล่องทานให้ งวยงอยู่จ้งมิได้หาของอันหายนั้น จบแหล่หมี่หนึ่งแล้ว”</p>

ในส่วนของกฎหมายลักษณะโจรฉบับนี้พอจะแบ่งเนื้อหาสาระได้เป็นสองส่วน ส่วนแรกเขียนเป็นร้อยแก้ว ใช้ภาษาถิ่นเลือกคัดลอกกฎหมายลักษณะโจรของกฎหมายตราสามดวงมาลิสี่มาตราจากมาตรา 1 – 39 โดยยกเว้นมาตรา 4 – 8, 14, 20 – 26, 28 – 30 และภาษาบาลีที่เป็นข้อความนำของกฎหมายนี้ด้วย ส่วนที่ละเว้นไปนั้นส่วนใหญ่เน้นย้ำในส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับทางเมืองหลวง ส่วนที่รับมาในส่วนแรกนี้ จึงน่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นโดยตรง ส่วนที่สองเขียนเป็นร้อยกรอง โดยอาศัยกรอบของกฎหมายตราสามดวงเข้าใจว่าน่าจะเป็นรายละเอียดของท้องถิ่น ดังข้อความเริ่มต้นของร้อยกรอง ซึ่งต่อท้ายมาตรา 39 ว่า

อักษรวิธีเดิม	อักษรวิธีปัจจุบัน
<p>“พระผู้เป็นเจ้าตงไว้ จะปรับไหมยล่งโทษทรตต่าง ๆ กัน โดยนิยมของสัดมปลัดตัดพก ลอบลักฉกปลัดตีชิง พันแทงทิงเจ้าทรัพย์ตาย ฆ่าคนร้ายตกตามกรร พวกเพื่อนมันไม่ลงมือ เล่านีครีโอบไนยสิน ตัดมือตีนไว้... (ชำระุด) หมันต่อแทงเจ้าทรัพย์ ทานให้ปรับตามแผลคอร ตัดนิ้วตัวนทั้งตีนมือ...”</p> <p>หรือข้อความตอนจบกล่าวไว้ว่า</p> <p>“.....</p> <p>ลักโคกระบือ อายุมีชื่อโทคประหาร สามประการจำให้คง ผู้จะส่งโจรมิได้ ให้จำไว้หน้าคูกก่อน ฐ... (ชำระุด)... หลอมละลาย โทชนี่ตายโดยเพลิงสุพ ภวกหลอมรูปสมชายชื่อ ตัดตีนอย่าให้มี ๕๐ ที่ทวนมันเล่า รับเอาเบี้ยคนละ ๗๐๐๐๐๐๐ ถาชุดแดนโดยวิหาร เจตีสถานชุดลวงพระ ทวนยาละ ๕๐ เอานิ้วมือเลา ๑”</p>	<p>“พระผู้เป็นเจ้าตั้งไว้ จะปรับไหมลงโทษทัณฑ์ต่าง ๆ กัน โดยนิยมย่องสะดมปลันตัดพก ลอบลักฉกปลันตีชิง พันแทงทิงเจ้าทรัพย์ตาย ฆ่าคนร้ายตกตามกัน พวกเพื่อนมันไม่ลงมือ เหล่านีคือโลกไนยสิน ตัดมือตีนไว้ ... (ชำระุด) มันต่อแทงเจ้าทรัพย์ ทานให้ปรับตามแผลก่อน ตัดนิ้วตัวนทั้งตีนมือ...”</p> <p>หรือข้อความตอนจบกล่าวไว้ว่า</p> <p>“.....</p> <p>ลักโคกระบือ อ้ายมีชื่อโทษประหาร สามประการจำให้คง ผู้จะส่งโจรมิได้ ให้จำไว้หน้าคูกก่อน ฐู้ (ชำระุด)... หลอมละลาย โทชนี่ตายโดยเพลิงสุพ พวกหลอมรูปสวมชายชื่อ ตัดตีนอย่าให้มี ๕๐ ที่ทวนมันเล่า รับเอาเบี้ยคนละ ๗๐๐๐๐๐๐ ถ่าชุดแดนโดยวิหาร เจตีสถานชุดลวงพระ ทวนอย่างละ ๕๐ เอานิ้วมืออีก ๑”</p>

จากกฎหมายลักษณะโจรฉบับนี้ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการรับ ปรับ และเปลี่ยน เพื่อการพิทักษ์ชีวิตทรัพย์สิน เกียรติภูมิและศักดิ์ศรีของท้องถิ่นอย่างชัดเจน นั่นคือรับพร้อม ๆ กับปรับและเปลี่ยนจากกฎหมายตราสามดวง โดยรับแบบกำกับมาตรา ทั้งๆ ที่เลือกรับเพียงบางมาตรา แล้วก็นำมาปรับเขียนเป็นภาษาถิ่น และเปลี่ยนจากร้อยแก้วเป็นร้อยกรองอีกต่อหนึ่ง แต่ทั้งหมดยังคงยึดท้องถิ่นเป็นแกนกลางโดยนัย

เอกสารกฎหมายที่ปรากฏในหนังสือบุดที่พบในท้องถิ่นพัทลุงมีลักษณะสอดคล้องกับฉบับสทิงพระดังกล่าว กล่าวคือพบเอกสารในพื้นที่พุทธศาสนิกชน และสำรวจพบในปริมาณที่มากกว่า ส่วนใหญ่ไม่ปรากฏวันเดือนปีที่เขียนหรือคัดลอก⁽¹⁾ แต่ก็มีบ้างเหมือนกัน เช่น ฉบับหนึ่งระบุชัดเจนว่าเป็นกฎหมายไว้แก่เมืองพัทลุงใน พ.ศ.2327 เป็น “..ฉบับของท้าวในยวง กตโหวแกท้าวสุรตวัตี ซ้ายขวาในยนอกในกตหมายบอกแก่เจ้าพญา พระหล้างกรมราชนี้ขุนขุนหมื่น...แลกรมพระราชวังบ่อวอนสถานมั่งคั่ง”⁽²⁾ มีลักษณะคล้ายๆ พระราชกำหนดใหม่ในกฎหมายตราสามดวง แต่ว่าด้วยลักษณะพยานๆกับฉบับสทิงพระ และอีกฉบับหนึ่งเขียนเป็นภาษาไทยกลาง สำนวนร้อยแก้ว ประกาศชัดเจนว่าเป็นประกาศเรื่องลักษณะพยาน พ.ศ.2413⁽³⁾ เมื่อครั้งเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ยังเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในรัชสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงสรุปได้ว่ากฎหมายในท้องถิ่นพัทลุงก็มีลักษณะเด่นชัดในเรื่องของการจัดการทรัพยากรมนุษย์เช่นเดียวกับฉบับสทิงพระ และไม่ปรากฏกฎหมายลักษณะโจรฉบับใดที่เหมือนกับกฎหมายตราสามดวงทั้งฉบับ

กฎหมายฉบับต่างๆ ที่ปรากฏในท้องถิ่นพัทลุงและสงขลาเหล่านั้น พอจะชี้ให้เห็นว่า บริเวณนี้เมื่อยังมีสภาพเป็นเกาะเทินทาเลมอยู่หน้าอ่าวใหญ่ของผืนแผ่นดินใหญ่คาบสมุทรมาลายู มีการจัดการทรัพยากรมนุษย์เข้มข้นกว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและคำนึงถึงการใช้อย่างคุ้มค่า⁽⁴⁾ ในขณะที่สภาพแวดล้อมเป็นดินแดนรอยต่อของพุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม มีทรัพยากรมนุษย์ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะในยุคสมัยของ “ตระกูล ณ พัทลุง” ที่มีอำนาจปกครองเมืองสิงขระ หรือเมืองสงขลาหัวเขาแดง และสืบต่อไปในเมืองพัทลุง แม้จะไม่ต่อเนื่องกันแต่ก็มีอำนาจอยู่เป็นระยะยาวนานไม่น้อยกว่าสองร้อยปียุคหนึ่ง และอีกยุคหนึ่งคือยุคสมัยของ “ตระกูล ณ สงขลา” ที่มีอำนาจในเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนบนเกาะเทินทาเลม และเมืองสงขลาบ่อภายในผืนแผ่นดินใหญ่อย่างต่อเนื่องระยะยาวนานร่วมร้อยสามสิบปี ตั้งแต่ พ.ศ.2318 – 2444 จำนวนถึงแปดคน เฉพาะคนสุดท้ายของระบบเก่าก่อนการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช ในปี 2439 นั้นว่ากันว่า

¹โปรดดูรายละเอียดใน สารูป ฤทธิชู “กฎหมายในสังคมพัทลุงสมัยเก่า”

²ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง, “พระราชกำหนดเกล้าขุยน้ำลุยเพลิง เบ็ดเสร็จ ลักษณะการ พระราชกำหนดใหม่” สำเนาจากต้นฉบับบุดชาของ นายประจวบ เพชรน้อย ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียน กิ่งอำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง เมื่อ พ.ศ.2534 (ชำระ).

³ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง, “ประกาศเรื่องลักษณะพยานปีมะเมียโทศก (พ.ศ.2413)” บุดชาจากเจ้าอาวาสวัดปลักปลอม ตำบลแม่ขรี อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง มอบให้ศูนย์ฯ เมื่อ พ.ศ.2535 (ชำระ)

⁴อมรา ศรีสุชาติ, อ้างแล้ว, หน้า (2).

“มีอำนาจเหนือราษฎร สิทธิขาด ดูจะยิ่งกว่าผู้ว่าราชการ หรือผู้รักษาเมืองนคร ราษฎรมีความเกรงขาม สยดสยองมาก เรียกกันว่า **เจ้าจอมเมือง** คำที่สั่งไป คำใดจะผิดถูกต้องตามราษฎรต้องประพฤติตามดังเช่นว่า กฎหมาย”⁽¹⁾ ในขณะที่ทางเมืองพัทลุง “ผู้ว่าราชการเมือง กรมการ ไม่รู้ได้ว่าในเมืองของตนแบ่งเป็นกี่แขวง กี่อำเภอ อำนาจของผู้ว่าการเมือง ปลัด ยกกระบัตร จัดได้ว่ามีอย่างเดียวกับอำนาจของผู้รักษาเมืองนคร”⁽²⁾ ประกอบกับราษฎรโดยทั่วไปได้รับการบ่มเพาะจากวรรณกรรมประเภทพุทธบูชาหลากหลายเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องสุทธิกรรมชาดกฉบับของพระอุดมปิฎก⁽³⁾ เป็นวรรณกรรมที่ “ครูชาวบักขี้ใต้ แต่งสอนชาว บักขี้ใต้”⁽⁴⁾ แพร่กระจายมากในเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุงและเมืองสงขลา เนื้อเรื่องมุ่งเน้นเกี่ยวกับการ คบมิตรและการเลือกคู่ครอง

พอจะกล่าวได้ว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวแม้ว่าดินแดนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจะเข้ามาอยู่ใน ขอบชั้นพหุสีมาของกรุงศรีอยุธยาและสืบต่อมาในกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา แต่ทาง ฝายนั้นก็มิได้มีประสิทธิภาพในการควบคุมกำลังคนในบริเวณนี้ เจ้าเมืองกรมการยังคงมีสิทธิและอำนาจสูง ในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ แต่ระหว่างเจ้าเมืองกับ กรมการ มักขัดแย้งกันเรื่องผลประโยชน์ในพื้นที่บ้าน จริงอยู่ปรากฏหลักฐานกฎหมายของกรุงเทพฯ ที่แสดงถึง ความพยายามที่จะเข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ในบริเวณนี้และบริเวณอื่นๆ ในคาบสมุทรมลายู เหมือนกัน เช่น ในพระราชกำหนดใหม่ พ.ศ.2345⁽⁵⁾ แต่ก็มิได้ประสบผล สถานการณ์มิได้แตกต่างไปจาก บริเวณคาบสมุทรมลายูตอนล่างที่เรียกกันว่าบริเวณเจ็ดหัวเมือง ซึ่งเจ้าเมืองมีอิสระเต็มที่ในฐานะเป็นหัวเมือง ประเทศราช กรุงเทพฯ จึงจำเป็นต้องเข้ามาดำเนินการด้วยความระมัดระวังยิ่ง ทั้งส่วนที่อยู่ในขอบชั้นพหุสีมา และส่วนที่เป็นหัวเมืองประเทศราช เพราะหากขึ้นปล่อยทิ้งไว้จะเป็นโอกาสให้มหาอำนาจภายนอกเข้ามา แทรกแซงได้ง่าย และจะเป็นอันตรายอย่างยิ่งในช่วงนั้น

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.2. 14/22 รายงานพระยาสุทัศน์ เรื่องตรวจราชการมณฑล นครศรีธรรมราช ร.ศ.113, หน้า 213.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 178 – 179.

³ โปรดดูรายละเอียดใน สืบพงศ์ ธรรมชาติ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สุทธิกรรมชาดก ฉบับภาคใต้” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

⁴ พระมุนีสารโคภณ, “ประวัติหนังสือสุทธิกรรม” **สุทธิกรรม** พิมพ์สนองคุณแจกในงานพระราชทาน เพลิงศพพระธรรมจักรการามมุนี (เปลี่ยน ปรีตกร ตาสยเถร) ณ วัดกุฎาภิมุข อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 21 เมษายน 2506, หน้า (ข).

⁵ พระราชกำหนดใหม่ “**เรื่องกฎหมายตราสามดวง**” (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2521), หน้า 77 – 773.

แนวความคิดในการตั้งอำนาจการปกครองของไทยเข้าสู่พระราชวงศ์จักรีมีขึ้นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ดำเนินการไม่ได้เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องเงิน⁽¹⁾ มาในกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากมีการจัดตั้งรัฐบาลกลางเข้มแข็งขึ้นแล้วในปลายปี 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเร่งรัดให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยรีบจัดการปกครองหัวเมืองในแหลมมลายูใหม่ ในต้นปีต่อมากรมหมื่นดำรงราชานุภาพจึงทรงเสนอแบบแผนจัดการปกครองหัวเมืองเหล่านี้ต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสองแบบ⁽²⁾ ดังนี้

แบบที่หนึ่ง เป็นแบบที่ดีที่สุด จะต้องมีข้าหลวงใหญ่ซึ่งมีบรรดาศักดิ์สูง มีความสามารถในการปกครอง และเป็นแบบที่ไว้วางพระราชหฤทัยให้มีอำนาจ โดยเป็นผู้อำนวยการอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช มีข้าหลวงรองลงมาอีกสองคน อยู่ที่เมืองสงขลาคนหนึ่ง และในเมืองใดเมืองหนึ่งตั้งแต่เมืองกำเนิดนพคุณลงไปจนถึงกาญจนดิษฐ์อีกคนหนึ่ง

แบบที่สอง เป็นแบบรอง มีข้าหลวงรองสามคน คนแรกประจำอยู่ที่เมืองภูเก็ต บังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกหรือเมืองหน้านอก คนต่อมาประจำอยู่ที่เมืองสงขลา บังคับบัญชาเมืองตั้งแต่ นครศรีธรรมราช ตลอดลงไปถึงเมืองประเทศราชมลายู ส่วนคนสุดท้ายประจำอยู่ที่เมืองชุมพรหรือหลังสวน บังคับบัญชาเมืองตั้งแต่กำเนิดนพคุณตลอดไปถึงกาญจนดิษฐ์ ทั้งสามคนฟังคำสั่งของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสมือนเป็นผู้อำนวยการแทนข้าหลวงใหญ่ตามแบบที่หนึ่ง โดยให้พระยาทิพโกษา (โต โชติกเสถียร/ผู้กำกับข้าหลวงรักษาราชการหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก) อยู่ที่เมืองภูเก็ตเช่นเดิม และพระวิจิตรวรสาส์น (ปั้น สุขุม/เลขานุการประจำตัวเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย) อยู่ที่เมืองสงขลา แต่ผู้ที่จะประจำอยู่ที่เมืองชุมพรหรือหลังสวนยังไม่มี

ในที่สุดกรุงเทพฯ เลือกใช้แบบที่สอง เพราะไม่สามารถหาตัวข้าหลวงใหญ่ในแบบที่หนึ่งได้ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นบริเวณหนึ่งของมณฑลนครศรีธรรมราชในปี 2439 มีเมืองสงขลาเป็นที่ว่าการหรือศูนย์การปกครองของมณฑล มีพระยาสุขุมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ซึ่งเติบโตมาจากพระวิจิตรวรสาส์นเลขานุการประจำตัวเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ลักษณะเช่นนี้แสดงถึงความสำคัญของบริเวณลุ่มทะเลสาบที่เป็นศูนย์อำนาจทางการเมืองของท้องถิ่นภาคใต้ เมื่อปี 2439 ได้เป็นอย่างดีทีเดียว

¹สารูป ฤทธิ์ชู, "การเมืองการปกครองของมณฑลชุมพร พ.ศ. 2439 – 2468" วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526, หน้า 48.

²หจจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.47/14 (ไปรเวต) กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ – พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 27/228 25 เมษายน ร.ศ. 115.

บทที่ 2

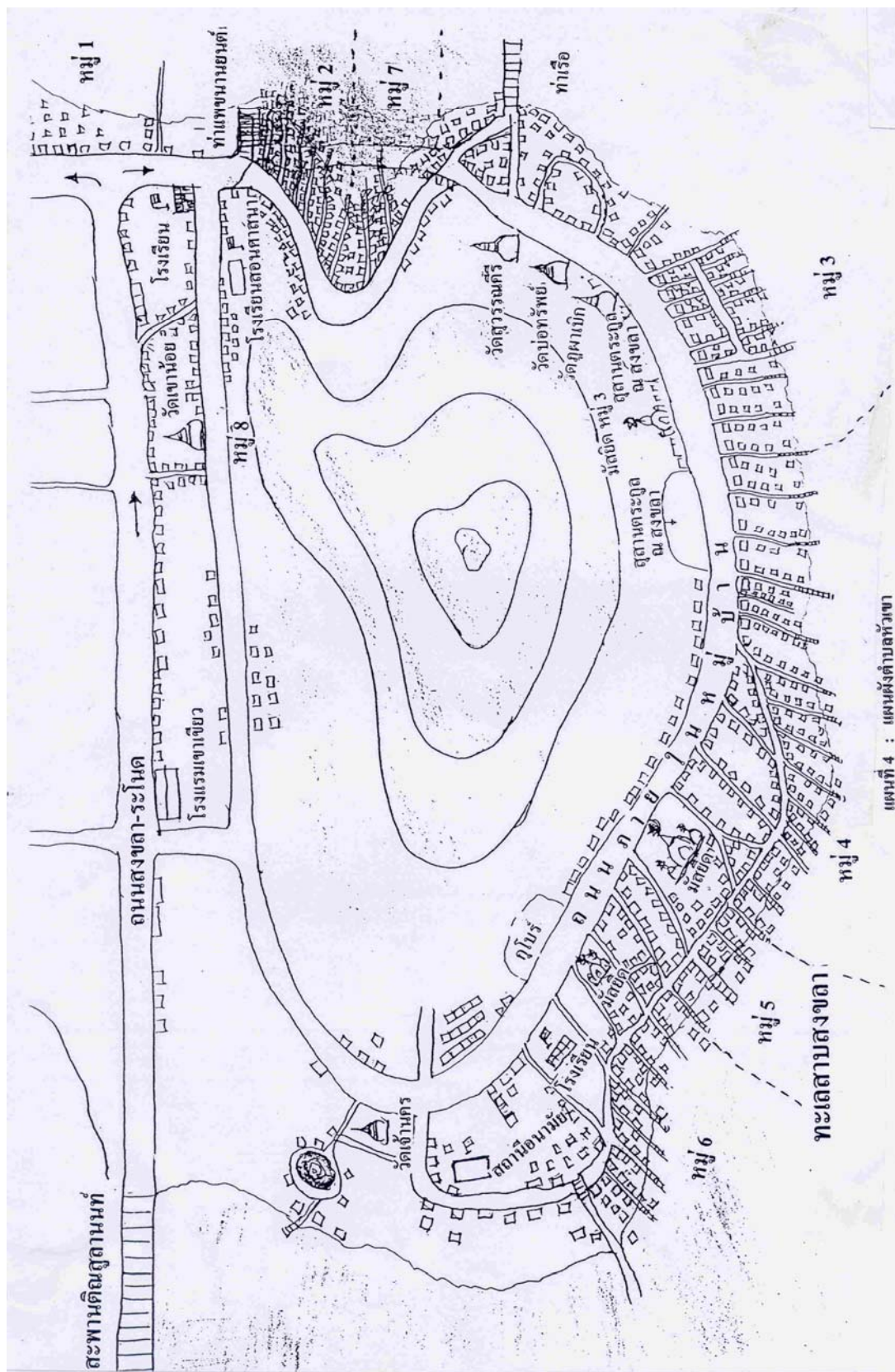
การเมืองของชุมชนเขตริมทะเลในบริบทลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534

กรณีศึกษา : ชุมชนบ้านในบ้น จังหวัดสงขลา

บ้านในบ้นเป็นชุมชนดั้งเดิมของบ้านหัวเขาในบริเวณปากทะเลสาบสงขลา มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับทะเลสาบสงขลาทั้งระบบ สภาพทำเลที่ตั้งของชุมชนบีบบังคับให้ผู้คนเลือกโพงพางเป็นเครื่องมือหลักทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ทางสังคมวัฒนธรรมและการเมือง ส่วนรัฐส่วนกลางก็พยายามเข้ามาด้วยความระมัดระวัง เพื่อบริหารการจัดการทรัพยากรในบริเวณนี้เหมือนกัน โดยอ้างว่าสามารถตัดสินใจและบริหารการใช้ทรัพยากรดังกล่าวได้ดีกว่า ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวในการจัดการทรัพยากรภายในด้วยระบบเครือญาติและความเป็นมุสลิมเป็นระยะๆ จนก่อให้เกิดรอยปริร้าวขึ้นในกลุ่มผู้นำชุมชน และรอยปริร้าวนั้นถูกต่อย้ำด้วยความยากลำบากในการประกอบอาชีพ อันสืบเนื่องมาจากความเสื่อมโทรมของทะเลสาบสงขลา และปัญหาเสพติด ที่สืบเนื่องมาจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้องค์กรอิสลามระหว่างประเทศพยายามเข้ามามีบทบาทชี้นำกลุ่มผู้นำ จนอิสลามกลับกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และถูกนำมาใช้อย่างได้ผล ทั้งเพื่อการเมืองภายในชุมชนเอง ระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาคและระดับชาติ ตลอดจนระดับสากล ความเป็นมุสลิมสุไลมานจึงเป็นพลังทางประวัติศาสตร์ในบริบทการเมืองปัจจุบัน

รูปธรรมอย่างหนึ่ง คือ สมาชิกวุฒิสภาของจังหวัดสงขลาคนหนึ่งเป็นคนของชุมชนนี้

แผนที่ 4 : แผนผังวัดหัวเขา

ทำเลที่ตั้ง

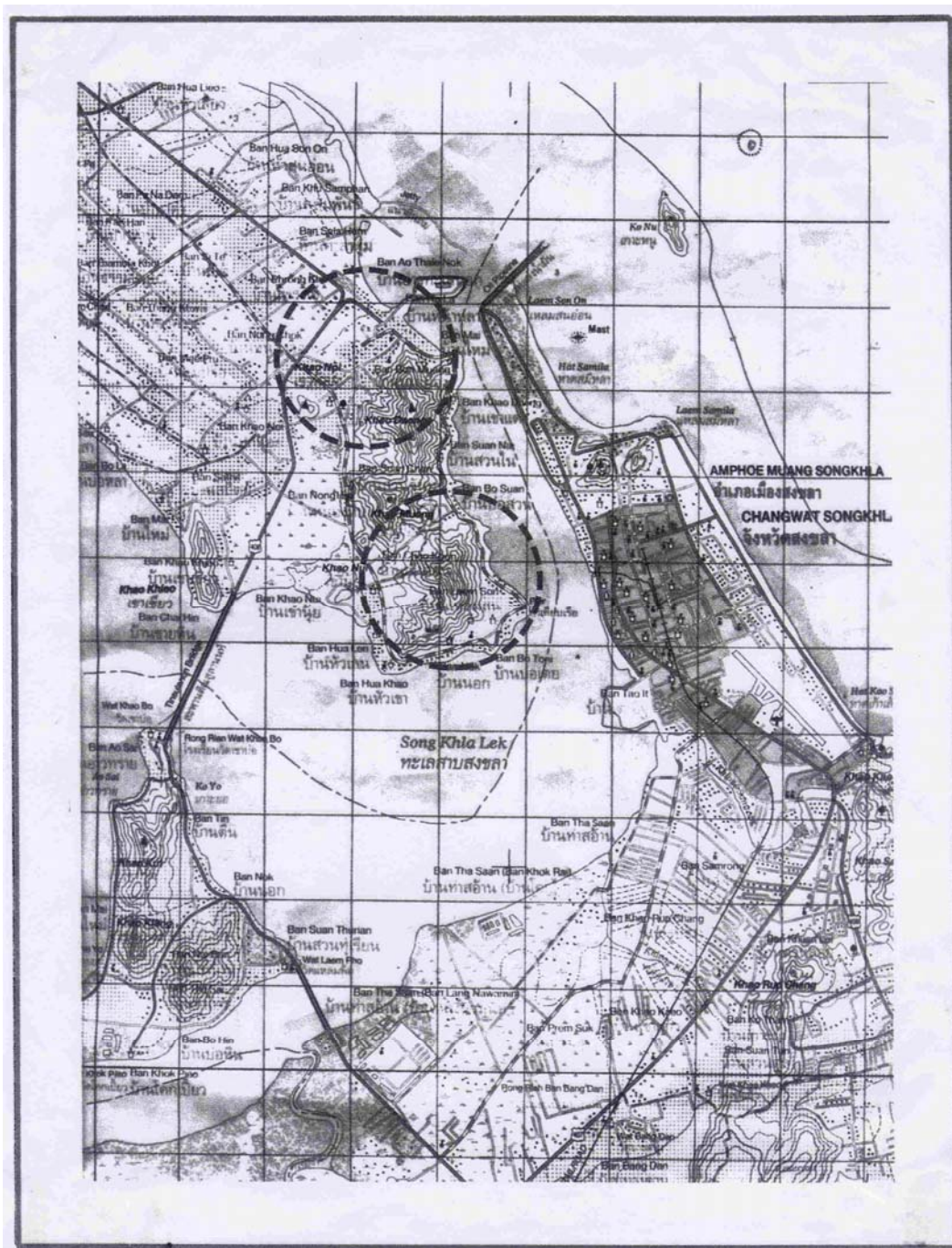
บ้านโนบ้าน คือ ชุมชนหมู่ที่ 4 ของตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	จดหมู่ที่ 5 บ้านท่าเขา ตำบลหัวเขา
ทิศใต้	จดหมู่ที่ 3 บ้านนอก ตำบลหัวเขา
ทิศตะวันออก	จดภูเขาใหญ่หรือเขาแหลมสน ตำบลหัวเขา
ทิศตะวันตก	จดทะเลสาบสงขลาตอนล่าง บริเวณปากทะเลสาบเชื่อมกับทะเลอ่าวไทย

พื้นที่ทางด้านตะวันออกของชุมชนบ้านโนบ้านที่จดภูเขาใหญ่หรือเขาแหลมสนนั้น จะค่อยๆลาดเอียงลงด้านตะวันตกจนจดทะเลสาบสงขลา เช่นเดียวกับพื้นที่ส่วนใหญ่ทางตำบลหัวเขา จนเรียกได้ว่าบ้านโนบ้านเป็นชุมชนเขตเชิงเขาและที่ราบริมทะเลสาบสงขลาตอนล่าง โดยตั้งอยู่บริเวณปากทะเลสาบเชื่อมกับทะเลอ่าวไทย เป็น 1 ใน 8 หมู่บ้านของตำบลหัวเขา ในตำบลนี้มีเขาใหญ่สองแนวมองเห็นต่อเนื่องกันในตอนกลาง⁽¹⁾ คือ เขาแดง หรือเขาค่ายม่วงหรือเขานกร้า อยู่ทางตอนเหนือ มีแหล่งเมืองสงขลาเก่าเรียกกันว่าเมืองสงขลาเก่าฝั่งหัวเขาแดง และเขาใหญ่หรือเขาแหลมสนอยู่ทางใต้ มีแหล่งเมืองสงขลาเก่าอีกเมืองหนึ่งเรียกกันว่าเมืองสงขลาเก่าฝั่งแหลมสน ด้านตะวันออกสุดของตำบลหัวเขานี้ เป็นหาดทรายขาวสะอาดทอดยาวไปตามฝั่งทะเลอ่าวไทย จากทางเหนือลงไปทางใต้กระทั่งถึงปากน้ำทะเลสาบสงขลา มีหาดแก้วซึ่งปัจจุบันตื่นขึ้นจนมาจดแผ่นดินใหญ่ กับเกาะหนูและเกาะแมว สามภูมิทัศน์นี้ก่อให้เกิดนิทานพื้นบ้านอันลือเลื่องของจังหวัดสงขลา เรื่อง “เกาะหนู เกาะแมว หาดแก้วและเขาดังกวัน” มีทะเลสาบสงขลาตอนล่างอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ปากทะเลสาบเข้ามาจนถึงทางใต้ของท่าเรือแหลมสน มองเห็นเกาะยอเขตอำเภอเมืองสงขลาอยู่ไม่ไกลนัก โดยมีสะพานติณสูลานนท์ช่วงเหนือเชื่อมเกาะยอกับแผ่นดินใหญ่ฝั่งสิงหนคร ส่วนด้านตะวันตกเป็นทุ่งนา ดงตาล และภูเขาเตี้ยๆ ตั้งอยู่ริมทางหลวงหมายเลข 408 สงขลา – นครศรีธรรมราช ในช่วงสิงหนคร – เกาะยอ ตำบลหัวเขาจึงเป็นต้นทางของดินแดนสองทะเลเช่นเดียวกับเมืองสงขลาเก่า ทั้งฝั่งเขาแดงและฝั่งแหลมสน ตรงข้ามเมืองสงขลาเก่าฝั่งแหลมสนอีกฟากหนึ่งของทะเลสาบสงขลา นั้น เป็นที่ตั้งของเมืองสงขลาใหม่ในปัจจุบัน เรียกกันว่าเมืองสงขลาฝั่งบ่อยาง

กล่าวได้ว่า บ้านโนบ้านเป็นชุมชนเขตเชิงเขาและที่ราบริมทะเลสาบสงขลาตอนล่าง บริเวณปากทะเลสาบเชื่อมกับทะเลอ่าวไทย เป็นส่วนหนึ่งของแหล่งเมืองสงขลาเก่าฝั่งแหลมสน และอยู่ระหว่างเมืองสงขลาเก่าฝั่งหัวเขาแดงกับเมืองสงขลาปัจจุบันฝั่งบ่อยาง ผู้คนในแถบนี้จึงนิยมเดินทางไปมาหาสู่กันด้วยทางเรือ โดยฝั่งหัวเขาแดงมีแพขนานยนต์เชื่อมกับแพท่าเขตเทศบาลนครสงขลา อีกทั้งมีท่าเรือรับจ้างสองสายเชื่อมกับท่าเรือคลองขวางหรือท่าเรือทรัพย์สินในเขตเทศบาลนครสงขลา สายหนึ่งแล่นจากฝั่งท่าแหลมสน

¹ สนิท บุญฤทธิ์, **สงขลาเมืองเก่า : จากหัวเขาแดงถึงท่าแหลมสน**. (สงขลา : หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดสงขลา สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสงขลา, 2545), หน้า 6 – 9 และสัมภาษณ์ นายร่อนเจก บุลันวิจิตร โต้ะอิหม่าม, 55 ปี 62 หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 8 เมษายน 2544.

แผนที่ 5: แผนที่ที่ตั้งเมืองสงขลาหัวเขาแดงและแหลมสน

ที่มา : สนิท บุญฤทธิ์, สงขลาเมืองเก่า: จากหัวเขาแดงถึงท่าแหลมสน . (สงขลา: หน่วยอนุรักษ์

สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดสงขลา สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสงขลา,2545)หน้า4.

ผู้ฝั่งท่าเรือคลองขวางใช้เวลาเพียง 5 นาที อีกสายหนึ่งจากท่าหน้าศพหรือท่าบ้านหัวเลน บ้านใหญ่ หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา แล่นรับส่งทุกท่าในตำบลนี้ ยกเว้นท่าแหลมสน สายนี้ยังรับเช่าเหมาลำทั้งในยามปกติและยามวิกาล⁽¹⁾ นอกจากนั้นยังมีทางหลวงเชื่อมระหว่างตำบลหัวเขาทุกหมู่บ้านถึงตัวเมืองสงขลา ทั้งเมืองเก่าและเมืองใหม่ รวมทั้งตัวอำเภอสิงหนครด้วย โดยมีถนนลาดยางเพียงสายเดียว และภายในชุมชนเองก็มีทางคอนกรีตที่การเคหะแห่งชาติมาสร้างให้

อย่างไรก็ดี เมื่อมองย้อนหลังไปในช่วงทศวรรษ 2460 – 2500 ขณะที่การคมนาคมในภาคใต้จัดได้ว่าเป็นยุคสมัยของเส้นทางรถไฟหลวงสายใต้ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เป็นยุคสมัยแห่งเรือเมล์ด้วย⁽²⁾ ทะเลสาบสงขลาเป็นทางคมนาคมติดต่อของชาวบ้านรอบทะเลสาบ มีเรือโดยสารหรือเรือเมล์เดินทางระหว่างอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา จากทะเลสาบตอนล่างไปยังอำเภอระโนดบนทะเลสาบตอนบน ผ่านอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง บนทะเลสาบตอนบน มีเรือโดยสารวิ่งจากอำเภอระโนด ไปยังอำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง ที่บ้านลำป่า สำหรับชาวชุมชนบ้านในบ้านและบ้านหัวเขาสมาเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เรียกได้ว่าเป็นยุคทองของชีวิตเหมือนกัน ต่อมาในทศวรรษที่ 2490 รัฐโดยการชลประทานได้เริ่มโครงการโรงสูบน้ำสำหรับการชลประทานในบริเวณทุ่งระโนด ตำบลตะเคียน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา พร้อมๆ กับปิดปากกระวะ คือ ปิดทางติดต่อตามธรรมชาติระหว่างทะเลสาบตอนบนกับอ่าวไทยห้าแห่ง

แห่งที่ 1 เชื้อนบ้านแพรกเมือง (คลองปากพั้ง – ระโนด)

แห่งที่ 2 เชื้อนปากกระวะ (คลองกระวะ – ระโนด)

แห่งที่ 3 ฝ่ายรับแพรก (คลองรับแพรก – ระโนด)

แห่งที่ 4 ฝ่ายปากแตระ (คลองปากแตระ – ระโนด)

แห่งที่ 5 ฝ่ายน้ำล้นบ้านระวะ (คลองกระวะ – พังยาง)

ผลการดำเนินการดังกล่าว ทำให้ทำลายระบบนิเวศวิทยาของทะเลสาบ ผลผลิตของสัตว์น้ำในทะเลสาบลดน้อยอย่างรวดเร็ว

¹สัมภาษณ์ นายประมาณ สวัสดิ์โพชา อดีตตำรวจและครูเชื้อสายจีน, อายุ 70 ปี 152 หมู่ที่ 2 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 9 เมษายน 2544, นายเส็น คงคาลิหมื่น เชื้อสายกลุ่มผู้นำ, 55 ปี 140/1 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 7 เมษายน 2544, นายอดุลย์ คงคาลิหมื่น เชื้อสายกลุ่มผู้นำ, 55 ปี 155/1 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 7 เมษายน 2544 และนายสมปอง ยอดมณี อดีตครูโรงเรียนบ้านบ่อทรัพย์, 43 ปี 6 ซอย 4 ถนนสระเกษ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 25 เมษายน 2545.

²ปก แก้วกาญจน์, “การค้าทางเรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา” งานวิจัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และทบวงมหาวิทยาลัย, 2539 – 2540. และเรียงชัย ต้นสกุล, “ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเค็มทะเลสาบสงขลา” เอกสารสรุปการสัมมนาเขื่อนกั้นน้ำเค็มทะเลสาบสงขลา. กองทัพอากาศที่ 4 ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ 20 – 21 มกราคม 2535 ณ โรงแรมบีพีแกรนด์ทาวเวอร์ หาดใหญ่ สงขลา, หน้า 93.

นักวิชาการ⁽¹⁾ ได้วิเคราะห์ข้อมูลสาเหตุที่ทำให้สัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลาลดลงไว้อย่างน่าสนใจว่า

ประการแรก ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ก่อนปิดปากกระวะมีจำนวนมากทุกปี แต่ละปีมีการลดการเพิ่มไม่แน่นอน โดยเฉพาะช่วงหลังมหาสงครามเอเชียบูรพา (สงครามโลกครั้งที่สอง) จับสัตว์น้ำได้มากเป็นพิเศษ แต่หลังปิดปากกระวะแล้วจำนวนสัตว์ลดลงอย่างรวดเร็ว

ประการต่อมา ในทะเลสาบตอนใน สัตว์น้ำเค็มลดลงก่อน แล้วต่อมาเป็นสัตว์น้ำกร่อยก็ค่อยๆ ลดลง ปัจจุบันหาสัตว์น้ำเค็มในทะเลสาบตอนในได้ยากมาก

ประการที่สาม ในช่วงระยะเวลา 5 ปีหลังจากปิดปากกระวะ การจับสัตว์น้ำของชาวประมงเป็นแบบเดียวกัน ทั้งจำนวนก็ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่เมื่อผลผลิตลดลงชาวประมงก็ลดการจับสัตว์น้ำลดลงด้วย โดยเฉพาะชาวประมงที่มีเครื่องมือมาก เช่น อวน 4 – 5 วง ก็ออกจับเพียง 1 – 2 วง บางรายก็เลิกลาไปเมื่อการจับสัตว์น้ำลดลง แต่สัตว์น้ำที่จับได้ในแต่ละรายของชาวประมงนั้นก็ไม่มีจำนวนสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น

ประการที่สี่ ความเอาใจใส่ในการควบคุมดูแลในการจับสัตว์น้ำของเจ้าหน้าที่ประมงเพิ่มขึ้น ตลอดจนรวมถึงข้ออนุรักษ์ในการควบคุมมากขึ้นและได้รับผลในบางเขต เช่น ทะเลน้อยมีปลาน้ำจืดเพิ่มมากขึ้น แต่สำหรับทะเลสาบนั้นผลผลิตของปลาน้ำจืดไม่ปรากฏชัดว่าเพิ่มมากหรือลดลง แต่สัตว์น้ำเค็มและน้ำกร่อยลดจำนวนลงเรื่อยๆ อีกทั้งกำลังจะสูญพันธุ์

ประการสุดท้าย ถ้ามองถึงความสัมพันธ์ระหว่างทะเลสาบกับอ่าวไทย จะเห็นชัดขึ้นว่าเมื่อปากกระวะเปิดอย่างที่ชาวบ้านเรียกว่า “วะแตก” ในช่วงมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ พัดผ่านอย่างหนัก ระดับน้ำในอ่าวไทยจะสูงกว่าระดับน้ำในทะเลสาบ คลื่นลมจัด ทำให้น้ำเค็มในอ่าวไทยถูกอัดแน่นหนุนเข้าสู่ทะเลสาบทางปากกระวะทุกแห่ง พร้อมกับพัดพาสัตว์น้ำเข้าสู่ทะเลสาบอย่างมากมาย โดยเฉพาะในช่วงนี้การแพร่กระจายของสัตว์น้ำเค็มอยู่ในระยะการแพร่กระจายสูงสุดในรอบปี สืบเนื่อง⁽²⁾ มาจากสัตว์น้ำในทะเลสาบนั้น ร้อยละ 80 วัฏจักรการวางไข่ไม่ได้อยู่ในน้ำจืดหรือน้ำกร่อย แต่ไปวางไข่ในน้ำเค็มบริเวณฝั่งอ่าวไทย พอถึงฤดูมรสุมสัตว์วัยอ่อนเหล่านี้ก็จะเข้ามาสู่ทะเลสาบและเจริญต่อไป โดยอาศัยกระแสน้ำและลมพัดพามา สภาพเช่นนี้จะดำเนินไปไม่ต่ำกว่าสามเดือนของทุกปี และจะสิ้นสุดลงเมื่อหมดหน้ามรสุมจึงมีสัตว์น้ำเค็ม น้ำกร่อย เข้ามาอาศัยอยู่ในทะเลสาบเป็นจำนวนมากมหาศาล

¹วีระศักดิ์ ชันแก้ว, (2532) อ้างถึงใน เรืองชัย ต้นสกุล “ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการสร้างเขื่อนน้ำเค็มทะเลสาบสงขลา” เอกสารสรุปการสัมมนาเขื่อนกันน้ำเค็มทะเลสาบสงขลา, หน้า 108 – 109.

²นายชาญชัย สันสาคร (ชาวประมงอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง), “การชักถามและการแสดงความคิดเห็นโดยผู้เข้าร่วมประชุมและผู้สังเกตการณ์” เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

ข้อเท็จจริงดังกล่าวพอจะประเมินได้ว่า⁽¹⁾ ความชุกชุมอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำที่ลดลงไป สาเหตุที่แท้จริงจากการปิดกั้นน้ำเค็มเป็นสำคัญ เพราะเป็นการปิดกั้นทางเดินของสัตว์น้ำที่เพิ่มเข้ามาสู่ทะเลสาบในทุกๆ ปี อีกทั้งยังเป็นการทำลายระบบนิเวศวิทยาของทะเลสาบซึ่งเป็นทะเลสาบเปิดชั่วคราวของทะเลสาบตอนในให้เป็นทะเลเปิดได้อย่างถาวร และจากทะเลสาบน้ำกร่อยให้เป็นทะเลสาบน้ำจืดได้ จนทำให้ห่วงโซ่อาหารของสัตว์น้ำเค็มหมดสิ้นไป และจากการปิดปากกระวะยังทำให้สภาวะสมดุลของทะเลสาบสูญเสียไป รูปธรรมที่เห็นได้ชัดในประเด็นนี้ คือ การตื่นขึ้นของทะเลสาบและวัชพืชน้ำจืด จึงเห็นได้ว่า การปิดปากกระวะเพียงผลกั้นน้ำเค็มไม่ให้กระทบกระเทือนต่อพื้นที่เพาะปลูก แต่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรอันล้ำค่า

ในสมัยเมื่อปี 2467 ดร.ฮิว เอ็ม สมิท ที่ปรึกษาแผนกสัตว์น้ำของกระทรวงเกษตรธิการ ซึ่งมีเจ้าพระยาพลเทพเป็นเสนาบดีกระทรวง ได้รายงานว่า กุ้งชนิดดีเยี่ยม มีพันธุ์ต่าง ๆ เกิดชุกชุมอยู่ในชายทะเลแถบนี้ แต่กุ้งในทะเลสาบเป็นมีมากที่สุด ไม่มีน้ำหน้ำใด ๆ ในโลกที่มีจำนวนกุ้งและพันธุ์กุ้งหลายอย่างหลากหลายชนิดเหมือนในน้ำหน้ำแถบนี้ ดร.สมิทนั้นได้รับการยกย่องจากคนในกรมประมงว่าเป็นอธิบดีกรมประมงคนแรกของเมืองไทย และยังคงดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบัน Woods Hole Institute of Oceanography อันมีชื่อเสียงอันดับหนึ่งของอเมริกาและของโลกด้วย ได้เคยเห็นสภาพต่างๆ มาทั่วโลกก็น่าเชื่อได้ว่าทะเลสาบสงขลานั้นเป็นเขตที่อุดมด้วยสัตว์น้ำที่สุดติดอันดับโลกจริงๆ

ปัจจุบันการประมงในทะเลสาบสงขลาลดลงมากจนไม่เหลือสภาพของอดีตอีกแล้ว ทะเลสาบสงขลาไม่สามารถเป็นอู่ข้าว อู่ปลา อู่กุ้ง สำหรับคนสงขลา พัทลุง อีกแล้ว และยังอดโรยพ่อยๆ กับแม่เจ้าพระยาในภาคกลาง เปรียบเทียบกับน้มนกมวย ทะเลสาบสงขลาเหมือนน้มนกมวยแก่ๆ ที่ประคองตัวแทบไม่รอด เราใช้ทะเลสาบสงขลาเกินมากเกินไป จะใช้กันจนวินาทีสุดท้ายกันหรือ ถึงเวลาหรือยังที่เราจะบำรุงรักษา ก่อนจะไม่มีทะเลสาบให้เห็นกันอีกแล้ว

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

เห็นได้ชัดว่า ทำเลที่ตั้งของชุมชนบ้านโนบ้านและหัวเขามีความเกี่ยวพันกับทะเลสาบสงขลา ทั้งระบบอย่างใกล้ชิด ทำให้ผลผลิตของชุมชนนี้ต้องยึดการประมงเป็นหลัก จึงเป็นประเด็นนำศึกษาว่า การประมงกับทะเลสาบสงขลาต้องพึ่งพากันอย่างไรบ้าง และเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

โดยทั่วไปแล้วห่วงโซ่อาหารในทะเลสาบสงขลา มีทั้งพืชและสัตว์น้ำนานาพันธุ์⁽²⁾ สำหรับพันธุ์พืช โดยเฉพาะแพลงค์ตอนพืช มีความชุกชุมมากทั้งชนิดและปริมาณในเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์ชนิดที่พบมากที่สุดได้แก่ Chaetoceros และ Nitzschia ทั้งในบริเวณทะเลสาบตอนล่าง และทะเลหลวงหรือทะเลสาบตอนบน ระยะเดือนมีนาคมถึงมิถุนายน พบ Chaetoceros และ Rhizosolenia ในทะเลสาบตอนล่าง พบ

¹ เรืองชัย ตันสกุล, "ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการสร้างเขื่อนน้ำเค็มทะเลสาบสงขลา" เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

² ไพโรจน์ สิริมนตาภรณ์ และอังสุณี ชุนพรภาน, "ทะเลสาบสงขลา" สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 7. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 3066 – 3074.

Pediastrum Spirulina และ *Surirella* ในทะเลหลวง รูปแบบการเปลี่ยนแปลงทดแทนที่ของแพลงก์ตอนในทะเลสาบสงขลาสามารถอธิบายได้เป็นสามคาบในหนึ่งปี คือ คาบที่แพลงก์ตอนน้ำจืดเด่นประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม ความหลากหลายของชนิดลดลงเหลือเพียง 28 สกุล โดยมีสาหร่ายสีเขียวและสาหร่ายสีน้ำเงินแกมเขียวเป็นกลุ่มที่มีมากที่สุดชนิดและปริมาณ ความเค็มของน้ำลดต่ำลงเหลือเพียง 0 – 4 ส่วนใน 1,000 ส่วน ทั้งทะเลสาบคาบที่มีความหลากหลายสูง เป็นช่วงเปลี่ยนฤดูกาลจากปลายฤดูฝนเป็นฤดูร้อนประมาณช่วงเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์ ความเค็มของน้ำสูงขึ้นเป็น 2 – 20 ส่วนใน 1,000 ส่วน แพลงก์ตอนน้ำจืดลดจำนวนลง ขณะเดียวกันไดอะตอม ไดโนแฟกเจลเลต และแพลงก์ตอนน้ำเค็มอื่นๆ จะค่อยๆ เพิ่มขึ้นทั้งจำนวนชนิดและปริมาณ คาบนี้มีความหลากหลายของชนิดสูงถึง 62 สกุล คาบที่ไดอะตอมทะเลเป็นกลุ่มเด่น ในช่วงฤดูแล้งระยะเวลา 7 – 8 เดือน ความเค็มของน้ำสูงขึ้นมากกว่า 25 ส่วนใน 1,000 ส่วน ไดอะตอมมีมากที่สุดชนิดและปริมาณ ส่วนกลุ่มอื่นๆ มีน้อยกว่าความหลากหลายของชนิด 33 – 35 สกุล

นอกจากนี้ยังมีพืชน้ำจืดและหญ้าทะเล พื้นที่ผิวหน้าของทะเลสาบมีพืชน้ำหลายประเภทขึ้นปกคลุมอยู่ประกอบด้วย พืชลอยน้ำ พืชพื้นน้ำและพืชใต้น้ำ พืชน้ำเหล่านี้มีผลต่อความสมดุลของระบบนิเวศวิทยาของทะเลสาบสงขลา ในทะเลน้อยพบพืชน้ำ 47 ชนิด พวงลอยน้ำ 6 ชนิด พวงมีรากและใบลอยน้ำ 3 ชนิด พวงจมอยู่ในน้ำ 11 ชนิด และพวงลำต้นโผล่พ้นน้ำอีก 27 ชนิด ที่พบทั่วไป คือ ผักตบชวา บัวสาย บัวหลวง สาหร่ายหางกระรอก จอก จอกหูหนู บริเวณทะเลหลวงพบพืชที่มีรากยึดดินและใบลอยปริ่มน้ำที่ชุกชุม เช่น ตีปี่น้ำ สาหร่ายหนาม สาหร่ายหางกระรอก ส่วนบริเวณทะเลสาบตอนล่าง ซึ่งมีน้ำค่อนข้างเค็ม พบสาหร่ายผมนาง หญ้าทะเลสกุล *Halodule* และ *Halophila* การเปลี่ยนแปลงชนิดและปริมาณของพืชน้ำอันแต่ละพื้นที่ได้รับอิทธิพลจากความเค็มของน้ำ ความเป็นกรดต่างของน้ำ

ส่วนแพลงก์ตอนสัตว์ พบ 12 ไฟลัม ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ได้แก่ โปรโตซัวมี 21 สกุล โรติเฟอร์ 18 สกุล Arthropod หลายชนิด รวมทั้งกิ้ง ปู หอย แพลงก์ตอนสัตว์น้ำมีกระจายอย่างสม่ำเสมอ ยกเว้น *Lucifer* และ *Acetes* พบบริเวณปากทะเลสาบและมีปริมาณมากกว่าบริเวณอื่นๆ มวลชีวภาพของแพลงก์ตอนสัตว์ผืนแปรตามฤดูกาล สูงสุดในฤดูฝน โดยปริมาณฝนและน้ำทะเลเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งชนิดและปริมาณ

องค์ประกอบชนิดของสัตว์น้ำเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล โดยทั่วไปเป็นกลุ่มปลาเป็นปลาไส้ตัน ปลาน้ำจืด และจำพวกกิ้ง ปู กุ้ง ทะเลหลวงตอนล่างพบกลุ่มปลาหลังเขียว ปลาน้ำจืด ปลาตะเพียน ปลาดุก และจำพวกกิ้ง ปู กุ้ง ในขณะที่ทะเลหลวงตอนบนพบกลุ่มปลาหลังเขียว ปลากดทะเล ปลาตะเพียน ปลาดุกและกิ้งก่ามกราม ส่วนทะเลน้อยพบกลุ่มปลาสำคัญได้แก่ ปลาสลาด ปลาหมอช้างเหยียบ ปลาเนื้ออ่อน ปลาแขยง และปลาไหล โดยปลาตะเพียนและปลาชิว มีความชุกชุมรองลงมา สำหรับบริเวณเกาะหนู เกาะแมว ซึ่งมีระบบนิเวศวิทยาที่แตกต่างออกไป ส่วนใหญ่พบปลาในกลุ่มสลิดหิน ปลานกขุนทอง ปลากระพงแดง ปลากระวัง

สภาพของพันธุ์พืชและสัตว์น้ำดังกล่าว ส่งผลให้การทำประมงในทะเลสาบสงขลาดำเนินการแบบเพื่อยังชีพ โดยมีชนิดของเครื่องมือที่พบได้โดยทั่วไปประมาณ 18 ชนิด ที่สำคัญคือ ข่าย อวนล้อม ลอบยื่น เบ็ดราว แห ไซ และเน็ต ประสิทธิภาพของเครื่องมือโดยเฉลี่ยสามารถจำแนกชนิดได้ กล่าวคือ ข่ายมีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำได้ 1.5 กิโลกรัมต่อชั่วโมง ขนาดของข่ายกว้าง 2.5 เมตร ยาว 100 เมตร ขนาดช่องตา 4.5 เซนติเมตร อวนล้อม กว้าง 2.5 เมตร ยาว 100 เมตร ขนาดช่องตา 1.0 เซนติเมตร

มีประสิทธิภาพ 1.4 กิโลกรัมต่อชั่วโมง ลอยขึ้นขนาด $50 \times 100 \times 180$ เซนติเมตร สามารถจับสัตว์น้ำได้ 0.2 กิโลกรัมต่อชั่วโมง เบ็ดราว ยาว 100 เมตร มีประสิทธิภาพ 0.3 กิโลกรัมต่อชั่วโมง แหขนาด 4.7 เมตร ขนาดตา 3.5 เซนติเมตร จับได้ 0.3 กิโลกรัมต่อชั่วโมง ไซ 0.3 กิโลกรัมต่อชั่วโมง และเน็ต 1.2 กิโลกรัม ต่อ ชั่วโมง

นักวิชาการในท้องถิ่น⁽¹⁾ ได้แบ่งพื้นที่ของทะเลสาบสงขลาออกเป็น 10 เขตพื้นที่ย่อยตามลักษณะทางกายภาพจากปากทะเลสาบเข้ามาข้างในขึ้นไปทางเหนือจนถึงทะเลน้อย ดังนี้

เขตที่ 1 บริเวณปากทะเลสาบจากเกาะหนูและเกาะแมว ซึ่งเป็นเขตหินใต้น้ำจืดหาดทราย หัวเขาแดง มีความลึก 5 – 6 เมตร บริเวณเกาะหนูจนถึงระดับลึก 1 เมตร บริเวณหาดทราย ความเค็มของน้ำไม่เปลี่ยนแปลงตลอดปี มีค่า 30 – 35 ส่วนใน 1,000 ส่วน

เขตที่ 2 บริเวณตั้งแต่หัวเขาแดงถึงเกาะยอ ความเค็มของน้ำอยู่ในช่วง 25 – 28 ใน 1,000 ส่วน โดยจะมีสภาพเป็นน้ำจืดในฤดูฝน แต่จะคงอยู่ไม่นาน โดยจะผันแปรไปตามการเปลี่ยนแปลงของน้ำขึ้นน้ำลง ลักษณะพื้นเป็นทรายปนโคลนเล็กน้อยจนถึงลักษณะโคลนปนทรายในบริเวณที่ถัดจากปากทะเลสาบเข้าไป ความลึกโดยเฉลี่ย 1.2 เมตร ยกเว้นช่วงร่องปากทะเลสาบมีความลึกประมาณ 12 เมตร

เขตที่ 3 และ 4 ครอบคลุมบริเวณทะเลสาบสงขลาตอนนอกจากเกาะยอถึงปากอ ความเค็มของน้ำอยู่ในช่วง 20 – 25 ใน 1,000 ส่วน และจะลดลงจนกลายเป็นน้ำจืดในฤดูฝน พื้นทะเลสาบเป็นโคลนเหลว ความลึกโดยเฉลี่ยประมาณ 1.9 เมตร

เขตที่ 5, 6 และ 7 จากคลองหลวงบริเวณปากอขึ้นไปจุดเส้นติดต่อระหว่างเกาะใหญ่และปลายแหลมจองถนน เป็นน้ำกร่อย ความเค็ม 10 – 20 ส่วนใน 1,000 ส่วน และจะกลายเป็นน้ำจืดในช่วงฤดูฝน โดยขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำจืดที่ไหลลงสู่ทะเลสาบ สภาพพื้นดินเป็นโคลนปนดินเหนียว ความลึกของน้ำประมาณ 1.0 – 1.5 เมตร ในบริเวณคลองหลวงมีความลึกประมาณ 6 เมตร

เขตที่ 8 และ 9 บริเวณตั้งแต่แหลมจองถนนและเกาะใหญ่จุดปลายสุดทิศเหนือของทะเลหลวง โดยปกติเป็นเขตน้ำจืด นอกจากในปีที่แล้งจัด น้ำเค็มจะรุกตัวเข้าสู่ตอนล่างของบริเวณนี้ ทำให้ความเค็มของน้ำสูงถึง 2 – 6 ส่วนใน 1,000 ส่วน แต่จะไม่คงสภาพนี้อยู่นาน พื้นเป็นดินแข็ง ความลึกของน้ำโดยเฉลี่ย 2 เมตร

¹⁾ไพโรจน์ สิริมนตาภรณ์และคณะ, “ทะเลสาบสงขลา : พันธุ์สัตว์น้ำ” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 7, หน้า 3074 – 3079.

เขตที่ 10 ทะเลน้อย เป็นแอ่งน้ำที่ติดต่อกับทะเลหลวงโดยคลองนางเรียงแคบๆ ความยาวประมาณ 2 กิโลเมตร ทะเลน้อยแตกต่างจากทะเลสาบ โดยมีค่าความเป็นกรดต่างของน้ำต่ำมาก อยู่ในช่วง 2 – 5 เมื่อเปรียบเทียบกับทะเลสาบซึ่งพบในระดับ 7.0 – 8.2 พื้นที่ส่วนใหญ่ปกคลุมด้วยวัชพืชน้ำ พื้นดินเป็นโคลนสีดำปนซากพืช ความลึกโดยเฉลี่ยประมาณ 1 เมตร

จะเห็นได้ว่า เขตที่ 2 บริเวณตั้งแต่หัวเขาแดงถึงเกาะยอเป็นบริเวณทำเลที่ตั้งในเขตชุมชนบ้านในบ้านและชุมชนอื่นๆ ในตำบลหัวเขา โดยชาวบ้านแถบนี้ถือว่า 'เลเป็นของเรา มิใช่เป็นของคนกรุงเทพฯ หรือคนอื่น ๆ'⁽¹⁾

ตัวอย่างรายละเอียดของการจับสัตว์น้ำ จำแนกตามพื้นที่ทำการประมง ชนิดของเครื่องมือ และชนิดสัตว์น้ำที่จับได้ในปี 2527 ดังนี้

ตารางที่ 1 ตารางการจับสัตว์น้ำ พ.ศ.2527

พื้นที่ทำการประมง	ชนิดเครื่องมือ	ชนิดสัตว์น้ำที่จับได้
ปากทะเลสาบสงขลา	บาม	ปลากระบอก
ปากทะเลสาบสงขลา	อวนกะพง	ปลากะพงขาวขนาดใหญ่
ทะเลสาบตอนล่าง	โพงพาง	กุ้งทะเล ปลาขนาดเล็ก
ทะเลสาบตอนล่าง	กั๊ดสามชั้น	กุ้งทะเล
ทะเลสาบตอนล่าง	อวนรุน	กุ้งทะเล ปลาขนาดเล็ก
ทะเลสาบตอนล่าง	อวนสามคน	กุ้งทะเล ปลาทะเล
ทะเลสาบตอนล่าง	ลอบ โป๊ะน้ำตื้น ไชนั่ง	กุ้งทะเล ปลาทะเล
ทะเลสาบตอนล่าง	ไซ	กุ้งก้ามกราม ปลาน้ำจืด
ทะเลสาบตอนบน/ทะเลหลวง	อวนล้อมใหญ่ 1,500 – 300 เมตร	กุ้งก้ามกราม ปลาน้ำจืด ปลาน้ำกร่อย
ทะเลสาบตอนบนบริเวณปากพะยูน	อวนกะพง	ปลากะพงขาวขนาดใหญ่
ทะเลน้อย	ลัน	ปลาไหลน้ำจืด
ทั้งทะเลสาบสงขลา	กั๊ด อวนดักปลา	ปลากระบอก ปลาอื่นๆ
ทั้งทะเลสาบสงขลา	เบ็ด	ปลากะพง ปลาอื่นๆ
ทั้งทะเลสาบสงขลา	แห	กุ้งก้ามกราม ปลาอื่นๆ
คลองต่างๆ	ยอ	ปลาน้ำจืด

ที่มา : ปรับปรุงจาก ไพโรจน์ สิริมนตาภรณ์ และ อังสุณี ชุนหปราน, "ทะเลสาบสงขลา"

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 7. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 3073.

¹เวทีเสวนาชาวบ้าน "ชุมชนบ้านในบ้านและชุมชนหัวเขา",โครงการวิจัย เรื่อง "การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534" ณ โรงเรียนบ้านหัวเขา ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 20 เมษายน 2545.

จากตารางชี้ให้เห็นว่า เมื่อปี 2527 บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลายังทำการประมงในทุกพื้นที่ แม้แต่ในคลอง พื้นที่ปากทะเลสาบสงขลาและทะเลสาบตอนล่างบริเวณใกล้ท่าเลที่ตั้งของชุมชนบ้านโนบ้าน และชุมชนอื่นๆ ในตำบลหัวเขานั้น จัดได้ว่ามีความหลากหลายที่สุด ทั้งชนิดเครื่องมือและชนิดสัตว์น้ำที่จับได้ แสดงว่าการผลิตเป็นผลสืบเนื่องมาจากท่าเลที่ตั้ง ชุมชนบ้านโนบ้านจึงต้องทำการประมงมากกว่าการผลิตอื่นๆ ข้อสรุปนี้ก็สอดคล้องกับข้อมูลสำรวจศึกษาภาคสนาม ทั้งการสังเกต สัมภาษณ์พูดคุย เสวนากลุ่ม ตลอดจนการจัดเวทีเสวนาชุมชนบ้านโนบ้านและชุมชนหัวเขา ส่วนผลผลิตนั้นมียารละเอียดยกก่อนนี้แล้ว

หากมองย้อนหลังจากปี 2527 ไปประมาณร้อยปี ก็พบว่าสภาพการทำประมงในบริเวณดังกล่าว มีลักษณะโดดเด่นเช่นกัน ดังในปี 2427 เมื่อคราวสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช เสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ และเมืองสงขลา ทรงเรียกบริเวณดังกล่าวว่าบ้านแหลมสน ความตอนหนึ่งว่า

“หนึ่งลำน้ำเมืองสงขลา นั้น ตั้งแต่ปากอ่าวเข้ามาจนตลอดทะเลสาบเป็นน้ำเค็ม ทั้งสิ้น ราษฎรปักไม้สำหรับชิงอวนทำปลา เรียกว่า ไม้กล้ำพง และสองฟากมีหอดคอย ปลุกด้วยไม้ไผ่สำหรับทำปลา เรียกว่า คอยยกยอ ที่หน้าเมืองลำน้ำกว้างประมาณ ๓๕ เส้น น้ำที่ร่องลึก ๔ วา มีโขดโคลนที่หน้าบ้านแหลมสนทางจะไปเกาะยอ ตัวร่องที่จะไปทะเลสาบมีอยู่ ๒ ร่อง ร่องหนึ่งตัดไปชิดหัวเกาะยอ ที่แหลมเขาเขียว ร่องหนึ่งตัดไปท้ายเกาะยอ ที่แหลมหัวการังไปเข้าคลองอยู่ตะเภาก็ได้ แล้วอ้อมมาริม เกาะยอทิศตะวันตกมาบรรจบร่องทางนี้ที่แหลมเขาเขียวก็ได้...”⁽¹⁾

(เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ต่อมาซื้อบ้านแหลมสนได้เปลี่ยนเป็นบ้านหัวเขา ในปี 2437 มีบ้านเรือนประมาณ 500 ครัวเรือน⁽²⁾

อย่างไรก็ดี จากการสำรวจศึกษาภาคสนามพบว่า⁽³⁾ นอกจาก “การทำปลา” หรือการประมงแล้วยังมีการผลิตอื่นๆ ด้วย กล่าวคือ เมื่อประมาณ 60 – 70 ปีที่แล้ว บ้านโนบ้านเป็นบ้านใหญ่หรือศูนย์กลางของชุมชนหัวเขา มีการทำทองขาย และอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของป่าเขาบริเวณชุมชนและทะเลสาบสงขลา มาใช้ประโยชน์เป็นปัจจัยหลัก ได้แก่ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค แม้ว่าพื้นที่จะคับแคบแต่ยังสามารถทำไร่นาและสวนยางได้บ้าง โดยเฉพาะบริเวณในปัจจุบันเป็นหมู่ที่ 6 บ้านหัวเลน นั้น ยังเป็นป่าสาบเสือ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเลนตม คำว่าหัวเลนก็คือตม ก่อให้เกิดวัฒนธรรมต่อเนื่องจากวัฒนธรรมการจับสัตว์น้ำเป็นวัฒนธรรมการถนอมอาหาร เช่น การทำสารกุง (กุงแห้ง) การทำเคย (กะปิ) การทำปลาเค็ม (ปลาแห้ง) และนำไปสู่วัฒนธรรมการพึ่งพาแลกเปลี่ยนเพื่อความอยู่รอด ที่สำคัญคือนำผลผลิตจากวัฒนธรรมการถนอมอาหารไปแลกข้าวเปลือก ข้าวสาร

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, *ชีวิวัฒน์*. (พระนคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2504), หน้า 68.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.2.14/22 รายงานพระยาสุรเสด็จ เรื่อง ตรวจราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ.113.

³ เวทีเสวนาชาวบ้าน “ชุมชนบ้านโนบ้านและชุมชนหัวเขา”, *อ้างแล้ว*. และสัมภาษณ์ นางโสรภี สังข์ขันธ์ เชื้อสายผู้ทำทอง, 84 ปี 83 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 26 เมษายน 2545.

มณูญ เอนกชัย¹⁾ อดีตผู้อำนวยการศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง ให้ข้อมูลเสริมว่า สมัยดั้งเดิมมีการปลูกข้าวรอบๆ ริมทะเลสาบอยู่หลายพันไร่ ที่มีชื่อเสียงมากพันธุ์หนึ่งคือ “บิณฑพันธุ์” เป็นพันธุ์ทนน้ำกร่อยปลูกในทะเลได้ในสมัยที่ดินฟ้าอากาศยังสมดุล พอถึงหน้าแล้งน้ำเค็มเข้าสาหร่ายตาย ถึงหน้าฝนสาหร่ายขึ้นน้ำจืดปลูกข้าวได้ เมื่อระบบน้ำเปลี่ยน น้ำเค็มเข้าทะเลมาก ทำให้ข้าวพันธุ์นี้มีผลผลิตต่ำลงเรื่อยๆ จึงค่อยๆ เลิกปลูกไป ทั้งๆที่ข้าวพันธุ์นี้เป็นข้าวพันธุ์พื้นเมือง เมล็ดบ่มคุณภาพการหุงต้มไม่ดึ๊ง แต่ผู้คนแถวย่านทะเลสาบสงขลาเคยได้อาศัยแก้ปัญหาการขาดแคลนข้าวในยามทุ่งข้าวบนบกไม่ได้ผล ข้อมูลเหล่านี้ดูจะสอดคล้องกับข้อมูลครึ่งเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน ดังปรากฏหลักฐานในพงศาวดารท้องถิ่นเมืองสงขลา²⁾ เล่าถึงปัญหาการทำไร่นาด้วยน้ำฝน เช่น ในปี 2371 ฝนตกน้อยมากจนต้นข้าวไม่สามารถออกรวงได้ แต่ภายในสองปีต่อมากลับมีฝนตกหนักจนน้ำท่วมไร่นาทำให้ข้าวเปียกเสียหายหมดอีก ส่งผลให้ราคาข้าวสารพุ่งพรวดจากเดิมเกวียนละ 50 เหรียญ ขึ้นเป็นเกวียนละ 300 เหรียญ ในเวลาเพียงสามปี เมื่อพระยาสุษัฎ์พจนกรณ์ มาตรวจราชการเมืองสงขลาในปี 2437 ก็พบว่า “นาไม่สู้ดี ทำได้ผลน้อย ราษฎรมักจะทิ้งให้ว่างเปล่า”³⁾

นอกจากนั้นในช่วงปี 2364 – 2382 หัวเมืองภาคใต้ระส่ำระสายจากการแข็งข้อของแขกเมือง ไทรบุรี และบริเวณเจ็ดหัวเมือง ตะกูล ณ สงขลา⁴⁾ ตะกูลเจ้าเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน ได้ฉวยโอกาสขยายฐานเศรษฐกิจของตนออกไป โดยส่งเสริมชาวจีนอพยพให้ตั้งหลักแหล่งในเมืองสงขลา และส่งเสริมอุตสาหกรรมครัวเรือนที่ได้เรียนรู้มาที่บ้านเกิด เช่น กระเบื้องดินเผา ช่างทอง ช่างถม ช่างโลหะ ต่อเรือ ทำกุ่มแห้ง ปลาแห้ง กะปิ คำปลีก คำส่ง ทำให้การทำภาชนะอกรในเมืองสงขลาขยายตัวออกไปมากชนิด จำนวนเงินสูงขึ้นตั้งแต่อากรรังนก สุรา บ่อนเบี้ย ภาษีฝิ่น กุ่มแห้ง สุกร เขาสัตว์ หนังสัตว์ ข้าวเหนียว อากรตีบูก และอกรค่าน้ำ ขณะเดียวกันก็เริ่มส่งคนเข้าไปทำส่วยภาษีบางอย่าง และทำเหมืองแร่ในบริเวณเจ็ดหัวเมือง จนในที่สุดเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนเจริญก้าวหน้ามาก⁵⁾ พื้นที่ตั้งตัวเมืองคับแคบ เพราะเป็นที่ราบแคบๆ ระหว่างเชิงเขาบ่อทรัพย์กับปากทะเลสาบสงขลา ทำให้ต้องย้ายตัวเมืองออกไปตั้งบนสันทรายฝั่งตรงกันข้ามกับเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนที่ตำบลบ่อทราย ต้องใช้เวลาถึงสิบปีตั้งแต่ พ.ศ.2375 – 2385 สำหรับการสร้างเมืองใหม่และเมืองสงขลาฝั่งบ่อทรายนี้เองที่ทำให้ตะกูลนี้รุ่งเรืองที่สุดก่อนการปฏิรูปอำนาจ ในปี 2439

¹⁾อ้างถึงใน เขมานันท์ (บรรณาธิการ) ทะเลสาบสงขลา : มรดกธรรมชาติและวัฒนธรรม. (กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2540), หน้า 261.

²⁾โปรดดูรายละเอียดในพงศาวดารเมืองสงขลา เขียนโดยเจ้าพระยาวิเชียรคีรีบุญสังข์ ในปี 2388 อ้างถึงใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30. (พระนคร : ศึกษาศึกษาภัณฑ์, 2511) หน้า 214 – 218.

³⁾หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.2.14/22 รายงานพระยาสุษัฎ์ เรื่อง ตรวจราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ.113.

⁴⁾โปรดดูรายละเอียดใน สงบ ส่งเมือง, “ตะกูล ณ สงขลา” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 5. หน้า 2320 – 2331.

⁵⁾สกรรจ์ จันทรรัตน์ และ สงบ ส่งเมือง, เมืองสงขลาเก่า : การเริ่มต้นและการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดี. (กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2532), หน้า 54.

โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม

ดั้งเดิมบ้านในบ้านเป็นชุมชนเมืองท่าค้าขายในเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงและฝั่งแหลมสน แต่ปัจจุบันนี้หดลงเป็นชุมชนมุสลิมโพรงพางริมเขตทะเลสาบสงขลาตอนล่าง จึงเป็นประเด็นน่าสนใจว่า เพราะเหตุใดชุมชนบ้านในบ้านจึงเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะนั้น

บ้านในบ้านเป็นชุมชนมุสลิมดั้งเดิมของโครงสร้างสังคมวัฒนธรรมเมืองท่าค้าขาย ในช่วงปี 2174 – 2385 โดยเป็นโครงสร้างของเกาะเทณฑาเลมดั่งที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 กล่าวสรุปได้ว่า ในช่วงแรก ตั้งแต่ พ.ศ.2174 – 2223 เป็นกลุ่มใหญ่ของโครงสร้าง จนแทบจะเรียกได้ว่าเป็นเจ้าของพื้นที่เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง แต่เมื่อเมืองนั้นถูกทำลายลงใน พ.ศ.2223 แล้ว ช่วงหลังนับตั้งแต่ พ.ศ.2223 – 2385 กลับกลายเป็นคนกลุ่มน้อยและอยู่ในโครงสร้างส่วนล่างของเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน ในขณะที่โครงสร้างส่วนบนใน พ.ศ.2223 – 2318 เป็นกลุ่มคนพื้นบ้าน และ พ.ศ.2318 – 2385 เป็นกลุ่มคนจีนตระกูล ณ สงขลา เนื่องจากในปี 2223 มีการรวบรวมผู้คนโยกย้ายไปตั้งชุมชนใหม่ที่ฝั่งหัวเขาแดง ซึ่งอยู่เกือบตรงกันข้ามในทางใต้ของเมืองฝั่งหัวเขาแดง⁽¹⁾ นิยมเรียกเมืองใหม่นี้ว่า เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน มีเจ้าเมืองเป็นคนพื้นบ้านตั้งแต่ พ.ศ.2223 – 2318 เช่นในปี 2311⁽²⁾ เจ้าตากทรงแต่งตั้งให้นายวิเชียรกรมการเมืองนครศรีธรรมราชมาเป็นเจ้าเมือง ราษฎรเรียกกันว่า หลวงสงขลาวิเชียร ปีต่อมาหลังจากทรงตีเมืองนครศรีธรรมราชได้แล้ว ได้ทรงยกกองทัพเลยมาตั้ง ณ เมืองสงขลา หลวงสงขลาวิเชียรหนีไปกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช จึงทรงตั้งให้นายโถมชาวสงขลาเป็นพระสงขลา แต่ก็เปิดโอกาสให้จีนเหยียง แซ่เฮา ต้นตระกูล ณ สงขลา อดีตผู้ค้าสำเภากับเงินสลัดจากเมืองแอมุย เมืองท่าสำคัญทางตอนใต้ของจีนคู่กับเมืองกวางตุ้ง เป็นนายอากรรังนกเกาะสี่เกาะห้าบริเวณทะเลสาบสงขลาตอนบน พระสงขลาโถมตั้งบ้านเรือน⁽³⁾ ทั้งที่เมืองเก่าฝั่งหัวเขาแดงและเมืองใหม่ฝั่งแหลมสน แต่ไม่เป็นที่โปรดปรานเนื่องจากเป็นคนไม่ได้รับราชการ ใน พ.ศ.2318 ได้โปรดเกล้าฯให้นายอากรรังนกคนดังกล่าวได้เป็นเจ้าเมืองสงขลาแทน และนับจาก พ.ศ.2318 – 2385 กลุ่มคนจีนตระกูล ณ สงขลา ได้เข้ามามีอำนาจแทนกลุ่มคนพื้นบ้าน ดังนั้นโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมจึงเปลี่ยนแปลงไป จากช่วงแรก พ.ศ.2174 – 2223 เมืองท่าค้าขายนานาชาติ กลับกลายเป็นเมืองท่าค้าขายระยะต้นในช่วงหลัง พ.ศ.2223 – 2385 โดยบ้านในบ้านเป็นชุมชนใหญ่ในเมืองท่าค้าขายนานาชาติ และอยู่ในโครงสร้างส่วนบน แต่ในเมืองท่าค้าขายระยะต้นกลับกลายเป็นชุมชนส่วนน้อย และอยู่ในโครงสร้างส่วนล่างด้วย ส่งผลให้มีแหล่งโบราณคดีในชุมชนบ้านในบ้านและหัวเขามากมาย และหลากหลายในปัจจุบัน

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

²พระยาวิเชียรคีรี (ชม), พงศาวดารเมืองสงขลา. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงแซ่ เพ็ชรภิบาล (แซ่ ณ สงขลา) ณ วัดเทพศิรินทราวาส พระนคร 22 ธันวาคม 2505, หน้า 2 และโปรดดูรายละเอียดใน สงบ สงเมือง, “ตระกูล ณ สงขลา” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 5, 2320 – 2331.

³เจ้าพระยาวิเชียรคีรีบุญสังข์, อ้างแล้ว, หน้า 188.

ต่อมาใน พ.ศ.2385 กลุ่มคนจีนส่วนใหญ่โยกย้าย⁽¹⁾ ไปอยู่ที่เมืองสงขลาใหม่ ณ ตำบลบ่อยาง เมื่อมาถึงปี 2427 เมืองสงขลาเก่าฝั่งแหลมสนถูกเรียกว่า “บ้านแหลมสน เป็นบ้านแขก”⁽²⁾ มีครัวเรือนประมาณ 500 หลัง จำนวน 2,000 คน คนส่วนใหญ่เป็นมุสลิมดั้งเดิม อดีตเจ้าของพื้นที่เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง มาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่กลุ่มคนจีน ตระกูล ณ สงขลา มีอำนาจครอบครองอยู่ ดังปรากฏหลักฐานที่เป็นสุสานของตระกูล ณ สงขลา อยู่ในตำบลหัวเขาปัจจุบัน จำนวนพื้นที่ประมาณ 59 ไร่ 47 ตารางวา โดยแปลงที่ 1 ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 3 แปลงที่ 2 ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 และแปลงที่ 3 อยู่ในหมู่ที่ 6 รวมทั้งสิ้น 17 สุสาน บริเวณสุสานทั้งสามแปลงมีรั้วล้อมรอบ กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติเมื่อปี 2478⁽³⁾ แต่กลุ่มคนจีนและกลุ่มคนพื้นบ้านบางส่วนก็ยังมียู่ คนสามกลุ่มนี้มักถูกตามชาติพันธุ์ว่า “แขก จีน ไทย” ตามลำดับ

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า บ้านในบ้านเป็นชุมชนแรกเริ่มของมุสลิมดั้งเดิมฝั่งแหลมสน ผู้นำชุมชน⁽⁴⁾ บ้านในบ้านปัจจุบันได้พยายามเชื่อมโยงตำนานของตระกูลเข้ากับตำนานสุไลมาน ต้นตระกูล ณ พัทลุง โดยชี้ให้เห็นว่า บรรพบุรุษทางสายบิดา “มาจากเมืองเก่าสายสุไลมาน เพราะโดยบุคลิกเหมือนมิใช่คนไทย สูงใหญ่ ขนมาก จมูกโด่ง หนวดเคราดก ผิวขาวต่างจากคนไทย แต่ในทางประวัติศาสตร์ไม่มีรอยต่อ” สายมารดามาจากอลอสตาร์ เมืองไทรบุรี หากพิจารณาจากมัสยิดกลางสถาปัตยกรรมชั้นเอกปัจจุบันที่ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านในบ้านและเป็นชุมชนของมุสลิมหัวเขาทั้งปวงก็มีความสอดคล้องกัน นั่นคือ มีลักษณะเป็น “โดมเหลี่ยม ข้างโดมบัวตูม ส่ออิทธิพลแบบอย่างชาว คือ ข้อค้นหาแหล่งที่มาของชุมชน”⁽⁵⁾ บนพื้นผิวของฐานในระดับสายตา หันหน้าสู่ถนนราดยางสายเดียวของชุมชน มีจารึกเป็นภาษาไทยข้อความว่า “ทำ พ.ศ.๒๔๙๐” และว่ากันว่าเป็นมัสยิดกลางที่พัฒนาซ้อนทับบริเวณสุเหร่าดั้งเดิมของชุมชนในระยะแรกๆ ชุมชนนี้ “ทำปลา” ด้วยอวนสามคน ทอดแห และวางกวดด้วยคอก ด้วยโป๊ะ ที่ทำด้วยไม้ไผ่มัดหวายในพื้นที่บ้าน ต่อมาได้นำโพงพางเข้ามาใช้ตามแบบอย่างของคนจีน⁽⁶⁾ เพราะเห็นว่าจับสัตว์น้ำได้มากได้หลากหลายพันธุ์ จนในที่สุดโพงพางก็สามารถยึดครองพื้นที่ “ทำปลา” ในแถบทะเลสาบสงขลาตอนล่างได้ เนื่องจากสอดคล้องกับทำเลที่ตั้งและสังคมของบ้านในบ้าน รวมทั้งชุมชนอื่นในตำบลหัวเขา ซึ่งต้องใช้องค์ความรู้หรือภูมิปัญญา มากมายทีเดียว

¹สัมภาษณ์ นายประมาณ สวัสดิ์โพชา, อ้างแล้ว.

²สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, อ้างแล้ว, หน้า 54.

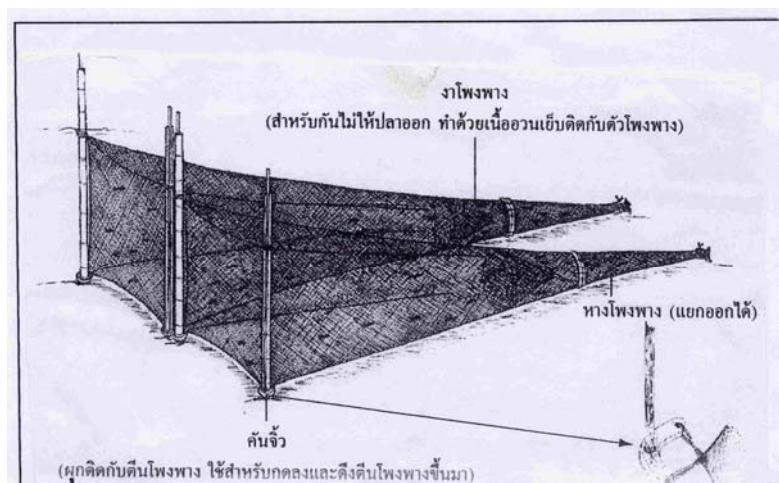
³สนิท บุญฤทธิ์, อ้างแล้ว, หน้า 25.

⁴สัมภาษณ์ นายอาคิส พิทักษ์คุมพล ประธานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดสงขลา, 54 ปี 658/25 ซอย 41 ถนนเพชรเกษม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 24 เมษายน 2544 และ นางสุพิยะภาคภูมิเกียรติยศ, 63 ปี 15/3 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 8, 9, 26 เมษายน 2544.

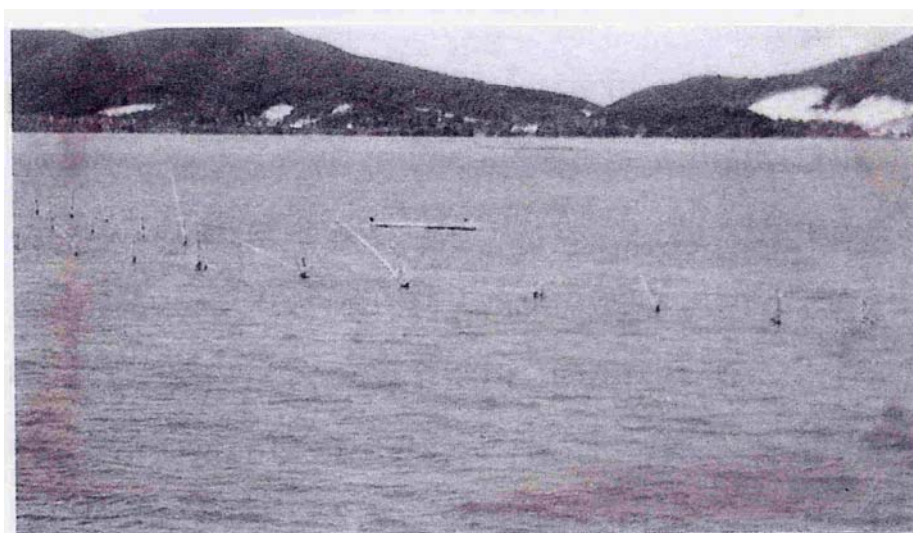
⁵เขมานันท์ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 81.

⁶เวทีเสวนาชาวบ้าน “ชุมชนบ้านในบ้านและชุมชนหัวเขา”, อ้างแล้ว และ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), อ้างแล้ว, หน้า 2.

ภาพที่ 1 : โพงพาง

ภาพที่ 2 : สถานที่ตั้งโพงพาง

ที่มา: เฉลียว เรืองเดช "โพงพาง: เครื่องมือจับสัตว์น้ำ" สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 11. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 5563 และ สัมภาษณ์นางสุพิยะ ภาคภูมิเกียรติยศ, 63 ปี 15/3 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 8,9,26 เมษายน 2544.

โพงพาง⁽¹⁾ เป็นเครื่องมือดักกุ้งในที่อยู่ มีน้ำลึกในทะเลสาบ ในอ่าว ในแม่น้ำลำคลอง โพงพางดั้งเดิมถักด้วยด้ายขาวเส้นโตขนาดกำจอก แล้วย้อมด้วยน้ำเปลือกโกก崗หรือเปลือกคอล์กหรือเปลือกเสม็ดชุนเพื่อให้มีความเหนียวและคงทนยิ่งขึ้น แต่โพงพางปัจจุบันได้เปลี่ยนจากถักด้วยมือมาทอด้วยเครื่องจักรโดยใช้ในลอน ตาข่ายที่ตัวโพงพางมีขนาดกว้างตาละประมาณนิ้วหัวแม่เท้าที่ปากโพงพาง ขนาดของตาจะเล็กลงเรื่อยๆ จนถึงหางโพงพางจะมีขนาดพอแห่กันไม่ซีดไพลิงได้ การถักด้วยมือหรือทอด้วยเครื่องจักรจะทำให้เป็นถุงรูปกรวย ปากกว้างประมาณ 5 – 6 เมตร ร้อยด้วยเชือกคามมะพร้าวหรือเชือกมะนิลาขนาดเท่า

นิ้วชี้ไว้รอบปากถุง ปัจจุบันใช้เชือกไนลอนโตขนาดเท่ากันร้อยแทน จากปากถุงจะเรียวยาวจนถึงหางถุง ปลายปากหางถุงกว้างประมาณ 6 นิ้ว มีเชือกผูกเพื่อแก้ให้หลุดได้เมื่อเทกุ้งออก โพงพางมีสามขนาด ขนาดใหญ่ใช้ดักในแม่น้ำที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยว ยาวประมาณ 20 – 30 เมตร ขนาดกลางใช้ดักในอ่าวหรือในทะเลสาบที่มีกระแสน้ำไม่เชี่ยวนัก และมีความลึกไม่เกิน 6 – 8 เมตร ยาวประมาณ 18 – 24 เมตร ขนาดเล็กใช้ดักในบางหรือในลำคลองที่ไม่กว้างและมีกระแสน้ำไม่เชี่ยวจนเกินไป ยาวไม่เกิน 17 เมตร

สถานที่ดักโพงพางต้องเลือกทำเลที่มีกระแสน้ำพุ่งได้ตรงทั้งเวลาน้ำขึ้นหรือน้ำลง เพื่อให้กระแส น้ำพัดฝูงกุ้งให้รวมตัวไปด้วยกัน หากเลือกสถานที่ที่มีกระแสน้ำไหลไม่ตรงกัน เช่น ตามคูกคลอง คูกแม่น้ำ หรือจุดน้ำวนในอ่าวหรือในทะเล จะทำให้ฝูงกุ้งกระจายดักโพงพางไม่ได้ผล หลังจากเลือกทำเลที่เหมาะสมได้แล้ว จึงใช้ไม้ปักเป็นเสาสองเสาให้ห่างพอๆ กับปากโพงพาง คือ ประมาณ 5 – 6 เมตร ถ้าปักในคลอง ในบาง ในทะเล ในอ่าว เรียกว่า **หลักซั้ง** ถ้าปักในแม่น้ำเรียกว่า **หลักโพงพาง** ไม้ที่ใช้ทำหลักนั้นนิยมใช้ไม้หลา โอนหรือเหลาชะโอน ไม้โกงกาง ไม้คลัก ที่มีลำต้นตรง เพราะง่ายต่อการวางและกู้โพงพาง หากลำต้นคดแม้แต่นิดเดียวจะยุ่งยากในการวางและการกู้อย่างมาก จนเกือบจะทำได้ไม่เลย เสาหรือหลักนี้มีความใหญ่ขนาด ขาเป็นอย่างน้อย ถ้าเล็กกว่านั้นจะสู้แรงน้ำไม่ได้ ความยาวของเสาหรือหลักเมื่อฝังดินแล้ว ส่วนปลายต้องพึ่น้ำขึ้นมาอย่างน้อย 1.5 – 2.0 เมตร เพื่อผูกเชือกระหว่างปลายเสาให้เป็นที่สังเกตของเรือที่ผ่านไป หากเรือไม่ทันสังเกตเข้าไปในระหว่างหลัก เมื่อมีกระแสน้ำไหลเชี่ยว จะทำให้เป็นอันตรายต่อเรือ อาจพลิกคว่ำ ได้ ง่าย หรือเป็นอันตรายต่อโพงพางที่กำลังดักอยู่ใต้น้ำด้วย ซึ่งจะทำให้ใบพัดเรือยนต์พินจนโพงพางขาด หรือถ้า เป็นเรือพายเรือแจว ใบพายหรือใบแจวก็มีส่วนทำให้ขาดได้เหมือนกัน ในขณะที่ดักโพงพางอยู่ในเวลากลางคืน จะต้องจุดตะเกียงรั้วไว้ที่ปลายเสานั้นด้วย เพื่อให้เรืออื่นสังเกตเห็น จะได้ระวังอันตรายดังกล่าว จากหลักโพงพางออกไปทั้งสองข้าง เอาไม้เท่าที่หาได้ เช่น ลำไผ่ ไม้ลำพู ไม้ผาด ไม้คลัก ไม้ผวน ที่มีขนาดโตเท่า ข้อมือปักฝังลงดินใต้พื้นน้ำให้ชิดติดกัน และเฝล่พึ่นน้ำเกือบเท่ากับเสาหรือหลักทั้งสองที่ปักไว้แล้ว ให้ มีแนวเฉียงออกไปเท่ากันทั้งสองข้าง ถ้าเป็นในคลอง ในบาง จะปักเป็นแนวไปถึงริมตลิ่ง เรียกว่า **ปัก โพงพาง** ถ้าในอ่าวในทะเลให้แนวยาวออกไปประมาณข้างละ 40 – 50 เมตร เรียกว่า **ซั้งหรือรั้วไซมาน** บนสุดของแนวไม้ที่ปักคียบไว้ด้วยไม้ไผ่หรือไม้อื่นๆ แล้วผูกด้วยหวายมัดไว้ให้แน่น ป้องกันไม่ให้ปักโพงพาง หรือซั้งแยกออกจากกัน เมื่อถูกกระแสน้ำพัดแรงปักโพงพางหรือซั้งมีประโยชน์เพื่อช่วยกันกระแสน้ำให้ไหลรวมตัวเข้ามาในช่องหลักทั้งสอง เป็นการช่วยให้ฝูงกุ้งตามกระแสน้ำเข้ามาติดโพงพางได้มาก แต่ถ้าเป็นหลัก

¹เจลีียว เรื่องเดช, “โพงพาง : เครื่องมือจับสัตว์น้ำ” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 11, 5562 – 5564, สัมภาษณ์ นางกายะ พิทักษ์คัตนาคันต์ ผู้ทำโพงพาง, 71 ปี 120 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 25 เมษายน 2544 และ นางสุพิยะ ภาคภูมิเกียรติยศ, อ่างแล้ว.

โพงพางที่ดักในแม่น้ำ จะมีเพียงเสาหลักปักไว้เป็นช่องๆ เท่ากัน ไม่มีปักปักโพงพางหรือปักซั้งเหมือนกับในทะเลในอ่าวหรือในลำคลอง เพราะกฎหมายไม่อนุญาตให้ทำ ถ้าทำจะกีดขวางทางจราจรของเรืออื่นๆ อุปกรณ์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ **ไม้ตีนโพงพาง** หรือเรียกสั้นๆ ว่า **ไม้ตีน** ทำด้วยลวดไม้ตรงๆ ยาวเท่ากับความลึกของน้ำตื้นขึ้นสูงสุด ณ ที่ดักโพงพางแห่งนั้นๆ ส่วนโคนของไม้ตีนโตขนาดข้อมือ ปลายเล็กกว่า นิ้วหัวแม่เท้าเล็กน้อย ส่วนโคนมีไม้งอรูปพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว ซึ่งมักใช้ไม้โกงกาง เอาส่วนกลางของโคนนอกผูกติดไว้กับโคนไม้ตีนโพงพางทำไว้หนึ่งคู่

การดักโพงพาง ดักได้ทั้งน้ำขึ้นและน้ำลง แต่ส่วนมากนิยมดักเฉพาะตอนน้ำขึ้น เพราะถือว่ากุ้งที่มากับกระแสน้ำขึ้น แต่บางรายนิยมดักเวลาน้ำลง เพราะถือว่ากุ้งที่มากับกระแสน้ำลงก็มีอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน มีอยู่มากมายที่นิยมดักทั้งน้ำขึ้นและน้ำลง ถ้าดักเฉพาะน้ำขึ้นหรือน้ำลงเพียงน้ำเดียวก็ใช้โพงพางเพียงหัวเดียว ถ้าดักทั้งสองน้ำก็ใช้โพงพางสองหัว น้ำละหัว ระยะที่ดักกุ้งได้มากที่สุดเรียกว่า **ขอบน้ำ** ต้องเป็นช่วงที่น้ำขึ้นเต็มที่หรือ **น้ำปะ** เดือนละสองช่วง แต่ละช่วงตั้งแต่ข้างขึ้น 8 ค่ำ ถึงข้างแรม 4 ค่ำ เพราะช่วงนี้กระแสน้ำไหลเชี่ยวและมีระดับขึ้นสูงมาก โดยเฉพาะขึ้นหรือแรม 15 ค่ำ จะขึ้นสูงสุดและไหลเชี่ยวที่สุด ก่อนถึง 8 ค่ำ และจาก 4 ค่ำไปแล้ว กระแสน้ำไหลเอื่อยๆ จนน้ำไม่ขึ้นไม่ลง เรียกว่า**น้ำตาย** จึงหยุดดัก แล้วค่อยเริ่มกันใหม่ เมื่อ **ขอบน้ำ** หรือ **น้ำปะ**

วิธีดักโพงพางหรือดักซั้ง ใช้เรือซั้งถ้าไปดักซั้งหรือใช้เรือโพงพาง ถ้าไปดักโพงพางเป็นเรือแจวสองดอก แจวหัวท้ายหรือแจวท้ายดอกเดียว นายหัวอีกนายหนึ่ง รวมกำลังคนเพียงสองคน หรือเป็นเรือหลุมโปง⁽¹⁾ เรือมาดชนิดหนึ่งที่นิยมใช้นายหัวท้าย กลางลำใช้กระดานทั้งแผ่นปูตามยาว หรือมีฉะนั้นก็เป็นเรือท้องเปล่าไว้ ขนาดจุ 1-2 เกวียนข้าวเปลือก มีกระดานเรียบปากแฉกเกือบตลอดลำ บรรทุกโพงพาง 1-2 หัว ตามความประสงค์ของผู้ดักว่า จะดักเพียงน้ำเดียวหรือสองน้ำ พร้อมกับไม้ตีนคู้หนึ่ง นอกจากนั้นต้องมีตะเกียงรั้ว อาหาร น้ำดื่ม กระแซง แมงดา เตรียมไว้เผื่อฝนตก ออกเรือให้ไปถึงที่ดักก่อนที่กระแสน้ำจะไหลเชี่ยว ส่วนวิธีดัก จะต้องขวางลำเรือเข้ากับกระแสน้ำ ให้หัวและท้ายเรือเทียบเข้ากับหลักทั้งสอง โดยให้ลำเรืออยู่เหนือกระแสน้ำ และหลักทั้งสองอยู่ใต้กระแสน้ำ เอาโพงพางซึ่งมีปากบนและปากล่างริมสุดของปากทั้งสอง มีปลายเชือกที่ร้อยขอบเหลือไว้ประมาณศอกเศษ เรียกว่า **หูโพงพาง** เอาหูโพงพางแต่ละหูของปากบนผูกเข้ากับเสาหลักด้วยเงื่อนพิรอด สามารถเลื่อนขึ้นลงได้ ส่วนหูทั้งสองของปากล่างผูกเข้ากับด้านหลังของโคนไม้ตีนเสา หันส่วนโค้งภายในของไม้พระจันทร์ครึ่งเสี้ยว เข้าประกบเสาหลักพร้อมกับเอาส่วนเหลือของหูโพงพางผูกเข้ากับเสาอย่างแน่นหนา แต่สามารถขึ้นลงได้เช่นเดียวกับปากบน แล้วจับปลายไม้ทั้งสองคนคนละตีน ต่างคนต่างกดลงไปจนโคนถึงพื้นดิน ทำให้ปากล่างตลอดแนวถึงพื้นดินด้วย ส่วนหูทั้งสองของปากบนก็กดตามลงไปให้ต่ำกว่าผิวน้ำประมาณศอกเศษ เพื่อป้องกันไม่ให้ราพา หรือกิ่งไม้หรือใบไม้ที่ลอยมากับกระแสน้ำเป็นกลุ่มใหญ่เข้าไปติดในโพงพาง ซึ่งผู้ดักโพงพางหรือดักซั้งกลัวกันมาก เพราะทำให้โพงพางขาดมีลักษณะที่เรียกกันว่า**ตุงแตก** ต้องเสียเวลาซ่อมและเสียค่าใช้จ่ายขึ้นโดยไม่จำเป็น ส่วนปลายสุดของโพงพางเรียกว่า**ตุง** ใช้เชือกผูกอย่างแน่นหนาแต่กระตุกออกได้ง่ายเมื่อต้องเปิดปากตุงเทน้ำใส่เรือ ที่ปากตุงนี้ยังมีเชือกผูกติดอยู่อีกเส้นหนึ่งยาวกว่าความยาวของโพงพางทั้งหัว เอาปลายของเชือกเส้นดังกล่าวผูกไว้

¹โปรดดูรายละเอียดใน เฉลียว เรื่องเตช, “เรือหลุมโปง” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 17, หน้า 8489.

กับไม้หลัก หรือผูกไว้กับทงเรือหรือหลักแจว เมื่อทุกอย่างพร้อมก็ค่อยๆ คลี่โพงพางที่กองอยู่ให้ลงไปตามกระแสน้ำจนโพงพางทั้งหัวแผ่ลงเต็มที่และทุกส่วนจมน้ำไป แก้วเชือกลุ่มเรือออกจากที่ผูกลำขวางกระแสน้ำเพียงเส้นเดียว ให้เหลือไว้อีกเส้นหนึ่ง ลำเรือจะลอยลำไปตามกระแสน้ำ ผู้ดักจึงถือโอกาสพักผ่อน จากนั้นอาจทิ้งระยะไว้ประมาณครึ่งชั่วโมง ดึงสายผูกปากตุงโพงพางขึ้นมาดู ถ้าติดกุ้งมายกหางตุงใส่ในวางเรือ หรือท้องเรือ กระตุกเชือกผูกออก เทกุ้งที่ได้ใส่ลงในวางเรื่อนั้น เอาเชือกเส้นเดิมผูกไว้ตามเดิมแล้วหย่อนลงไปใต้น้ำ กระแสน้ำจะช่วยพัดพาตุงให้เข้าแนวเดิมเอง การดักโพงพางจะทำอยู่เช่นนี้จนเห็นว่า**น้ำเอื่อย** คือ น้ำไหลเอื่อยๆ ก็หยุดพัก แล้วกู้โพงพางขึ้นกองไว้บนปากเรือ กุ้งที่ดักได้มีทุกชนิด อาจติดปลาด้วย บนกองกุ้ง

ในวางเรือมักใช้จากทั้งทางหรือกิ่งไม้ติดใบเอามาโตะ คือ ปิดทับบนไว้ เพื่อป้องกันกุงหรือปลากะโดดออกจากเรือ

รายละเอียดต่างๆ ของโพงพางดังกล่าว นอกจากจะสอดคล้องกับทำเลที่ตั้งและสังคมของชุมชนบ้านโนนบ้านและชุมชนหัวเขา ซึ่งแสดงถึงองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาพื้นบ้านแถบนี้แล้ว ยังส่งผลให้ภาพลักษณ์ของชุมชนเป็นมุสลิมโพงพางชัดเจนขึ้น ดังคำคล้องจองว่า “สิ่งที่ทำหม้อ เกะยอทำอ่าง หัวเขาค้าโพงพาง บ่อยางขายเคย”¹⁾ บ้างก็ว่า “ทั้งทำหม้อ เกะยอทำอ่าง หัวเขาดักโพงพาง บ่อยางค้าขาย”²⁾ และ คำคล้องจองนี้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพากันระหว่างสิ่งที่ทำหม้อ เกะยอ หัวเขา และบ่อยาง ซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกันคือ ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง โดยมีบ่อยางเป็นศูนย์รวมค้าขายผลผลิตจากทั้งหม้อ เกะยอ และหัวเขาในสมัยแห่งการติดต่อกันด้วยเรือพาย³⁾ แต่สำหรับชุมชนบ้านโนนบ้านและหัวเขานั้นยังมีนัดหรือตลาดนัดอีกแห่ง คือ นัดทำนบในสทิงหม้อด้วย ได้นำปลาไปแลกข้าวแกวลำแดง ปะโอ หรือไม้ก้อเอาผลผลิตจากทะเลทำเป็นเคยหรือกะปิไปแลกกับผลผลิตทางข้างเหนือ คือ ต้นน้ำ สังคมเหล่านี้คือสังคมมุสลิมสังคมจีน และสังคมคนพื้นบ้านอย่างที่เรียกกันว่า แยก จีน ไทย นั่นเอง ดังนั้นฮัจจิหมู คงคาลิหมิน ผู้เฒ่าวัย 79 ปี จากตระกูลผู้นำของชุมชนบ้านโนนบ้านเล่าว่า

“ไทยพุทธกับมุสลิมที่นี้อยู่กันได้ เข้ากันได้ดี ช่วยเหลือกันดี เวลาถึงงานบวชงานแต่งงานเขาก็มาบอก เราไปช่วยแล้วแต่เขาขอ ถ้าเขาบอกเฉยๆ แสดงว่าเขาต้องการให้เราเอาเงินไปให้ ถ้าเขาบอกกับข้าว ขอลา ขอกุ้ง เขาจะบอก เราก็เอาของสดไปให้เขาทำเอง เวลามุสลิมมีงานเราก็ไปบอกไทยพุทธ เขาจะเอาเงินมาช่วย ถ้าเราขอข้าวสารก็บอกเขาตรงๆ เช่นว่า เราแลฐานะ คนที่รวยเขาก็บอก ภูเขาข้าวสารสักเท่านั้นเท่านั้น คนที่คู้กันดี เวลาถึงงานเดือนสิบ เราก็พากันข้าว กุ้ง ปลาไปให้ พอเขาทำบุญก็พาต้มพาขนมมาให้เรา คนดีๆ กันก็เอาต้มเอากุ้งปลามาให้กัน พุทธ-มุสลิมอยู่ดี ๆ กัน ต่างกันที่นับถือศาสนา อย่างอื่นเหมือนกัน อัลเลาะห์รักทุกคนที่อยู่ในโลกนี้เหมือนกัน”⁴⁾

¹⁾ เขมานันท์ (บรรณธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 239.

²⁾ เสวนากลุ่มผู้วิจัย กับ นายหะยี ยีหมาน อดีตผู้ดักโพงพาง, 68 ปี 13/2 หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา กับ นายหวังหมัด หวันปรีดิ์นั้ เถ้าแก่ประมง, 69 ปี 78 หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 6 – 7 เมษายน 2544.

³⁾ เวทีเสวนาชาวบ้าน “ชุมชนบ้านโนนบ้านและชุมชนหัวเขา”, อ้างแล้ว.

⁴⁾ อ้างถึงใน เขมานันท์ (บรรณธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 88.

เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2543 ฝ่ายทะเบียนและบัตรอำเภอสิงหนคร⁽¹⁾ ได้สรุปข้อมูลว่า ตำบลหัวเขา มีจำนวน 8 หมู่บ้าน 2,909 ครัวเรือน 14,120 คน แยกเป็นประชากรชาย 6,953 คน หญิง 7,167 คน มีความหนาแน่น 231 ครัวเรือนต่อตารางกิโลเมตร ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินขาดแหล่งน้ำจัด จัดเป็นชุมชนแออัด นักวิชาการของชุมชน⁽²⁾ ได้สรุปถึงลักษณะเด่นของชุมชนไว้ดังนี้

หมู่ที่ 1 บ้านเล มุสลิมร้อยละ 60

หมู่ที่ 2 บ้านเขาแดง มุสลิมร้อยละ 70

หมู่ที่ 3 บ้านนอก มุสลิมร้อยละ 80

หมู่ที่ 4 บ้านในบ้าน มุสลิมร้อยละ 100

หมู่ที่ 5 บ้านท่าเขา มุสลิมร้อยละ 90

หมู่ที่ 6 บ้านหัวเลน มุสลิมร้อยละ 90

หมู่ที่ 7 บ้านใหม่ มุสลิมร้อยละ 90

การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ.2439 - ปัจจุบัน

การเมืองของชุมชนบ้านในบ้านเปลี่ยนแปลงตามการประกาศใช้พระราชบัญญัติเกี่ยวกับการประมงสองฉบับ⁽³⁾ คือ อากรค่าน้ำ ร.ศ.120 (พ.ศ.2444) และพระราชกฤษฎีกาการประมง พ.ศ.2490 มองเห็นได้เป็นสามยุคสามสมัย คือ ยุคโพงพางเพื่อยังชีพ ยุคทองของโพงพาง และสมัยโพงพางไต่ดิน โดยสองยุคแรก ต้องผูกติดกับการคมนาคมทางเรือเพียงอย่างเดียว ส่วนยุคหลังสุดมีการคมนาคมหลากหลายที่สุด สามารถติดต่อสื่อสาร เดินทางได้สะดวกทั้งภายในและไปต่างประเทศ

พ.ศ.2439 – 2490 : โพงพางเพื่อยังชีพ : ชุมชนร่มเย็น ก่อนการปฏิรูปอำนาจในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 รัฐบาลมีความพยายามจะจัดเก็บรายได้จากการ “ทำปลา” เอง เนื่องจากใน พ.ศ.2437⁽⁴⁾ พบว่า ต่างเมืองใช้เครื่องมือต่างกัน ทำให้นายอกรค่าน้ำจัดเก็บภาษีรวมเป็นครัวเรือนทุกครัวเรือนในอัตราครัวละ 26 อัฐต่อปี รัฐบาลจึงพยายามจะให้จัดเก็บตามเครื่องมือตามพระราชบัญญัติอกรค่าน้ำที่ใช้อยู่ โดยให้เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง และเมืองสงขลา เมืองในบริเวณนี้และเมืองอื่นๆ ทั่วทั้งพระราชอาณาเขตจัดทำบัญชีส่งรายชื่อเครื่องมือทำปลาพร้อมภาพวาดประกอบ และผลประโยชน์ที่ได้รับจากเครื่องมืออื่นๆ เมื่อมีการปฏิรูปอำนาจโดยจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชในปี 2439 แล้วยังไม่สามารถดำเนินการได้ ดังปรากฏหลักฐานในรายงานเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ข้อความตอนหนึ่งว่า

อกรค่าน้ำในหัวเมืองเหล่านี้เป็นการเก็บยาก แลเปนความเดือดร้อนอยู่แก่ราษฎร ยิ่งกว่าหัวเมืองข้างฝ่ายเหนือ เก็บยากนั้น ด้วยเครื่องมือทำปลาชนิดีบาดทางนี้ ลักษณะแลชื่อ ซึ่งเรียกต่างกันกับเครื่องมือทำปลาชนิดีบาดข้างหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งตั้งเปนพิกัดใน

¹สุพร รัตโนภาสสุนทร, “เอกสารบรรยายสรุปของเทศบาลตำบลสิงหนคร ประจำปี 2544” (เอกสารอัดสำเนา), หน้า 6.

²สัมภาษณ์ นายสุรศักดิ์ พิทักษ์คณานต์ ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านหัวเขา และผู้ช่วยวิจัย, 45 ปี 119/1 หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 6 เมษายน 2545.

³โปรดดูรายละเอียดใน อำนวย แท่นทอง, พระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิการประมงในเขตการประมงไทย พ.ศ.2482. (กรุงเทพฯ : กรมประมง, 2540).

⁴หोजดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.2.14/22 รายงานพระยาสุฤกษ์ดี เรื่อง ตรวจราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ.113.

พระราชบัญญัติ ถ้าเกิดเกี่ยวกันขึ้นในระหว่างนายอกรกับราษฎรไม่มีอันใดเป็นหลักที่จะตัดสิน แต่ข้างนายอกรเป็นผู้มีอำนาจ ราษฎรก็ยอมเสียเปรียบอยู่เป็นธรรมดา ใช้แต่เท่านั้น ในหัวเมืองปักษ์ใต้การทำปลาเป็นสินค้ามีแต่กุ้งปลาทะเลเป็นพื้น ด้วยไม่มีลำน้ำหรือห้วยหนองคลองบึงบาง ซึ่งมีปลาชุกชุมอย่างหัวเมืองข้างเหนือ ราษฎรตั้งบ้านเรือนอยู่ลึกเข้าไปในลำน้ำ หรือเป็นชาวดอนอาศัยไครย์เสาะหาปลาน้ำจืดได้พอเป็นอาหารบริโภค แต่กระนั้นยังต้องใช้เครื่องมือเช่นเบ็ดแลสุมเป็นต้น เปนอันมาก เพราะเหตุที่ปลาน้อยแลจับยาก ข้างฝ่ายนายอกรเอาพิกัดค่าเครื่องมืออย่างหัวเมืองข้างเหนือ ซึ่งเป็นที่ปลาชุม

ออกไปเก็บ ราษฎรต้องเสียค่าเครื่องมือมากกว่า และได้ปลาเป็นประโยชน์น้อยกว่าชาวหัวเมือง จึงเป็นความเดือดร้อน.....การเก็บอากรค่าน้ำทางหัวเมืองบักซ์ได้ ควรตั้งพิกัด และจัดวิธีเก็บให้สมควรแก่ภูมิประเทศ อย่าเอาพระราชบัญญัติซึ่งตั้งขึ้นด้วยความรู้เห็น แต่ตามหัวเมืองซึ่งใกล้กรุงเทพไปใช้ การจึงจะเรียบร้อย⁽¹⁾

จากข้อความดังกล่าวเห็นได้ชัดเจนว่า เดิมรัฐสนใจการจับสัตว์น้ำเพียงการเก็บภาษี และสืบต่อมาในปี 2444 รัฐประกาศใช้พระราชบัญญัติอากรค่าน้ำฉบับใหม่ โดยกำหนดให้ผู้ที่ปลาจะต้องเสียภาษีให้แก่รัฐในหกลักษณะ คือ เก็บจากจำนวนปลาสดที่ขายในท้องตลาด เก็บจากเครื่องมือที่ใช้ในการจับปลา เก็บค่าอนุญาตให้จับปลาในที่ใดที่หนึ่งได้แต่เพียงผู้เดียว เก็บค่าอนุญาตให้จับปลาในที่ซึ่งรัฐหวงห้ามไว้ เก็บค่าอาชญาบัตรคุมเครื่องมือต้องพิกัดภาษี เก็บค่าอนุญาตตามตัวคนที่ใช้เครื่องมือต่างๆ ไม่ต้องพิกัดภาษี ความตามพระราชบัญญัติฉบับใหม่ นี้ ดูจะมีรายละเอียดมากขึ้นในการจัดเก็บภาษี เพราะรัฐยึดเอาทะเลไปเป็นของรัฐส่วนกลาง

ชุมชนบ้านในบ่านและหัวเขาเล่าว่า⁽²⁾ ผู้ตกโปงพางต้องจ่ายภาษีค่าใช้เครื่องมืออย่างที่เรียกกันว่า “เสียหางงู” 5 บาทต่อปี มีนายบ้านหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้มาเก็บ ขณะเดียวกันยังต้องจ่ายเงินรัชชูปการ เรียกว่า “เสียสีบาท” ต่อปีด้วย หากไม่ปฏิบัติตามจะต้องถูกนำตัวไปใช้งานหลวงที่บริเวณเขาน้อย แต่ก็ขึ้นอยู่กับนายบ้านและกำหนดว่าจะดำเนินการอย่างไร แสดงว่าชาวบ้านต้องจ่ายภาษีสองอย่างในเวลาเดียวกันคือ ค่าเครื่องมือจับสัตว์น้ำและภาษีแทนการเกณฑ์แรงงาน ที่รู้จักกันในชื่อของเงินสีบาทหรือเงินรัชชูปการ โดยมีได้มีฝ่ายใด ให้ความสนใจในระบบการจัดการทรัพยากรทะเลสาบสงขลาทั้งระบบ ฝ่ายรัฐโดยกรมอากรที่ดิน⁽³⁾ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ พยายามปรับปรุงการจัดเก็บภาษีด้วยอากรค่าน้ำจากการจับสัตว์น้ำให้ได้ผลประโยชน์มากขึ้น พร้อมทั้งรัฐในท้องถิ่นบริเวณนี้ในกำกับของกระทรวงมหาดไทยได้ให้ความสนใจในภาษีผูกขาดทำเรือจ้าง⁽⁴⁾ ที่ริเริ่มด้วยคนจีนฟากบ่ออย่าง บริเวณศูนย์อำนาจของมณฑลนครศรีธรรมราชกับ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.2.14/74 เสนวนาบดีกระทรวงมหาดไทย เสด็จตรวจราชการหัวเมืองบักซ์ได้ 7 ธันวาคม ร.ศ.115.

² เวทีเสวนาชาวบ้าน “ชุมชนบ้านในบ่านและชุมชนหัวเขา”, อ้างแล้ว.

³ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.2325 – 2453 ด้านเศรษฐกิจ.

(กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522), หน้า 232.

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.47/19 รายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราช 10 มิถุนายน ร.ศ.113 – 5 ตุลาคม ร.ศ.129, ร.5 ม.2.14/74 เสนวนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จตรวจราชการหัวเมืองบักซ์ได้ 7 ธันวาคม ร.ศ.115 และ ร.7 รล. 20/148 ฎีกา นายเฉ่ง ตันฉุ้น เรื่อง ขอลดหย่อนเงินค่าผูกขาดทำเรือจ้างในจังหวัดสงขลา 27 มีนาคม 2473 – 26 กุมภาพันธ์ 2474.

ฟากแหลมสนและฟากเขาแดง ส่วนชาวบ้านฝั่งหัวเขาแดง และฟากแหลมสน รวมทั้งชุมชนบ้านในบ่านก็มุ่งไปในกิจกรรมที่เกี่ยวกับโปงพางแทบทั้งสิ้น

หากพิจารณาถึงที่มา⁽¹⁾ ของผู้คนในชุมชนบ้านในบ่านที่มาจากชุมชนมุสลิมดั้งเดิมในเมืองสงขลา ฝั่งหัวเขาแดง เป็นชุมชนดั้งเดิมของตำบลหัวเขาในปัจจุบัน มีความเป็นเครือญาติเครือขายของสายสุไลมาน ต้นตระกูล ณ พัทลุง และเป็นเชื้อสายของทางเมืองไทรบุรีด้วย ทำให้เห็นความเชื่อมโยงของบริเวณนี้กับรัฐเคดาห์มาเลเซียปัจจุบัน ต่อมาบางส่วนได้สมรสกับเชื้อสายผู้นำพื้นบ้านแถบกลุ่มทะเลสาบสงขลาและบริเวณอื่นๆ ในภาคใต้ตั้งแต่ยะลา ปัตตานี สตูล ตรัง ตลอดขึ้นไปถึงไชยา สุราษฎร์ธานี บางส่วนได้เข้าไปอยู่ใน

กรุงเทพฯ อีกส่วนหนึ่งไปเป็นนักการศาสนา ฟานักอยู่ในประเทศซาอุดีอาระเบีย สำหรับกลุ่มที่ยังอยู่ในชุมชนเป็นเครือญาติกันหมด เป็นครอบครัวขยายในกอกในกอ คราวเรือนจึงเพิ่มเร็ว ในส่วนของกลุ่มผู้นำทั้งฝ่ายปกครองและฝ่ายศาสนาเป็นกลุ่มเดียวกันและสืบทอดกันมาตลอด ยังเชื่อถือในวิญญูณบรรพบุรุษอย่างโตะหุมหรือทวดหุมด้วย กลางบ้านมีบ่อน้ำจืดใช้ร่วมกัน บ้านเรือนนอกจากเป็นที่อยู่อาศัยแล้ว ยังเป็นที่บ่มเพาะกิจกรรมด้านศาสนา บางคราวยังนำเพลงมลายูมาดัดแปลงเป็นเพลงเพื่อฉลองการอ่านกุรอานที่เป็นภาษาอาหรับ ในขณะที่ฝ่ายชายออกไปจับสัตว์น้ำด้วยโพงพาง ฝ่ายหญิงทำทองรูปพรรณ คำทอง คำเพชร คำของเก่าประเภทถ้วยชาม ชันลงหิน โดยเอาไปขายทางฝั่งเมืองตรง ในขณะที่เดียวกันฝ่ายชายนิยมเลี้ยงนกเขาไว้ดูเล่นบ้าง จำหน่ายบ้าง สนามเลี้ยงนกเขาภายในบ้านก็จะค่อยๆ ขยายกลับกลายเป็นที่พบปะของ ข้าราชการตั้งแต่ระดับอำเภอถึงระดับจังหวัด ตลอดไปถึงระดับชาติในสายของพรรคชาติพัฒนาในปัจจุบัน

เล่ากันว่า⁽²⁾ การทำปลาด้วยโพงพางได้ก่อให้เกิดงานที่ต่อเนื่องในลักษณะการแบ่งงานกันทำ โดยเฉพาะในเดือนสี่ เดือนห้า วันขึ้น 13 - 14 ค่ำ ต้นประตูจะออกดอกบานสะพรั่งรับกึ่งหัวมัน ฝ่ายหญิงจะต้องเตรียมกะทะไว้ต้มกุ้งมากกว่ายามปกติ ปลาที่จับได้มีทุกพันธุ์ที่รู้จักที่มากเป็นพิเศษ ได้แก่ ปลาโคกมัน ปลาหลุมพุก ปลาแมว ปลาคันหลาว ปลาอีครุฑ ปลาหมก ปลาซีโล้ (กุลลา) บางคราวก็มี “หญ้ายูน” ที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของทะเลติดเข้าไปในโพงพางด้วย บ้างก็มีสาหร่ายอย่างที่เราเรียกกันว่า “สายหางหมา” เกาะติดกันเป็นกลุ่มมากกับโพงพาง ทำให้ในโพงพางมีสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ โดยปกติยามกลางคืนฝ่ายชายจะออกไปทำปลาด้วยโพงพาง และกลับมาได้พักผ่อนในยามกลางวัน ผลผลิตที่ได้มาจะเป็นภาระของฝ่ายหญิงนำมาทำเป็นเคย (กะปิ) ทำเป็นกุ้งแห้ง นอกนั้นฝ่ายหญิงจะต้องเป็นผู้จัดทำอุปกรณ์โพงพางเอง มีโรงตีด้ายทำโพงพาง โดยใช้ภูมิปัญญาจากฐานทรัพยากรภายใน เริ่มด้วยรีดด้ายดิบที่ทำจากฝ้าย ระยะเวลาซึ่งด้ายมาจากบ่ออย่าง มีขั้นตอนดำเนินการเหมือนๆการทอผ้า กล่าวคือ นำด้ายมาถักทอด้วยมือให้เป็นถุงรูปกรวย แล้วนำไปแช่ข้อมในน้ำเปลือกเสม็ดชุนประมาณ 3 - 7 วัน ตากแดด 1 - 2 วัน ก็จะได้ถุงที่มีความเหนียวและคงทนมากขึ้น ส่วนเชือกร้อยปากถุงใช้หวาย หรือหลิมที่ทำด้วยเส้นใยจากเปลือกมะพร้าว ด้วยการทุบส่วนที่ห่อหุ้มเส้นใย แล้วนำไปแช่น้ำทะเลให้ขุยเปื่อย นำมาตีขุยออก ก็จะได้

¹บันทึกส่วนตัวของ นายอารี พิทักษ์कुมล เรื่อง **ตระกูลพิทักษ์कुมล**, ไม่ปรากฏสถานที่ และวันเดือนปีที่บันทึก และสัมภาษณ์ นายเส้น คงคาลิหมิน, **อ้างแล้ว**, นายอดุลย์ คงคาลิหมิน, **อ้างแล้ว**, นางสุพิยะ ภาคภูมิเกียรติยศ, **อ้างแล้ว**, นายหะยี ยีหมาน, **อ้างแล้ว** และพระอธิการมงคล ปญญ์ญาโร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณคีรี, 46 ปี วัดสุวรรณคีรี หมู่ที่ 2 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 27 เมษายน 2544.

²เวทีเสวนาชาวบ้าน **“ชุมชนบ้านในบ้านและชุมชนหัวเขา”** **อ้างแล้ว** และสัมภาษณ์ นายหะยี ยีหมาน **อ้างแล้ว**, นางสุพิยะ ภาคภูมิเกียรติยศ, **อ้างแล้ว** และ นางกายะ พิทักษ์คัตนาคันต์ **อ้างแล้ว**.

เส้นใยมาควันเป็นเชือกได้เป็นอย่างดี สำหรับเรือที่ใช้พายนั้น ฝ่ายชายเป็นผู้จัดทำด้วยภูมิปัญญาจากฐานทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่นเช่นกัน กำลังคนที่ไปกับเรือและโพงพางนั้นเพียง 1 - 2 คน เพราะดักโพงพางในทะเลที่ไม่ไกลจากชุมชน และผู้คนชาวโพงพางในทะเลก็เป็นเครือญาติกันทั้งนั้น ออกทะเลไปพร้อมๆกัน ก็แบ่งที่แบ่งทางกันโดยปริยาย ก่อให้เกิดเป็นร่องๆในบริเวณปากทะเลสาบสงขลาตอนล่างเรียกกัน **“ร่องโพงพาง”** เนื่องจากบริเวณนี้มีกึ่งปลาชุกชุม โดยเฉพาะกึ่งตัวเล็กตัวใหญ่ขึ้นมาถึงบริเวณน้ำตื้นที่เป็นดินทรายใต้ถุนบ้านเรือน เด็กๆ ถึงกับเล่นคล้องกึ่งขาว⁽¹⁾ โดยเอาโยกกล้วยรดทำเป็นบ่วงคล้องเหมือนที่เห็น

ผู้ใหญ่ทำ ได้กึ่งมาเก็บใส่พกผ้าถุง บางคราวก็เล่นปรุงอาหาร ก็เอาถุงสดมาต้มด้วยกระป๋องนมชั้น ใช้ก้อนหินสามก้อนเป็นเตา ใช้ไม้ฟืนจากบนเขาข้างบ้าน บ้างก็ใช้ผ้าถุงซ้อนเอาถุงที่มาเกาะวนเวียนรอบ เสาเรือน หรือแม้แต่ในเศษวัสดุเหลือใช้ก็มีกึ่งเข้าไปเกาะอยู่เต็ม จนเป็นที่รู้กันว่า “เสใน” จะมีกึ่ง ปูม้า ปูดำ ชุกชุม ส่วน “เสนอก” มักได้ปลาเป็นส่วนใหญ่ ปูตัวใหญ่ ผู้หญิงบางส่วนจึงอดไม่ได้ที่จะออกเรือแจวไปตกเบ็ด มักออกไปเป็นกลุ่มประมาณ 9 – 10 คน มักได้ปลากด ปลาแขยง มากมาย

ผลผลิตจากการดักโพงพาง ส่วนหนึ่งเก็บไว้ในชุมชน เพื่อบริโภคในครอบครัวและแบ่งปันกัน ในชุมชน เนื่องจากบางคนไม่มีปัจจัยที่จะทำได้เอง บางคราว “พวกเหนื่อ” คือ เกาะยอ สกั้งหม้อ เอาข้าวสาร หรืออื่นๆ มาแลก อีกส่วนหนึ่งทำเป็นกะปิ กึ่งแห้ง บรรจุเรือไปแลกข้าวเลี้ยง (รวงข้าวที่เก็บด้วยกะ เต็มกำมือ แล้วมัดด้วย “ซัง” หรือต้นข้าว) ของชาวลำแดง ปะโอ หรือไม่ก็เอาไปแลกขายกับใต้ของ ชาวปากพ่องที่ตลาดนัดท่านบ สกั้งหม้อ หรือไม่ก็นำไปเยี่ยมเกลอเยี่ยมญาติทางไกลถึงป็นัง ฤดูกาลที่จับปลา ได้มาก มาแบ่งขายบ้าง ได้คืนละ 30 บาท ขณะที่มีรายจ่ายเพียง 3 บาท ประมาณ พ.ศ.2478 – 2479 มีโรงเรียนในชุมชน ชื่อโรงเรียนประชาบาลตำบลหัวเขา (อิสลามมิกอุทิศ)⁽²⁾ ใช้สุเหร่าหรือโรงสวดบนเนินเขา เตี้ยๆ เป็นห้องเรียน มีนายห้วนเจียง ตั้งจัน เป็นครูใหญ่ ผู้คนในชุมชนให้ความสนใจน้อยมาก แม้แต่นายบ้าน กำนัน ก็ยังนำบุตรหลานไปสอนไว้ไม่ให้เรียน ทำให้โรงเรียนถูกยุบรวมกับโรงเรียนวัดบ่อทรัพย์ในเวลาต่อมา และเปิดอีกครั้งโดยกลไกของรัฐ

กล่าวได้ว่าในช่วง พ.ศ.2439 – 2490 นี้ เป็นยุคสมัยที่รัฐยึดเอาทะเลสาบสงขลาไปเป็นของ รัฐส่วนกลาง แต่เนื่องจากรัฐยังรู้จักทะเลสาบสงขลาได้น้อยมาก⁽³⁾ ทำให้ต้องใช้มาตรการทางภาษีอากรด้วยความ ระมัดระวัง ในส่วนของชุมชนบ้านในบ้น แม้ว่าจะต้องจ่ายภาษีให้รัฐ แต่ก็มีได้แตกต่างไปจากระบบเก่า มากนัก การจัดการทรัพยากรจึงเป็นไปเพื่อการยังชีพ เป็นโพงพางเพื่อการยังชีพด้วยระบบครอบครัว ระบบเครือญาติในชุมชน ฟังพาทรัพยากรธรรมชาติและสังคมรอบด้าน ในขณะที่เดียวกันก็เป็นที่พักพิงพา ของชุมชนอีกด้วย โดยเฉพาะในช่วงปลายของยุคนี้ เมื่อญี่ปุ่นยึดเมืองสงขลาครวมหาสงครามเอเชียบูรพา

¹ สัมภาษณ์ นางสุพิยะ ภาคภูมิเกียรติยศ, อ่างแล้ว และ นางสี เดชา คำชายของสดจาก ทะเล, 53 ปี 123 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 25 เมษายน 2544.

² โรงเรียนบ้านหัวเขา, แผนปฏิบัติการประจำปีการศึกษา 2544 โรงเรียนบ้านหัวเขา สปอ.สิงหนคร สปจ.สงขลา, หน้า 1.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ม.2.14/22 รายงานพระยาสุภะคดี เรื่อง ตรวจราชการมณฑล นครศรีธรรมราช ร.ศ.113, ร.5 ม.2.14/74 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ 7 ธันวาคม ร.ศ.115 และ ร.5 ม.47/19 รายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราช 10 มิถุนายน 113 – 5 ตุลาคม 129.

ในปี 2484 – 2488⁽¹⁾ เป็นที่หลบภัยของชาวบ่ออย่างร่วมร้อยคน ยามปกติผู้คนยังมีเวลาไปดูหนังตะลุงแข่งใน ช่วงกลางคืน มโนราห์แข่งในช่วงกลางวันที่สกั้งหม้อ ถือเป็นโอกาสได้เยี่ยมเยียนเพื่อน – เกลอด้วย⁽²⁾ ชุมชน บ้านในบ้นในยุคสมัยนี้จัดได้ว่าเป็นชุมชนร่มเย็น “คนจนเพ”⁽³⁾ ชุมชนดำรงอยู่ด้วยฐานทรัพยากรภายในที่ยัง หลากหลาย และความเอื้ออาทรต่อกันทั้งภายในและนอกชุมชน

ทศวรรษ 2490 – 2510 : ยุคทองของโพงพาง : ชุมชนตื่นตัว เป็นช่วงสามสิบปีที่ยังใช้การคมนาคมทางเรือเชื่อมต่อกับศูนย์อำนาจที่บ่อยาง มีปัจจัยหลายประการที่ทำให้การเมืองของชุมชนบ้านในบ้นมีลักษณะดังกล่าว

ประการแรก การปรับสร้างมัสยิดกลางพร้อมรอยปริ๊วของผู้นำใน พ.ศ.2490 เล่ากันว่า⁽⁴⁾ ตั้งเดิมสุเหร่าหรือมัสยิดกลางของชุมชนบ้านในบ้นอยู่บนเนินเขาเตี้ยๆ บริเวณแหลมสนตำบลหัวเขา มีกลุ่มบ้านใหญ่ เฉพาะชุมชนบ้านในบ้น นอกนั้นมีบ้านเรือนตั้งห่างๆ กันในบริเวณป่าเขาริมทะเลสาบ ต่อมามีการเคลื่อนย้ายพิธีกรรมทางศาสนาลงมาทำด้านล่าง ประกอบกับนโยบายปฏิวัติทางวัฒนธรรม ตามแผนการสร้างชาติ แบบชาตินิยมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วงปี 2485 – 2488⁽⁵⁾ มีส่วนผลักดันให้มีการสร้างมัสยิดใหม่ในบริเวณนี้ มีข้อความว่า “ทำ พ.ศ. ๒๔๙๐” ดังที่กล่าวมาแล้ว การก่อสร้างและปรับปรุงมัสยิดกลางครั้งนี้ถือได้ว่าเป็นจุดหักเหสำคัญของกลุ่มผู้นำ เพราะการสร้างมัสยิดถือเป็นเรื่องใหญ่ของมุสลิม ดังที่ประธานกรรมการอิสลามจังหวัดสงขลาปัจจุบันและเชื้อสายผู้นำบ้านในบ้น กล่าวถึงปัจจุบันแต่เหมือนมีนัยถึงอดีตนั้นด้วย ความตอนหนึ่งว่า

“.....เรื่องของความหนักใจ.....จะขอกล่าวเฉพาะที่กวนใจเอามากๆ ก่อนนั้นคือการสร้างมัสยิด.....มัสยิดเป็นบ้านของอัลเลาะห์ เป็นสถานที่สำคัญอันเรียกว่าปูชนียสถาน

ความจริงการสร้างมัสยิดมีเป้าหมายสำคัญเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งในเรื่องการปฏิบัติ ศาสนา เรื่องสังคมและอื่นๆ ดังกล่าวนั้น กล่าวได้ว่ามัสยิดถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของสมาชิกในชุมชน อันเป็นนิมิตหมายแห่งความร่วมมือ และความปรองดองสามัคคี นี่คือนเป้าหมายหลัก ด้วยเหตุนี้ท่านรอซูลุลลอฮ์ จึงให้ความสำคัญกับการสร้างมัสยิด โดยได้กล่าวถึงผลบุญอันยิ่งใหญ่ที่จะถูกประทานแก่ผู้สละทรัพย์ในการสร้างมัสยิด แต่ที่หนักใจก็เพราะการสร้างมัสยิดในปัจจุบันนั้น มีไม่น้อยที่เป้าหมายเดิมได้ถูกเปลี่ยนไป แทนที่จะสร้างกันบนพื้นฐานของความเป็นศูนย์รวม

¹โปรดดูรายละเอียดใน ศรีสมร ศรีเบญจกลางกูร, **ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา**. (สงขลา : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสงขลา, 2539), หน้า 255 – 269.

²สัมภาษณ์ นายหะยี ยีหมาน, นายเส็น คงคาลิหมิน และ นายอดุลย์ คงคาลิหมิน, **อ้างแล้ว**.

³นายหมาด หรีมโตะสัน ชาวประมง, 85 ปี 140 หมู่ที่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ในเวทีเสวนาชาวบ้าน “ชุมชนบ้านในบ้นและชุมชนหัวเขา” **อ้างแล้ว**.

⁴เรื่องเดียวกัน.

⁵โปรดดูรายละเอียดใน แกมสุข นุ่มนนท์, **เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง พิมพ์ครั้งที่ 2**. (กรุงเทพฯ : สายธาร, 2544), หน้า 57 – 105 และเสวนากลุ่มผู้วิจัยกับ นายหะยี ยีหมาน และ นายหวังหมัด หวันปรัดน์, **อ้างแล้ว**.

ทางจิตใจของคนในชุมชน กลับกลายเป็นเงื่อนไขแห่งความแตกแยก มีไม่น้อยที่สร้างขึ้นเพียงเพราะความขัดแย้ง หรือความไม่พอใจด้วยเรื่องส่วนตัว.....⁽¹⁾

ประการที่สอง พระราชบัญญัติการประมง พุทธศักราช 2490 รัฐยึดเอาทะเลไปเป็นของรัฐส่วนกลางมากขึ้น โดยใช้มาตรการทางภาษีอากรอย่างเข้มข้น เนื่องจากให้ความหมายของทะเลรวมทั้ง

ทะเลสาบสงขลาว่า เป็นที่สาธารณประโยชน์ เป็นที่จับสัตว์น้ำที่ทุกคนมีสิทธิทำการประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้ จึงเปิดประมุล่องโพงพางซ้อนทับบนล่องโพงพางที่ชุมชนบ้านโนบ้านท่ามาแต่เดิม ชาวโพงพางบ้านโนบ้านไต่กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนั้นว่า รัฐทำผิดพลาด เพราะ “เลเป็นของเรา มิใช่เป็นของคนกรุงเทพฯ หรือคนอื่น”(2) อันที่จริงฝ่ายรัฐเองก็จ้องมองทะเล เรือ และการประมงมาก่อนการใช้พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ.2490 ด้วยปรากฏหลักฐานในพระราชบัญญัติเรือไทย พุทธศักราช 2481(3) ได้นิยามไว้ว่า “น่านน้ำไทย” หมายความว่าถึงบรรดาน่านน้ำที่อยู่ภายใต้อธิปไตยของประเทศไทย “เรือ” หมายความว่ายานพาหนะทางน้ำทุกชนิด และ “การประมง” หมายความว่า การจับสัตว์น้ำทุกชนิด รวมทั้งที่ใช้เรือไปทำการจับสัตว์น้ำหรือเป็นพาหนะไปทำการจับสัตว์น้ำด้วย มุมมองที่ต่างกันนี้ ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา อีกทั้งเป็นมูลเหตุของความขัดแย้งและนำไปสู่การแย่งชิงทรัพยากร

ประการที่สาม ผลสืบเนื่องจากมุมมองที่ต่างกั้ดังกล่าว ทำให้รัฐโดยกรมชลประทานในทศวรรษ 2490 ถือสิทธิ์เข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในทะเลสาบสงขลา ด้วยโครงการสร้างโรงสูบน้ำสำหรับกรชลประทานในบริเวณทุ่งระโนด ตำบลตะเคียน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา พร้อมๆ กับการปิดปากกระวะ คือ ปิดทางติดต่อระหว่างทะเลสาบสงขลาตอนบนกับอ่าวไทยถึงห้าแห่งดังที่กล่าวมาแล้ว

ประการที่สี่ การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ทำให้มีการเร่งรัดพัฒนาปัจจัยพื้นฐานที่จะช่วยให้ฐานทางเศรษฐกิจเติบโต โดยเน้นในส่วนของมหัพภาคเพื่อดึงเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศ มีการพัฒนาการคมนาคม อุตสาหกรรม การท่องเที่ยว การขยายแรงงานในต่างประเทศ การขยายฐานการผลิตภาคเกษตร การขยายการศึกษาในส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะใน พ.ศ.2516 มีถนนหลวงสายสงขลา – ระโนด และเชื่อมต่อไปยังนครศรีธรรมราช(4) ทำให้ผู้คนบ้านโนบ้านและบ้านหัวเขา

¹ อาคิส พิทักษ์คุมพล, “คุยกับประธานกรรมการอิสลามจังหวัดสงขลา” วารสารอัน – นูร. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (ตุลาคม – ธันวาคม 2543), หน้า 3.

² เวทีเสวนาชาวบ้าน “ชุมชนบ้านโนบ้านและชุมชนหัวเขา”, อ้างแล้ว.

³ ร้อยตำรวจโทเสถียร วิชัยลักษณ์ และ พันตำรวจเอกสีบวงศ์ วิชัยลักษณ์ (รวบรวม), **พระราชบัญญัติเรือไทย พุทธศักราช 2481** (กรุงเทพฯ : นิติเวชช์, 2536), หน้า 2 โดยมีคำนำในการพิมพ์ครั้งนี้ว่า ได้เปลี่ยนคำว่า “สยาม” เป็น “ไทย” ทั้งหมด เป็นการแก้ไขตามบทบัญญัติในมาตรา 3 แห่งรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยนามประเทศ พุทธศักราช 2482.

⁴ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, “ข้อจำกัดและปัจจัยทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา” วารสารทักษิณคดี ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม – มีนาคม 2535 – 2536), หน้า 59.

มีโอกาสรอดพ้นจากชุมชนไปถึงศูนย์อำนาจที่บ่ออย่างด้วยแพขนานยนต์ แต่ส่วนใหญ่ยังใช้ทางเรือวัฒนธรรมการบริโภคของผู้คนก็เริ่มแปรเปลี่ยนไปตามคนในเมือง ประกอบกับฐานเดิมของชุมชนเคยเป็นเมืองท่าค้าขายมาแล้วด้วย ชุมชนจึงตื่นตัวเร็วในด้านกรผลิตเพื่อขาย แต่กลับไม่ตื่นตัวทางการศึกษาแบบตะวันตก

เล่ากันว่า⁽¹⁾ ฝ่ายรัฐเปิดประมูลล่องโพงพางที่ศาลากลางจังหวัดสงขลา พื้นที่เปิดประมูลตั้งแต่หัวเขาถึงป่าชายเลน และทำเรื่อน้ำลึกในปัจจุบันตลอดไปจนถึงท่าสะพาน จุดที่แพงสุดเรียกว่า บริเวณวิกบ้านบนหรือทางฝั่งหัวเขาแดง เพราะน้ำลึก ปลายมาก มีประมาณ 20 – 30 ล่อง ถัดลงมาเรียกว่า ชังกั้ง บริเวณเกาะยอ และอีกล่อง คือ แถวโต๊ะยา เป็นที่รู้จักทั่วไปในกลุ่มชาวประมงแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาว่า บางคราวราคาประมูลล่องแถบหัวเขาสูงมาก ตั้งแต่ 10,000 – 100,000 บาท แต่ชาวหัวเขาและบ้านในบ้านไม่เคยถอยในการประมูล คู่แข่งสำคัญเรียกกันว่า พวกบ้านบน ซึ่งก็คือคนจีนสงขลาแถวถนนนางงาม เมื่อประมูลได้แล้วก็นำมาแบ่งกัน ไม่มีใครขาดทุน สมัยโพงพางนี้สามารถจำแนกผู้คนในชุมชนได้เป็นสามกลุ่ม กล่าวคือกลุ่มแรก ประมาณร้อยละ 50 มีเรือขนาดห้าวา ไม่มีรอยซ่อม บุตรหลานจะได้ดิบได้ดีมีฐานะ กลุ่มต่อมาประมาณร้อยละ 20 เรือห้าวา มีรอยซ่อม บุตรหลานต้องลงมา ส่วนกลุ่มสุดท้ายประมาณร้อยละ 30 ไม่มีเรือเป็นของตนเอง ไม่มีทุน อาศัยเรือผู้อื่นไปตักโพงพางครั้งละ 2 – 3 คิน เจ้าของเรือจะแบ่งให้ร้อยละ 20 – 25 หรือไม่ก็วางอวน

ไพจิตร ศรีคงคา สมาชิกวุฒิสภาจังหวัดสงขลา เชื้อสายกลุ่มผู้นำและกลุ่มโพงพางในชุมชนบ้านในบ้านเล่าว่า⁽²⁾ เมื่อปี 2490 ในฐานะข้าราชการตำรวจมีเงินเดือน 900 บาท แต่ชาวโพงพางจับปลาขายได้วันละ 200 – 300 บาท พอถึงช่วง “น้ำพะ” จับได้วันหนึ่งๆ 2,000 – 3,000 บาท ส่วนกึ่งจับได้เป็นสิบๆชั่งผู้ชายเป็นฝ่ายออกไปตักโพงพางเช่นสมัยแรก ผู้หญิงเป็นผู้นำของสตาไปขายที่ตลาดบ่อทราย ราคาตกลงกันเองระหว่างผู้ชายกับผู้ชาย ผู้หญิงบางคนผันตัวเองเป็นแม่ค้าคนกลางของโพงพาง

นอกจากนั้น ผู้หญิงยังต้องมีบทบาทผลิตโพงพางเหมือนอย่างสมัยแรก แต่เพิ่มความเข้มข้นมากขึ้น⁽³⁾ กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่ทำหน้าที่เฝ้าบ้านก็ยังผูกโพงพางด้วยในลอนขายเป็นตอนๆ เพื่อให้ผู้ที่ผลิตไม่ทันได้ซื้อไปทำต่อไม่นานนัก เนื่องจากไม่มีเครื่องมือใดจับปลาได้มากเท่าโพงพาง เมื่อนำไปใช้จำเป็นต้องใช้โพงพางขนาดเดียวกัน มาตรฐานเดียวกัน ตักล่องเท่ากันหรือตักล่องเดียวกันจะได้ปลาเท่ากัน เครื่องมือจึงต้องได้มาตรฐานเดียวกัน หากต่ำกว่ามาตรฐานโพงพางจะขาด เพราะน้ำไหลเชี่ยว หากของใคร

¹สัมภาษณ์ นายหะยี ยีหมาน, นายหวังหมัด หวันปรัดน์, นางสุพิยะ ภาคภูมิเกียรติยศ, อ่างแล้ว. และ นายหะยีจี เหมนับ อดีตชาวโพงพางปากรอ, 66 ปี 41 ถนนมุสลิม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 24 เมษายน 2544.

²พินิจตรวจเอกไพจิตร ศรีคงคา, ในการประชุมศิษย์เก่าโรงเรียนบ้านหัวเขา และชาวบ้านตำบลหัวเขา ณ โรงเรียนบ้านหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 9 มิถุนายน 2544.

³สัมภาษณ์ นางกายะ พิทักษ์คัคคานต์, อ่างแล้ว. และ นางส๊ะ เตชา ผู้ค้าปลา, 53 ปี 123 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 25 เมษายน 2544.

ซำรุดก็ต้องกลับมาบ้านมาขอช่วยคนในชุมชนช่วยซ่อม เพื่อจะได้กลับไปหาปลาในคืนนั้นอย่างต่อเนื่อง ทุกคนจำเป็นต้องมีโพงพางหนึ่งหาง ผู้มีฐานะมักจะสำรองโพงพางไปด้วย ใครมีโพงพางราคาพันบาทถือว่าเป็นคนรวย ผู้ใ้วางอวนสามคนนับว่าเป็นคนจน และมักไม่มีเครื่องมือเป็นของตนเอง กรณีเช่นนี้จะแบ่งเป็นสี่ส่วน ผู้วางอวนสามคนคนละส่วน เจ้าของอวนได้หนึ่งในกรณีไม่ไปร่วมวางด้วย หากไปจะได้เพิ่มเป็น

สองส่วน แต่ส่วนใหญ่มักไม่ไปเอง ทุกคนยินยอมตามกติกาเหล่านี้ เนื่องจากผลผลิตได้เกินคุ้ม แม่กุ้งหรือกุ้งตัวใหญ่ราคา กิโลกรัมละ 300 – 400 บาทในปัจจุบัน สามารถนำมาต้มกิน หรือนำมาเผากับเกียงว้าว (ตะเกียงขวด ใส่น้ำมันก๊าด) กินเล่นๆ ได้โดยไม่ขาดทุน เพราะแต่ละคราวได้แม่กุ้งเป็นวางเรือ ขายได้ กิโลกรัมละ 20 – 30 บาท ปลากะพงขนาดแผ่นหน้ากระดานราคา 80 บาท บรรดาผู้หญิงจึงไม่เกียจงอนในการเลือกกุ้งปลาเหล่านี้ แม้ว่าขณะเลือกใส่ได้ที่ทำด้วยเปลือกเสมีตชุนจะทำให้รู้จุกด้วยควันทันไฟได้ บางคราวต้องเอาผ้าอุดรูไว้หลวมๆ พอหายใจได้คล่อง เพราะต้องเลือกกุ้งปลาจนเกือบรุ่งสาง เช้าๆ ต้องรีบ นำไปขาย บรรจุนในหม้อดินเผาสี่ทั้งหม้อ หากคนขายบรรจุนในหม้อทองเหลืองเพื่อรักษาความสด ยังไม่รู้จักรักษาด้วยน้ำแข็ง เด็กๆ ในยุคสมัยนี้มีของเล่นจำลองวิถีชีวิตของพ่อแม่ มักจะเล่นกันบริเวณหน้าศพ (สุสานตระกูล ณ สงขลา) ในหมู่ที่ 6 ปัจจุบัน ซึ่งช่วงนั้นยังเป็นป่าสาบเสือ ฝ่ายหญิงเล่นขายปลา ขายกุ้ง ขายปู นำเศษกระเบื้องมาแทนสตางค์ ฝ่ายเด็กชายเล่นลูกล่อ เอาเศษกระเบื้องมาฝนให้กลมเป็นล่อ ทำเรื่องด้วยใบเตย โดยสมมติว่าไปตักโพงพาง ผู้หญิงเดินถือแข่งตามหลัง

ผลผลิตจากโพงพาง นอกจากทำให้ผู้คนจากบ้านในบ้านมีความใกล้ชิดกับชาวจีนบ่อยๆ มากขึ้นแล้ว ยังนำพาผู้คนเหล่านี้ไปค้าขายทางเรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาบริเวณอื่นๆ อีก โดยเฉพาะปากพะยูน จังหวัดพัทลุง อยู่กึ่งกลางของเส้นทางจนดูเหมือนเป็นศูนย์กลางการค้าทางเรือของบริเวณนี้ เล่ากันว่า⁽¹⁾ ในชุมชนทุกบ้านต้องมีเรือ บางบ้านมีจำนวนเรือเท่าจำนวนคน เพราะเหมือน “นาอยู่ในแล” คนที่นี้จึงรู้จักค้าขายควบคู่กับการทำโพงพาง ตักโพงพางและค้าโพงพาง ผลผลิตจากโพงพางที่เหลือจากการขายสดหรือแบ่งจากของสดมาทำเป็นปลาแห้งขาย มีผู้ค้าปลาแห้งไปรับซื้อถึงบ้าน เพื่อนำไปขายตามตลาดนัดต่างๆ ด้วยเรือด่วน ออกจากสงขลาตอนหัวค่ำจะไปสว่างที่ปากพะยูนพอดี แล้วก็ต่อไปตามนัดแม่ขรี ป่าบอน จงเก ลำปำ รัตภูมิ ควนเนียง ท่าชะมวง ชายแม่ค้าขายส่งจนหมด กลับมาประมาณบ่าย 15.00 น. ขากลับมักจะซื้อมันเทศและผักจากลำปำมาขายที่ปากพะยูน ตลอดมาถึงบ่อขาง บางครั้งก็นำส่งที่ป่าบอนแล้วแต่จะนัดแนะกัน หากเป็นลูกค้าประจำ ก็ค้ากันด้วยเงินผ่อนแล้ว เพราะแม่ค้าเหล่านี้รู้จักกันหมด ตั้งแต่สงขลาถึงหัวไทรของนครศรีธรรมราช มีหลายคราวที่พาकेไปส่งถึงกรุงเทพฯ ก่อนขึ้น – ลงจากเรือด่วน ใช้เรือแจวไปลอยในทะเลสาบ หน้าบ้านบริเวณ หมู่ที่ 2 – 3 ปัจจุบันเพื่อรอเรือด่วน คนขายของชุมชนบ้านในบ้านปัจจุบันเกี่ยวพันกับโพงพางทั้งนั้นและส่งผลให้การค้าทองคำดีไปด้วย แต่กำไรโพงพางไม่ได้ จึงเรียกได้ว่าเป็นยุคทองของโพงพาง เป็นโพงพางเพื่อการค้า แม้แต่สาหร่ายจากทะเลที่ติดมากับโพงพางก็เริ่มมีราคา ทำให้ชุมชนร่วมเย็นเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนตื่นตัว โพงพางมีอำนาจมากจนไม่สนใจในการศึกษาแบบตะวันตกที่รัฐจัดให้ เจ้าหน้าที่ของรัฐมาสำรวจ เชิงบังคับให้ไปเรียน ทำให้ส่วนใหญ่ในชุมชนได้จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ผู้ที่ศึกษาต่อ

¹สัมภาษณ์ นางสะหรอ เส้นโต๊ะสัน อดีตผู้ค้าทางเรือ, 75 ปี และ นางอดิเกะ เส้นโต๊ะสัน บุตรสาว, 46 ปี 25 หมู่ที่ 3 ตำบลหัวเขา ตำบลสิงหนคร จังหวัดสงขลา 26 เมษายน 2544, นายหมาด หัสชา ชาวประมง, 65 ปี 142 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 8 เมษายน 2544 และเวทีเสวนาชาวบ้าน “ชุมชนบ้านในบ้านและชุมชนหัวเขา” อ้างแล้ว.

จำนวนหนึ่งมุ่งไปทางด้านสายศาสนาสถาปัตยกรรมภาคใต้ตอนล่าง สถานที่ซึ่งมีเครือข่ายอยู่ มีเพียงจำนวนน้อยนิดที่สนใจศึกษาต่อสายสามัญและอุดมศึกษาในกรุงเทพฯ โดยสนใจทางด้านนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์มากกว่าสายวิทยาศาสตร์

อย่างไรก็ดี ในช่วงปลายของยุคนี้ประมาณ พ.ศ.2516 – 2517⁽¹⁾ เป็นที่รับรู้กันทั่วไปในกลุ่มชาวโพพงพางว่า ทางทหารสั่งยกเลิกการประมูลล่องโพพงพาง ให้เหตุผลว่ากีดขวางการเดินทางเดินเรือ แต่ชาวโพพงพางมองว่าเป็นอิทธิพลของพวกนายทุนคนจีน “พวกเบียดเบียน” กลุ่มอวนลาก อวนลอย ซึ่งเป็นเรือใหญ่สมัยใหม่รวมหัวกับทางประมงจังหวัดสงขลา ชุมชนบ้านในบ้านและชาวหัวเขาจึงรวมตัวกันเดินขบวนประท้วงและเรียกร้องขอที่ดินทำกินที่ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา ภายใต้การประสานงานของนักการเมืองพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ในช่วงนี้เองกลับมีชาวโจทยักษ์ขานกันว่า ยาเสพติด กัญชาสอดใส่ในบุหรีเริ่มเข้ามาในชุมชน

จะเห็นได้ว่า ในยุคทองของโพพงพางนี้ รัฐได้ตีตลาดเข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรทะเลสาบสงขลามากขึ้นกว่ายุคสมัยแรก โดยใช้มาตรการทางภาษี ทางกฎหมาย ปรากฏชัดเจนนในพระราชบัญญัติการประมง พุทธศักราช 2490 พร้อมๆ กับโครงการสร้างโรงสูบน้ำสำหรับการชลประทานในบริเวณทุ่งระโนด และการปิดปากกระวะของกรมชลประทาน ในขณะที่ภายในชุมชนบ้านในบ้านและหัวเขาก็กมีการจัดการทรัพยากรภายในอย่างเข้มข้น ทั้งทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรธรรมชาติด้วยระบบเครือญาติ ทำให้ภายในระบบเครือญาติปรากฏรอยปริร้าวขึ้นในกลุ่มผู้นำอันสืบเนื่องมาจากการปรับสร้างมัสยิดใหญ่ หรือมัสยิดกลางของชุมชน ปัญหายาเสพติดก็เริ่มแทรกซ้อนเข้ามากับการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ทศวรรษ 2520 – ปัจจุบัน : ยุคโพพงพางใต้ดิน : ชุมชนดิ้นรนต่อสู้ ในสมัยของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติต้นทศวรรษ 2520 เมื่อ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ชาวสงขลาบ่ออย่างเป็นผู้เฒ่าของประเทศไทย รัฐมีนโยบายพัฒนาสงขลาและหาดใหญ่ให้เป็นเมืองหลักของภาคใต้⁽²⁾ ทำให้มีสะพานติณสูลานนท์เกิดขึ้นเชื่อมต่อกับถนนหลวงสายสงขลา – ระโนด พร้อมๆ กับการสร้างท่าเรือน้ำลึกสงขลาขึ้นที่ตำบลหัวเขา มีท่าเทียบเรือสามท่าที่สามารถรองรับสินค้าได้ถึง 1,100,000 ตันต่อปี อีกทั้งมีท่าเทียบเรือประมงขององค์การสะพานปลาในบริเวณท่าสะพาน ท่าเทียบเรือของกองทัพเรือและท่าเทียบเรือของสำนักงานเจ้าท่าภูมิภาคที่ 4 ตั้งในบริเวณฐานทัพเรือสงขลา สิ่งก่อสร้างเหล่านี้เกิดขึ้นในบริเวณทะเลสาบสงขลาตอนล่างทั้งสิ้น ส่งผลให้ฝั่งเมืองสงขลาบ่ออย่างและหาดใหญ่กับฝั่งสิงหนครติดต่อกันอย่างง่ายดาย การลำเลียงสินค้าจากต่างประเทศ กรุงเทพฯ และเมืองต่างๆ เข้าสู่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นไปได้สะดวกและคล่องตัวขึ้นอย่างมาก หลักฐานของทางราชการ⁽³⁾ ระบุว่าในปี 2543 มีการใช้บริการขนส่งสินค้าผ่าน

¹เวทีเสวนาชาวบ้าน “ชุมชนบ้านในบ้านและชุมชนหัวเขา” อ่างแล้ว. และสัมภาษณ์ นายหะยี ยีหมาน, นางสุพิยะ ภาคภูมิเกียรติยศ, นายหมาด หัสชา, อ่างแล้ว. และนางหวัน วงศ์หมัดทอง ภรรยาอดีตผู้ช่วยนายบ้าน, 60 ปี 168/1 หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 5 เมษายน 2544.

²อุดม หนูทอง, “สะพานติณสูลานนท์” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 16, หน้า 7904.

³จังหวัดสงขลา, ข้อมูลจังหวัดสงขลา ปี 2544. (กรุงเทพฯ : สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล, 2544), หน้า 28.

ท่าเรือน้ำลึกสงขลา จำนวน 1,185,424 ตัน จึงจำเป็นต้องมีการขยายท่าเรือน้ำลึกสงขลาให้สามารถรองรับสินค้าได้มากขึ้น ในขณะที่อยู่ระหว่างการศึกษาค้นคว้าผลกระทบสิ่งแวดล้อมและออกแบบรายละเอียด

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการจัดการทรัพยากรลักษณะต่างๆ ดังกล่าวจะทำให้การคมนาคมของชุมชนบ้านในบ้านและหัวเขามีความคล่องตัวและสะดวกสบายขึ้นอย่างมาก โดยเฉพาะกับตลาดบ่อทราย แต่ในอีกด้านหนึ่ง ผู้คนในชุมชนเหล่านี้⁽¹⁾ มองว่าเป็นสิ่งที่ทำให้คลื่นในทะเลสาบสงขลาสูงขึ้นกว่าเดิม ให้ผลผลิตของสัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากการปิดปากกระวะ ประกอบกับประมาณ พ.ศ.2534 – 2535 มีกลุ่มคนจีนมาจัดตั้งโรงสาหร่ายขึ้นในชุมชนบริเวณหน้าโรงเรียนวัดบ่อทราย รัชชื้อสาหร่ายสดจากทะเลสาบ ที่เรียกกันว่า “สาหร่ายหางหมา” โดยเพิ่มราคาให้จากกิโลกรัมละ 50 สตางค์ เป็น 5 บาท เพื่อนำไปตากแห้งขายหาบละ 300 – 400 บาท แก่พวกปัตตานี กลันตัน ตรังกานู และญี่ปุ่น ในขณะที่เดียวกันฝ่ายรัฐโดยกรมชลประทานก็มีความพยายามจะสร้างเขื่อนกั้นน้ำเค็มในทะเลสาบสงขลาขึ้นมาอีก⁽²⁾ กลุ่มโพงพางนอกจากสังเกตเห็นว่าผลผลิตลดลงอย่างรวดเร็วแล้ว ยังสังเกตเห็นว่า “หญ้ายูน” ใน “เลของเรา” ก็ค่อยๆ สูญหายไป และยังคงทำ “ล่องโพงพาง” ต่อไปโดยมิได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการเช่นยุคสมัยที่ผ่านมา กลุ่มโพงพางจึงเปลี่ยนแปลงไป จำแนกได้เป็นสามกลุ่ม⁽³⁾ คือ กลุ่มจับสัตว์น้ำขายของสด กลุ่มแม่ค้ารับซื้อของสดมาทำผลิตภัณฑ์ต่างๆ หลากหลายกว่าเดิม และกลุ่มแม่ค้ารับซื้อผลิตภัณฑ์ไปขายต่อในตลาดบ่อทราย

ว่ากันว่า⁽⁴⁾ การทำล่องโพงพางในลักษณะดังกล่าว ฝ่ายรัฐพยายามขอให้กลุ่มโพงพางเลิกล่องโพงพางบริเวณปากทะเลสาบ สัญญาว่าจะให้ที่ดินบริเวณคลองหอยโข่งควิวเรือทะเล 18 ไร่ จำนวน 60 ครัวเรือน พยายามจัดสรรที่ดินทำกินให้ในนิคมท่าสะพาน นิคมควนกาหลง – สตูล สุคีรินทร์ – นราธิวาส ปลายพระยา – กระบี่ พร้อมๆ กับหาเงินสนับสนุนการเลี้ยงปลาในกระชังแทน มีจำนวนไม่น้อยที่สามารถสะสมทุนได้ แต่ส่วนใหญ่ยังคงปักหลักอยู่ในถิ่นเดิม และยังคงทำล่องโพงพางต่อไปภายใต้การรับรู้ของกลไกรัฐ กลุ่มประมงอวนลากและอวนรุนประมงสมัยใหม่ที่มีความพร้อมมากกว่ากัน พยายามเข้ามาเจรจาขอให้ยกเลิกล่องโพงพางเหมือนกัน กลุ่มล่องโพงพางจึงจำเป็นต้องระแวงระวังในการดักโพงพางมากยิ่งขึ้น เพราะ ล่องโพงพางเหล่านี้ก็กลับกลายเป็นโพงพางเถื่อน หรือโพงพางใต้ดินไปโดยปริยาย

¹ เวทีเสวนาชาวบ้าน “ชุมชนบ้านในบ้านและชุมชนหัวเขา”, อ้างแล้ว.

² โปรดดูรายละเอียดในเอกสารสรุปการสัมมนาเขื่อนกั้นน้ำเค็มทะเลสาบสงขลา, อ้างแล้ว.

³ เวทีเสวนาชาวบ้าน “ชุมชนบ้านในบ้านและชุมชนหัวเขา”, อ้างแล้ว. และสัมภาษณ์ นายสุรศักดิ์ พิทักษ์คัคณานต์, อ้างแล้ว. และ นางวัน วงศ์หมัดทอง แม่บ้านของอดีตผู้ช่วยนายบ้าน, 60 ปี 168/1 หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 5 เมษายน 2544.

⁴ เวทีเสวนาชาวบ้าน “ชุมชนบ้านในบ้านและชุมชนหัวเขา”, อ้างแล้ว. และสัมภาษณ์ นายมหาตม์ หัสชา, อ้างแล้ว. และ นายร้อแจก บุณันวิจิตร, อ้างแล้ว.

ในสถานการณ์ต่างๆ ดังกล่าว กลุ่มล่องโพงพาง⁽¹⁾ จำนวนหนึ่งเริ่มมองเห็นว่า “เลแคบลง” และค่อยๆ ตื้นขึ้นด้วย การทำมาหากินยากขึ้นทุกวัน ต่างเริ่มอพยพออกไปหาอาชีพนอกชุมชน อีกจำนวนหนึ่ง

เริ่มตระหนักในคุณค่าของการศึกษา เมื่อบุตรหลานจบการศึกษาภาคบังคับจากโรงเรียนวัดบ่อทรัพย์ และโรงเรียนบ้านหัวเขาโรงเรียนในชุมชนแล้ว ก็พยายามดิ้นรนหาทางให้ได้เรียนในระดับสูงต่อไปในตัวเมืองสงขลา หาดใหญ่ ในต่างถิ่นต่างแดนอิสลาม จำแนกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มเรียนสายสามัญมีประมาณร้อยละ 40 ในระดับมัธยมเรียนสายศาสนาควบคู่ด้วยในหาดใหญ่ ยะลา บัตตานี นราธิวาส และได้ศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาในภาคใต้ กรุงเทพฯ และต่างประเทศหลากหลายสาขามากขึ้นกลุ่มหนึ่ง อีกกลุ่มหนึ่งเรียนทางสายศาสนาประมาณร้อยละ 60 มีจำนวนหนึ่งไปศึกษาต่อในประเทศอิสลาม เช่น อียิปต์ ปากีสถาน ซาอุดีอาระเบีย บ้างก็ไปเปิดเปาะเนาะในอำเภอจะนะ ส่วนหนึ่งไปจัดการศึกษานอกระบบ เช่น เปิดวิทยาลัยในแพ สอนเรื่องการเลี้ยงกุ้งควบคู่กับการสอนให้รู้จักคุณค่าของศาสนาและความเป็นมนุษย์⁽²⁾ หรือจัดทำเอกสารเผยแพร่ในนามสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสงขลา ที่เน้นย้ำการปฏิรูปสตรีผู้ศรัทธาอิสลาม หรือในนามขององค์กรระหว่างประเทศ ดังตัวอย่างในเอกสารที่เผยแพร่⁽³⁾ และคำให้สัมภาษณ์⁽⁴⁾ ของ Ezzat Hassane Al. Salamoony ผู้อำนวยการสำนักงานองค์กรเพื่อการพัฒนาโลกอิสลามระหว่างประเทศคูเวตและไทย ส่งผลให้ชุมชนบ้านในบ้านคูประหนึ่งเป็นห้องรับแขกของตำบลหัวเขาเป็นที่พักพิงรับรองเพื่อนพ้องมุสลิมต่างแดนและบุคคลทั่วไป

สำหรับภายในชุมชนบ้านในบ้าน มีการฟื้นฟูการค้าทองคำไปทั่วตำบลหัวเขา คำอัญมณี คำเพชรที่มีเครือข่ายทั่วประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะโลกอิสลาม เห็นบทบาทผู้หญิงที่ดูเด่นขึ้น มีอิสลามเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และสามารถใช้ความเป็นมุสลิมต่อรองทางการเมืองได้ทุกกรณี รูปธรรมที่ชัดเจน คือ มีการเดินขบวนประท้วงถี่ขึ้น เชื้อสายกลุ่มผู้นำได้รับเลือกเป็นประธานกรรมการอิสลามประจำ

¹เวทีเสวนาชาวบ้าน “ชุมชนบ้านในบ้านและชุมชนหัวเขา”, อ่างแล้ว. และสัมภาษณ์ นายเส็น คงคาลิหมิน และ นายอดุลย์ คงคาลิหมิน, อ่างแล้ว.

²การประชุมศิษย์เก่าโรงเรียนบ้านหัวเขาและชาวบ้านตำบลหัวเขา, อ่างแล้ว.

³โปรดดูรายละเอียดใน เจ๊ะเหล๊ะ แยกพงศ์ “คุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์” เอกสารประกอบการอบรมเยาวชนชนตามโครงการ “ปลูกจิตสำนึกที่ดีในการสร้างครอบครัวแก่หนุ่มสาว” ของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสงขลา (เอกสารอัดสำเนา), ฎ็อบรอนีย์ บิลลาเตะ, สายรัก – สายชีวิต (สงขลา : สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสงขลา), มปป., วารสารอัน – นูร์ ปีที่ 1 – 2 (ตุลาคม 2543 – มีนาคม 2544) ของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสงขลา และ วารสารอัด – ตะวะฮีย์ ปีที่ 1 – 3 (สิงหาคม 2541 – สิงหาคม 2543) ของมูลนิธิการพัฒนาสังคม สำนักงานองค์กรเพื่อการพัฒนาโลกอิสลามคูเวต ประจำประเทศไทย.

⁴สัมภาษณ์ Ezzat Hassane Al. Salamoony ผู้อำนวยการองค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศคูเวตและไทย, 5 หมู่บ้านไทยสมุทร ถนนเพชรเกษม ตำบลควนลัง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 24 เมษายน 2544.

จังหวัดสงขลาต่อเนื่องกันมาร่วมยี่สิบปีคนหนึ่ง อีกคนหนึ่งได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาจังหวัดสงขลา แต่ภายในกลุ่มผู้นำมีความขัดแย้งกันสูงและส่งผลกระทบต่อปัญหาสังคมทุกกรณีเช่นกัน โดยเฉพาะปัญหาหายาเสพติด

กลายเป็นปัญหาหนามยอกอกจนทุกวันนี้ ทั้งๆ ที่มีความพยายามใช้ศาสนาบำบัดในนามของหมู่บ้านอะฮ์มัดมารวมสองปี⁽¹⁾ และเริ่มดำเนินการใหม่ในนามของชมรมศิษย์เก่าโรงเรียนบ้านหัวเขา⁽²⁾ ประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสงขลามีความเห็น⁽³⁾ ชาวหัวเขายังเกาะติดในการประมงเหมือนติดยาทันใจ จริงๆ แล้วกลไกของรัฐมิได้เข้มงวดในโพรงทางใต้ดิน เพราะจะเสียหลักรัฐศาสตร์ แต่ที่ดูเหมือนเป็นทางตันเนื่องจากจำนวนประชากรเพิ่มเร็วมากมีถึง 2,000 ครัวเรือน ใน 4 หมู่บ้านมุสลิม (หมู่ที่ 3 – 6) ในพื้นที่แคบๆ เพียง 20 ไร่ เครื่องมือประมงทำลายทรัพยากร ทะเลสาบก็ตื้นเขินปราศจากการฟื้นฟู หรือเป็นเพียงความอุดมสมบูรณ์ที่เคยมี ในขณะที่มีความสมดุลเปลี่ยนแปลงไป ปัญหาจึงใหญ่โตเกินกว่าองค์กรท้องถิ่นจะเข้าไปดูแลได้ มีช่องว่างในการพัฒนา ทำให้มีปัญหาหมักหมมมาตลอด ประการสำคัญคือ ชุมชนมีความผูกพันกันเหนียวแน่น ดำเนินการใดกระทบถึงกันหมด เช่น ใครใช้ชีวิตในทางบวกกลบอย่างไร เป็นที่รู้จักกันหมด ดีในส่วนหนึ่งแต่เกิดปัญหาสังคมได้ง่าย “ถ้าสาวย่านักไหว่ไปทั้งต้น เพราะเป็นสังคมระบบเครือญาติรับรู้ซึ่งกันและกัน ถ่ายทอดถึงกันสูง คนว่างงานมาก มีวัฒนธรรมบูชาลูกหลาน ต่างไม่ยอมกัน จึงอยากให้มีการย้ายถิ่นฐาน ถือว่าการโยกย้ายแต่ละครั้งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดี ต่อสู้ให้เต็มที่ เพราะไม่มีเรื่องจะกลับอีกแล้ว”

นอกจากนั้น ในเดือนมีนาคม 2545 ประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสงขลาตั้งกล่าวได้พยายามสร้างเครือข่ายของชุมชนบ้านโนนบ้าน และเพิ่มพลังความเป็นมุสลิมสู่ไลมานแก่ชุมชน โดยเป็นประธานอำนวยการการระดมทรัพยากรเพื่อ “มัสยิดกลางสุลต่านสุลัยมาน ซาห์ ประจำอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา” ณ หมู่ที่ 1 ตำบลหัวเขา ปรางภูนาม⁽⁴⁾ ผู้สนับสนุนมากมายทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับสากล

อันที่จริงในช่วงปี 2533 – 2540 มีโครงการของรัฐเข้ามาประมาณ 10 โครงการ จาก 7 – 8 องค์กร⁽⁵⁾ ฝ่ายปกครองจังหวัดสงขลาระบุว่า ชุมชนหัวเขาเป็นเขตพิเศษที่มีปัญหาเป็นอันดับที่หนึ่งของจังหวัดสงขลา แต่แล้วกลับมีกระแสเสียงจากฝ่ายรัฐว่าต้องปล่อยไป เพราะเป็นเหมือน “ข้อจากมุงทุ่ง” ฝ่ายชุมชนก็มองว่าฝ่ายรัฐไม่จริงใจ ทำให้องค์กรเพื่อการพัฒนาโลกอิสลามของประเทศคูเวตพยายามเข้ามา

¹ สัมภาษณ์ นายร่อเณก บุลินวิจิตร, อ้างแล้ว.

² การประชุมศิษย์เก่าโรงเรียนหัวเขาและชาวบ้านตำบลหัวเขา, อ้างแล้ว.

³ สัมภาษณ์ นายอาคิส พิทักษ์คุมพล, อ้างแล้ว.

⁴ แผ่นปลิว “มัสยิดกลางสุลต่านสุลัยมาน ซาห์ ประจำอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา”

(สงขลา : ชานเมืองการพิมพ์หาดใหญ่, มปป.).

⁵ สัมภาษณ์ นายสมปอง ยอดมณี, อ้างแล้ว. และ นางพนิตสิรี คุปต์กาญจนากุล อดีตเจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาประชากรและสิ่งแวดล้อมตำบลหัวเขา, 38 ปี 164/24 หมู่ที่ 4 ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมืองจังหวัดสงขลา 27 เมษายน 2544.

ภาพที่ 4 - หนองน้ำในตำบล...

แผนที่ 6 : แผนที่แสดงเครื่องมือกระชับอำนาจของภาครัฐ พ.ศ. 2439 - 2534

บทบาท ในที่สุดชุมชนโดยเวทีเสวนา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2545 ได้เริ่มตระหนักว่าจะต้องร่วมกันประสานจากปัญหาภายในก่อนจึงจะแก้ปัญหาอื่นๆได้ ซึ่งคล้ายๆกับที่ชุมชนพยายามดิ้นรนหาทางออกเองด้วยชมรมศิษย์เก่าโรงเรียนบ้านหัวเขาก่อนหน้านี้ไม่นานนัก

ดูจะถูกต้องหากจะกล่าวว่า ในยุคโง่งงโง้งโง้งนี่สะท้อนถึงการดิ้นต่อสู้ของชุมชนบ้านโนบ้านและการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชนที่เป็นไปอย่างเข้มข้นกว่าสองยุคสมัยที่ผ่านมา โดยมีนัยทางชาติพันธุ์จีน แยก ไทย ผ่างอยู่เสมอ จึงเป็นประเด็นนำศึกษาว่า ฝ่ายรัฐดำเนินการมาอย่างไรที่มีส่วนทำให้สถานการณ์เป็นเช่นนี้

บ้านโนบ้านกับการเมืองภาครัฐ พ.ศ.2439 – 2534

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของชุมชนบ้านโนบ้านตั้งแต่ปี 2439 – 2534 นั้น จัดได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่แทรกซ้อนอยู่ในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของภาครัฐในปี 2439 – 2534 โดยเป็นการเมืองภาคประชาชนที่แทรกซ้อนในการเมืองภาครัฐ เนื่องจากในช่วงนี้ชุมชนบ้านโนบ้านอยู่ในพื้นที่การปกครองของอำเภอเมืองสงขลามาทบตลอด เพิ่งแยกมาเป็นพื้นที่ในการปกครองของอำเภอสิงหนครเมื่อ พ.ศ.2531⁽¹⁾ นี้เอง คำตอบของคำถามดังกล่าวจึงมีนัยในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของภาครัฐตั้งแต่ พ.ศ.2439 – 2534 การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของภาครัฐในช่วงนี้เป็นการเติบโตของระบบราชการสมัยใหม่ ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ ระบบศักดินาที่ฝังลึกในแนวคิดแบบทุนนิยมโดยกลไกของรัฐตามช่วงจังหวะภาวะของผู้นำ สามารถมองเห็นถึงการยึดตัวบุคคลมากกว่าหลักการมากกว่ากฎหมาย ส่งผลให้ชุมชนมีปฏิกริยากว้างไกลและซับซ้อนหลากหลายรูปแบบตามทำเลที่ตั้งของชุมชน เพื่อเข้าใจถึงเรื่องราวดังกล่าวจะแบ่งการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของภาครัฐในปี 2439 – 2534 ได้เป็นสามระยะตามเครื่องมือที่ใช้กระชับอำนาจ การใช้อำนาจและการบริหารจัดการทรัพยากรดังต่อไปนี้

ระยะแรก พ.ศ.2439 – 2458 : ยุคสมัยของทางเรือ จัดได้ว่าเป็นระยะก่อตั้งตัวของระบบราชการสมัยใหม่ ภายใต้การบังคับบัญชาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย โดยในระยะแรกตั้งแต่พ.ศ.2439-2449⁽²⁾ ทรงส่งพระยาสุขุมนัยวินิต(ปั้น สุขุม)เลขานุการของกระทรวงมหาดไทยมาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันออกแทบทั้งหมดนับตั้งแต่เมืองนครศรีธรรมราชไปจนถึงแดนมลายูของอังกฤษ มีศูนย์บัญชาการอยู่ที่เมืองสงขลา มุ่งแก้ปัญหาทางการเมืองมากกว่าทางเศรษฐกิจและสังคม มีปฏิกริยาขัดขืนต่อข้อบังคับมากมาย โดยเฉพาะบริเวณเจ็ดหัวเมือง จนต้องแยกไปตั้งเป็นมณฑลปัตตานีในปี 2449 และมีการเปลี่ยนแปลงตัวข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นพระยาชลบุรานุรักษ์

¹พรศักดิ์ พรหมแก้ว และ จริญญา เสงี่ยม, “อำเภอสิงหนคร” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 16, หน้า 7996.

²โปรดดูรายละเอียดใน ณรงค์ นุ่นทอง, “การปฏิรูปการปกครองของมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยพระยาสุขุมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ.2439 – 2449)” ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520.

(เจริญ จารุจินดา) ตั้งแต่ปี 2450 – 2453 แต่ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะนอกจากเป็นการตัดทอนอำนาจ การใช้อำนาจ และการบริหารจัดการทรัพยากรของกลุ่มผู้มีอำนาจเดิมแล้ว ข้าหลวงเทศาภิบาลทั้งสองคนนี้ต่างเป็นสามัญชน⁽¹⁾ จึงไม่ได้รับการยอมรับจากตระกูล ณ สงขลา กลุ่มผู้มีอำนาจเดิมที่เป็น “เจ้านาย” ของท้องถิ่นมากระยะยาวนาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ปรับเปลี่ยน แต่งตั้งให้เข้ามาแทน คือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ราชปลัดทูลฉลอง และเจ้ากรมพลัมภัง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งทรงสำเร็จวิชาการปกครองมาจากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ มาสานต่อตั้งแต่ปี 2453 – 2468 ในช่วงปี 2453 – 2458 ทรงเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลหรือ สมุหเทศาภิบาลและปี 2458 – 2468 ทรงเป็นอุปราชปักษีใต้ ซึ่งบังคับบัญชาสมุหเทศาภิบาลในภูมิภาคนี้ทั้งหมด แล้วขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงบัญชาการอยู่ที่สงขลาตั้งเดิม

ในช่วงปี 2439 – 2458 นี้ กระทรวงมหาดไทยมีอำนาจในการบริหารจัดการทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชน ข้าหลวงเทศาภิบาลจึงมีอำนาจมาก เครื่องมือกระชับอำนาจดูเหมือนจะเป็นกฎหมาย การคมนาคมและการศึกษา แต่เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านการเงินและบุคลากร จำเป็นต้องผ่อนผันการปฏิบัติตามกฎหมาย ส่งผลให้รัฐไทยกับท้องถิ่นต้องประนีประนอม และแบ่งปันผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ประกอบกับมีตัวแปรสำคัญยิ่ง คือ ภัยคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก⁽²⁾ แม้ว่าในปี 2439 รัฐบาลอังกฤษและฝรั่งเศสร่วมกันลงนามในสนธิสัญญา Anglo – French Entent รับรองอธิปไตยของไทย ซึ่งเท่ากับเป็นหลักประกันว่า หากเกิดเหตุการณ์ใดๆ ขึ้น ประเทศไทยจะอยู่รอด อย่างไรก็ตามความอยู่รอดของไทยมิได้หมายถึงเอกราชอยู่รอด หากหมายถึงว่า ประเทศไทยจะต้องก้าวไปข้างหน้าด้วย แต่ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ไทยกำลังเผชิญต่ออุปสรรคนานัปการที่ขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของประเทศ โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับอังกฤษ ต้องมีการเจรจาทางการทูต เพื่อแก้ปัญหาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต เรื่องปฏิญญาลับระหว่างไทย – อังกฤษ พ.ศ.2440 และเรื่องอธิปไตยของไทยเหนือรัฐมลายูทางเหนือ ซึ่งประกอบด้วย รัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส

ปฏิญญาไทย – อังกฤษ พ.ศ.2440 มีสาระสำคัญ คือ ตกลงกันว่า ไทยจะไม่ยอมให้ชาติใดชาติหนึ่งเข้ามาเช่าซื้อหรือถือกรรมสิทธิ์เหนือดินแดนไทยบริเวณใต้ตำบลบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ลงไป โดยปราศจากการเห็นชอบของรัฐบาลอังกฤษ และฝ่ายรัฐบาลอังกฤษตกลงจะให้ความคุ้มครองทางทหารแก่ไทยในกรณีที่ถูกรุกรานจากชาติอื่น ซึ่งโดยพฤตินัยหมายถึงฝรั่งเศสนั่นเอง ปฏิญญาลับฉบับนี้ส่งผลต่อการดำเนินงานด้านการคมนาคมระหว่างหัวเมืองปักษีใต้กับกรุงเทพฯ กล่าวคือ ทำให้บริษัทอีสต์เอเชียติกของเดนมาร์กได้เป็นผู้ผูกขาดการเดินเรือเมล์ในปี 2441⁽³⁾ เพื่อถ่วงดุลย์มหาอำนาจ เพราะเดนมาร์กไม่มีที่ท่าว่า

¹ ชาลี ศิลปรัตน์, “การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชภายใต้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ (พ.ศ.2453 – 2468)” ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529, หน้า 22 – 25.

² โปรดดูรายละเอียดใน แกมสุข นุ่มนนท์, การเมืองและการต่างประเทศในประวัติศาสตร์ไทย. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2524), หน้า 106 – 120.

³ สารูป ฤทธิ์ชู “การเมืองการปกครองของมณฑลชุมพร พ.ศ.2439 – 2468” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526, หน้า 122 – 123.

จะคุกคามอธิปไตยของไทย และพระราชวงศ์ของเดนมาร์กยังเกี่ยวข้องเป็นพระญาติกับราชวงศ์ของอังกฤษ และรัสเซีย ซึ่งเป็นมหาอำนาจ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระราชวงศ์ไทยและเดนมาร์กดำเนินไปอย่างสนิทชิดชอบ รัฐบาลไทยจึงอนุญาตให้บริษัทอีสต์เอเชียติกตัวแทนทางการค้าของรัฐบาลเดนมาร์กเข้าไปมีผลประโยชน์ในหัวเมืองมลายูเขตอิทธิพลของอังกฤษ โดยให้เหมาเหมลหรือรับส่งไปรษณีย์ภัณฑ์ของทางราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันออก ตั้งแต่ปี 2441 เป็นต้นไป มีเงื่อนไขว่าเรือของบริษัทจะต้องรับบรรทุกไปรษณีย์ภัณฑ์ของทางราชการ พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่พนักงานของกรมไปรษณีย์ทีละ 2 คน โดยแะรับจากเมืองฝั่งตะวันออกสิบเมือง คือ กำเนิดนพคุณ ชุมพร หลังสวน ไชยาหรือกาญจนดิษฐ์ นครศรีธรรมราช สงขลา ตานี สายบุรี กัลันตัน และตรังกานู เดือนละ 1 ทีเยว แต่ทำงานปีละ 8 เดือน รัฐบาลไทยจะเป็นผู้จ่ายเงินเองตามกำหนด 3 ระยะ คือ เดือนละ 1,000, 900, 800 บาท ในปีที 1, 2, 3 ตามลำดับ จนครบ 10 ปี ในเวลาต่อมาบริษัทขอเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขหลายครั้ง เพื่อให้ได้รับผลประโยชน์มากขึ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในบรรดาสิบเมืองทีเรือของบริษัทอีสต์เอเชียติกต้องแะนั้น ไม่ปรากฏชื่อเมืองพัทลุง ซึ่งในช่วงนั้นตั้งอยู่ที่ตำบลลำปำ ริมฝั่งทะเลสาบ เรือใหญ่เข้ามาไม่ได้ การติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองพัทลุงจึงเป็นไปได้ยาก แต่ไม่มีปัญหาในกรณีกับหัวเมืองใกล้เคียงเช่น มีเรือเหมลของคนไทยระหว่างเมืองสงขลา กับพัทลุง ส่งผลให้เกิดการค้าทางเรือระหว่างชุมชนทางฝั่งตะวันตกและทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา ส่วนทางบก⁽¹⁾ มีถนนหนทางข้ามช่องเขาบรรทัดจากพัทลุงไปเมืองตรังของมณฑลภูเก็ต จากสงขลาไปมณฑลไทรบุรี และเป็นทางเชื่อมหัวเมืองปักซีใต้ฝั่งตะวันออก – ตก เข้าด้วยกัน เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่เมืองพัทลุงในปี 2458 มีพระราชประสงค์อย่างหนึ่งทีจะทรงวิจารณ์ถึงทีตั้งเมืองพัทลุง เพราะสถานีรถไฟผ่านห่างจากตำบลลำปำ ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่ง ทีทำให้พัทลุงต้องย้ายเมืองตามเครื่องมือกระชับอำนาจของรัฐบาลไทยในช่วงนั้น โดยต้องย้ายจากตำบลลำปำมาตั้ง ณ ตำบลคูหาสวรรค์ ใกล้ๆกับสถานีรถไฟคูหาสวรรค์ในเวลาต่อมา ทางรถไฟสายใต้เริ่มลงมือสร้างในปี 2453 เป็นช่วงๆไประหว่างเมืองต่างๆเชื่อมทุกเมืองเข้าด้วยกัน และสร้างเรียบร้อยตามโครงการในปี 2458 สามารถเปิดเชื่อมกับทางรถไฟของอังกฤษในมลายูเมื่อปี 2461

ส่วนยานพาหนะ⁽²⁾ ทีวิ่งรับส่งผู้โดยสารระหว่างมณฑลภูเก็ตกับมณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลปัตตานีนั้นมี “เกวียนเทศา” โดยแะตามจังหวัด และอำเภอสำคัญๆ ทีถนนผ่านไปถึง เปิดบริการตั้งแต่ปี 2438 – 2458 เพิ่งยกเลิกเมื่อมีทางรถไฟติดต่อกับเมืองต่างๆ แล้ว สำหรับยานพาหนะทีใช้ในการคมนาคมทางบกภายในมณฑลนครศรีธรรมราช ยังคงใช้ช้าง ม้า รถม้า และโคเทียมเกวียน เป็นจำนวนมากกว่ารถยนต์ ซึ่งเป็นยานพาหนะสมัยใหม่และมีน้อยคน มีเฉพาะของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ และพ่อค้าคหบดีทีมีฐานะร่ำรวยไม่กี่คน

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 ม.1.4/10 จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักซีใต้ของสักซี พ.ศ.2458 (5 มิถุนายน 2458 – 25 กรกฎาคม 2458).

² ชาลี ศิลปรัศมี, อ้างแล้ว, หน้า 94.

จะเห็นได้ว่าเครื่องมือกระชับอำนาจในช่วง พ.ศ.2439 – 2458 นี้ ใช้เรือเมล์เป็นหลัก หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นยุคเรือเมล์ ทั้งของคนไทยและของเดนมาร์ก ซึ่งก็ถือสัญชาติไทย เพราะปรากฏหลักฐานว่าในช่วงปี 2444 – 2448 มิสเตอร์ดอนัลด์สจวต⁽¹⁾ กงสุลสยามเมืองลิเวอร์พูลคิดจะตั้งบริษัทเดินเรือกลไฟระหว่างกรุงเทพฯ กับสิงคโปร์ และจะให้เรืออีกสายหนึ่งต่อไปยังฮ่องกงด้วย โดยขอให้รัฐบาลไทยช่วยออกเงิน “สับเวนชัน” เกือบสามหมื่นบาทต่อปี 17 บาท มีพระราชกระแสว่า “เสียไม่เท่าประโยชน์ ที่จะได้ให้บอกเปิดไป” หลังจากมีเอกสารโต้ตอบกันไปมาถึง 4 ปี ระหว่างราชเลขาณุกการ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงต่างประเทศ เพราะเกรงว่าจะมีปัญหากับฝรั่งเศสหากอนุญาตในยุคเรือเมล์นี้เห็นสภาพถึงความเติบโตทางการค้าของอำเภอปากพนัง เมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาจึงเมืองสงขลา ดังในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นรายงานในที่ประชุมรักษาพระนคร เมื่อคราวเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลตะวันตก เดือนมิถุนายน พ.ศ.2448 มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“ถึงปากพนัง แม่น้ำโตราวสักแม่น้ำเจ้าพระยากรุงเทพฯ ... มีจำนวนพลเมืองถึง 46,000 เศต มีเงินมาก เป็นเงินไหลล้าเป็นพื้น ... อำเภอปากพนังนี้ได้ทราบอยู่แล้วว่าเป็นที่สำคัญอย่างไร แต่เมื่อไปถึงที่ยังรู้สึกว่าจะตามที่เราคาดเดานั้นผิดไปเป็นอันมาก ไม่นึกว่าจะใหญ่ถึงเพียงนี้ น้ำตื้นมีอยู่แต่ที่ดอนปากแม่น้ำประมาณสัก 200 เส้น เข้าไปข้างในน้ำลึกตลอด จนถึงน้ำโรงสีไฟ... เทียบกับเมืองสงขลา เงินผลประโยชน์แต่อำเภอเดิวนี้น้อยกว่าเมืองสงขลาอยู่ 20,000 บาท เท่านั้น บรรดาเมืองท่าในแหลมมลายูฝั่งตะวันออก เหนจะไม่มีแห่งใดดีเท่าปากพนัง มีขีดช่องอยู่ก็แต่ที่ปากอ่าวตื้น เรือใหญ่เข้าไม่ได้”⁽²⁾

ในยุคก่อตัวของระบบราชการสมัยใหม่และยุคเรือเมล์ของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา นี้ แม้แต่กิจการทางศาสนาที่ถูกต้องเข้ามา⁽³⁾ โดยใช้วัดเป็นโรงเรียนสมัยใหม่ แต่ก็ยังคงใช้พระเป็นผู้สอน เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องเงินและบุคลากรเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่ง จนกล่าวได้ว่าระบบราชการสมัยนี้ ทำให้รัฐไทยสามารถเข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคลในระดับหนึ่ง

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 บ.1.2/2 เรื่อง กัมปนีเดินเรือระหว่างสิงคโปร์กับกรุงเทพฯ 25 มีนาคม 120 – 23 สิงหาคม 124.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ม.1.1/17 ร่างพระราชหัตถ์เป็นรายงานเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลตะวันตก เดือนมิถุนายน ศก 124.

³ วารุณี โอสถารมย์, “การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411 – พ.ศ.2475” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524, หน้า 117 – 118.

ระยะที่สอง พ.ศ.2458 – 2504 : ยุคสมัยของทางรถไฟหลวง มีลักษณะทางการเมืองที่เด่นชัดสองประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก จัดเป็นยุคสมัยของเส้นทางรถไฟหลวงสายใต้ ดังปรากฏหลักฐานชัดเจน⁽¹⁾ เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมณฑลพิษณุโลก แม้ว่าจะเสด็จทั้งทางรถไฟ ทางรถยนต์ ทางช้าง ทางเรือ แต่ทรงให้ความสำคัญกับการเสด็จทางรถไฟมากเป็นพิเศษ โดยเสด็จถึงสองครั้งในระยะเวลาไล่เลี่ยกันในปี 2458 และในปี 2460 ทั้งๆ ที่ทรงมีพระประสงค์จะเสด็จในคราวเดียวให้ทั่วมณฑลพิษณุโลกในลักษณะเสด็จตรวจราชการ แต่เนื่องจากทางรถไฟสายกลางบางส่วนตั้งแต่ชุมพรถึงทุ่งสงยังไม่แล้วเสร็จในปี 2458 ในส่วนนี้ทรงรอให้แล้วเสร็จจึงเสด็จในปี 2460 และเป็นที่น่าสังเกตว่าเฉพาะในส่วนของมณฑลนครศรีธรรมราชมีสายแยกจากสายกลางที่ตัดจากกรุงเทพฯ ถึงชายแดนไทยบริเวณพรมแดนเมืองกลันตันมลายูของอังกฤษ จำนวนถึง 4 สาย คือ สายแยกที่ตำบลทุ่งสงไปยังเมืองตรัง สายแยกจากตำบลร่อนพิบูลย์ไปยังเมืองนครศรีธรรมราช สายแยกที่ตำบลอุตะเถาอำเภอน้ำพรหมของเมืองสงขลา และสายแยกจากตำบลอุตะเถาไปยังเมืองสตูลจตุรพรมแดนเมืองไทรบุรีเขตมลายูของอังกฤษอีกเมืองหนึ่ง ซึ่งเป็นเส้นทางเชื่อมดินแดนสองฝั่งทะเลตะวันออก – ตกเข้าด้วยกัน เส้นทางเหล่านี้ค่อยๆ เข้ามาแทนที่ของเดิม ดังปรากฏหลักฐานในปี 2466 ว่า เส้นทางบกอื่นๆ จะจัดทำต่อเมื่อป้อนประโยชน์ของทางรถไฟส่วนทางน้ำไม่มีการทนุบำรุงเลย ทั้งๆ ที่ “*เป็นประโยชน์สำคัญแก่ประชาชนพลเมืองเป็นอย่างมาก*”⁽²⁾

เส้นทางรถไฟหลวงสายใต้ดังกล่าว จะเป็นการกระชับหัวเมืองพิษณุโลกให้เข้ามาใกล้ชิดรัฐบาลที่กรุงเทพฯ อย่างแน่นแฟ้นมากขึ้น ยิ่งมีการคมนาคมรวดเร็วขึ้นเท่าใด ความปลอดภัยทางด้านการเมือง การปกครองก็เพิ่มมากขึ้น การผลิตก็ค่อยๆ เปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อพอกอยู่พอกกิน อย่างกรณีของข้าว และการจับสัตว์น้ำเป็นการผลิตเชิงเดี่ยวขึ้นมาอย่างกรณีของแร่ดีบุก วุลแฟรมและยางพารา โดยมีศูนย์รับส่งที่ชุมทางรถไฟอุตะเถาหรือหาดใหญ่ เพื่อส่งต่อไปยังเขตมลายูของอังกฤษ ส่งผลให้เกิดชุมชนใหม่ๆ และโรงสีไฟของคนจีนในแถบสถานีรถไฟ เช่น ทุ่งสง ร่อนพิบูลย์ ชะอวด ปากคลอง คูหาสวรรค์/สี่กั๊ก บางแก้ว

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 บ 1.4/10 จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมมณฑลพิษณุโลกของ สักซี พ.ศ.2458 8 มิถุนายน 2458 – 25 กรกฎาคม 2458, ร.6 บ 1.4/2 รายงานและระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสมณฑลพิษณุโลก พ.ศ.2458 – 2460 (28 ธันวาคม 2454 – 28 ธันวาคม 2459), ร.6 บ.1.4/12 ข้าราชการหัวเมืองมณฑลพิษณุโลกถวายไชยมงคลและถวายของในการเสด็จหัวเมืองมณฑลพิษณุโลก พ.ศ.2458 (11 มิถุนายน 2458), และ พิศมัย นันทแสง, “ระบบเทศบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ.2436 – 2476” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536, หน้า 98 – 108.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 ม.13.2/2 เจ้าพระยามรราชเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย – พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 7/2022 วันที่ 28 มิถุนายน 2466.

หารเทา ความเนียง บางกล้า หาดใหญ่ คนจีนเหล่านี้อพยพมาจากสงขลา ปีนัง สิงคโปร์ โดยเฉพาะหาดใหญ่ เติบโตอย่างรวดเร็วจนแทนที่ปากพ่องในที่สุด จนกล่าวได้ว่ารถไฟหลวงสายใต้เป็นยุทธศาสตร์ทางการเมืองมากกว่าทางเศรษฐกิจทั้งของไทย อังกฤษ ญี่ปุ่น ในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง และเป็นที่มาของเศรษฐกิจนอกระบบ อีกทั้งส่งผลให้หัวเมืองปักษ์ใต้ หันหน้าไปทางทิศใต้ (มลายู) มากกว่าทางทิศเหนือ (กรุงเทพฯ) แต่เส้นทางรถไฟหลวงสายนี้ได้ส่งผลให้ปากพ่อง นครศรีธรรมราช ห่างออกไปจากบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ส่วนอำเภอจะนะ อำเภอเทพาของสงขลา ก็กลับไปใกล้ชิดกับปัตตานีมากกว่าสงขลา ความเป็นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างปัจจุบันเริ่มปรากฏเค้าโครงขึ้นมา

ประการที่สอง การฟื้นฟูระบบอุปถัมภ์และระบบศักดินา ช่วงปี 2458 – 2504 นี้ ระยะเวลาๆ ดูเหมือนรัฐพยายามจะเร่งรัดการปฏิบัติตามกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคลของท้องถิ่นให้มากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันกลับผ่อนผันให้โอกาส เลือกปฏิบัติแก่ผู้ใกล้ชิด จึงเท่ากับเป็นการทำลายระบบราชการสมัยใหม่ และส่งผลให้ระบบอุปถัมภ์กลับคืนมาพร้อมๆ กับระบบศักดินาอย่างต่อเนื่อง ดังกรณีของสงขลาในฐานะเมืองแห่งราชสำนักเคลื่อนที่

การเสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อต้นปี 2458 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลา เนื่องจากทรงเห็นว่า “ที่สงขลาจัดการรับรองอย่างแข็งแรงมาก ที่นี้การเสด็จประพาสดำเนินการอย่างดียิ่งกว่าในมณฑลใดๆ ที่ได้เห็นมาแล้ว และข้าราชการทุกๆ แขนงสนธิสนมกลมเกลียวกันมาก เพราะเหตุมีพบบปะกัน อยู่เสมอในหน้าที่เสด็จ นับว่าการเสด็จเป็นผลสำเร็จสมปรารถนาอย่างบริบูรณ์เป็นที่น่าพอใจมาก”⁽¹⁾ ในปลายปีนั้นเองโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ทรงดำรงตำแหน่งอุปราชปักษ์ใต้ อีกตำแหน่งหนึ่ง ต่อมาก็โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เจ้าพระยาอมรราช (ปั้น สุขุม) เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและตำแหน่งนี้ก็สืบทอดโดยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยทั้งสองคนนี้ต่างเคยบังคับบัญชาขุนьяอำนาจของกรุงเทพฯ ที่สงขลา เหล่านี้ล้วนสะท้อนถึงสถานภาพของสงขลาได้เป็นอย่างดี

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อคราวเสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ในปี 2458 นั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชหัตถเลขาขนานนามสกุลแก่ข้าราชการมณฑลนครศรีธรรมราชอย่างต่อเนื่องคราวละหลายๆ คน และโปรดเกล้าฯ ให้เชื้อสายตระกูลเจ้าเมืองเก่าในบริเวณนี้ ได้มีโอกาสถวายตัวรับราชการในกรมมหาดเล็กอีกหลายคน ดังตัวอย่างเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2458

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร. 6 ม 1.4/13 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว – สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช 18 มิถุนายน พ.ศ.2458.

“... เสด็จออกท้องพระโรงพลับพลาค่ายหลวง จางวางตรีพระยารัตนวิเศษนำดอกไม้
รูปเทียนของ นายเสน่ห์ ณะนคร บุตรพระยาเสน่ห์หามนตรี ผู้ช่วยราชการเมืองนคร นายอำนวยการ
จันทโรจน์วงศ์ บุตรหลวงจักรานุชิต ผู้ช่วยราชการพิเศษเมืองพัทลุง นายอินทรวงษ์ ณะถลาง
บุตรหลวงวิชิตชนบท และนายเฉวียง นายพีชร์ ศิริธร บุตรขุนพลสงครามเมืองพัทลุง รวม
5 นาย ถวายตัวรับราชการฉลองพระเดชพระคุณในกรมมหาดเล็ก แลทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชหัตถเลขาขานานามสกุลแก่ข้าราชการ...”⁽¹⁾

นอกจากนั้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สร้างสถานพยาบาล
และโรงเรียนเป็นอนุสาวรีย์ในรัชกาลแทนการสร้างวัดอย่างในรัชกาลก่อนๆ โดยสร้างวชิรพยาบาลและโรงเรียน
มหาดเล็กหลวง สำหรับบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลานั้น โรงเรียนมหาวชิราวุธเป็นโรงเรียนตัวอย่างของมณฑล
นครศรีธรรมราช อีกทั้งยอมรับอำนาจของการแสดงพื้นบ้านอย่างหนังตะลุงและมโนราห์ จึงให้ “*เป็นการศึกษา
ทางอ้อมแก่ราษฎรด้วยอย่างหนึ่ง*”⁽²⁾ และเป็น “*มหรสปถวายตัว...จึงได้คิดประดิษฐ์เป็นการเล่นต่างๆ ลครพูด
หนังคน แลแสดงตำนานโบราณคดีต่างๆ*”⁽³⁾ นับเป็นการผสมผสานระหว่างสื่อพื้นบ้านกับละครสมัยใหม่ที่มี
อำนาจและสืบเนื่องยาวนาน ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการสร้างความคุ้นเคยระหว่างกลุ่มราชสำนักกับกลไกของรัฐ
ในท้องถิ่น โดย้วยผู้ใหญ่ใช้สื่อป่า วัยเด็กใช้ลูกเสือ

ระยะที่สาม พ.ศ.2504 – 2534 : ยุคสมัยของทางรถยนต์ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของ
บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในช่วงนี้เป็นผลพวงจากสัมพันธภาพไทย-อเมริกา⁽⁴⁾ ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สอง
แถลงการณ์ร่วมถนัด-รัสส์ พ.ศ.2505 และไทย-อเมริกา : พันธะสงครามเวียดนาม ผสมผสานกับการได้เอกราช
ของมาเลเซียและสิงคโปร์ อิทธิพลของอเมริกาจึงเข้ามาในบริเวณนี้ในลักษณะเสมือนหนึ่งแทนที่และแทรกซ้อน
อิทธิพลของอังกฤษ เป็นช่วงที่ท้องถิ่น “*หึ่งทะเลลี้มพาย*”⁽⁵⁾ รถไฟก็ห่างเจือจางลง จนเรียกได้ว่าเป็นยุคสมัย
ของทางหลวง มีรถยนต์เป็นปัจจัยที่ห้า มีถนนสายเพชรเกษมและสายเอเชียเป็นถนนสายหลัก มีถนนสายแยก
เกิดขึ้นมากมายในยุคสมัย “*ไต้ร่มเย็น*” ในช่วงเดียวกันนี้ได้มีสะพานติณสูลานนท์ เชื่อมการคมนาคมทางบก
ของสองฟากฝั่งลุ่มทะเลสาบสงขลา มีท่าเรือน้ำลึกสงขลา เพื่อพัฒนาให้สงขลาและหาดใหญ่เป็นเมืองหลักของ
ภาคใต้ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แต่ถนนทุกสายกลับมุ่งสู่หาดใหญ่มากกว่าสงขลา

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 บ.1.4/10 จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเสด็จมณฑลปักษ์ใต้
ของ สักซี พ.ศ.2458 (8 มิถุนายน 2448 – 25 กรกฎาคม 2458).

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ โปรดดูรายละเอียดใน แกมสุข นุ่มนนท์, *การทูตไทยสมัยรัตนโกสินทร์*. (กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2528), หน้า 67 – 147.

⁵ โปรดดูรายละเอียดใน สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, “ข้อจำกัดและปัจจัยทางวัฒนธรรมกับการพัฒนา
ชุมชนของกลุ่มทะเลสาบสงขลา” *วารสารทักษิณคดี* ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม – มีนาคม 2535 – 2536), หน้า
57 – 59.

จึงอาจกล่าวได้ว่ารถไฟหลวงสายใต้และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ส่งผลให้เศรษฐกิจนอกระบบของหาดใหญ่โตวันโตคืน จนสงขลาตกเป็นเสมือนเมืองรองไป ทั้งที่สงขลาเป็นศูนย์กลางราชการของแทบทุกกระทรวง หลากหลายด้วยการศึกษาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เทศบาลเมืองหาดใหญ่เติบโตเป็นเทศบาลนครหาดใหญ่ ในปัจจุบัน สนามบินหาดใหญ่เป็นสนามบินนานาชาติ

จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภาครัฐ ตั้งแต่ พ.ศ.2439 – 2534 นั้น ระยะเวลาแรกในปี 2439 – 2531 เป็นระยะที่ชุมชนบ้านในบ้นอยู่ในการปกครองของอำเภอเมืองสงขลา ชุมชนใช้เส้นทางคมนาคมทางเรือติดต่อกับศูนย์อำนาจรัฐที่สงขลาบ่อยๆ ชุมชนยังมีศักยภาพสูง โดยมีทะเลสาบสงขลาเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญยิ่งของชุมชน แต่มาระยะหลังตั้งแต่ปี 2531 เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน ชุมชนอยู่ในการปกครองของอำเภอสิงหนคร สะพานติณสูลานนท์ทำให้ชุมชนมีความสะดวกสบายที่สุด แต่ศักยภาพของชุมชนที่พึ่งพาทะเลสาบสงขลามานานค่อยๆ เจือจางลง เราใช้ทะเลสาบกันมากเกินไปหรือเปล่า ใช้กันจนวินาทีสุดท้ายหรือ ถึงเวลาหรือยังที่เราจะร่วมกันทบทวนรักษา ก่อนจะไม่มีทะเลสาบให้เห็นกันอีกแล้ว เราจะมีมือร่วมกันอย่างไรในฐานะเจ้าของประตูเข้าสู่ทะเลสาบสงขลา

บทที่ 3

การเมืองของชุมชนเขตเมืองในบริบทลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534

กรณีศึกษา : ตลาดสี่กั๊ก จังหวัดพัทลุง

การเมืองของตลาดสี่กั๊ก พ.ศ.2439 – 2534 เห็นถึงความพยายามของการแข่งขันการการนำระหว่างรัฐกับกลุ่มอำนาจเดิม ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบของการผูกตองผูกเกลอเป็นที่นิยมแพร่หลาย และก่อให้เกิดขบวนการชานาในรูปแบบโจร ชุมโจร และในนามพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในสายตากลไกรรัฐ จนส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาในท้องถิ่นพัทลุงเป็นความร่วมมือของผู้คนในท้องถิ่นที่นิยมการศึกษาแบบตะวันตกมากกว่าของรัฐ ปรากฏชัดเจนทั้งในประเด็นการศึกษาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม ในขณะที่ตัวเมืองสงขลาศูนย์อำนาจใหญ่เป็นเสมือนหนึ่งราชสำนักเคลื่อนที่หาตใหญ่เติบโตเร็วจนดูประหนึ่งเป็นเมืองนานาชาติของภาคใต้ ความรู้สึกทางชาติพันธุ์ไทย จีน แยก ของผู้คนในท้องถิ่นมีไม่มากเท่าในชุมชนบ้านในบ้าน เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน จึงก่อให้เกิดความเหนียวแน่นของท้องถิ่นนิยมในลักษณะพวกพ้องเดียวกัน แต่ก็น้อยเนื้อต่ำใจในความเป็นพัทลุงซึ่งไม่เท่าเทียมดินแดนรอบข้าง และมักถูกล้อเลียนจากบุคคลทั่วไปในเกี่ยวกับการพัฒนาทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม จนดูเป็นเมืองชายขอบของลุ่มทะเลสาบสงขลา

ทำเลที่ตั้ง

ตลาดสี่กั๊ก เป็นชื่อของตลาดและชื่อเรียกตัวเมืองพัทลุง ซึ่งเป็นย่านพาณิชย์กรรมในเขตเทศบาลเมืองพัทลุงปัจจุบัน ก่อกำเนิดขึ้นจากบริเวณที่ทางรถไฟสายใต้พาดตัดถนนหลวงสายลำปำ – ตรัง เป็นรูปกากบาทในเขตตำบลคูหาสวรรค์ ใกล้สถานีรถไฟพัทลุงบริเวณหน้าวัดโคกข่อย (นิโครธาราม) ระยะทางตามถนนหลวง⁽¹⁾ ห่างจากทะเลสาบ 8 กิโลเมตร และ 7 กิโลเมตรจากตัวเมืองพัทลุงเก่า สำหรับระยะทางตามทางรถไฟ⁽²⁾ ห่างจากจากสถานีกรุงเทพฯ 862.059 กิโลเมตร

เมื่อปี 2478 ท้องถิ่น⁽³⁾ รายงานไว้อย่างน่าสนใจว่า ตลาดสี่กั๊กอยู่ในตำบลคูหาสวรรค์ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอำเภอคูหาสวรรค์ มีแม่น้ำลำปำไหลผ่าน แม่น้ำลำปำนี้มีต้นน้ำเกิดจากภูเขาบรรทัด แต่ต้นน้ำที่เกิดของแม่น้ำมีหลายสายที่สำคัญ กล่าวคือ สายหนึ่งเกิดจากโดน (น้ำตก) เขาคราม อีกสายหนึ่งเกิดโดนบ้านมะขามใต้ในตำบลบ้านนา แล้วไหลมาบรรจบกันที่ปากแพรก (แพร่ง) ตำบลร่มเมืองกับตำบลบ้านนาต่อกัน ไหลผ่านตำบลบ้านนา ตำบลร่มเมือง ตำบลท่าแค ตำบลตำนาน ตำบลคูหาสวรรค์ ตำบลพญาขัน ตำบลควนมะพร้าว และตำบลลำปำ ที่ทำนบหลวงตรงบ้านร่มเมือง ตำบลร่มเมือง แยกไปทางตำบลนาท่อมสายหนึ่ง สายนี้ไปบรรจบกับสายแยกที่ทางทิศตะวันตกเขาแดง ผ่านตำบลนาท่อม ตำบลโคกชะงาย ตำบลเขาเจ็ยก ตำบลปรางหมู่ ตรงเหนือสะพานนาท่อม แยกไปทางวัดเต่า (ชาราสถิตย) สายหนึ่ง ไปทางวัดเขาเจ็ยกสายหนึ่ง สายวัดเขาเจ็ยกไปบรรจบกับคลองตำนานที่หลังศาลจังหวัดพัทลุง ที่ทำนบบ้านหุรอ แยกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือสายหนึ่ง เรียกว่า คลองนุ้ย คลองนุ้ยนี้ไปรวมกับสายเขาเจ็ยก ผ่าน**ตลาดสี่กั๊ก** ถึงหน้าวัดโคกข่อย ไหลวกไปทางทิศเหนือไปบรรจบกับสายวัดเต่าที่ทางทิศตะวันตกเขาแดง แล้วไหลวกไปทางทิศตะวันออกผ่านละหานควนถบ บรรจบกับสายเดิมที่บ้านหัวควน (สายเดิมจากที่แยกบ้านหุรอแล้วผ่านบ้านตำนานถึงบ้านชายคลอง แยกไปบ้านสวน ผ่านบ้านเงินสายหนึ่ง ไหลลงคลองหัววังทางทิศตะวันออกของวัดบ้านสวน) แต่คลองสายเดิมตื่นขึ้น เรือเดินไม่ค่อยได้ ผ่านวัดโพธิ์ บ้านควนมะพร้าว บ้านแร่ เมื่อบรรจบกับสาย ควนถบแล้วก็ไหลผ่านหมู่บ้านลำปำไปบรรจบกับคลองหัววัง ตรงวัดยางงาม แล้วรวมกันเป็นแม่น้ำใหญ่ ไหลลงสู่ทะเลสาบที่**พัททาคาร** แม่น้ำลำปำนี้เหมือนแม่น้ำเจ้าพระยาของประเทศสยาม หรือแม่น้ำอิรวดี ของประเทศพม่า มีประโยชน์แก่ผู้คนในท้องที่ที่ไหลผ่านเป็นอันมาก เพราะมีการทำนาในตำบลที่ไหลผ่าน จึงยอมอาศัยน้ำในแม่น้ำนี้ใช้ในการเพาะปลูก และการขนส่งสินค้าแทบทั้งสิ้น ตำบลใดที่อยู่ใกล้ถนนหลวงสายลำปำ – ตรัง เช่น ตำบลร่มเมือง ตำบลท่าแค และบ้านนาตอนใต้ ได้อาศัยลำน้ำนี้บรรทุกสินค้ามาขายอย่างชาวบ้านร่มเมืองบรรทุกหมาก มะพร้าว กล้วย มาขายที่ตลาดนาท่อมเกือบตลอดปี เว้นแต่ฤดูแล้งที่เรือเดินไม่ได้สะดวก แม่น้ำนี้กว้างตอนเหนือประมาณ 30–40 เมตร ตอนใกล้ปากน้ำกว้างประมาณ 50–60 เมตร

¹แผนที่ทางรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามจากกรุงเทพฯ – พัทลุง – กันตัง. ที่ระฤกในการเสด็จพระราชดำเนินเลียบบมณฑลภูเก็ต พระพุทธศักราช 2471.

²กรมราชเลขาธิการ, **แผนที่ทางหลวงแผ่นดินภาคใต้ สายที่ 9 จากพัทลุงถึงกันตัง ระยะทาง 94 กิโลเมตร (กับทางหลวงของแผ่นดิน ในเกาะภูเก็ตและจังหวัดพังงา).** ที่ระฤกในการเสด็จพระราชดำเนินเลียบบมณฑลภูเก็ต พระพุทธศักราช 2471.

³บรรจบ ชุสกุลชาติ, “ภูมิศาสตร์อำเภอคูหาสวรรค์” งานปีใหม่จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2479. (พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมพิทยาคาร, 2478), หน้า 154 – 171.

กล่าวได้ว่าในปี 2478 นั้น ตลาดสี่กั๊กอยู่ในพื้นที่ราบต่ำ พื้นที่ทางตะวันตกเป็นภูเขาบรรทัดแล้วค่อยๆ ลาดต่ำลงมาทางทิศตะวันออกจนถึงทะเลสาบ มีลำน้ำไหลมาจากภูเขาบรรทัดลงสู่ทะเลสาบ ในฤดูฝน เมื่อน้ำท่วมล้นฝั่งก็ไหลบ่าเข้าไปสู่พื้นที่อันเป็นที่ราบต่ำเจือปนกับน้ำฝนซึ่งขังอยู่แล้ว ทำให้พื้นที่นั้นใช้ประโยชน์แก่การทำนา และการเพาะปลูกอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี อาณาบริเวณรอบๆ ตลาดสี่กั๊กจึงเป็นทุ่งนามองไปทางทิศใต้ก็จะแลเห็นภูเขาแทบทุกทิศ ภายในภูเขามีสถ้ำมากแห่ง ตามถ้ำบางแห่งยังบริบูรณ์ไปด้วยมูลค้างคาว ซึ่งเป็นปุ๋ยสำหรับใช้ในการทำนาทำสวนเป็นอย่างดีเลิศ เกือบจะมีแทบทุกแห่งที่มีเขากว่าได้

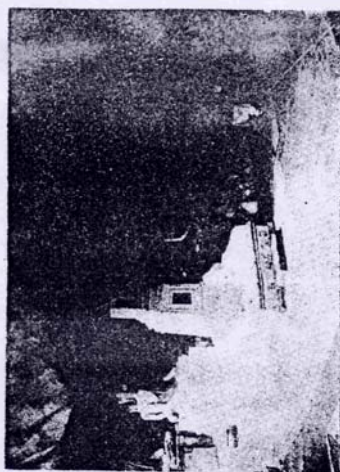
ในส่วนของตำบลดุสิตสวรรค์นั้น มีเขาคูหาสวรรค์ (หัวแตก) เขากทะเล ลู เขากัง เขาคูหาสวรรค์มีถ้ำพระพุทธรูปไสยาสน์ ที่ปากถ้ำมีพระบรมนามาภิไธยย่อ จปร. และ ปปร. บนเขามีพระพุทธรูปจำลองและเป็นที่ตั้งของวัดคูหาสวรรค์ด้วย เขากทะเลลุ่มมีเจดีย์บนยอด แต่ยอดถูกอสุนีบาตผ่าเสียแล้ว เขากังมีสโมสรตั้งอยู่ประชิดทางทิศเหนือ สนามเทนนิสทางทิศตะวันออก มีฤดูกาลจัดเป็นสามฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝนและฤดูหนาว ฤดูหนาวสั้นกว่าฤดูฝน และฤดูฝนสั้นกว่าฤดูร้อน ฤดูร้อนมีเวลายืดกว่าฤดูอื่นๆ โดยทั่วไปแล้วกล่าวได้ว่าอากาศร้อนกับฝนตกเกือบจะไม่เป็นฤดู

กระแสลมที่พัดผ่านมีอยู่สองทาง ทางหนึ่งพัดมาจากทิศตะวันตก นับตั้งแต่ปลายเดือนเมษายนจนถึงปลายเดือนกันยายน ชาวเมืองเรียกว่า “ลมพัด” ในเดือนพฤษภาคมฝนตกบ้าง ชาวเมืองเรียกว่า “ฝนพัด” เหมือนกับลม ที่เรียกว่าลมพัด น่าจะเนื่องจากลมและฝนที่พัดและตกนี้ ได้พัดภูเขาบรรทัดมาจากจังหวัดตรัง และในระหว่างเดือนที่ฝนตกนี้ ทางจังหวัดตรังได้ลงมือทำนากันทั่วไป อีกทางหนึ่งลมพัดมาจากทิศตะวันออก ชาวเมืองเรียกว่า “ลมนอก” ตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนเมษายนทุกปี กระแสลมในฤดูนี้ได้พัดเอาน้ำในอ่าวสยามไปปะทะภูเขาบรรทัดตกในเดือนตุลาคมถึงเดือนมีนาคม แต่น้ำมากในเดือนพฤศจิกายนหรือธันวาคมไม่เหมือนกันทุกปี บางปีน้ำท่วมในเดือนมีนาคม ฝนที่ตกในฤดูนี้ชาวเมืองเรียกว่า “ฝนนอก” เหมือนกับลม มีประโยชน์แก่การทำนาดีมาก

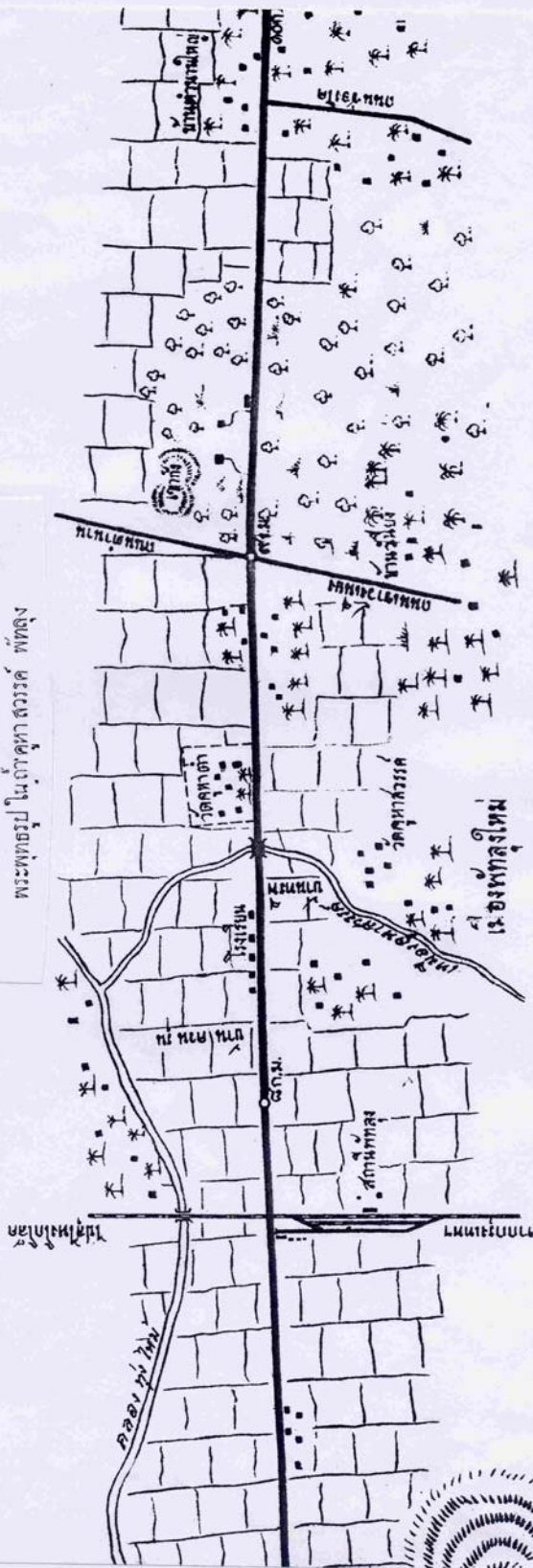
การคมนาคมในสมัยปี 2478 นั้น ยังมีถนนน้อยมาก มีถนนหลวงสายลำปำ – ตรัง ผ่านตลาดสี่กั๊กและอำเภอคูหาสวรรค์จากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก เป็นหนทางที่ยาวเฉพาะในเขตอำเภอ 43.50 กิโลเมตร ถนนสายนี้เป็นถนนถาวร เพราะอยู่ในความอารักขาของกรมโยธาเทศบาล ยานพาหนะเดินไปมาได้สะดวก มีรถยนต์เดินติดต่อข้ามจังหวัดตรังทุกวัน เป็นถนนที่สำคัญที่สุดสายเดียวในอำเภอคูหาสวรรค์ที่ยาวผ่านตำบลลำปำ ตำบลพญาขันธุ์ ตำบลคูหาสวรรค์ ตำบลท่ามิหรำ ตำบลเขาเจ็ยก ตำบลโคกชะงาย ตำบลนาท่อมและตำบลบ้านนา ผู้คนในตำบลเหล่านี้ย่อมสะดวกในการติดต่อและขนส่งสินค้า

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีถนนสายยาวเชื่อมต่อกับอำเภอควนขนุน⁽¹⁾ อีกสายหนึ่ง ดำเนินการสร้างมาประมาณ 7 – 8 ปีแล้ว แต่แทนที่จะเป็นถนนที่สวยงาม กลับตรงกันข้าม เพราะปรากฏว่าเป็นถนนร้างอันที่จริงในอำเภอคูหาสวรรค์มีถนนไม่น้อยเลย ถ้าหากรัฐบาลช่วยบำรุงแล้ว เชื่อว่าจะเป็นประโยชน์แก่การขนส่งสินค้าและการไปมาได้อย่างดี นอกจากนั้นยังมีหนทางซึ่งชาวเมืองเรียกว่า “ทางหลวง” สำหรับเดินไปมาตลอดจนสินค้าโดยการหาบและทูนไปขายที่ตลาด บางตำบลต้องเดินทางทั้งวันจึงจะถึงตลาด เช่น

¹แก้ว วรศรี : ทัศนะงานสถาปนิกจศพ คุณครูแก้ว วรศรี. ณ วัดทุ่งชิงหิ้ง ตำบลพนมวัง อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง 30 มีนาคม 2523, หน้า 10.

พระพุทธรูปในถ้ำมหาสุวรรณค้ำ พัทลุง

แผนที่ 7 : แผนที่ที่ตั้งเมืองพัทลุงใหม่ : ตลาดสี่กั๊ก พ.ศ. 2471

ที่มา : กรมราชเลขาธิการ , แผนที่หลวงแผ่นดินภาคใต้ สมัยที่ 9. ออกพิมพ์จนถึงกันตัง ระยะทาง 94 กิโลเมตร (กับทางหลวงของแผ่นดินในเกาะภูเก็ตและจังหวัดพังงา). ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนมณฑลภูเก็ต พระพุทธศักราช 2471.

จากบ้านนาไปกงหรา จากวัดลำไปพังกึ่ง ชรัต (ชะรัต) จากไร่ลุ่มไปเขาชัยสน จากหัวหมอนไปท่าแคไปตลาดต้นโดน เป็นต้น

ส่วนการไปมาทางน้ำ ได้อาศัยแม่น้ำลำคลอง โดยใช้เรือมาดขนาดยาว 10 เมตร กว้างเมตรเศษเป็นยานพาหนะ เรือมาดเป็นเรือบรรทุกสินค้าจำพวกข้าวเปลือก หมาก มะพร้าว และกล้วยไปยังตลาดเกือบตลอดปี เช่น ชาวชรัตบรรทุกสินค้าไปขายเขาชัยสน ตลาดต้นโดน ชาวหัวหมอนบรรทุกข้าวเปลือกไปขายลำปำ ชาวร่วมเมืองบรรทุกสินค้าไปขายนาท่อม ชาวปรังหมูบรรทุกข้าวไปขายที่ตลาดสี่ก๊ก และพวก ชาวพลายทอง คลองเรือ ท่าตะเกา ท่าจันท์ เหล่านี้ได้อาศัยเรือทั้งนั้น แต่โดยมากเรือเหล่านี้บรรทุกสินค้า การไปก็จุกจุกมักเดินเท้า เพราะถึงเร็วและสะดวกกว่าเรือ ดังนั้น เรือโดยสารจึงไม่ค่อยมี

สำหรับทางทะเลสาบสงขลา มีเรือยนต์รับส่งคนโดยสารจากตำบลลำปำไประโนด ปากพะยูน และสงขลา นอกจากนี้ยังมีเรือใบบรรทุกข้าวเปลือกและอื่นๆ ไปขายจังหวัดสงขลาและระโนด ตำบลที่ตั้งอยู่ริมทะเลการไปมาและการขนส่งสินค้าสะดวก

การคมนาคมทางรถไฟ จัดได้ว่าเป็นเส้นทางคมนาคมที่สะดวกที่สุดของตลาดสี่ก๊กและอำเภอคูหาสวรรค์ เนื่องจากได้มีการขยายเส้นทางเดินรถไฟหลวงสายใต้ขึ้นเป็นครั้งแรกจากจังหวัดพัทลุงไปจังหวัดสงขลา เปิดทำการเดินรถ เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2456⁽¹⁾ เส้นทางสายนี้เองที่ได้พาดตัดถนนสายลำปำ (พัทลุง) – ตรัง เป็นรูปกากบาท (ก๊) ตรงบริเวณที่ตัดกันของเส้นทางทั้งสอง ชาวเมืองเรียกว่า “สี่ก๊ก” เป็นบริเวณที่อยู่ใกล้กับที่ตั้งสถานีรถไฟพัทลุง ผ่านท้องที่อำเภอคูหาสวรรค์จากทิศเหนือไปทางทิศใต้ ผ่านตำบลมะกอกใต้ ตำบลปรังหมู ตำบลคูหาสวรรค์ ตำบลตำนาน ตำบลห่านโพธิ์ ตำบลควนขนุน และตำบลเขาชัยสน มีสถานีที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอนี้ห้าแห่ง คือ สถานีมะกอกใต้ สถานีพัทลุง สถานีบ้านต้นโดน สถานีควนยาง และสถานีเขาชัยสน การที่มีรถไฟผ่านเช่นนี้ ทำให้ตำบลที่อยู่ริมทางรถไฟสะดวกแก่การคมนาคมและการขนส่งสินค้าในการเผยแพร่สินค้า และไปมากับที่ว่าการอำเภอสะดวกยิ่งขึ้น⁽²⁾ ศาลากลางของจังหวัดพัทลุง⁽³⁾ อยู่ที่อำเภอคูหาสวรรค์ ทางตะวันตกของทางรถไฟใกล้กับสถานีพัทลุง

กล่าวได้ว่า ท่าเลที่ตั้งของตลาดสี่ก๊กในตำบลคูหาสวรรค์ เป็นศูนย์กลางการคมนาคมของจังหวัดพัทลุง เป็นจุดที่การคมนาคมสะดวกที่สุดในจังหวัดนี้ ส่วนการติดต่อกันในระหว่างตำบล⁽⁴⁾ ตำบลใดที่อยู่ริมถนนหลวง ทางรถไฟ ในปี 2478 นั้น ได้อาศัยรถไฟ รถยนต์ รถจักรยานสามล้อ แต่ตำบลที่ไม่มีถนนย่อมกันดารที่จะไปถึงกัน การเดินเท้าเป็นยานพาหนะของตำบลที่ไกลถนน ตำบลใดที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ หมู่บ้านที่อยู่ปลายเขตปลายแดน เมื่อมีกิจธุระหรือมีเหตุการณ์ใดจำเป็นต้องไปหากำนันผู้ปกครองตำบล ต้องเดินทางทั้งวันก็มี เช่น ตำบลชรัต ตำบลนาโหนด ในขณะที่การติดต่อกับจังหวัดรอบข้างทั้งนครศรีธรรมราช ตรังและสงขลา ตลอดไปถึงกรุงเทพฯ ในทางทิศเหนือ และป็นิ่งในทางด้านใต้ มีรถไฟเป็นยานพาหนะที่สะดวกสบายที่สุดในช่วงนั้น

¹ ปรมินทร์ อินทรักษา, “สี่ก๊ก” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 16, หน้า 8037.

² บรรจบ ชุสกุลชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 166.

³ แผนที่ทางรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามจากกรุงเทพฯ – พัทลุง – กันตรัง.

⁴ บรรจบ ชุสกุลชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 165.

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

การที่ตลาดสี่กั๊กเป็นศูนย์กลางการคมนาคมของจังหวัดพัทลุง ส่งผลให้ตลาดสี่กั๊กเป็นศูนย์รวมพาณิชยกรรมของจังหวัดนี้ไปด้วย แต่ก็ขึ้นอยู่กับพื้นที่รอบๆ

ถัด รัตนพันธุ์ ผู้แทนราษฎรจังหวัดพัทลุง⁽¹⁾ ได้อธิบายโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับตลาดสี่กั๊กในปี 2477 ว่า ด้วยเหตุที่จังหวัดพัทลุงตั้งอยู่ระหว่างภูเขาบรรทัดกับทะเลสาบสงขลา พื้นที่จึงค่อนข้างลาดเทจากภูเขาซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกมาสู่ทะเลสาบซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก ลักษณะของพื้นที่แบ่งออกได้เป็นสามตอนดังนี้

ตอนแรก ตอนเชิงเขาเป็นที่สูง ประกอบด้วยป่าไม้ที่มีค่า เช่น ไม้เคี่ยม ตะเคียน หลุมพอ พันต้นสทัง จำปา และอื่นๆ อีกมาก ส่วนมากส่งไปจำหน่ายที่สงขลา แต่ไม้เหล่านี้มีแต่จะหมดเปลืองไป เพราะขาดการบำรุง เวลานี้รัฐบาลได้ทดลองสร้างสวนไม้สักขึ้นแห่งหนึ่งที่ตำบลบ้านนา สังเกตดูองงามดีมาก

ตอนที่สอง บริเวณตอนกลางเป็นที่ราบ ทำนาทำสวนได้ทั่วไป ประกอบด้วย แม่น้ำลำคลองไหลผ่านหลายสาย ลำน้ำเหล่านี้ขาดการบำรุงด้วยการชลประทานที่ยังแผ่ไปไม่ถึง พื้นที่จึงต้นเขิน ส่วนใหญ่ ใช้การไม่ได้ เมื่อทางน้ำตาย น้ำก็ไหลเข้าไปในที่ที่จะไหลไปได้สะดวก ทำให้ท้องที่ที่เคยสมบูรณ์ด้วยการทำนาบางแห่งเป็นที่ดอนไป ทำนาไม่ได้ผล และบางแห่งก็เป็นพรุลึกไม่สามารถที่จะทำนาได้ พวกที่อยู่ในที่ลุ่มลึกต้องการให้ฝนตกน้อย แต่พวกที่อยู่ตามดอนต้องการให้ฝนตกมาก ฝนที่ตกตามฤดูกาลก็ยากที่จะอำนวยความสะดวกให้เป็นทีพอใจของชาวนาได้ การบำรุงลำคลองให้น้ำไหลได้สะดวกจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรคำนึง แม้แต่ในเรื่องการทำนาก็ควรแก้ไข บางสิ่งบางอย่างซึ่งเป็นเหตุให้ทำการซุกซำ อะไรก็ไม่สำคัญยิ่งเท่ากับการเก็บเกี่ยว เพราะใช้แกะเก็บเอาที่ละรวง เนื้อที่ไร่หนึ่งควรเก็บเสร็จได้ในวันเดียว ต้องเสียเวลาถึง 4-5 วันแนวทางแก้ไข ควรอบรมนักเรียนชั้นประถมปีที่ 5 - 6 และมีชมวิสามัญให้ฝึกหัดใช้เคียว ถ้าไม่ดำเนินรูปนี้แล้วคงไม่สำเร็จผลแน่

ตอนที่สาม พื้นที่ตอนริมทะเลสาบ บางตอนเป็นที่ราบทำนาได้ บางตอนเป็นที่ลุ่มลึกเป็นพรุทำนาไม่ได้ ส่วนมากมีไม้เสม็ดซึ่งเป็นไม้ที่มีค่าเหมือนกันงอกขึ้นทั่วไป บางแห่งมีกระจุตซึ่งราษฎรได้ถอนมาสานเสื่ออย่างที่เรียกกัน "สาด" และทำการกะสอบจำหน่าย แต่มีได้เป็นสินค้าสำคัญอะไรนัก คงจำหน่ายอยู่ในพื้นเมืองและจังหวัดใกล้เคียงเท่านั้น

ปีต่อมาถัด รัตนพันธุ์ ได้จัดทำหนังสือ "งานปีใหม่จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2479" เป็นที่ระลึกและจำหน่ายในงานปีใหม่จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2479 เพื่อเป็นรายได้ของงาน มีรายละเอียดดังที่กล่าวมาแล้ว โดยให้ชุมชนท้องถิ่นรายงาน

¹ร้อยตรีถัด รัตนพันธุ์, "ปาฐกถา เรื่อง สภาพของจังหวัดพัทลุงทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ.2477" ปาฐกถาของผู้แทนราษฎร เรื่อง สภาพของจังหวัดต่างๆ. พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ : สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น - ไทย และสถาบันจักรวาลวิทยา, 2539), หน้า 4 - 5.

เรื่องราวของตนเอง จำแนกตามพื้นที่การปกครอง ซึ่งประกอบด้วยสามอำเภอ มีอำเภอคูหาสวรรค์อยู่ตอนกลาง อำเภอควนขนุนอยู่ทางตอนเหนือ และอำเภอปากพะยูนอยู่ทางตอนใต้

อำเภอปากพะยูนรายงาน⁽¹⁾ แม้ว่าจะมีพื้นที่ราบอยู่บ้าง แต่ยังเป็นทุ่งหญ้ามากกว่าที่ทำนา ที่ราบที่ทำนาแล้วโดยมากตั้งอยู่ตอนลุ่มแม่น้ำบางแก้วในตำบลท่ามะเดื่อ ตำบลนาปะขอ และมีบริษัทจีนทำนาด้วยเครื่องจักรที่ปากพนม ตำบลนาปะขอ จึงกล่าวได้ว่า อำเภอนี้มีการทำนาปลูกข้าวเป็นพื้น แต่ผลผลิตที่จะนำออกจำหน่ายเป็นสินค้ายังมีไม่มากนัก เนื่องจากต้องแล้วแต่ดินฟ้าอากาศจะอำนวย ชาวนายังขาดความรู้ อยู่เป็นส่วนมาก การค้าขายไปตกอยู่ในมือพวกคนจีนเกือบหมดในลักษณะเป็นคนกลาง โดยชาวบ้านตัดฟันซีกลากไม้ในป่ามาขาย ทำให้การทำไม้เป็นอาชีพที่สำคัญอย่างหนึ่งของผู้คนในตำบลตะโหมด ตำบลป่าบอนใต้และตำบลฝายละมี แต่ละปีมีผลผลิตซีกลากออกมาขายได้เงินใช้จ่ายมากอยู่ สำหรับการประมง ผู้คนในตำบลปากพะยูน ตำบลเกาะหมาก ตำบลเกาะนางคำ และที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งทะเลสาบ ส่วนใหญ่จับสัตว์น้ำ แต่สัตว์น้ำมีบริบูรณ์เป็นครั้งคราว ที่จับได้มีปลากะพง ปลาหลุมพุก ปลาเกลือบ ปลาโคบ ปลากระบอก ปลาแมว ปลาคันหลาว ปลากะเบน กุ้งเล็กใหญ่ โดยเฉพาะกุ้งนั้นจัดเป็นสินค้าสำคัญของปากพะยูน นอกจากนั้น ผู้คนในตำบลเกาะหมากยังมีการทำปูนขาวขาย โดยไปเก็บหินมาจากเกาะสี่เกาะห้าในบางฤดู แล้วนำหินเข้าเตาเผาไปเผาสามวันสามคืนจึงสุก นำไปขายในท้องที่จังหวัดสงขลาเป็นส่วนมาก ปีหนึ่งได้เงินมาใช้จ่ายในท้องถิ่นที่ประมาณ 600 – 700 บาท ผู้หญิงเกือบทุกครัวเรือนในอำเภอนี้ทอผ้าเป็น โดยทอด้วยกี่แบบเก่า ทั้งต้องซื้อด้ายของต่างประเทศ ทำให้การทอผ้าเป็นแต่เพียงได้ผ้าพอใช้นุ่งห่มในครัวเรือน หากมีการปลูกฝ้ายและปั่นเป็นเส้นด้ายได้เอง และเปลี่ยนก็เป็นแบบทันสมัย น่าจะมีการทอผ้าเป็นสินค้าขึ้นได้แน่ๆ

อำเภอควนขนุน⁽²⁾ มีกิจกรรมและพาณิชย์กรรมเป็นสำคัญ กล่าวคือ กิจกรรมนั้นมีการทำนา ทำไร่ ทำสวน โดยการทำนาเป็นอาชีพสำคัญของราษฎรประมาณร้อยละ 90 ยกเว้นตำบลตะแพน เขาปู่ เขาย่า และเกาะเต่า มีการทำนายน้อยหรือเกือบไม่มีเลยก็ว่าได้ นอกนั้นทำนากันดาษดื่น จำนวนเนื้อที่ประมาณ 69,782 ไร่ เพราะพื้นที่เหมาะในการทำนา โดยเฉพาะในบริเวณลุ่มแม่น้ำปากพระ ตามแควต่าง ๆ ตลอดไปจดบ้านบันต และป่าพะยอม แต่ก็มีเนื้อที่ที่ยังรกร้างว่างเปล่าจะทำนาได้อีกมาก ซึ่งส่วนมากเป็นป่าไม้และทุ่งที่รัฐบาลสงวนไว้เลี้ยงสัตว์ หากมีคนหนาแน่นขึ้นก็คงจะขยับขยายไปได้อีก ผลผลิตที่ได้จากการทำนาคือเป็นสินค้าออกได้ปีละมากๆ การทำไร่ มีไร่ข้าวเป็นพื้น เสร็จจากไร่ก็ปลูกผักต่างๆ ขาย การทำสวน มีไม้ผลต่างๆ เช่น ทุเรียน มังคุด ลิ้นจี่ สดอ เนียง

¹ ถัด พรหมมานพ, “ภูมิศาสตร์พัทลุง” งานปีใหม่จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2479, หน้า 197 และ
ดำเนิน บุญยรัตนเศรษฐ์, “ภูมิศาสตร์อำเภอปากพะยูน” เรื่องเดียวกัน, หน้า 189.

² ไทย อัครรัตน์, “ภูมิศาสตร์อำเภอควนขนุน” เรื่องเดียวกัน, 178 – 179 และ ถัด พรหมมานพ,
เรื่องเดียวกัน, หน้า 197.

ส่วนพาณิชย์กรรม มีการค้าขายติดต่อกับตลาดสี่กั๊ก นครศรีธรรมราชและสงขลา มีร้านค้าขายที่เรียกว่าเป็นตลาด ได้แก่ ที่ตำบลมะกอกเหนือ เรียกตลาดปากคลอง ตั้งอยู่ริมสถานีรถไฟปากคลองตลาดหนึ่ง และอีกแห่งหนึ่งที่ตำบลควนขนุน มีถนนติดต่อกันจากสถานีปากคลองที่ตำบลบันเต้ ตั้งอยู่ริมสถานีรถไฟแหลมตะโหนด การค้าขายนี้ส่วนมากตกอยู่ในเงื้อมมือของคนจีน หนทางที่จะแก้ไขการอาชีพให้ดีขึ้นนั้น ต้องพิจารณาชาวนาเป็นอันดับแรก ชาวนาในอำเภอนี้ไม่ได้เช่าที่ที่ทำนาอย่างอื่น ของใครใคร่ทำ หนี้สินมีน้อย แต่ว่าเมื่อทำนาแล้วไม่ค่อยทำอาชีพอื่นให้หมุนเวียน เป็นเหตุให้ชาวนาได้ผลเพียงครั้งเดียว มีทางออกอยู่สามทาง คือ ต้องฝึกหัดชาวนาให้ปลูกพืชอื่นในที่นาได้ ก็จะทำเงินได้เพิ่มขึ้น และที่ดินไม่จืดจางทางหนึ่ง แนวทางต่อมา การขายข้าวนั้นชาวนาถูกกดราคาจากพ่อค้าซื้อข้าวมาก จึงควรฝึกหัดให้ชาวนาวิธีตั้งสหกรณ์จะทำให้ราคาดีขึ้น และทางสุดท้ายซึ่งจะดีกว่าวิธีอื่นๆ คือ อำเภอนี้มีของป่าที่จะเป็นสินค้าได้มาก จึงควรทำถนนจากทิศตะวันตกไปสู่สถานีต่างๆ ให้ได้ โดยเริ่มจากตำบลตะพาน ผ่านปรางหมู่นาขยาย ไปสู่สถานีมะกอกใต้ หรือไปสู่ตลาดบ้านปรางหมู่นา ขจรกับถนนที่กำลังทำไปถึงตลาดสี่กั๊กสายหนึ่ง อีกสายหนึ่งจากตำบลเขาปู้ ทำถนนผ่านตำบลเขาป่า ชะมวง ดอนทราย ควนขนุน มะกอกเหนือไปยังสถานีปากคลอง เพราะตอนนี้มีถนนจากปากคลองถึงตำบลควนขนุนแล้ว และอีกทางหนึ่งจากตำบลเกาะเต่า ผ่านป่าพะยอม และบันเต้ถึงสถานีแหลมตะโหนด ทั้งสามสายนี้ปลายทางได้เริ่มต้นไว้แล้ว เป็นถนนสั้นๆ ตลาดการค้าสถานีรถไฟ หากว่าในขั้นต้นจะทำถนนไม่ได้ ทำพอเป็นทางเกวียนหรือทางเข็นสำหรับชักลากสินค้าได้ การค้าขายก็จะกระเตื้องขึ้น

สำหรับอำเภอคูหาสวรรค์รายงาน⁽¹⁾ว่า มีกสิกรรม หัตถกรรม และพาณิชย์กรรมบ้าง กล่าวคือ การทำนา นับเป็นการหาเลี้ยงชีพที่สำคัญที่สุดของผู้คนในอำเภอคูหาสวรรค์ ไม่ว่าจะผ่านไปทางไหน จะเห็นมีนาข้าวอยู่เกือบทั่วไป จำนวนพื้นที่ที่ทำนาปรากฏตามรายงานการสำรวจเก็บอาคารค่านาของกองสรรพากรในปี 2477 มี 73,765 ไร่ หรือประมาณ 217.5 ตารางกิโลเมตร เนื่องด้วยภูมิประเทศมีดินฟ้าอากาศเหมาะแก่การทำนา ประกอบกับชาวเมืองนิยมถือเป็นประเพณีกันว่า การทำนาเป็นอาชีพของบรรพบุรุษมาแต่โบราณกาล นับถือแม่โพสพ(โพสพ)เป็นผู้มีพระคุณ ดังนั้นผู้ใดจะทำอุจาดลามกอย่างใด เป็นต้นว่า ทิ้งให้กลาดเกลื่อนหรือเทข้าวสุก เป็นการลบหลู่บุญคุณแม่โพสพ บางคนทำมากจนเหลือกิน ได้ขายเป็นสินค้าส่งไปจำหน่ายที่อื่นปีละหลายพันเกวียน โดยบรรทุกรถไฟไปขายสงขลาบ้าง บรรทุกรถยนต์ไปขายจังหวัดตรังบ้าง ที่ตำบลคูหาสวรรค์มีโรงสีเครื่องยนต์แห่งหนึ่งสีข้าวทุกวัน นับว่าสินค้าข้าวเป็นสินค้าออกหน้าออกตากว่าสินค้าอื่นๆ การทำนาของชาวเมืองยังนิยมตามบรรพบุรุษ จึงล้ำหลังกว่าชาวนาในภาคกลาง แต่ก็มิได้คิดเปลี่ยนแปลง การไถก็ช้า การเก็บข้าวที่ละรวงก็แสนช้า ชาวนาอธิบายเสริมว่า การทำนาตามอย่างชาวภาคกลางต้องลงทุนหลายอย่าง เช่น ต้องสร้างลานนวด สร้างควายย่ำ เมื่อวัวมีอยู่แล้วจะเอาไปไหน ผู้แนะนำก็เห็นด้วยว่าจริง โดยมากผู้แนะนำเป็นชาวบักขี้ใต้ ได้ยินได้ฟังมาน้อยคนที่จะได้ลงไถควายตัวเดียวเกี่ยวข้าวด้วยเคียว ข้าผู้แนะนำก็ไถและเกี่ยวไม่เป็น ดังนั้นจะบังเกิดประโยชน์ในการแนะนำได้อย่างไร การเปลี่ยนนิสัยของพลเมืองเป็นของยากที่สุด ขอให้กสิกรรมสมัยใหม่จงใคร่ครวญดู ส่วนการทำไร่ โดยมากเป็นไร่ข้าวแล้วปลูกแตงและข้าวโพดผสมไปด้วย มีมากในตำบลร่มเมือง บ้านนา ชรัตบางตอน นาโหนด การที่ต้องทำไร่เนื่องจากไม่มีนาจะทำ ในตำบลร่มเมืองทำไร่กันมากที่สุดของอำเภอ

¹บรรจบ ชุสกุลชาติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 167 – 169.

สำหรับการทำสวน มีสวนไม้ผลต่างๆ เช่น สวนกล้วย สวนอ้อย สวนสับปะรด สวนมังคุด สวนทุเรียน สวนยาง และไม้ยืนต้นอื่นๆ เช่น หมาก มะพร้าวอีกมาก สวนยางที่เป็นลำเป็นสันมักเป็นของคนจีน ส่วนของคนไทยก็เป็นไทยอยู่เช่นเดิมทุกสวน เนื่องจากขาดทุนทรัพย์อย่างหนึ่ง ประการสำคัญคือ ขาดการศึกษา บรรพบุรุษได้สร้างไว้อย่างไร ผู้รับมรดกก็เข้ารับโดยมิได้คิดจัดการให้ดีขึ้นกว่าเดิม มีแต่ทรงกับทรุด ถึงฤดูต้นไม้ในสวนมีผลเจ้าของไปแคว่ถางบริเวณใต้โคนต้นไม้ให้เตียนพอเข้าไปเก็บผลหล่นขายได้ เจ้าของสวนก็หมดภาระการรักษาสวนในปีหนึ่งๆ พุดถึงรสชาติของผลไม้ เช่น ลิ้นสาดมีรสเปรี้ยวสู้ลิ้นสาดนครไม่ได้ ส่วนทุเรียนก็ไม่ดีเท่าทุเรียนจังหวัดตรัง ดังนั้นจึงไม่ถือเป็นสินค้าแพร่หลายไปต่างจังหวัด สวนอ้อยสวนกล้วยก็ทำด้นละน้อย ไม่เป็นสวนโดยเอกเทศ ที่ปลูกพอจะเห็นว่าเป็นสวนอยู่บ้างในตำบลบ้านนา ริมเมืองเท่านั้น ผลไม้เหล่านี้ส่วนมากมักซื้อขายกันภายในอำเภอ และส่งไปจำหน่ายทางอำเภอระโนดมากกว่าที่อื่นๆ

หัตถกรรม ทำกันแทบทุกบ้าน มักทำใช้เองในครัวเรือน เช่น กระเชอ ตะกร้า กะดัง ครกสี ได้เคยเห็นโรงเรียนอาชีพวัดคูหาต่ำ (วัดภูผาภิมุข) นำเครื่องใช้เหล่านี้จำหน่ายในคราวออกร้าน ถ้าหากทำให้มากน่าจะเป็สินค้าได้ดี แม้จะไม่แพร่หลายไปที่อื่น แต่ยังมีจำหน่ายในตลาดได้ และมีการทอผ้าใช้เองแทบทุกบ้าน แต่ก็ยังมีสินค้าที่จะต้องซื้อจากที่อื่น เช่น จัก ไม้กวาดขยະ

ส่วนพาณิชยกรรม การค้าข้าวนับว่าสำคัญที่สุด รองลงมาเป็นเครื่องอุปโภคบริโภค ในตลาดสี่กั๊กหรือตลาดคูหาสวรรค์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าขายของอำเภอนี้ ยังเป็นตำบลที่ทำการติดต่อกับต่างอำเภอ ตลอดจนกรุงเทพฯ แต่เสียตายนึกที่จะกล่าวว่า การค้าข้าวและเครื่องอุปโภคบริโภค ตลอดจนสัตว์ เช่น วัวควาย ตกอยู่ในมือของคนจีนและแขกเกือบทั้งสิ้น นอกจากนั้นในตำบลห่านโพ ตำบลลำปำ พลเมืองนิยมการหาปลากันอยู่มาก ก็นำมาจำหน่ายในตลาดสี่กั๊กทุกวัน แต่ตามที่สังเกตเห็นว่าปลายังมีไม่พอ ต้องรับซื้อมาจากที่อื่นๆ เช่น จากทะเลน้อย นครศรีธรรมราช ชุมพร ปลาที่ส่งมาจากที่อื่นนี้มักเป็นจำพวกปลาแห้ง กะปิ ปลา กะปิ กุ้ง

พอจะกล่าวได้ว่า โครงสร้างทางเศรษฐกิจของตลาดสี่กั๊กหรือจังหวัดพัทลุงในช่วงปี 2477 - 2478 นี้ภาพโดยรวมจัดเป็นเศรษฐกิจชานนา ซึ่งหมายถึง⁽¹⁾ ผู้คนมีอาชีพกับพื้นที่ที่เป็นนา ไร่ สวน โดยอยู่ในสภาพแวดล้อมของชนบท การลงทุนมักจะมุ่งไปที่ความเป็นอยู่ของบุตรหลาน การเลี้ยงสัตว์ การบำรุงรักษาที่ดิน ผู้คนในอำเภอคูหาสวรรค์มีความใกล้ชิดกับอำเภอควนขนุนมากกว่าอำเภอปากพะยูน เพราะ ชาวปากพะยูนมุ่งไปทางสงขลา⁽²⁾ ซึ่งเป็นตลาดใหญ่ และการเดินทางไปยังจังหวัดสงขลาสะดวกกว่า มีทั้งทางรถไฟและทางเรือ ในขณะที่จะมายังตลาดสี่กั๊กมีเพียงทางรถไฟ ส่วนทางถนนระหว่างตลาดสี่กั๊กกับจังหวัดตรังนั้น แม้ว่ารถยนต์จะใช้งานได้ แต่สภาพของถนนเป็นแค่ "ทาง" ที่ยังรกรุงรัง เต็มไปด้วยสัตว์ดุร้าย ผู้คนส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้เส้นทางนี้ ตลาดสี่กั๊กจึงเป็นเพียงตลาดเล็ก ตลาดรองของสงขลาและหาดใหญ่ โดยมีรถไฟเป็นตัวป้อนมาตั้งแต่เริ่มต้น พิจารณาได้จากปริมาณสินค้าที่ส่งออกมาจากสถานีพัทลุงบริเวณตลาดสี่กั๊ก พ.ศ.2457 - 2475 ดังตาราง

¹ ธรรมนิติ วราภรณ์, "บทนำ" กบฏชานนา. (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2525), หน้า 1 - 12.

² สัมภาษณ์ นางบุญเพิ่ม ณ พัทลุง. ข้าราชการบำนาญเชื้อสายตระกูล ณ พัทลุง, 77 ปี. 49/19 ลาดปลาเค้า 24 ซอยศูนย์อนามัย แขวงจระเข้บัว ลาดพร้าว กรุงเทพฯ, 24 พฤษภาคม 2544 และดำเนิน บุญรัตนเศรษฐี, อ้างแล้ว, หน้า 188.

ตารางที่ 2 ตารางแสดงปริมาณสินค้าที่ส่งออกจากสถานีพัทลุง พ.ศ.2457 – 2475

พ.ศ.	หีบห่อ (ชิ้น)	ข้าวเปลือก (ตัน)	หมู (ตัว)	โค (ตัว)
2457	-	10	122	867
2458	-	735	600	451
2459	-	560	2,007	189
2460	-	1,954	2,988	416
2461	-	1,494	1,554	445
2462	-	1,202	1,223	557
2463	-	1,035	4,328	144
2464	430	2,652	7,880	45
2465	378	970	5,007	-
2466	624	580	4,556	-
2467	654	796	2,650	-
2468	750	843	3,789	2
2469	809	725	6,007	15
2470	737	1,112	11,452	16
2471	800	1,122	11,670	56
2472	825	2,297	6,774	31
2473	742	2,138	4,983	-
2474	600	854	5,807	-
2475	642	1,149	6,344	-

ที่มา : S.Y.B. of the kingdom of siam B.E. 2451 – 2475. อังโน พิศมัย นันทแสง, “ระบบ
 เทศาภิบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ.2439 – 2476”
 วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536, หน้า 121.

โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม

ตลาดสี่กั๊กเป็นชุมชนพาณิชย์กรรมของเชื้อสายจีนในบริบทชาวนาจังหวัดพัทลุง ซึ่งมีความหลากหลายของชาติพันธุ์ แต่กลับมุ่งมั่นในทางการศึกษาแบบตะวันตก พระพุทธศาสนาและการใช้กฎหมาย จนกลั้บกลายเป็นสังคมวัฒนธรรมเมืองชายขอบของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ถิต รัตนพันธุ์ ผู้แทนราษฎรคนแรกของจังหวัดพัทลุงซึ่งเป็นเชื้อสายของตระกูล ณ พัทลุง ได้เปรียบเทียบจังหวัดพัทลุงกับจังหวัดใกล้เคียงไว้เมื่อปี 2477 ว่า⁽¹⁾ แม้ว่าพัทลุงจะตั้งเป็นเมืองมาช้านาน ในสมัยโน้นเจ้าเมืองได้ถวายต้นไม้ทองเงินกับเครื่องบรรณาการต่อกรุงเทพฯ และมีอำนาจถึงประหารชีวิตคน ได้สิทธิ์ขาดก็จริง แต่ที่ไม่เจริญเทียบทันกับหัวเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่ในภายหลัง เช่น สงขลาและตรังเป็นต้น อาศัยเหตุบางประการดังต่อไปนี้

ประการแรก จังหวัดสงขลาเป็นเมืองท่า ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลตะวันออก มีการค้าขายติดต่อกับกรุงเทพฯ สิงคโปร์และเมืองอื่นๆ มีเหมืองแร่และสวนยางมาก ทั้งการเพาะปลูกอย่างอื่นก็อุดมดีกว่า การจับปลาก็ดีกว่า พัทลุง

ประการต่อมา จังหวัดตรังก็เป็นเมืองท่า ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลตะวันตก มีการค้าขายติดต่อกับปีนัง และเกาะภูเก็ต มีเหมืองแร่ดีบุกมาก ทั้งพื้นที่ก็เหมาะแก่การทำสวนยางและสวนผลไม้อื่นๆ ยิ่งกว่าพัทลุง

ประการสุดท้าย พัทลุงอยู่ในที่ดอนระหว่างจังหวัดตรังกับจังหวัดสงขลา ในอดีตได้อาศัยทะเลสาบอย่างเดียว แต่บางแห่งน้ำตื้นเรือกลไฟและเรือใบขนาดใหญ่ไปบ้างก็จะเดินไม่ได้ การคมนาคมทางบกไม่มีเลย การอาชีพก็มีแต่การทำนาอย่างเดียวที่นับว่าสำคัญ ถึงกระนั้นข้าวระโนดในเขตของจังหวัดสงขลา มีรสและได้ราคาดีกว่า ผลไม้ต่างๆ ก็แพ้สงขลาแทบทุกอย่าง และถ้าจะกล่าวถึงการอนามัยแล้ว พัทลุงด้อยกว่าหัวเมืองที่ติดต่อย่างมากมาย เพราะไม่มีการสุขาภิบาล และไม่มีโรงพยาบาลช่วยความเจ็บป่วยของราษฎรเลย รวมความว่าพัทลุงไม่เป็นท่าเรือที่ทำการติดต่อกับต่างประเทศ คนต่างประเทศ เช่น จีนเข้ามาอยู่น้อย จึงไม่เจริญเท่าเทียมกับสงขลาและตรัง ซึ่งเต็มไปด้วยชนชาติจีน และขาดการคมนาคมที่เป็นส่วนสำคัญ อีกอย่างหนึ่ง เวลามีถนนที่ใช้งานได้ เฉพาะแต่สายที่ไปจังหวัดตรังสายเดียวเท่านั้น แต่ถนนสายนี้ก็เท่ากับช่วยสนับสนุนจังหวัดตรังให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ถนนสายอื่นๆ ที่ใช้รถเดินได้ไม่มีเลย ที่เคยทำขึ้นไว้บ้าง เมื่อขาดการบำรุงก็ชำรุดทรุดโทรมไปหมด เวลานั้นที่คูหาสวรรค์ซึ่งเป็นที่ตั้งของจังหวัดค่อยมีการติดต่อขึ้นบ้าง เพราะมีรถไฟผ่าน อย่างไรก็ตามพัทลุงจึงยังไม่ควรจะน้อยใจว่าเราเจริญไม่เท่าเขา เราควรภูมิใจในตอนที่พัทลุงได้เจริญขึ้น โดยอาศัยกำลังและความคิดของชาวพัทลุง ซึ่งเป็นคนไทยโดยแท้จริง เราสามารถเพียงไรก็ทำไปเพียงนั้น ข้อสำคัญอย่าคลายความพยายามซึ่งเป็นคุณสมบัติอันมีค่ายิ่งก็แล้วกัน เชื่อว่าในวันข้างหน้าสภาพแห่งความเจริญของเมืองเหล่านี้คงจะทำเทียมกันบ้าง

¹ ร้อยตรีถิต รัตนพันธุ์, อ้างแล้ว, หน้า 3 – 4.

เป็นที่น่าสังเกตว่า น้ำเสียงของผู้แทนราษฎรจังหวัดพัทลุงซึ่งเป็นเชื้อสายตระกูลเจ้าเมืองพัทลุง เมื่อกล่าวถึงจังหวัดพัทลุง ไม่ต่างไปจากน้ำเสียงของชุมชนท้องถิ่น เมื่อรายงานถึงชุมชนท้องถิ่นตน นั่นคือ ความน้อยเนื้อต่ำใจในความเจริญเมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดข้างเคียงอย่างสงขลาและตรังที่มีคนจีนเป็นกำลังสนับสนุน อีกทั้งเน้นย้ำการพึ่งตนเอง โดยอาศัยกำลังและความคิดของชาวพัทลุงที่เป็นคนไทยโดยแท้จริง แต่คนจีนก็เริ่มมีอำนาจทางพาณิชย์กรรม

นอกจากนั้น ถัด รัตนพันธ์ ยังเล่าถึงตำนานเมือง เชิญชวนไปเที่ยว และให้รายละเอียดข้อมูล จังหวัดพัทลุงพร้อมข้อสังเกต⁽¹⁾ โดยเฉพาะด้านพลเมือง ที่ดิน การปกครองและการศึกษาไว้อย่างน่าสนใจว่า พัทลุงนั้นมีเนื้อที่ 250,000 ไร่ ตามสำมะโนครัว ซึ่งได้สำรวจเมื่อ พ.ศ.2472 ปรากฏว่ามีพลเมือง 96,140 คน คิดเฉลี่ยพื้นที่ 25 ไร่ต่อคน จึงพียงเห็นได้ว่าจังหวัดนี้ยังมีที่ว่างเปล่าอยู่อีกมาก แม้จะเพิ่มจำนวนคนอีกตั้งล้านก็ ยังอาศัยและทำมาหากินอยู่ได้ไม่คับแคบ หากชาวไทยในจังหวัดอื่นๆ ที่ไม่มีที่ดิน จึงขอเชิญชวน ชาวพัทลุง ยินดีรับรอง เพื่อจะได้ช่วยกันบูรณะที่ดินที่ว่างเปล่าอยู่นั้นให้เกิดผลยิ่งขึ้น

ด้านการปกครอง จังหวัดพัทลุงแบ่งการปกครองท้องที่ออกเป็นสามอำเภอ คือ อำเภอคูหาสวรรค์ เป็นอำเภอที่ตั้งศาลากลางจังหวัด มี 20 ตำบล มีประชากรชาย 23,732 คน หญิง 23,653 คน อำเภอควนขนุนมี 14 ตำบล ชาย 14,100 คน หญิง 15,380 คน อำเภอปากพะยูนมี 11 ตำบล ชาย 10,000 คน หญิง 10,269 คน อำเภอควนขนุนมีไทยล้วน อำเภอคูหาสวรรค์มีไทยมุสลิมสองตำบล อำเภอปากพะยูนมีไทยมุสลิมมาก ผู้หญิงพัทลุงมีบุตรมากไม่แพ้จังหวัดอื่น เด็กจึงเกยวกราวไปทั่วทุกหนทุกแห่ง ในครอบครัวหนึ่งมีเด็กไม่น้อยกว่า 3 หรือ 4 คน

ส่วนด้านการศึกษา โรงเรียนมัธยมมีเพียงโรงเรียนเฉพาะโรงเรียนประจำจังหวัด เวลานี้มีนักเรียน 253 คน สายสามัญสอนอย่างสูงเพียงชั้นมัธยมปีที่ 6 ส่วนวิสามัญ ซึ่งแยกไปจากชั้นมัธยมปีที่ 5 นั้น จะจัดการเรียนเป็นแผนกเกษตรกรรม เวลานี้มีนักเรียนเรียนสำรองอยู่แล้ว 20 คน ส่วนประชาบาล (ประถม) นั้น ทาง การเกณฑ์เด็กเข้าเรียนอายุระหว่าง 7 – 14 ปี มีโรงเรียน 63 โรง มีนักเรียน 10,290 คน มีครู 157 คน โดยเฉพาะเด็ก 63 คนต่อครูคนหนึ่ง ทั้งจังหวัดมีเด็กมาเรียนร้อยละ 81 พียงเห็นได้ว่า ไม่ใช่มากแต่จำนวนอย่าง เดียวที่มาเรียนประจำวันหนึ่งๆไม่น้อยเหมือนกัน โรงเรียนวัดซึ่งเป็นโรงเรียนที่พระช่วยสอนมีถึง 53 โรง มีนักเรียน 2,000 คนเศษ มีครู 53 คน ยิ่งหนักมือยิ่งขึ้นอีก นอกจากนี้เด็กที่อยู่ห่างไกลจากโรงเรียน ไม่สามารถจะมาเรียนได้จำนวนไม่น้อย ความจริงจะว่าไม่มีสถานที่เรียนก็ไม่ใช่ เพราะวัดซึ่งมีสถานที่พอจะจัด เป็นโรงเรียนได้ยังมีอีกมาก ผู้ที่มีความรู้พอจะเป็นครูพอจะหาได้ สิ่งที่ขาดซึ่งไม่สามารถจะจัดแก้ไขได้ก็คือ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1 – 6.

เงิน แม้โรงเรียนวัดพระก็สอนให้เปล่า ทำให้สงสัยว่าถ้ายังอยู่ในสภาพนี้จักทนไปได้เพียงใด ตำราที่ใช้ในการเรียนการสอน⁽¹⁾ เป็นหนังสือแบบเรียนเร็วจากของกรุงเทพฯ มีสองเล่ม แบบเรียนเร็วเล่ม 1 ชาวบ้านเรียกว่า “หนังสือ ก กา” เล่ม 2 เรียกว่า “หนังสือตาท่วงหลังโกง” ทั้งสองเล่มใช้ภาษาและวัฒนธรรมต่างไปจากของท้องถิ่น โดยครูสอนให้ท่องจำ สอนให้ทำตามผู้ใหญ่ นักเรียนจึงไม่กล้าคิดกล้าถามทั้งๆ บางคำไม่แน่ใจในความหมาย เช่น ตาปูตาทำฉัน ไม่แน่ใจว่า “ตาปู” คืออะไร หรือคำว่า “ป่าแสม” ก็ไม่เข้าใจเพราะในท้องถิ่นไม่มี หรือรถรางในกรุงเทพฯ ก็นี้ภาพไม่ออก เพราะรู้จักแต่ “รถราง” หรือรถไฟไปปาดังเบซาร์ จึงเป็นไปได้ว่าวรรณกรรมเก่าของท้องถิ่นคงยังมีบทบาทในท้องถิ่นมาอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน แต่ก็ได้ปรับเปลี่ยนไปตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้มีการคัดลอกวรรณกรรมเก่าๆ มารวมไว้ในเล่มเดียวกัน

วรรณกรรมต่อเนื่องดังกล่าว มีกรณีของพระหลาก เอกธม ๗ โม⁽²⁾ วัดควนอินทร์นิมิตร ตำบลท่ามิหรำ อำเภอเมือง หรืออำเภอคูหาสวรรค์เดิม จังหวัดพัทลุง มีอายุประมาณ 80 ปีใน พ.ศ.2531 ได้เลือกวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่พอใจ จำนวน 7 เรื่อง มารวมไว้ในเล่มเดียวกัน ประกอบด้วย พระเจ้าห้าองค์ พระปรมัตถธรรม ศิลกดา พระมหาวีรปากคำกลอน สุบินชาตก บุตรสามจำพวก และคำอาราธนาพระปรีต โดยเฉพาะสุบินชาตกนั้น มีลักษณะพิเศษที่แสดงถึงวัฒนธรรมและพัฒนาการของการคัดลอกหนังสือโบราณสี่ลักษณะ

ลักษณะแรก คตินิยมการสร้างหนังสือไว้ในพระพุทธรูปศาสนา ที่ว่าเป็นปัจจัยให้ผู้มีส่วนร่วมได้รับอานิสงส์ให้ได้สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ และได้พบกับยุคพระศรีอาริยมุตไตร ซึ่งเป็นคตินิยมอย่างแพร่หลายในภาคใต้ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ สืบถ่ายอยู่ในจิตสำนึกของชาวใต้ซึ่งมีอายุประมาณ 80 ปีใน พ.ศ.2531 อย่างพระหลาก เป็นต้น

ลักษณะที่สอง ผู้คัดลอกหนังสือโบราณมีคิดว่าจะต้องการระต่อผู้รจนาและต้นแบบ โดยรักษาเนื้อหาสาระเดิมไว้ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้

ลักษณะที่สาม ผู้คัดลอกอดไม่ได้ที่จะปรับเปลี่ยนคำและอักขรวิธีที่ทันสมัยและอาจสร้างความสับสนคลุมเครือต่อการสื่อความหมายใหม่ตามที่ตนคิดว่าจะช่วยให้เกิดความกระจ่างชัดยิ่งขึ้น

ลักษณะที่สี่ เฉพาะกรณีของพระหลาก เอกธม ๗ โม ได้กระทำต่างไปจากนักคัดลอกยุคเก่า คือ มีการแต่งเติมเนื้อหาบางตอนสอดเสริมขึ้นใหม่ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจประสบการณ์ใกล้ตัวที่เป็นผลจากพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัยที่โดดเด่นและต่างไปจากอดีต แต่ก็กระทำอย่างระมัดระวังให้มีความกลมกลืนกับสารัตถะเดิมอย่างแนบเนียน

¹ สัมภาษณ์ นางบุญเพิ่ม ณ พัทลุง, อ้างแล้ว.

² โปรดดูรายละเอียดใน สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์, “สุบินชาตก : ฉบับพระหลาก เอกธม ๗ โม” โครงการภูมิปัญญาทักษิณจากวรรณกรรมและพฤติกรรม พ.ศ.2545 ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

กฎหมายก็เป็นอีกรวบรวมกฎหมายหนึ่งที่มีหลักฐานการสืบถ่ายอยู่ในจิตสำนึกของผู้คนในท้องถิ่นพัทลุง อย่างกรณีของพระหลาก เอกธม ๖ โหม ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ว่า กฎหมายท้องถิ่นภาคใต้โดยรวมมี ลักษณะคล้ายคลึงกฎหมายตราสามดวง มีทั้งภาษาถิ่นใต้และภาษากลาง ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง จำแนกได้ เป็นสามกลุ่ม คือ กลุ่มมีเนื้อหาสาระเหมือน คล้ายคลึงและต่างไปจากกฎหมายตราสามดวง ในส่วนของเมืองพัทลุง⁽¹⁾ วรรณกรรมกฎหมายจำนวนหนึ่งมีลักษณะดังกรณีของพระหลาก เอกธม ๖ โหม เช่นในบุดชาวล่อมหนึ่งของชัยวุฒิ พิชะกุล สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง สำนักงานการเขียนมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง แม้จะเป็นเล่มที่ชำรุด แต่ยังปรากฏข้อความพระอัยการทาส ลักษณะผิวเมีย ลักษณะโจรและวิเวทตีดำกัน รวมไปถึงในเล่มเดียวกัน ภาษาเขียนมีทั้งภาษาไทยกลางและภาษาถิ่นใต้ เนื้อหาสาระคล้ายคลึงกับกฎหมายตราสามดวง หรือบุดชาวจากนายพุ่ม เพชรสงค์ ตำบลท่าแค อำเภอเมือง ก็รวมกฎหมายคล้ายลักษณะทาส ลักษณะผิวเมีย ลักษณะโจร และลักษณะทรัพย์สิน ไว้ในเล่มเดียวกัน เขียนเป็นภาษาถิ่นใต้ทั้งหมด หรือบุดชาวจากนางประเทือง มุขตา ตำบลนาท่อม อำเภอเมือง เขียนเป็นภาษาถิ่นใต้ มีทั้งสำนวนร้อยแก้วและร้อยกรอง แม้จะชำรุดมาก แต่ข้อความที่เหลือเฉพาะพระอัยการเบ็ดเสร็จ คล้ายในกฎหมายตราสามดวง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับที่บ้านที่เรือนเรือสวนไร่นาขนาบคาบเกี่ยวกันส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเป็นหลักไชย ซึ่งเป็นกฎหมายท้องถิ่นที่ต่างไปจากกฎหมายตราสามดวง หรือบุดชาวจากนายสว่าง ชมภักดี ตำบลปรางหมู อำเภอเมือง ใช้ภาษาถิ่นใต้และมีลักษณะคล้ายกับบุดชาวจากอำเภอสิงหนครดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ภาพโดยรวมเป็นเหมือนการรับรอบคุณลักษณะกฎหมายจากกฎหมายตราสามดวง แต่รายละเอียดของกฎหมายปรับเปลี่ยนเป็นของท้องถิ่นเอง ปรากฏออกมาในกฎหมายที่เป็นเหมือนลักษณะอุธรณ์ ลักษณะพยาน ลักษณะรับฟ้อง ลักษณะทาส ลักษณะตระลาการ ลักษณะโจร ลักษณะวิเวท และหลักไชย

เป็นที่น่าสังเกตว่า วรรณกรรมกฎหมายต่าง ๆ ดังกล่าวมักจะมีกฎหมายลักษณะโจร ลักษณะพยาน และหลักไชย ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับที่ยกตัวอย่างมาแล้วในบทที่ 1 สอดแทรกอยู่แทบทุกฉบับที่มีการรวมเรื่องไว้ในเล่มเดียวกัน ทำให้กล่าวได้ว่าวรรณกรรมกฎหมายเหล่านี้เป็นกฎหมายประเพณีที่มีลักษณะสืบทอดและสืบถ่ายเหมือนกรณีพระหลาก

แนวคิดการสืบถ่ายพุทธบูชาอยู่ในจิตสำนึกแบบพระหลาก เอกธม ๖ โหม และกรณีกฎหมายท้องถิ่นนี้ คงมีส่วนทำให้สังคมชาวนาจังหวัดพัทลุงมุ่งไปลงทุนทางการศึกษาแบบตะวันตก เพื่อบุตรหลานในบริบทกลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีการไปมาค้าขายทางเรือเมลิ⁽²⁾ และทางรถไฟหลวงสายใต้ ประมาณ พ.ศ.2439 – 2500 จึงปรากฏหลักฐานการจัดการศึกษาที่เด่นชัดในพื้นที่จังหวัดพัทลุง กล่าวคือ นอกจากมีโรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดชาย และโรงเรียนประชาบาล จำนวน 63 โรง ในช่วงปี 2477 แล้ว ต่อมา มีการขยายการศึกษาโดยจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ (เอกชน) โรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ และห้องสมุดประชาชนทั้งระดับจังหวัดและอำเภอ ดังที่สง มากแสง ศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง กล่าวไว้ในปี 2501 ความตอนหนึ่งว่า

¹โปรดดูรายละเอียดใน สารูป ฤทธิ์ชู, “กฎหมายในสังคมพัทลุงสมัยเก่า.” เอกสารหมายเลข 15 เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ครั้งที่ 2 เรื่อง พัทลุงศึกษา : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม บริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลา ณ ลำปำรีสอร์ท อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 23 – 25 สิงหาคม 2536.

²สุวิงศ์ พงศ์ไพบูลย์, “ข้อจำกัดและปัจจัยทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนรอบกลุ่มทะเลสาบสงขลา” วารสารทักษิณคดี ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม – มีนาคม 2535 – 2536), หน้า 57 – 59.

“.....การดำเนินจัดการศึกษาเป็นเรื่องใหญ่ จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือกับทุกฝ่าย งานการศึกษาจึงจะเป็นผลสำเร็จสมความมุ่งหมายได้ นับตั้งแต่การเริ่มดำเนินการจัดการศึกษาเป็นต้นมา จนกระทั่งปัจจุบันนี้เป็นที่ประจักษ์ได้ว่า ได้รับการสนับสนุนทางด้านกำลังกาย ความคิด และทุนทรัพย์จากผู้ใจบุญทั้งหลายเป็นอย่างมาก จึงทำให้ การศึกษาของจังหวัดนี้เจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ”¹⁾

นอกจากนั้น สง มากแสง ยังได้เสนอข้อมูลของงานอย่างละเอียด แยกเป็นปริมาณการศึกษาปี 2501 และปี 2502 มัธยมศึกษาทั้งโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ โรงเรียนการช่างพัทลุง โรงเรียนการช่างตรีพัทลุง และผลการสอบไล่การศึกษาผู้ใหญ่ อีกทั้งให้รายละเอียดของงบประมาณที่ได้รับเพื่อการ ศึกษาประจำปี 2501 และประจำปี 2502 ดังตัวอย่างตารางแสดงปริมาณการศึกษา พ.ศ.2501

ตารางที่ 3 ตารางแสดงปริมาณการศึกษาจังหวัดพัทลุง พ.ศ.2501

เลขที่	หน่วยงานทางการศึกษา	จำนวน	ครู	จำนวนนักเรียน			หมายเหตุ
				ชาย	หญิง	รวม	
1	กรมวิสามัญศึกษา						รับรองวิทยฐานะเทียบเท่าโรงเรียนรัฐบาล 1 โรง
	โรงเรียนมัธยมวิสามัญศึกษา	2	45	622	615	1,237	
	โรงเรียนราษฎร์	17	158	2,747	1,218	3,965	
2	กรมอาชีวศึกษา						
	โรงเรียนอาชีวศึกษา	2	39	827	152	979	
3	กรมสามัญศึกษา						
	โรงเรียนมัธยมสามัญศึกษา	2	15	281	215	496	
	โรงเรียนประชาบาล	186	687	14,876	13,875	28,751	
	โรงเรียนอนุบาล	1	2	30	25	45	
	โรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่	2	4	62	60	122	
	ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	1					
	ห้องสมุดประชาชนอำเภอ	1					
	รวม	214	950	19,445	16,160	35,605	

ที่มา : สง มากแสง, “แผนกศึกษาธิการ” รายงานกิจการประจำปี พ.ศ.2501 – 2502 ของจังหวัดพัทลุง. (พัทลุง : ปลื้ม มหิตสมณี, 2502), หน้า 28

¹สง มากแสง, “แผนกศึกษาธิการ” รายงานกิจการประจำปี พ.ศ.2501 – 2502 ของจังหวัดพัทลุง. (พัทลุง : ปลื้ม มหิตสมณี, 2502), หน้า 27.

ในส่วนของบริเวณตลาดสี่กั๊ก มีหน่วยงานทางการศึกษาทุกสังกัด ตั้งแต่กรมวิสามัญศึกษา กรมอาชีวศึกษา กรมสามัญศึกษา และห้องสมุดประชาชนจังหวัด เช่น โรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดชาย โรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดหญิง โรงเรียนการช่างพัทลุง โรงเรียนการช่างสตรีพัทลุง โรงเรียนมัธยมพัทลุงวิทยา⁽¹⁾ (โรงเรียนราษฎร)

สำหรับระดับประถมศึกษา⁽²⁾ พ.ศ.2458 วัดคูหาต่ำ (ภูผาภิมุข) ได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนประชาบาลตำบลคูหาสวรรค์ ในบริเวณโรงพยาบาลนเรศวรปัจจุบัน ต่อมาทางจังหวัดขอเปิดโรงเรียนประจำกิ่งอำเภอคูหาสวรรค์ขึ้นในวัดคูหาต่ำ เพราะเห็นว่าทางวัดมีความพร้อม เนื่องจากมีครูขุนพลแพทย์ และครูบุญเลี้ยง เวชรังษี สำเร็จวิชาครูมาจากสำนักวัดโพธิ์ นครศรีธรรมราช และมีอาคารเรียนที่รื้อมาจากอาคารคนงานและโรงครัวของฝรั่งผู้จัดการสร้างทางรถไฟหลวงสายใต้ ทางวัดคูหาต่ำจึงได้รวบรวมเด็กวัดนี้ วัดคูหาสูง (คูหาสวรรค์) และบริเวณชุมชนใกล้เคียงมาเรียน โดยการจัดการของพระธรรมจักษกรามมณี (เปลี่ยน ปรีดี ตาสโย) เจ้าคณะแขวงธรรมยุติกนิกาย โรงเรียนทั้งสองโรงเรียนนี้จึงได้รวมกันเป็นโรงเรียนโสภณพัทลุงกุล โดยการสนับสนุนของพระยาโสภณพัทลุงกุล (สว่าง ณ พัทลุง)

ในส่วนของอำเภอควนขนุนดูเด่นเป็นพิเศษในเรื่องการจัดการศึกษา โดยเฉพาะในสมัยที่นายสิลาข ถาวโรจน์⁽³⁾ เป็นกรรมการอำเภอ (ศึกษาธิการอำเภอ) พ.ศ.2481 – 2505 ได้ร่วมกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชนเปิดโรงเรียนขึ้นในวัดจำนวนหลายโรง ทำให้ผู้จบชั้นประถมมีจำนวนมากแต่ไม่สามารถไปเรียนต่อระดับมัธยมในตัวจังหวัดได้ เนื่องจากการคมนาคมยังไม่สะดวก ไม่มีที่พักรถ จึงได้หาทางเปิดโรงเรียนราษฎรขึ้นหลายตำบลในอำเภอควนขนุน โดยมีโรงเรียนช่วยมิตรอยู่ในตัวอำเภอ โรงเรียนมัธยมเรื่องศิลป์ – ตำบลนาขยาด โรงเรียนศิริราษฎร์วิทยา – ตำบลมะกอกเหนือ โรงเรียนสุขประสาทวิทย – ตำบลทะเลน้อย โรงเรียนพริยานุกูลวิทยา – ตำบลบันเต โรงเรียนพิภูลทองวิทยา – ตำบลชะม่วง ในบรรดาโรงเรียนเหล่านี้โรงเรียนช่วยมิตรเฟื่องฟูพอๆ กับโรงเรียนมัธยมพัทลุงวิทยาในตัวตลาดสี่กั๊ก

¹พอพันธ์ แก้วทงศ์, ก่อนความทรงจำจะเลือนหายไป. เนื่องในโอกาสอายุครบ 50 ปี พอพันธ์ แก้วทงศ์ 26 เมษายน 2542, หน้า 22.

²บุญชู ปุรินทรภิบาล : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพครูบุญชู ปุรินทรภิบาล. ณ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 4 ธันวาคม 2525, จรูญกรณียานุสรณ์ : หนังสืออนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลและบรรจุอัฐพระครูจรูญกรณีย (ตุต เกสโร ปุรินทรภิบาล). อดีตเจ้าอาวาสวัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 6 – 7 สิงหาคม 2507, เจ้า สุพรรณชนะบุรี : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพคุณพ่อเจ้า สุพรรณชนะบุรี. เป็นกรณีพิเศษ ณ วัดภูผาภิมุข อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 24 ตุลาคม 2530 และ สุทธิกรรม. พิมพ์สนองคุณ : แจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมจักษกรามมณี (เปลี่ยน ปรีดี ตาสโย) ณ วัดภูผาภิมุข อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 21 เมษายน 2506.

³สิลาข ถาวโรจน์ : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสิลาข ถาวโรจน์. เป็นกรณีพิเศษ ณ วัดสุวรรณวิชัย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง 30 เมษายน 2531.

อย่างไรก็ดี ในช่วงที่การศึกษาแบบใหม่ดังกล่าวกำลังแพร่หลาย พ.ศ.2506 พระเทพสารสุธี น้องชายพระธรรมจักษุการามมุนี (เปลี่ยน ปรีดี ตาสโย) ผู้สืบทอดตำแหน่งต่อจากพี่ชาย กลับจัดพิมพ์หนังสือ สุธรรมาสารชาดกฉบับพระอุดมปิฎก วัดสุนทรवास อำเภอดอนขง เพราะเห็นว่าเป็นวรรณกรรมที่ครูชาว ปักข์ได้แต่งสอนชาวปักข์ได้ตั้งที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 โดยการสนับสนุนของเครือญาติตระกูล ณ พัทลุง ที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณตลาดสี่กั๊ก ต่อมาปี 2516 ได้จัดพิมพ์วรรณกรรมเก่าของท้องถิ่นที่สำคัญอีกเล่มหนึ่ง คือ สุนิชาดก ซึ่งพระหลาก เอกธม ๗ โม่ ได้สืบทอดมาในปี 2531 สำหรับพระเทพสารสุธี หรือพระธรรม เมธาจารย์นั้นเป็นผู้รื้อฟื้นวรรณกรรมเก่าและวัฒนธรรมอื่นๆ ของท้องถิ่นอีกมากมาย จนในที่สุดสามารถจัดตั้ง เป็นพิพิธภัณฑ์สถานของวัดได้

วัดคูหาสูงหรือวัดคูหาสวรรค์⁽¹⁾ เป็นวัดเก่าแก่ที่สำคัญอีกวัดหนึ่งในบริเวณตลาดสี่กั๊ก ในขณะที่วัด คูหาต่ำ หรือวัดภูผาภิมุขเป็นวัดในธรรมยุติกนิกาย วัดคูหาสวรรค์เป็นวัดในมหานิกายและเป็นพระอารามหลวง ในปัจจุบัน เปรียบเสมือนหนึ่งตักศิลาของชาวพัทลุง และชาวปักข์ได้ก่อกำเนิด สมัยเมื่อพระครูจุมุฏกรณีย์ (ตุต เกสโร ปุรินทราภิบาล) เป็นเจ้าอาวาสใน พ.ศ.2454 – 2487 หลังจากศิษย์วัดรุ่นแรกสำเร็จการศึกษาจาก โรงเรียนประชาบาลในวัดภูผาภิมุขแล้ว ก็ได้ส่งไปเรียนต่อในระดับมัธยม ณ โรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดชาย โดยจัดที่พักอาศัยให้ในวัด อุปการะเลี้ยงดู ให้ความสะดวก อบรมสั่งสอนให้อยู่ในระเบียบวินัย และถือปฏิบัติ จนกลายเป็นธรรมเนียมของวัดที่จะต้องรับเด็ก ๆ จากตำบลไกล ๆ และอำเภอต่าง ๆ มากขึ้นตามลำดับ ส่วนภายในวัดก็ได้จัดการศึกษาพระธรรมวินัยจนต้องเปิดเป็นโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกนักธรรมและภาษา บาลีด้วยการอุปถัมภ์ของเจ้าคณะอำเภอ (วัดวิหารเบิก) และวัดต่างๆ ที่สำคัญคือ วัดนาท่อม วัดไทรห้อย วัดท่าแค และวัดควนอินทร์นิมิตร แนวปฏิบัติเหล่านี้ได้สืบทอดอย่างดีเยี่ยมด้วยพระธรรมวงศาจารย์ (เพียร อุต ๗ ตโม) ตั้งแต่ปี 2479 จนมรณภาพในปี 2543 โดยเป็นภิกษุผู้มีศีลาจารวัตรสนใจใฝ่รู้ ด้านการศึกษา และมีปฏิปทาเป็นที่ประจักษ์ชัดแก่บุคคลทั่วไป และในเขตบริหารของคณะสงฆ์ภาค 18 รวม 6 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดพัทลุง สงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูลในตำแหน่งเจ้าคณะภาค 18 ตั้งแต่ ปี 2515 จนมรณภาพ นับเป็นบุคคลผู้เป็นพระภิกษุสงฆ์โดยแท้จริง ดำรงตนอย่างสมณะ มีความเพียรพยายาม อย่างแรงกล้าในการพัฒนาการศึกษา อำนวยประโยชน์แก่ศิษยานุศิษย์ กุลบุตรกุลธิดา และบุคคลทั่วไปให้ เจริญก้าวหน้าอย่างน่าสรรเสริญ ซึ่งจะเห็นได้ความมานะพยายามจัดตั้งโรงเรียนสอนพระพุทธศาสนาวัน อาทิตย์ขึ้นในวัดคูหาสวรรค์ และส่งเสริมให้แพร่ขยายไปทั่วทุกภูมิภาคในเขตภาค 18 จนเป็นที่ยอมรับกัน อย่างกว้างขวาง นอกจากนั้นยังมีส่วนสำคัญในการจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์มัธยมศึกษาชื่อโรงเรียนวีรนาทศึกษา ตามนามเมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชอาคันตุกะที่วีรนาทมนู เป็นโรงเรียนที่เปิดโอกาสให้กุลบุตรกุลธิดา ในละแวกใกล้เคียงได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน อันนับได้ว่าเป็นกุศลเจตนาที่มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ ดังเจตนารมณ์ที่ได้ลิขิตไว้ในเอกสารที่ทำบุญครบหกรอบว่า “การผลิตคนให้เป็นมนุษย์ให้ว่า จะทำได้แต่พระเถระเท่านั้น”

¹โปรดดูรายละเอียดใน จุฎฎกรณีย์านุสรณ์ : หนังสืออนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศล และบรรจุ อัฐิพระครูจุมุฏกรณีย์ (ตุต เกสโร ปุรินทราภิบาล), พระธรรมวงศาจารย์ : ชีวิตและงานพระธรรม วงศาจารย์ สถาบันราชภัฏสงขลาจัดพิมพ์ในโอกาสสถาปนาสถาบันราชภัฏถวายปริญญาครุศาสตรบัณฑิต กิตติมศักดิ์ สายเทคนิคการศึกษา โปรแกรมวิชาการบริหารการศึกษา 7 เมษายน 2538 และ สุนิชาดก พระ ครูบวรภิกขานุต เจ้าอาวาสวัดวิหารเบิก ตำบลลำปำ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ ใน งานฉลองพระพุทธรูปพระศรีมหาโพธิ์ พระสถูปเจดีย์ 7 สิงหาคม 2516.

สถาบันราชภัฏสงขลาจึงได้ถวายปริญญาครุศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สายเทคนิคการศึกษา โปรแกรมวิชาการบริหารการศึกษา เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2538 ปรากฏหลักฐานในปี 2515 ว่า พระภิกษุรูปหนึ่งๆ ในวัดนี้ อย่างเจ้าอธิการเควีต เกสโร ซึ่งจำพรรษา ตั้งแต่ พ.ศ.2469 – 2514 มีศิษย์วัดมากกว่าร้อยคน เฉพาะที่เป็นฆราวาสมีรายชื่อที่รวบรวมได้ถึง 106 คน แต่ละคนต่างมีตำแหน่งหน้าที่และอาชีพในระดับแนวหน้าของท้องถิ่นพัทลุงภาคใต้ และต่างภูมิภาค⁽¹⁾

ส่วนนอกวัด บริเวณตลาดสี่กั๊กยังมีแหล่งพักพิง⁽²⁾ เพื่อการศึกษาเล่าเรียนในระบบโรงเรียนจังหวัดพัทลุงอีกหลายแห่งสำหรับกุลบุตรกุลธิดาจากชุมชนในชนบทลุ่มทะเลสาบสงขลา ที่น่าสนใจ คือ บ้านเรือนของกลุ่มตระกูลบ้านโรงช้าง⁽³⁾ กลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ที่มีเชื้อสายจีน มีแนวคิดแบบทุนนิยม มุ่งมั่นในการศึกษาแบบตะวันตก นิยมการผูกตองผูกเกลอ มักเป็นเครือญาติกับตระกูลผู้นำในภาคใต้ โดยเฉพาะตระกูลกับ ณ พัทลุง ณ สงขลา ณ นคร ณ ระนอง การอบรมบ่มเพาะจากแหล่งพักพิงและสถานศึกษาหลากหลายดังกล่าว เป็นผลให้เกิดวัฒนธรรม “หม้อเขียว”⁽⁴⁾ ในแถบนี้ แม้ว่าภายในหม้อเขียวมีเพียงข้าวสาร และไขเป็ดที่เป็นผลิตผลของชาวนา แต่กลับเป็นสิ่งที่แสดงถึงความรัก ความเคารพ ความกตัญญูกตเวทิตา และความผูกพันในสายเลือดสายสัมพันธ์ที่มีต่อกันอย่างเต็มเปี่ยม ร่มเย็นและอบอุ่น เพราะนอกจากการอุปถัมภ์ค้ำจุนกันในท้องถิ่นแล้ว ยังส่งต่อและดูแลกันไปถึงเมืองหลวง⁽⁵⁾ โดยนิยมศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาทางสายนิติศาสตร์ เพื่อไว้ “เถียงนาย” มากกว่าสาขาอื่นๆ เป็นผลให้มีการก่อตั้งสมาคมชาวบักไซใต้⁽⁶⁾ ชมรมพัทลุง⁽⁷⁾ หลากหลายกลุ่มในกรุงเทพฯ และภูมิภาคอื่นๆ มีจำนวนไม่น้อยที่สนับสนุนทางด้านการประกอบอาชีพสืบต่อกันมา ทั้งในแวดวงราชการและภาคธุรกิจทั่วไปถึงปัจจุบันในลักษณะพวกพ้องเดียวกัน ในขณะที่กลุ่มเชื้อสายตระกูล ณ พัทลุง ส่วนหนึ่งลงไปเรียนทางปี่นัง และอินเดีย⁽⁸⁾

¹โปรดดูรายละเอียดใน อธิการเควีต เกสโร : อนุสรณ์เจ้าอธิการเควีต เกสโร. ณ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 7 พฤษภาคม 2515, หน้า 39 – 44.

²แถมสุข นุ่มนนท์, แถมสุขวัยรุ่งน. หนังสือครบรอบ 60 ปี 21 มิถุนายน 2538, หน้า 12, หอมดอกสารภี. ที่รัฐครบ 6 รอบ อาจารย์สารภี คชภักดี 1 กันยายน 2541, หน้า 121 – 122.

³โปรดดูรายละเอียดใน สารูป ฤทธิ์ชู, ตามรอยช้างแลใต้. (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543).

⁴วิจิตร ไตรสุวรรณ : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพลตำรวจตรีวิจิตร ไตรสุวรรณ. ณ วัดอินทราวาส อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 6 กรกฎาคม 2539, หน้า 39.

⁵พันธุ์ทิพย์ (ศิริธร) บุญสนิท : อนุสรณ์นางพันธุ์ทิพย์ (ศิริธร) บุญสนิท. ณ วัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 24 สิงหาคม 2534, หน้า 17. และ ประดิษฐ์รูปสุการ : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์โทขุนประดิษฐ์รูปสุการ (ประดิษฐ์ ชลายนคุปต์). ณ วัดสระเกศวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ 31 พฤษภาคม 2518.

⁶ถัด : คณะ ร.ส.130. พิมพ์ช่วยในงานพระราชทานเพลิงศพ ร้อยตรีถัด รัตนพันธ์ุ์ นะวัดภูผาภิมุข จังหวัดพัทลุง 14 พฤษภาคม พุทธศักราช 2487, หน้า 30.

⁷โปรดดูรายละเอียดในตัวอย่าง เช่น พัทลุงสามัคคี ครั้งที่ 39. ณ อาคารใหม่สวนอัมพร 22 พฤศจิกายน 2540 เมืองเพลงตะลุง. ที่ระลึ่งงานมิตรเมืองลุงในจังหวัดสงขลา 22 กันยายน 2538 และชมรม “เพื่อนพบเพื่อน 06 – 07”.

⁸โปรดดูรายละเอียดใน เวช สุภาไชยกิจ : อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษคุณเวช สุภาไชยกิจ. ณ วัดควนมะพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 9 กันยายน 2527.

กล่าวได้ว่า เมื่อครั้งชุมชนไปมาค้าขายใช้เรือเมล์⁽¹⁾ และรถไฟหลวงสายใต้ช่วงปี 2439 – 2504 นั้น วัฒนธรรมเมืองซึ่งรับช่วงมาจากเมืองหลวงค่อยๆ แผ่ซึ่มเข้าสู่ชุมชนละแวกลุ่มทะเลสาบสงขลามากขึ้น เป็นลำดับ โดยอาศัยระบบการปกครอง ระบบราชการและแผนการศึกษาชาติ เช่น จากการที่มีโรงเรียนหลวงสอนภาษาไทยเกิดขึ้นตามหัวเมือง การมีวรรณกรรมท้องถิ่น หรือหนังสือกลอนสวดรุ่มรวยทั่วภาคใต้ ทำให้คนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา รู้รายละเอียดและซาบซึ้งเรื่องพระอภัยมณี เช่นเดียวกับคนภาคกลาง ตลอดจนมี “มีหนังสือวัดเกาะเพราะนักหนา” ซึ่งขายดีที่สุดในภาคใต้⁽²⁾ ได้แพร่หลายไปในทุกละแวกบ้าน การเลิกทาส การยกเลิกที่กำปนา เลิกข้าพระคนทาน เลิกระบบเจ้าเมืองแบบกินเมืองให้ไปกินเงินเดือนหลวงแทน ทำให้คนละแวกนี้มีวัฒนธรรมแปลกใหม่เพิ่มพูนขึ้น เช่น ข้าหลวง แหลงข้าหลวง คนหลวง ของหลวง นาย เสมียน ข้าราชการ ความเจริญของการไปรษณีย์โทรเลข ทำให้คนแถบนี้ค่อยๆ คั่นเคยกับกรุงเทพฯ กรุงธน หัวลำโพง บรรดาพระภิกษุในละแวกนี้กลัวว่าผีอยู่ในถิ่นเดิมก็ไม่อาจ “หลวกว่าปู่ครูในเมืองหลวง” ค่อยทำให้ญาติมิตรสาธุศิษย์รู้จักวัดโสมนัสข วัดศิริข วัดใหม่พิเรนทร์ โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา โรงเรียนสวนสุนันทา โรงเรียนการเรือน โรงเรียนเพาะช่าง โรงเรียนสวนกุหลาบ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย โรงเรียนนายร้อยจปร.มากขึ้น ตลอดไปจนถึงการเอ่ยถึงเสื่อเน (เสื่อครู) ครูปริญญาและดอกเตอร์ จนในที่สุดก็รู้เรื่องราวและวิถีคิดของคนอเมริกาและคนยุโรป มากกว่ารู้เรื่องและวิถีคิดของเพื่อนบ้านและญาติมิตรที่อยู่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลาด้วยกัน

การไปมาหาสู่ การแลกเปลี่ยนซื้อขายผลิตผลทางเกษตรของผู้คนในช่วงนี้ ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงจากการใช้เรือพก เรือพาย เรือแจว เรือใบ เรือประทุน มาเป็นเรือยนต์มากขึ้น มีเรือยนต์ประจำทางระหว่างสงขลา กับเกาะยอ สทิงหม้อ ปากพะยูนและระโนด ระหว่างระโนดกับลำปำ หัวไทร ปากพนัง เกาะใหญ่ ระหว่างตำบลตะเคียนกับระโนด ปากคลองและทะเลน้อย เป็นต้น เรือประจำทางแต่ละสายจะมีวิ่งประจำวันละเที่ยว บางแห่งเที่ยวละหลายๆ ลำ รับบรรทุกทั้งผู้โดยสารและสินค้า เรือเมล์บางลำบรรจุคนได้ถึง 200 คน เรือเมล์ที่รู้จักกันแพร่หลาย เช่น เรือชัยหลี่ เรือเสาวคนธ์ ซึ่งวิ่งประจำทางระหว่างสงขลากับระโนด ใช้เวลาวิ่ง 10–12 ชั่วโมง ถ้าช่วงน้ำทะเลลดระดับมากๆ อาจใช้เวลาถึง 15 ชั่วโมงก็มี ช่วงนี้ทางรถยนต์สายใต้เลียบฝั่งตะวันออกยังไม่ค่อยมี ชาวอำเภอระโนดถ้าจะไปสงขลา หรือนครศรีธรรมราชหรือพัทลุง ล้วนต้องอาศัยเรือเล็กจะไปกรุงเทพฯ ก็ต้องนั่งเรือเมล์ไปขึ้นรถไฟที่สงขลา ที่หาดใหญ่ หรือที่พัทลุง ต้องเสียเวลาเพิ่มขึ้นครึ่งวันถึงวันหนึ่ง การขนส่งข้าวสาร ปศุสัตว์ ผักปลา พืชผล ตลอดจนอุปกรณ์ก่อสร้างล้วนต้องพึ่งเรือเมล์เป็นหลัก จึงเห็นได้ว่าระยะปลายๆ ของช่วงนี้ การไปมาค้าขายและขนถ่ายเป็นยุคของเรือเมล์ จำนวนเรือรอบลุ่มทะเลสาบสงขลามีมากกว่ารถหลายสิบเท่า เด็กๆ ในหลายหมู่บ้านในระยะต้นๆ ของช่วงนี้ มีจำนวนไม่น้อยที่ไม่เคยรู้จักรถยนต์ ภัยจากเรือล่ม จากการปล้นเรือเมล์จึงเป็นที่หวาดกลัวของคนละแวกนี้ แต่พอถึงปลายๆ ช่วง คนตายและพิการอันเนื่องจากรถยนต์เริ่มมีบ้าง มีชาวบ้านและคนต่างถิ่นจำนวนไม่น้อยรำววยขึ้นเพราะ

¹ สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์, “ข้อจำกัดและปัจจัยทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา”, หน้า 57 – 58.

² เตือนใจ สันทะเกิด, วรรณคดีชาวบ้านจาก “วัดเกาะ”. (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2527) หน้า 23 และ กิมที นาวิกมูล, หนังสือเตรียมตัวตายและประวัติของข้าพเจ้า กิมที นาวิกมูล. (พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2523), หน้า 17.

กิจการเรือเมล์ แม้ว่าจะมีวัฒนธรรมปลัดถิ่นเริ่มเกาะติดเรือเมล์เข้าไปสู่ชุมชนละแวกนั้นบ้าง แต่ส่วนใหญ่ หล่นหายเสียกลางทาง เพราะมักถูกคลื่นลมกระแทกกระเจิดกระเจิงไปเสียก่อนจะถึงฝั่ง

เห็นได้ชัดเจนนว่า นับตั้งแต่ปฏิรูปอำนาจใน พ.ศ.2439 จนถึง พ.ศ.2504 วิถีทางการดำรงชีวิตของ ชุมชนโดยรวมในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เปลี่ยนแปลงไปจากก่อนการปฏิรูปอำนาจอย่างมากมายและ เมื่อมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในพ.ศ.2504 จนถึงปัจจุบัน เป็นยุคสมัยของรถยนต์ สถาน ภาพทั่วไปของสังคมและวัฒนธรรมบริเวณนี้ก็ยิ่งเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจนน่าวิตก เนื่องจากได้มีกระบวนการ ผลิต โดยใช้พลังงานเข้าสู่บริเวณนี้มากขึ้น จึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมเร็วและขาดแคลนลงเรื่อยๆ วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนแบ่งปันเปลี่ยนแปลงเป็นการแข่งขันชิงได้ แย่งยึดกันมากขึ้นโดยลำดับ แต่ สำหรับตลาดสี่กั๊กแล้วมิได้เปลี่ยนแปลงไปมากมายอย่างภาพโดยรวมของลุ่มทะเลสาบสงขลา จึงเป็นประเด็น นำศึกษา เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ.2439 – ปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของตลาดสี่กั๊กใน พ.ศ.2439 – ปัจจุบัน เห็นถึงความพยายามของรัฐ ในการปฏิรูปอำนาจในเมืองพัทลุง โดยย้ายเมืองมาตั้งในบริเวณใกล้สถานีรถไฟ ซึ่งเป็นเครื่องมือกระชับ อำนาจแบบใหม่ของรัฐ พร้อมกับเปิดโอกาสและให้อำนาจแก่คนเชื้อสายจีนเข้ามาบริหารจัดการและ ใช้ทรัพยากรในพื้นที่ครอบครองของกลุ่มอำนาจเดิม อีกทั้งปล่อยให้ท้องถิ่นจัดการและพึ่งพาตนเอง เป็นผลให้ การผูกตองผูกเกลอแพร่หลาย และก่อให้เกิดขบวนการชาวนาในรูปแบบโจร ชุมโจร และพรรคคอมมิวนิสต์ แห่งประเทศไทยในสายตาของกลไกรัฐ จนตลาดสี่กั๊กกลายเป็นตัวเมืองชายขอบของกลุ่มทะเลสาบสงขลา เพื่อเข้าใจถึงเรื่องราวดังกล่าว จะแบ่งประเด็นการศึกษาเป็นสองช่วง คือ พ.ศ.2439 – 2467 และ พ.ศ.2468 – ปัจจุบัน

ช่วงแรก พ.ศ.2439 – 2467 : การสร้างบ้านแปลงเมืองใหม่ : ยุคสมัยแห่งการกระชับอำนาจรัฐ ในตัวเมืองพัทลุง : กำเนิดของขบวนการชาวนา : ศูนย์รวมพาณิชยกรรมและส่วนราชการของจังหวัด พัทลุง ยังคงตั้งอยู่ที่ฝั่งเหนือคลองลำปำ บริเวณชายฝั่งตอนบนของทะเลสาบสงขลา และอยู่ใกล้กับ ศูนย์อำนาจเดิมในระบบบิณเมือง ตลาดสี่กั๊กยังเป็นเพียงชุมชนเล็กๆ ในกิ่งอำเภอคูหาสวรรค์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการปฏิรูปที่สำคัญคือ การปฏิรูปการบริหาร ราชการแผ่นดิน พ.ศ.2435 ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการแผ่นดิน ทั้งส่วนกลางและ ส่วนหัวเมือง ในส่วนกลาง กรมกองต่างๆได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นกระทรวง แบ่งความรับผิดชอบออกตาม หน้าที่โดยตรง ส่วนหัวเมือง หลักการมีอยู่ว่า อำนาจต้องเข้ามารวมอยู่ที่จุดเดียวกันหมด รัฐบาลกลาง จะไม่ยอมให้เจ้าเมืองต่างๆมีอำนาจอย่างที่เคยมีมาแล้วในอดีต ระบอบการปกครองแบบใหม่นี้เรียกว่า **แบบเทศาภิบาล** หลักต่างๆ ของการปกครองแบบเทศาภิบาล⁽¹⁾ นี้มีระบุไว้ในประกาศจัดตั้งหน้าที่ระหว่าง

¹ แถมสุข นุ่มนนท์, **การเมืองและการต่างประเทศในประวัติศาสตร์ไทย.** (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2524), หน้า 9 – 10.

กระทรวงกลาโหมและกระทรวงมหาดไทย ร.ศ.113 (พ.ศ.2437) ซึ่งรวมหัวเมืองทั้งหมดไว้ใต้การบังคับบัญชาของกระทรวงมหาดไทย ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.116 (พ.ศ.2440) และในข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ.117 (พ.ศ.2441) กฎหมายเหล่านี้ถือได้ว่า รัฐได้จัดส่วนราชการบริหารแบบใหม่ มีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบตามลำดับของสายการบังคับบัญชาจากต่ำสุดไปจนถึงขั้นสูงสุด และมีผู้ปกครอง คือ บ้านเรือน – เจ้าบ้าน หมูบ้าน – ผู้ใหญ่บ้าน ตำบล – กำนัน อำเภอ – นายอำเภอ เมือง – ผู้ว่าราชการเมือง และมณฑล – ข้าหลวงเทศาภิบาล

การวางสายการปกครองเป็นลำดับขั้นเช่นนี้นับเป็นนโยบายที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมเก่าในหัวเมืองให้เป็นอีกรูปแบบหนึ่ง พลเมืองซึ่งไม่เคยมีสิทธิมีเสียง เคยเป็นเพียงบ่าวไพร่ ให้ได้มีโอกาสเลือกผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ขึ้นเป็นหัวหน้า ซึ่งเท่ากับจะได้มีโอกาสเสนอความต้องการของตนเองให้นายอำเภอและผู้ว่าราชการทราบ ผู้ว่าราชการเมืองและกรมการเมือง หรือพวกพ้องซึ่งเคยทำอะไรตามใจชอบก็จะกระทำไม่ได้เสียแล้ว เพราะมีข้าหลวงเทศาภิบาลมาคอยดูแลเป็นหูเป็นตาแทนรัฐบาล การกินเมืองซึ่งเคยกินจากภาษีทุกอย่างก็จะหมดไป จะกลับกลายเป็นเพียงกินเฉพาะเงินเดือนพระราชทานในฐานะข้าราชการ เพราะรัฐบาลเริ่มเก็บภาษีเอง และเมื่อนายอำเภอ ผู้ว่าราชการเมืองและกรมการเมืองมีฐานะเป็นข้าราชการ ก็จะต้องถูกย้ายไปตามที่ต่างๆ ตามคำสั่งของรัฐบาล จะไม่ผูกพันเป็นเจ้าของ เจ้าชีวิตของชาวชนบทอยู่เพียงแห่งเดียวตามระบบเดิม การปกครองแบบใหม่จะทำให้พลเมืองเริ่มมีความผูกพันกับรัฐบาล และเริ่มมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐประชาชาติ นับจากพ.ศ.2439 จนถึงพ.ศ.2534 ซึ่งเป็นขอบเขตการศึกษาของงานนี้ ได้มี “การเปลี่ยนแปลงการปกครอง” อีกหลายครั้ง แต่รูปแบบการปกครองจะไม่เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเทศาภิบาล มีเปลี่ยนก็เพียงชื่อของรูปแบบการปกครอง ชื่อผู้ปกครอง ชื่อรัฐบาล กระทรวง กรม กอง ต่างๆ เท่านั้น

สำหรับบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพ.ศ.2439 เป็นการเปลี่ยนแปลง หรือปฏิรูปอำนาจมากกว่าการปฏิรูปการปกครอง เพราะรูปแบบเทศาภิบาลนี้มีเพียงโครงสร้างส่วนบนในกองมณฑลเท่านั้นที่เพิ่มเข้ามา คือ ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นตัวแทนของรัฐบาลกลาง และมีข้าราชการชั้นรองอีกสี่ตำแหน่ง ได้แก่ ข้าหลวงมหาดไทย ข้าหลวงยุติธรรม ข้าหลวงคลัง และเลขานุการของข้าหลวงเทศาภิบาล นอกนั้นคล้ายคลึงกับธรรมเนียมการปกครองแบบเดิมของท้องถื่นทั้งสามเมือง ผิดกันแต่ชื่อเรียกเท่านั้น⁽¹⁾ อย่างเหมือนนครศรีธรรมราชเรียงจากต่ำสุดจนถึงขั้นสูงสุดว่า “แก่บ้าน” “แขวง” “นายที่” “นายอำเภอ” และ “เจ้าเมือง” เพียงแต่ไม่ให้อำนาจเลือกผู้ใหญ่บ้านและกำนันตามแบบใหม่ ทางเมืองสงขลาก็เช่นกัน แต่เรียกผู้ใหญ่บ้านว่า “นายบ้าน” เรียกกำนันว่า “หัวเมือง” ทางเมืองพัทลุงเรียกกำนันว่า “นายตำบล” หรือ “หัวเมือง”

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาในรายละเอียดของอำนาจที่มาจากรวมธรรมเนียมการปกครองแบบเดิมในนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา เมืองในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ทั้งสามเมืองยังมีรายละเอียดปลีกย่อย

¹โปรดดูรายละเอียดใน ณรงค์ นุ่นทอง, “การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยพระยาสุโขมนัยวิจิตรเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ.2439 – 2449)” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520, หน้า 24 – 30.

ที่แตกต่างกัน ในส่วนของเมืองพัทลุงนั้น ปรากฏรายละเอียดชัดเจนในพงศาวดารเมืองพัทลุงฉบับหลวงศรีวรวัตร⁽¹⁾ (พิณ จันทโรจวงศ์) ซึ่งถือได้ว่า เขียนขึ้นโดย “คนใน” ของกลุ่มอำนาจเดิม หรือกลุ่มผู้ปกครองเมืองพัทลุงก่อนการปฏิรูปอำนาจใน พ.ศ.2439 เนื่องจากสายบิดาเป็นตระกูลจันทโรจวงศ์ ทางมารดาเป็นสายตระกูล ณ พัทลุง เมื่อ พ.ศ.2437 พระสฤษดิ์พจนกรณข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงมหาดไทยได้ออกมาตรวจราชการแล้วมีความเห็นว่า เมืองพัทลุงเป็นเมืองเล็กแล้วก็จริง แต่กรมการเมืองมีอำนาจเกินไป ผลประโยชน์และมีอำนาจชนิด “ที่ไม่มีกำหนดว่าเพียงใดชัด แต่เป็นอำนาจที่มีเหนือราษฎรอย่างสูง เขียนจะว่าได้ว่าทำอะไรก็ได้กับราษฎรก็แทบจะทำได้”⁽²⁾ โดยตระกูลทั้งสองได้แบ่งผลประโยชน์กันเองเป็นสามส่วน คือ

ส่วนแรก พระยาพัทลุงน้อย จางวางซึ่งทำหน้าที่กำกับเมืองพัทลุง และพระยาพัทลุงเนตรเจ้าเมืองสองพ่อลูกตระกูลจันทโรจวงศ์ ได้ผลประโยชน์จากส่วยรายเฉลี่ย

ส่วนที่สอง ยกกระบัตรในตระกูล ณ พัทลุง ได้ผลประโยชน์จากภาษีอากร

ส่วนที่สาม กรมการเมืองน้อย เป็นกรมการเมืองของใครจะได้ผลประโยชน์จากทางนั้น **ผลประโยชน์หลักคือการทำนา** เพราะเจ้าเมืองและกรมการเมืองมีที่นาว่างใหญ่ทุกคนขายข้าวได้ทีละมากๆ โดยไม่ต้องเสียค่านา

นอกจากนั้น ยังมีการแบ่งปันผลประโยชน์จากคุกตะรางอีก เพราะผู้ใดเป็นตุลาการชำระคดี ผู้นั้นจะมีคุกตะรางสำหรับขังนักโทษในศาลของตน ปรากฏว่ามีคุกตะรางถึงหกแห่ง โดยแบ่งปันเป็นสองขนาด คือขนาดใหญ่มีสามแห่ง เป็นของเจ้าเมือง หลวงเมือง หลวงจ่ามหาดไทย และขนาดเล็กอีกสามแห่ง เจ้าเมืองจะเป็นผู้อนุญาตให้คนที่ชอบพอและไว้ใจได้มีผลประโยชน์ที่จะได้จากการมีคุกตะรางของตัวเอง โดยได้ค่าธรรมเนียมแรงงานและมีอำนาจในการพิจารณาตัดสินนักโทษของคุกตะรางใดเป็นตั้งเช่นทาสในเรือนั้น ทำให้กรมการเมืองอยากจะมีคุกตะรางเป็นอย่างยิ่ง ผู้ใดไม่มีก็จะถูกมองว่าไม่เป็นผู้ดี เป็นคนชั้นต่ำ

ในส่วนของราษฎร นอกเหนือจากต้องเสียอากรต่างๆ แล้ว ยังถูกเกณฑ์แรงงานและสิ่งของกินของใช้อีก โดยเฉลี่ยจะถูกเกณฑ์ไม่ต่ำกว่า 5 ครั้งต่อปี ราษฎรมักต้องยอม เพราะเกรงกลัวเจ้าเมืองและกรมการเมืองมาก ในขณะที่ผู้ร้ายก็ยังซุกซุ่ม

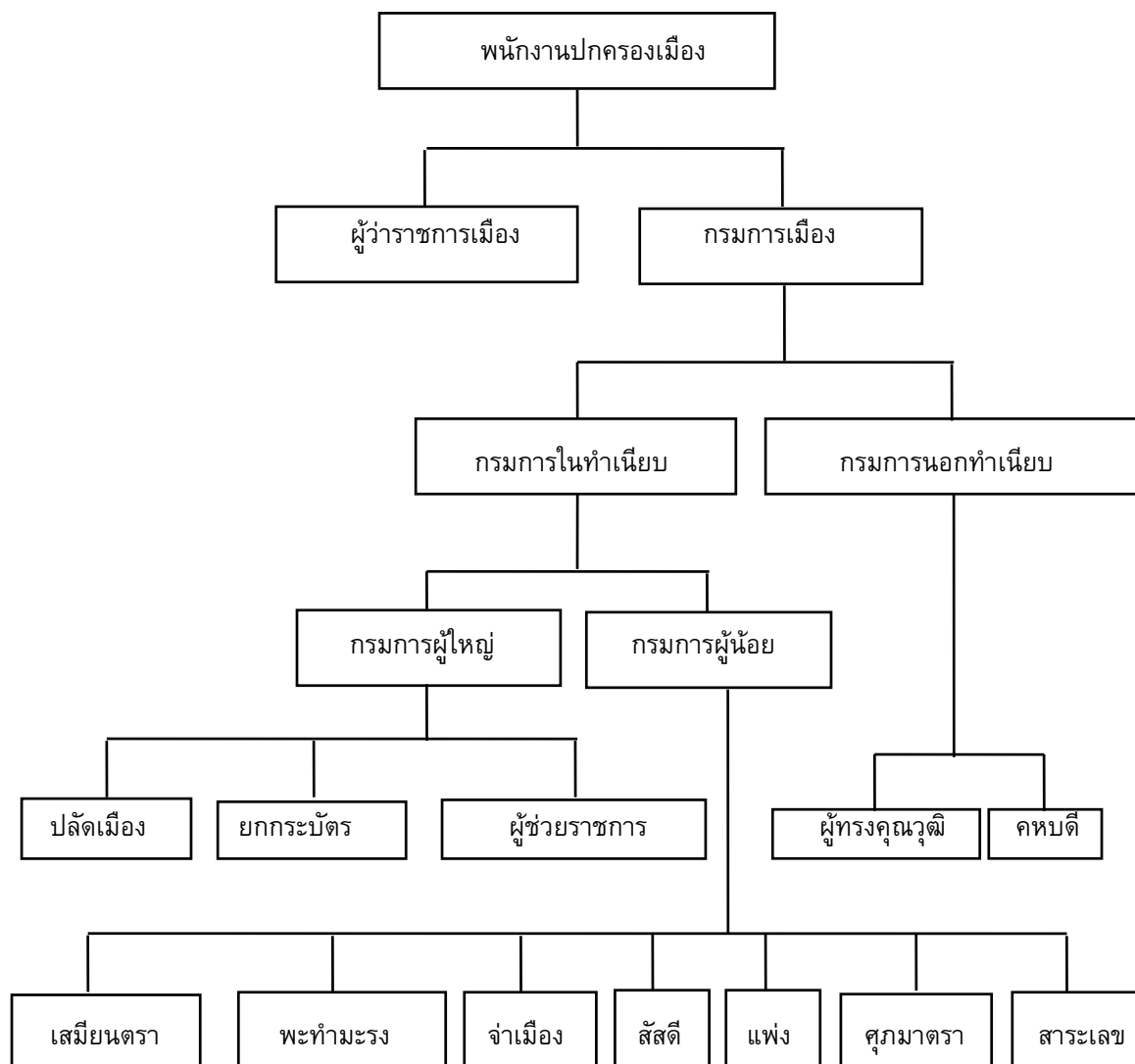
พงศาวดารเมืองพัทลุงฉบับหลวงศรีวรวัตรนี้ จะเขียนขึ้นครั้งแรก พ.ศ.2458 – 2460 ภายใต้การตรวจแก้ไขของกรมพระดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และหลวงศรีวรวัตรก็พยายามใช้วิธีการแบบวิทยาศาสตร์ ในคำนำกล่าวถึงข้อมูลที่ใช้ประกอบ คือ ตำนานวัต บันทึกร่างต่างๆ ชีวประวัติ และงานเบ็ดเตล็ดต่างๆ ที่เป็นส่วนหนึ่งของพงศาวดารเมืองพัทลุงอีกฉบับหนึ่ง (พิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 53 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, 2515) เขียนโดยหมื่นสนิทภิมภิมในกรมหมื่นไกรสรวิจิต พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชกับเจ้าจอมมารดาภินิศาของพระยาพัทลุงขุน (ณ พัทลุง) พงศาวดารเมืองพัทลุงฉบับหลวงศรีวรวัตรจึงมีความน่าสนใจในประเด็นของการปฏิรูปอำนาจของเมืองพัทลุงใน พ.ศ.2439 เพราะทำให้เห็นถึงโครงสร้างการแบ่งข้าราชการที่ประจำอยู่ในเมืองพัทลุงตามธรรมเนียมเดิมก่อน พ.ศ.2439 ว่าเป็นโครงสร้างเดียวกันกับแบบเทศาภิบาล พ.ศ.2439 มีข้อแตกต่างกันเพียงรายละเอียดปลีกย่อยและชื่อเรียก ดังแผนภูมิ และเห็นถึงปฏิภนของท้องถิ่น

¹หลวงศรีวรวัตร (พิณ), “พงศาวดารเมืองพัทลุง” พงศาวดารเมืองสงขลาและพัทลุง. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงแซ่ เพ็ชรภิบาล (แซ่ ณ สงขลา) ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส พระนคร, 22 ธันวาคม 2505, หน้า 62 – 142.

²จดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.2.14/22 รายงานพระยาสุษดี เรื่อง ตรวจราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ.113.

แผนภูมิที่ 1

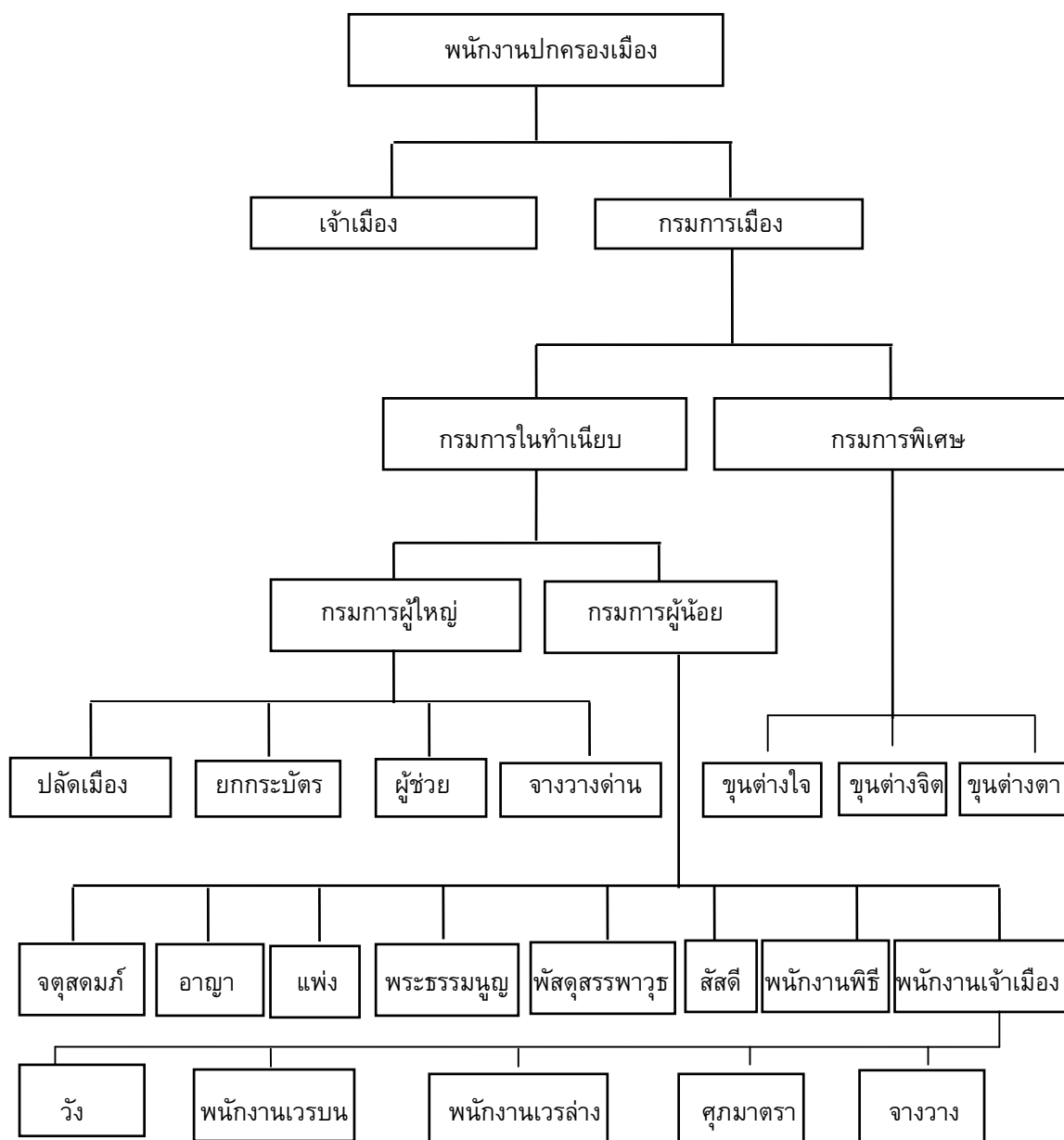
แผนภูมิแสดงการแบ่งประเภทข้าราชการที่ประจำอยู่ในเมือง ตามแบบเทศาภิบาล พ.ศ.2439

ที่มา : พระยามหาอำมาตยาธิบดี, “ข้อบังคับการปกครองหัวเมือง ร.ศ.117” อ้างถึงใน
 ณรงค์ นุ่นทอง, “การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยพระยาสุโขมนัยวินิต
 เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ.2439 – 2449)” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520, หน้า 142.

แผนภูมิที่ 2

แผนภูมิแสดงการแบ่งประเภทข้าราชการที่ประจำอยู่ในเมืองพัทลุง
ตามธรรมเนียมเดิมก่อนพ.ศ.2439

ที่มา : หลวงศรีวรรวัตร (พิณ), "พงศาวดารเมืองพัทลุง" พงศาวดารเมืองสงขลาและพัทลุง.

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงแฉะ เพ็ชรภากาล (แซ่ ณสงขลา) ณ สุสานหลวง
วัดเทพศิรินทราวาส พระนคร, 2505, หน้า 120 – 125 และหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
ร.5 2.14/22 รายงานพระยาสุภชิตี เรื่อง ตรวจราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ.113.

สำหรับธรรมเนียมการปกครองแบบเดิมที่มีความคล้ายคลึงกับแบบใหม่ในระบบเทศบาล หลวงศรีวรวัตรได้บันทึกว่า¹⁾ สมัยกรุงศรีอยุธยา ครั่งเมืองพัทลุงยังตั้งอยู่ที่จะทิ้งพระ (สทิงพระ) ได้แบ่งหน้าที่ปกครองบ้านเมือง คือ เจ้าเมืองรักษาราชการอยู่ที่ตั้งเมืองฝ่ายปละท่าตะวันออก และให้ปลัดเมืองตั้งรักษาราชการอยู่ที่ตำบลคูหาสวรรค์ฝ่ายปละท่าตะวันตก การปกครองก็คือ ระวังรักษาราชการโจรผู้ร้ายและสกัดศัตรูภายนอกที่มาย่ำยีกวาดครั้วราชฎไป กับคอยบังคับบัญชาให้ราชฎได้ทำไร่นาทำนาให้ถูกต้องตามฤดูกาล และเก็บหางข้าวค่านาขึ้นยั้งฉางไว้ทุกปีมิให้บกพร่อง ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เจ้าเมืองมีอำนาจ “สั่งประหารชีวิตคนได้ และได้กระทำมาแล้วหลายเจ้าเมือง”

เมื่อนำโครงสร้างการแบ่งข้าราชการที่ประจำอยู่ในเมืองตามแบบเทศบาล พ.ศ.2439 มาเปรียบเทียบกับธรรมเนียมการปกครองแบบเดิมของท้องถิ่นพัทลุงจะพบว่าเป็นโครงสร้างเดียวกัน แตกต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อยและชื่อเรียก ภายในท้องถิ่นพัทลุงนี้ เจ้าเมืองเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด กรมการเมืองเป็นผู้ช่วย ซึ่งจำแนกได้เป็นสองกลุ่ม คือ กรมการเมืองในทำเนียบกับกรมการพิเศษ กรมการเมืองในทำเนียบประกอบด้วย กรมการผู้ใหญ่กับกรมการผู้น้อย กรมการผู้ใหญ่นี้ ทางเมืองหลวงเป็นผู้ตั้ง พระปลัดหลวงยกกระบัตร์ หลวงผู้ช่วย 2 – 3 คน และพระพลจางวางด้าน โดยพระปลัด หลวงยกกระบัตร์ และหลวงผู้ช่วยนั้น มีเลขสำหรับตำแหน่งและมีรองปลัดรองยกกระบัตร์และรองผู้ช่วยเป็นผู้ควบคุมเลขนั้น พระพลจางวางด้าน มีตำแหน่งรองคุมเลขกองด้านจัดการลาดตระเวนทั้งทางบกทางน้ำ ในกรมการผู้ใหญ่นี้มีตำแหน่งมหาดไทยเป็นผู้รับคำสั่งเจ้าเมือง ทำหนังสือราชการสำคัญ เช่น โบบอก ออกบัตรหมาย เก็บรักษาต้นเรื่องหลักราชการด้วย โดยมีขุนจำหรือขุนรองจำเป็นผู้ช่วยอีกนายหนึ่ง

ส่วนกรมการผู้น้อยหรือกรมการรอง ประกอบด้วยตำแหน่งจตุสดมภ์ คือ เวียง วัง คลัง นา โดยตำแหน่งเวียง ว่าความนครบาล(ความอุกฉกรรจ์หรืออาญาหลวง)และบังคับนายตำบลหรือหัวเมือง ตำแหน่งวังเป็นพนักงานจัดการพิธีต่างๆ และจัดที่พักรับรองแขกเมือง ตำแหน่งคลังเป็นพนักงานเก็บภาษีต่างๆ และเก็บหางข้าวค่านา ตำแหน่งนาวาความที่ติดกับรักษาฉางข้าวและแรกนาขวัญ นอกจากจตุสดมภ์แล้ว ยังมีตำแหน่งอื่นอีก 7 ตำแหน่ง ประกอบด้วย ตำแหน่งอาญาว่าความอาญา(อาญาราชฎหรืออาญาสินไหม)ตำแหน่งแพ่งว่าความแพ่งและวางเบี่ยงปรับคู่ความเมื่อความถึงแพ้นะกันแล้ว ตำแหน่งพระธรรมนูญรับฟ้องประทับพระธรรมนูญนำเสนอเจ้าเมือง ลงคำสั่งให้กรมการชำระตามตำแหน่ง บางคราวสั่งแยกย้ายให้กรมการพิเศษชำระบ้างตามความมากและน้อยเพื่อให้แล้วเสร็จ ตำแหน่งพัสดุสรรพาวุธเป็นพนักงานรักษาตึกดิน รักษาเครื่องสรรพาวุธต่างๆและตรวจรับกระสุนดินดำจากสัสดี ตำแหน่งสัสดีมีถึงห้าคน มีหน้าที่ถือบัญชีกองเลขส่วยเลขสมและเลขขึ้น มีขุนหมื่นเป็นนายหมวดนายกองคุมเลขส่วนต่างๆที่ได้นำสักไว้และออกหมายเกณฑ์ส่วนต่างๆ มีกระสุนดินดำ เครื่องสรรพาวุธ เครื่องราชบรรณาการบ้าง ตำแหน่งพนักงานพิธีมีพราหมณ์ 20 คน กับพนักงานรักษาเทียนชัย ที่มีหัวหน้าสี่ตำแหน่ง คือ พราหมณ์พรต พราหมณ์บัณฑิต เชาวน์ หัวหน้ารักษาเทียนชัย และปฏิบัติพระ ตำแหน่งกรมการสำหรับเป็นพนักงานของเจ้าเมือง มีกลุ่มตำแหน่งต่างๆ ถึง 5 กลุ่ม กลุ่มแรกคืออวัง เป็นผู้ดูแลการงานในจวนเจ้าเมือง ควบคุมเลขฝ้ายพาย ตลอดจนรักษายานพาหนะต่างๆ เช่น เรือ ช้าง ม้า กลุ่มที่สองเป็นพนักงานเวรบน ผลัดเปลี่ยนกันเข้าเวรประจำหน้าโรง(หอหนึ่ง) อีกทั้งรับใช้ในเวลารับแขกและออกวาราชการ ตลอดจนรักษาอาวุธและเครื่องใช้ต่างๆส่วนของเจ้าเมือง กลุ่มที่สามเป็นพนักงานเวรล่าง ผลัดเปลี่ยนกันเข้าเวรประจำโรงเวร

¹⁾ หลวงศรีวรวัตร (พิณ), อ้างแล้ว, หน้า 120 – 128.

เฝ้าประตู รักษาหน้าพิภพตีฆ้องยาม และรับใช้การกุศลต่างๆ มีหามแครง พายเรือ ตักน้ำ หาฟืน เป็นต้น กลุ่มที่สี่เป็นกลุ่มศุภมาตราเป็นหัวหน้าเสมียน รับคำสั่งเจ้าเมือง นำคำสั่งและหนังสือเบ็ดเตล็ดต่างๆ และกลุ่มที่ห้าเป็นจางวางทนายและคนใช้ถือหนังสือสำคัญไปยังหัวเมือง (ตำบลต่างๆ)

สำหรับ**กรมการพิเศษ** เจ้าเมืองเห็นว่าคนใดควรตั้งแต่งตั้งไว้ใช้ในราชการก็แต่งตั้ง จำแนกได้เป็นกลุ่มที่มีตัวประจำมี 3 ตำแหน่ง คือ ขุนต่างใจ ขุนต่างจิต ขุนต่างตา กับอีกกลุ่มหนึ่งแล้วแต่จะมีตัวบุคคลปรากฏชื่อตำแหน่งถึง 25 ตำแหน่ง กรมการชั้นหมายตั้งเจ้าเมืองนี้ ถ้าเป็นหลวงจะเรียกว่า “จอม” ถ้าเป็นขุนจะเรียกว่า “หม่อม” แต่หากว่าเป็นตำแหน่งน้อยก็เรียกว่า ขุน และหลวงก็มี การเรียกเช่นนี้เพื่อเป็นการเคารพต่อกรมการผู้นั้นเช่นเรียกพระยาว่า “เจ้าคุณ” โดยมีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นต้นเดิม เมืองพัทลุงและเมืองสงขลาเรียกตาม

จากรายละเอียดธรรมเนียมการปกครองแบบเดิมของท้องถิ่นพัทลุงที่เขียนโดยหลวงศรีวรวัตรดังกล่าว ทำให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเมืองพัทลุงใน พ.ศ.2439 เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อปฏิรูปอำนาจ กระชับอำนาจในตัวเมืองพัทลุงให้สอดคล้องกับหลักการที่ว่า อำนาจต้องเข้ามารวมอยู่ที่จุดเดียวกัน คือ รัฐบาลกลาง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐบาลกลางจะดำเนินการกระชับอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง แต่ก็ดำเนินการด้วยความระมัดระวังในระยะแรกๆ โดยยินยอมให้กลุ่มอำนาจเดิม⁽¹⁾ ยังคงมีอำนาจสืบต่อมา เช่น ในปี 2439 ยังคงให้พระยาพัทลุง(เนตร) ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองพัทลุง รับพระราชทานเงินเดือนในฐานะข้าราชการ ปีต่อมาให้หลวงรามบริรักษ์ (สว่าง ณ พัทลุง) เป็นหลวงบุรีบริบาล รับราชการในตำแหน่งผู้พิพากษาศาลเมืองพัทลุง และให้หลวงรองราชมนตรี(นพ ณ พัทลุง) เป็นหลวงวิบูลบุรุษันท์นายอำเภอปากประ (อำเภอควนขนุน) แต่ก็ให้พระอาณาจักรบริบาล (อัน ณ ถลาง) มาเป็นข้าหลวงผู้ช่วย และปี 2444 โปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุนทรบุรีรักษ์(เลื่อง ภูมिरัตน์) ออกมาเป็นผู้ว่าราชการเมือง โดยให้กำกับราชการเหนือพระยาพัทลุง(เนตร) ปีถัดมาต้องโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปอยู่ที่อื่น และให้พระยาพัทลุง(เนตร) ว่าราชการตามระเบียบใหม่ตามลำพัง แต่อีกปีหนึ่งก็โปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งจางวาง โดยให้พระสุรฤทธิภักดี(คอยุ่ดี ณ ระนอง) มาดำรงตำแหน่งแทน

เป็นที่น่าสังเกตว่า นับตั้งแต่ในพระยาสุนทรบุรีรักษ์(เลื่อง ภูมिरัตน์) ออกมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองพัทลุง และกำกับราชการเหนือพระยาพัทลุง(เนตร) ใน พ.ศ.2444 จนถึงที่สุดช่วงนี้ในปี 2467 มีข้อมูลจาก “คนใน” อย่างหลวงศรีวรวัตรว่ามีการผลัดเปลี่ยนผู้มารั้งและดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองพัทลุงบ่อยครั้งมากระยะเวลาเพียง 12 – 13 ปี มีจำนวนถึง 11 คน เรียงตามลำดับ⁽²⁾ คือ พระยาสุนทรบุรีรักษ์(เลื่อง ภูมिरัตน์) พระสุรฤทธิภักดี(คอยุ่ดี ณ ระนอง) พระศิริธรรมบริรักษ์ (เย็น สุวรรณปีทมะ) พระแก้วไกรพ(หมี ณ ถลาง) พระกาญจนดิษฐ์รูปดี(อวบ ณ ถลาง) พระยาอุตรกิจพิจารณา (สุด สารสุทธิ) พระวุฒิมิภาคภักดี(ช้าง ช้างเผือก)

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 110 – 116.

เนติบัณฑิต หม่อมเจ้าประสมประสงค์ หลวงวิชิตเสนี(หงวน ศตะรัตน์)เนติบัณฑิต รองอำมาตย์เอก พระวิชิตสรไกร(ทองสุก ผลพันธ์) และพระคณาภัยสุนทร(สา สุวรรณสาร) ในจำนวน 11 คนนี้ ส่วนใหญ่เป็น เครือญาติเครือขายของกลุ่มอำนาจเดิมและเป็นเนติบัณฑิตจำนวน 2 คน ในช่วงนี้เหมือนกันที่หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์) ได้เขียนพงศาวดารเมืองพัทลุง ภายใต้การตรวจแก้ไขของกรมพระดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และประการสำคัญคือใน พ.ศ.2466 ทางมณฑลต้องส่งพันตำรวจโทพระวิชัย ประชาบาล (บุญไทย เอโกบล) มาช่วย “ปราบปรามโจรผู้ร้ายซึ่งกำลังกำเริบ”¹⁾ ปีต่อมามีพระบรมราชานุญาต โปรดเกล้าฯ ให้ยกศาลากลางจังหวัดพัทลุงจากลำปำ ขึ้นมาตั้งที่บ้านวังเนียง ตำบลคูหาสวรรค์ มีตำนาน²⁾ ว่า เมื่อครั้งพระยาอุตรกิจพิจารณา (สุด สารสุทธิ) เป็นผู้ว่าราชการเมืองพัทลุงในช่วงปี 2452 - 2453 นั้น พระยาพัทลุง(เนตร) ใช้คนให้ไปเจาะเรือและขโมยของในเรือของพระยาอุตรกิจพิจารณา (สุด สารสุทธิ) สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ต้องทรงมาห้ามทัพด้วยพระองค์เอง และพระราชทานสัญญาบัตรให้ขุนคูหาตำแหน่ง กำหนดตำบลคูหาสวรรค์ผู้มีเชื้อสายจีนมีศักดินาสองถึง 1000 มีอำนาจพิเศษจับโจรผู้ร้ายได้ทั่วเมืองพัทลุง

ปรากฏหลักฐานเอกสารเมื่อคราวกรมพระดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เสร็จตรวจราชการมณฑลปัตตานีได้ และเมืองพัทลุงในปี 2455 ทรงบันทึกว่า³⁾ “ที่เมืองพัทลุงไม่มีอะไรแปลก เพราะจะต้อง ย้ายเมืองขึ้นไปตั้งใกล้สถานีรถไฟ ซึ่งอยู่ริมเขาคูหาห่างเมืองเตี้ยวันสัก ๑๕๐ เส้นได้ ไปดูที่ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกำหนดไว้สำหรับสร้างเมืองเห็นเหมาะสมแล้ว แต่ที่พลับพลาปลายแหลมลำปำเป็นที่อากาศดีตลอดปี จะต้องเอา ไม้ไปเป็นชนหินโตเรื่อยต่อไปข้างหน้า” และในปี 2457⁴⁾ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรี ราเมศวร์ในตำแหน่งสมุหเทศาภิบาล (ข้าหลวงเทศาภิบาล) มณฑลนครศรีธรรมราช พร้อมด้วยหลวงวิชิตเสนี (หงวน ศตะรัตน์) ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงเห็นพร้อมกันว่า ที่บริเวณเมืองพัทลุงอยู่เวลานั้นเหมาะสำหรับ สมัยเดิมๆ ใช้ทำเรือเป็นหลักสำคัญในการคมนาคมและการค้าขาย นำสินค้าขึ้นลงติดต่อกับจังหวัดสงขลา ก็อาศัยท่าเรือลำปำนี้ ไปขึ้นลงเรือเมล์ทางจังหวัดสงขลาเช่นเดียวกัน มาสมัยนี้มีทางรถไฟไปมาสะดวกขึ้น และมีถนนติดต่อกับจังหวัดตรัง พลเมืองและการค้าขายมารวมกันอยู่ในตำบลคูหาสวรรค์ ในที่ใกล้ๆ และสะดวกแก่ทางรถไฟ ส่วนที่ตั้งเมืองเดิม อยู่ริมทะเลตำบลลำปำไกลความเจริญ อยู่สุดเขตของพลเมือง ไม่สะดวกกับการปกครองโดยประการทั้งปวง ทั้งตำบลลำปำเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมในคราวมรสุมทุกปี จะปลูกสร้าง ตบแต่งให้คงงามได้ยาก จำเป็นต้องย้ายเมืองขึ้นมาตั้งในที่ใกล้ความเจริญและทางรถไฟเพื่อสะดวกแก่กิจการ ทั่วไป

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

² สัมภาษณ์ นายสนั่น รัตนสิงห์ และ นางสาวท ชูขำ บุตรชายและบุตรสาวขุนคูหาตำแหน่ง อดีต กำหนดตำบลคูหาสวรรค์, 84 ปี และ 74 ปี 173 ถนนราเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 8 กรกฎาคม 2544.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 ม.3.3/3 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ - พระยามหาอำมาตย์ (สำเนา) ลงวันที่ 28 พฤษภาคม ร.ศ.131.

⁴ หลวงศรีวรวัตร (พิณ), อ้างแล้ว, หน้า 113 - 114.

อันที่จริงก่อนการยกศาลากลางจังหวัดพัทลุงจากลำปำขึ้นมาตั้งที่บ้านวังเนียงใน พ.ศ.2467 นั้น เล่ากันว่า⁽¹⁾ ประมาณปี 2456 ทางกรมได้จัดตั้งกิ่งอำเภอคูหาสวรรค์ขึ้นในบริเวณบ้านเขากัง ทำให้ผู้คนในบ้านเขากังต้องเคลื่อนย้ายบ้านเรือนไปสร้างใหม่ในบริเวณเขากังเนียง ซึ่งต่อเนื่องกับเขาคูหาสวรรค์ เรียกบ้านใหม่นี้ว่า บ้านวังเนียง ปีถัดมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชกับหลวงวิจิตรเสณี (สงวน ศตะรัตน์) ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง เลือกที่ตั้งเมืองใหม่ได้ที่บ้านวังเนียง ทำให้ผู้คนในบ้านวังเนียงส่วนหนึ่งต้องเคลื่อนย้ายบ้านเรือนอีกครั้ง โดยไปตั้งใกล้ๆ วัดคูหาสวรรค์ และเรียกกันว่า บ้านคูหาหัวนอน (ทิศใต้) ส่วนผู้คนในบ้านวังเนียงเดิมที่ยังอยู่ได้ก็เรียกบ้านวังเนียงอีกชื่อหนึ่งว่า บ้านคูหาตีน (ทิศเหนือ) แต่เมื่อทางจังหวัดลงมือขุดคลองตัดถนนสายตำนานจนเจดเขากังเนียง สายตะวันออกเข้าสู่วัดประตูหอมซึ่งอยู่ในบริเวณบ้านวังเนียง ได้สั่งให้ทางกิ่งอำเภอคูหาสวรรค์ประกาศสงวนที่ดินให้ห้ามซื้อขาย พร้อมทั้งสั่งย้ายบ้านเรือนราษฎรในบ้านวังเนียงออกไปอยู่ที่อื่นอีกด้วย ที่ดินในบริเวณบ้านเขากัง บ้านวังเนียง บ้านคูหาตีน วัดประตูหอม และวัดคูหาสวรรค์ ต่างเคยอยู่ในครอบครองของตระกูล ณ พัทลุง ทั้งสิ้น

ในขณะเดียวกันช่วงพ.ศ.2456 นั้น ทางกรมได้เชิญชวนให้ผู้คนมาเลือกหาที่ดินในบริเวณตลาดสี่กั๊ก และวางแผนจะใช้บริเวณสถานีรถไฟคูหาสวรรค์(สถานีพัทลุง)เป็นชุมทางใหญ่เพื่อสร้างสายแยกไปจังหวัดตรัง โดยลงมือทำไปพร้อมๆ การวางแผน ต่อมาแม้ว่าแผนการนี้จะล้มเลิกด้วยเหตุผลนานัปการ แต่ก็ทำให้ชาวจีนทำทางรถไฟ และผู้คนเชื้อสายจีน ทั้งจากบริเวณจังหวัดใกล้เคียงและไกลออกไปถึงเมืองปีนัง อพยพเข้ามาอยู่มากขึ้นเรื่อยๆ กลุ่มที่จัดว่ามีจำนวนมากกว่ากลุ่มอื่น คือ กลุ่มเชื้อสายจีนจากสงขลา และจากริมคลองตำนานเขตติดต่อกับตำบลคูหาสวรรค์ โดยเข้าห้องแถวของเชื้อสายตระกูล ณ พัทลุง บริเวณที่เป็นธนาคารกรุงศรีอยุธยาปัจจุบัน ประกอบกับรถไฟมีจำนวนขบวนมากขึ้น ทำให้ตลาดสี่กั๊กเดิมที่เรียกกันว่า **ตลาดแม่จุกเยี่ยม** หน้าวัดโคกข่อย ต้องเคลื่อนย้ายผู้คนมาอยู่ในบริเวณที่พรุ เรียกว่า **ตลาดคูหาสวรรค์** ซึ่งเป็นตลาดเพียร - ยินดี ปัจจุบัน ส่วนพื้นที่อื่นๆ ในบริเวณตลาดสี่กั๊กใหม่มักเป็นพรุ เป็นที่นาของเชื้อสายตระกูล ณ พัทลุง ตลาดสี่กั๊กใหม่จึงเริ่มก่อตัวเป็นเมืองคนจีนในท่ามกลางกลุ่มอำนาจเดิมเป็นศูนย์พาณิชย์กรรมเล็กๆ ในแถบกลุ่มทะเลสาบสงขลา แต่ก็ป็นศูนย์พาณิชย์กรรมของจังหวัดพัทลุงแห่งใหม่ เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเสียบมณฑลปักษ์ใต้ใน

¹กิมที นาวิกมูล, **อ้างแล้ว**, หน้า 12 และสัมภาษณ์ นายสนั่น รัตนสิงห์, **อ้างแล้ว**, นายแปลก ภักดีวานิช อดีตกำนันตำบลตำนาน เชื้อสายจีน, 89 ปี 69 หมู่ที่ 5 ตำบลตำนาน อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 30 มิถุนายน 2544, นายจงกล ไสยวรรณ เชื้อสายจีนสงขลา, 87 ปี 46 – 48 ถนนราเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 26 มิถุนายน 2544, นายมล สรเสณีย์ อดีตสมาชิกสภาเทศบาลเมืองพัทลุง, 78 ปี 26 ถนนราเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 26 มิถุนายน 2544, นายนิพัฒน์ ธรรมรักษ์ กลุ่มจีนตำนาน, 66 ปี 106/17 ถนนประชาบำรุง อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 28 มิถุนายน 2544, นางประเคียง ขวัญสุวรรณ เชื้อสายตระกูล ณ พัทลุง, 78 ปี 72/1 ถนนพิเศษกิจ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 23 มิถุนายน 2544, นายแดง – นางมู่ลี่ ณ พัทลุง เชื้อสายเจ้าของตลาดเพียรยินดี 95 ปี และ 84 ปี 3/2 – 3 ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 24 และ 30 มิถุนายน 2544, นางเชย ชูเฟือก กลุ่มคนพื้นบ้าน, 75 ปี 11 ถนนดอนยอ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 28 มิถุนายน 2544 และ **สุทธิกรรม**, หน้า ง.

เดือนมิถุนายน พ.ศ.2458 ทรงบันทึกเล่าไว้ว่า “ตามเชิงเขาภูเขาสุวรรณค์ มีห้องแถวขายของส่งมาจากกรุงเทพฯ บ้างเล็กน้อย”⁽¹⁾

สำหรับส่วนราชการต่างๆ ของจังหวัด ต้องใช้เวลาดำเนินการก่อสร้างถึงสิบปี (พ.ศ.2457 – 2467) จึงจะใช้งานได้ โดยทางการต้องนำนักโทษสถานเบาที่ไม่จ่ายเงินค่ารัฐอุปการ หรือค่าปรับจากการเล่นโป (โป) เล่นพ่าย จากลำปำมาขุดดินปราบพื้นที่คนละ 14 – 15 วัน เฉพาะกรณีเงินรัฐอุปการหรือเงินสี่บาทนั้นมีจำนวนมาก แม้ว่ากลไกรัฐจะลดให้เหลือสองบาท คนจำนวนหนึ่งก็ยังมีเงินจะจ่าย เมื่อนักโทษปราบพื้นที่แล้ว ยังต้องรื้อถอนสถานที่ราชการเดิมจากลำปำมาปลูกสร้างใหม่ในพ.ศ.2467 ต้นปีถัดมาจึงได้เปิดศาลากลางจังหวัดแห่งใหม่ได้ พร้อมทั้งสร้างสถานีตำรวจภูธร โรงเรียนมัธยมประจำจังหวัด ศาลจังหวัด เรือนจำจังหวัด และปฏิสังขรณ์วัดประดู่หอมวัดใกล้ศาลากลาง ส่วนที่ตั้งจังหวัดเดิมถูกลดฐานะลงเป็นกิ่งอำเภอลำปำ แต่ก็มีตำรวจเป็นสถานีย่อยรักษาการมาตลอด

จะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่ พ.ศ.2439 เป็นต้นมา การจัดการทรัพยากรของฝ่ายรัฐ นอกจากจะตัดทอนอำนาจของกลุ่มอำนาจเดิม และเพิ่มภาระหนักหน่วงให้ราษฎรชาวนาแล้ว ยังสนับสนุนให้กลุ่มคนเชื้อสายจีน ได้มีโอกาส และได้อำนาจในตลาดสี่กั๊กพื้นที่ในครอบครองของกลุ่มอำนาจเดิมด้วย จึงก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อรัฐอย่างกว้างขวาง ทั้งบริเวณตัวเมืองเก่าและสืบต่อไปในท้องถิ่น เช่น ใน พ.ศ.2440 หัวเมืองนาท่อมที่มีหลวงพรหมสุรินทร์ (หนู รัตนพันธ์) เชื้อสายของกลุ่มอำนาจเดิม ผู้เป็นบิดาของร้อยตรีถัด รัตนพันธ์ เป็นหัวเมือง ถูกข้อหาว่ากระด้างกระเดื่อง ดั่งบันทึกเล่าปี 2487 ความตอนหนึ่งว่า

“ใน พ.ศ. 2440 นั้นเอง ทางคณะรัตนบาลส่วนกลางได้ประชุมปรึกษาดกลางเรื่องเกี่ยวกับการกำจัดอำนาจหน้าที่ของหัวเมืองให้ใหญ่ในวงแคบเข้า แล้วจัดระเบียบการปกครองแบบเทศาภิบาลขึ้นแทน หลวงพรหมสุรินทร์ในขณะเป็นหัวเมืองบ้านนาท่อมต้องได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วย กล่าวคือ ถูกบุคคลบางจำพวกกล่าวหาและยื่นคำร้องไปยังผู้บังคับบัญชาว่า หลวงพรหมสุรินทร์ไม่พอใจในการปรับปรุงระเบียบการปกครองเพนหย่างยิ่ง และได้ทำการยุยงส่งเสริมราสตรในความปกครองของตนให้หมดความเลื่อมใส.....”⁽²⁾

ทางการมีคำสั่งให้หลวงพรหมสุรินทร์ไปรายงานตัว หลวงพรหมสุรินทร์เกรงว่าจะต้องราชภัย จึงพาครอบครัวหนีไปอยู่เมืองไทรบุรีเป็นเวลา 8 เดือน ผลการสอบสวนปรากฏว่า หลวงพรหมสุรินทร์ไม่มีความผิดตามข้อกล่าวหา จึงพาครอบครัวกลับพัทลุง และถึงแก่กรรมในปีถัดมา⁽³⁾ ต่อมาในปี 2454 ร้อยตรีถัด รัตนพันธ์ บุตรชายซึ่งเป็นนายทหารประจำกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กที่ 1 รักษาพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง เป็นผู้หนึ่งใน “คณะผู้ก่อการ ร.ศ.130” คบคิดกันเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นประชาธิปไตย ต้องโทษถูกคุมขังในเรื่องจำถึง 12 ปี 6 เดือน 6 วัน ในฐานะนักโทษการเมืองร่วมก่อการ ร.ศ.130⁽⁴⁾

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ.1.4/10 จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเสียบมณฑลปัตตานีใต้ ฉบับที่ 6 ของสักขี พ.ศ.2458.

² ถัด : คณะ ร.ศ.130, หน้า 8.

³ สุภาภย์ อินทองคง และพวง บุษรารัตน์, “ร้อยตรีถัด รัตนพันธ์” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 6, หน้า 2903.

⁴ ถัด : คณะ ร.ศ.130, หน้า 20.

เมื่อพันโทฯได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎรคนแรกของจังหวัดพัทลุงใน พ.ศ.2476 และเน้นย้ำถึงอำนาจเดิมของเจ้าเมืองพัทลุง อีกทั้งเป็นที่มาของคำกล่าวที่ว่า “กินเลี้ยงครุฑใต้ ใสบัตรนายร้อย” ในเวลาต่อมา

ประการสำคัญคือประมาณ พ.ศ.2455 – 2465 ปรากฏโจรและซุ่มโจรไปทั่วจังหวัดพัทลุง พื้นที่ที่มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นชุมชนชานนา ซึ่งการลงทุนมักจะมุ่งไปที่ความเป็นอยู่ของบุตรหลาน การเลี้ยงสัตว์ การบำรุงรักษาที่ดิน บริเวณอำเภอควนขนุนได้รับความสนใจมากที่สุด เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีโจรและซุ่มโจรเข้มข้นที่สุดในมุมมองจากกลไกของรัฐ⁽¹⁾ ทั้งๆ ที่บริเวณอื่นๆ ก็ปรากฏขึ้นด้วย แม้แต่บริเวณเขากัง⁽²⁾ ซึ่งเป็นที่ตั้งกิ่งอำเภอคูหาสวรรค์ พิจารณาได้จากกองปราบโจรของพันตำรวจโทพระวิชัยประชาบาล ซึ่งแบ่งออกเป็นสามหน่วยกระจายตามพื้นที่โจร คือ หน่วยตำบลนาท่อม เขตกิ่งอำเภอคูหาสวรรค์ หน่วยตำบลบันแตและหน่วยกลางคืนที่วัดกุฎ (สุวรรณวิชัย) ในเขตอำเภอควนขนุน และในคราวที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสวยมณฑลทักษิไนในเดือนมิถุนายน – กรกฎาคม พ.ศ.2458 นั้น ในคืนวันที่ 24 มิถุนายน 2458 โกลัที่ประทับ ณ สวนหลวงนาง ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอคูหาสวรรค์ ฝ่ายตำรวจภูธรพัทลุงก็ได้แสดงหนังสือคนถวายทอดพระเนตรในชื่อเรื่อง “โจรเมืองลุง”⁽³⁾ โดย “ตั้งเรื่องเพนตำรวจภูธรไปจับผู้ร้ายลักกระบือ ได้ตัวมาขึ้นศาลพิจารณาดัดสินเสร็จต่างคนเล่นดีพอใช้ เพราะเพนเรื่องผู้ร้ายซึ่งตำรวจภูธรรู้วิธีอยู่เองแล้ว”⁽⁴⁾

กรณีโจรและซุ่มโจรนี้ถูกกล่าวขวัญถึงกันมากเป็นพิเศษ โดยเฉพาะในพื้นที่แถบลุ่มทะเลสาบสงขลา สามจังหวัด และรวมไปถึงจังหวัดตรัง สถาบันทักษิณคดีศึกษา ซึ่งตั้งอยู่ในลุ่มทะเลสาบสงขลา ถึงกับจัดทำวารสารทักษิณคดีฉบับโจร⁽⁵⁾ ขึ้นมาเป็นกรณีศึกษาและเสนอทางออกให้กับปัจจุบัน (พ.ศ.2537) ดังที่ปรากฏในบทนำ⁽⁶⁾ ว่า เหตุของการเกิด “โจร” ในพื้นที่แถบนี้มีลักษณะ “พิเศษ” อยู่ไม่น้อย **ข้อสรุปที่ชัดเจนประการหนึ่งก็คือ กรณีการเกิดโจรเหล่านั้นมักเกี่ยวข้องและสัมพันธ์โดยตรงกับกลไกอำนาจรัฐ ทั้งที่โดยตั้งใจและไม่ตั้งใจก็ตาม** ข้อสรุปสำคัญที่ “รัฐ” รวมถึงกลไกของรัฐทั้งหลายทั้งปวงจะต้องทำใจและยอมรับก็คือ ภาพความรู้สึกของชาวบ้านและสื่อมวลชนที่สะท้อนกันอยู่เสมอในความบกพร่องของกลไกรัฐ อันได้แก่ บุคลากรที่นอกกริดนอกรอยได้รับการปกป้อง มีการใช้อำนาจในทางที่ผิด การถือพรรคถือพวก การฉวยโอกาสและการหาผลประโยชน์จากระบบที่มักเอื้อให้คนที่ใกล้ชิดกับอำนาจ คนที่ร่ำรวย มากกว่าจะเอื้อให้กับคนจนว่าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่จริงและดำรงมาอย่างยาวนาน และจะต้องเชื่อให้ได้ว่า การแก้ปัญหาความขัดแย้งของประชาชนนั้นจะต้องเลือกการ “ปราบปราม” หรือ “การจับตาย” เป็นวิธีการสุดท้ายหรือ หากไม่มีได้ก็จะเป็นการดี เพราะหลายครั้งมาตรการเหล่านี้เองที่เป็นตัวก่อขบวนการให้เรื่องเล็กกลายเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องแคบกลายเป็นเรื่องกว้าง และเรื่องเฉพาะส่วนกลายเป็นเรื่องของส่วนทั้งหมด

¹ สัมภาษณ์ นายแปลก ภักดีวานิช, อ้างแล้ว.

² สัมภาษณ์ นายสนั่น รัตนสิงห์ และ นางสาวท ชูซ่า, อ้างแล้ว.

³ คล้าย ขุฑรานนท์ : อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพพ่อครูคล้าย ขุฑรานนท์ (อดีตตำรวจและครู).

ณ วัดอุดมวาราราม อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง 14 มกราคม 2531, หน้า 23.

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ.1.4/10 จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเสวยมณฑลทักษิไน ฉบับที่ 6 ของสักขี พ.ศ. 2458.

⁵ โปรดดูรายละเอียดใน วารสารทักษิณคดี ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มิถุนายน – กันยายน 2537).

⁶ “บทนำ” เรื่องเดียวกัน, หน้า 11 – 12.

ในส่วนของชาวบ้าน วัฒนธรรมการเป็น “คนนักเลง” ในแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นที่เลื่องลือมาช้านานนัก และรูปการจิตสำนึกแบบ “ไม่ยินยอมต่อความอยุติธรรม” ก็ดูเหมือนฉายภาพให้เห็นชัดมาโดยตลอดของกลุ่มคนแถบแดนต่อแดนพัทลุง – นครศรีธรรมราช อย่างน้อยกรณี**ชุมโจรบ้านดอนทราย** อำเภอกวนขนุน ภายใต้การนำของ**รุ่งดอนทราย** และ**คำหัวแพร**ในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งเริ่มต้นจากความแค้นเล็กๆ ส่วนบุคคล กระทั่งลุกลามเป็น “การลุกขึ้นต่อสู้” ต่ออำนาจรัฐ โดยการประกาศห้ามประชาชนในท้องที่เสียภาษี ห้ามเสียค่ารัชชูปการ และห้ามติดต่อกับคนของทางการ มาจนถึงการลุกขึ้นสู้ของคนท้องถิ่นแถบนี้ในนามของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ตลอดมาถึงการปรากฏการณ์โจรกรรม “พี่น้องเส็งเอียด” ในปี 2537 ก็เป็นสิ่งยืนยันถึงความมีอยู่จริงของวัฒนธรรมชุดนี้ของชาวบ้านอย่างไม่สามารถปฏิเสธได้

ท้ายสุด รัฐและกลไกรัฐทั้งหลายจะต้องตอบให้ได้ว่า ทำอย่างไรจึงจะทำให้คนในแถบถิ่นนี้ อย่างนายหนู เส็งเอียด บิดาของ “พี่น้องเส็งเอียด” เลิกเชื่ออย่างที่สัมภาษณ์สื่อมวลชนว่า “เราคนจน – มีแต่ปืนกับใจ” เพราะความเชื่อเช่นนี้เองที่สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องกับ “โจรภาคใต้” ยังไม่บรรลุถึงการแก้ปัญหาอาชญากรรมทางสังคมในชุมชนภาคใต้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี กรณีชุมโจรในช่วง พ.ศ.2455 – 2465 นั้น ไม่ปรากฏในพงศาวดารเมืองพัทลุงฉบับหลวงศรีวรวัตร จึงเป็นไปได้ว่าเรื่อง “โจร” และ “ชุมโจร” ในมุมมองของท้องถิ่นต่างกับฝ่ายรัฐ ดังที่ปรากฏในกฎหมายลักษณะโจร ลักษณะพยานและหลักโทษของแถบสทิงพระและพัทลุงในบทที่ 1 และบทนี้ โดยสรุป คือกฎหมายเหล่านี้แม้จะเป็นกฎหมายเก่าร่วมสมัยกฎหมายตราสามดวง แต่ก็ยังใช้สืบต่อมาในสมัยใหม่ในลักษณะของกฎหมายประเพณี และการมีปัญหากับกลไกรัฐ ทำให้ผู้คนส่วนหนึ่งในช่วงต้นๆของการศึกษาแบบตะวันตกต้องไปเรียนกฎหมายเพื่อ “เถียงนาย” ดังที่ ประมวล มณีโรจน์ วิเคราะห์ไว้ ความตอนหนึ่งว่า

“.....จิตสำนึกของผู้คนสมัยนั้นมีน้อยนักที่จะยอมรับให้กฎหมายบ้านเมืองเป็นวิธีธรรมแห่งการอยู่ร่วมกัน แต่มากกว่ามากที่กลัว ‘ความชั่ว’ โดยมาตรฐานแห่งวิถีสังคม ทั้งไม่เคยกลัว ‘ความผิด’ โดยมาตรฐานแห่งกฎหมายบ้านเมือง (ซึ่งพวกเขายังไม่ยอมรับ) นั้นเลย เพราะค่านิยมของสังคมไม่ได้กำหนดคนที่ (กล้าหาญ) กระทำผิดกฎหมาย มากกว่าคนที่ประพฤติดิถีปทัสถานแห่งสังคมแต่อย่างใด”⁽¹⁾

นอกจากนั้น ในพระพุทธศาสนาฉบับประชาชน⁽²⁾ ของผู้คนแถบนี้ ผู้เฒ่าผู้แก่ยังอธิบายว่า พระพุทธเจ้าสิทธัตถะแอบขโมยดอกบัวประจำองค์พระศรีอารียีในสวรรค์ชั้นดุสิตไป เพราะเล็งเห็นว่าดอกบัวประจำองค์พระศรีอารียีจะบานก่อน พระศรีอารียีก็จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก่อน เมื่อดอกบัวนั้นถูกขโมยไป พระศรีอารียีก็ต้องคอยต่อไปอีกจนกว่าจะสิ้นภพกับปีนี้ให้พระพุทธเจ้าสิทธัตถะได้มาเป็นพระพุทธเจ้าก่อน และเพราะสาเหตุนี้ศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นี้จึงมีการลักขโมยกันไม่รู้สิ้นสุด

¹ ประมวล มณีโรจน์, “โจรพัทลุง – กรณีตำนานโจรแห่งตำบลดอนทราย : ความแรงของลมฝนย่อมเกี่ยวเนื่องกับเมฆหมอกแห่งฤดูกาล”, เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

² สมเจตนา มุณี, “วัฒนธรรมโจรที่ปรากฏในท้องถิ่นภาคใต้”, เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

ในพระไตรปิฎกสูตรที่มกนิกายว่าด้วยความเป็นเลิศ “อัครัญญสูตร”⁽¹⁾ ก็กล่าวถึงพระพุทธจารย์ว่า มนุษย์ในยุคแรกๆ ลักษณะชั่วร้ายที่เป็นสัดส่วนของผู้อื่น เพราะชี่เก็ยและโลภ ทำให้เกิดโดยจิตคิดสะสม ละเมิดสิทธิผู้อื่น นับเป็น “โจร” ดึกดำบรรพ์ จนมนุษย์ในสมัยนั้นตกลงพร้อมใจกัน (สมมติ) เลือกผู้ที่ “สวยงามกว่า น่าดูน่าชมกว่า น่าเลื่อมใสกว่า และน่าเกรงขามกว่า” ขึ้นมาทำหน้าที่จัดสรรปันส่วนข้าวสาลีให้เป็นธรรมและคอยลงโทษ “โจร” แล้วผู้คนที่นั้นก็แบ่งส่วนแห่งข้าวสาลีให้แก่ผู้เป็นหัวหน้านั้น จึงเกิดบุคคลในวรรณคดีที่ขึ้นมากองครองดูแล ชนชั้นปกครองก็นับได้ว่าอุบัติขึ้นมาเพราะต้องการปราบโจร

กรณีการปราบปราบโจรผู้ร้ายซึ่งกำเริบในปี 2466 ตามพงศาวดารเมืองพัทลุงฉบับหลวงศรีวิวัตร์ ดูจะเป็นไปได้ว่าเริ่มต้นจากความแค้นส่วนบุคคลระหว่างพระยาพัทลุง(เนตร)กลุ่มอำนาจเก่ากับพระยาอุตรกิจพิจารณาณกุลไกรรัฐส่วนกลาง แล้วบานปลายขยายไปสู่เครือญาติและบริวาร เพราะประชาชนในท้องที่ต้องเสียภาษีอากรหลากหลาย เช่น อากรค่าน้ำ อากรค่าน้ำ เงินรัชชูปการ โดยเฉพาะเงินรัชชูปการ หรือ “เงินสี่บาท” นั้นถูกกล่าวขวัญทั่วบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แม้แต่ชาวต่างประเทศ⁽²⁾ ก็มองว่าเป็นสิ่งนำมาใช้แทนการเป็นไพร่เกณฑ์ที่เคยปฏิบัติมา และได้มีการตั้งอัตราที่เสมอกันไว้ต่อกัน โดยไม่ต้องดูว่ามีรายได้เท่าไร และในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสืบต่อมาในช่วงเกิดขุมโจร พ.ศ.2455 – 2465 นั้น ปรากฏว่าชาวจีนถูกเรียกเก็บในอัตราต่ำกว่าคนไทย และคนไทยในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลานั้น เป็นชาวนาจน ดังปรากฏหลักฐานในนามของนายปุ่น ชาวสงขลา “กราบบังคมทูลออกความเห็นเรื่องรัฐบาลควรจะจัดการกำหนดราคาข้าว และจัดการอุดหนุนชาวนา” ในปี 2456⁽³⁾ โดยแบ่งชาวนาเป็นสามพวก กล่าวคือ พวกแรก ถือว่าเป็นแก้วสารพัดนึก มีจำนวนน้อย จนเงินแต่ใจเย็น พวกที่สองเช่านาทำ หรือมีที่นาทำเองแต่ต้องกู้ยืม บางทีดอกเบี้ยจะเท่าจำนวนเงินต้นหรือมากกว่า และพวกที่สามกู้เงินและเช่านาทำ นำเวหนามาก จนและร้อนใจ ส่วนพ่อค้าจีนก็เล่นตัว เป็นเหตุให้ข้าวราคาตก และเวลาตวงข้าวยังเก็ยงอนเรื่องถึงอีก “รวมใจความต้องเสียเปรียบเขาทั้งเรื่อง และการขายข้าวเอาตัวเงินนั้น โดยมากชาวนาเองหาค่อยได้ขายไม่” รัฐบาลกลางตอบรับเรื่องนี้เพียง “นายปุ่นผู้นี้ ไม่รู้ว่าเป็นบุคคลชั้นใด จะให้บำเหน็จก็ยังไม่ถูก ขอให้รู้ด้วยว่าควรจะทำเหน็จเพียงใด พอบำรุงน้ำใจเล็กน้อยก็พอแล้ว” จึงเป็นความจำเป็นที่ชาวนาต้องเริ่มลุกขึ้นมาต่อสู้กับอำนาจรัฐในลักษณะของขบวนการชาวนาที่แสดงถึงการไม่ยอมรับระเบียบและกฎหมายของรัฐบาลส่วนกลาง คล้ายๆกับการตอบสนองของชาวนาพม่าต่อการปกครองของอังกฤษในทศวรรษ 2420⁽⁴⁾ และลุกลามในนามของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในเวลาต่อมา

¹ อัครัญญสูตร เป็นสูตรสำคัญในพระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงการกำเนิดโลกและจักรวาลตามหลักวิชา Cosmology และลงลึกไปถึงกำเนิดความดี – ความชั่ว บุคคล กลุ่ม (วรรณะ) ต่างๆ อย่างละเอียด อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

² เบนจามิน เอ. บัทสัน, *อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม*. พรรณงาม เก้าธรรมสารและคณะแปล (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543), หน้า 128.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ.3.1/40 นายปุ่น ชาวสงขลา กราบบังคมทูลออกความเห็นเรื่องรัฐบาลควรจะจัดการกำหนดราคาข้าวและจัดการอุดหนุนชาวนา (30 พฤษภาคม – 7 มิถุนายน 2456).

⁴ ไพรตดูรายละเอียดใน เจ. เอ. มิลส์, “การตอบสนองของชาวนาพม่าต่อการปกครองของอังกฤษ (ค.ศ.1852 – 1885)” สุตตระการ ธนโกเศศ แปล *กบฏชาวนา*, หน้า 169 – 198.

**ช่วงหลัง พ.ศ.2467 – ปัจจุบัน : ยุคสมัยแห่งการเก็งกำไร : การเติบโตของตลาดสี๊กี้และ
ขบวนการชาวนา**

ในปลายทศวรรษ 2460 เกิดคลื่นการอพยพของชาวจีนทะลักเข้ามาเมืองไทยอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน เนื่องจากสถานการณ์ในจีนยังไม่เรียบร้อย⁽¹⁾ ทำให้ถิ่นที่พักของชาวจีนขยายอย่างรวดเร็วตามเส้นทางรถไฟ เหมือนจะเป็น “อาณานิคม” ของจีน ทุ่งบางแก้วเป็นบริเวณหนึ่งที่พวกก๊กมินตั๋งอพยพเข้ามาอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ เป็นกลุ่มที่มีการศึกษา มีผู้นำถึงระดับนายพล ได้วางแผนการตั้งถิ่นฐานอย่างชัดเจน โดยเฉพาะ การทำนา⁽²⁾ นายปักจิ้น แซ่จิ้น มีถึงหมื่นไร่เศษ ระยะเวลาๆ ได้แบ่งปันที่นาให้ชาวจีนที่มาด้วยกัน และอพยพติดตามเข้ามาภายหลังได้ทำนาตามกำลังของแต่ละคน ปี 2472 ตั้ง “บริษัทปากพนจำกัด” โดยให้ชาวจีนอพยพที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ประมาณพันคนได้เข้าร่วมหุ้นกับบริษัทตามใจสมัคร แต่ขอตราจองในพื้นที่นา ของบริษัท เพียง 4,000 ไร่ และบริษัทต้องประสบปัญหาสำคัญสองประการ กล่าวคือ ปัญหาแรงงานในการเก็บเกี่ยว ต้องจ้างแรงงานชาวนาไทยไปช่วยเก็บเกี่ยวทุกฤดูการผลิตปัญหาหนึ่ง และปัญหาใหญ่ได้แก่ น้ำที่ใช้ในการทำนามีไม่พอเพียง หากฝนไม่ตกตามฤดูกาล บริษัทได้แก้ปัญหาโดยสร้างทำนบปิดกั้นน้ำในคลอง ทำให้ชาวนาตำบลท่ามะเตือ จองถนน นาปะขอ ซึ่งมีพื้นที่รวมกันประมาณหมื่นไร่เศษ และเป็นพื้นที่นา ท้ายน้ำ ต้องประสบความเดือดร้อนอย่างหนัก เนื่องจากธรรมชาติเดิม⁽³⁾ มีนายบนายเหมืองเป็นผู้จัดการทรัพยากรน้ำ โดยจะปล่อยน้ำให้พื้นที่ปลายน้ำ กลางน้ำ และต้นน้ำตามลำดับ เพื่อให้ชาวในนาแต่ละพื้นที่เติบโตแข็งแรงพอที่รองรับฤดูน้ำหลากได้ นาปลายน้ำนั้นเป็นพื้นที่ต่ำสุด ต้องรองรับน้ำมากและยาวนานสุด มีความจำเป็นต้องทำนาก่อนพื้นที่อื่น แต่เมื่อบริษัทได้ดำเนินการเช่นนั้น ก็ยอมทำให้นาข้าวของชาวนา ขาดแคลนน้ำ ชาวนาจึงรวมตัวกันเรียกตัวเองว่า “คนไทย เลือดไทย” ร้องเรียนผ่านหนังสือพิมพ์รายวันใน พ.ศ.2472⁽⁴⁾

พร้อมๆ การทำนา บริษัทปากพนจำกัดยังได้ตั้งโรงสีข้าวในชื่อ “โรงสีปากพนเกษตร จำกัด” เพื่อแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารให้ครบวงจรการผลิต นำผลผลิตที่ได้ส่งทางรถไฟไปขายตลาดใหญ่ที่หาดใหญ่ แล้วมักส่งออกไปขายในตลาดของอังกฤษในแถบมลายู สิงคโปร์ ฮองกง บริษัทประสบความสำเร็จทำให้ชาวจีนอพยพมาบางแก้วมากขึ้น จึงได้จัดการวางผังเมืองขึ้นใน พ.ศ.2479 จัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ อย่างมีระเบียบ มีถนนสายใหญ่และสายซอยเชื่อมถึงกันดังทุกวันนี้ มีโรงเรียนจีนเพื่อสอนภาษาจีนให้กับบุตรหลานชาวจีนที่มาตั้งถิ่นฐานในบางแก้ว จนบางแก้วถูกเรียกว่าเป็น “เมืองคนจีน” และยังมีคำว่า “นาจีน” ติดปากชาวนามาจนทุกวันนี้ ซึ่งมีพื้นที่สองข้างทางรถไฟจดลำป่า

ต่อมาบริษัทปากพน จำกัด มีคดีฟ้องร้องกับบริษัทสามญาติของตระกูลลำซำ บริษัทแพคดีที่สุดในที่สุดต้องขายที่ดินให้แก่บริษัทสามญาติใน พ.ศ.2490 สมาชิกที่ถือหุ้นในบริษัทปากพน จำกัด ก็หมดสิทธิ์ในที่ดิน

¹ เบนจามิน เอ. บัทสัน, อ้างแล้ว, หน้า 240 – 241.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

³ หลวงศรีวรวัตร (พิณ), อ้างแล้ว, หน้า 126 และเวทีชาวบ้าน “เศรษฐกิจชาวนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” โครงการวิจัยเรื่อง เศรษฐกิจลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : ศึกษากรณีข้าวและยางพารา พ.ศ.2439 – 2539 ณ โรงแรมลำปำรีสอร์ท อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 31 มีนาคม 2545.

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.7 ม.26.5 ก/5 จังหวัดพัทลุง (25 เมษายน 2471 – 7 มีนาคม 2472).

ภาพที่ 5-6 เวทีเสวนาตลาดสี่กั๊ก

ไปโดยปริยาย หลายคนพยายามขายที่ดินที่ตนถือครองในราคาไร่ละ 1 บาท หลังจากนั้นชาวจีนบางส่วนได้ละทิ้งไร่นาอพยพไปอยู่ที่อื่น บางส่วนอพยพเข้ากรุงเทพฯ บางส่วนไปทำสวนยางพาราบริเวณอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ส่วนหนึ่งไปทำที่อำเภอเบตง ปลายแดนสุดของไทยในจังหวัดยะลา กลุ่มใหญ่อพยพเข้าสู่ตลาดสีก๊ก เพราะอยู่ใกล้ที่สุด และประการสำคัญคือ ตามพระราชบัญญัติคนต่างด้าว พ.ศ.2486⁽¹⁾ ในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม กำหนดการถือครองที่ดินของคนต่างด้าวในพระราชอาณาจักรไทย ทำให้นายทุนจีนทำนาขนาดใหญ่ หันมาทำการค้าขาย โดยตั้งโรงสีเพื่อแปรรูปข้าวส่งออกขาย จึงมีโรงสีข้าวเกิดขึ้นมากมายบริเวณสองข้างทางรถไฟในเขตจังหวัดพัทลุง⁽²⁾ นับตั้งแต่บ้านแหลมตะโหนด บ้านปากคลอง บ้านมะกอกใต้ ตลาดสีก๊กถึงบริเวณลำปำ บ้านตันโดน บ้านเขาชัยสน และบ้านบางแก้ว มีทั้งโรงสีใหญ่ (มีปล่องไฟ) โรงสีเล็ก ต่างสีข้าวเพื่อบริโภคภายในท้องถิ่น และส่งขายภาคใต้ตอนล่าง ซึ่งส่งต่อไปยังตลาดของอังกฤษในมลายูช่วงปลายทศวรรษ 2460-2510 ชาวพัทลุงในพื้นที่เหล่านี้ ที่มีวัยประมาณ 45 - 50 ปี ขึ้นไปในปัจจุบันยังจำภาพโรงสีชื่อเจ้าของ และระบุจำนวนได้ เช่น ในตลาดแหลมตะโหนด มี 6 โรง ตลาดปากคลอง 7 โรง บ้านมะกอกใต้ 3 โรง ตลาดสีก๊กตลอดไปถึงลำปำ 8 โรง ตลาดตันโดน 1 โรง ตลาดเขาชัยสน 1 ตลาดบางแก้ว 7 โรง จนผู้โดยสารรถไฟในช่วงนั้นเรียกพัทลุงว่าเป็น “เมืองปล่องโรงสี” เจ้าของกิจการมักรวมทุนกันตั้งโรงสีใหญ่ก่อน แล้วแตกตัวเป็นโรงสีเล็ก และค่อยๆ ร่วงโรยลงตามกิจการรถไฟ เรือเมล์ และนโยบายการค้าข้าวในช่วงนั้น แต่ก็ร่ำรวยจนสามารถขยายไปสู่กิจการค้าอื่นๆ ได้ และมักเป็น “แก้วแก้ว” สวนยางพาราด้วย โดยมีกลไกรัฐจำนวนหนึ่งให้การสนับสนุน เอกสารราชการจังหวัดพัทลุง พ.ศ.2517⁽³⁾ รายงานว่าทั้งจังหวัดมีเนื้อที่ถือครองการเกษตรทั้งสิ้น 810,546 ไร่ แยกเป็นเนื้อที่นา 509,800 ไร่ ปลูกยางพารา 235,875 ไร่ นอกนั้นเป็นพื้นที่สวนมะพร้าว สวนไม้ผล พืชไร่อื่นๆ และพืชผักต่างๆ มีจำนวนโรงสีข้าวขนาดใหญ่ 39 โรง ขนาดเล็ก 214 โรง อีกทั้งมีธนาคารออมสินและธนาคารพาณิชย์รวม 6 แห่ง

แต่ละกลุ่มโรงสีดังกล่าวต่างมีข้าวจากทุ่งต่างๆป้อนเป็นประจำ โดยเฉพาะกลุ่มโรงสีในเขตอำเภอควนขนุน ต่อเนื่องมายังอำเภอเมืองพัทลุง กลุ่มโรงสีตลาดแหลมตะโหนด มาจากนาทุ่งแหลมตะโหนด สนทรา ใสให้ ป่าพะยอมและขอนแก่น (อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช) กลุ่มบ้านมะกอกใต้มาจากทุ่งใหญ่สองทุ่ง คือ ทุ่งมะกอกใต้และสำเภใต้ กลุ่มลำปำมาจาก “นาจีน” บริเวณรอบๆ และจากทุ่งสทิงพระ (สงขลา) กลุ่มตลาดปากคลองมาจากหลายทุ่งกว่ากลุ่มอื่น เพราะตั้งอยู่บนริมคลองปากประที่เชื่อมต่อกับทะเลสาบสงขลาตอนบน อีกทั้งมีข้าวจากทุ่งใหญ่อย่างทุ่งระโนดและทุ่งตะเคียวมาป้อนด้วย ส่วนทุ่งรอบๆ ก็มีหลายทุ่ง คือ มะกอกเหนือ ดอนศาลา ควนขนุน ป่าตอ วังเข้ ปากประ ทำสำเภเหนือ และประตูเรียง ส่งผลให้ตลาดปากคลองเติบโตเร็ว มีร้านค้าขายของจำเป็นทุกอย่างเหมือนตลาดสีก๊ก จนเรียกว่า “สีก๊กน้อย” เพราะนอกจากจะมีรถไฟและเรือเมล์แล้ว ยังมีรถยนต์วิ่งระหว่างปากคลองกับควนขนุนแล้วด้วย ในช่วง

¹โปรดดูรายละเอียดใน ศิริ เกวลินสุทัศน์, คำอธิบายประมวลกฎหมายที่ดิน พร้อมกฎกระทรวง และระเบียบของคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ. (กรุงเทพฯ : กรมที่ดิน, 2531).

²สนทนากลุ่มย่อยตลาดสีก๊ก ณ บ้านเลขที่ 53 - 55 ถนนราเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 29 มิถุนายน 2544, สนทนากลุ่มย่อยอาจารย์โรงเรียนสตรีพัทลุง อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 17 - 19 มกราคม 2546 และเวทีเสวนาชาวบ้านลุ่มทะเลสาบสงขลาในโครงการวิจัยเรื่องนี้ ร่วมกับกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ของประชาคมจังหวัดพัทลุง ณ โรงแรมลำปำรีสอร์ท อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 12 เมษายน 2545.

³จังหวัดพัทลุง, จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2517. (พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2517), หน้า 25 – 27.

ทศวรรษ 2490⁽¹⁾ ในขณะที่ตัวตลาดสี่ก๊ก มีเพียงสะพานทอดไม้เคี่ยมผูกรวาเดินบนพื้นที่พรุ มีถนนราเมศวร์สายเดียว ถนนเชื่อมพัทลุง – หาดใหญ่ก็เพิ่งมีในช่วงมหาสงครามเอเชียบูรพาในลักษณะของถนนยุทธศาสตร์

ส่วนกลุ่มโรงสีบริเวณตลาดสี่ก๊ก ประกอบด้วยโรงสียึดจีน เจียฮวดจัน ดันสน ประเสริฐพีชผล กว่องฟุก และบัญชาพาณิชย์ โรงสียึดจีนหรือเลียนหินจัดเป็นโรงสีขนาดใหญ่สุด⁽²⁾ บุกเบิกด้วยกลุ่มคนจีนปีนัง ตั้งแต่ย้ายเมืองมาใหม่ๆ มีป้ายชื่อโรงสีทั้งภาษาไทย ภาษาจีน และภาษาอังกฤษ มีที่นาในครอบครอง 200 ไร่ มีคนงานจำนวนมาก เรียกกันว่า “โรงสีใหญ่” ใช้เทคโนโลยีจากเยอรมัน ภายใต้การควบคุมของวิศวกรจากเมืองจีน ดำเนินการในรูปของบริษัท ทั้งมีส่วนสำคัญที่ทำให้การค้าข้าวของจังหวัดพัทลุงรุ่งเรืองในปลายทศวรรษ 2460 – 2510 และเป็นแหล่งสนับสนุนกลไกรัฐให้มีอำนาจเหมือนๆ สมัยระบบกินเมือง แต่ในที่สุดก็ทนการบีบบังคับจากกลไกรัฐไม่ไหว ต้องหนีห่างจากเส้นทางรถไฟไปบุกเบิกทางฝั่งระโนด บางกลุ่มแตกตัวไปดำเนินการแถบลำปำ

อย่างไรก็ดี ชาวนาในจังหวัดนี้โดยทั่วไปยังจำฝังใจมาจนทุกวันนี้ว่า ถูกเอาเปรียบจากโรงสีต่างๆ มาโดยตลอด⁽³⁾ ทั้งได้รับความเดือดร้อนจากค่ารัชชูปการและเงินศึกษาพลี⁽⁴⁾ ซึ่งรัฐเรียกเก็บในฐานะผู้ปกครองนักเรียนตามแบบใหม่หัวละ 2 บาทต่อปี แถมยังต้องจ่ายค่าเล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลหัวละ 10 บาทต่อปีด้วย เงินศึกษาพลีนี้ในปี 2471 เศรษฐกิจตกต่ำชาวนาค้างจ่าย ดังกรณีตัวอย่างการถวายฎีกาในต้นปีนั้น โดยใช้นาม นายแดง มุสิกรัตน์ จากตำบลบ้านชยคลองกับพวกรวม 4 คน ถวายฎีกาทางไปรษณีย์ กล่าวโทษพระคณาธิบดีสุนทร ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง ดังความตอนหนึ่งว่า

“ด้วยการปกครองพลเมืองของจังหวัดพัทลุง ล้วนแต่เป็นการกดขี่บีบบังคับ อ้างอำนาจราชการอันมิเป็นธรรม บังคับบัญชาราษฎรผู้ยากไร้เจ็บใจ เพื่อหวังประโยชน์ส่วนตัว โดยมีสินน้ำใจเป็นอาชีพอองการทุจริตเป็นลำดับชั้นกันลงไป ตลอดถึงกรมการอำเภอ กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนราษฎรและข้าราชการผู้น้อย เมื่อเห็นผู้ใหญ่สูงขึ้นไปเป็นครู ให้เหยียดในการรับรองตัวของกำนัน ใครประพฤติตามก็ได้รับความสุข ส่วนผู้ที่ตั้งเงินซื้อตรง จงรักภักดีไม่ประจบสอพลอแล้ว คงได้รับอาญาและความเดือดร้อน ด้วยประการต่างๆ เนื่องจากอำมาตย์ผู้ทรยศกดขี่ ขมเหงราษฎร ไม่คิดทนบำรุงความสุขให้แก่พลเมือง ขอบหาอุบายอ้างอำนาจราชการมาเป็นประโยชน์ส่วนตัว”⁽⁵⁾

¹สัมภาษณ์ นายไพรัช และนางประเคียง ขวัญสุวรรณ ข้าราชการบำนาญ, 79 ปี และ 78 ปี 72/1 ถนนพิเศษกิจ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 23 มิถุนายน 2544. นางกาญจนา ประจักษ์ชาติ เจ้าของห้างจี่อาน, 63 ปี 37 – 39 ถนนราเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 23 มิถุนายน 2544 และนางเพ็ญพักตร์ ไล้วโสภณกุล บุตรสาวเจ้าของโรงแรมจี่อาน, 65 ปี 61 ถนนราเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 23 มิถุนายน 2544.

²สัมภาษณ์ นายสนั่น รัตนสิงห์ และนางสาวท ชูขำ, อ้างแล้ว.

³เวทีชาวบ้าน “เศรษฐกิจชาวนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา”, อ้างแล้ว.

⁴สีนวน มากนวล, สุราวิวิท นักปราชญ์วิจารณ์. อนุสรณ์เนื่องในงานฌาปนกิจศพคุณพ่อสีนวน มากนวล ณ วัดป่าพะยอม อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง 28 ธันวาคม 2524, หน้า 5 – 6.

⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.7 รล.20.9/59 ฎีกา นายแดง มุสิกรัตน์ กล่าวโทษพระคณาธิบดีสุนทร ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง (29 มีนาคม 2471 – 1 พฤษภาคม 2473).

ต้นปี 2473 กรมราชเลขาธิการได้สรุปฎีกาดังกล่าวกราบบังคมทูลจากจำนวน 8 เรื่อง คงสรุปความ เพียง 7 เรื่อง ดังนี้

เรื่องที่ 1 นายเต้าทึ่ง ซึ่งเป็นคนชอบพอกับพระคณาธิบดีสุนทร ทำร้ายเงินฮกเกี้ยนตายในกลางตลาด ตำบลคูหาสวรรค์ การไต่สวนเรื่องนี้หาได้สำเร็จไปโดยเร็วตามควรไม่ และพระคณาธิบดีสุนทรได้วิ่งเต้นแทน นายเต้าทึ่ง จึงทำให้ค่าพยานเสีย ไม่พอที่จะลงโทษจำเลยได้

เรื่องที่ 2 พระคณาธิบดีสุนทรชอบลักลอบเล่นการพนัน

เรื่องที่ 3 พระคณาธิบดีสุนทรออกอุบายหาตัวแทนเข้าหุ้นส่วนผูกบ่อนชนไก่ ชนโค ทำให้เงินรายได้ ของรัฐบาลตกไป

เรื่องที่ 4 พระคณาธิบดีสุนทรเมื่อแม่แก่คนต่างด้าว ทั้งพวกแขกและพวกจีนที่ร่ำรวย เช่น บริษัท ยัดเงิน แก้วแก้วนโถ ให้เข้ามาจับจองที่ดิน โดยได้รับสินน้ำใจตอบแทนด้วยการส่งบุตรชายไปเรียนหนังสือ ในปีหนึ่ง โดยไม่ต้องใช้เงินส่วนตัว

เรื่องที่ 5 พระคณาธิบดีสุนทรหาประโยชน์ส่วนตัวในหน้าที่ราชการ เช่น เอาเงินลูกน้องของตน มารับเหมาก่อสร้าง โดยมีได้ว่าการประมูล

เรื่องที่ 6 น้องสาวพระคณาธิบดีสุนทรลักลอบเล่นการพนัน เจ้าหน้าที่จับได้แก้ล้างปรับเสียเพียงชั้นอำเภอก็ไม่เหมือนราษฎรอื่นๆ ซึ่งต้องถูกนำขึ้นฟ้องศาลทุกเรื่องไป

เรื่องที่ 7 ไม่คิดระงับทุกข์บำรุงสุขของราษฎร เช่น การทำนบกั้นน้ำเข้านา ชอบแต่หาประโยชน์ส่วนตัวจนเป็นที่เดือดร้อนทั่วไป

กรมราชเลขาธิการกราบบังคมทูลเพิ่มเติม โดยอ้างถึงการดำเนินการของกระทรวงมหาดไทยที่ชี้แจง ว่า ได้ให้ตั้งกรรมการสอบสวนแล้ว ไม่ปรากฏตัวผู้ฎีกา เรื่องตกเป็นฎีกาบัตรสนเท่ห์ แต่กรรมการก็ได้ ดำเนินการไปตามข้อกล่าวหา นั้น คงได้ความที่ควรพิจารณาข้อเดียว คือ ข้อแรก แต่เห็นว่าจะปรับเป็น ความผิดแก่พระคณาธิบดีสุนทรยังไม่ถนัด จึง “เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าควรระงับเสีย” สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครประทับที่พระวินิจฉัยให้ “ระงับฎีกานี้เสีย”

เป็นที่น่าสังเกตว่า เรื่องที่มีได้นำความกราบบังคมทูลมีข้อความว่า พระคณาธิบดีสุนทร “เป็นผู้ที่ รับผิดชอบต่อเงินส่วนตัว ไม่ค่อยเสียตายเงินทอง ประจบประแจงผู้ที่จะช่วยเหลือส่วนตัวได้ เป็นต้น สมุหเทศาภิบาลและบุคคลสำคัญอื่นๆ เป็นต้น ผู้ที่จะสืบความจริงได้คือนายแป๊ะ และข้าราชการที่ซื่อสัตย์”¹⁾ ส่วนเรื่องที่กระทรวงมหาดไทยนำมาพิจารณาเรื่องเดียวนั้น เป็นเรื่องทำร้ายถึงแก่ความตายในกลางตลาด

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.7 รล. 20.9/59 นายแดง มุสิกรัตน์ นายแคล้ว จันทรัตน์ และ

ลายนิ้วมือของ นางจ๊กและนางจุก 29 มีนาคม 2471.

คูหาสวรรค์ หรือตลาดสี่ก๊ก “ซึ่งเป็นถิ่นประชุมชนและแน่นไปด้วยเจ้าพนักงาน.....ราษฎรต่างโจทยกันถึงเรื่องนี้ออกแซ่ทั้งตลาด”⁽¹⁾

ตลาดสี่ก๊ก ซึ่งเป็นถิ่นประชุมชนและแน่นไปด้วยเจ้าพนักงานดังกล่าวนั้น เล่ากันว่า⁽²⁾ ชุมชนระยะแรกๆ เริ่มที่บริเวณใกล้สถานีพัทลุงที่สุด หรือแถบถนนนิवासปัจจุบัน เป็นบ้านเช่าของ “คุณนายฉายกลับ” สามี่เป็นข้าราชการสรรพากร แล้วค่อยๆ ขยายมาทางแถบถนนโพธิ์สะอาดปัจจุบัน ซึ่งเป็นบ้านเช่าของ “คุณนายรมย์ บ้านเจริญสุข” สามี่เป็นข้าราชการเช่นกัน ส่วนแถบถนนรามเสวี ซึ่งเป็นถนนสายเดิวนั้น เป็นของขุนหาคำแหง กำนันเชื้อสายจีนผู้มีศรัทธา 1000 และมีอำนาจปราบโจรผู้ร้ายได้ทั้งจังหวัดพัทลุง ทั้งๆ ที่เป็นกำนันตำบลคูหาสวรรค์ก่อนเมืองจะย้ายมา ตลาดสี่ก๊กในช่วงนั้นจึงเป็นตลาดที่เล็กมาก ไม่มีไฟฟ้า น้ำประปา แต่ละบ้านมีบ่อน้ำขุดลึกต้องใช้เชือกผูกถังชักรอน้ำขึ้นมา น้ำสีแดงจัดต้องกรองก่อน แต่ใช้ดื่มไม่ได้ ต้องรองรับน้ำฝนเก็บไว้ดื่ม มีห้องน้ำเล็กๆ อยู่ในบ้าน ห้องส้วมอยู่นอกบ้านตามความเชื่อโบราณ บ้านเรือนนับหลังถ้วน ใช้เวลาเพียง 10-15 นาที ก็เดินทั่วตลาด แต่ก็มีกำนันกับบริษัทประกันภัยแล้ว

ศูนย์กลางของพาณิชย์กรรม ก็คือ ตัวตลาดคูหาสวรรค์หรือตลาดเพียร - ยินดี ซึ่ง นายเพียร - นางยินดี ณ พัทลุง เป็นผู้สร้าง และได้ยกตลาดพร้อมที่ดินสองไร่ให้กับทางการเพื่อบำรุงการศึกษาประชาชน โดยขอสัญญาว่า ถ้าหมดความต้องการใช้เมื่อใดจะรับคืน ทางกรรับตลาด แต่ก็มีได้ลงมือจัดการบำรุงรักษา และการประมวลแผนวางขายของก็ตกลงกันในราคาที่สูงมาก ต่างเล็งผลกำไร เพราะเนื่องแน่นไปด้วยสินค้าพื้นบ้าน กล่าวคือ มักเห็นคนลำปำเหมารถสองแถวไม้บรรทุกปลา กุ้งมาขาย เห็นคนไทยพื้นบ้านขายข้าวสาร มะพร้าว แขกจากชะร็ดขายทุเรียน มังคุด ของป่า แขนกนครศรีธรรมราชขายเนื้อวัว เนื้อไก่ คนจีนบ้านเช่าขายเสื้อผ้า ของเบ็ดเตล็ด ใครถามหาซื้อสิ่งใด ก็หาสิ่งนั้นมาขาย หน้าบ้านเจ้าของโรงสีวางข้าวสารขาย เนื่องจากมีโรงสีมาก ต้องแย่งกันซื้อข้าวเปลือกโดยจ่ายเงินก่อนรับสินค้า มีร้านรับซื้ออย่างพารา ร้านขายหนังสือ “วัดเกาะ” ธนาคารโรงแรม ฯลฯ ผู้มาซื้อของที่ตลาดเพียร - ยินดี มีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ มาจากทุกอำเภอรอบเมือง พอลงจากสถานีรถไฟก็เข้าตลาดเลย ตกกลางคืนมีหนังตะลุง มโนราห์เล่นทุกคืน มีตลาดนัดท่ามิหรำ ซึ่งอยู่ในที่ดอนเป็นตลาดรอง โดยมีตลาดนัดนาท่อมผองถ่ายมาอีกทอดหนึ่ง ดังเดิม ตลาดนัดนาท่อมจัดเป็นตลาดนัดที่ตั้งอยู่ในเขตกลางน้ำ รองรับสินค้าจากต้นน้ำอย่างที่เรียกกันว่า “เหนือ” แล้วส่งต่อตลาดนัดปลายน้ำ คือ ลำปำ เมื่อเมืองย้ายขึ้นมายู่บริเวณกลางน้ำ ตลาดนัดนาท่อมและตลาดนัด

1 เรื่องเดียวกัน.

² สัมภาษณ์ นายจำเพาะ - นางเฉพา ปุรินทรภิบาล เจ้าของร้านคลังสิน ร้านค้าดั้งเดิม, 73 ปี และ 72 ปี 32 ถนนนิवास อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 27 มิถุนายน 2544, นางฉลอ อินทรักษา เครือญาติตระกูล ณ พัทลุง, 68 ปี 15 ถนนผดุงดอนยอ ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง และ นางบำเพ็ญ กุลประสูติ ผู้ค้าขายดั้งเดิม, 73 ปี 17 ถนนผดุงดอนยอ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 28 มิถุนายน 2544, นายแดง-นางมู่ลี่ ณ พัทลุง อ่างแล้ว, แถมสุข นุ่นนท์, แถมสุขวัยรุ่ง, หน้า 8 แส รัตนพันธุ์:พระราชทานเพลิงศพ นางแส รัตนพันธุ์ เป็นกรณีพิเศษ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ 4 เมษายน 2533, หน้า 42

และ ผัด โภคโต (บุญญาบุตร) : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางผัด โภคโต (บุญญาบุตร) ณ วัดชลประทานรังสฤษฎ์ 2 พฤษภาคม 2530.

ท่ามิหรำในฐานะตลาดกลางน้ำ ก็ลดบทบาทลงไปกลายเป็นตลาดรอง แต่ก็ตั้งอยู่ในแถบถนนพัทลุง – ตรังเช่นเดียวกับตลาดสี่ก๊ก การเติบโตของตลาดสี่ก๊กมาจากกลุ่มธุรกิจร่วมกับกลไกรัฐ⁽¹⁾ โดยกลุ่มธุรกิจต่างๆ มักแตกตัวมาจากกิจการใหญ่ เช่น กิจการเรือใบ → เรือกลไฟ → โรงสี → โรงยางพารา โรงน้ำแข็ง → โรงแรม หรือร้านค้าที่ → ร้านฮกวัน → ร้านหลีเซ่งฮวด → หลีจิบเซ่ง

ร้านค้าในตลาดสี่ก๊กจึงรู้จักกันทั้งเมือง โดยก่อนไฟไหม้ใน พ.ศ.2494 มีลักษณะที่เรียกกันว่า “หนู – หมัด – กิมเซ่ง”⁽²⁾ มีนิยามว่า “หนู” หมายถึง กลุ่มคนไทยพื้นบ้าน บ้านเรือนทำด้วยไม้ หลังคามุงจาก “หมัด” หมายถึงกลุ่มคนแขก หลังคาบ้านเป็นสังกะสี ส่วน “กิมเซ่ง” ก็คือกลุ่มคนจีน หลังคาบ้านมักมุงกระเบื้องต่างเดินทางด้วยเท้า จักรยาน รถยนต์ตลาดนัดละคัน รถไฟและเรือเมล์ และหลังไฟไหม้ใหญ่ในปี 2517 สถาบันเรือนทุกกลุ่มต่างเปลี่ยนจากไม้เป็นตึก ใช้เครื่องจักรกลเพิ่มมากขึ้น รถจักรยานยนต์และรถยนต์ มาแทนที่เรือเมล์ และรถไฟก็โรยลาลง

ปรากฏการณ์ไฟไหม้ใน พ.ศ.2494 และ พ.ศ.2517 ผู้คนต่างเชื่อกันว่า ต้นเพลิงมาจากบ้านเช่าที่ผู้เช่าประกันทรัพย์สิน และเกิดขึ้นในระหว่างการค้าขาดทุน โดยไฟไหม้ครั้งแรกเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเผาโรงสีใหญ่ในตลาดบางแก้ว⁽³⁾ และเกิดขึ้นหลังในตลาดปากคลองเพียงสองปี ส่วนไฟไหม้ใหญ่ครั้งหลังใน พ.ศ.2517 นั้น ตลาดเพ็ชร – ยินดี ถูกเผาอดวาย และชุมชนชาวนาทั้งเขตพื้นราบและเขตเขาควนก็มีปรากฏการณ์ร้อนแรงด้วย “ถั่งแดง” อีกทั้งมีข่าวลือว่า ตลาดสดของเทศบาลเมืองพัทลุงภายใต้การดูแลของกระทรวงมหาดไทย รอจังหวะอยู่แล้ว และได้เข้ามาแทนที่ตลาดเพ็ชร-ยินดี ซึ่งดำเนินการสร้างใหม่ซ้ำมาก กรรมสิทธิ์ในที่ดินบริเวณตลาดสี่ก๊กก็ค่อยๆ เปลี่ยนมือจากกลุ่มอำนาจเดิมเป็นของกลุ่มคนจีนหลากหลายกลุ่มมากขึ้น จึงเป็นไปได้ว่าปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นการเติบโตของขบวนการชาวนาในนามของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และต่อเนื่องกับกรณีโจรและชุมโจรใน พ.ศ.2455 – 2465 เพราะปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า ผลการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรจังหวัดพัทลุง ในวันที่ 4 เมษายน 2519⁽⁴⁾ นายโรน่าน อรุณรังษี พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ชนะการเลือกตั้งคู่กับนายอ่ำ ร่องเงิน พรรคประชาธิปไตย พรรคที่นายโรน่าน อรุณรังษีสังกัด มีเป้าหมายหลักอยู่ที่ชาวนา ส่วนนายอ่ำ ร่องเงิน นั้น เป็นบุตรหลานชาวนาในอำเภอควนขนุน เป็นเชื้อสายจีนสงขลา และเครือข่ายเครือขายของตระกูล ณ พัทลุง และบ้านโรงช้าง และประการสำคัญ คือ เป็นผู้นำกรณี “ถั่งแดง”⁽⁵⁾ ไปอภิปรายในรัฐสภา และเปิดเผยต่อประชาชนนับหมื่น ณ ห้องสนามหลวง ร่วมกับ ศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2518 ซึ่งอยู่ในวาระแรก จนส่งผลให้ชนะการเลือกตั้งในวาระที่สองในปี 2519 และหากพิจารณาผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพัทลุง

¹ สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ ธรรมรักษ์, อ่างแล้ว.

² สัมภาษณ์ นายไพรัช – นางประเคียง ขวัญสุวรรณ, อ่างแล้ว.

³ เวทีการสัมมนาโครงการวิจัย เรื่อง “วิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่างปี 2442 – ปัจจุบัน” วัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง 25 เมษายน 2545.

⁴ ข้อมูลจำเพาะ : รายงานสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของชาวดัตและพรรคการเมืองที่สังกัด”

วารสารทักษิณคดี ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (มกราคม 2542 : วัฒนธรรมทางการเมืองของชาวใต้) หน้า 13 – 23.

⁵ สารูป ฤทธิ์ชู, ตามรอยช้างแลใต้, หน้า 99 – 100.

ทั้งระบบ ตั้งแต่ พ.ศ.2476 – ปัจจุบัน ก็พบว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของชาวพัทลุง รวมทั้งสมาชิกวุฒิสภา และสมาชิกสภาเทศบาลเมืองพัทลุง มักเป็นบุตรหลานชาวนา และสายตระกูล ณ พัทลุง ซึ่งมีอยู่ “เต็มเมือง”⁽¹⁾

ในส่วนของชาวนา ก็ปรากฏหลักฐานเอกสารมากมายที่กล่าวถึงความทุกข์ยาก ความเดือดร้อนข้าชากของชาวนาในปลายทศวรรษ 2460 – 2510 และต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ผลการสำรวจศึกษาชีวิตประวัติของบุคคลต่างๆ จากหนังสืออนุสรณ์งานศพและที่ระลึกอื่นๆ ประมาณ 150 เล่ม⁽²⁾ พบว่า ชุมชนชาวนาพัทลุงต้องดูแลกันเองภายใต้วัฒนธรรมความเป็นนักเลงของผู้ใหญ่ระดับผู้ใหญ่บ้านและกำนัน มีวัดเป็นศูนย์กลางเจ้าอาวาส กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะการจัดทำถนนหนทาง การดูแลผู้เจ็บป่วยด้วยยากกลางบ้าน การจัดตั้งโรงเรียนเพื่อสนับสนุนการศึกษาของบุตรหลาน การสร้างวัดปฏิสังขรณ์วัด การศึกษาไสยศาสตร์วัดเขาอ้อ การเผยแพร่หลักธรรมในพระพุทธศาสนาตามแบบอย่างพุทธทาสภิกขุและปัญญานันทะภิกขุ หากชุมชนใดมีคนเกเรมาก ราษฎรเดือดร้อน ทางกำนันเมืองจึงยื่นมือเข้าไปจัดการเป็นคราวๆ ไป การปราบปรามนั้น เจ้าหน้าที่อาจดำเนินการเองโดยตรง หรือไม่ก็ใช้วิธีให้โจรปราบโจรกันเอง ทำให้มีปัญหาดิตตามมาอีกมากมาย ชาวบ้านมักไม่ไว้วางใจข้าราชการ จนเกิดอคติต่อเจ้าหน้าที่บ้านเมืองดังที่ชาวบ้านสั่งสอนลูกหลานว่า “นายรักเหมือนเสือกอด หนีนายรอดเหมือนเสือหา”⁽³⁾

สำหรับสายตระกูล ณ พัทลุงกลุ่มอำนาจเดิม นอกจากนิยมจัดพิมพ์เผยแพร่วรรณกรรมเก่าของท้องถิ่นแล้ว ยังนิยมเผยแพร่พงศาวดารเมืองพัทลุงฉบับหลวงศรีวิวัตร์ (พิณ) อีกด้วย เฉพาะที่ขออนุญาตจัดพิมพ์จากกรมศิลปากร มีจำนวน 9 ครั้ง ใน พ.ศ.2462 – 2530 โดยมีพงศาวดารและลำดับวงศ์สกุลเมืองพัทลุงของพระยาโสภณพัทลุงกุล (สว่าง ณ พัทลุง) รวมอยู่ และมีอีกหลายครั้งหลายคราวที่จัดพิมพ์แยกเฉพาะพงศาวดารและลำดับวงศ์สกุลฯ ทำให้เห็นเด่นชัดว่าสายตระกูล ณ พัทลุง นิยมผูกตอง (แต่งงาน) กันเอง และมีจำนวนไม่น้อยไปผูกตองกับสายตระกูลกลุ่มอำนาจเดิมในภาคใต้แทบทุกสาย โดยเฉพาะกับเชื้อสายจินตระกูล ณ สงขลาดูเด่นกว่าสายตระกูลอื่นๆ และชื่นชมในวัฒนธรรมการผูกเกลอเพื่อเพิ่มพูนมิตรและบริวาร ทำให้ความเป็นแขกและความเป็นจีนลดลงไป เพราะต่างเป็นพุทธศาสนิกชน

วรรณกรรมชาวนาและสายตระกูล ณ พัทลุง ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ท้องถิ่นพัทลุงนิยมการผูกตองผูกเกลอ เพื่อเพิ่มพูนวงศ์ญาติและมิตรสหายจนกลายเป็นเหมือนกลุ่มเดียวกัน ทั้งในกลุ่มชาวบ้านและกลุ่มปัญญาชน ปรากฏเด่นชัดมากในกรณีของนายหนึ่งตะลุงพร้อม บุญฤทธิ์ นายสุพัฒน์ ธรรมเพชร ทั้งสองต่างสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ที่สามารถครองใจผู้คนในภาคใต้ระยะยาวด้วยคำคมว่า “พรรคของเราคนของเรา” นายหนึ่งตะลุงพร้อม บุญฤทธิ์ นั้น นอกจากมีความเป็นนายหนึ่งตะลุงเต็มเปี่ยมแล้ว ยังนิยม

¹ แถบสุข นุ่นนท์, แกรมสุขวัยรุ่ง, หน้า 5.

² โปรดดูรายละเอียดในบรรณานุกรม ประเภทเอกสารรองหรือเอกสารชั้นสอง : หนังสือและเอกสารอัดสำเนา.

³ ล้อม เฟ็งแก้ว, “ชุมโจรบ้านดอนทราย : รุ่ง ดอนทราย และดำ หัวแพร” วารสารทักษิณคดี ปีที่ 4

ฉบับที่ 1 (มิถุนายน – กันยายน 2537), หน้า 41.

การผูกตองและผูกเกลอด้วย ว่ากันว่า⁽¹⁾ เฉพาะ “หัวเกลอ” มีร่วมสองร้อยคน ซึ่งนับว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้
 คณะกรรมการเลือกตั้งติดต่อกันสองสมัยใน พ.ศ.2522 และ พ.ศ.2526⁽²⁾ ส่วนนายสุพัฒน์ ธรรมเพชร⁽³⁾
 ผู้แทนราษฎรจังหวัดพัทลุงคนปัจจุบัน (พ.ศ.2535 – ปัจจุบัน) คณะกรรมการเลือกตั้งติดต่อกันถึงสามสมัย มีเกลอ
 จำนวน 126 คน และ”เอาเกลอมาเป็นญาติ” ขบวนการชาวนาใน พ.ศ.2455 – 2534 ช่วง 80 ปีนี้ จึงดูเหมือน
 เป็นความร่วมมือระหว่างชาวนากับเครือข่ายกลุ่มอำนาจเดิม ทั้งที่เป็นชาวนาและปัญญาชนจากการศึกษา
 สมัยใหม่แบบตะวันตก ดังคำบอกเล่าในเวทีเสวนาโครงการวิจัยชาวนา⁽⁴⁾ เรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์ ท้อง
 ถิ่น ‘กรณีถึงแดง’ ร่วมกันของชุมชนกึ่งอำเภอสรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง” ภายใต้การสนับสนุนของ
 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ปี 2545 และปรากฏชัดเจนในหลักฐานเอกสารเรื่อง “บนเส้นทางภูบรรทัด :
 ตำนานการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธของพัทลุง-ตรัง-สตูล” ว่าเป็นความร่วมมือของชาวนาและปัญญาชนในชื่อของ
 “กลุ่มภูบรรทัด2544”⁽⁵⁾ และกลุ่มเหล่านี้เอง คือ ที่มาของการประกาศยุติการต่อสู้ด้วยอาวุธอย่างเป็นทางการ
 กับรัฐ ณ ศาลากลางจังหวัดพัทลุง พ.ศ.2534⁽⁶⁾ โดยมีจุดเริ่มต้นของการต่อสู้กันด้วยอาวุธมา ตั้งแต่ปลายเดือน
 มิถุนายน 2508 ณ บ้านเขาแก้ว อำเภอกวนขนุน รวมเวลาเกือบสามสิบปี

ดูจะถูกต้องหากจะกล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของตลาดสี่ก๊ก พ.ศ.2439 – 2534
 เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐสมัยใหม่ของกลุ่มอำนาจเดิมสายตระกูล ณ พัทลุง และชาวนาในขบวนการชาวนา
 ในรูปแบบของโจร ชุมโจร และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

¹เสวนากลุ่ม “วัฒนธรรมทางการเมืองของชาวลุ่มทะเลสาบสงขลา” ณ โรงเรียนสตรีพัทลุง
 อำเภอมือง จังหวัดพัทลุง 16 มิถุนายน 2544.

²ข้อมูลจำเพาะ : รายงานสมาชิกผู้แทนราษฎรของชาวนาใต้และพรรคการเมืองที่สังกัด” อ้างแล้ว,
 หน้า 21 – 23.

³สัมภาษณ์ นายสุพัฒน์ ธรรมเพชร ผู้แทนราษฎรจังหวัดพัทลุง, 48 ปี 7/24 หมู่บ้านพงษ์เพชร
 ซอย 7 ถนนแจ้งวัฒนะ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี 10 มีนาคม 2545.

⁴เวทีเสวนาโครงการวิจัย เรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ‘กรณีถึงแดง’ ร่วมกันของชุมชนกึ่ง
 อำเภอสรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง” ณ บ้านเลขที่ 102 หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอสรีนครินทร์ จังหวัด
 พัทลุง 25 สิงหาคม 2545 และ ณ สถานที่พัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าเขาช่อง อำเภอนาโยง จังหวัด
 ตรัง วันที่ 4 – 5 มกราคม 2546.

⁵โปรดดูรายละเอียดในกลุ่มภูบรรทัด, บนเส้นทางภูบรรทัด : ตำนานการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธ
 ของประชาชนพัทลุง – ตรัง – สตูล. พิมพ์เนื่องในโอกาส “ครบรอบ 25 ปี เหตุการณ์ 6 ตุลา”, 2519 – 2544.

⁶เอกสารส่วนบุคคลพันเอก (พิเศษ) วิจักขณพันธ์ เรื่องทอง (พ.ศ.2508-2540) และสัมภาษณ์
 พันเอก (พิเศษ) วิจักขณพันธ์ เรื่องทอง 732 – 4 ถนนราชดำเนิน อำเภอมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
 1 ตุลาคม 2542.

บทที่ 4

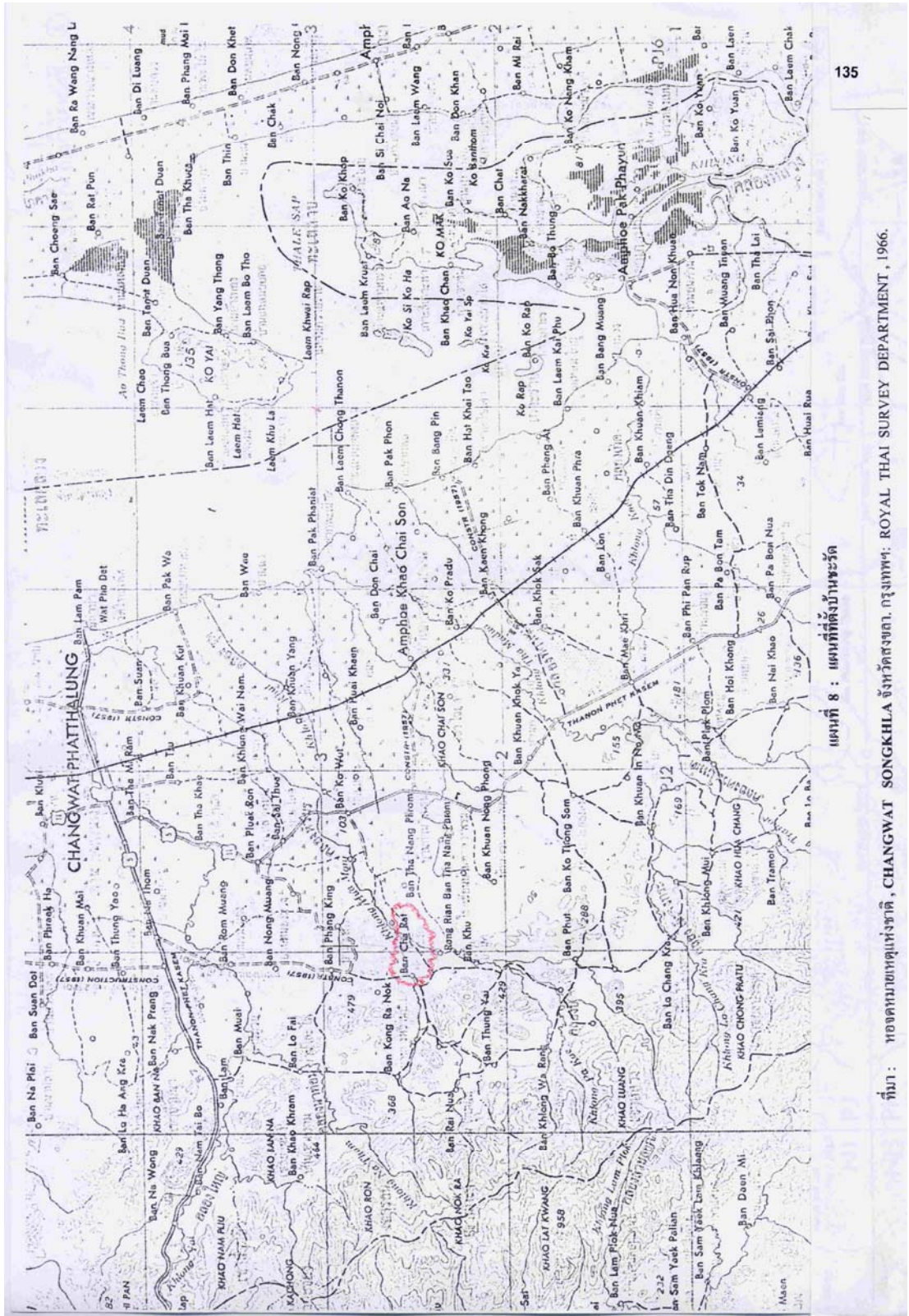
การเมืองของชุมชนเขตเขาควนในบริบทลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534

กรณีศึกษา : ชุมชนบ้านชะรัด จังหวัดพัทลุง

ชะรัดเป็นชุมชนเขตเขาควนของลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยตั้งอยู่เชิงเขาด้านตะวันออกของเทือกเขาบรรทัด ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของลุ่มทะเลสาบสงขลา มีความหลากหลายของฤดูกาลและทางชีวภาพ ส่งผลต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และได้สร้างตำนานของบ้านเมืองมากมาย ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่ที่ให้ออกสแก่ผู้คนในการหักล้างถางพง ทำไร่ ทำสวน ทำนา หาของป่า หาอิสรภาพและความมั่นคงในการตั้งถิ่นฐาน ประการสำคัญคือ อยู่ในเส้นทางข้ามคาบสมุทรมาลายู ระหว่างฝั่งอ่าวไทยกับทะเลอันดามัน เป็นผลให้มีผู้คนหลากหลายกลุ่มทั้งชาติพันธุ์แขก จีน ไทย ตลอดจนคนพื้นเมืองดั้งเดิม หลากหลายความเชื่อและศาสนา ต่างฝ่ายต่างเข้าครอบครองทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ จนในที่สุดกลุ่มมุสลิมเชื้อสายตระกูล ณ พัทลุง เช่นเดียวกับกลุ่มผู้ปกครองเมืองพัทลุงได้เป็นเจ้าของครอบครองในฐานะหัวเมืองขึ้นกับเมืองพัทลุง ในระยะที่ทะเลด้านอ่าวไทยมีพลวัตเป็นทะเลสาบสงขลา จนกล่าวได้ว่าตระกูล ณ พัทลุง ชาติพันธุ์แขก มีอำนาจแถบตอนบนของลุ่มทะเลสาบ ตระกูล ณ สงขลา ชาติพันธุ์จีน มีอำนาจแถบตอนล่าง ทั้งสองตระกูลเป็นเครือญาติกัน แต่ตระกูล ณ สงขลา มีโอกาสมากกว่า โดยเฉพาะทางด้านการค้า เป็นผลให้คนจีนและผู้คนเชื้อสายจีนสงขลาได้เข้ามามีอำนาจปกครองหัวเมืองชะรัดราวสี่สิบปีก่อนการปฏิรูปอำนาจใน พ.ศ.2439 และสืบต่อมาอีกประมาณหนึ่งร้อยปี การเมืองของชุมชนชะรัดใน พ.ศ.2439-2534 จึงเป็นเรื่องของการแก่งแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มมุสลิมชาติพันธุ์แขก กับกลุ่มไทยพุทธชาติพันธุ์จีน แต่ทั้งสองกลุ่มเป็นเครือญาติกัน นับได้ว่าเป็นการเมืองในกองวงศ์ญาติ โดยรัฐพยายามเข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรแทนกลุ่มอำนาจเดิมมากขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้เกิดขบวนการชาวนาในนามของโจร ชุมโจร และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในลักษณะเครือญาติเครือข่ายของชุมชนตลาดสี่ก๊ก อีกทั้งทำให้กลุ่มมุสลิมได้กลับเข้ามามีอำนาจในชุมชนชะรัดในระยะเวลาที่การคมนาคมเริ่มสะดวกขึ้นจนทราบเท่าทุกวันนี้ ด้านพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปมาก เดิมทีหัวเมืองชะรัดครอบคลุมพื้นที่อำเภอกงหราปัจจุบัน ปัจจุบันชะรัดเป็นตำบลหนึ่งในห้าตำบลของอำเภอกงหรา จำนวนทรัพยากรมนุษย์เพิ่มอย่างรวดเร็ว ในขณะที่จำนวนทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยถอยลง จึงเป็นประเด็นว่า **ชุมชนจะร่วมกันหาทางออกไป อย่างไรจึงจะอยู่รอด เข้มแข็ง และพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนในกระแสโลกปัจจุบัน**

ทำเลที่ตั้ง

ชุมชนชะรัดปัจจุบันเป็นทั้งชื่อบ้านและชื่อตำบลในเขตอำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดพัทลุง ประมาณ 22 กิโลเมตร ห่างจากที่ว่าการอำเภอกงหรา ประมาณ 15 กิโลเมตร จัดเป็น ชุมชนในเขตแหล่งต้นน้ำของทะเลสาบสงขลา โดยตั้งอยู่ในบริเวณเขตเขาควนของเทือกเขาบรรทัด ปรากฏชื่อในเอกสารต่างๆ มายาวนานก่อนการปฏิรูปอำนาจในบริเวณลุ่มทะเลสาบ พ.ศ.2439 แต่ออกนามต่างกัน ผู้คนในชุมชนมักเรียกตัวเองว่า “ชะรัด” หรือ “ชะรัด” ถูกเรียกจากชุมชนเขตอื่นๆ ว่า “หมู่เหนือ”

135

แผนที่ 8 : แผนที่ตำบลบ้านพระวัด

ที่มา : กองบัญชาการแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ, CHANGWAT SONGKHLA จังหวัดสงขลา. กรุงเทพมหานคร. กรมแผนที่ทหาร. ROYAL THAI SURVEY DEPARTMENT, 1966.

ใน พ.ศ.2437 เมื่อคราวที่พระสฤษดิ์พจนกรณ์ออกมาตรวจการในเมืองพัทลุง พบว่า “อำเภอรัต” เป็นอำเภอหนึ่งในสามสิบอำเภอของเมืองนี้ โดยเรียกนามว่า⁽¹⁾ อำเภอสังเขยา อำเภอปากพูน อำเภอห้วยลึก อำเภอคูหา อำเภอป่าบอน อำเภอโฆมต อำเภอนา อำเภอเขาเจ็ยก อำเภอล้อ อำเภอม่วง อำเภอลำปำ อำเภอเกาะหมาก อำเภอทานเทา อำเภอท่าม่วง อำเภอดอนจิกจาย อำเภอควนขนุน อำเภอทานโพ อำเภอรัต อำเภอทล้า อำเภอกงหรา อำเภอท่าแค อำเภอตำนาค อำเภอตรู อำเภอควนพรวัว อำเภอแหร์ อำเภอหนายาด อำเภอปันแต อำเภอกอก อำเภอควนถบ อำเภอแหลมมาย

ผู้มีประสบการณ์ในบริเวณเทือกเขาบรรทัดอธิบายว่า⁽²⁾ เทือกเขาบรรทัดเป็นเทือกเขาที่ทอดยาวแยกจากเขาสุราษฎร์ธานี และเหยียดยาวตามแนวด้ามขวานของแผนที่ประเทศไทย ผ่านจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง ตรัง สงขลาและสตูล จรดแนวกับทิวเขาสันกาลาศรีของจังหวัดยะลา บัตตานีและนราธิวาส เทือกเขาบรรทัดได้แบ่งพื้นที่ภาคใต้ที่อยู่บริเวณเทือกเขาออกเป็นสองฝั่ง ทิศตะวันออกจรดอ่าวไทย ขณะที่ฝั่งตะวันตกจรดทะเลอันดามัน พื้นที่รอบเทือกเขาบรรทัดบริเวณจังหวัดพัทลุง – ตรัง – สตูล จึงเป็นพื้นที่ภาคใต้ตอนกลาง

สันเขาที่สูง สลับซับซ้อนและป่าสมบูรณ์มากที่สุดของเทือกเขาบริเวณรอยต่อสามจังหวัดนี้ จะอยู่ที่บริเวณรอยต่อของอำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง กับอำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล และอำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง ขณะที่แนวเขาแคบและต่ำที่สุดจะอยู่ที่บริเวณพื้นที่อำเภอเมือง และอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง กับอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

ลักษณะทางภูมิณีเวศของขุนเขาบรรทัดที่ยืนตระหง่านเป็นกำแพงกั้นทะเลทั้งสองฝั่งของภาคใต้ เป็นผลให้ภูมิอากาศที่ร้อนชื้นของพื้นที่ที่บริเวณนี้มีเพียงสองฤดู คือ ร้อนกับฝน มีฝนตกชุกตลอดปี แต่ก็ไม่เหมือนกันทีเดียว และส่งผลต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และการติดต่อค้าขายทางทะเลในอดีตทั้งที่กันตังและสตูล ขณะที่ข้าวของชาวตรังจะเริ่มตั้งท้องทอดรวงยาวและเก็บเกี่ยวได้ก่อนในราวปลายเดือนธันวาคม โดยอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ แต่ข้าวในนาของจังหวัดพัทลุงสุกและเก็บได้ในเดือนกุมภาพันธ์ – มีนาคม เคย(กะปิ)ของจังหวัดตรัง ซึ่งได้จากตัวเคยในน้ำสีเขียวครามสะอาดของทะเลอันดามัน จึงไม่เหม็นคาวเหมือนของพัทลุงที่ได้จากปลาหลายชนิดในอ่าวไทย และสามารถส่งไปขายต่างประเทศเช่นเกาหลีได้ และทั้งๆ ที่เคยดีกว่า แต่คนตรังกลับไม่ค่อยนิยม “แกงน้ำเคย” ขณะที่คนพัทลุงเองก็ไม่ค่อยรู้ว่าเม็ดพริกไทยของทุ่งหว้าสามารถส่งขายต่างประเทศได้ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว

การเป็นเมืองค้าขายและตั้งถิ่นฐานการทำสวนยางพารา โดยชาวจีนโพ้นทะเลและจีนท่าเหมืองแร่ ส่งผลให้ชาวตรังมีความรู้ ความประณีตทางความคิด มีการศึกษา และมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.2.14/22 รายงานพระยาสุฤษดิ์ เรื่องตรวจราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ.113.

² กลุ่มภูบรรทัด, **บนเส้นทางภูบรรทัด : ดำเนินการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธของประชาชนพัทลุง – ตรัง – สตูล**. จัดพิมพ์เผยแพร่เนื่องในโอกาสครบรอบ “25 ปีเหตุการณ์ 6 ตุลา”, 2519 – 2544, หน้า 3 – 8.

มากกว่าชาวพัทลุง คนทำตรางโดยรวมที่มีใช้เป็นชุมชนชาวนาจึงไม่ได้เป็นชาวพื้นเมืองดั้งเดิม และได้รับวัฒนธรรม “ลัทธิบริโภค” แจกเช่นเดียวกับที่พังงา ภูเก็ตและประชาชนแถบฝั่งอันดามันที่อยู่เหนือขึ้นไป โดยที่คนฝั่งพัทลุงแม้จะเจริญด้านการค้าน้อยกว่า แต่กลับมีรากฐานทางอารยธรรมยาวนาน และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชาวสงขลาและนครศรีธรรมราช แม้ว่าโดยรวมจะยากจนกว่า แต่กลับเก็บหอมมริบส่งลูกหลานเรียนหนังสือ มีหน้ามีตาในบ้านเมืองมากกว่าคนตรางตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

คนตรางในอดีตมักจะถูกคนพัทลุง เพราะคนพัทลุงยากจนกว่า ต้องมารับจ้างทำนา ตัดยาง เลื่อยไม้ และกลับไปเก็บข้าวเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว การทำขนมจีนน้ำยาซึ่งทำมาจากปลากระพงตัวใหญ่และสดที่ซื้อจากตลาดหยงสตาร์ เมื่อไปตลาดทับเที่ยงคนตรางก็จะนิยมใช้คนพัทลุงที่ทำงานให้ซึ่งจักรยานไปซื้อแทนอีก คนปักษ์ใต้ที่เป็นคนชั้นกลางจึงมีคำสำนวนล้อเลียนเสียดสีกันในวงสุราจนปัจจุบันนี้ว่า “สงขลาสั่ง ตรางจ่ายพัทลุงกิน”

ส่วนเมืองสตูล มีคนนับถือศาสนาอิสลามมากเกินกว่าร้อยละ 77 ผู้คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่ออุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรมมานานแล้ว ในบริเวณพื้นที่ที่มีจำนวนมากมายและมีระดับรายได้ต่อหัวของประชากรสูงกว่าจังหวัดตรางและพัทลุง

เทือกเขาบรรทัดไม่ได้มีความหมายทางภูมิศาสตร์หรือนิเวศวิทยาเท่านั้น แต่ยังเป็นที่ตั้งสร้างตำนานของบ้านเมืองมากมาย ทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง เขาบรรทัดเป็นที่ที่ให้โอกาสแก่ผู้คนในการหักล้างถางพง ทำไร่ ทำสวน ทำนา จับสัตว์ป่ามาเลี้ยงมาขาย ขณะเดียวกันก็มีความหมายในแง่ความมั่นคงและอิสรภาพแก่บรรดาผู้เป็นโจรและผู้ถูกทางการข่มเหง ได้เล็ดลอดหลบซ่อนเจ้านายและตั้งชุมชนโจรในอดีต รวมทั้งเป็นที่พึ่งแก่ผู้ไม่สามารถจ่ายเงินรัชชูปการให้แก่รัฐส่วนกลางได้ในอดีตด้วย

เทือกเขาบรรทัดในอดีตที่ผ่านมาเป็นแหล่งต้นน้ำและบึงน้ำสู่สองฟากฝั่งภูเขาмаยาวนาน เป็นต้นน้ำสำคัญหลายสายที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลาและทะเลอันดามัน นอกจากนี้แล้วความอุดมสมบูรณ์ของป่าเขาบริเวณนี้ซึ่งมีสภาพเป็นป่าดงดิบหรือ “ป่าแก” ที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาพันธุ์ รวมทั้งสัตว์ป่าหายาก อาทิเช่น สมเสร็จ เสือโคร่ง ช้างป่า และปลาตูลูนา ซึ่งมีชุกชุมในบริเวณนี้แล้ว ยังมีแร่ธาตุหลายชนิด โดยเฉพาะดีบุกมีอยู่มากมายในจังหวัดตราง

บริเวณบ้านชรัต เมื่อ พ.ศ.2478⁽¹⁾ มีแม่น้ำหานโพ ซึ่งต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาบรรทัด โดยต้นน้ำที่เกิดมีหลายสายเหมือนแม่น้ำลำปำ สายหนึ่งเกิดจากโตนบ้านคลองเฉลิม ตำบลชรัต และอีกสายหนึ่งเกิดจากโตนบ้านไร่เหนือ ตำบลงหรา แล้วไหลมาบรรจบกันที่ตำบลบ้านชรัต รวมเป็นสายเดียวกันถึงบ้านควนศรีศักดิ์ที่ตวันออกบ้านชรัต ได้แยกเป็นสองสาย สายหนึ่งแยกไปทางบ้านท่าควาย ผ่านตำบลควนขนุน ตำบลนาโหนดใต้ ตำบลเขาไชยสน และตำบลหานโพตอนใต้ ไหลลงสู่ทะเลที่บ้านปากเพนียด ตำบลหานโพ ลำน้ำสายนี้เรียกลำน้ำปากเพนียด วังหลาม เขาไชยสน ควนขนุน ท่าควาย ตามหมู่บ้านตำบลที่ไหลผ่าน อีกสายหนึ่งผ่านบ้านวังปริง บ้านตรอกปด บ้านหัวหมอน บ้านปลายนา ในตำบลนาโหนด ตำบลควนขนุนตอนเหนือ ตำบลหานโพ ถึงเหนือวัดหานโพ แยกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือสายหนึ่ง เรียกว่า คลองขุด ไหลลงสู่ทะเลสาบที่บ้านคลองขุด ส่วนลำน้ำใหญ่ผ่านบ้านหานโพไปทางตะวันออก ไหลลงสู่ทะเลสาบที่บ้านแหลมดิน ลำน้ำสายกลางนี้เรียกชื่อต่าง ๆ ตามตำบลที่ไหลผ่าน เช่น คลองหานโพ คลองป่าแก่ คลองเชิงดี คลองปลายนา คลองหัวหมอน คลองวังปริง คลองชรัต แม่น้ำหานโพนี้ไหลผ่านที่ราบเกือบตลอด มีประโยชน์ในการเพาะปลูกเหมือนแม่น้ำลำปำ นอกจากนี้ยังมีประโยชน์ในการขนส่งสินค้าไปสู่ตำบลที่มี

¹บรรจบ ชุสกุลชาติ, “ภูมิศาสตร์อำเภอคูหาสวรรค์” งานปีใหม่จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2479. (พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมพิทยาคาร, 2478), หน้า 156.

ทางรถไฟ และย่านกลางที่ชุมนุมสินค้าได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าบริเวณเทือกเขาบรรทัดจะมีฤดูร้อนกับฤดูฝน แต่โดยทั่วไปแล้ว ในช่วงฤดูร้อนก็อาจจะมีสายฝนโปรยปรายในบางวันหรือติดต่อกันหลายวันก็มี เนื่องจากสภาพป่าไม้และภูเขาในพื้นที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มากมาย ดังนั้นเมื่อเข้าสู่ฤดูฝน ท้องฟ้าเหนือเขาบรรทัดจะปกคลุมด้วยเมฆฝนมืดครึ้มตลอดวัน และสายฝนจะเทกระหน่ำเกือบตลอดวันตลอดคืน ทำให้ฤดูร้อน ระยะเวลาตั้งแต่เดือนมีนาคม – สิงหาคม มีลักษณะอากาศร้อนจัดในเวลากลางวัน หนาวจัดในเวลากลางคืน และฤดูฝน ระยะเวลาตั้งแต่เดือนกันยายน–กุมภาพันธ์ ลักษณะอากาศอบอุ่นทั้งกลางวันและกลางคืน ฤดูกาล⁽¹⁾ ของชุมชนในบริเวณเทือกเขาบรรทัดจึงมีรายละเอียดปลีกย่อยต่างไปจากชุมชนเขตพื้นที่ราบและชุมชนชายฝั่งทะเลสาบสงขลา ดังนี้

เดือนสิบเอ็ดถึงเดือนอ้าย (ประมาณเดือนตุลาคม – ธันวาคม) หน้าฝนสามเดือนในช่วงเดือนอ้าย – ยี่ มักจะมีน้ำท่วมหนักในพื้นที่บางส่วน แม้ว่าเป็นพื้นที่สูงและปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมาสามารถไหลลงสู่แม่น้ำลำคลองที่มีอยู่เป็นระยะๆ แต่เมื่อลำคลองต้องรองรับน้ำป่าที่เกิดจากปริมาณน้ำฝนตอมนบนเทือกเขาบรรทัดจำนวนมากอยู่ด้วย จึงมักเกิดการเอ่อล้นจนท่วมพื้นที่ต่างๆ อยู่เสมอ แต่ข้าวกล้าในนา แข็งแรงแล้ว จึงไม่เดือดร้อนและเป็นช่วงถือบวชของมุสลิมด้วย

เดือนสามถึงเดือนห้า (ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน) เป็นช่วงหน้าแล้งต่อหน้าฝน

เดือนหกและเดือนเจ็ด (ประมาณเดือนพฤษภาคม – มิถุนายน) เป็นช่วงฤดูฝนต่อหน้าแล้ง

เดือนแปด (ประมาณเดือนกรกฎาคม) เป็นหน้าแล้งก็จะแล้งพอๆ กับหน้าแล้งในช่วงเดือนห้า แต่ก็ต่างกันว่าเดือนแปดจะมีลมพัดแรง น้ำจะเหือดแห้งลงเร็วกว่าในช่วงเดือนห้า

เดือนเก้าและเดือนสิบ (ประมาณสิงหาคม – กันยายน) เป็นช่วงเวลาของหน้าแล้ง ซึ่งมีประมาณเดือนเดียว จึงมักจะเป็นฤดูหว่านกล้า

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

ป่าเทือกเขาบรรทัดมีความสำคัญต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนชะรัด เพราะเป็นป่าเขตเขาควนอันเป็นแหล่งต้นน้ำของลุ่มทะเลสาบสงขลา สร้างความชุ่มฉ่ำให้กับพื้นที่ชุมชนชะรัด เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นที่มาของชวานาชะรัด

เมื่อ พ.ศ.2478 ท้องถิ่นรายงาน⁽²⁾ แม้ว่าบริเวณเทือกเขาบรรทัดจะมีป่าไม้ใหญ่หลากหลายพันธุ์ อาทิเช่น ไม้หลุมพอง ไม้ตะเคียน ไม้เคี่ยม ไม้ยาง ไม้พังกา ไม้จวง ไม้สะทัง ไม้แหร ไม้จำปา ไม้พะยอม ไม้ไซเขียว ไม้บากุด แต่พื้นที่บางแห่งรัฐได้ประกาศเป็นป่าหวงห้ามตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการหวงห้ามที่ดินรกร้างว่างเปล่า อันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน พ.ศ.2478⁽³⁾ เช่น ป่าควนซังในตำบลนาโหนด ทำให้การทำไม้บริเวณเทือกเขาบรรทัดไม่เป็นล่ำเป็นสัน ที่มีที่ตั้งทำอยู่บ้างมักเป็นของคนจีน ส่วนคนพื้นบ้านแม่แต่

¹สัมภาษณ์นายหะ – นางหะ ไช้หมาด, 70 ปี 74 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง 1 มกราคม 2544, นายหิม – นางดี เหลี่ยมเนียม, 82 และ 76 ปี 79 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง 6 มกราคม 2544 และ เลียง หยุดคำ : อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพคุณแม่เลียง หยุดคำ. ณ วัดสมหวัง อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง 16 เมษายน 2543, หน้า 16.

²บรรจบ ชุสกุลชาติ, อ้างแล้ว, หน้า 159 – 161.

³โปรดดูรายละเอียดใน ศิริ เกวลินสฤทธ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายที่ดินพร้อมกฎกระทรวงฯ และระเบียบของคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ. (กรุงเทพฯ : กรมที่ดิน, 2531).

จะตัดฟันทำบ้านเรือนก็ไม่ค่อยทำ โดยเฉพาะไม้ชนิดดี ๆ อย่างไม้ตะเคียน ไม้หลุมพอง เพราะถือว่าเป็นไม้ผี
ผู้ใดนำไปทำบ้านเรือนจะให้ร้ายด้วยประการต่างๆ บ้านเรือนในแถบนี้จึงดูไม่ถาวร ผู้คนยังชีพด้วยการหาของ
ป่า เนื่องจากมีสัตว์ป่าชุกชุม เช่น กวาง เสือปลา หมูป่า อีเก้ง นางเหิน เม่น หม่าใน เสือดาว เสือโคร่ง ค่าง ลิง
แรด วัวกระทิง แต่สัตว์ป่าเหล่านี้ได้ลดน้อยลงทุกปี เนื่องจากผืนป่าที่เป็นอยู่อาศัยของสัตว์เหล่านี้ถูกโค่นสร้าง
ให้เป็นไร่นา และถูกรบกวนจากนักตัดกิ่งข่มขืน

ในบริเวณบ้านเรือน นิยมเลี้ยงหมู เป็ด ไก่ นก แพะ เป็นอาหาร หากเป็นมุสลิมมักเลี้ยงแกะไว้เป็น
อาหารแทนสุกร มักปลูกหมาก มะพร้าว ตาล ขนุน ส้มต่างๆ ลางสาด มังคุด กล้วยและนิยมปลูกไม้ไผ่เป็นรั้วบ้าน
ภายในชุมชนดินดี สามารถนำมาทำภาชนะใช้สอย เช่น หม้อพะเนียง โอ่ง อ่าง กระเบื้อง บริเวณที่ทำอยู่บ้าง
เช่น บ้านซรดเหนือ ตำบลซรด แต่ยังสามารถทำได้ซำมาก เนื่องจากเครื่องมือยังไม่ดีพอ ไม่ถึงกับเป็นสินค้ามากมาย

เล่ากันว่า⁽¹⁾ ฝ่ายหญิง ทอหูก (ทอผ้า) ใช้เอง โดยช่วงแรกปลูกฝ้ายมาปั่นด้าย ย้อมสีด้วยเปลือก
มะกอกจะได้สีดำ ใช้แกนแหลงจะได้สีแสดหรือสีส้ม ใช้เปลือกต้นมะม่วงจะได้สีม่วง ระยะเวลาที่ซื้อด้ายสีจาก
ตลาดนัดต้นซด (นาท่อม) ตลาดนัดท่ามิหรำ และตลาดสี่กั๊ก พร้อมๆ กับเริ่มทำหมากแห้งและมะพร้าวแห้ง
ขาย มีคนมาซื้อถึงบ้านโดยทางเรือ ตวงกันด้วยคันตั่ง (1.2 กิโลกรัม) หรือไม่ก็ตวงด้วยกะโหลกมะพร้าว ส่วน
ข้าวสีด้วยครกสีและตำด้วยสาก ทำเคย (กะปิ) ด้วยปลาจากคลอง กิจกรรมเหล่านี้ล้วนทำภายในบริเวณ
บ้านเรือน ซึ่งโดยทั่วไปเป็นเรือนไม้มาจาก หน้หน้าบ้านเข้าหาลองหรือแม่น้ำ มีเปาะซึ่งทำเหมือนเกวียน
แต่ไม่มีล้อ ซักลากด้วยควายเป็นพาหนะซักลาก หากบ้านเรือนใดหลังคามุงกระเบื้อง และมีเกวียนที่ซักลาก
ด้วยควายใช้ นับว่าเป็นคนรวย

ฝ่ายชาย มักมีหน้าที่ไปหาต้นยางในป่า เพื่อนำน้ำมันยางสำหรับยาเรือและทำไม้ให้แสงสว่าง
สามวันจะเข้าป่าที่หนึ่ง ยางต้นใดไม่ปรากฏรอยเจาะ ถือกันว่าไม่มีเจ้าของ ใช้หลักที่ว่า “ถึงก่อนได้ก่อน” เป็น
สิทธิชั่วคราวในช่วงที่ทำน้ำมันยางเท่านั้น ดังนั้นหากพบต้นยางที่มีรอยเจาะแล้ว ผู้ไปพบที่หลังย่อมรับสิทธิอัน
นั้น การเจาะน้ำมันยางแต่ละครั้งจะต้องการเพียงหอบกลับบ้านได้ คือประมาณ 20-25 ต้น ได้น้ำมันสองปี๊บ
แหล่งต้นยางคืออยู่ที่ป่าแก่บ้านในควนปัจจุบัน ที่ดินก็ยังไม่มีกรรมสิทธิ์ ผลผลิตจากหลุมน้ำมันยางแยกเป็น
สองส่วน ส่วนหนึ่งหอบกลับบ้านใช้ยาเรือและบรรทุกเรือไปขายที่บางแก้ว บางม่วง และหาดไข่เต่า อำเภอบาง
พระยู่น โดยนำกล้วยแก่และกล้วยย่างไปฝากดองฝากเกลือในระหว่างทาง ขากลับซื้อเกลือ ปลาเค็ม
น้ำผึ้งเหลว (น้ำตาลโตนดเคี้ยว) ทำให้บางส่วนเริ่มปลูกอ้อยเคี้ยวน้ำตาลแทนการซื้อน้ำผึ้งเหลว น้ำมันยาง
อีกส่วนหนึ่งยังอยู่ในหลุมต้นยาง ใช้สำหรับทำไม้ โดยใช้ใบอูจบริเวณบ้านมาแตกแห้งนำผลผลิตมาบ้าน
เพื่อห่อด้วยกาบหมาก ผูกด้วยหวาย ได้ลำหนึ่งๆ ยาวประมาณหนึ่งเมตร เหลือใช้นำบรรทุกเรือไปขายสามลำ

¹สัมภาษณ์ นายเดช ยอดหมาน, 75 ปี 97 หมู่ที่ 5 ตำบลซรด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง
31 ธันวาคม 2543, นายโสะ หนุ่นหญ่, 68 ปี 60 หมู่ที่ 5 ตำบลซรด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง
31 ธันวาคม 2543, นายไข – นางหนับ เจ๊ะระ, 73 ปี 57 หมู่ที่ 5 ตำบลซรด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง 2
มกราคม 2544, นายหยะ – นางหยะ ไขหมาด, อ่างแล้ว, นายหิม – นางดี เหลี่ยมเนียม, อ่างแล้ว,
นางลีใหม่ เจ๊ะเหระ 75 ปี 126 หมู่ที่ 5 ตำบลซรด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง 6 มกราคม 2544,
นายก่อ – นางลีหะมะโสะขาว 70 ปี และ 62 ปี 66 หมู่ที่ 5 ตำบลซรด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง
6 มกราคม 2544, นายเหม – นางกอสีเยะ ข่านุรักษ์ 64 ปี และ 62 ปี 85 หมู่ที่ 12 ตำบลคลองเฉลิม
อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง 12 สิงหาคม 2545, นายสันติ สันติ 25 ปี 145 หมู่ที่ 5 ตำบลซรด
อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง, 12 มีนาคม 2545 และเวทีเสวนา “ชุมชนซรด” ณ องค์การบริหารส่วนตำบล
ซรด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง 8 มิถุนายน 2545.

ต่อหนึ่งบาทที่ตลาดนัดต้นไทร บริเวณสี่แยกนาโหนดปัจจุบัน

นอกจากนั้น ยังมีงานที่ต้องทำร่วมกันทั้งชาย – หญิง เรียกกันว่า “ทำหม้อซรด” แต่จริงๆ แล้ว เป็นภาชนะทุกอย่างในครัวเรือน จัดทำเพียงสองขนาด คือ ใหญ่กับเล็ก เผล่งทำคล้ายหม้อแต่ขนาดโตกว่า สำหรับบรรจุน้ำดื่ม – น้ำใช้ในครัว หากต้องการทำให้น้ำเย็นมากๆ ก็ทำ “ออม” เหมือนหม้อแต่คอยาว จะได้ น้ำเย็นคล้ายๆตู้เย็นปัจจุบัน วัตถุประสงค์คือดินเหนียวจากดินปลวกในละแวกบ้าน โดยเลือกจากปลวกที่ไม่มี ดันห่วย เพราะเข้าถึงได้ง่าย ดินดีไม่มีกรวดทรายปน เนื้อดินเนียน แต่ก็พิสูจน์เนื้อดินก่อนด้วยการขุดด้วย จอบมาต๋อยพิจารณาเนื้อดิน เมื่อเห็นว่าจะใช้การได้ ก็ใช้จอบขุดใส่กระจง (หัตถกรรมจากใบเตย) แล้วนำมาห่อ ด้วยกาบหมากให้สะเด็ดน้ำ นำมาต๋อยกับไม้ค้อน ปั้นเป็นก้อนเพื่อให้ดินเข้ากัน มีขนาดตามวัตถุประสงค์ของ ภาชนะที่จะปั้น นำมาวางบน “มอน” ขนาดเท่าปากกะละมัง เพื่อหมუნเป็นส่วนปากภาชนะ ใช้เชือกหรือด้ายตัด ให้หลุดจากมอนหรือที่ตั้งและเพื่อให้กันภาชนะเสมอกัน นำตากแดดพอหมาดๆ คือดินไม่ติดมือติดเท้า มีดินอีกก้อนสำหรับกระทุ้งหม้อและใช้ไม้ตี โดยทั้งกระทุ้งและตีพร้อมๆ กันเป็นลายหยาบๆ ตั้งให้แห้งในร่มที่ โกรกลม ใช้หัวไม้ที่แกะลวดลายไว้กระทุ้งและตีเพื่อให้ได้ลายอย่างละเอียด แล้วเสร็จวางคว่ำไว้ให้แห้งเป็น สีขาวจึงจะพาเข้าเตาเผา ช่วงแรกๆ เตาเผาที่ใช้ปลวกดินเหนียวด้วย โดยขุดปลวกเป็นสองชั้น ชั้นล่างบรรจุ ไม้ฟืนเพื่อก่อไฟ ชั้นบนทำเป็นรูเหมือนรูสวดหนึ่งสำหรับวางหม้อที่จะเผา ด้านเพดานที่วางหม้อมีรูเจาะระมควัน ไฟไว้ เมื่อน้ำหมดควันไฟจะไม่ขึ้น และตัวภาชนะจะแดงเหมือนไฟถือว่าใช้การได้ ใช้เวลาเพียงวันเดียว แต่ต้องเติมฟืนตลอดเวลา ควบคุมมิให้ไฟแรงเกินไป ดึงไม้ฟืนออกเมื่อหม้อสุกได้ที่ เหลือเพียงถ่านไว้หนึ่งหม้อ รุ่งเช้าถ่านจะหมดไฟ รื้อภาชนะออกวางตั้งเป็นใบๆ กันกระทบกัน การทำหม้อนี้ทำกันทุกครัวและทุกคน พร้อมๆ การทำนา ทำไร่ โดยทำหม้อในช่วงว่าง ถ้าไม่ทำหม้อก็ทอผ้าตามความถนัด

ผลผลิตที่ได้นำออกขายตามบ้านและงานที่มีมโนราห์ – หนังตะลุงแข่ง ไปถึงนาท่อม ท่าแค ปลวกร้อน และแม่ขีร์ เขตอำเภอคูหาสวรรค์สายหนึ่ง อีกสายหนึ่งไปทางเขตอำเภอกวนขนุน ต้อง “นอนทาง” (ค้างคืน) ถึงสองคืน ไปถึงวัดพิบูลทอง เกาะยาง นาขยาด หลาดันรักษ์ เขาปู่ เขาย่า โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่ เผาหม้อเสร็จในตอนเย็น จัดวางหาบเป็นพวงๆ ละ 7 – 10 ใบบ้าง บ้างก็หาบตามขนาดภาชนะ ขนาดใหญ่ 50 ใบ ขนาดเล็ก 60 ใบ เริ่มเดินทางตั้งแต่รุ่งสางพอเห็นลายมือ เมื่อกินอาหารเช้าเสร็จก็ลงมือเดิน ไปกิน มือเที่ยงที่คลองลำ ไปกินเป็นคณะตามเส้นทางพลี (ทางเกวียน) ต้องระวังมิให้หาบกระทบดิน จะทำให้ หม้อแตกร้าวได้ ขายเป็นใบละ 10 – 25 สตางค์ตามขนาด ไม่นิยมบรรจุทุเรียน เพราะตามเส้นทางมีกิ่งไม้มาก อาจติดกระทบหม้อแตกร้าวได้เหมือนกัน สินค้าที่ไปกับเรือ นอกจากน้ำมันยางแล้ว ยังมีหมากแก่ – สุก กัลวย ดิบ ไปขึ้นที่ปลวกร้อน ปากคลองหานโพ ลำป่า

การทำน้ำมันยางและหม้อซรดดังกล่าวคงจะได้รับการยอมรับในระดับหนึ่ง อย่างน้อยก็ในท้องถิ่น พัทลุง เพราะไปปรากฏเรื่องราวอยู่ในตำราพระมหาพิชัยสงคราม ฉบับวัดควอนอินทร์นิมิตร อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง ดังข้อความว่า

“ถ้าจะทำดินแรง เอาดิน ๘ ชั่ง มาด ๑ ต้าบล ๑ บาท ถ่าน ๑ ต้าลิ่ง ๑ บาท แลมีลูกขนาน ทั้ง ๒ ข้าง ไว้ชนวนในนั้น แลทำตุจดินหม้อซรดให้ทำตุจลูกกะตา ๓ ชั้น ใส่ดินกลางในหม้อนั้น ตุจเดียวแลย ตำราน้ำมันดินซรด ท่านให้อาน้ำมันยางอันใสชั้นกวนกระด้าเป็นผง ๑ แกลบ ขั้วตำ เป็นผง ๑ สองสิ่งนี้เอาเท่ากัน การบุน ๑ ต้าลิ่ง มาด ๔ ต้าลิ่ง เขียวขึ้นให้กินกันอย่าให้ไหม้เป็นน้ำดินแลย”⁽¹⁾

¹ ชัยวุฒิ พิชยะกุล, “การปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทหนังสือชุด เรื่อง ตำรา พระ มหาพิชัยสงคราม ฉบับวัดควอนอินทร์นิมิตร อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง” สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัย ทักษิณ, 2541, หน้า 118.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการผลิตหม้อซรด ซึ่งพึ่งพิงธรรมชาติแทบทุกขั้นตอน จะทำให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ก็ทำให้การทอผ้าใช้เองค่อยๆหายไป เนื่องจากการทอผ้าที่นั่นต้องปลูกฝ้ายเอง ใช้เวลาแรมปีจึงจะนำมาปั่นด้าย โดยต้องมีลำต้นโตขนาดลำแข้งจึงจะมีลูกนำมาใช้การได้ และยังต้องใช้เวลาอีกปีหนึ่งในการปั่นด้าย แม้ว่าจะมีทางเลือกให้ซื้อด้ายมาทอเพื่อลดขั้นตอนและเวลา แต่หากนำมาเทียบกับการทำหม้อซรด ดูด้อยกว่า ส่วนการทำหม้อซรดมีปัญหาเพียงประการเดียว คือ ฤดูฝนที่ยาวนานและฤดูร้อนที่มีฝนโปรยปรายเป็นระยะๆ ทำให้เตาเผาปลวกแตกหัก มีเวลาใช้งานเพียงเตาละปี ชุมชนมีทางออกด้วยการทำเตาอิฐเลียนแบบเตาเผาปลวก อายุใช้งานยาวนานถึง 15 ปี เพิ่มเวลาในการเผาเป็นสามวัน แต่ก็มีผลผลิตได้มากมาย หรือปั้นเสร็จแล้วไม่เผาก็ขายได้ เนื่องจากเริ่มมีคนซื้อหม้อดิบถึงบ้านในราคาร้อยละ 15 บาท ประกอบกับมีกลุ่มคนจีนเคลื่อนย้ายมาจากบางแก้วและสงขลา มาอยู่เป็นกลุ่มบ้านทำยางและขยายไปทางเขาจันทร์ ตำบลปาดอน ซึ่งต่อแดนกับรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ทำให้บ้านทำยางโตเร็วกลายเป็นแหล่งสำคัญที่ผลิตหม้อซรด ตลาดพญาไธสงก็โตเร็วเป็นตลาดเดียวของซรด นัดสัปดาห์ละครั้ง มีผู้คนมาจากรอบทิศทางตลาดนี้จึงเป็นตลาดแห่งใหม่ที่ดีที่สุดสำหรับหม้อซรด เพราะมีผู้คนมาจากรอบทิศทาง จนจัดได้ว่าเป็นศูนย์รวมชาวอำเภอทองบุรีปัจจุบันก็ได้ เนื่องจากตลาดนี้ตั้งอยู่บริเวณชายแดนตำบลซรด ต่อเชื่อมกับตำบลงหรา ซึ่งมีชาวจีนทยอยเข้ามาอยู่เรื่อยๆ ทำให้ตลาดโตเร็ว สำหรับชาวซรดมีข้อดีอย่างประการคือต้องเสียดเงินข้ามแม่น้ำ ด้วยสะพานไม้ต้นมะพร้าวต้นเดียว และใช้เวลาข้ามวันข้ามคืนอย่างที่เรียกกันว่า “นอนทาง” จึงจะไป – กลับ ตลาดพญาไธสงได้ แต่ก็ได้พบสิ่งใหม่ๆ อย่างรถแวน รถจักรยานเริ่มเข้ามาทางพลี แถบคลองหะหลัง และได้ดูหนังตะลุง-มโนราห์แข่งด้วย บางคราวเห็นรถติดหล่มเป็นคืนๆจนมีบัตรสนทนาก็ถึงผู้นำชุมชนว่า ผู้คนเดือดร้อนในการเดินทางไปตลาดพญาไธสง

สำหรับกลุ่มที่บ้านหลังคามุงกระเบื้อง มักเลี้ยงควายฝูง (ควายจำนวนมาก) ทั้งทำไร่ และทำนา การทำไร่มักมีลูกมือ ส่วนการทำนาใช้ควายเหยียบครวละเป็นฝูง มีที่ดินจำนวนมาก โดยซื้อแบบไม่มีกรรมสิทธิ์ไร่ละประมาณ 100 บาท ผู้ชายมักเป็นกลุ่มเครือญาติเครือขายของกลุ่มที่มีอำนาจ ซึ่งครอบครองที่ดินแบบ “อวม” (ซึบอเขต) ผู้ที่เข้ามาใหม่นิยมหาทางเป็นเครือญาติกับกลุ่มเก่าด้วยการผูกคองผูกเกลอ แต่ก็ตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มก่อนแถบบ้านทำยาง สามารถแบ่งควายฝูงจำนวนหนึ่งไปขายที่ตลาดสี่กั๊กได้เรื่อยๆ และนิยมหาหม้อซรดไปขายทางตรง ต้องค้างคืนบนเขาเขนคืนหนึ่ง ไปเป็นคณะผู้ชายล้วนๆ ประมาณ 7-8 คน โดยคัดเลือกเฉพาะไปที่มีคุณภาพดีคือตกไม่แตก และเป็นหม้อที่เผาแล้ว ผลผลิตที่ได้จากนามีไม่มากนัก แต่พอกินตลอดปี เนื่องจากเป็นนาที่เต็มไปด้วยหญ้าที่ลำต้นยาวและแข็งมาก หรือไม่ก็เป็นหญ้ากุหรนต้องเผาก่อนเพราะรากลึกเหมือนๆต้นไม้ไผ่ เผาเสร็จแล้วจึงจะเวียนด้วยควายหลายรอบ ออกปากกินวานตกแต่งคันนา ดำนา เกี่ยวข้าว และหาบกลับบ้านเข้ายุ่งฉาง โดยให้ยืมควายไปใช้งานเป็นการตอบแทน

โดยทั่วไปการทำไร่ ก็ใช้วิธีออกปากกินวานผลัดเปลี่ยนกัน ครั้งละ 20 - 30 คน โดยมีเครื่องมือหลักคือ ขวาน เริ่มตั้งแต่ถางป่า เผา และปรน การปรนนั้นเป็นขั้นตอนที่ต้องพิถีพิถันเป็นพิเศษ ผู้ปฏิบัติงานต้องทำรองเท้าด้วยหนังควายเหมือนๆ รองเท้าฟองน้ำปัจจุบัน เจาะรูทางด้านหลัง แล้วใช้ด้ายย่านชิงโคหรือผ้าที่ทนไฟ ร้อยจากด้านหลัง และโพลมาผูกทางด้านหน้า เพื่อใช้สวมกันหนามและถ่านไฟ จะต้องปรนจนทั่วทุกพื้นที่เพื่อให้ดินสุกเป็นเหมือนการตากดิน จึงต้องใช้เวลาปรนเป็นแรมเดือน ไม้ที่ใช้ปรนต้องเป็นไม้ทนไฟ เช่น ไม้ยอ ไม้โค ไม้ซด เสร็จงานแต่ละวันต้องแช่น้ำ รองเท้าก็ต้องนำกลับที่ปักและระวังมิให้เปียกน้ำฝนเพื่อยืดอายุการใช้งาน เมื่อปรนเสร็จแล้วก็เริ่มปลูกพืชไร่จำพวกขมิ้นและพริกชี้หนูก่อนปลูกข้าว เพื่อจะได้ผลผลิตมาใช้ก่อน พอถึงฤดูทำไร่จึงปลูกข้าวไร่โดยไม่ใช้แรงงานวัวควายเลย วัวควายนั้นใช้กับนาดำใน

พื้นราบ ส่วนนาดอนใช้หว่านแห้งพร้อมๆกับการทำไร่ โดยทำนบกั้นน้ำฝนเอง ใช้ไม้แผ่นใหญ่ขวางน้ำ และใช้ไม้แผ่นเล็กขนาบชิดเหมือนนิ้วมือ ใช้ขยະอุตุรูต่างๆ ให้แน่นเหมือนทางชลประทานปัจจุบันใช้ปูนแล้วหาทางบังคับให้น้ำผ่านบนตรงกลาง ซึ่งอยู่ประมาณกลางทำนบ ขยະจะทำให้น้ำไม่รั่วไม่ซึม

การดำเนินการผลิตต่างๆ ดังกล่าว รวมทั้งการจับจองที่ดินแบบมือเปล่า ชุมชนดำเนินการกันเอง ภายใต้การดูแลของผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน ซึ่งมักเป็นเครือญาติกันและมีอำนาจมากพอ บางคนมีลักษณะเหมือนเป็น “หัวไม้” เพราะ “นายเล็ก” จะถูกเชื้อเชิญเข้ามาปีละครั้ง ภายใต้การรายงานเรื่องราวของผู้มีอำนาจ มีการส่งฆ่าไก่มาต้มแกงเพื่อเลี้ยงรับรองนายเล็กและคณะเพราะผู้คนค้าง “เบียดสีบาท” (เงินรัชชูปการ) กันมาก ก็กลัวว่า “นาย” จะนำตัวไปทำทางสายตรง – พัทลุง ซึ่งทำจากเขาเขตตรงมาทางด้านพัทลุง ปกติเงินสีบาทนี้จะต้องเสียในวันเพ็ญเดือนห้า ส่วน “นายใหญ่” ไม่เคยเข้ามา

ผู้คนต่างชาติต่างภาษาจะเข้ามาช่วงมหาสงครามเอเชียบูรพา พ.ศ.2484 - 2488 ต้องเสียค่าต่างด้าว ส่วนมากเป็นชาวที่เป็นจำเลยญี่ปุ่น จีนชายทอง เทศ(อินเดีย)ชายผ้า ที่จริงก่อนหน้านี้มีแขกตานี ตรังกานู เข้ามาขายพืชมทอผ้าบ้างเหมือนกัน แต่นานๆ ครั้ง โดยเข้ามาทางด้านสงขลา ผ่านช่องนกรำและปากบรา จังหวัดสตูล หรือเข้ามาทางเขาสอยดาว เส้นทางเชื่อมระหว่างปะเหลียน จังหวัดตรังกับชะรัต โดยชะรัตเป็นปากทางเข้าเขาพญาไธสง หากมองจากที่สูงจะเห็นเป็นร่องลึกระหว่างเขาพญาไธสงกับเขาพญากรุงจีน มีแม่น้ำชะรัตไหลผ่าน เพราะในชะรัตนั้นประกอบด้วยเขาพญาไธสง เขาพญากรุงจีน เขาแหนะ เขาพง และเขาหลักไก่อ ระหว่งช่องเขาเหล่านี้เป็นกลุ่มบ้าน จนเรียกได้ว่าเป็น “เขาในบ้าน”

ปัจจุบันผู้ถือสิทธิ์ครอบครองที่ดินบริเวณเขาพญาไธสงและเขาพญากรุงจีน ระบุว่าบริเวณนี้มีแร่พลวง และแร่ตะกั่วมาก แต่รัฐได้ประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ไปแล้ว เช่นเดียวกับบริเวณเขาปู่เข็ญเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในแถบโหล๊ะจันกระและน้ำตกไพรวัลย์ มูลเหตุเกิดจากมีการตั้งโรงโม่หินขึ้นในบริเวณบ้านคู ตำบลคลองเฉลิม มีถนนเข้าโครงการเรียบร้อยแล้ว แต่ก็ทำให้ผู้คนในชุมชนแยกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายที่คัดค้านเป็นกลุ่มที่ไม่อยากให้มีโรงงานเกิดขึ้นในชุมชนกลุ่มหนึ่ง อีกกลุ่มหนึ่งเป็นฝ่ายสนับสนุน เพราะได้ขายที่ดินให้แก่โรงโม่หินไปแล้ว โดยให้เหตุผลว่าบริเวณเหล่านี้เคยเป็นเขตการยึดครองของพวกคอมมิวนิสต์

กล่าวโดยสรุป ปัญหาใหญ่ของชุมชนชะรัตและรวมทั้งชุมชนอื่นๆ ในอำเภอกงหรา คือ ปัญหาที่ดิน เนื่องจากตั้งเดิมที่ดินมากกว่าคน ผู้ที่อพยพเข้ามาอยู่ระยะหลังๆ มักเข้ามาครอบครองที่ดินโดยไม่มีกรรมสิทธิ์ ต่อมาเมื่อการปลุกยางพาราเริ่มได้ผลในช่วงหลังมหาสงครามเอเชียบูรพา ส่งผลให้ที่ดินเริ่มมีราคา ผู้มีอำนาจก็เริ่มเข้าไปยึดครองที่ดินโดยอาศัยกลไกรัฐ ผู้ที่ไม่มีพรรคพวกก็ต้องปิดปากเงียบ เพราะกลุ่มคนในชุมชนชะรัตมีสองกลุ่ม คือ กลุ่มแรกๆ เป็นคนกลุ่มน้อย มีที่ดินบ้านและที่ทำกินในบริเวณเดียวกัน กลุ่มหลังๆ เป็นคนส่วนใหญ่มีที่ดินบ้านและที่ทำกินอยู่คนละส่วนกัน แต่ทั้งสองกลุ่มก็เป็นเครือญาติกัน โดยกลุ่มแรกมักเป็นนกกอกเดียวกัน กลุ่มหลังเข้ามาอยู่โดยการผูกตอผูกเกลอกับคนกลุ่มแรก

โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม

จากทำเลที่ตั้งและโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ทำให้เชื่อได้ว่า โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนชะรัตประกอบด้วยกลุ่มคนสามกลุ่มตามชาติพันธุ์ คือ ชาติพันธุ์แขก จีน และไทย ซึ่งรวมถึงกลุ่มเงาะป่าด้วย ดังภาพสะท้อนในตำนาน นิทานพื้นบ้าน พงศาวดารเมือง และประวัติศาสตร์บอกเล่า โดยจำแนกได้เป็นกลุ่ม

ในพื้นที่ชุมชนชะวัด เป็นกลุ่มดั้งเดิม มีชาติพันธุ์ไทย – แวก และมีชาติพันธุ์จีนเข้ามาที่หลังกลุ่มหนึ่ง และอีกกลุ่มหนึ่งอยู่ในพื้นที่ชุมชนกงหรา มีชาติพันธุ์จีน – ไทย เป็นกลุ่มที่เข้ามาภายหลัง พร้อมๆ กับมุสลิมชะวัดจำนวนหนึ่งที่เคลื่อนย้ายไปอยู่ ทั้งสองกลุ่มจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

กลุ่มในพื้นที่ชุมชนชะวัด⁽¹⁾ ปรากฏที่ฝั่งศพมะโรหมเป็นโบราณสถานสำคัญ เรียกกันว่า “ทวดโหม” หรือ “กูโบร์ทวดโหม” มีเรื่องเล่าหลายกระแส สรุปความได้ว่า ดาตุ่มมะโรหมเป็นน้องชายดาตุ่มระหุ่ม เจ้าเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงผู้เป็นต้นตระกูล ณ พัทลุง ได้มาเสียชีวิตที่นี่ กระแสหนึ่งเชื่อว่า ทวดโหมเป็นเจ้าเมืองชะวัด ต่อมาได้เข้าไปในเมืองหลวงรับอาสาปราบศึกจนมีความชอบได้รับราชการอยู่ในเมืองหลวง ต่อมาถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏจึงหนีกลับเมืองชะวัด และถึงแก่ความตายที่เมืองนี้ อีกกระแสหนึ่งเชื่อว่า มะโรหมเป็นบุตรข้าหลวงโมกอลลี เป็นน้องชายสุลต่านสุไลมาน ได้ยกกองทัพจากเมืองพัทลุงที่เขาชัยบุรี เพื่อเดินทางไปสัสนถวไมตรีกับเจ้าเมืองไทรบุรีและกัสนตัน ขณะเดินทางไปพักแรมที่เมืองชะวัดเกิดเป็นไข้ป่า จนถึงแก่กรรมในที่สุด พรรคพวกจึงได้เก็บศพฝังตามประเพณีมุสลิมไว้ใต้ต้นประดู่ ริมคลองชะวัดฝั่งขวา และเป็นที่นับถือของมุสลิมและคนทั่วไปตราบเท่าทุกวันนี้ สภาพที่ฝั่งศพปัจจุบันเป็นศาลาหลังเล็กๆ หลังคามุงกระเบื้อง กั้นลูกกรงเหล็กทึบสีดำน มีช่องประตูสำหรับคนเข้าเคารพสองประตู มีคำจารึกบนแผ่นหินอ่อนว่า “พระยาพัทลุง ผู้ก่อตั้งเมืองชัยบุรี” และมีป้ายแขวนบนคานใต้หลังคาว่า “พระยาพัทลุง ดาตุ่มมะโรหม ฟารีซี (ทวดโหม)” เรื่องราวเหล่านี้มีโบราณสถานเป็นตัวเชื่อมโยงหลายแห่ง ได้แก่ วัดหวัง(วัดร้าง)ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนชะวัดชนูปถัมภ์ วัดควนขี้แรด ตำบลลาลีนันท์ ถ้ำลำเลียงหรือถ้ำพุทธโคดม ถ้ำแมวขาว ถ้ำพญาไธสงและเขาหลักโค โดยมีโบราณวัตถุเป็นพยานหลักฐานมากมาย เช่น กระปุกสังคโลกบรรจุเงินเหรียญเงินโม ถ้วยชามจีน โถจีนดินเผาลายมังกรเคลือบสีเขียว พระพุทธรูปปูนปั้นปางไสยาสน์ และปางมารวิชัย พระพุทธรูปไม้แกะสลัก

ร่องรอยทางด้านโบราณคดีดังกล่าวมีหลักฐานด้านเอกสารสนับสนุนที่สำคัญ เช่น

เพลามืองสทิงพระ⁽²⁾ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ระบุว่า เมืองชะวัดเป็นหนึ่งในสิบเอ็ดเมืองชั้นของเมืองพัทลุง ได้แก่ เมืองปะเหลียน กำแพงเพชร (รัตนภูมิ) ชะวัด จะนะ เทพา สงขลา สทิง พิพัทสิงค์ ระโนด ปราณ (ท่าเสม็ด) และศรีชะนา

¹ สันทนาการกลุ่มชุมชนบ้านชะวัด ณ ศาลากลางบ้านชะวัด ตำบลชะวัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง 4 พฤศจิกายน 2543, อัมพร จิตรักษา, “ศึกษาชุมชนโบราณเมืองชะวัด” มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540 (เอกสารอัดสำเนา), หน้า 14 – 17, เอกสารชุมชนชะวัด พ.ศ.2531 – 2534 และเลียง หยูดำ : อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพคุณแม่เลียง หยูดำ, หน้า 17 – 18

² เอกสารชุมชนชะวัด, อ้างแล้ว, หน้า 1.

ประชุมจารีกวดพระเชตุพน⁽¹⁾ กรมศิลปากร ระบุว่า เมืองพัทลุงเดิมเป็นเมืองตรี ยกเป็นเมืองโท เจ้าเมืองถือศักดินา 5000 ขึ้นกรมพระกลาโหม มีเมืองคชราชา ศรีชนา ปะเหลียน ชะรัต กำแพงเพชร สทัง และพะโคะเป็นเมืองขึ้น

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้⁽²⁾ กล่าวว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กงหรมีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชะรัต ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของเมืองพัทลุง ใน พ.ศ.2382 เมื่อทางฝ่ายไทยสามารถปราบกบฏเมืองไทรบุรีได้แล้ว ก็ส่งแขกชาวไทรบุรีบางส่วนมาไว้ที่ชะรัต

ส่วนกลุ่มใน**ที่ชุมชนกงหรา** มีประวัติความเป็นมาใน**เชิงนิทานปรัมปรา**⁽³⁾ ในสมัยก่อนบริเวณที่เป็นอำเภอกงหราปัจจุบัน เป็นทะเลกว้างใหญ่ มีอาณาเขตติดต่อไปถึงประเทศจีน สมัยนั้นมีครอบครัวหนึ่งบิดาชื่อ พญาโง้ง มีบุตรสามคน คนโตเป็นชาย อยู่มาวันหนึ่งบุตรชายคนโตขออนุญาตบิดาไปทำงานที่เมืองจีน จนเป็นที่พอพระทัยของพระเจ้ากรุงจีน จึงได้ชวนบุตรชายพญาโง้งเข้าไปทำงานในพระราชวัง ต่อมาพระเจ้ากรุงจีนทรงเห็นว่าบุตรชายพญาโง้งทำงานด้วยความซื่อสัตย์ จึงยกพระราชธิดาให้อภิเษกกันแล้วยกเมืองให้ปกครองแทน คนทั่วไปเรียกว่า **“พระเจ้ากรุงจีน”** ต่อมาพระเจ้ากรุงจีนทรงคิดถึงบ้านเกิดจึงได้ชวนชายาเดินทางกลับมาเยี่ยมบ้าน ฝ่ายพญาโง้งทราบข่าวบุตรจะมาเยี่ยมก็ไปรอรับที่ท่าหน้า ครั้นบุตรชายเดินทางมาถึงเห็นสภาพบิดามารดาอยู่ในฐานะยากจน เกิดความละอายชายาจึงไม่ยอมรับว่าเป็นบิดามารดาของตน ฝ่ายพญาโง้งเห็นบุตรชายแสดงอาการรังเกียจก็เกิดความน้อยใจ และกลั่นใจตายกลายเป็นหิน ชาวบ้านเรียกว่า **“เขาพญาโง้ง”** ตั้งอยู่ที่บ้านพญาโง้ง ตำบลชะรัตปัจจุบัน ก่อนตายพญาโง้งได้สาปแช่งบุตรไว้ว่า หากเดินทางกลับขอให้เรือถูกพายุจมกลางทะเล เมื่อบุตรชายพญาโง้งเดินทางกลับก็ได้ถูกพายุพัดเรือล่มกลางทะเล ทุกคนตายหมดกลายเป็นหิน เรียกว่า **“เขาพญากรุงจีน”** ตั้งอยู่ในตำบลกงหราปัจจุบัน ส่วนเรือสำเภาจมลงทะเลเห็นแต่กงเรือลอยโผล่ให้เห็นเหนือผิวน้ำ ชาวบ้านเรียกว่า **“กงลอยร่า”** ซึ่งหมายถึงกงเรือลอยโผล่ให้เห็นเหนือผิวน้ำ ชาวปักษ์ใต้นิยมเรียกชื่อสั้นๆ จากคำว่า **“กงลอยร่า”** เป็น **“กงร่า”** นานๆ เข้ากลายเป็น **“กงหรา”**

ส่วน**หลักฐานเอกสาร** ปรากฏในวรรณกรรม เรื่อง **เมืองสิต (ขุนแก้ว) หมะเว**⁽⁴⁾ ผู้แต่งคือ นายจิหรือนายเจ๊ะ มุสลิมบ้านกงหรา กับนายสะมะแอ วงศ์สะอาด ชาวบ้านโหละเหรียญ ตำบลชะรัต โดยคนแรกเสียชีวิตก่อนเขียนจบเรื่อง คนหลังมาแต่งต่อจนจบ และนำออกพิมพ์จำหน่ายครั้งแรกประมาณ

¹กรมศิลปากร, **ประชุมจารีกวดพระเชตุพน** อ้างถึงใน อัมพร จิตรรักษา, อ้างแล้ว, หน้า 18

²ชัยวุฒิ พิชะกุล, **“อำเภอกงหรา” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (เล่ม 1)**, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2543, หน้า 9.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 9, เลียง หยูดำ : **อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณแม่เลียง หยูดำ**, หน้า 18 – 19 และสำนักงานอำเภอกงหรา **“บรรยายสรุปอำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2538.”** (เอกสารอัดสำเนา), หน้า 2.

⁴โปรดดูรายละเอียดใน พิทยา บุขรรัตน์, **“เมืองสิต (ขุนแก้ว) หมะเว (คำกลอน)”** โครงการภูมิปัญญาทักษิณจากวรรณกรรมและพฤติกรรม พ.ศ.2545 ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พ.ศ.2496 พิมพ์ครั้งที่สาม เมื่อพ.ศ.2514 จำนวน 2,000 ฉบับ โดย นายก่อเดช เสมอมา จัดเป็นวรรณกรรมประเภทกลอนสุภาพ มีแนวคิดสำคัญในเรื่องผลแห่งกรรม ผู้ใดกระทำความชั่วแม้จะมีความรู้ ความสามารถ มีเวทมนตร์คาถาอาคมอยู่ยงคงกระพัน แต่เมื่อประพฤติดีทำนองคลองธรรม ผิดจารีตประเพณี ก็ต้องได้รับผลแห่งการกระทำนั้น ต้องได้รับโทษทัณฑ์และหนีไม่พ้นกฎหมายบ้านเมืองหรืออาญาแผ่นดิน เช่นเดียวกับเมืองลิต ที่ไปจุดครว้(ลากเมีย)แหมะเว ซึ่งเป็นน้องสาวภรรยามาเป็นภรรยา ก็ต้องได้รับโทษติดคุกตาราง และต้องหนีไปอยู่เมืองไทรบุรีในที่สุด

จากเรื่องราวต่างๆดังกล่าวเห็นได้ชัดว่า โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนชะรัต ประกอบด้วยกลุ่มคนชาติพันธุ์แขก ไทย จีน โดยชุมชนชะรัตมีมาก่อนชุมชนกงหรา มีสภาพเป็น “เมือง” ชายขอบของเมืองพัทลุง และเป็นเส้นทางข้ามแหลมมลายู โดยผ่านช่องเขานกรำ ส่งผลให้มีความสัมพันธ์กับดินแดนทางฝั่งตะวันตกอย่างเมืองปะเหลียน ไทรบุรี กลันตัน มากกว่ากับทางเมืองพัทลุง ต่อมาเมื่อมีการตัดถนนผ่านกระช่องเขตรอยต่อพัทลุง – ตรัง ทำให้เส้นทางช่องนกรำลดความสำคัญลงเป็นเพียงทางผ่านในนามของ “โจรสลัด” เมืองชะรัตจึงลดสถานภาพเป็นตำบลเท่าเทียมกงหรา ดังปรากฏหลักฐานใน พ.ศ.2437 แต่ก็เป็นตำบลที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ที่สุดในเขตอำเภอคูหาสวรรค์ เมื่อปี 2478 โดยมีอาณาเขต⁽¹⁾ ทิศเหนือจดตำบลร่มเมือง กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ปัจจุบัน ทิศใต้จดตำบลตะโหมดปัจจุบัน ทิศตะวันออกจดทางรถไฟและอำเภอปากพะยูน ทิศตะวันตกจดเทือกเขาบรรทัด การรักษาพยาบาลใช้หมอกกลางบ้าน เช่น อากาศร้อนตัวใช้หัวคลุ้มหัวคล้า ท้องเสียใช้ยอดชมพู่ (ฝรั่ง)

ผู้คนนับถือทวดโหม ทวดบองหลา ตาหมอจัน ตาหมอราม ตาขุนดำ ศึกษาไสยศาสตร์เพื่อพาตัวให้รอดปลอดภัย การเดินทางไกลแต่ละครั้งต้องถูกข่มขาม ไหว้เจ้าที่เจ้าทางให้ไปคล่อง เช่น กรณีเดินทางไปตรัง ถ้ามีอันตรายอยู่ข้างหน้า เช่น โจรเป็นเจ้าที่เจ้าทางอยู่ จะรู้โดยแลดิน น้ำ ลม ไฟ ตามตำราโบราณ หากอยู่ในบ้านเรือนไม่ต้องไหว้อะไรมากมาย เพราะถือว่ามียู่ในตัวแล้ว ของดีป้องกันตัวได้ อย่างกรณีของ “โต๊ะสายตั้ง” ว่ากันว่า ครั้งหนึ่งไปตัดจาก พอมัดจากแล้วโดนเสือตะครุบ เสือกัดตั้งแต่หัวค้ำตลอดจนรุ่งสาง ก็ยังกินไม่ได้ ยังมีคำกลอนตัดปากผู้เฒ่าผู้แก่ผู้เป็นลูกหลานจนทุกวันนี้ว่า

“เสือบกัดเสือบเขาเบือเสือบเขาไป	ระอาใจหนึ่งแขงไม่แขงพัง
นามชื่อตั้งหนวดเขาอวดลือ	พยัคฆ์คือคร่าอกไม่ตกใจ
คร่าตั้งแต่หัวค้ำจนย่นรุ่ง	สักเส้นขนโต๊ะตั้งไม่ตั้งไหว
เสือบกัดเสือบเขาเบือเสือบเขาไป	ระอาใจหนึ่งแขงไม่แขงพัง ⁽²⁾

ในคราวที่มีการทะเลาะเบาะแว้งกันภายในชุมชน หากต้องถึงกับใช้กำลังต่อสู้กัน เพียงใช้ไม้ไผ่ขวางบังหน้าแล้ว “โหม” หรือ “หยุน” กัน จนก่อให้เกิดคำถามว่า “ควายสิชล คนชะรัต” ซึ่งสื่อว่าดีและบังคับยาก การอุปถัมภ์จึงเป็นเรื่องธรรมดาของชุมชน หรือแม้แต่ต่างชุมชน โดยเฉพาะกรณีของชะรัตกับปะเหลียนมีเรื่องราวของ “โจร” และ “เกลอ” คู่กันเสมอ เพราะเป้าหมายอย่างหนึ่งของโจรก็คือมุ่งสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพวกพ้อง การเอาวัลลั๊กไปฝากไว้กับเกลอ ฝ่ายที่ถูกลักขโมยก็มักอาศัยเกลอสืบเสาะเอาวัลลั๊กคืน สืบไปสืบมา

¹ เวทีเสวนา “ชุมชนชะรัต”, อ่างแล้ว และสัมภาษณ์ นายเดช ยอดหมาน, อ่างแล้ว.

² สัมภาษณ์ นายเดช ยอดหมาน, อ่างแล้ว.

ทั้งสองฝ่ายมักรู้จักกัน ก่อให้เกิดเกลอคูใหม่ระหว่างผู้ลักวัวกับผู้ถูกลัก ทำให้ดูเหมือนเป็นการลักเพื่อผูกเกลอ ผู้คนร่วมสมัยจึงมองว่าการเป็นโจรคือการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพวกพ้องต่างชุมชนและนำไปสู่การผูกเกลอ แต่เมื่อ “นาย” เข้ามาในชุมชน กลับมองว่า “โจร” เป็นคู่ปรับที่ที่จะต้องปราบปราม นิยมใช้โจรปราบโจร เกลอปราบเกลอ จนทำให้ความหมายของเกลอค่อยๆ เปลี่ยนไป และเสื่อมความนิยมไปในที่สุด มี “ทุน” เข้ามาเป็นตัวนำแทน ผู้ปกครองคุ้มครองดูแลชุมชนก็เลื่อนหายไปด้วย

เวทีเสวนาชุมชนชะรัด⁽¹⁾ เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2545 ให้ข้อมูลจากบันทึกของอาจารย์เคลื่อนเพชรภักดี อดีตครูใหญ่ในพื้นที่วัย 80 ปี ว่าประมาณทศวรรษ 2410 ถึง พ.ศ.2537 ช่วงประมาณ 130 ปีนี้ ชุมชนชะรัดมีกำนันจำนวนทั้งสิ้น 11 คน เรื่องตามลำดับ คือ ชุนเมือง (นายทิม) ชาวตำนาน อยู่ในตำแหน่งประมาณ 40 ปี นายเสน 2 ปี นายเลื่อน ศรีเกตุ ครั้งแรก 1 ปี นายเพียร ณ พัทลุง 10 ปี นายเลื่อน สงทิพย์ 2 ปี นายเลื่อน ศรีเกตุ ครั้งหลัง 5 ปี นายชอบ สุวรรณวงศ์ รักษาการ 3 ปี และจัดให้มีการเลือกตั้งเป็นครั้งแรก โดยนำผู้ใหญ่บ้านมาเลือกตั้ง นายดำ เศรษฐสุช ชนะการเลือกตั้ง อยู่ในตำแหน่ง 20 ปี ต่อมา มีการเลือกตั้งแบบเดิมอีก นายพุ่ม เศรษฐสุช บุตรชายได้รับเลือก อยู่ในตำแหน่ง 30 ปี จนอายุครบ 60 ปี แล้วมีการเลือกตั้งโดยประชาชน มีผู้สมัคร 4 คน นายย่อง ศรีเกตุ ชนะการเลือกตั้ง ต่อมาในปี 2537 มีการเลือกตั้งโดยประชาชนอีก มีผู้สมัคร 5 คน ปรากฏว่า นายเคียง หยูดำ ชนะการเลือกตั้ง อยู่ในตำแหน่ง 4 ปี มีการแบ่งพื้นที่การปกครองใหม่ โดยแยกเป็นตำบลชะรัดและตำบลสมหวัง

ปัจจุบันตำบลชะรัดรายงาน⁽²⁾ ที่ตั้งทิศเหนือจดตำบลสมหวัง ทิศใต้จดตำบลคลองเฉลิม ทิศตะวันตกจดตำบลคลองทรายขาว และทิศตะวันออกจดตำบลนาโหนด อำเภอเมืองพัทลุง มีพื้นที่ 40 ตารางกิโลเมตร เป็นที่ราบเชิงเนินเขาและที่ราบน้ำท่วมถึง โดยมีพื้นที่ลาดจากเชิงเขาทางทิศตะวันตกลงมาทางทิศตะวันออก จำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,829 คน แยกเป็นชาย 3,473 คน หญิง 3,356 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 407 คนต่อตารางกิโลเมตร ร้อยละ 87.5 เป็นเกษตรกร โดยพื้นที่ด้านตะวันตกสุดที่เป็นที่ราบเชิงเขา เป็นพื้นที่สวนยางพาราและสวนไม้ผล เช่น ทุเรียน เงาะ มังคุด ถัดลงมาเป็นที่ราบลุ่ม เป็นพื้นที่การเพาะปลูก ทำนาไร่นาสวนผสม ถัดลงไปอีกเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง เส้นทางคมนาคมสายหลักคือสายหัวถนนท่านช่วยถึงทุ่งนารี ทำให้การคมนาคมระหว่างจังหวัดและอำเภอสะดวกตลอดปี ส่วนระหว่างหมู่บ้านมีถนนลูกรังและถนนคอนกรีตยังไม่ครอบคลุมทุกหมู่บ้าน มีปัญหาบ้างในช่วงฤดูฝน ด้านโทรคมนาคม ยังไม่ได้ขยายเขตบริการโทรศัพท์ มีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร คือ สำนักงานชลประทานพญาไธสง รับผิดชอบดูแลควบคุมการจ่ายน้ำในลักษณะฝายพญาไธสง ฝายน้ำล้น เหมืองน้ำ ลำห้วย และพรุ ด้านสาธารณสุข มีสถานอนามัยจำนวนสองแห่ง คือ สถานอนามัยบ้านควนซี้แรด และบ้านหัวหรั่ง ลักษณะเด่นเป็นสังคมและวัฒนธรรมมุสลิมพื้นบ้าน ร้อยละ 90 มีบ้านชะรัดซึ่งมีครัวเรือน 219 ครัวและเป็นชุมชนแออัดเป็นศูนย์กลางการบริหาร ดังตารางแสดงบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐานของภาครัฐ พ.ศ.2543

¹ เรื่องเดียวกัน.

² องค์การบริหารส่วนตำบลชะรัด “ข้อมูลทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบลชะรัด พ.ศ.2543” (เอกสารอัดสำเนา) และองค์การบริหารส่วนตำบลชะรัด, “แผนพัฒนาตำบล ประจำปี พ.ศ.2544”. (เอกสารอัดสำเนา), หน้า 9 และสัมภาษณ์ นายมะเหล็ก ศิลปภูคักดี สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้ช่วยวิจัย, 53 ปี 108 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง 29 ตุลาคม 2543.

ตารางที่ 4 ตารางแสดงบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานของภาครัฐในตำบลชะวัด พ.ศ.2543

หมู่ที่	ชื่อบ้าน	สถานการศึกษา/โรงเรียน			สถาบันและองค์กรทางศาสนา	
		กรมการศาสนา	กรมพัฒนาชุมชน	สปอ.งทรา	กรมการศาสนา	
		ศูนย์อบรมเด็ก ก่อนเกณฑ์/ปีที่ตั้ง	ศูนย์พัฒนาเด็ก เล็ก	ประถมศึกษา	มัสยิด/ปีที่จัด ทะเบียน	วัด/ปีที่สร้าง
1	บ้านควนทอน	-	บ้านควนทอน	-	ตันประดู่/2492 อันวาดร์/2530	-
2	บ้านวังปริง	-	-	บ้านวังปริง	อัครดิวาร์/2525	-
3	บ้านหัวหรั่ง	นุรุลฮ์ดาร์/2538	-	-	หัวหรั่ง/2500	-
4	บ้านท่ายาง	บ้านท่ายาง/2538	-	บ้านตันประดู่	บ้านท่ายาง/2492	-
5	บ้านชะวัด	มะระโหม/2538	-	-	มะระโหม/2492	-
6	บ้านนามะพร้าว	-	บ้านนามะพร้าว	-	พัฒนาอิสลาม/2525	-
7	บ้านควนซีแรด	-	-	บ้านควนซีแรด	-	ควนซีแรด/2498
8	บ้านหูลู่	บ้านหูลู่/2538	-	-	-	-
9	บ้านสะพานแก้ว	นุรุลกอมารีเยฮ์/ 2539	-	-	นุรุลกอมารีเยฮ์/ 2529	-

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลชะวัด, “ข้อมูลทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบลชะวัด พ.ศ.2543”

ไม่ปรากฏหน้า (เอกสารอัดสำเนา) และพระครูเล็ก จน ๗ ทสโร (จันทร์โชติ) : อนุสรณ์ในงานพระราชพระทานเพลิงศพพระครูเล็ก จน ๗ ทสโร (จันทร์โชติ). ณ วัดอัมพวันาราม อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 8 มิถุนายน 2528, หน้า 5.

การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ.2439 – ปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของชุมชนชะวัดใน พ.ศ.2439 – ปัจจุบัน เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของตลาดสี่กั๊ก จัดเป็นการเมืองในกองวงศ์ญาติ แบ่งได้เป็นสองช่วง คือ พ.ศ.2439 – 2490 และทศวรรษ 2490 – ปัจจุบัน

ยุคแรก พ.ศ.2439 – 2490 : การปฏิรูปอำนาจระดับตำบล : ดอง – เกล : กำเนิดของขบวนการชาวนา

ในช่วง พ.ศ.2315 – 2439⁽¹⁾ เป็นระยะที่เจ้าเมืองพัทลุงตระกูล ณ พัทลุง ซึ่งเดิมนับถืออิสลามได้ยอมประสานประโยชน์กับทางเมืองหลวง เพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง โดยพระยาพัทลุงขุนยอมเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาใน พ.ศ.2315 ทำให้ราชธานีไม่ไว้วางใจโดยยอมให้เชื้อสายตระกูล ณ นคร ที่มีบทบาทและมี

¹โปรดดูรายละเอียดในสารูป ฤทธิ์ชู “สภาพการเมืองพัทลุง พ.ศ.2315 – 2439” รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. ณ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง 22 – 24 สิงหาคม 2528, หน้า 139 – 154 และ ในวารสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (มกราคม 2529), หน้า 94 – 108.

อำนาจสูงสุดในหัวเมืองแหลมมลายูสมัยเจ้าพระยามนระนัย เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ.2355 – 2382 มาเป็นเจ้าเมืองพัทลุงอยู่ระยะหนึ่งใน พ.ศ.2369 – 2382 ต่อมาทางเมืองหลวงเกิดความระแวงตระกูล ณ นคร ก็หันไปเลือกใช้ตระกูลจันทโรจวงศ์ของกลุ่มตนที่มาผูกคองกับเจ้าเมืองในหัวเมืองแหลมมลายูและมีความสามารถด้านการรบ อีกทั้งทางเมืองหลวงก็คาดหวังว่าจะสามารถประสานประโยชน์กับหัวเมืองใกล้เคียงได้ แต่แล้วในที่สุดตระกูลจันทโรจวงศ์กลับสร้างความสัมพันธ์กับตระกูล ณ พัทลุง จนกลายเป็นเหมือนตระกูลเดียวกัน อำนาจและอิทธิพลของกลุ่มผู้ปกครองเมืองพัทลุงจึงสูงมากอย่างที่เรียกกันว่าเป็นแบบกึ่งเมือง ก่อนการปฏิรูปอำนาจใน พ.ศ.2439 เจ้าเมืองและกรมการเมืองมักเป็นเครือญาติกัน

ชุมชนชะรัดเชื่อกันว่า⁽¹⁾ พระยาพัทลุงทองขาวเจ้าเมืองพัทลุงใน พ.ศ.2334 – 2360 ผู้เป็นบุตรของพระยาพัทลุงขุน ซึ่งยังไม่ยอมให้นำเนื้อหมูเข้ามาในวัง “ถูกบังคับกลายเป็นให้หนีถือศาสนาพุทธ และสร้างวัดวัง” ญาติพี่น้องที่ไม่เห็นด้วยจึงแยกตัวออกมาอยู่เมืองชะรัด ซึ่งก็เป็นฐานอำนาจในเชื้อสายตระกูล ณ พัทลุงสายของมะโหมอยู่แล้ว เมืองชะรัดในช่วงนี้มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่อำเภอท่งหยาปัจจุบัน โดยเป็นหัวเมืองขึ้นหนึ่งในเจ็ดเมืองของเมืองพัทลุง ตามประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางเมืองพัทลุงจะปกครองหัวเมืองขึ้นเหล่านี้ด้วยการแบ่งเป็นตำบลน้อยบ้างใหญ่บ้าง แล้วแต่ภูมิท้องที่จะสะดวก เรียกว่า อำเภอ มีหลวง ขุน หมื่น เป็นนายตำบล เรียกว่า หัวเมืองหัวเมืองหนึ่ง ๆ เจ้าเมืองพัทลุงจะเลือกตั้งแต่ตามที่ชอบด้วยภูมิที่และคุณวุฒิ ขุนเมืองผู้เป็นกำนันตำบลชะรัดในช่วงสี่สิบปีตามข้อมูลเวทีเสวนานั้น ก็คือ ประมาณทศวรรษ 2410 – 2430 ซึ่งแท้ที่จริงแล้วเป็นนายตำบลหรือหัวเมืองตามความในพงศาวดารเมืองพัทลุงฉบับหลวงศรีวิวัตร์ (พิณ จันทโรจวงศ์) นั่นเอง โดยทางเมืองพัทลุงให้อำนาจและหน้าที่ในการบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่นั้นๆ ดังความตอนหนึ่งว่า

“.....นายตำบลหรือหัวเมืองมีอำนาจชำระความได้ทุนทรัพย์เบียดำแสน นอกนั้นก็ถ้าความยินยอมก็เปรียบเทียบได้ เว้นแต่ความนครบาล (คือคดีอาญา) นายตำบลมีหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่ง ต้องระวังรักษาโจรผู้ร้ายโดยกวาดขัน กับการทำมาหากินของพลเมือง คือ ถ้าถึงเทศกาลทำนาเป็นหน้าที่นายตำบล บังคับให้ชาวนาซึ่งมีนารวมอยู่ทุ่งหนึ่งหลายๆ เจ้าของ ให้เจ้าของนาเหล่านั้นมาร่วมกันแต่งเหมืองน้ำ และลงมือปิดทำนบไขน้ำขึ้นนาครั้งหนึ่ง เมื่อเสร็จการไถหว่านปักดำแล้วก็ระดมทำรั้วล้อม ประมาณคนหนึ่ง ๒ - ๓ วา เรียกว่า ‘รั้วญา’ สำหรับป้องกันสัตว์พาหนะทำอันตรายข้าวกล้าในไร่นา อนึ่งเหมืองชักน้ำนั้น ถ้าเห็นว่าที่ใดตำบลใดมีประโยชน์แก่การทำนาทำสวน ควรจัดแจงแต่งหรือขุดใหม่ก็ลงมือทำที่เดียว เป็นดังนี้เสมอ เจ้าเมืองกรมการก็เอาใจใส่เป็นธุระมาก แม้นายตำบลเพิกเฉยหรือราษฎรชาวนาขัดขึ้นก็ลงโทษตามสมควร”⁽²⁾

(เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

¹ เวทีเสวนา “ชุมชนชะรัด”, อ้างแล้ว.

² หลวงศรีวิวัตร์ (พิณ), “พงศาวดารเมืองพัทลุง” พงศาวดารเมืองสงขลาและพัทลุง. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงแซ่ เพ็ชรราภิบาล (แซ่ ณ สงขลา) ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส พระนคร 22 ธันวาคม 2505, หน้า 125 – 126.

ราษฎรพลเมืองทุกคน ยกเว้นข้าพระโยมสงฆ์ที่ทรงกัลปนาหรือพระราชอุทิศไว้สำหรับวัด จะต้องเป็นเลขสวยต่างๆ เลขสวยเหล่านี้มีอายุกำหนด 18 – 70 ปี เป็นหน้าที่ของสัสดีจะต้องออกหนังสือคู่มือสำหรับคนชราให้พ้นจากเกณฑ์สวย พวกเลขสวยนี้ในยามไม่มีศึกสงครามจะต้องถูกเกณฑ์สิ่งของต่างๆ ที่สำคัญคือ กระสุนดินดำเป็นของหลวงสำหรับใช้ในเมืองพัทลุงส่วนหนึ่ง และส่งพวกเมืองหลวงอีกส่วนหนึ่ง โดยมีนายหมวดนายกองเป็นผู้ควบคุมเกณฑ์เอาตัวไปใช้การงานต่างๆ บ้าง เอาสิ่งของต่างๆ บ้าง ทำเช่นนี้ทุกปีมิได้ขาด ส่วนในยามศึกสงคราม ก็เกณฑ์เลขสวยเหล่านี้เข้าเป็นพลรบโดยไม่จำกัดวัย เมื่อมีร่างกายพอสมควรก็ต้องเกณฑ์เข้าเป็นพลรบทั้งสิ้น พลรบเหล่านี้ต้องจัดหาอาวุธสำหรับมือแล้วแต่ถนัดอาวุธอย่างใดกับเสบียงอาหารผ้านุ่งห่มของตัวเองด้วย

ส่วนคณะสงฆ์ ถือเป็นตำแหน่งสมณศักดิ์ มีพระครูอริยสังวรเป็นเจ้าคณะเมือง มีเจ้าคณะรองสี่รูป คือ พระครูกาแก้ว พระครูการาม พระครูกาชาด และพระครูกาเดิม นอกจากนั้นยังมีสำหรับสวดพิธี เป็นตำแหน่งที่เจ้าเมืองตั้งสี่รูป ได้แก่ พระครูธรรมจักร พระครูธรรมโฆษา พระครูอินทโมฬี และพระครูเทพโมฬี โดยสวดในพิธีตรุษ พิธีสารท และสามปีมีอาฎานาครั้งหนึ่ง (เรียกชื่อพิธียิงปืนในระหว่างพระสงฆ์สวดอาฎานาฎิสถูตร)

มีตำนานว่า⁽¹⁾ ในสมัยของขุนเมือง “ราชการยังไม่เข้ามา” ขุนเมืองมีข้าทาสมาก ครั้งหนึ่งได้ให้ทาสผู้หญิงชื่อ กลิ่น ไปทำไร่ด้วยการแทงสั๊กหยอดข้าว โดยกำชับว่าถ้าหยอดข้าวไม่หมดกระสอบห้ามกลับทาสกลิ่นหยอดข้าวจนจะหมดแรงอยู่แล้ว และหยอดลงในรูปู๊กแล้ว พันธุ์ข้าวในกระสอบก็ยังไม่พ่อง ไม่เสร็จตามที่ขุนเมืองสั่ง จึงหนีจากนาไร่ควนนี้แรด เซซังเดินป่าไปทางทิศตะวันออกจนทะลุถึงตัวเมืองพัทลุงที่ลำป่า โดยไม่ได้กินอะไรเลย มีคนจูงวัวมาพบเข้าและพาไปอยู่บ้านนายเงิน ซึ่งเป็นกรมการเมืองพัทลุง และตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่เรียกกันว่า “ทำน้ำห้วนอน” ทาสกลิ่นได้อยู่ที่นี่ในฐานะเมียคนหนึ่ง มีลูกหลานสืบตระกูล “ท้าวสกุล” มาจนทุกวันนี้ และยังไปมาหาสู่กันฉันท์ญาติระหว่างสายมุสลิมทางชะรัตกับไทยพุทธทางทำน้ำห้วนอน โดยทางเชื้อสายในชะรัตจัดอยู่ในกลุ่มผู้ปกครอง

ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าขุนเมือง(ทีม)ต้องส่งสวยชนิดใดแก่เมืองพัทลุง แต่หลักฐานประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าของชุมชนชะรัต พอจะสันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นสวยกระดานและน้ำมันยาง ซึ่งทางชะรัตเป็นแหล่งใหญ่และดีที่สุดในที่สุดแห่งหนึ่งของการผลิตสิ่งนี้ จนส่งผลให้เมืองพัทลุงที่ลำป่าได้ชื่อว่าเป็นแหล่งต่อเรือที่ดีแห่งหนึ่งในหัวเมืองแหลมมลายู มีข้อมูลบอกเล่าเรื่องราวร่วมสมัยกับขุนเมือง (ทีม) เช่น ขุนบ้านนา ปกครองท้องที่แถบเทือกเขาบรรทัดบริเวณต่อแดนกับชะรัตทางทิศเหนือ ซึ่งรายงานพระสุษดีพจนกรณใน พ.ศ.2437 เรียกท้องที่ตามคำบอกเล่าของชาวบ้านว่า “อำเภอนา” ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น เชื้อสายขุนบ้านนาเล่าว่า⁽²⁾ ขุนบ้านนามีหน้าที่ส่งสวยกระวานและน้ำผึ้งป่าให้ทางเมืองหลวง โดยผ่านเมืองพัทลุงที่ลำป่า เวทีเสวนาชุมชนชะรัตก็เล่าว่า⁽³⁾ ผู้คนในละแวกบ้านสมหวังส่วนหนึ่งของชุมชนชะรัตไปผูกตอกกับทางบ้านนา

¹ สัมภาษณ์นายไซ – นางหนับ เจ๊ะระ, อ้างแล้ว.

² สัมภาษณ์ นายสมยศ – นางบุปผา เพชรา, 44 ปี และ 45 ปี 249 หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอสรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง 20 ตุลาคม 2544.

³ เวทีเสวนา “ชุมชนชะรัต”, อ้างแล้ว.

บ้างเหมือนกัน อดีตนักปกครองของชุมชนชะรัดก็อธิบายว่า⁽¹⁾ เขาพญาโง้งเป็นเขตแดนตำบลชะรัดกับตำบลกทราปัจจุบัน เขาพญาโง้งนี้เป็นเขาอยู่กลางบ้าน ระหว่างเขาเป็นที่ราบทำนา จากบ้านนามะพร้าวควนซีแรด สมหวัง ไร่เหนือ ลำสินธุ์ ไปเชื่อมกับบ้านนา พร้อมทั้งอธิบายว่าชะรัดสมัยก่อนครอบคลุมไปถึงกทราปัจจุบัน ต่อมาคนแถบชะรัดได้อพยพไปอยู่กทรา จนทำให้กทราเติบโตเป็นบ้านใหญ่ และเป็นชื่อกิ่งอำเภอและอำเภอใน พ.ศ.2518 และ พ.ศ.2524 ตามลำดับ⁽²⁾

ตำบลตำนานเป็นถิ่นฐานเดิมของขุนเมือง (ทิม) รายงานพระสุษดีพจนกรณ์ พ.ศ.2437 เรียกว่า “อำเภอตำนาน” มีหัวเมืองกิมสู่ยเชื้อสายจีนสงขลาเป็นนายตำบลหรือหัวเมืองร่วมสมัยกับขุนเมือง(ทิม) อำเภอตำนานหรือตำบลตำนานนี้เป็นถิ่นที่เชื้อสายจีนสงขลา และคนจีนจากเมืองจีน เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำทองแผ่นอยู่ริมฝั่งคลองตำนาน เรือใหญ่บรรทุกข้าวจากพัทลุงไปขายทางสงขลาเคยเข้ามาถึงคลองนี้ เมื่อมีตลาดสี่กั๊กขึ้นใน พ.ศ.2456 คนเหล่านี้จำนวนหนึ่งอพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในตลาดสี่กั๊ก อีกจำนวนหนึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตำบลชะรัด โดยเป็นกลุ่มดั้งเดิมของตำบลกทราเช่นเดียวกับกลุ่มมุสลิมที่ไปจากชะรัดตั้งที่กล่าวมาแล้ว กล่าวได้ว่าการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างมั่นคงในแถบอำเภอกลงปัจจุบันได้เป็นผลสืบเนื่องจากการบริหารจัดการทรัพยากรของขุนเมือง(ทิม) เล่ากันว่าเชื้อสายจีนเหล่านี้⁽³⁾ รวมทั้งขุนเมือง(ทิม)เป็นกลุ่มพ่อค้าใหญ่ ดั้งเดิม “กิมหยก” บิดาของกิมสู่ยและกิมสู่นบิดาของขุนเมือง (ทิม) เป็นพ่อค้าสำเภาระหว่างเมืองจีนกับเมืองไทย แล้วเดินทางมาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านหลักป่า ใกล้หัวเขาแดง ปัจจุบันอยู่ในตำบลชิงโค อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา โดยดำเนินกิจการค้าขายสร้างฐานะจนร่ำรวย มีบุตรชาย จำนวน 11 คน ประมาณทศวรรษ 2410 - 2420 บุตรชายเจ็ดคนได้อพยพจากสงขลาเข้ามาตั้งถิ่นฐานในท้องที่พัทลุง โดยสี่คนแรกมาตั้งบ้านเรือนที่ตำบลตำนาน ต่อมากิมสู่ยบุตรคนที่สองได้เป็นหัวเมืองกิมสู่ย นายตำบลตำนานส่วนขุนเมือง (ทิม) เป็นบุตรของกิมสู่ยบุตรชายคนโตของเจ้าแก้มกิมหยกต้นตระกูล “ภักดีวานิช” อีกสามคนถัดมาตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอควนขนุน คงมีเพียงน้องๆ สี่คนที่ยังคงตั้งครอบครัวอยู่ที่บ้านหลักป่าเช่นเดิม นับได้ว่า ขุนเมือง (ทิม) เป็นเชื้อสายเจ้าแก้มจีนสงขลาที่ได้มีโอกาสเป็นนักปกครองท้องถิ่น “อำเภอรัต” ในฐานะหัวเมืองหรือนายตำบลที่มีอำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรของชะรัดในสมัยระบบกินเมืองตั้งที่พงศาวดารเมืองพัทลุงฉบับหลวงศรีวิวัต (พิณ) กล่าวมาแล้ว เชื้อสายจีนตระกูลนี้จึงมีโอกาสในการบริหารจัดการทรัพยากรใน “อำเภอรัต” ก่อนการปฏิรูปอำนาจในแถบกลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439

เมื่อมีการปฏิรูปอำนาจใน พ.ศ.2439 ปรากฏหลักฐานการแย่งชิงตำแหน่งกำนันระหว่างกลุ่มเชื้อสายจีนของขุนเมือง(ทิม) กับกลุ่มอำนาจเดิมสาย ณ พัทลุง⁽⁴⁾ ในช่วงประมาณศตวรรษที่ผ่านมาตามข้อมูลเวทีเสวนา “ชุมชนชะรัด” ดังกล่าวข้างต้น เช่น นายเพียร ณ พัทลุง ดำรงตำแหน่งกำนันตำบลชะรัดได้ประมาณ

¹ สัมภาษณ์นายโสะ นุ่นหยู, อ่างแล้ว, และโปรดดูรายละเอียดในระมะแอ วงศ์สะอาด, หนังสือเมืองสิต (ชุดแก้ว) หมะเว พิมพ์ครั้งที่ 3. (พัทลุง : นายก่อเดช เส็มหมาด, 2514).

² สำนักงานอำเภอกลงทรา, อ่างแล้ว, หน้า 1.

³ คณะลูกหลานตระกูลภักดีวานิช, “บันทึกประวัติหัวแก้มกิมหยก” (ลายมือเขียน ไม่ปรากฏปี) และ สัมภาษณ์ นายแปลก - นางตาดำ ภักดีวานิช, 89 ปี และ 85 ปี 69 หมู่ที่ 5 ตำบลตำนาน อำเภอเมืองจังหวัดพัทลุง 30 มิถุนายน 2544.

⁴ เวทีเสวนา “ชุมชนชะรัด”, อ่างแล้ว.

10 ปี ต้องถูกออกจากตำแหน่ง เพราะถูกจับในข้อหาเล่นการพนัน โดย นายเลื่อน สงทิพย์ เป็นผู้นำจับ นายเลื่อน สงทิพย์ ได้ดำรงตำแหน่งต่อเพียงสองปี ก็ถูกนำจับโดยนายเพียร ณ พัทลุง เนื่องจากนายเลื่อน สงทิพย์ “ออกปากควายฝูงมาเวียนนาและเอาเหล้ามา จึงถูกจับกรณีเหล้า” ทั้งๆ ที่บุคคลทั้งสองต่างก็เป็นเครือญาติกัน ฝ่ายเชื้อสายจีนจะมีโอกาสมากกว่า เพราะทางสาย ณ พัทลุง กำลังถูกลดทอนอำนาจตั้งปรากฏหลักฐานชัดเจนในระดับเมืองตามที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ส่วนฝ่ายเชื้อสายจีนเป็นญาติสนิทของขุนคุดาคำแหง⁽¹⁾ กำหนดตำบลลพบุรีผู้มีศักดินา 1000 (ตำแหน่งกำหนดศักดินา 500) และมีอำนาจปราบปรามโจรผู้ร้ายทั่วทั้งจังหวัดพัทลุง ภายใต้การอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้านั่งยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช และอุปราชมณฑลปักษ์ใต้

ในต้นปี 2453 เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชใหม่ๆ นั้น ทรงทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยว่า⁽²⁾ จะทรง “ตั้งต้นไปตรวจราชการตามอำเภอข้างในๆ” เพราะทรงเห็นว่าที่ผ่านมาการปกครองมณฑลนี้ทั้งสามเมือง สงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช “เป็นแต่ดูเผินๆ ยังไม่ได้ตรวจการงานให้ลึกซึ้งหรือเลียด... จะแหวะดูงานที่พัทลุงให้เลียด” และทรงรายงานว่า “เมืองพัทลุง โจรผู้ร้ายดูสงบลง และเจ้าเมืองก็ยังไม่ต้องเรื่องราวเลย แต่ถนนยังไม่ได้อะไรแปลกปลาดขึ้น หม่อมฉันคิดว่าจะต้องทำถนนสายพัทลุงถึงช่องให้ดีขึ้นในปีนี้ เพราะมีเกวียนเดินระหว่างพัทลุงกับตรังอยู่เสมอ แต่ถนนสายนี้จำเป็นต้องคิดใส่หินที่เดียว เพราะหินหาได้ง่าย ในเมืองก็ไม่มีถนนอะไรสำคัญที่จะต้องทำ” อีกทั้งทรงเห็นว่าเรื่องที่ดินเป็นปัญหาสำคัญ และเป็นปัญหาที่จะต้องรีบทำยิ่งเร็ววันยิ่งดี ดังข้อความที่น่าสนใจว่า

“...ในเวลานี้คนกำลังคลั่งขอที่ดินปลูกยางปลูกมะพร้าว ในมณฑลนี้ไม่มีโฉนดตราแดงอย่างไรเป็นหลักถาน จะวินิจฉัยในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินยากเป็นที่สุด ถ้าผู้ใดจะต้องการที่ดินร้องขอใบเทียบยันต์ต่ออำเภอต่อเมือง ในเวลานี้ไม่เหมือนแต่ก่อน คนไม่ขอแต่ที่เล็กๆ น้อยๆ ขอมากไร้มากทำสวนยางสวนมะพร้าว ใจหม่อมฉันไม่อยากจะปิดอยากเปิดให้บ้านเมืองเจริญขึ้น แต่ในเวลานี้ไม่มีกฎหมายพิเศษอันใดที่จะกำหนดเนื้อที่หรืออำนาจผู้ออกใบเทียบยันต์ ดูผู้ว่าราชการเมืองกับนายอำเภอมีอำนาจมากเต็มที่ในเรื่องนี้ เพราะที่ดินไม่เหมือนแต่ก่อน หม่อมฉันเห็นว่าควรจะต้องรีบมีกฎหมายเสีย กฎหมายนี้ให้เปิดช่องให้ผู้ที่มีทุนจะทำจริงได้ทำโดยสะดวก แต่กำหนดเนื้อที่ให้พอกับทุน กำหนดการโอนกรรมสิทธิ์แลตั้งบริษัท กำหนดอัตราภาษีที่ดิน และถ้าเป็นที่แย้งกันให้เรียกประมวลประเมินได้ ถ้าได้กฎหมายที่ดินถึงจะเป็นกฎหมายชั่วคราวพอเป็นหลักที่จะเดินได้แล้ว จะป้องกันความลำบากได้หลายอย่าง และทำให้การของมณฑลนี้สะดวกขึ้นมาก ถ้าจะคอยการออกโฉนดให้เรียบร้อยช่างเช่นทางเหนือจะต้องคอยนานไม่ทันเวลา⁽³⁾

¹ สัมภาษณ์นายแปลก – นางตาตา ภักดีวานิช, อ่างแล้ว และสัมภาษณ์นายสนั่น รัตนสิงห์, 84 ปี 173 ถนนรามเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 8 กรกฎาคม 2544.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.47/19 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ – กรมหลวงดำรงราชานุภาพ 13 พฤษภาคม ร.ศ.129.

³ เรื่องเดียวกัน.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ดำรัสต่อเรื่องดังกล่าวว่า “พระยารัฐานุประดิษฐ์ก็ได้ร้องขอเดือนเช่นนี้เหมือนกัน เพราะมีผู้ไปขอที่สวนยางในเมืองภูเก็ตถึงสองรายแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าคุณ (พระยาวงษาอนุประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการ – ผู้วิจัย) เร่งปลูกษาให้สำเร็จโดยเร็วที่จะทำได้⁽¹⁾” พระบรมราชโองการเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อมณฑลนครศรีธรรมราชมาก เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงมีอำนาจอยู่ในแถบนี้ยาวนานถึง 15–16 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.2453 – 2468 โดยช่วง พ.ศ. 2453 – 2458 ทรงเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลหรือสมุหเทศาภิบาล และ พ.ศ.2458 – 2468 ทรงเป็นอุปราชปักษ์ใต้ ซึ่งบังคับบัญชาสมุหเทศาภิบาลในภูมิภาคนี้ทั้งหมด และขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงบัญชาการอยู่ที่สงขลาตั้งเดิม

นับตั้งแต่ พ.ศ.2453 – 2490 รัฐได้เข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินแทนท้องถิ่น โดยประกาศใช้กฎหมายที่ดินหลายฉบับ⁽²⁾ เช่น พระราชบัญญัติแก้ไขความในมาตรา 25 แห่งพระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) พระราชบัญญัติว่าด้วยการหวงห้ามที่ดินรกร้างว่างเปล่าอันเป็นสาธารณสมบัติแผ่นดิน พุทธศักราช 2478 พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน (ฉบับที่ 5) พุทธศักราช 2479 พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2479 พระราชบัญญัติควบคุมการได้มาซึ่งที่ดิน โดยห้างหุ้นส่วนและบริษัทจำกัดเพื่อค้ากำไร พุทธศักราช 2485 พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน (ฉบับที่ 7) พุทธศักราช 2486 พระราชบัญญัติว่าด้วยพนักงานเจ้าหน้าที่จดทะเบียนสิทธิและนิติกรรมเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พุทธศักราช 2486 พระราชบัญญัติที่ดินในส่วนที่เกี่ยวกับต่างด้าว พุทธศักราช 2486

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ในชุมชนระดัผู้ค้ำเงินรัฐชูปการกันมาก และมีกลุ่มที่ปฏิเสธกฎหมายรัฐเรื่องเงินรัฐชูปการจากที่อื่นมาหลบซ่อนอยู่จำนวนหนึ่งด้วย อีกทั้งมีกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินดังกล่าวมาบีบรัดอีกทางหนึ่ง ชุมชนชาวนาจึงมีปฏิกริยาล้ายๆการตอบสนองของชาวพม่าต่อการปกครองของอังกฤษ พ.ศ.2395 – 2428⁽³⁾ ทำนองเดียวกับที่กล่าวมาแล้วในกรณีศึกษาตลาดสี่กั๊กในบพที่ 3 แต่ดูเหมือนจะรุนแรงมากกว่า เพราะทุนเดิมของชุมชนมีการรวมกลุ่มผู้ปฏิเสธกฎหมายของรัฐ ทั้งคนในชุมชนเองและคนนอกที่หลบหนีเข้ามาอยู่ อีกทั้งห่างไกลศูนย์อำนาจรัฐในตัวเมืองพัทลุง สงขลาและกรุงเทพฯ โดยอาศัยเส้นทางคมนาคมทางเรือเพียงทางเดียวเท่านั้น กำนันจึงมีอำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรภายในชุมชนแบบเบ็ดเสร็จ ส่งผลให้เกิดโจรและขุมโจรเช่นเดียวกับกรณีศึกษาในบพที่ 3 โดยปกติมีวัฒนธรรม “การลากเมีย” (จุดคร่ามาเป็นเมีย) ดังภาพสะท้อนในวรรณกรรมเรื่อง “เมืองสิต (ขุนแก้ว) แหะแหว”⁽⁴⁾ ที่ยังมีผู้คนท่องจำมาจนทุกวันนี้อยู่แล้ว ยังมีกรณีเงินรัฐชูปการมาทับถมอีก ว่ากันว่า⁽⁵⁾ ทุกครัวจะต้องจ่ายสี่บาทต่อปี หากค้าง

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.47/19 กรมราชเลขาธิการ – เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ 26 พฤษภาคม ร.ศ.129.

² โปรดดูรายละเอียดในศิริ เกวลินสฤตย์, อ้างแล้ว.

³ โปรดดูรายละเอียดใน เจ. เอ. มิลส์, “การตอบสนองของชาวพม่าต่อการปกครองของอังกฤษ (ค.ศ.1852 – 1885)” สุตตระการ ธนโกเศศ (แปล). กบฏชาวนา. (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2525), หน้า 169 – 198.

⁴ โปรดดูรายละเอียดใน สมะแฉะ วงศ์สะอาด, อ้างแล้ว.

⁵ สัมภาษณ์นายเดช ยอดหมาน, อ้างแล้ว.

จะต้องถูกจับขัง ถ้าไม่จับจะพาไปขุดถนนสายพัทลุง – ตรัง บริเวณที่เจาะเขาพับผ้า (เทือกเขาบรรทัด) โดยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้พาตัวไป ทุกคนต้องเตรียมข้าวสาร กะปิ เกลือไปเอง เพราะต้องค้างคืนที่นั่น เป็นแรมเดือน แล้วแต่กำนันจะสั่งลงโทษ และบริเวณที่ไปขุดดินก็เต็มไปด้วยสัตว์ร้ายนานาพันธุ์ ส่วนกรณีโจร และขุมโจร ที่ปรากฏชื่อ⁽¹⁾ เช่น เสือเหลาะดำบ้านนาญวน เสือพรากบ้านพุด กองปราบของพันตำรวจโท พระวิชัยประชาบาล (บุญไทย เอโกบอล) ที่นาท่อมจึงเกี่ยวโยงมาถึงชุมชนชะรัดด้วย เล่ากันว่าตำรวจที่ถูกส่ง เข้ามาปราบใช้ “แผนเกลอ” จนหัวหน้าโจรวางใจให้จับเป็น และมีคำคมต่อมาว่า “ลูกเกลี้ยงไม่ไทร (ทำอะไร) ลูกชัยไม่ปรีอ (ไม่เป็นไร)” โดย “เกลี้ยง” กับ “ชัย” ต่างเป็นตำรวจสองพี่น้องและเป็นศิษย์ขุนพันธรักษ์ราชเดช

ปฏิภิกิริยาของชาวนาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การเปิดป่าด้วยวิธีการถางวง โดยกลุ่มผู้มีอำนาจ ใช้กลุ่มของตอง – เกลอหรือเครือญาติเครือข่าย ขยายวงจากพื้นราบขึ้นป่าเขา เพื่อแสดงถึงอำนาจและความฉลาด⁽²⁾ เรียกกันทั่วไปว่า “การทำไร่เลื่อนลอย” ปลูกพืชแบบหมุนเวียน เพราะบุคคลเหล่านี้ได้ครอบครองสิทธิในเวลาต่อมา สำหรับช่วงนั้นการถางวงนี้ก่อให้เกิดศูนย์อำนาจขึ้นมาสามชุมชนในตำบลชะรัด โดยบริเวณบ้านต้นประตูเป็นศูนย์อำนาจดั้งเดิมของมุสลิมในชุมชนชะรัด แถบบ้านสมหวังมักเป็นศูนย์อำนาจของผู้คนเชื้อสายตระกูล ณ พัทลุง และเชื้อสายจีนที่นับถือพุทธศาสนา และบริเวณบ้านพุดเป็นศูนย์อำนาจใหม่สุดของมุสลิมในเชื้อสายตระกูล ณ พัทลุง จากเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง สามบริเวณนี้เป็นบ่อเกิดของตำบลชะรัด ตำบลสมหวัง และตำบลคลองเฉลิม ในอำเภอกงหราปัจจุบันตามลำดับ โดยทั้งสามบริเวณต่างผูกตองและผูกเกลอกัน มีชะรัดอยู่ตอนกลาง สมหวังอยู่ตอนบนและบ้านพุดอยู่ทางตอนล่าง

ยุคหลังทศวรรษ 2490 – ปัจจุบัน : การปฏิรูปศาสนาและการศึกษา : ขบวนการชาวนา : การรุกรานของทุน

แกมสุข นุ่มนนท์ สรุปในงานวิจัยเรื่อง “เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง”⁽³⁾ ว่า ตั้งแต่วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ.2485 ถึงวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ.2488 ช่วงเวลาสามปีกว่าที่กองทัพญี่ปุ่นเข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยนั้น แม้ว่าจะระยะเวลาจะสั้นแต่ก็มีผลกระทบต่อสังคมไทยทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ในทางการเมืองกองทัพได้กลายเป็นผู้จัดชนวนให้เกิดการแตกแยกขึ้นในกลุ่มผู้ก่อการคณะราษฎร พ.ศ.2475 ระหว่างฝ่ายที่สนับสนุนญี่ปุ่นกับฝ่ายที่ต่อต้านญี่ปุ่น จุดขัดแย้งครั้งนี้เป็นผลให้เกิดการแบ่งเป็นพรรคพวกเป็นกลุ่มทหารและพลเรือน จนกลายเป็นมะเร็งการเมืองมากระทั่งถึงปัจจุบันนี้ ในด้านเศรษฐกิจก็เช่นกัน กองทหารญี่ปุ่นเป็นสาเหตุทำให้การค้าในประเทศและนอกประเทศหยุดชะงัก เกิดภาวะเงินเฟ้อเกิดคอร์รัปชัน เกิดการค้าตลาดมืด และการค้ากักตุนสินค้า ฯลฯ ส่วนภาวะสังคมนั้น ปัญหาเรื่องญี่ปุ่นได้กลายเป็นปัจจัยใหญ่ ผลักให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เร่งสร้างชาติให้เป็นมหาอำนาจและอารยะ แผนการสร้างชาติหลายสิ่งหลายอย่างของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังคงอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน

¹ สัมภาษณ์ นายไข่ – นางหนับ เจ๊ะระ, อ่างแล้ว และ นายแสง ชูศรีอ่อน, 84 ปี 16 หมู่ที่ 1 ตำบลคลองทรายขาว อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง 10 พฤศจิกายน 2539.

² สัมภาษณ์นายเหม – นางกอสีเยาะ ชำนุรักษ์, อ่างแล้ว และเวทีเสวนา “ชุมชนชะรัด” อ่างแล้ว.

³ แกมสุข นุ่มนนท์, เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ : สายธาร, 2544), ปกหลัง.

ในพัทลุง เขตอำเภอคูหาสวรรค์หรืออำเภอเมือง ชุมชนตลาดสี่กั๊กและชะรัดรับรู้เหมือนๆ กันว่า⁽¹⁾ ก่อนญี่ปุ่นขึ้น ทางทหารประกาศว่าจะมีข้าศึกให้ระวังตัว เครื่องบินเติมท้องฟ้า เสียงเครื่องบินอื้อไปหมด แม้แต่ไก่ก๊อขึ้นไม่ออก แล้วญี่ปุ่นก็ขึ้นที่ปากน้ำสงขลา ตรง และพัทลุงที่ลำป่า มาถึงในตลาดสี่กั๊ก ตั้งกองพันในบริเวณหัวเขานานาว มีกองร้อยหลายแห่ง ที่สำคัญคือแถบปลวกร้อน นำแขกชวามาทำถนนจากท่ามิหรำไปปลวกร้อน ต่อไปถึงหาดใหญ่และสงขลา เพื่อเป็นเส้นทางไปตีอังกฤษในมลายู ราคาสินค้าสูงมาก โดยเฉพาะข้าวสารราคาแพงขึ้นมาก เดิมเงิน 1 บาท ซื้อข้าวสารได้ 15 ทะนาน แต่พอญี่ปุ่นขึ้น ได้ข้าวสารเพียง 5 ทะนาน ลูกค้าวิ่งหาข้าวสารถึงบ้านผู้ซื้อมือ บ้างก็มาหาข้าวเปลือกถึงบ้าน เพื่อส่งโรงสีใหญ่ทำข้าวหนึ่งให้ญี่ปุ่น ชาวสงขลาเอาเกลือหนึ่งกระแอมมาแลกกับข้าวเปลือกหนึ่งกระแอม มีทหารไทยมาอยู่ที่วัดประดู่หอม และวัดภูผาภิมุข เรียกว่า กองพัน 42 มีโจรชุกชุมมาก มักเป็นทหารจากสงขลาที่มาจุดคร่าลูกสาวชาวบ้าน ปากแพรก ควนมะพร้าว เพราะมีข้อห้ามว่ากลางคืนห้ามจุดตะเกียงให้เป็นที่สังเกตของข้าศึก ทุกบ้านต้องชุดหลุมหลบภัย จัดให้ผู้ชายเฝ้าเวรยาม ใช้เสียงโพนเป็นสัญญาณเตือนภัย เช่นบริเวณหน้าโรงพยาบาลแกรนด์ แยกขวาที่มากทำถนนตายกันมาก มีการนำศพไปทิ้งที่วัดควนปรัง ผู้คนส่วนใหญ่ขาดแคลนเสื้อผ้า ต้องนำบัตรคูไปแลกเกลือ ญี่ปุ่นพิมพ์ธนบัตรไทยใช้เองมีตั้งแต่ใบละ 20 บาท ถึง 1,000 บาท จำนวนรถยนต์ที่ไปตรงให้วิ่งวันละเที่ยวโดยใช้ถ่านไฟฉาย รถไฟก็ให้วิ่งวันละเที่ยว แต่ก็ทำให้คนพัทลุงได้มีถนนเชื่อมต่อกับหาดใหญ่และสงขลาในลักษณะของถนนยุทธศาสตร์และสืบต่อมาเป็นถนนสายหลักปัจจุบัน

กล่าวได้ว่า นับตั้งแต่ญี่ปุ่นขึ้นจนถึงปัจจุบัน ทางทหารได้เข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชะรัดเขตอำเภอเมืองพัทลุงแบบตีราคาเป็นตัวเงิน ในขณะที่ชุมชนก็มีแนวคิดเรื่องทุนอยู่แล้วจากประสบการณ์การค้าขาย ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในชุมชนชะรัดหลายประการ

ประการแรก การปฏิรูปการศาสนาและการศึกษา เป็นปฏิกริยาของชาวนาชะรัดต่อกระบวนการสร้างชาติแบบรัฐนิยม และเชื่อผู้นำของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีปรากฏการณ์ทั้งอิสลามและพุทธศาสนา ในส่วนของอิสลาม ต้นทศวรรษ 2490 มีการจัดตั้งเปาะเนาะขึ้นเป็นครั้งแรกในชุมชนและในจังหวัดพัทลุง⁽²⁾ เพราะชุมชนเห็นว่า *“อิสลามในคนยังไม่มี”* การเดินทางไปศึกษาศาสนาในต่างจังหวัดยังเดินทางยากมาก มีเพียงทางเรือทางเดียว จึงได้เดินทางไปหาผู้รู้ศาสนาในปากอ อำเภอเมืองสงขลา ซึ่งเป็นถิ่นของเครือญาติ ในที่สุดได้โต๊ะครูที่มีเชื้อสายทางเมืองไทรบุรีเหมือนๆ คนส่วนใหญ่ในชุมชน และได้อุทิศที่ดินทางปากทิดใต้ของคลองชะรัดให้จำนวนหนึ่ง ในปีแรกๆ มีเครือญาติจากพื้นที่พัทลุง ตรงและกระบี่มาศึกษารวมกันประมาณ 40 – 50 คน และค่อยๆ ขยายวงออกไปทางสงขลา นครศรีธรรมราชและพังงา จนเพิ่มจำนวนเป็น 200 – 300 คน จนกล่าวได้ว่าเปาะเนาะชะรัดแห่งนี้ เป็นแหล่งผลิตโต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดแถบภาคใต้ตอนบน

¹สัมภาษณ์ นายเดช ยอดหมาน, อ่างแล้ว, นายจำเพาะ – นางเฉลา ปุรินทรภิบาล, 73 ปี และ 72 ปี 32 ถนนนิवास อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 27 มิถุนายน 2544, นางฉลอ อินทรักษา, 68 ปี ถนนผดุงดอนยอ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 28 มิถุนายน 2544, นายบำเพ็ญ กุลประสูติ, 73 ปี 17 ถนนผดุงดอนยอ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 28 มิถุนายน 2544 และเวทีเสวนา “ชุมชนชะรัด”, อ่างแล้ว.

²สัมภาษณ์ นายเราะหมาน หัตตลหะ เชื้อสายโต๊ะครูเปาะเนาะชะรัด และอดีตโต๊ะครู, 63 ปี 115 หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง 1 มกราคม 2544 และองค์การบริหารส่วนตำบลชะรัด, “ข้อมูลทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบลชะรัด พ.ศ.2543”, ไม่ปรากฏหน้า.

ในรุ่นแรกๆ และทำให้บริเวณฟากคลองเขตเปาะเนาะเป็นเขตศาสนา มีโต๊ะครูเป็นผู้นำศาสนา ในขณะที่ฟากทิศเหนือเป็นศูนย์อำนาจทางการปกครองของกำนัน และปกครองพื้นที่ครอบคลุมมาถึงเขตศาสนาด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชนมุสลิมชะรัตจึงเป็นการคานอำนาจกันระหว่างฝ่ายปกครองกับฝ่ายศาสนา ส่งผลให้มีการจดทะเบียนจัดตั้งสุเหร่า (มัสยิด) ต้นประตู มระโหม และบ้านท่ายาง ซึ่งเป็นบริเวณรอบๆ ศูนย์อำนาจฝ่ายปกครอง และมีการจัดตั้งสุเหร่าโดยมิได้จดทะเบียนในเขตชุมชนบ้านพุด⁽¹⁾

อย่างไรก็ดี ผู้นำฝ่ายปกครอง⁽²⁾ กลับนิยมส่งบุตรชายที่จัดว่าเก่งไปศึกษาอิสลามในแถบยะลาปัตตานี เป็นผลให้โรงเรียนมระโหมที่จัดตั้งโดยกลไกรัฐไม่ได้รับความนิยมจากมุสลิม เพราะมุสลิมถือว่าหนังสือไทยเป็นของพุทธศาสนา การเรียนหนังสือก็เหมือนไปเป็นพุทธศาสนิกชน และเกรงว่าทางการจะพาไปเป็นนาย (ทหาร) อีกทั้งกลัวว่าจะถูกนำไปเป็นทาสอีก เนื่องจากเรื่องราวของทาสยังไม่จางหายไปจากชุมชน แต่ก็ยังมีมุสลิมจำนวนหนึ่งไปเรียนในโรงเรียนมระโหม กลางวันเป็นที่เรียนของเด็กไทยพุทธและมุสลิม กลางคืนตกเป็นที่อยู่ของแพะ ครูส่วนใหญ่เคืองชุนใจ จนทำให้ต้องย้ายโรงเรียนไปตั้งในสำนักสงฆ์ควนซี้แรดในที่สุด ชุมชนมุสลิมเห็นว่า โรงเรียนมระโหมใหม่อยู่ไกลจากชุมชน การเดินทางก็ยากลำบาก โรงเรียนมระโหมใหม่จึงต้องย้ายอีกครั้งจากสำนักสงฆ์ควนซี้แรดมาตั้งเป็นโรงเรียนบ้านต้นประตู ซึ่งเป็นบริเวณในเขตของชุมชนมุสลิมชะรัต

สำหรับการปฏิรูปศาสนาและการศึกษาของฝ่ายพุทธศาสนิกชน ปรากฏหลักฐานชัดเจนในเรื่องราวของพระครูเล็ก จน✔ทสโร (จันทรโชติ)⁽³⁾ บุตรหลานชาวบ้านชายคลอง ตำบลตำนาค ผู้เป็นเชื้อสายของพรหมมณีเมืองพัทลุง ณ บ้านโรงพระแขกซี้ (โรงพระพรหมมณี) ไกลวังเจ้าเมืองลำปำ เป็นศิษย์พระครูถาวรกรณีย์ วัดคูหาสวรรค์ สอบไล่ได้นักธรรมเอกสนามหลวงจากสำนักวัดเสาชิงช้า นครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ.2476 ต่อมาในปี 2480 ได้รับการบรรจุเป็นครูประจำบาลในโรงเรียนประจำบาลตำบลท่ามิหรำ 3 (วัดสัมตรัต) และปี 2491 รับพระราชทานประทวนสมณศักดิ์เป็นพระครูเล็ก จน✔ทสโร แต่ก็ลาออกจากครูประจำบาล เพราะมีกฎหมายยกฐานะครูประจำบาลเป็นข้าราชการ นับจากนี้เป็นต้นไปจนมรณภาพในปี 2528 ร่วมสี่สิบปีได้ปฏิบัติตำแหน่งทุกตำแหน่งที่กลไกรัฐนำเสนอ แม้แต่ตำแหน่งเจ้าอาวาสโดยให้เหตุผลต่างๆ ดังนี้

- ข้อหนึ่ง เป็นการบวกภาระ
- ข้อสอง เกรงว่าจะไม่ได้ตั้งใจของผู้ให้ตำแหน่ง
- ข้อสาม อยากเป็นพระภิกษุตามปกติที่ไม่รับเงินทองบริวาร และทำจิตใจให้สว่าง สงบ สะอาด เกรงว่าสองข้อแรกจะทำให้จิตใจสงบไม่ได้
- ข้อสี่ อยากพัฒนาและสร้างประโยชน์ให้ชุมชนตามกำลังสติปัญญาของตนเอง
- ข้อห้า รัฐเอาการศึกษาของลูกชาวบ้านไปจัดเองแล้ว แต่ก็ไม่ทั่วถึง ยังมีวัด พระภิกษุสามเณร และลูกชาวบ้านในชนบทห่างไกลและทุรกันดารอีกจำนวนมากที่ไม่มีโอกาสจะได้รับการจากรัฐ

¹ องค์การบริหารส่วนตำบลคลองเฉลิม, “แผนพัฒนาตำบลประจำปี พ.ศ.2544” (เอกสารอัดสำเนา), หน้า 2.

² สัมภาษณ์นายมะเหลก ศิลป์ภูศักดิ์, อ่างแล้ว.

³ โปรดดูรายละเอียดใน พระครูเล็ก จน✔ทสโร : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูเล็ก

จน **ทสโร (จันทร์โชติ)**. ณ วัดอัมพวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 8 มิถุนายน 2528 และสัมภาษณ์ นายเคลื่อน เพชรภักดี, 80 ปี 25 หมู่ที่ 4 ตำบลสมหวัง อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง 14 มิถุนายน 2545.

ในสายตาผู้ร่วมปฏิบัติงานใกล้ชิด⁽¹⁾ มองว่า พระครูเล็ก จน **ทสโร** เป็นพระภิกษุผู้นำที่หาตัวจับยาก โดยศีลธรรมไม่บกพร่อง พิธีกรรมไม่บกพร่อง การพัฒนาเป็นเลิศ และการเข้าสังคมก็เรียบร้อยเหมือนมีคาถาเรียกคนได้ การปฏิบัติธรรมก็จัดได้ว่าอยู่ในวินัยเคร่งครัด แม้แต่พร้าหรือจอบก็ไม่ยอมจับต้องเลย เพราะมีวินัยข้อหนึ่งว่า ห้ามพรวนของสีเขียวออกจากที่ จนกล่าวได้ว่าท่านพัฒนาโดยใช้สมอง ด้วยการเขียนแผนงานไว้ชัดเจนมาก เช่นจะเห็บจากจะใช้ใครบ้าง โครงการบรรพชาและอบรมศีลธรรมแก่เยาวชนภาคฤดูร้อนจะมีใครมาสอนบ้าง หรือในระยะที่ดำเนินการงานบุกเบิกป่า บ้านเกาะ เพื่อสร้างโรงเรียนบ่วงช้างและได้มีโอกาสใกล้ชิดกับมุสลิมในชุมชนชะรัตมาก ได้เห็นสภาพโรงเรียนบ้านมะโหมทุดโทรมาก ประกอบกับผู้คนยังไม่ค่อยสนใจการศึกษาแผนใหม่ ก็อยากจะทำโรงเรียนนี้ใหม่ และต้องการจะหาสถานที่ที่พอแก่การสร้างสำนักสงฆ์ด้วย ผลสุดท้ายก็มาพบดินป่าเกาะทวดซึ่งมีเนื้อที่ราว 10 ไร่ เป็นป่ากลางนาระหว่างบ้านมะโหมทุดกับวัดบ้านควนขี้แรด ซึ่งชาวบ้านถือกันว่าเป็นที่ของทวดไม่มีใครกล้าเข้าไปกล้ากราย ก็เข้าไปปลูกสร้างกระท่อมและเริ่มหักร้างถางดง โดยอาศัยแรงงานชาวบ้านควนขี้แรดและบ้านพญาไธ้ มุสลิมบ้านมะโหมทุดให้ความร่วมมือเต็มที่ ประกอบกับช่วงนี้กำลังฟื้นฟูการศึกษากันเต็มที่ แผนการของท่านป่าวร้องว่าจะจัดทำสนามกีฬาของตำบลชะรัตโดยเด็กจะไม่ต้องเดินทางไปตำบลอื่นๆ ในขณะที่เข้าค่ายซ้อม ผลปรากฏว่าป่ากร้างได้กลายเป็นสนามกีฬาอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านได้ช่วยกันปราบพื้นที่ทั้งกลางวันกลางคืน ปัจจุบันเป็นโรงเรียนบ้านควนขี้แรด ประการสำคัญ คือ มิได้จำพรรษาอยู่วัดใดตลอด วันเรียนจำพรรษาในวัดต่างๆ แทบทั่วทุกพื้นที่ของอำเภอเมืองพัทลุง ตั้งแต่เข้าอยู่วัดชายคลองเมื่ออายุ 8 ขวบ ใน พ.ศ.2459 และมรณภาพเมื่อจำพรรษาวัดอัมพวนาราม อายุ 76 ปี 56 พรรษาใน พ.ศ.2528 โดยออก “ชนบท” ด้วยการลวน้ำเดินป่าเขาทั่วแดนทุกกันดารมาตลอดทั้งในถิ่นไทยพุทธและมุสลิม จนกลายเป็นศูนย์รวมของชุมชนทั้งสองกลุ่ม และมีผลงานเป็นรูปธรรมมากมาย

งานทางด้านการศึกษา⁽²⁾ ได้ดำเนินการเกี่ยวกับการจัดตั้งปลูกสร้างอาคารและอุปกรณ์แก่โรงเรียนประชาบาลหลายโรง ได้แก่ โรงเรียนประชาบาลตำบลท่ามิหรำ 3 (วัดส้มตรีต) หรือโรงเรียนวัดอัมพวนาราม มิตรภาพที่ 89 ปัจจุบัน โรงเรียนประชาบาลตำบลตำนาน 3 (วัดสมสมัย) หรือโรงเรียนวัดสมสมัยปัจจุบัน โรงเรียนประชาบาลตำบลชะรัต 6 (บ้านคลองเนลิ้ม) หรือโรงเรียนบ้านพุตกปร.กลางในปัจจุบัน โรงเรียนประชาบาลตำบลโคกชะงาย 4 (บ้านควนใหม่) หรือโรงเรียนบ้านควนใหม่ปัจจุบัน โรงเรียนบ้านไร่เหนือ โรงเรียนวัดบ่วงช้าง โรงเรียนวัดควนขี้แรด โรงเรียนชะรัตขลุ่ยปัทม์ (โรงเรียนมัธยมประจำตำบล) และโรงเรียนมัธยมวัดอัมพวนาราม (โรงเรียนราษฎร์ของวัดตามระเบียบคณะสงฆ์)

นอกจากนั้น ยังได้ดำเนินการกิจการเกี่ยวกับพุทธศาสนา โดยสร้างสำนักสงฆ์และวัดควบคู่กับโรงเรียน⁽³⁾ เพื่อให้ประชาชนและผู้ปกครองนักเรียนใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศล จำนวน 5 แห่ง คือ สำนักสงฆ์

¹ เรื่องเดียวกัน.

² พระครูเล็ก จน **ทสโร** : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูเล็ก จน **ทสโร** (จันทร์โชติ), หน้า 2 – 4.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5 – 6.

คลองเฉลิมควบคู่กับโรงเรียนประชาบาลตำบลชะรัด 6 (บ้านคลองเฉลิม) สำนักสงฆ์ควนใหม่ควบคู่กับโรงเรียนบ้านควนใหม่ สำนักสงฆ์ไร่เหนือควบคู่กับโรงเรียนบ้านไร่เหนือ สำนักสงฆ์บ่วงข้างควบคู่กับโรงเรียนวัดบ่วงข้าง และสำนักสงฆ์ควนซี้แรดควบคู่กับโรงเรียนวัดควนซี้แรด อีกทั้งเป็นเจ้าของโครงการบรรพชาและอบรมศีลธรรมแก่เยาวชนภาคฤดูร้อนด้วย บริจาคเงินส่วนตัวเป็นมูลนิธิเพื่อการศาสนาและการศึกษาของเด็กยากจนที่เรียนดีอีกจำนวนไม่น้อย และบริจาคเงินร่วมซื้อเครื่องมือแพทย์ในแก่โรงพยาบาลพัทลุง ซึ่งเปิดรับคนไข้มาตั้งแต่วันที่ 3 ตุลาคม 2498⁽¹⁾

อันที่จริงก่อนหน้านั้นในสมัยที่ชาวชะรัดยังต้องเดินทางเท้าไปตลาดนาท่อม ทำมีหรีาและตลาดสี่กั๊กต้องนั่งเรือโดยสารข้ามคลองลำคลองเขตแดนตำบลร่มเมืองกับตำบลชะรัด และต้องค้างคืนที่ทำมีหรีาหรือนาท่อมนั้น มีพระภิกษุรูปหนึ่งเรียกกัน “พ่อท่านช่วย” แห่งวัดลำ ร่วมกับชาวบ้านจัดทำรางถนนที่เรียกกันในปัจจุบันว่า “ถนนท่านช่วย” พร้อมๆ กับการสร้างเมืองในสี่กั๊กช่วง พ.ศ.2456 – 2467 ทำให้กลไกรัฐได้ใช้เป็นแนวทางและอาศัยแรงงานเกณฑ์ จนถนนแล้วเสร็จเป็นถนนสายหลักที่เชื่อมตำบลร่มเมืองกับตำบลชะรัดปัจจุบัน

เห็นได้ชัดชัดเจนว่า การปฏิรูปการศาสนาและการศึกษาของชุมชนชะรัดดำเนินการไปพร้อมๆ กันทั้งในกลุ่มมุสลิมและไทยพุทธ โดยมีผู้นำทางศาสนาเป็นแกนกลาง และมีกลไกรัฐในท้องถิ่นเป็นแรงหนุน โดยเฉพาะกำหนดผู้ใหญ่บ้านและผู้บริหารสถานศึกษา อีกทั้งมีศึกษาธิการอำเภอเข้าไปกำกับดูแลเป็นครั้งคราว เป็นผลให้ชุมชนชะรัดมีอัตลักษณ์เป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างมุสลิมกับไทยพุทธ ทั้งตั้งอยู่ในบริเวณเขตควนเขาสูงของเทือกเขาบรรทัดแหล่งต้นน้ำของลุ่มทะเลสาบสงขลา จนถูกเรียกจากชุมชนเขตพื้นที่ราบ เขตริมทะเล และชุมชนเขตเมืองว่า “โหมเหนือ (หมู่เหนือ)” โดยสื่อความเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มต้นน้ำหรือเหนือน้ำของลุ่มทะเลสาบสงขลา และเป็นนัยว่ายังไม่เจริญทัดเทียมกับชุมชนเขตอื่นๆ ซึ่งผู้ถูกเรียกก็ไม่พึงใจนัก แม้บางครั้งจะเป็นการเรียกกันในวงศญาติมิตรหรือกลุ่มดองกลุ่มเกลอ เพราะความหมายมักมีนัยอยู่ที่ความหมายที่สองมากกว่า⁽²⁾ และสืบเนื่องมาจากความยากลำบากในการเดินทางติดต่อกับชุมชนอื่นๆ ในช่วงก่อนการเข้ามาทางรถยนต์ราวทศวรรษ 2500–2510 โดยเฉพาะกับชุมชนตลาดสี่กั๊ก หากผู้บริหารสถานศึกษาไปติดต่อราชการหรือเข้าไปในตัวเมือง โรงเรียนจะต้องหยุดทำการ 2 – 3 วัน หรือแม้แต่ในชุมชนชะรัดด้วยกัน การเดินทางของผู้ใหญ่บ้านจากชุมชนบ้านพุดซึ่งอยู่ทางใต้สุดของเขตแดน มาประชุมที่บ้านหรือสำนักงานของกำนัน ณ ชุมชนบ้านสมหวัง ซึ่งอยู่ทางเหนือสุดยังต้องค้างคืน ต่อมา เมื่อมีการแบ่งพื้นที่การปกครองของชุมชนชะรัดออกเป็นสามตำบล จึงต้องแบ่งพื้นที่ทางทิศใต้ให้แก่ตำบลคลองเฉลิม และทางทิศเหนือให้แก่ตำบลสมหวัง

ประการที่สอง การเข้ามาของพืชพาณิชย์และนโยบายการใช้ที่ดินของรัฐ ตั้งแต่มีชาวนาชะรัดมีการจัดการทรัพยากรร่วมกันในลักษณะสวนป่าผสมผสาน เรียกกัน “สวนรวม” ซึ่งประกอบด้วยไม้ผลนานาชนิดบนพื้นที่เดียวกัน เช่น ทุเรียน มังคุด ลางสาด สะตอ เนียง โดยชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน ผลัดกันกินและ

¹จังหวัดพัทลุง, รายงานกิจการจังหวัดพัทลุง ประจำปี พ.ศ.2505. (พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2506), หน้า 103.

²สัมภาษณ์ นางจาย (ณ พัทลุง) กาวซู, อ่างแล้ว และนายมะเหล็ก ศิลป์ภูศักดิ์, อ่างแล้ว.

แบ่งกันใช้ในยุคสมัยที่ทำไมไม่มากนัก ต้องหุงข้าวเหนียว (ปน) หัวมัน เนาบอน เนากล้วยน้ำว่า ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2470⁽¹⁾ กลุ่มผู้ปกครองและนายอำเภอ เจ๊ะระบ่า ชาวตรังผู้เป็นเขยของชุมชนชะรัดได้นำพันธุ์ยางพารา มาจากตรัง และเลียนแบบวิธีการผลิตด้วย ในขณะที่ทางตรังใช้เครื่องจักรแล้ว ทางชุมชนชะรัดยังใช้แรงงานคนทั้งหมด โดยนำน้ำยางที่กรี๊ดได้มาบรรจุในรางรูปสี่เหลี่ยม ใช้มือตักตักแต่งให้บาง บั่นเป็นก้อนขายเป็นเศษ ยาง ได้ราคาดีตอนญี่ปุ่นขึ้น หลังญี่ปุ่นขึ้นราคายางพาราสูงขึ้น ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต ใช้ลูกขหนูน กลิ้งบนแผ่นยาง บางคนใช้ท่อนหมากกลิ้งก่อน แล้วตามด้วยลูกขหนูน ส่งผลให้สวนรวมค่อยๆ หายไปพร้อมๆ กับการเกิดกรรมสิทธิ์ที่ดิน แต่ยางพาราในยุคแรกๆ ทำในลักษณะป่ายางมากกว่าสวนยางพารา เพราะปลูกยางในพื้นที่สวนไม้ผลและไร่ข้าว ยางรุ่นแรกนี้ค่อนข้างหนาทึบไปราวสามสิบปีนี่เอง โดยมียางสงเคราะห์และไม้ผลเชิงเดี่ยวโดยเฉพาะทุเรียนพันธุ์ดีเพื่อการพาณิชย์ค่อยๆ เข้ามาแทนที่สวนรวมและไร่ข้าว แต่ก็ยังมีจำนวนพื้นที่ไม่มากนัก เนื่องจากพื้นที่แถบเชิงเขาบรรทัดส่วนใหญ่เป็นป่าสงวนตามความในพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ. 2481 ว่ากันว่า⁽²⁾ ในรุ่นแรกของการเข้ากองทุนสงเคราะห์ ทั้งตำบลชะรัดมีผู้ไปขอเช่าเพียงห้าครัวเรือน เพราะเกรงว่าทางการจะริบที่ดินคืน ต่อมาใน พ.ศ. 2501⁽³⁾ รัฐโดยกระทรวงเกษตรได้ออกกฎกระทรวงตามความในพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ. 2481 กำหนดป่าสงวนแถบเทือกเขาบรรทัดเพิ่มขึ้นจำนวนสามแปลง คือ แปลงที่ 2 ตอนที่ 3 ในท้องที่ตำบลตะพาน เขาปู่ และตำบลเกาะเต่า อำเภอควนขนุน แปลงที่ 1 ตอนที่ 2 ท้องที่ตำบลบ้านนา ตำบลกงหราและตำบลชะรัด อำเภอเมืองพัทลุง แปลงที่ 2 ตอนที่ 2 ท้องที่ตำบลบ้านนา ตำบลโคกชะงาย อำเภอเมืองพัทลุง และตำบลตะพาน อำเภอควนขนุน ปีถัดมา มีกฎกระทรวงเกษตรออกตามความในพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ. 2481 กำหนดป่าสงวนแถบเทือกเขาบรรทัดเพิ่มขึ้นอีกสามแปลง คือ แปลงที่ 2 ตอนที่ 1 ท้องที่ตำบลบ้านนา อำเภอเมืองพัทลุง แปลงที่ 1 ตอนที่ 1 ท้องที่ตำบลบ้านนาอีกแปลงหนึ่ง และแปลงที่ 1 ตอนที่ 3 ท้องที่ ตำบล กงหรา ตำบลชะรัด อีกแปลงหนึ่ง และขยายไปถึงตำบลตะโหมด อำเภอเขาชัยสน และตำบลป่าบอน อำเภอ ปากพะยูน

กฎกระทรวงเกษตรดังกล่าวและแนวนโยบายภาคอื่นมาอยู่ในชะรัดของรัฐสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีส่วนทำให้การถางวงขยายพื้นที่อย่างรวดเร็ว กลุ่มผู้มีอำนาจจำนวนหนึ่งมีที่ดินในครอบครองคนละ 100 – 1,000 ไร่⁽⁴⁾ กลไกรัฐต่างก็รับรู้ ดังคำปราศรัยกับชาวพัทลุงของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อคราวไปตรวจราชการภาคใต้ ในวันที่ 27 เมษายน 2503 ณ บ้านท่ามิหรำ อำเภอเมืองพัทลุง ความตอนหนึ่งว่า

“.....เฉพาะอย่างยิ่ง **พื้นที่บนภูเขาเราไม่สมควรจะไปถากถางเป็นอันขาด** สิ่งเหล่านี้มันที่น่าเสียหายมากถ้าบังเกิดขึ้น ขอให้ทุกคนจงหวงแหนว่าเป็นสมบัติของชาติ และรัฐบาลจะได้ออกกฎหมายหรือการคุ้มครองป่านี้ให้เข้มงวดยิ่งขึ้น เพราะเท่าที่มีอยู่แล้ว เท่าที่คุ้มครองป่าของเรายังลงโทษสถานเบา ปรับเพียง 50 บาท หรือ 500 บาท ผมจำไม่ได้

¹ สัมภาษณ์นายมะเหล็ก ศิลป์ภูศักดิ์, อ่างแล้ว และนายหะยะ – นางหะยะ ไซ้หมาด, อ่างแล้ว.

² เรื่องเดียวกัน และเวทีเสวนา “ชุมชนชะรัด” อ่างแล้ว.

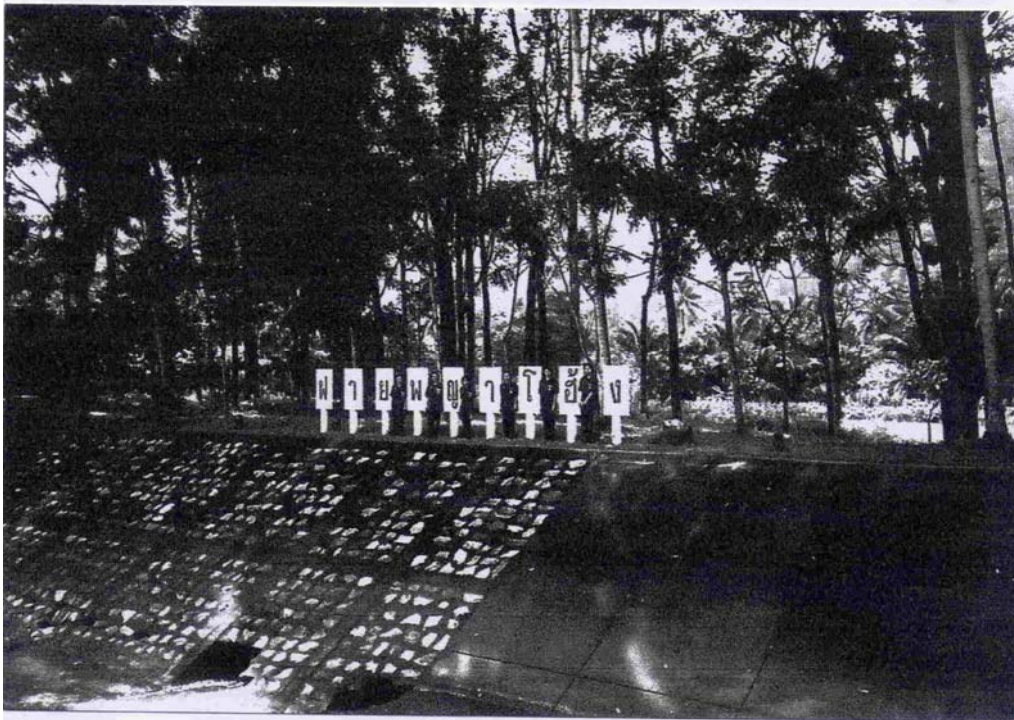
³ อารยะ ศาสตราคม, “แผนกป่าไม้จังหวัดพัทลุง” รายงานกิจการประจำปี 2501 – 2502

จังหวัดพัทลุง. (พัทลุง : นายปลื้ม มหิตมณี, มปป.), หน้า 78 – 79.

⁴ สัมภาษณ์นายหะยะ – นางหะยะ ไซ้หมาด, อ่างแล้ว.

ภาพที่ 7 บริเวณตอนบนของฝายพญาไ้

ภาพที่ 8 ฝายพญาไ้บริเวณปากคลองส่งน้ำขนาดใหญ่

ซึ่งทางรัฐบาลจะได้แก้ไขกฎหมายทั้งจำทั้งปรับ และปรับให้สูงขึ้น จำให้สูงขึ้น ถ้าผู้ใดไม่เชื่อฟังไปถากถางป่า.....ในเรื่องการนำมาหากินนั้น รัฐบาลมีนโยบายในการที่จะเอาคนทางภาคอื่นเข้ามาเพิ่มเติมในทางภาคนี้ให้มาก ทั้งนี้เพื่อให้ปริมาณคนที่จะทำมีมากขึ้น เพราะพื้นที่แคว้นนี้เหมาะแก่การกสิกรรมและเลี้ยงสัตว์อีกหลายอย่าง...(1)

(เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

แผนกป่าไม้จังหวัดพัทลุงได้จัดทำรายงานเมื่อปี 2503⁽²⁾ ว่า จังหวัดพัทลุงมีพื้นที่ป่าอยู่ประมาณ 1,600 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 1,000,000 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเทือกเขาบรรทัดและได้ถูกบุกรุกแผ้วถางทำลายลงไปเรื่อยๆ สาเหตุเพราะราษฎรต้องการเอาที่ดินทำการเพาะปลูกทำนา ทำสวน อย่างแท้จริงบ้าง จับจองคุ้มครองเอาไว้เพื่อการแก่งแย่งกีดกันเอาไว้ซื้อขายผืนป่ากันบ้าง จนถึง พ.ศ.2536⁽³⁾ จากการสำรวจด้วยแผนที่ทางอากาศและดาวเทียมของกรมป่าไม้พบว่า ผืนป่าคงเหลือ 298,143 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 13.93 ของพื้นที่ป่าทั้งหมด

ประการที่สาม การล่มสลายของตลาดพญาไธสง ดังที่กล่าวมาแล้วว่าราวทศวรรษ 2470 – 2490 ตลาดพญาไธสงเป็นตลาดเดียวของชุมชนชะวัดหรืออำเภอกงหราปัจจุบัน โดยเป็นแหล่งจำหน่ายที่ดีที่สุดของหม้อชวด เพราะมีผู้คนมาจากรอบทิศทาง เนื่องจากเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างตำบลชะวัดกับกงหรา เอกสารราชการรายงาน⁽⁴⁾ว่า ในปี 2492 มีการจัดตั้งชลประทานภาคใต้ โดยมีสำนักงานตั้งอยู่ที่บ้านท่ามิหรำ เป็นหน่วยราชการสังกัดส่วนกลาง และเป็นศูนย์กลางเพื่อควบคุมการปฏิบัติงานด้านชลประทานในภาคใต้ ตั้งแต่จังหวัดระนองลงมาจนจดแดนมลายูของอังกฤษ รวม 13 จังหวัด เนื่องจากที่ตั้งของจังหวัดพัทลุงเป็นศูนย์กลางคมนาคมทางรถไฟ รถยนต์และทางเรือ สามารถจะส่งกำลังช่าง เจ้าหน้าที่ เครื่องจักรเครื่องมือ และวัสดุก่อสร้างไปยังจุดต่างๆ ได้ทันทั่วทั้งที่แก่เหตุการณ์และความจำเป็นที่เกิดขึ้น ปี 2496 ได้จัดทำโครงการชลประทานนาท่อม และนับตั้งแต่ปีงบประมาณ 2503 เป็นต้นมา กระทรวงมหาดไทยได้โอนเงินงบประมาณชลประทานราษฎรไปดำเนินการเอง⁽⁵⁾ เพราะเห็นว่าอาจจะทำได้ถูกด้วยการใช้แรงงานจากการพัฒนาท้องถิ่นร่วมด้วย ต่อมาในปี 2505 ได้พิจารณาดำเนินการก่อสร้างโครงการพญาไธสง ประเภทเหมืองฝาย เนื้อที่ 20,000 ไร่ พร้อมๆ กับโครงการประเภทเหมืองฝายอื่นๆ อีกสามโครงการ คือ โครงการท่าเขียด จังหวัดพัทลุง โครงการเสาชง นครศรีธรรมราช และโครงการเทพาสงขลา มีเนื้อที่โครงการละ 100,000 70,000 46,400 ไร่ ตามลำดับ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าโครงการพญาไธสงเริ่มดำเนินการ

¹“คำปราศรัยของ ฯพณฯ ท่านนายกรัฐมนตรี (จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์)” รายงานกิจการประจำปี 2501 – 2502 ของจังหวัดพัทลุง, หน้า จ.

²อารยะ ศาสตราคม, อ้างแล้ว, หน้า 77 – 78.

³สำนักงานจังหวัดพัทลุง, “บรรยายสรุปจังหวัดพัทลุงในโอกาสคณะผู้บังคับบัญชา อาจารย์นายทหารนักเรียนหลักสูตรนายทหารบกอาวุโส ชุดที่ 10 เดินทางมาศึกษาภูมิประเทศภาคใต้ วันที่ 16 พฤศจิกายน 2538” (เอกสารอัดสำเนา), หน้า 5.

⁴แสวง ปัญญางาม, “การชลประทานภาคใต้” รายงานกิจการประจำปี 2501 – 2502 จังหวัดพัทลุง, หน้า 166 – 172

⁵จังหวัดพัทลุง, รายงานกิจการจังหวัดพัทลุงประจำปี พ.ศ.2505, หน้า 110 – 115.

ก่อสร้างและแล้วเสร็จเมื่อใด มีเพียงเอกสารราชการจังหวัดพัทลุง พ.ศ.2517⁽¹⁾ รายงานว่า เป็นโครงการที่สร้างเสร็จแล้วคงเหลือเนื้อที่ 17,000 ไร่ และจากกระแสเสียงในเวทีเสวนาชุมชนชะรัด เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2545 ดูเหมือนจะมีนัยสำคัญตรงที่ไม่มีผู้ใดให้รายละเอียด มีข้อสรุปสั้นๆ เพียง “ตลาดพญาไธ้คือชลประทานพญาไธ้”⁽²⁾ หม้อซรดและตลาดพญาไธ้จึงหายไปกับโครงการชลประทานพญาไธ้ ทั้งๆที่ในช่วงญี่ปุ่นขึ้นหม้อซรดสามารถช่วยบรรเทาความฝืดเคืองได้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้เข้าร่วมเวทีเสวนานี้ประกอบด้วยผู้นำ ตามธรรมชาติและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลชะรัดผู้มาจากการเลือกตั้ง จำนวนทั้งสิ้น 18 คน สมาชิก แทบทั้งหมดรอกข้อความในช่องอาชีพของตนเองในแบบลงเวลามาร่วมเวทีเสวนาว่า “อาชีพทำนา” ทั้งๆที่ส่วนใหญ่ไม่ได้มีอาชีพทำนาแล้ว

ประการที่สี่ เขตปลดปล่อยบ้านพุดและในตรงกับ “ถังแดง” ทุ่งเลียบ อดีตประธานกลุ่มครูประชาบาลตำบลชะรัด พ.ศ.2508 – 2514 ผู้ใกล้ชิดพระครูเล็ก จนทสโร (จันทโรขิต) ให้ความเห็นว่า⁽³⁾ “การส่งลูกให้เรียนมีส่วนทำให้คนจนลงในปัจจุบัน” และเมื่อย้อนไปในยุคคอมมิวนิสต์พบว่า มูลเหตุมาจากรัฐไม่เข้าถึงประชาชน ใช้อำนาจถือตนว่าเป็นนาย เป็นใหญ่ เช่น ตำรวจ นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด ไม่มีใครเคยเข้ามา การอุก – ปล้น – ลัก ไม่มีใครเกี่ยว มีเพียง “ที่พึ่งหนึ่งพึ่งได้แต่กายตน” เลี้ยงวัวก็ต้องปกครองวัวตัวเองอย่าให้เพื่อนลัก ช่วงร้อนแรงเคยเดินกลางคืนไปถึงพังกึ่ง ควนซีแรด ลำสินธุ์ ไม่เคยพบคอมมิวนิสต์ทั้งๆ ที่เดินเพียงคนเดียว แต่ที่บ้านช่วงกลางคืนมีพรรคพวกเส้นสายไกลๆ มาถึงเพื่อขอเครื่องพิมพ์ดีดของโรงเรียน หรือเมื่อมีการเลือกตั้งก็มาปรึกษาเพื่อจะจัดการนายอำเภอ แต่ในที่สุดก็ขอไว้ได้ทุกรายการ

อดีตผู้คร่ำหวอดทางการศึกษาประชาบาลและครูใหญ่โรงเรียนบ้านต้นประดู่มีความเห็นว่า⁽⁴⁾ การตั้งกิ่งอำเภอกงหรา ปี 2518 ถือเป็นการรุกของทางราชการในขณะที่ผู้คน “กินข้าวเคล้าลูกสุน (กระสุน)” พร้อมทั้งเล่ารายละเอียดของการถูกจับในข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2509 ขณะไปประชุมที่อำเภอเมืองพัทลุงในฐานะครูใหญ่ ต้องติดคุกอยู่นานถึงสามเดือนพร้อมกับทนายความจำนวนหนึ่งจากตลาดสี่กั๊ก ถูกเรียกไปสอบถามทั้งกลางวันกลางคืน บางคนหายไปเลย บางคนได้กลับมาก็ต่อเมื่อให้เบาะแสจริงแก่ทหาร ผู้ต้องหาด้วยกันจำนวนหนึ่งปรึกษากันเพื่อค้นหามูลเหตุ ก็พบว่ามีปัญหาเรื่องค้าขาย เพราะไปแข่งกับผู้มีอิทธิพลบางคน การจับกุมจึง “ดูเหมือนการทอดแหในหนอง” โดยสรุปก็คือคอมมิวนิสต์อยู่ในตัวเมือง แต่ทิ้งระเบิดขายเขาทุกวัน ตำรวจลาออกไปเป็นครู เพราะ “สมหวังคอมทั้งเพ” เพิ่งหมดไปประมาณปี 2544

¹ จังหวัดพัทลุง, จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2517. (พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2517), หน้า 30 – 31.

² เวทีเสวนา “ชุมชนชะรัด”, อ้างแล้ว.

³ สัมภาษณ์นายเคลื่อน เพชรภักดี, อ้างแล้ว.

⁴ เวทีเสวนา “ชุมชนชะรัด”, อ้างแล้ว.

บุตรสาวอดีตกำนันเพียร ณ พัทลุง เล่าว่า⁽¹⁾ คอมมิวนิสต์มาเผาสถานีอนามัยควนซี้แรด และมีคอมมิวนิสต์กลุ่มโหละหลุน ซึ่งเป็นเครือญาติกันมาขอผลไม้จากสวน พันโทปราณี ณ พัทลุง เข้ามาจัดการด้วยตนเองถึงตาย 300 – 400 คน พวกนี้จัดเป็นกลุ่มที่มีศรัทธาในลัทธิคอมมิวนิสต์ มีเป้าหมายจะยึดอำนาจเพื่อให้ได้บ้านเมือง นอกจากนั้นอดีตกำนันเพียร ณ พัทลุง ยังมีบุตรชายอีกคนหนึ่งชื่อ ว่อง ณ พัทลุง เคยเรียนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นศิษย์ใกล้ชิดนายปรีดี พนมยงค์ เมื่อมาเป็นครูแล้วขณะไปสอนหนังสือจะนั่งไต่ราง แต่งงานกับผู้หญิงคนหนึ่งแห่งบ้านเขาเจ็ยก ต่อมาเมื่อถูกจับเลยแสวงทำตัวเป็นบ้า นานเข้าก็เลยกลายเป็นคนบ้าไปจริงๆ กลุ่มกบฏพรรค⁽²⁾ ผู้สร้างตำนานการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธของประชาชนพัทลุง – ตรัง – สตูล เชื่อว่าเขามีใช้สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย แต่เป็นผู้ก้าวหน้าทางการเมืองคนหนึ่งเท่านั้น

ข้อมูลอีกชุดหนึ่ง⁽³⁾ ให้ข้อสรุปว่า ในยุคถึงแดง คอมมิวนิสต์เป็นคู่ปรับกับนาย เพราะนายไม่บริสุทธิ์ ผู้คนจึงเป็นคอมมิวนิสต์กันหมด โดย “หลวง” จัดตั้งคอมมิวนิสต์ขึ้นมาเองเพื่ออย่าให้คอมมิวนิสต์ตัวจริงเข้ามา มีตัวการใหญ่อยู่ที่เขาเจ็ยก ทำให้คนในซัดตายกันมาก โดยนายในป่าแจ้งไปยังนายในเมือง นายในเมืองจึงจับตัวหลวงถึงแดง ด้วยการตีใส่ถังแล้วเผาด้วยน้ำมัน เพราะนายหรือทหารมาตั้งค่ายอยู่ทุกหมู่บ้านในเขตอำเภอกงหราปัจจุบัน มีกองพันอยู่ที่ทุ่งเลียบ ชุมชนชาวนาแถบเชิงเขาบรรทัดถูกจับมากที่สุด มีตั้งแต่บ้านนา เขาเจ็ยก ลำสินธุ์ กงหรา คลองหะหลัง สมหวัง ตลอดไปถึงคลองเฉลิม บ้านพุด โหละจังกระ และตะโหมด ชาวนามุสลิมซัดไม่ถูกจับ เพราะไม่เป็นสายให้ฝ่ายใด เมื่อนายมาอยู่กับนาย เมื่อคอมมิวนิสต์มาก็อยู่กับคอมมิวนิสต์ เป็นที่รู้กันว่าเมื่อนาย “ทำงาน” จะเปิดเครื่องรถทุกคันเพื่อมิให้คนในหมู่บ้านได้ยินเสียง พื้นที่ดำเนินการถึงแดงอยู่ในบริเวณทุ่งเลียบ แถบนารัง ติดป่าใกล้ถนน ทุกบ้านจึงต้องมีหลุมหลบภัย เพราะมีเสียงปืนดังแทบทุกคืน เพื่อเก็บตกตามบ้านด้วยการระเบิดหัว โดยมีสันติบาลปลอมตัวเข้ามาเป็นนักเลงไก่งวง ส่งผลให้ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านและกำนันกลายเป็นที่รังเกียจของชุมชน หลังจากเปิดกิ่งอำเภอกงหราได้สองปี ปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้ากิ่งพร้อมคณะถูกเผาทั้งคันรถ เนื่องจากค่ายคอมมิวนิสต์มีอยู่ทั่วเขตป่าเขา โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ในตระรอยต่อสามจังหวัดระหว่างพัทลุง – ตรัง – สตูล เป็นชัยภูมิชั้นเยี่ยมที่สุดของเทือกเขาบรรทัดแหล่งต้นน้ำของลุ่มทะเลสาบสงขลา ในค่ายมีโรงพิมพ์ กองบรรณาธิการ หนังสือพิมพ์ตะวันแดง หน่วยพลธิการ โรงตัดเย็บเสื้อผ้า คลังแสง โรงเรียนหมอ โรงเรียนพยาบาล และมีไฟฟ้าสว่างไสวจากพลังน้ำตก ชาวนาในค่ายเป็นเครือญาติกันหมด นักการเมืองปัจจุบันบางคนทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้านเคยเข้ามาเคลื่อนไหวสมัยเมื่อเป็นนิสิตนักศึกษาในช่วงปี 2519 ส่งผลให้บ้านพุดซึ่งอยู่ไม่ไกลนักจากในตระกลายเป็นเสมือนเขตปลอดภัยอยู่ระยะหนึ่ง

หลักฐานเอกสารทางราชการร่วมสมัยปี 2529 ของจังหวัดพัทลุง⁽⁴⁾ สรุปได้ว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์เริ่มแทรกซึมเข้ามาในจังหวัดพัทลุงเมื่อราวปี 2501 ด้วยการโฆษณาชวนเชื่อ ปลุกระดมมวลชนหาสมาชิกใหม่ และทำการจรรยา โดยไม่มีฐานที่ตั้งอย่างแน่นอน จนกระทั่งปี 2512 จึงสามารถจัดตั้งกองทัพปลดแอก

¹ สัมภาษณ์ นางจาย (ณ พัทลุง) กาวซู, อ่างแล้ว.

² กลุ่มกบฏพรรค, อ่างแล้ว, หน้า 28.

³ สัมภาษณ์ นายเดช ยอดหมาน, อ่างแล้ว, นายมะเหล็ก ศิลป์ภูศักดิ์, อ่างแล้ว, นายนริศ ขำนุรักษ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพัทลุง, 40 ปี 1 หมู่ที่ 12 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง 31 สิงหาคม 2545 และกลุ่มกบฏพรรค, อ่างแล้ว, หน้า 400.

⁴ สำนักงานจังหวัดพัทลุง, “สรุปข้อราชการจังหวัดพัทลุง 2529” (เอกสารอัดสำเนา), หน้า 14 – 15.

ประชาชนแห่งประเทศไทย เขตจังหวัดพัทลุง – ตรัง – สตูล มีฐานที่มั่นอยู่บนแนวเทือกเขาบรรทัดเขตติดต่อระหว่างจังหวัดพัทลุง – ตรัง – สตูล ได้ปฏิบัติการทั้งทางด้านการเมืองและทหารต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างรุนแรง และลดลงเป็นลำดับจนถึงปัจจุบัน (2529) กองอำนาจการรักษาความมั่นคงภายในจังหวัดพัทลุง (กอ.รมน.จว.พท.) จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นการผนึกกำลังพลเรือน ตำรวจ ทหาร เข้าด้วยกัน มีภารกิจป้องกันและปราบปรามการก่อการร้ายในทุกรูปแบบ โดยใช้นโยบายตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/2523 เรื่องนโยบายการต่อสู้เพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์ ลงวันที่ 23 เมษายน 2523 และคำสั่งที่ 65/2525 เรื่อง แผนรุกทางการเมืองเพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์ ลงวันที่ 27 พฤษภาคม 2525 คำสั่งกองทัพบกที่ 4 ที่ 751/2524 และแผนรุกทางการเมืองจังหวัดพัทลุง ที่ 1, 2, 3, ปี 2526 แล้วให้หน่วยในพื้นที่เข้ายึดทำลายฐานที่มั่นในแต่ละกองทัพลดแตก เขต ได้จนหมดทุกค่าย ทำให้ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ส่วนใหญ่หลบหนีลงสู่พื้นที่ราบตามหมู่บ้านเชิงเขา พยายามสร้างแกนนำในหมู่บ้าน ด้วยการประสานผลประโยชน์ร่วมกับผู้มีอิทธิพล พยายามรักษาหมู่บ้านเชิงเขาไว้ให้ได้ เพื่อให้ประชาชนเข้าใจว่าอิทธิพลของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ยังคงมีอยู่ ผลการปฏิบัติดังกล่าวทำให้สถานการณ์ของจังหวัดพัทลุงดีขึ้นเป็นอย่างมาก ไม่มีการปฏิบัติการที่รุนแรงของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์เกิดขึ้นเลย สามารถชนะคอมมิวนิสต์ได้อย่างเด็ดขาด พิจารณาได้จากที่ผู้หลงผิดและผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์เข้ามามอบตัวต่อทางราชการ จำนวน 303, 147, 66, 29, 16 คน ใน พ.ศ.2524, 2525, 2526, 2526 และ 2528 ตามลำดับ

หลักฐานเอกสารทางราชการร่วมสมัยปี 2515 ของชุมชนทหารบก⁽¹⁾ กรมผสมที่ 5 ค่ายเสนาณรงค์ ซึ่งเป็นพื้นที่ของจังหวัดทหารบกสงขลา ขึ้นตรงต่อกองทัพบก รับผิดชอบพื้นที่ภาคใต้สรุปว่า คอมมิวนิสต์ภาคใต้มีการปฏิบัติการอยู่ทั่วไปในเขตพื้นที่จังหวัดพัทลุง ตรัง สตูล และสงขลา ใน พ.ศ.2496 รัฐบาลได้อพยพคนญวนเข้ามาในจังหวัดพัทลุง คนญวนเหล่านี้ได้ร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจัดตั้งพรรคแนวร่วมรักชาติ รัฐบาลได้จับกุมเมื่อ 7 มิถุนายน ถึง 17 ตุลาคม 2502 มีจำนวนทั้งสิ้น 43 คน การปฏิบัติการจึงหยุดชะงักไป สมาชิกที่หลบหนีไปพร้อมกับบางคนที่รัฐบาลปล่อยตัวไปได้กลับมาดำเนินการอีกในปี 2507 โดยมีการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อหาสมาชิกเข้ารับการฝึกอาวุธและก่อการร้ายเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (2515)

ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในท้องถิ่นพัทลุง มีกำลังทั้งสิ้น 161 คน มีนายประสิทธิ์ เทียนศิริ หรือแทน แซ่แต้ ผู้มีชื่อในขบวนการว่า “ซอบ” โดยแบ่งเขตปฏิบัติการซึ่งมีอิทธิพลอยู่ในท้องที่จังหวัดพัทลุง ตรัง และบางส่วนของนครศรีธรรมราช ได้เป็นสามเขต ดังนี้

เขต 1 ค่ายเขตเหนือ มีกำลังประมาณ 60 คน นายประจวบหรือนิวัฒน์ (นามแฝง) เป็นหัวหน้า มีพื้นที่ปฏิบัติการอยู่ในตำบลเกาะเต่า ป่าพะยอม พนมวังก์ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ตำบลท่าจิว หนองปรือ อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง ตำบลท่าประจะ ท่าเสม็ด ชะอวด วังอ่าง อำเภอชะอวด ตำบลสามตำบล ควนเกย ร่อนพิบูลย์ หินตก อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

เขต 2 ค่ายเขตกลาง มีกำลังราว 46 คน นายผลึก เทียนศิริ เป็นหัวหน้ามีพื้นที่ปฏิบัติการอยู่ในตำบลเขาปู่ เขาย่า ตะแพน บันแต อำเภอควนขนุน ตำบลปากแจ่ม อำเภอห้วยยอด (ขณะนี้รวมตัวกับเขตเหนือแล้ว)

¹ พันเอกสนธิ เสมารัตน์ รองผู้บังคับการกรมผสมที่ 5, “การปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามผู้ก่อการร้ายในภาคใต้ของกรมผสมที่ 5” วิทยานิพนธ์วิทยาลัยการทัพบก สถาบันวิชาการทหารบกชั้นสูง, 2515, หน้า 19.

เขต 3 ค่ายเขตใต้ มีกำลังพลประมาณ 55 คน นายขาว ธรรมชาติ เป็นหัวหน้า มีพื้นที่ปฏิบัติการอยู่ในตำบลบ้านนา เขาเจ็ยก ท่ามิหระ ะรัต ร่มเมือง โคกชะงาย ปรางหมู่ นาท่อม อำเภอเมืองพัทลุง ตำบลเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ตำบลชะมวง น้ำผุด อำเภอเมือง จังหวัดตรัง

ในส่วนของชุมชนทหารบกฝ่ายตำรวจ (2515)⁽¹⁾ ได้อธิบายอย่างละเอียดถึงสถานการณ์ในภาคใต้ ปี 2515 โดยจำแนกเป็นลักษณะภูมิประเทศ และปัจจัยที่ก่อให้เกิดความไม่สงบในภาคใต้ เนื่องจากผู้เขียนรับราชการอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ของภาคใต้ในพื้นที่เขต 8 และ 9 มานานตั้งแต่ พ.ศ.2490 จนถึงปัจจุบันปี 2515 ไม่เคยโยกย้ายไปอยู่ในพื้นที่ภาคอื่น ประกอบกับเคยทำงานปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (โจรจีน) ร่วมกับตำรวจมาเลเซียทางด้านชายแดนไทย - มาเลเซีย เคยร่วมปราบปรามโจรแบ่งแยกดินแดนสี่จังหวัดภาคใต้ และการก่อการร้ายของพรรคคอมมิวนิสต์ภาคใต้ปัจจุบัน ตอนท้ายบทนี้มีข้อสรุปว่า ภาคใต้ของประเทศไทยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา และมีชายฝั่งทะเลยาวมากทั้งสองด้าน เหมาะแก่การรบแบบกองโจรและอาจถูกคุกคามจากภายนอก โดยยกพลขึ้นบก หรือลักลอบส่งคนและอาวุธขึ้นตามชายฝั่งทะเล ความเป็นอยู่ของประชากรผิดเคืองในการทำมาหากิน เนื่องจากภัยธรรมชาติและผลผลิตทางการเกษตรราคาตกต่ำลงมาก การคมนาคมติดต่อยังไม่สะดวก เป็นเหตุให้ประชาชนในท้องถิ่นไกลคมนาคมถูกทอดทิ้ง เพราะเจ้าหน้าที่และฝ่ายปกครองดูแลได้ไม่ทั่วถึง มีปัญหาเรื่องชนส่วนน้อยซึ่งมีเชื้อสายมลายูและนับถือศาสนาอิสลามซึ่งพูดภาษาไทยไม่ได้ ปัญหาเรื่องโจรจีนหรือผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์มลายูที่เข้ามาหลบซ่อนตัวตามชายแดน ทำการข่มขู่ประชาชน ปัญหาญวนอพยพ และปัญหาเรื่องโจรผู้ร้ายชุกชุม ทำให้ประชาชนไม่พอใจรัฐบาล เป็นโอกาสให้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเข้ายุบยบ่อนทำลาย และดำเนินการสร้างแกนสมาชิกปลุกระดมมวลชนเอาไปเป็นพวกได้

พอจะกล่าวได้ว่า นับตั้งแต่ พ.ศ.2439 - ปัจจุบัน ชวนาชุมชนะรัตมีการเคลื่อนไหวมาอย่างต่อเนื่อง ในลักษณะของขบวนการชาวนา ในนามของโจร ชุมโจรและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เกี่ยวพันกับกรณีศึกษาในชุมชนตลาดสี่กั๊ก และเชื่อมโยงกับชุมชนบ้านโนบ้าน จังหวัดสงขลา ตลอดไปถึงชุมชนไม้เสียบในตำบลท่าประจะ และตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช จริงอยู่แม้ว่าชุมชนะรัตจะเคยมีอำนาจครอบครองพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติของเทือกเขาบรรทัด แต่ปัจจุบันรัฐก็ได้เข้ามาบริหารจัดการเป็นป่าอนุรักษ์ไปแล้ว จึงเป็นประเด็นว่าชุมชนจะร่วมกันหาทางออกต่อไปอย่างไรจึงจะไม่เป็นเส้นทางตันอย่างที่ปรากฏในเวทีเสวนาเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ.2545 ควรจะสนับสนุนพระราชบัญญัติป่าชุมชนหรือไม่อย่างไร จะเกี่ยวพันกับปัญหาภายในชุมชนมากน้อยเช่นไร เพราะผู้คนในชุมชนต่างตระหนักว่าบทเรียนที่ผ่านมา โดยเฉพาะกรณีถึงแดงในชุมชนนั้น เป็นเพียงการเมืองในระบบทุนนิยมตะวันตก ผู้ต่อการศึกษา มักตกเป็นเบี้ยล่างทุกสถานการณ์และก่อให้เกิดความรู้สึกแปลกแยกเป็น “ฟากนี้” และ “ฟากโน้น” ระหว่างชุมชนกับรัฐ จนก่อให้เกิดบทสรุปว่า การเมืองในรูปแบบดังกล่าวแท้ที่จริงแล้วเป็นเพียงการเล่นลูกไม้ของผู้กระหายเงินตรากับผู้กระหายอำนาจ ทำนองเดียวกับปัญหายาเสพติดในปัจจุบัน ทางออกหนึ่งคือการให้อิสลามเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน มีทางออกอื่นอีกช่วยเสริมแรงหรือไม่ อย่างไร

¹ พันตำรวจเอกพิงพันธ์ เนตรรังษี รองผู้บังคับการตำรวจเขต 8, “การพัฒนาชุดคุ้มครองหมู่บ้านในภาคใต้ของประเทศไทย” วิทยานิพนธ์วิทยาลัยการทัพบก สถาบันวิชาการทหารบกชั้นสูง, 2515, หน้า 1 - 15.

ภาพที่ 9 เวทีเสวนา "ชุมชนชะรัด"

ภาพที่ 10 ชุมชนชะรัด

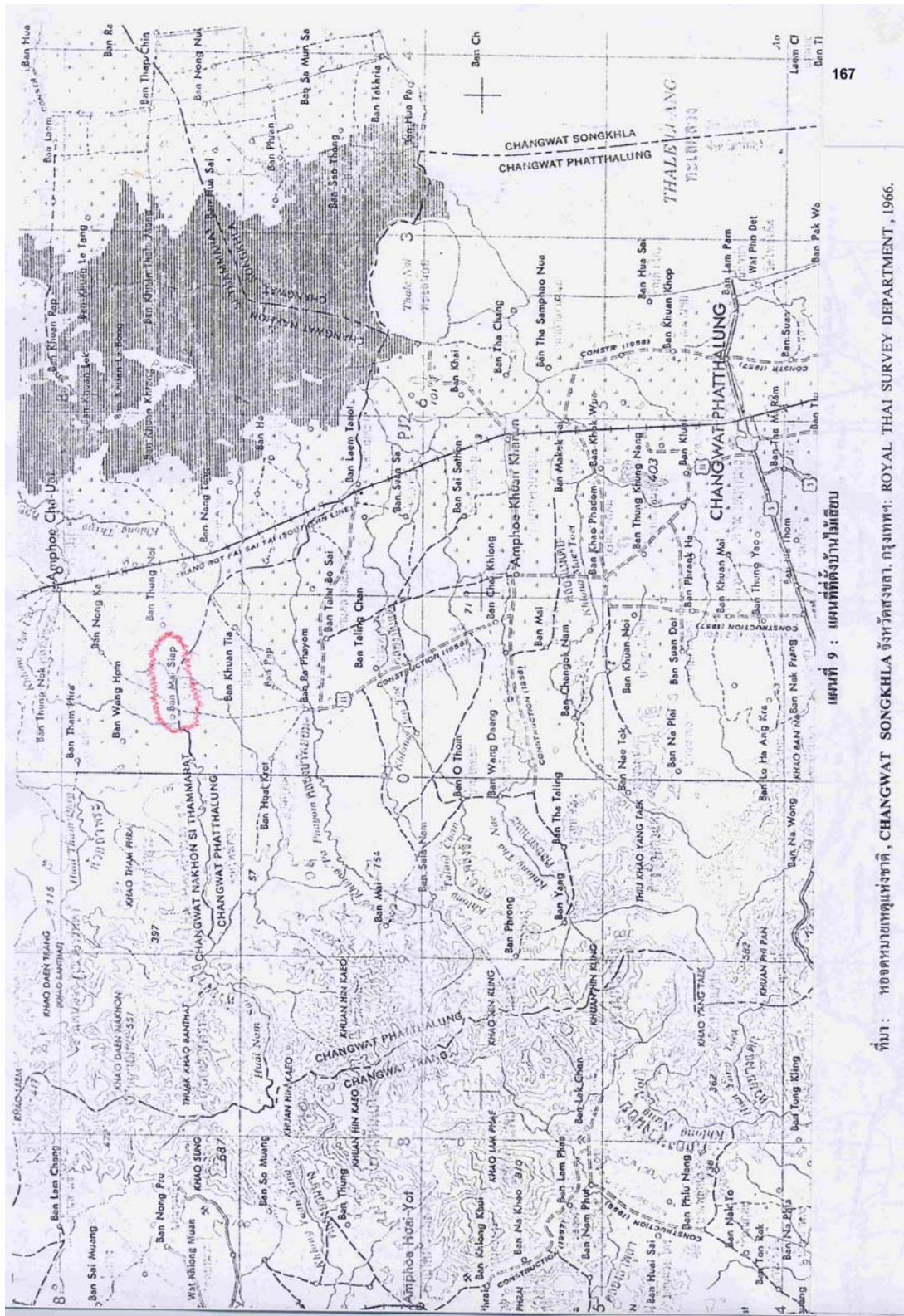
บทที่ 5

การเมืองของชุมชนเขตทุ่งราบในบริบทลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 2534

กรณีศึกษา : ชุมชนบ้านไม้เสียบ จังหวัดนครศรีธรรมราช

บ้านไม้เสียบเป็นชุมชนในลุ่มน้ำปากพนัง อยู่ในพื้นที่ราบลุ่มแถบตอนกลางน้ำของลุ่มทะเลสาบสงขลา และเป็นพื้นที่ที่ตะเข็บรอยต่อของจังหวัดนครศรีธรรมราชกับพัทลุง ในร่วมร้อยปีที่ผ่านมามีแนวโน้มที่จะเป็นพื้นที่ในเขตการปกครองของนครศรีธรรมราช แต่ทำเลที่ตั้งก็ผลักดันให้มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมเป็นลูกผสมของชาวเมืองนครศรีธรรมราช พัทลุงและสงขลา อีกทั้งทำให้วัฒนธรรมในทางการเมืองถูกผนวกกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของชาวพัทลุง ดังปรากฏการณ์ขบวนการชาวนาในนามของโจรผู้ร้าย และผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์แห่งพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ไปเชื่อมต่อกับขบวนการชาวนาในพัทลุง โดยเป็นการเมืองในกองทัพเช่นเดียวกับทางพัทลุง แต่มีลักษณะเด่นในการช่วงชิงการนำแบบนครศรีธรรมราช ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนไม้เสียบจึงต้องมีภาระอันหนักหน่วงในการถักทอภูมิปัญญาไม้เสียบเพื่อการพึ่งตนเองในกระแสโลกปัจจุบัน

แผนที่ 9 : แผนที่ตำบลบ้านสิป

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, CHANGWAT SONGKHLA จังหวัดสงขลา. กรุงเทพฯ: ROYAL THAI SURVEY DEPARTMENT, 1966.

ทำเลที่ตั้ง

ปัจจุบันบ้านไม้เสียบเป็นหมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอยะบะ จังหวัดนครศรีธรรมราช อยู่ห่างจากตัวอำเภอ 11 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดนครศรีธรรมราชราว 80 กิโลเมตร โดยทางรถยนต์ห่างจากตัวเมืองพัทลุงเพียง 40 กิโลเมตร ตำบลเกาะขันธุ์นี้เป็น 1 ใน 11 ตำบลของอำเภอยะบะ โดยแยกมาจากตำบลท่าประจะ เมื่อพ.ศ.2523⁽¹⁾ มีบ้านไม้เสียบเป็นชุมชนที่มีอายุยาวนานที่สุด ชื่อของตำบลเกาะขันธุ์จึงมักหมายถึงบ้านไม้เสียบ เพราะบ้านไม้เสียบเป็นศูนย์รวมของสถานที่ราชการ ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนมัธยม โรงเรียนประถม วัด สถานีตำรวจ สถานีอนามัย ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล และยังเป็นชุมชนหนาแน่น อีกทั้งมีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งชนบทกึ่งเมือง เนื่องจากประกอบด้วยตลาดถึงสองตลาด คือ “ตลาดบน” ตั้งอยู่ติดถนนเอเชียสาย 41 และ “ตลาดล่าง” นับตั้งแต่สถานีอนามัยไม้เสียบถึงห้วยไฟ ตัวชุมชนไม้เสียบตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มคลองไม้เสียบ โดยต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาบรรทัดบริเวณวังนายพุด หรือห้วยน้ำใส ในเขตอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำปากพนัง⁽²⁾ ไหลจากทิศตะวันตกลงมาทางด้านตะวันออกผ่านห้วยกรวด คลองป่าพะยอม คลองไม้เสียบ คลองลาไม คลองเกียบ รวมกันเป็นคลองชะอวด⁽³⁾ หรือเดิมเรียกว่าคลองท่าเสม็ด ซึ่งเป็นคลองที่กว้างและลึก ไหลผ่านหลายตำบล เช่น ตำบลท่าประจะ ตำบลชะอวด ตำบลท่าเสม็ด ตำบลเค็ง ไหลไปสู่อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร ลงสู่ทะเลที่อำเภอปากพนัง ซึ่งเป็นปากน้ำทะเลสาบสงขลาทางหนึ่งอย่างสงขลา โดยสงขลาเป็นปากน้ำฝ่ายใต้ ปากพนังเป็นปากน้ำฝ่ายเหนือ⁽⁴⁾ บ้านไม้เสียบจึงนับเป็นชุมชนในพื้นที่ราบลุ่มแถบกลางน้ำของกลุ่มทะเลสาบสงขลา และเป็นชุมชนบริเวณรอยต่อของจังหวัดนครศรีธรรมราชกับพัทลุง

ใน “จดหมายเหตุระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ.121” สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีความเห็นว่า เมืองนครศรีธรรมราชสมัยโบราณใช้แม่น้ำปากนครเป็นหลักเมือง เพราะเป็นแม่น้ำที่เข้าเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาปากน้ำนี้เกิดเป็นโคลนแผ่นดินขึ้นบังหน้า เหลือแม่น้ำเป็นทางซอก เรือใหญ่เข้าไม่ได้ ต้องใช้เรือเล็ก ในปลายเดือนมิถุนายน พ.ศ.2445 ทรงใช้เรือเล็กเดินทางจากปากแม่น้ำปากนครเข้าคลองไม้เสียบ และทรงจดหมายเหตุถึงสภาพคลองไม้เสียบและชุมชนว่า

¹ สัมภาษณ์ นายฉาย ปลีกหนู อดีตกำนันตำบลท่าประจะ และตำบลเกาะขันธุ์ 65 ปี 92 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอยะบะ จังหวัดนครศรีธรรมราช 16-17 พฤษภาคม 2544 และเครือข่ายภูมิปัญญาไท, “แผนแม่บทชุมชนตำบลเกาะขันธุ์” อำเภอยะบะ จังหวัดนครศรีธรรมราช (เอกสารอัดสำเนา), หน้า 10.

² สัมภาษณ์ นายฉาย ปลีกหนู, อ้างแล้ว.

³ สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์, *อำเภอยะบะ* สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 4. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 1958.

⁴ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, *จดหมายเหตุระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ.121*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพันตำรวจเอกขุนนครรัฐเขตต์ (สุนทร ตามไท) ณ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพฯ 27 กรกฎาคม 2517, หน้า 74.

“.....คลองไม้เสียบ อยู่ฝั่งขวาข้างทิศใต้ เป็นคลองเชื่อมแต่แม่น้ำปากนคร ไปหาแม่น้ำบางจาก เป็นคลองเก่าคดเคี้ยวยิ่งกว่างูเลื้อย พื้นที่เป็นพวงมดลิง บางแห่งมีเรือนคนอยู่มาก ปลุกลล้วยอ้อยกินเล็กน้อย แลจับปลา.....กลางย่าน แห่งคลองที่แม่น้ำสองแห่งไหลมาประจบกัน คลองต้นแลแคบเล็ก เรือที่มา ๕ พายเท่านั้นยังติดต้องเข็น แล้วยลยขึ้นโยงไปบนตลิ่ง บ้านเรือนไม่พบเลย เทียงกับสิบถึงกลางย่านจริง แปลว่ามีแต่โคลนไม่มีน้ำ เทียง ๒๕ พบบ้านมีไร่ น้ำค่อมมีขึ้นป่าย ๑.๑๕ ถึงน้ำลึกเล็กโยง พายไปป่าย ๑.๓๐ ถึงปากคลองไม้เสียบ ต่อคลองบางจาก เขาปลุกลที่พักร้อนตรงนั้น เรียกหนองน้ำวน.....คลองไม้เสียบ วัดตามคต ๒๒๖ เส้น แลลงไปจากปากคลองไม้เสียบตามคลองบางจากอีก ๕๐ เส้น จะถึงคลองสุขุม.....”⁽¹⁾

ชุมชนไม้เสียบและชุมชนอื่นๆ ในอำเภอชะอวด ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับเส้นศูนย์สูตรและคาบสมุทร ซึ่งมีเทือกเขาบรรทัดหรือเทือกเขานครศรีธรรมราชเป็นแกนกลาง มีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือเป็นปัจจัยสำคัญ ประกอบกับอยู่ในเขตมรสุมเมืองร้อน จึงมีฤดูกาล⁽²⁾ เป็นสองฤดู คือ ฤดูร้อน ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน อากาศค่อนข้างร้อนตลอดกาล และฤดูฝนซึ่งแบ่งออกได้เป็นสองช่วง ช่วงหนึ่งตั้งแต่เดือนพฤษภาคม – ตุลาคม ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ อีกช่วงหนึ่งตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน – มกราคม ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือเป็นช่วงที่ฝนตกหนาแน่น น้ำฝนสูง เพราะมักมีน้ำป่าจากเทือกเขาบรรทัดลงคลองไม้เสียบ ทำให้น้ำท่วมทุกปี บางปีท่วมถึง 3 – 4 ครั้ง ในสมัยที่ยังไม่มีโครงการชลประทานคลองไม้เสียบอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และท่วมหนักเป็นช่วงๆ ที่ยังจำกันได้ดีคือ พ.ศ.2472 พ.ศ.2505 พ.ศ.2518 พ.ศ.2531 โดยเรียกกันรวมๆว่า “ปีโรงน้ำแดง” ใน พ.ศ.2505 เรียกกันว่า วาตภัยแหลมตะลุมพุก พ.ศ.2518 เป็นน้ำท่วมที่ทำให้เขาพับผ้าและเขาคราม ในเขตพัทลุงพัง ครั้งล่าสุดพ.ศ.2531นั้นที่กระทุลงน้ำแดง เรียกกันว่า “พุดศิกามหาโศก” แต่สำหรับชุมชนไม้เสียบ ปี 2526 เป็นปีแห่งความแห้งแล้งและวิกฤตที่สุด ทุเรียนตายหมด ต้องเลื้อยต้นทุเรียนขายเป็นไม้ สืบเนื่องมาจากโครงการชลประทานคลองไม้เสียบเข้ามาในช่วงแรกๆ โดยเริ่มทำฝายที่เกาะราว ถมคูคลองเดิม ทำคูคลองใหม่ จัดได้ว่าเป็นปีวิกฤตสำหรับชุมชนไม้เสียบ แต่ตัวบ้านเรือนปลอดภัยเสมอมา เนื่องจากในชุมชนมีห้วยเป็นที่ระบายน้ำ เรียกกันว่า “ห้วยในบ้าน” ทำให้มีสามฤดูฝนในปัจจุบัน กล่าวคือ เดือนสิบเอ็ด สิบสอง อ้าย และยี่ นั้น จัดเป็นฝนนอก เดือนสาม สี่ ห้า และหก เป็นฤดูฝนเดียวกับตรัง และนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี และเดือนเจ็ด แปด และเก้า จัดว่าเป็นฝนพลัดหรือฝนหลงฤดูของทั้งตรังและนาสาร ส่งผลให้ไม้ผลที่ตกแต่งดีมีผลตลอดปีชนิดที่เรียกกันว่า “หวานต่อหวาน” โดยเฉพาะทุเรียนพันธุ์ต่างๆ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71 – 72.

² สัมภาษณ์ นายฉาย ปลีกหนู, อ่างแล้ว, นายเขียน ชูแก้ว เชื้อสายกลุ่มดั้งเดิม 66 ปี 87 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช 2 พฤษภาคม 2544, สำนักงานอำเภอชะอวด อำเภอชะอวด. (เอกสารอัดสำเนา, 2544), หน้า 3 และเวทีเสวนา “ชุมชนบ้านไม้เสียบ” ณ วัดไม้เสียบ ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช 21 เมษายน 2545.

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

สภาพทำเลที่ตั้งเอื้ออำนวยให้บ้านไม้เสียบในอดีตเป็นชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งพืชและสัตว์ ปัจจุบันการผลิตเน้นหนักทางด้านเกษตร จนจัดได้ว่าเป็นชุมชนชาวนาแบบภาคใต้ ที่มักต้องทำนาคู่กับการทำสวนไม้ผล สวนยางพารา และเลี้ยงสัตว์ด้วย

ในช่วงทศวรรษ 2440 – 2460 เล่ากันว่า¹⁾ บ้านไม้เสียบจัดเป็นชุมชนที่อุดมสมบูรณ์อยู่ในดงในป่า ที่เรียกกันว่า “ป่าแก” (ป่าดิบชื้น) มีต้นไม้ทั้งเล็กใหญ่ขึ้นแน่นหนา ต้นไม้ใหญ่ที่สำคัญได้แก่ ไม้ยาง ยาง จำปา หลุมพู อีกทั้งมีไม้ที่เป็นสมุนไพร และไม้ผลป่าที่รู้จักกันดีและเป็นอาหาร เช่น ลูกกอก ลูกพร้า ลูกเหริยง ลูกเนียง ลูกเนียงรอก ลูกพรวน ลูกกำขำ ลูกหว้า ลูกไฟ ลูกมุด หนูนปุด ในคลองก็มีปลาอยู่ชุกชุม เช่น ปลาชี่ข้ม ปลาแก้มขี้ ปลากระดี่ ปลาโสด ปลาลำพัน ปลาดุก ปลาหลด ปลาทิง ปลาแหงงขี้ไก่ ปลาหมู ปลาเสือ กุ้งก้ามกราม แมงกิ้ง หอยโข่ง หอยขม หอยกาบ หอยโล่ ส่วนผักก็มีอยู่ในป่า เช่น กล้วยเถื่อน หน่อไม้ ผักกูด ภายในป่ามีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ชุกชุม เช่น ช้าง เสือ หมู หมี กวาง อีเก้ง ลิง ค่าง ชะนี เม่น กระเจิง ตลอดจนนกที่หายาก เช่น นกยูง นกเงือก นกฮูก นกขมิ้น นกหัวขวาน ไก่ฟ้า ไก่ป่า นกขุนทอง การหาของป่าและล่าสัตว์จึงเป็นการผลิตแบบดั้งเดิมควบคู่กับการเลี้ยงควายและวัว แต่สำหรับกลุ่มผู้นำของชุมชนนิยมเลี้ยงม้าไว้ใช้งานด้วย

นอกเหนือจากนั้น ผู้คนทั่วยังนิยมทำไร่ ปลูกพืชล้มลุกประเภทพริกชี้หนู ขมิ้น ถั่วแดง ผัก มันขี้หนู กล้วย อ้อย และทำสวนพืชมะพร้าวหรือสวนสมรมจำพวกไม้ผลหลากหลายชนิดในบริเวณเดียวกัน เช่น มะพร้าว หมาก ทูเรียน มังคุด ลางสาด เงาะ โดยเฉพาะทุเรียนนั้นให้ผลผลิตมากที่สุด แต่ละต้นต่างมีลักษณะเฉพาะตัว มีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น ผ้าร้ายห่อทอง อีขี้เหล็ก อีปลักตาน อ้ายเฒ่า อ้ายปลักหมู อีกทั้งนิยมผลิตน้ำมันยาง อีกอย่างหนึ่ง แบ่งส่วนหนึ่งไว้ยาเรือและขาย อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้ทำไม้ให้แสงสว่าง ด้วยการคลุกกับใบปอจาง และเปลือกต้นเสม็ดตากแห้ง ห่อด้วยกาบหมากเป็นรูปทรงกลมยาวเรียว คัดด้วยหวายเส้นเล็กเป็นปล้องๆ มีการทอผ้าใช้เองด้วยการปลูกฝ้ายลูกห่านมาเป็นเส้นด้าย ย้อมสีธรรมชาติ หรือทอด้วยด้ายที่ซื้อจากตลาด ทำเสมีด และหาอาหารสดจำพวกปลาและกุ้งได้ง่ายจากลำคลองในบริเวณชุมชน จนสามารถนำมาทำเป็นกะปิ ปลาเก็บไว้กินนานๆ

อย่างไรก็ดี เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น และปัญหาสัตว์ป่าพวกช้าง หมู ลิง ค่าง เข้ามากัดกิน ผลผลิตพืชล้มลุกในไร่ ทำให้ผู้คนในชุมชนพยายามดิ้นรนหาทางออกด้วยการเปิดป่าทำนาในพื้นที่ราบห่างไกล ออกไปจากชุมชนมากๆ เช่น ห้วยแหงง ชายคลอง ลานนา ทำไร่ ต้องทำนาเฝ้าแต่ละฤดูการผลิต มักใช้

¹⁾ เวทีเสวนา “ชุมชนไม้เสียบ” อ่างแล้ว, สัมภาษณ์ นายฉาย ปลีกหนู, อ่างแล้ว, นางนฤมล พาหะละ เชื้อสายกลุ่มดั้งเดิม, 68 ปี 204 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดนครศรีธรรมราช 20 พฤษภาคม 2544, นฤมล พาหะละ, “บันทึกความเป็นมาของบ้านไม้เสียบครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน” กุมภาพันธุ์ 2543. สัมภาษณ์ จ.ท.โกเมศร์ ทองบุญชู ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยวิจัย, 41 ปี 92/5 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดนครศรีธรรมราช 19 พฤษภาคม 2544 นายเขียน ชูแก้ว, อ่างแล้ว, เครือข่าย ภูมิปัญญาไท, อ่างแล้ว, หน้า 12 และ “ประวัติหมู่บ้านหมู่ที่ 7 ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกเกด จังหวัด นครศรีธรรมราช” (เอกสารอัดสำเนา พ.ศ.2544), หน้า 2.

แรงงานควายฝูงเหยียบนาเตรียมดินเป็นนาดำ เมื่อข้าวสุกเก็บเกี่ยวที่ลรวงด้วยแกะ ผลผลิตที่ได้บรรทุกเรือแจวมาตามสายคลอง ส่วนไร่ข้าวใกล้บ้านก็เริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นนาดำ ร่วมกันทำเชือกกันน้ำพร้อมคุระบายน้ำเป็นช่วง ๆ ตลอดชุมชน ผลผลิตที่ได้ใช้แรงงานคนหาบ หรือใช้ควายเข็นหลวน (เกวียนที่ไม่มีล้อ) แทบทุกชั้นตอนของการผลิตที่ใช้แรงงานคนและสัตว์นี้จะร่วมมือช่วยเหลือผลัดเปลี่ยนกัน ในลักษณะเป็นการขอมือเรียกกันว่า “ออกปากกินวาน” การทำนาจึงเป็นการผลิตที่ต้องดิ้นรนกันมาก ได้ผลผลิตเพียงพอกินในยามฤดูกาลปกติ แต่หากฤดูกาลเบี่ยงเบนไปก็จะกลายเป็นชวานาที่มีข้าวไม่พอกิน ทำให้ต้องมีการทำนาควบคู่กับการทำสวน โดยทำนาปี ว่างจากการทำนา ก็เข้าสวนปลูกผักและผลไม้พอได้กิน แต่ก็มีการออมด้วยการเก็บเงินไว้ในกระปุกฝังดินเก็บซ่อนไว้ในเสาผลาหรือกระบอกลังไม้ไผ่

พืชผลต่างๆ ดังกล่าวมักจะนำไปแลกกับชุมชนข้างเคียง เช่น นำทุเรียนไปแลกกับข้าวเปลือก ชาวป่าพะยอม อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง นำพืชไร่ไปแลกกับเสื่อปูนอนและสบอกระจุดของชุมชนบ้านเคิ่ง หรือนำไปขายที่ตลาดท่าเสม็ดหรือตลาดชะวอดตลาดเดียวของชุมชนไม้เสียบ แต่ก็ทำได้ไม่ง่ายและบ่อยครั้งนัก เนื่องจากเส้นทางที่ไปนิยมใช้เส้นทางบดด้วยการหาบหรือทูนผลผลิตบุกน้ำลุยโคลนไปตามเส้นทางแคบๆ ที่มีสัตว์ร้ายนานาชนิดชุกชุม เริ่มเดินทางตั้งแต่ช่วงบ่าย ต้องค้างคืนที่ศาลากลางป่าดงเรียกกันว่า “หลาตลาด” พอรุ่งสางก็เดินทางต่อผ่านทุ่งหนองหินก่อนจึงจะถึงตัวตลาดชะวอด สินค้าที่มีน้ำหนักมากอย่างกล้วยแก้มักใช้ควายเข็นหรือรถม้า พักระหว่างทางเช่นเดียวกับคน ควายถือสามารถเข็นได้ถึง 120 หวี ควายรุ่นหนุ่ม 80 หวี เมื่อไปถึงตลาดจะเห็นควายบรรทุกของเป็นร้อยๆ ตัว สินค้าที่ซื้อกลับมีเพียงเกลือ ด้าย เปลือกเสม็ดและน้ำผึ้งเหลว ส่วนเส้นทางเรือ แม้ว่าจะมีคลองไม้เสียบอยู่ในชุมชนและเชื่อมต่อกับคลองชะวอดและตลาดชะวอด แต่ก็ไม่สามารถใช้เรือแจวบรรทุกสินค้าที่มีน้ำหนักมากวิ่งไปตามกระแสในคลองไม้เสียบได้สะดวกนัก เนื่องจากคลองสายนี้ “เปนนลวงเก่าคดเคี้ยวยิ่งกว่าเลื่อย พื้นที่เปนนง” ดังที่กล่าวแล้ว และพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มกลางน้ำที่มีความลาดชันมากถึงสี่สิบเอ็ดเมตร ในขณะที่ชาวปากพนัง หัวไทร เขียวใหญ่และระโนด ซึ่งเป็นกลุ่มปลายน้ำของทะเลสาบสงขลาสามารถใช้เรือแจววิ่งทวนน้ำขึ้นมาถึงตลาดชะวอดและคลองไม้เสียบได้สะดวกกว่า

ประมาณทศวรรษ 2470 ยางพาราเข้ามาเป็นทางเลือกใหม่ให้กับชุมชนไม้เสียบ โดยนิยมปลูกกันในสวนพอเผ่า หรือแบ่งพื้นที่สวนบางส่วนปลูกยางในลักษณะป่ายาง แต่กลับไม่มีตลาดที่จะขาย ทำให้ยางพาราจำนวนมากถูกโค่นทิ้งเพื่อปลูกไม้ผลแทน หลังญี่ปุ่นขึ้นในช่วงทศวรรษ 2490 - 2500 ราคายางพาราสูงมากถึงกิโลกรัมละ 30 บาท ทำให้มีคนต่างถิ่นเข้ามาบุกเบิกป่าเพื่อปลูกยางพาราเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2500 - 2516 นั้น จัดได้ว่าเป็นยุคสมัยแห่งการแย่งชิงพื้นที่เพื่อปลูกยางพาราและไม้ผลเชิงเดี่ยว จนปัจจุบันปี 2544 แม้แต่พื้นที่ทำนาภายในชุมชนซึ่งมีอยู่เพียงน้อยนิดก็เปลี่ยนเป็นการทำสวน โดยทุ่งนา บนเหลือพื้นที่ทำนาเพียง 82 ไร่ และทุ่งนาแก้วกลายเป็นเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว มีการยกร่องปลูกยางพาราอย่างเดียวตามแนวทางขององค์การสงเคราะห์การทำสวนยาง พื้นที่ทำนาที่เหลืออยู่นี้เป็นการทำนาเพื่อขาย โดยเป็นพันธุ์ข้าวส่งเสริมแบบของภาคกลาง มีความชื้นสูง ต้องเก็บเกี่ยวด้วยเครื่องจักรพร้อมทั้งนวดและขาย ซึ่งต่างกับการทำนาแบบดั้งเดิมด้วยกรรมวิธีของพื้นบ้าน ประการสำคัญ คือ สามารถเลือกพันธุ์ข้าวพื้นเมืองให้สอดคล้องกับสภาพทำเลที่ตั้ง เช่น ข้าวเล็บนกปลูกในพื้นที่กึ่งน้ำลึกและนาดอน ข้าวพันธุ์ไข่เม็ดปลูกในพื้นที่ที่น้ำน้อย ข้าวพันธุ์กบดำเหมาะสำหรับน่าน้ำลึก เพราะสูบน้ำได้เช่นเดียวกับพันธุ์เข้เมทองเข้เงิน ผลผลิตเหล่านี้สามารถเก็บไว้ในลอม (จูงยาง) ขำมปีก็ได้

เห็นได้ชัดเจนนว่า โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนไม้เสียบตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันจัดเป็นการผลิตของชุมชนชาวนาอย่างแท้จริง โดยผู้คนมีอาชีพอยู่กับพื้นที่ที่เป็นไร่ นาและสวนในสภาพแวดล้อมของชนบท เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตจากการผลิตเชิงซ้อนแบบพึ่งพามาเป็นการผลิตเพื่อขายเชิงเดี่ยว ย่อมมีผลกระทบต่อสังคมชาวนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม

บ้านไม้เสียบเป็นชุมชนชาวนาแบบพื้นบ้านภาคใต้ แต่สภาพทำเลที่ตั้งเป็นตัวกำหนดให้โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมเป็นลูกผสมของชาวลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ที่มีความเป็นพัทลุงมากกว่าความเป็นนครศรีธรรมราช จึงเป็นชุมชนที่จัดว่าปกครองยาก ทั้งๆ ที่เป็นสังคมเครือญาติ

มีตำนาน⁽¹⁾ เล่าถึงมูลเหตุที่ได้ชื่อว่าบ้านไม้เสียบว่า เมื่อเจ็ดร้อยปีล่วงมาแล้ว สมัยที่เมืองนครศรีธรรมราชมีพระเจ้าแผ่นดินปกครองบ้านเมือง มีทหารมหาดเล็กผู้หนึ่งชื่อ หลวงราม มีความกล้าหาญ แก่กล้าสามารถในการศึกสงคราม มีความรู้ทางไสยศาสตร์ และเกิดรักใคร่ชอบพอกับนางเลือดขาว พระสนมเอก จนนางตั้งครรภ์ หลวงรามเลยพานางเลือดขาวหนีออกจากเมืองนครศรีธรรมราชไปยังเมืองพัทลุง ขณะที่เดินทางมาถึงบ้านควนหรั่งของตำบลวังอ่างปัจจุบัน ได้พบกับคนเลี้ยงควายชื่อ ตาหลวงเดช ก็ใช้คาถาอาคมไสยเวทปักหมอกลงบนดินแล้วกระโดดขึ้นนั่งปลายหมอก และถามถึงเส้นทางที่จะไปเมืองพัทลุง ตาหลวงเดชมีไสยเวทเช่นเดียวกัน ก็ได้ปักไม้หมาก(ไม้ที่ใช้เขียนควาย)ลงกับพื้น แล้วกระโดดขึ้นนั่งบนไม้หมาก แล้วบอกทางไปพัทลุงแก่หลวงราม เมื่อทั้งสองคนได้เห็นวิชาของกันและกันแล้วก็ชอบพอกัน แล้วได้ตกลงเป็นเกลือกกัน ต่อมาหลวงรามได้ลาตาหลวงเดชเพื่อนเกลอเพื่อที่จะเดินทางไปเมืองพัทลุง จุดที่ได้ลาจากกันปัจจุบันชื่อ บ้านลาไม อยู่ในเขตอำเภอดีงอ ซึ่งผู้เฒ่าเล่าว่า บ้านลาไมมาจากคำว่าลามิตรไมตรี ส่วนทางเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองได้สั่งทหารให้ออกติดตาม หลวงรามได้เดินทางเข้าเขตเมืองพัทลุง ทหารของเจ้าเมืองนครได้ติดตามพบหลวงรามหมดเรี่ยวแรงอยู่ในสภาพที่ทั้งเดินทั้งกลาน จุดดังกล่าวปัจจุบันชื่อบ้านโดนคลาน ซึ่งผู้เฒ่าเล่าว่ามาจากทั้งเดินทั้งกลาน ในที่สุดหลวงรามถูกทหารเจ้าเมืองนครจับได้ และมัดในลักษณะคู้หมู(มัดทั้งมือและเท้าแบบมัดหมู) บริเวณดังกล่าวปัจจุบันชื่อบ้านเกาะหมู ผู้เฒ่าบอกว่าบ้านเกาะหมูมาจากคำว่าคู้หมู หลังจากจับหลวงรามได้แล้ว ทหารก็ได้ทรมานหลายรูปแบบ จนหลวงรามต้องยอมจำนน จุดที่ยอมจำนนปัจจุบันคือ บ้านป่าพะยอม เมื่อหลวงรามยอมจำนนแล้ว ทหารก็ได้พาหลวงรามเข้ามาในเขตเมืองนคร และร้องป่าวประกาศให้คนมาดู บริเวณดังกล่าวปัจจุบันชื่อบ้านเกาะร้าง เมื่อคนมาดูแล้ว ทหารของเจ้าเมืองนครได้พาหลวงรามมาประหารโดยใช้ไม้ไผ่แทงทวาร จุดที่ประหารได้ชื่อว่า บ้านไม้เสียบ มาจนทุกวันนี้ หลังจากที่หลวงรามถูกประหารแล้ว ตาหลวงเดชเพื่อนเกลอก็ได้เห็นเข้าป่าบำเพ็ญตนจนกลายเป็นเสือ ปัจจุบันตาหลวงรามและตาหลวงเดชคือเทวดาไม้เสียบ เป็นเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์ของบ้านไม้เสียบและบริเวณใกล้เคียง ดังปรากฏหลักฐานรูปปั้นเสือและรูปปั้นคนเคียงคู่กัน ตามศาลาที่ชาวบ้านนับถือบูชา โดยเฉพาะในวัดไม้เสียบ หากชาวบ้านมีเรื่องเดือดร้อนใดๆ ก็จะบนบานบอกกล่าวตาหลวงเดชและตาหลวงราม หรือเทวดาไม้เสียบทั้งสิ้น

¹ ใ้เครือข่ายภูมิปัญญาไท, อ่างแล้ว, หน้า 10 – 11, นฤมล พาหะละ, อ่างแล้ว, เขียน ชูแก้ว, “บันทึกส่วนตัว พ.ศ. 2540” และ “ประวัติไม้เสียบ” เกษะพันธ์สารฉบับพิเศษ ครอบรอบ 10 ปี โรงเรียน เกษะพันธ์ประชาภิบาล (มพช.2 รุ่น 2) 19 กุมภาพันธ์ 2534, หน้า 1.

ตำนานประวัติบ้านไม้เสียบดังกล่าว นอกจากสะท้อนถึงความเป็นไม้เสียบและเป็นการสร้างความหมายโดยคนในชุมชนแล้ว ยังเกี่ยวโยงโดยตรงกับนางเลือดขาว ตำนานของเมืองพัทลุง⁽¹⁾ และแม่เจ้าอยู่หัว⁽²⁾ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ภูเก็ต ตรัง สงขลา และเกาะลังกาวิ ประเทศมาเลเซีย แสดงว่านางเลือดขาวหรือพระนางเลือดขาว หรือแม่เจ้าอยู่หัว เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจของประชาชนในดินแดนดังกล่าว ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตั้งเดิมพระนางเป็นสตรีสามัญชนคนหนึ่งที่มีเลือดขาวมาแต่กำเนิด ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นมเหสีของพระเจ้าศรีธรรมโศกราชที่ห้า พระนางได้บำเพ็ญบุญกุศล คุณงามความดีมาตลอด โดยการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดจำนวนมากมาย ได้เสด็จไปเกาะลังกา (ประเทศศรีลังกา) ในนามของกษัตริย์เมืองนครศรีธรรมราช เพื่อไปอัญเชิญพระพุทธรูปศิหิงค์ พระบรมสารีริกธาตุ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ มาประดิษฐานไว้ที่นครศรีธรรมราช และได้เสด็จไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา จัดระเบียบพิธีการสงฆ์ ฝ่ายฆราวาส ณ กรุงสุโขทัย และประทับอยู่นานถึงห้าปี

เมื่อพิจารณาถึงชุมชนไม้เสียบประมาณร้อยปีที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า⁽³⁾ จะพบว่า บ้านไม้เสียบมีพื้นที่กว้างมากและเป็นชุมชนเครือญาติ กลุ่มบ้านกลุ่มแรกตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณชุมชนในบ้านปัจจุบัน ซึ่งเป็นต้นสกุลนาคะสุวรรณ มีอายุราว 150 ปี กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มสกุลนวลศรี ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณตลาดล่างปัจจุบัน มีอายุประมาณ 100 – 120 ปี กลุ่มที่สามคือ กลุ่มสกุลปลีกหนู ปัจจุบันจะมีอายุใกล้เคียงกับกลุ่มบ้านไสหรบ กลุ่มบ้านกลาง และกลุ่มห้วยไฟ อายุราว 100 ปี ช่วงเวลาเหล่านี้ชุมชนไม้เสียบพึ่งพาอาศัยกันเองภายในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ แม้แต่ยามเจ็บไข้ได้ป่วยด้วยโรคหลัก คือ อากาศสะท้อนร้อน – เย็น (ไข้มาเลเรีย) ก็รักษาตนเองด้วยยาสมุนไพรกลางบ้าน พร้อมบอบานตาหลวงเดชะตาหลวงรวม

นับตั้งแต่เกิดวาทภัยครั้งใหญ่ในปี 2505 เป็นต้นมา ได้มีกลุ่มคนที่หนีนาเพื่อหาสวนจากนอกพื้นที่อพยพเข้ามาตามสายตองสายเกลอหลายกลุ่มหลายละลอก ที่เห็นเด่นชัดมีทั้งจากกลุ่มกลางน้ำและปลายน้ำของกลุ่มทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่อำเภอควนขนุน หัวไทร เขียวใหญ่ ปากพนัง ระโนด สทิงพระ ตลอดไปถึง

¹โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 1 และชัชวาลิ พิชะกุล, “การศึกษา ‘เพลานางเลือดขาว’ ฉบับเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ภาคใต้, 2538.

²โปรดดูรายละเอียดในชลอ เอี่ยมสุทธิ, “การเรียนรู้ประวัติศาสตร์แม่เจ้าอยู่หัวอย่างมีส่วนร่วมโดยชุมชนตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเขียวใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช” ในการประชุมสัมมนาโครงการวิจัยชุด “ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้” ณ ศูนย์ประสานงานวิจัยท้องถิ่นจังหวัดตรัง หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ ตรัง 25 ธันวาคม 2545, ไม่ปรากฏหน้า.

³เครือข่ายภูมิปัญญาไท อ่างแล้ว, หน้า 12, สัมภาษณ์ นายฉาย ปลีกหนู, อ่างแล้ว, นายเขียน ชูแก้ว, อ่างแล้ว, นางนฤมล พาหะละ, อ่างแล้ว, นายขจร สุขไช้ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน, 49 ปี 188 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช 18 พฤษภาคม 2544 และนายอุดม ไชยภักดี สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะขันธุ์ 33 ปี 148 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช 16 พฤษภาคม 2544.

ตัวเมืองสงขลา มีทั้งชาติพันธุ์ไทย จีน และแขก⁽¹⁾ ชาติพันธุ์แขกหรือมุสลิมนั้นส่วนใหญ่อพยพมาจากอำเภอหัวไทร และอำเภอเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่ที่ 6 บ้านทุ่งใหญ่ ชาติพันธุ์จีนมีไม่มากนัก ส่วนหนึ่งมาผูกตอกกับกลุ่มดั้งเดิมและใช้สกุลของฝ่ายหญิง ชาติพันธุ์ไทยมีจำนวนมากกว่าสองกลุ่มดังกล่าว ทำให้โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนไม่เสียบเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นชุมชนผสมของชาวลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาทั้งขบวนการนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา เมื่อมาถึง พ.ศ.2544⁽²⁾ มีคนในถิ่นเดิมเพียงร้อยละ 10 จำนวน 297 ครัวเรือน ประชากร 1,984 คน จึงปกครองยาก โดยแบ่งออกเป็นสี่เขตชุมชน คือ ชุมชนไม่เสียบบน ชุมชนไม่เสียบล่าง ชุมชนทุ่งนาบน – ทุ่งนาแก้ว และชุมชนในบ้าน – หัวไผ่ – ไสกอตง

การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ.2439 – ปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของชุมชนไม่เสียบใน พ.ศ.2439 – ปัจจุบัน เป็นการเมืองในกองวงศ์ญาติ เช่นเดียวกันกับทางพัทลุง แต่ก็มีช่วงชิงการนำในลักษณะไม่ต้องการให้ “หน่อ(ไม้)ใหญ่กว่าลำ” แบบทางเมืองนครศรีธรรมราชสูงมาก การเมืองในชุมชนไม่เสียบจึงเป็นลูกผสมแบบคนชายขอบของเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อเข้าใจถึงเรื่องราวดังกล่าวจะแบ่งประเด็นในการศึกษาออกเป็นสามระยะ คือ พ.ศ.2439 – 2490 พ.ศ.2490 – 2524 และ พ.ศ.2524 – ปัจจุบัน

ระยะแรก พ.ศ.2439 – 2490 : ยุคสมัยของชุมชนอิสระ และจุดกำเนิดของขบวนการชาวนา

ในสมัยก่อนการปฏิรูปอำนาจใน พ.ศ.2439 การแบ่งเขตการปกครองของกลุ่มทะเลสาบสงขลายืดสายน้ำ แม่น้ำคลองและหัวไผ่เป็นหลักของเมือง กล่าวคือ แม่น้ำปากนครเป็นแม่น้ำหลักของเมืองนครศรีธรรมราช แม่น้ำลำปำเป็นแม่น้ำหลักของเมืองพัทลุง และทะเลสาบสงขลาเป็นหลักของเมืองสงขลา ทั้งแม่น้ำปากนคร และแม่น้ำลำปำต่างก็ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา เมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลาจึงเป็นเมืองในลุ่มทะเลสาบสงขลา แสดงว่าสายน้ำ แม่น้ำ คลอง และหัวไผ่เป็นสัญลักษณ์ของพลังและอำนาจของท้องถิ่นหรือเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองของท้องถิ่น

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า เมื่อมีการปฏิรูปอำนาจใน พ.ศ.2439 – 2458 รัฐสมัยใหม่ได้ใช้เรือเมล์เป็นเครื่องมือกระชับอำนาจควบคู่กับระบอบราชการสมัยใหม่แบบตะวันตกและการศึกษาแบบตะวันตก ต่อมาในช่วง พ.ศ.2458 – 2504 ได้ปรับเปลี่ยนไปใช้เส้นทางรถไฟหลวงสายใต้ อีกทั้งใช้ระบบอุปถัมภ์และระบบศักดินาและสื่อพื้นบ้าน ส่วนระยะตั้งแต่ พ.ศ.2504 – 2534 รัฐได้ปรับเปลี่ยนอีกครั้งจนกลายเป็นยุคสมัยของทางหลวง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของชุมชนไม่เสียบใน พ.ศ.2439 – 2534 เป็นผลพวงของเครื่องมือ ดังกล่าวอย่างชัดเจน

¹ นฤมล พาหะละ, อ่างแล้ว และสัมภาษณ์ นายสวัสดิ์ ขำตรี, 49 ปี 122 หมู่ที่ 9 ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอชะอวด จังหวัดพัทลุง 2 มิถุนายน 2544.

² สัมภาษณ์ นายฉาย ปลีกหนู, อ่างแล้ว, คณะกรรมการหมู่บ้านไม่เสียบ, “แบบสรุปข้อมูลระดับหมู่บ้าน” (เอกสารอัดสำเนา พ.ศ.2545), หน้า และเครือข่ายภูมิปัญญาไท, อ่างแล้ว, หน้า 19

ท้องถิ่นเชื่อว่า⁽¹⁾ ในช่วงปี 2310 – 2311 ที่ตั้งเมืองพัทลุงอยู่ที่ท่าเสม็ดหรือเมืองปราง ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของคลองชะอวด ต่อมาในปี 2328 คราวศึกเก้าทัพกับพม่า พระมหาช่วยแห่งวัดป่าลิไลย์ เมืองพัทลุง ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือศรัทธาของประชาชน ได้รวบรวมชาวบ้านสร้างขวัญและกำลังใจ ด้วยการกระทำพิธีปลุกเสกวัตถุมงคล แล้วระดมกำลังพลประมาณพันคนไปตั้งทัพที่บ้านบันแต ท้องที่อำเภอควนขนุนปัจจุบัน แต่เมื่อเห็นว่าพม่ายังไม่ยกมาก็วางแผนนำกำลังส่วนหนึ่งไปซัดตาทัพที่บ้านท่าเสม็ด โดยยึดเอาลำน้ำ ด้านทิศใต้ของคลองชะอวดเป็นที่ตั้งทัพ จึงเห็นได้ชัดเจนว่าในช่วงเวลาสองกรณีตัวอย่างดังกล่าวคลองชะอวดเป็นเส้นแบ่งขอบเขตของอำนาจเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองพัทลุง โดยทางทิศเหนือของคลองชะอวดอยู่ในเขตของเมืองนครศรีธรรมราช และทิศใต้อยู่ในเขตของเมืองพัทลุง ชุมชนไม้เสียบอยู่ทางทิศใต้ของคลองชะอวดก็ย่อมจะอยู่ในเขตของเมืองพัทลุง ตำนานเกี่ยวกับนางเลือดขาวจึงเป็นวัฒนธรรมร่วมของชุมชนไม้เสียบและเมืองพัทลุง หรือกล่าวได้ว่าตำนานเกี่ยวกับนางเลือดขาวเป็นวัฒนธรรมร่วมของชุมชนในแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยที่ยังสายน้ำ แม่น้ำ คลองและห้วยเป็นหลักของเมืองและชุมชน แล้วแพร่กระจายไปสู่ดินแดนซึ่งเคยเป็นหัวเมืองขึ้นของกลุ่มทะเลสาบสงขลา หรือดินแดนข้างเคียง และยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจของประชาชนในดินแดนดังกล่าวตั้งแต่อดีตจนตราบเท่าทุกวันนี้

อย่างไรก็ดี หลักฐานเอกสารทางราชการร่วมสมัยจากเมืองนครศรีธรรมราชใน พ.ศ.2438 – 2439⁽²⁾ ระบุว่าเขตแขวงเมืองนครศรีธรรมราชแบ่งเป็น 50 อำเภอ คนพื้นเมืองเรียกอำเภอกว่า “ที่” อำเภอเหล่านี้ใหญ่บ้างเล็กบ้างมาแต่โบราณตามจำนวนพลเมือง โดยแยกเป็นชั้นสี่สี่ชวา 19 อำเภอ สี่สี่ช้าย 28 อำเภอ และชั้นแก่พนักงานเมือง พนักงานคลัง พนักงานนา 3 อำเภอ ในส่วนของ “ที่ปราง” ขึ้นกับสี่สี่ชวา ต่อมาในหนังสือราชการของพระยาราชวรานุกุลราชปลัดทูลฉลองกราบทูลพระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขานุการ ลงวันที่ 30 ธันวาคม ร.ศ.115 (พ.ศ.2439) ใจความว่า ไบบอกพระยาสุขุมนัยวินิตมีมาว่า ได้ปรึกษาพระยาศรีธรรมราชจัดการแบ่งท้องที่แขวงเมืองนครศรีธรรมราช ได้ประกาศตั้งแล้วสองตำบล คือ อำเภอเมืองและอำเภอปากพนัง อีกทั้งจะตั้งอีกอำเภอหนึ่งที่ต่อกับเมืองสงขลาและเมืองพัทลุง เรียกว่าอำเภอปราง และชี้แจงภูมิประเทศที่จะเกิดผลประโยชน์ต่างๆในแขวงอำเภอปากพนัง ซึ่งเกี่ยวโยงกับที่ปรางสำหรับที่เกี่ยวกับ “ที่ปราง” นั้นชี้แจงว่า

¹ กมล เต็มรัตน์, **ย้อนรอยชะอวด**. (นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอชะอวด โรงเรียนชะอวดวิทยาคาร, 2542), หน้า 15 – 20, ชัยวุฒิ พิชะกุล, **โบราณวิทยาเมืองพัทลุง**. (พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนพัทลุง, 2525), หน้า 120 – 123 และหลวงศรีวิวัตร (พิณ) **พงศาวดารเมืองสงขลาและเมืองพัทลุง**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพคุณหญิงแช เพ็ชรากิบาล (แช ณ สงขลา) ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส พระนคร 22 ธันวาคม 2505, หน้า 82 – 83

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.47/3 เรื่องปกครองท้องที่ทางนครศรีธรรมราช 16 มิถุนายน 114 – 7 มกราคม 115.

“.....ในปลายแม่น้ำปากพนังนี้ มีพวกจีนไหหลำไปตั้งเลื่อยไม้อยู่แห่งหนึ่ง เรียกว่าที่ปราน ที่นี่เป็นศูนย์กลางของอำเภอที่ต่อกับเมืองสงขลา เมืองพัทลุง ซึ่งพระยาสุโขมนัยวิฑิตจะให้ขุนพรหมรักษาไปเป็นกรมการอยู่ และจะเรียกว่า อำเภอปราน พระยาสุโขมนัยวิฑิตจะได้ออกไปจัดตั้งเอง เพื่อได้ตรวจตราทำเล ที่ที่เลื่อยไม้ เพราะที่ตำบลนั้นมีไม้มาก ไม้ที่ใช้อยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช อาศัยรายที่นั่นมาก ด้วยสองลงมาง่าย.....”⁽¹⁾

พระยาราชวราณกุลตอบเห็นชอบไปยังพระยาสุโขมนัยวิฑิตแล้ว แต่ไม่ปรากฏพระบรมราชกระแส ประการใด นับตั้งแต่การปฏิรูปอำนาจใน พ.ศ.2439 – 2450 ตำบลปรานจึงขึ้นกับอำเภอปากพนัง แต่ชุมชน ไม่เสียบขึ้นกับอำเภอร่อนพิบูลย์ แสดงว่าในสมัยแห่งการปฏิรูปอำนาจนี้ ได้แบ่งท้องที่ในแขวงเมือง นครศรีธรรมราช โดย “จะเพียงพอแก่อำนาจกรมการอำเภอจะปกครองได้ คิดประมาณที่จะตั้งให้ เป็นศูนย์กลางเดินทางได้ตลอดในวัน ๑ และทั้งเป็นทำเลที่มีราษฎรอยู่แน่นอนด้วย”⁽²⁾ การแบ่งพื้นที่โดยยึดสายน้ำ เป็นหลักของเมืองและชุมชนตามแบบเก่าจึงหายไปกับเครื่องมือกระชับอำนาจของรัฐที่ใช้เรือเมล์และระบบราชการสมัยใหม่

ใน พ.ศ.2450 มีการย้ายที่ว่าการอำเภอปากประ(อำเภอควนขนุน)ไปตั้งที่ตำบลทะเลน้อย และ เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอทะเลน้อย อีกทั้งแบ่งเขตพื้นที่ปกครองเสียใหม่ คือ ให้ยกตำบลตะเคียน ตำบลหัวป่า ตำบลทะเลน้อย ตำบลบ้านพร้าว และตำบลสำโรง รวมห้าตำบลในอำเภอพังไกร เมืองนครศรีธรรมราช มารวมอยู่ในอำเภอทะเลน้อย พร้อมกับให้ยกตำบลมะกอกเหนือและตำบลมะกอกใต้ ซึ่งเดิมขึ้นอำเภอ ปากประ ไปขึ้นอำเภอกกลางเมือง(อำเภอเมืองพัทลุง) พ.ศ.2453 ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอทะเลน้อยไปตั้งที่ตำบล พนางตุง แต่ยังคงเรียกว่าอำเภอทะเลน้อย พ.ศ.2460 เปลี่ยนชื่ออำเภอทะเลน้อยเป็นอำเภอพนางตุง และ กระทรวงมหาดไทยมีประกาศลงวันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2466 ให้ย้ายที่ว่าการอำเภอพนางตุงไปตั้งที่ตำบล ควนขนุน และให้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอควนขนุนจนบัดนี้⁽³⁾

สำหรับทางด้านเมืองนครศรีธรรมราช⁽⁴⁾ ใน พ.ศ.2440 พระยาสุโขมนัยวิฑิตได้มีใบบอกกราบรายงาน การจัดตั้งอำเภอจำนวน 9 อำเภอ พร้อมบัญชีสามโนคริวของอำเภอต่างๆ ไม่ปรากฏชื่อ “อำเภอปราน” ดังกล่าวมาข้างต้น แต่ตำบลต่างๆ รวมห้าตำบลได้แก่ ตำบลชะอวด ตำบลท่าประจะ ตำบลวังอ่าง และ ตำบลเคร็งไปขึ้นกับอำเภอร่อนพิบูลย์ ห้าตำบลนี้เป็นถิ่นทุรกันดาร มีเพียงการคมนาคมทางเรือระหว่าง

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

³ ล้อม เฟิงแก้ว และสุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, “อำเภอควนขนุน” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 2, หน้า 971.

⁴ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, “อำเภอชะอวด” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 4, หน้า 1954 – 1961 และอาจินต์ ไชยรัตม์ และสุนทร แสงศรี, “ชะอวดอำเภอต้นน้ำของเรา” ลุ่มน้ำปากพนังสังสรรค์ ณ เวทีลีลาศ (ใหม่) สวนอัมพร กรุงเทพฯ 23 มกราคม 2524, หน้า 41 – 43.

ปากพนักกับชะอวด ช่วงนี้บ้านไม้เสียบขึ้นกับตำบลท่าประจะ ตำบลเหล่านี้ต่างต้องพึ่งพากันเองเป็นหลัก การติดต่อภายในพื้นที่ส่วนใหญ่ใช้วิธีเดินเท้า ทำให้เจ้าหน้าที่ดูแลไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะฝ่ายป้องกันและปราบปราม จึงเป็นสาเหตุให้มีโจรผู้ร้ายชุกชุมแห่งหนึ่งของนครศรีธรรมราช

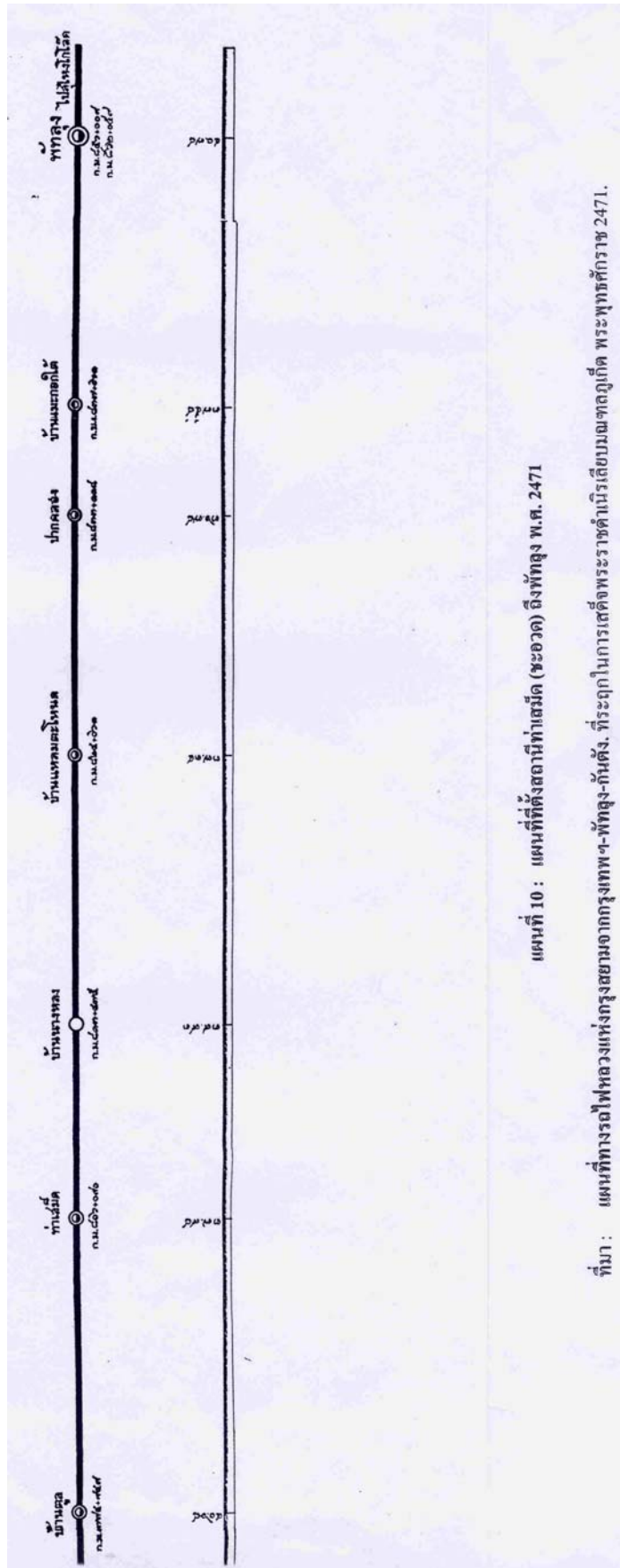
พ.ศ.2463 ทางอำเภอรัตนพิบูลย์ได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปตั้งกองปราบปรามโจรผู้ร้ายขึ้นที่วัดหนองจิก เรียกว่า “กองกลาง” (อยู่ในหมู่ที่ 2 ตำบลท่าเสม็ดในปัจจุบัน) โดยมีเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้น “ว่าที่นายสิบ” เป็นหัวหน้า มีพลตำรวจและกำนันผู้ใหญ่บ้านในท้องถิ่นเป็นผู้ช่วยเหลือ แต่วัดหนองจิกอยู่ห่างจากสถานีรถไฟถึงสามกิโลเมตร การลำเลียงผู้ต้องหามาขึ้นรถไฟที่สถานีท่าเสม็ด (สถานีชะอวดในปัจจุบัน) เพื่อจะส่งไปอำเภอรัตนพิบูลย์เป็นไปอย่างลำบาก ดังนั้นจึงย้ายกองกลางจากวัดหนองจิกมาตั้งอยู่ริมทางรถไฟใกล้ๆ กับสถานีท่าเสม็ด อยู่ห่างจากสถานีไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 200 เมตร ก็คือสถานที่ตั้งที่ว่าการอำเภอชะอวด

ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2466 ปรากฏตามหลักฐานในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ 16 กันยายน พ.ศ.2466 ในสมัยที่พระสุนทรวรนาถ (พร้อม ณ ถลาง) เป็นนายอำเภอรัตนพิบูลย์ และพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (สิน เทพหัสดิน) เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยความเห็นชอบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ อุปราชมณฑลปักษ์ใต้ ด้วยมีความประสงค์จะปราบปรามโจรผู้ร้ายให้สงบเรียบร้อย จึงดำเนินการจัดตั้งเป็นกิ่งอำเภอเรียกว่า “กิ่งอำเภอชะอวด” มีห้าตำบล คือ ตำบลเคอริง ตำบลท่าเสม็ด ตำบลวังอ่าง ตำบลท่าประจะ และตำบลชะอวด

พ.ศ.2483 ได้ยุบเขตการปกครองซึ่งมีอยู่ห้าตำบล เหลือเพียงสามตำบล คือ ตำบลเคอริงรวมกับตำบลท่าเสม็ด เรียกว่า ตำบลท่าเสม็ด และรวมตำบลวังอ่างกับตำบลท่าประจะ จึงมีตำบลในขณะนั้นเพียงสามตำบล คือ ตำบลท่าเสม็ด ตำบลชะอวด และตำบลท่าประจะ ต่อมา พ.ศ.2493 กรมการปกครองได้แยกตำบลออกเป็นห้าตำบลเหมือนเดิม มาในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2496 ได้มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะกิ่งอำเภอชะอวดขึ้นเป็น “อำเภอชะอวด” และต่อมาใน พ.ศ.2523⁽¹⁾ ได้แยกตำบลชะอวดไปตั้งเป็นตำบลบ้านตุล แยกตำบลบ้านตุลไปตั้งเป็นตำบลควนหนองหงส์ แยกตำบลท่าเสม็ดไปตั้งเป็นตำบลขอนแก่น และแยกตำบลท่าประจะไปตั้งเป็นตำบลเกาะขันธุ์ โดยบ้านไม้เสียบอยู่ในตำบลเกาะขันธุ์นับตั้งแต่นั้นมาจนบัดนี้

เห็นได้ชัดเจนนว่า นับตั้งแต่ พ.ศ.2439 – 2490 บ้านไม้เสียบอยู่ในตำบลท่าประจะมาตลอด กล่าวคือช่วงแรก พ.ศ.2439 – 2466 ขึ้นกับอำเภอรัตนพิบูลย์ และช่วงหลัง พ.ศ.2466 – 2490 ขึ้นกับกิ่งอำเภอชะอวด บ้านไม้เสียบเป็นดินแดนของทิศใต้สุดของเขตตำบลท่าประจะ และเชื่อมต่อกับตำบลป่าพะยอม อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง จัดได้ว่าเป็นชุมชนบ้านป่า ตั้งอยู่ในถิ่นทุรกันดารและอยู่ห่างไกลจากศูนย์อำนาจทั้งที่กิ่งอำเภอชะอวด อำเภอรัตนพิบูลย์ และจังหวัดนครศรีธรรมราช บริเวณที่มีชุมชนหนาแน่นของบ้านไม้เสียบ คือ ในบ้าน เกาะราว และตั้งแต่วัดไม้เสียบตลอดไปถึงตำบลวังอ่าง บ้านไม้เสียบในช่วงนี้

¹ สัมภาษณ์ นายฉาย ปลีกหนู, อ่างแล้ว.

จึงมีขอบเขตที่กว้างขวางมาก⁽¹⁾ ทิศเหนือจดคลองไม้เสียบ ทิศใต้จดคลองห้วยกรวด ทิศตะวันออกจดห้วยไฟ ห้วยยาง และทิศตะวันตกจดทุ่งม้านั่ง ตำบลลานข่อย อำเภอควนขนุน ทั้งหมดนี้มีครัวเรือน 52 ครัว การปกครองท้องที่ยังคงยึดสายน้ำเป็นหลักตามแบบเก่า ผู้ปกครองท้องที่มาจากกลุ่มที่มีดงมีเกลอมมาก และต้องรู้จักพื้นที่ กลุ่มในบ้านมักได้เป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนัน⁽²⁾

สำหรับการจัดการทรัพยากรบุคคลในท้องที่นี้ ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า⁽³⁾ โรงเรียนวัดไม้เสียบ โรงเรียนเดียวของชุมชนเพิ่งตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2482 โดยการจัดการของชุมชนทั้งสิ้น กล่าวคือ ผู้ดำเนินการจัดตั้งประกอบด้วยพระพุ่ม ฐานิสโร เจ้าอาวาสวัดไม้เสียบ นายพร้อม คงแป้น ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 นายบุตร พรหมเกื้อ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ตำบลท่าประจะ และนายหวาน สังข์ทอง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 ตำบลวังอ่าง ร่วมด้วยคณะผู้ปกครองนักเรียน อาศัยศาลาวัดเป็นสถานที่เรียนชั่วคราว ต่อมาเมื่อมีการสร้างอาคารเรียนถาวร ก็ได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากเจ้าอาวาส ตระกูลบ้านโรงช้าง และชุมชน ผู้บริหารโรงเรียนและครูมักจะมาจากกลุ่มในบ้าน จนโรงเรียนได้รับการคัดเลือกเป็นโรงเรียนดีเด่นทางวิชาการ และผู้บริหารดีเด่นระดับอำเภอในปี 2518 และในปี 2532 โรงเรียนของชุมชนไม้เสียบแห่งนี้ก็ได้รับการคัดเลือกเป็นโรงเรียนดีเด่นระดับจังหวัด บ้านไม้เสียบจึงดูเหมือนหนึ่งเป็นชุมชนอิสระ ที่อยู่ชายขอบของนครศรีธรรมราช และเป็นเครือญาติเครือขายของตระกูลบ้านโรงช้าง⁽⁴⁾ ผู้ซึ่งมีอำนาจในชุมชนต่างๆตลอดทั่วทั้งพื้นที่ภาคใต้ ผู้คนในชุมชนไม้เสียบจึงหันหน้ามาทางพัทลุงมากกว่าทางนครศรีธรรมราช

เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มในบ้านในช่วง พ.ศ.2439 – 2490 นั้น นอกจากมักได้เป็นกำนันตำบลท่าประจะ และเป็นผู้ใหญ่บ้านในบ้านไม้เสียบและบ้านอื่นๆ ในตำบลนี้แล้ว ยังเป็นกำนันตำบลวังอ่าง และมุ่งมั่นในการศึกษาแบบตะวันตก จึงมีโอกาสถืออำนาจของรัฐในท้องถิ่นแถบนี้มากกว่ากลุ่มอื่นๆ

ส่วนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในสมัยที่ชุมชนไม้เสียบยังทำไร่ข้าว เมื่อทำไร่ข้าวแล้ว ก็มักจะมีการเปิดป่าไปเรื่อยๆ เพื่อปลูกไม้ผล และนำไปสู่การจับจองเป็นเจ้าของเข้าครอบครอง เรียกกันว่า “ไปหมาย” หรือ “ไปเค้า” หมายถึงการทำเครื่องหมายบอกเจตจำนง⁽⁵⁾ นั่นเอง กล่าวคือ การทำเครื่องหมายแทนข้อความเพื่อบอกเจตจำนงให้ผู้อื่นทราบ เพราะคนส่วนใหญ่ยังไม่อ่านเขียนหนังสือไม่ได้ หรือเป็นเพราะขัดข้องอุปสรรคในการเขียนอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่างก็เป็นได้ จึงคิดเครื่องหมายขึ้นใช้ โดยใช้เครื่องหมายที่เป็นสากลในกลุ่มชนชาวนาสามระดับ คือ เครื่องหมาย “ห้าม” “ขอ” และ “ขัดใจ”

¹ สทนากลุ่ม นายขจร สุกไข่, อ่างแล้ว, นายพิณ – นางอินทร์ ตาแก้ว, 80 ปี และ 79 ปี 190 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช และนางเสน มุสิกะ, 88 ปี 76 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช 19 พฤษภาคม 2544.

² สัมภาษณ์ นางนฤมล พาหะละ, อ่างแล้ว.

³ โรงเรียนวัดไม้เสียบ, “สมุดจดหมายเหตุรายวัน”, หน้า 1.

⁴ สัมภาษณ์ นางนฤมล พาหะละ, อ่างแล้ว, นายเขียน ชูแก้ว, อ่างแล้ว, นายฉาย ปลีกหนู, อ่างแล้ว, โปรดดูรายละเอียดในสารานุกรม ฤทธิ์ชู, ตามรอยช้างแลได้, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543) และ เขียน ชูแก้ว, อ่างแล้ว.

⁵ สัมภาษณ์ นางนฤมล พาหะละ, อ่างแล้ว และสนธิ พลเดชและคณะ, “เครื่องหมายบอกเจตจำนง” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 3, หน้า 1287 – 1288.

เครื่องหมายห้าม เรียกกันทั่วไปว่า “ปักก่า” มีสองแบบ แบบหนึ่งใช้ทางใบของมะพร้าว ระกำ สาคร หรือทางของพืชที่มีลักษณะใบคล้ายกัน ตัดส่วนปลายให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมหรือมนคล้ายพัด นอกจากนั้นตัดใบ ออกทิ้งให้หมดให้คงเหลือแต่ทางใบ ใช้เป็นเสาสำหรับปักได้ อีกแบบหนึ่ง ใช้ไม้รวกยาวพอเหมาะ บาก หรือผ่าส่วนปลาย แล้วใช้หญ้าหรือใบไม้เสียบติดให้เป็นรูปกากบาทคล้ายไม้กางเขน นำไปปักก่าดังกล่าว ไปปักไว้ ณ ที่ที่ต้องการหวงห้าม เช่น หนองน้ำห้ามมิให้จับปลา ในสวนที่ห้ามมิให้นำวัวควายเข้ามากินหญ้า การปักก่านี้จะใช้ไม้ปักก่าแบบไหนก็ได้ แต่แบบแรกมักเป็นที่นิยมมากกว่า

เครื่องหมายขอ จัดทำโดยตัดไม้ที่เป็นตะขอเกี่ยวไว้ที่ต้นไม้ที่ต้องการขอจากเจ้าของ เมื่อไม่พบ เจ้าของ ก็ตัดไม้ขอเกี่ยวไว้ให้เห็นชัดเจน เช่น แฉวถางบริเวณแล้วทำราวเกี่ยวตะขอไว้ นอกจากนี้ เครื่องหมายขออาจใช้เป็นการขอร้องก็ได้ เช่น ป่าสาธารณะ ใครเข้าจับจองจะถางปลูกพืชผลก็ทำราว เกี่ยวตะขอไว้ ชาวบ้านจะรู้จักโดยประเพณีว่า ถ้าแขวนตะขอไว้หนึ่งอัน ผู้ทำจะขอบริเวณนั้นเป็นเนื้อที่ ปลูกข้าวได้ยี่สิบทะนาน ถ้าสองตะขอก็เพิ่มขึ้นอีกเท่าตัว

เครื่องหมายขัดใจ ใช้ซีกไม้ใผ่หรือไม้กิ่งก็ได้ จำนวน 8 อัน นำมาขัดเป็นตารางห่างๆ กัน ขัดเป็น ลาย หรือแผงสี่เหลี่ยมจตุรัส แล้วยกขึ้นไว้ให้สูงให้สามารถมองเห็นได้ถนัด เครื่องหมายขัดใจนี้มักจะอยู่กับ เครื่องหมายห้าม เพราะถ้ามีเครื่องหมายห้ามอย่างเดียว ผู้ที่ต้องการทรัพย์สินนั้นอาจนำเครื่องห้ามออก แล้วนำเครื่องหมายขอเข้าแทนที่แล้วนำทรัพย์สินนั้นไป เจ้าของเมื่อมาเห็นเข้าจะพาลโกรธไม่ได้ เพราะเขาได้ ขอแล้ว แต่ถ้าเมื่อใดเจ้าของแสดงเครื่องหมายขัดใจไว้คู่กับเครื่องหมายห้าม แสดงให้ทราบว่าเป็นผู้จะมา ล้วงเกินทรัพย์สินนั้นจะด้วยวิธีใดๆ ก็ไม่มีข้อยกเว้น จะต้องขัดใจกัน เครื่องหมายคู่นี้เจ้าของก็จะพิจารณา ตามความสำคัญมากน้อยของสิ่งที่จะต้องห้ามเป็นรายๆ ไป ว่าควรหรือไม่ควรที่จะใช้เครื่องหมายคู่กัน

นอกจากนั้น ยังมีการจัดทำเครื่องหมายป้องกันหรือให้ทำอันตรายคนที่มาลักขโมยทรัพย์สินสิ่งของ ต่างๆ ได้แก่ ผลไม้ ตลอดจนกระทังวัว ควาย เป็ด ไก่ และอื่นๆ เรียกกันว่าโจ⁽¹⁾ โดยทั่วไปมักทำโจแขวนไว้ ตามต้นไม้ที่มีผล เพื่อป้องกันทั้งเด็กและผู้ใหญ่ไม่ให้ลักขโมยผลไม้ต้นนั้นๆ ไปกิน เนื่องจากมีความเชื่อถือกัน มาแต่โบราณว่า โจเป็นของขลังของศักดิ์สิทธิ์ชนิดหนึ่ง ลงยันต์เวทมนตร์คาถาอย่างแข็งแรง ซึ่งทำให้ คนเกรงกลัวไม่กล้าลองดี

การสร้างโจขึ้นไ้ยังมีวัตถุประสงค์และวิธีการที่มากกว่าเห็นกันโดยทั่วไป มีการลงอักขระเลขยันต์ เวทมนตร์คาถามากน้อยต่างกัน ที่ตั้งใจทำอย่างแข็งแรงก็มีครุหมอซึ่งมีดาราทำโจแบบต่างๆเป็นผู้ลงมือ ทำเองโดยตรง ถ้าเป็นโจธรรมดาตามพื้นบ้านไม่ถึงกับต้องไปหาครุหมอมาทำพิธีเสกป่า อาศัยคนเฒ่าคนแก่ ที่มีความรู้เรื่องวิธีผูกโจเป็นก็พอ เพราะการผูกโจป้องกันไม่ให้คนมาลักผลไม้ นั้น ไม่ต้องการทำให้รุนแรงถึง ขนาดตาย ให้ทำโทษแก่ผู้ลักขโมยเพียงท้องพอง ท้องอืด ปวดท้องเท่านั้น ถ้าใคร “ถูกโจ” ทำเข้า หากรีบไป

¹สัมภาษณ์ นางนฤมล พาหะละ, อ่างแล้ว และโปรดดูรายละเอียดในประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ และ วิสุทธิ์ ธีรสัตยวงศ์ “โจ” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 4, หน้า 1784 – 1787.

บอกเจ้าของก็มีคาถาถอนพิษโจออกไปให้ได้ แม้ลูกหลานในบ้านเผลอไปกินผลไม้ต้นผูกโจเข้าก็จะคลายเวทมนตร์ให้ ฉะนั้นหากผู้คนที่กินและคนนอกต้องการจะกินผลไม้ให้ปลอดภัย ก็ต้องไปบอกแก่เจ้าของหรือคนผูกโจก่อนเพื่อจะได้ปลอดภัย

เห็นได้ชัดเจนว่า การผูกโจวัตถุประสงค์โดยทั่วไปเพื่อไม่ต้องการให้ใครถือวิสาสะมาเก็บไปกินโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของเสียก่อน ครั้นจะห้ามหวงเด็ดขาดถึงจับกุมก็รุนแรงเกินไป จึงคิดอาศัยใช้ไสยศาสตร์เป็นเครื่องมือป้องกันหรือขู่ไว้ และได้ผลดี เพราะผู้คนยังมีความเชื่อทางไสยศาสตร์กันมาก สำหรับบทคาถาที่ใช้ใส่โจมักเป็นคาถาหัวใจ 108 สำหรับใช้บริกรรมปลุกเสกยันต์ต่างๆทั่วไป ให้มีอิทธิฤทธิ์ตามแบบโบราณจารย์สอนไว้ ซึ่งแต่ละคนก็มีวิธีใช้แจ้งเล่าอุปเท่ห์ให้ทราบ เป็นเรื่องความลับคั่นหาวิธีใช้ได้ยาก เนื่องจากโจมีหลายแบบ ตั้งแต่โจฝังหรือโจดิน โจแขวน โจควายธนู โจบอก (กระบอก) โจพริก(กะลามะพร้าว) โจตอก ไปจนถึงโจหลอก

อย่างไรก็ดี การจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยเครื่องหมายบอกเจตจำนงและโจแบบพื้นบ้านค่อยๆ เสื่อมความนิยมไป โดยมีสิทธิแบบใหม่ตามกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินหลายฉบับเข้ามาแทนที่และมากขึ้นเรื่อยๆ นับตั้งแต่ พ.ศ.2478 เป็นต้นมา จนส่งผลให้พื้นที่ป่าเขาบรรทัดซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของบ้านไม้เสียบกลายเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ⁽¹⁾ เช่นเดียวกับในเขตของจังหวัดพัทลุงในทศวรรษ 2500

กล่าวได้ว่า การจัดการทรัพยากรทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคลของชุมชนไม้เสียบใน พ.ศ.2439 – 2490 นั้น ชุมชนดำเนินการกันเองในลักษณะของชุมชนอิสระชายขอบของจังหวัดนครศรีธรรมราช และเป็นเครือญาติเครือขายของตระกูลบ้านโรงช้าง จังหวัดพัทลุง บ้านไม้เสียบจึงกลายเป็นแหล่งหลบภัย⁽²⁾ ของกลุ่มคนที่หลบหนีการเสียเงินสีบาทหรือเงินรัชชูปการแก่รัฐ ทั้งกลุ่มที่มาจากรนครศรีธรรมราชและพัทลุง และเป็นแหล่งที่มีหนึ่งทะเล – มโนราห์แข่งตีขึ้นเรื่อยๆ ทั้งกลางวันและกลางคืน ในมุมมองของคนในพื้นที่บริเวณนี้เป็นเพียงชุมชนที่ต้องพึ่งพาตนเองสูง ก็ย่อมมีคนหลากหลายกลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นย่อมต้องมีความเป็นนักเลงสูงจึงจะดูแลชุมชนได้ แต่ในมุมมองของรัฐกลับเห็นเป็นโจรผู้ร้าย โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ปฏิเสธการจ่ายเงินสีบาทนั้น รัฐจึงเริ่มมีโอกาสมือเข้ามาได้ในช่วง พ.ศ.2463 – 2466 โดยอาศัยเส้นทางรถไฟหลวงสายใต้ ตั้งกองกลางปราบปรามโจรผู้ร้ายขึ้นที่วัดหนองจิกใน พ.ศ.2463 และอาศัยศูนย์อำนาจที่กิ่งอำเภอชะอวดใน พ.ศ.2466 แต่สำหรับบ้านไม้เสียบโอกาสของกลไกรัฐมีน้อยมาก เพราะเส้นทางเข้าสู่บ้านไม้เสียบยังทุรกันดาร มีเพียงเส้นทางคมนาคมทางเรือ ประการสำคัญคือ ความเป็นชุมชนอิสระของบ้านไม้เสียบย่อมจะเป็นอุปสรรคของฝ่ายรัฐมากกว่าเส้นทางคมนาคม เงื่อนไขนี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการชานาในชุมชนไม้เสียบ ฝ่ายรัฐก็พยายามหาทางแก้ไข ดังจะเห็นได้จากย้ายศูนย์อำนาจของรัฐและการปรับเปลี่ยนเขตการปกครองท้องถิ่นในส่วนของอำเภอชะอวดและอำเภอควนขนุน

¹ เวทีเสวนา “ชุมชนไม้เสียบ” อ่างแล้ว และสนทนากลุ่มย่อยบ้านไม้เสียบ ณ บ้านเลขที่ 204 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช 16 มิถุนายน 2544.

² เวทีเสวนา “วัฒนธรรมทางการเมืองของชาวลุ่มทะเลสาบสงขลา” ณ สถานีอนามัยบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช 31 กรกฎาคม 2544.

ส่งผลให้ท้องถิ่นบางส่วนมองว่า⁽¹⁾ นับตั้งแต่มีการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชใน พ.ศ.2439 – 2475 ตำบลท่าเสม็ด ตำบลเคิ่ง ตำบลท่าประจะ และตำบลวังอ่างอยู่ในการปกครองของเมืองพัทลุง เพิ่งมาเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอชะอวด ภายหลังจากยุบมณฑลจนถึงปัจจุบัน

ระยะที่สอง พ.ศ.2490 – 2524 : ยุคสมัยของขบวนการชาวนาและการแย่งชิงทรัพยากร
ในช่วง พ.ศ.2490 – 2524 ลุ่มน้ำปากพนังซึ่งประกอบด้วยอำเภอปากพนัง หัวไทร เขียวใหญ่ และชะอวด เป็นแหล่งผลิตข้าวใหญ่สุดของจังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ชุมชนชาวนาผู้ผลิตแห่งนี้มองตนเองว่า⁽²⁾ พวกตนมิใช่คนร่ำรวย กลับกลายเป็นคนหาเช้ากินค่ำ เมื่อฤดูเก็บเกี่ยวผ่านพ้นไปมักจะกลายเป็นคนเร่ร่อน ไปหางานทำให้ต่างอำเภอต่างจังหวัดด้วยการเป็นลูกจ้างและกรรมกรชั่วคราวระยะหนึ่ง จะกลับถิ่นฐานเมื่อใกล้ถึงฤดูเก็บเกี่ยวหรือใกล้ถึงฤดูกาลทำนาใหม่ เพราะโดยพื้นฐานแล้วชาวนาไม่ชอบการค้าขาย ต้องการใช้ทรัพย์สินที่ทำร่วมกันเป็นของแต่ละบุคคล และมุ่งการลงทุนไปที่ความเป็นอยู่ของลูกหลาน โดยเฉพาะด้านการศึกษาในระบบโรงเรียน กระบวนการหนีนาหาสวนจึงเกิดขึ้นได้ง่าย ในยุคสมัยที่ราคาขายพาราเป็นแรงจูงใจ ประกอบกับมีภัยธรรมชาติเป็นแรงผลักดัน โดยเฉพาะภัยจากवादภัยในปี 2472 2505 และปี 2518 ชาวนาในลุ่มน้ำปากพนังและชาวระโนดจำนวนไม่น้อยได้มุ่งมายังบ้านไม้เสียบ และเขตเชิงเขาบรรทัดป่าสงวนแห่งชาติ จากข้อมูลภาคสนาม⁽³⁾ เห็นชัดเจนว่า ต่างคาดหวังว่าบริเวณนี้จะเป็นถิ่นฐานใหม่ที่ดีที่สุด เนื่องจากมีเกลือมีดองเป็นเครื่องประกันความปลอดภัย และเส้นทางคมนาคมเข้าสู่บ้านไม้เสียบก็มีทางเลือกมากขึ้น นอกจากใช้การคมนาคมทางเรือในแม่น้ำปากพนังแล้ว ใน พ.ศ.2495 เป็นต้นมา ยังมีถนนสายพัทลุง – ชะอวดผ่านบ้านไม้เสียบ และต่อมาถนนสายเอเชียเข้ามาซ้อนทับเป็นส่วนใหญ่

สถานการณ์ต่างๆดังกล่าวเป็นผลให้ช่วง พ.ศ.2500 – 2516⁽⁴⁾ เป็นยุคสมัยแห่งการแย่งชิงพื้นที่ปลูกยางพาราและไม้ผล กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางและธนาคารเกษตรและสหกรณ์ก็เข้ามาในพื้นที่ การโค่นไม้ใหญ่ของโรงเลื่อยจักรเจริญผลก็เกิดขึ้นในช่วงนี้ การใช้เครื่องจักรกล การค้าขายกับคนภายนอกก็เพิ่มมากขึ้น พื้นที่ป่าตามธรรมชาติและสัตว์ป่านานาชนิดได้หมดไปเพราะการปลูกยางพาราและไม้ผล ปัญหาภายในชุมชนมีมากขึ้น โดยเฉพาะความขัดแย้งภายในอันเนื่องมาจากการแย่งชิงการนำระหว่างกลุ่มดั้งเดิมผู้มักถืออำนาจรัฐ กับกลุ่มผู้อพยพซึ่งมักถูกเรียกว่าเป็นโจร เช่น กลุ่มของเสือชั้น กลุ่มโจรของเสือแสง ต่อมาในช่วง พ.ศ.2516 – 2523 เข้าสู่ยุคสมัยแห่งความขัดแย้งทางแนวคิดและการแย่งชิงมวลชนระหว่างรัฐกับกลุ่มที่มีแนวคิดใหม่ในนามของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งรัฐเรียกรวมๆ ว่าผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ชาวบ้านไม้เสียบต้องหนีเข้าป่าเป็นจำนวนมาก และหลายคนต้องหนีเข้าป่าเพราะเหตุการณ์บังคับหรือถูกบีบบังคับจากคนของรัฐ ถูกป้ายสีจากกลุ่มตรงกันข้าม จำนวนไม่น้อยที่ต้องจับปืนต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐ ต้องอยู่กันอย่างหวาดระแวงว่าพรุ่งนี้จะถูกจับไปสอบสวนหรือเปล่า หลายคนต้องหนีจาก

¹ กมล เต็มรัตน์, *อ้างแล้ว*, หน้า 13 – 14.

² *“อำเภอหัวไทรทางสู่เมืองใหญ่ของภาคใต้” ลุ่มน้ำปากพนังสังสรรค์*, หน้า 53.

³ สัมภาษณ์ นายฉาย ปลีกหนู, *อ้างแล้ว* และนฤมล พาหะละ, *อ้างแล้ว*.

⁴ *เครือข่ายภูมิปัญญาไท*, *อ้างแล้ว*, หน้า 12.

บ้านไม้เสียบกลับถิ่นเดิม หลายคนถูกฆ่าตาย ชุมชนให้ข้อมูลหลากหลายมาก⁽¹⁾ พอสรุปความได้ว่าเป็นช่วงที่ชุมชนตกต่ำที่สุด ชาวบ้านในชุมชนไม้เสียบและชุมชนอื่นในพื้นที่ตำบลเกาะจันทร์ต้องเสียชีวิตกับเหตุการณ์ช่วงนี้ถึง 8 คน เจ้าหน้าที่รัฐสูญเสียชีวิตไป 10 คน พร้อมทรัพย์สินโรงพักที่ถูกเผาถึงสองครั้งในช่วงปี 2518 – 2519 เนื่องจากตำรวจตระเวนชายแดนมาตั้งกองร้อยในวัดไม้เสียบพร้อมอาวุธครบมือ โรงเรียนไม้เสียบบำรุงราษฎร์หรือโรงเรียนเกาะจันทร์ประชาภิบาลที่ชุมชนริเริ่มก่อตั้งเพื่อให้เป็นโรงเรียนมัธยมประจำตำบลรัฐก็ไม่อนุญาติให้เปิด อาคารเรียนถูกใช้เป็นฐานปฏิบัติการของตำรวจตระเวนชายแดนบ้าง หน่วยพลร่มป่าหวายจากลพบุรีบ้าง คุรบางคนในโรงเรียนวัดไม้เสียบถูกผู้บังคับบัญชาระดับสูงให้ลาออกในฐานะผู้มีแนวคิดรุนแรงต่อต้านรัฐและมักพานักเรียนเข้าป่าเขา ในวัดไม้เสียบพระภิกษุบางรูปก็มีแนวคิดก้าวหน้า โฆษณาเคลื่อนไหวให้การศึกษาแก่เด็กวัด จนในที่สุดก็ตัดสินใจขึ้นป่าเขาในขณะยังหนุ่มเหลือง เจ้าอาวาสถูกยิงบริเวณชุมชนเกาะริ้วเป็นสถานที่ถาวรของตำรวจตระเวนชายแดน เขาหวังหอนส่วนหนึ่งของเทือกเขาบรรทัดเป็นค่ายสำคัญของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ฝ่ายนี้สามารถจัดงานในหมู่บ้านได้ทั้งๆ ที่อยู่ใกล้โรงพัก ผู้คนในชุมชนขึ้นป่าเขาราวแปดสิบคน ภายในชุมชนมีผู้พบศพคนต่างถิ่นเป็นรายวัน กำหนดตำบลเกาะจันทร์ผู้เป็นลูกหม้อของชุมชนไม้เสียบถูกมองว่าเป็นทั้งฝ่าย “นาย” และฝ่าย “คอม” ส่วนผู้คนที่เข้าป่าเขาเหล่านั้นก็มีใช้คนไม้เสียบดั้งเดิม

อดีตสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยผู้เป็นแกนนำในอำเภอชะอวดได้เล่าถึงคราวเป็นฝ่ายคอมในระยะ 16 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.2514 – 2529 สรุปความได้ว่า ดั้งเดิมเป็นชาวนาในเขตพื้นที่จังหวัดพัทลุง ซึ่งมีการเคลื่อนไหวของฝ่ายคอมหรือสหาย ก็พบว่าสหายมีแนวคิดไม่ชัดเจน เพราะถามว่าเข้าป่าเป็นอย่างไรลำบากไหม ก็ได้คำตอบว่า การไม่ยอมรับรัฐหรือการปฏิเสธอำนาจรัฐ ทำได้ง่ายด้วยวิธีการ “ฉีกบัตรประชาชนไม่เสียภาษี” แต่เมื่อได้ศึกษาเอกสาร เรื่อง “ใครสร้างใครเลี้ยง” และ “แต่เยาวชน” ทำให้ตื่นตัวและเข้าใจปัญหาทางการเมือง ต่อมาในปี 2512 – 2514 เป็นทหารเกณฑ์ก็พบว่า องค์กรทหารไทยมีอิทธิพลของฝรั่ง อยู่มาก โดยฝรั่งเป็นผู้อำนวยความสะดวก ตำรวจไปบ้านใครก็ไปในลักษณะนาย ต้องการสิ่งใดก็ยอมได้ จึงเข้ากับชาวบ้านไม่ได้ เมื่อปลดจากทหารเกณฑ์ในปี 2514 ถูกกวดขัน ถูกปราบ ถูกจับพาไปขังและถูกกักบริเวณ เป็นคืนที่วัดคลองใหญ่ อำเภอควนขนุน แถบวัดคลองใหญ่นี้มีองค์กรจัดตั้งของฝ่ายคอมในหมู่บ้าน องค์กร ก็ไม่ค่อยเชื่อตนเอง เมื่อทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายป่าไม่ค่อยเชื่อใจ จึงตัดสินใจหาประสบการณ์ในป่าตั้งแต่นั้นมา โดยเริ่มต้นเป็นนักเรียนปฏิบัติงานรุ่นแรกๆ ในตระเขตรอยต่อพัทลุง – ตรัง – สตูล เป็นเวลา 6 เดือน แล้วมาปฏิบัติงานในเขต 1 ตำบลโคกชะงาย อำเภอเมืองพัทลุง เป็นเวลา 2 – 3 ปี ก็ได้เป็นสมาชิกพรรค แล้วได้มาปฏิบัติงานในเขต 3 พัทลุง – ตรัง ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ตำบลเขาปู่ อำเภอควนขนุน อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง ตลอดจนมาในอำเภอชะอวดตั้งแต่ตำบลลานนา ทำประจำขึ้นมาถึงวังอ่าง ก็พบว่าบ้านไม้เสียบเป็น จุดแข็งของฝ่ายคอม หลังจากออกจากป่าในปี 2529 แล้วก็ได้ร่วมกับกลุ่มกบฏรัต⁽²⁾ จัดทำหนังสือเรื่อง

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 12 – 13, เกาะจันทร์สารฉบับพิเศษ, หน้า 3 – 20 และสัมภาษณ์ นายฉายปลีกหนู, อ่างแล้ว, นายเขียน ชูแก้ว, อ่างแล้ว, จ.ท.โกเมศร์ ทองบุญชู, อ่างแล้ว, นายขอม แก้วกาพ, 67 ปี 182 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช 19 พฤษภาคม 2544 และ นายบุญรัตน์ – นางน้อม ไชทองแก้ว 54 ปี และ 50 ปี 151/2 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช 13 ตุลาคม 2545.

²กลุ่มกบฏรัต, บนเส้นทางกบฏรัต : ตำนานการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธของประชาชนพัทลุง – ตรัง – สตูล จัดพิมพ์เผยแพร่เนื่องในโอกาสครบรอบ “25 ปี เหตุการณ์ 6 ตุลา” 2519 – 2544.

“บนเส้นทางภูบรรทัด : ตำนานการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธของประชาชนพัทลุง – ตรัง – สตูล” โดยกลุ่มมาใช้บ้านพัก ณ ชุมชนไม้เสียบเป็นที่ประชุมหลายครั้ง

หลักฐานเอกสารร่วมสมัยของชุมชนทหารบก ปี 2515⁽¹⁾ ก็รายงานว่า ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในจังหวัดพัทลุง แบ่งเขตการปฏิบัติการและมีอิทธิพลอยู่ในพื้นที่จังหวัดพัทลุง ตรัง และบางส่วนของนครศรีธรรมราช โดยแบ่งออกเป็นสามเขต คือ ค่ายเขตเหนือ ค่ายเขตกลาง และค่ายเขตใต้ ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่แล้ว จึงขอยกตัวอย่างเฉพาะค่ายเขตเหนือ ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับบ้านไม้เสียบ ค่ายเขตนี้มีกำลังประมาณ 60 คน นายประจวบ หรือนิเวศน์ (นามแฝง) เป็นหัวหน้า มีพื้นที่ปฏิบัติการอยู่ในตำบลเกาะเต่า ป่าพะยอม พนมวังคี อำเภอกวนขนุน ตำบลท่าจิว หนองปรือ อำเภอยายียด ตำบลท่าประจะ ท่าเสม็ด ชะอวด วังอ่าง อำเภอลำชะอวด ตำบลสามตำบล ควนเกย ร่อนพิบูลย์ หินตก อำเภอร่อนพิบูลย์ และอำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

จะเห็นได้ว่า โดยภาพรวมข้อมูลของชุมชนทหารบกและอดีตสมาชิกพรรคดังกล่าว มีความสอดคล้องกัน แสดงว่าจุดกำเนิดของขบวนการชาวนาในชุมชนอิสระ ณ บ้านไม้เสียบใน พ.ศ.2439 – 2490 นั้น มีการเคลื่อนไหวของชาวนามาอย่างต่อเนื่องใน พ.ศ.2490 – 2523 ในนามของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ดังปรากฏในบทบรรณาธิการของกลุ่มภูบรรทัดความตอนหนึ่งว่า

“หนังสือเล่มนี้เกิดขึ้นเป็นรูปเล่มจนสำเร็จเนื่องมาจากแรงบันดาลใจของ ‘สหายเก่า’ หลายๆ คน ทั้งที่เป็นชาวนาและปัญญาชน ทั้งจากท้องถิ่นและจากในเมือง ที่เคยมีประวัติการต่อสู้ร่วมกันช่วงหนึ่ง ณ สมรภูมิตั้งชั่งจังหวัดพัทลุง – ตรัง – สตูล ในยุคของการต่อสู้เพื่อเอกราชประชาธิปไตย และความเป็นธรรมในสังคม โดยใช้แนวทางการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธเพื่อยึดอำนาจรัฐ สถาปนาสังคมประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย.....”⁽²⁾

ในตำนานดังกล่าวจำนวน 880 หน้า นั้น ประกอบด้วยบทคัดย่อ บทบรรณาธิการ อารัมภบท เนื้อหาบรรณานุกรมและภาคผนวกตามลำดับ ในส่วนของเนื้อหาแบ่งเป็นสองภาค คือ ภาค 1 : เมื่อชาวนาจับปืน มีจำนวน 15 เรื่อง ว่าด้วยเรื่องก่อนสมัยชา 3 ได้เงาเผด็จการ กำเนิดกองจรรยา ขน้าของนักสู้ กองป่าเสียงปืนแตก ล้อมปราบ สรุบทเรียน ตั้งลำตันให้ตรง กองทัพปลดแอกประชาชนแห่งประเทศไทย ถึงแดงขยายไปสงขลา – ปัตตานี วิฤตกาลนาในเขตเหนือ 14 ตุลาการเปลี่ยนแปลงแนวรบในชนบท และ 14 ปีแห่งความพากเพียร ภาค 2 : ภูบรรทัดปฏิวัติ จำนวน 26 เรื่อง คือ ชงผืนแดงเหนือภูบรรทัด การศึกษา : โรงเรียนการเมืองการทหาร โรงเรียนนายร้อยทพท.ภาคใต้ กว่าจะถึงโรงเรียนอนุชน ศิลปวัฒนธรรม: ทพท.เมื่อแรกเห็น วิถีชีวิตทหารป่าฯ เล่าเรื่องวันคืนที่ถูกแก้ปัญหาคความรักรัก งานนาฏศิลป์

¹ พันเอกสนธิ เสมารัตน์ รองผู้บังคับการกรมผสมที่ 5, “การปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามผู้ก่อการร้ายในภาคใต้ ของกรมผสมที่ 5” วิทยาลัยการทัพบก สถาบันวิชาการทหารบกชั้นสูง, 2515, หน้า 19.

² กลุ่มภูบรรทัด, อ้างแล้ว, หน้า 9.

“จรรยา” สหายยาง หน่วยเคลื่อนที่พคท. จากหนังสือ โนรา ลีเกปาย จำปูนกลางป่าเพลิงปฏิวัติ จรรยา : หน่วยศิลปะแห่งภูบรรทัด ตะวันแดง : นิตยสารปฏิวัติแห่งภูบรรทัด การทหาร : ทหารและการสู้รบ ประทีปส่องทาง หมอในสถานการณ์สู้รบ : หมอปฏิวัติ องค์การ : การบริหารและจัดการองค์กร ชีวิตที่มีค่าเมื่อเยาว์วัย การปฏิบัติงานมวลชน : ไม่มีน้ำ ไม่มีปลาปฏิวัติ ผู้ปฏิบัติงานในเขตขาว เมื่อผมได้ปฏิบัติงานมวลชน บันทึกรักจากท่าออก ความหลังที่บ้านตระ ก่อนสิ้นแสงตะวัน และบทส่งท้ายสำหรับภาคผนวก ประกอบด้วย 14 เรื่อง คือ พ.ศ.2476 นโยบาย พคท. ก่อนสมัชชา 1 นโยบายเฉพาะหน้าสมัชชา 2 พ.ร.บ.ยกเลิกกฎหมายว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พ.ศ.2489 พ.ร.บ.ป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ.2495 ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 12 นโยบายพคท.สมัชชา 3 คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 66/23 เรื่องนโยบายต่อสู้เพื่อชนะคอมมิวนิสต์ นโยบายของพคท.สมัยประชุมสมัชชา 4 ประวัติผู้เสียชีวิต(บางส่วน) รายชื่อผู้เสียชีวิตในสตูปวัดไม้เสียบฯ กองทัพปลดแอกมุสลิมไทย และ พ.ร.บ.ยกเลิก พ.ร.บ.ป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ.2495 พ.ศ.2543

เป็นที่น่าสังเกตว่า ใน พ.ศ.2518 - 2519 ที่ชวานาในบ้านไม้เสียบมีปฏิกิริยาต่ออำนาจรัฐอย่างรุนแรงนั้น ผู้แทนพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย⁽¹⁾ ได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครศรีธรรมราชถึงสองคน คือ นายชานี ตักดิเศรษฐ์ และนายอาคม สุวรรณพ พร้อมๆ กับทางจังหวัดพัทลุงมี นายไรราน อรุณรังษี โดยเฉพาะนายชานี ตักดิเศรษฐ์⁽²⁾ นั้น จัดได้ว่าเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของคนละแวกใกล้บ้านไม้เสียบ เคยเข้าป่ามาก่อน และมีโอกาสอยู่ในถนนการเมืองระดับชาติสืบต่อมาจนบัดนี้

ระยะที่สาม พ.ศ.2524 - ปัจจุบัน : โครงการชลประทานคลองไม้เสียบอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และการแย่งชิงทรัพยากร ในเอกสารของโครงการชลประทานคลองไม้เสียบอันเนื่องมาจากพระราชดำริรายงาน⁽³⁾ ว่า โครงการนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำปากพนัง เนื่องจากพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำปากพนัง เป็นพื้นที่ปลูกข้าวแปลงใหญ่ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ถึงร้อยละ 70 ของพื้นที่ปลูกข้าว ประมาณ 1.3 ล้านไร่ แต่กลับมีแหล่งน้ำจำกัด กรมชลประทานจึงได้วางแผนพัฒนาลุ่มแม่น้ำปากพนังให้สมบูรณ์เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมภูมิประเทศและสภาวะทั่วไป โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริ เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2521 ให้กรมชลประทานพิจารณาก่อสร้างฝายทดน้ำ หรือเขื่อนทดน้ำคลองไม้เสียบ(ห้วยน้ำใสตอนล่าง)พร้อมระบบส่งน้ำโดยเร่งด่วนเพื่อส่งน้ำช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกสองฝั่งคลองไม้เสียบก่อน เนื่องจากโครงการเขื่อนกักน้ำห้วยน้ำใสซึ่งเป็นโครงการระยะยาวกว่าจะเสร็จต้องใช้เวลาไม่น้อยกว่าห้าปี โดยระยะแรกจะใช้น้ำของคลองไม้เสียบไปพลางก่อน ต่อไปเมื่อสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยน้ำใสขึ้นแล้ว จะสนับสนุนการชลประทานดังกล่าวให้ได้ผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

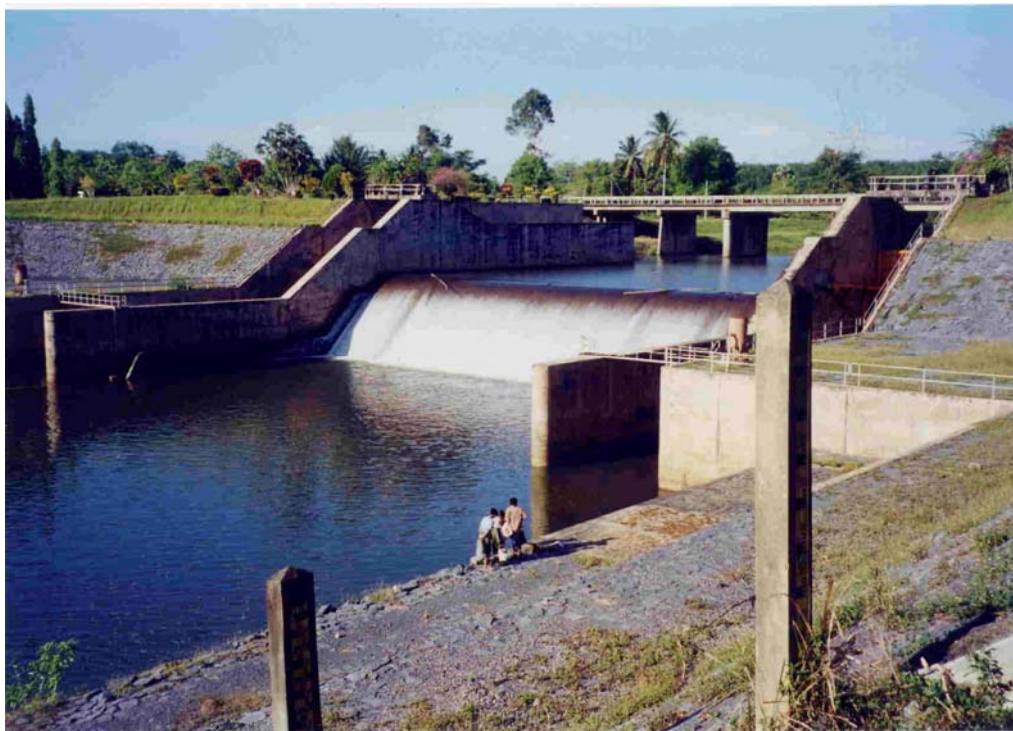
¹“ข้อมูลจำเพาะ : รายงานสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของชาวภาคใต้ และพรรคการเมืองที่สังกัดจาก พ.ศ.2476 ถึง พ.ศ.2526” วารสารทักษิณคดี : ฉบับวัฒนธรรมทางการเมืองของชาวใต้ ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (มกราคม 2542), หน้า 19 - 21

²สัมภาษณ์ นายฉาย ปลีกหนู, อ่างแล้ว และ จ.ท.โกเมศร์ ทองบุญชู, อ่างแล้ว.

³กรมชลประทาน, “โครงการชลประทานคลองไม้เสียบอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” (กรุงเทพฯ : ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และฝ่ายโรงพิมพ์ สลก., ไม่ปรากฏปี) (เอกสารแผนพับ).

ภาพที่ 11 เวทีเสวนา “ชุมชนไม้เสียบ”

ภาพที่ 12 ชลประทานคลองไม้เสียบอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

อย่างไรก็ดี ในเอกสารราชการของจังหวัดพัทลุง พ.ศ.2517 รายงาน⁽¹⁾ ว่า โครงการอ่างเก็บน้ำ ห้วยน้ำใสในอำเภอควนขนุนและอำเภอชะอวด เนื้อที่ 30,000 ไร่ เป็นแผนการจะก่อสร้างในปี 2520 – 2524 แต่ในความเป็นจริงโครงการชลประทานคลองไม้เสียบฯ เพิ่งเริ่มดำเนินการก่อสร้างปี 2524⁽²⁾ โดยสร้างเป็นโครงการชลประทานขนาดกลางในลักษณะของฝายทดน้ำ สร้างกันคลองไม้เสียบในช่วงลัดบริเวณ บ้านเกาะร้างแทนที่หน่วยของตำรวจตระเวนชายแดน ระบบส่งน้ำทั้งสองฝั่งคลองไม้เสียบมีความยาวรวม 69.615 กิโลเมตร โดยพื้นที่ฝั่งขวาประกอบด้วยคลองส่งน้ำสายใหญ่ สายซอยและสายแยก จำนวน 8 สาย และอาคารในคลองส่งน้ำจำนวน 180 แห่ง ส่วนพื้นที่ฝั่งซ้ายประกอบด้วยคลองส่งน้ำสายใหญ่ สายซอย จำนวน 2 สาย ความยาว 16.773 กิโลเมตร และอาคารในคลองส่งน้ำ จำนวน 50 แห่ง

เห็นได้ชัดเจนนว่า โครงการชลประทานคลองไม้เสียบนั้นเป็นโครงการประเภทที่ถูกกำหนดมาจากภายนอก และเมื่อดำเนินการก่อสร้างก็ได้ถมสายน้ำเดิมที่ชุมชนร่วมกันจัดทำ ชุมชน⁽³⁾จึงมักตั้งคำถามเสมอว่า ชุมชนไม้เสียบได้ประโยชน์จากโครงการจริงหรือ เพราะดูเหมือนว่าคลองชลประทานนั้นแค่ส่งน้ำ “ผ่าน” บ้านไม้เสียบเพื่อพัฒนาลุ่มแม่น้ำปากพนังมากกว่า และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนมากมาย ที่เป็นรูปธรรมคือ มีการใช้พันธุ์ข้าวและเทคโนโลยีการผลิตแบบภาคกลาง อีกทั้งใช้ปฎิวิทยาศาสตร์ โดยเน้นการผลิตในระบบทุน วัฒนธรรมการพึ่งพาที่เรียกว่า “ออกปากกินวาน” ก็ค่อยๆ เลือนหายไป การซื้อการจ้างได้เข้ามาแทนที่ เป็นการทำนาเพื่อขายข้าว เนื่องจากใช้พันธุ์ข้าวที่ไม่สอดคล้องกับทำเลที่ตั้งของชุมชน ชาวนาในบ้านไม้เสียบปัจจุบันจึงต้องทำนาควบคู่ทำสวนยางพาราและไม่ผลเชิงเดี่ยวจึงจะอยู่ได้ ส่งผลให้พื้นที่นา ลดลงเรื่อยๆ เช่น ทุ่งนาแก้วกลายเป็นสวนยางพารากร่อง ทุ่งนาบนพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่เลี้ยงวัวแบบที่เรียกกันว่า “ล้อมวัว” และนำไปสู่ภาวะการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ ทั้งๆ ที่เป็นชุมชนในเขตที่ราบลุ่มที่มีแหล่งน้ำใหญ่ในพื้นที่

นอกจากนั้น โครงการชลประทานคลองไม้เสียบได้เข้ามาพร้อมๆ คำสั่งนายกรัฐมนตรี ที่ 66/23 เรื่องนโยบายต่อสู้เพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์ นั้นหมายความว่ารัฐได้รุกคืบเข้ามาจัดการทรัพยากรของชุมชนไม้เสียบเต็มรูปแบบ โดยจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นในชุมชน⁽⁴⁾ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มไทยอาสาป้องกันชาติ (ทสปช.) กลุ่มส่งเสริมการเกษตร ทั้งเริ่มพัฒนาด้านสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐานมากขึ้น⁽⁵⁾ เช่น การขยายเขตการไฟฟ้า การตัดถนน และอุดหนุนการศึกษาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง⁽⁶⁾ เช่น กระทรวงศึกษาธิการอนุมัติให้

¹จังหวัดพัทลุง, จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2517. (พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2517), หน้า 30 – 32

²กรมชลประทาน, อ่างแล้ว และเขียน ชูแก้ว, อ่างแล้ว.

³เวทีเสวนา “ชุมชนไม้เสียบ”, อ่างแล้ว และสัมภาษณ์นายวิจิตร เพิ่งเกลี้ยง, 49 ปี 34 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช 20 พฤษภาคม 2544, จ.ท.โกเมศวร์ ทองบุญชู, อ่างแล้ว และ นายสวัสดิ์ ขำตรี, อ่างแล้ว.

⁴สำนักงาน ค.ศ.ต.ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้ “รายงานการสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนจังหวัดนครศรีธรรมราช : บ้านไม้เสียบ” กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, ปีงบประมาณ 2527 – 2528, หน้า 66.

⁵เครือข่ายภูมิปัญญาไท, อ่างแล้ว, หน้า 13 – 14.

⁶เขียน ชูแก้ว, อ่างแล้ว และ เกาะขันธุ์สารฉบับพิเศษ, หน้า 19.

เปิดโรงเรียนเกาะจันทร์ประชาภิบาลเป็นโรงเรียนมัธยมประจำตำบล (มพช.2 รุ่น 2) โรงเรียนวัดไม้เสียบได้รับการคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนดีเด่นระดับจังหวัด ส่งผลให้ผู้คนในชุมชนจำนวนหนึ่งผันตัวเองมาประกอบธุรกิจ เช่น รับเหมาก่อสร้าง สร้างรถบรรทุกสิบล้อ จัดทำบ้านจัดสรร ก่อสร้างโรงงานเผาอิฐ คนส่วนใหญ่หันมาใช้เกษตรเคมีมากขึ้น จนจัดได้ว่าเป็นยุคทองของระบบทุนนิยม⁽¹⁾ เพราะเห็นได้ชัดเจนว่า ทุกคนยึดเงินเป็นตัวตั้ง ต่างอวดความร่ำรวย กลายเป็นชุมชนกึ่งเมืองไปโดยปริยาย และมีปัญหาเสพติดติดตามเข้ามาเมื่อประเทศไทยเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจใน พ.ศ.2540 ก็กระทบถึงชุมชนไม้เสียบอย่างฉับพลัน เช่น รถบรรทุกสิบล้อที่อยู่ในชุมชนหลายสิบล้านถูกบริษัทยึดกลับหมด บ้านจัดสรรร้าง โรงอิฐร้าง หลายครอบครัวต้องหนีหายไปจากชุมชน หลายคนหมดตัว ปลายปี 2543 ชุมชนไม้เสียบและตำบลเกาะจันทร์ได้รู้จักตัวเองเป็นอย่างดี สิ่งที่ทุกคนรู้แล้วถึงกับตกใจ คือ ยอดหนี้มูลค่ารวมของตำบลสูงถึงร้อยสามสิบล้านบาท โดยเฉพาะหนี้ของธนาคารเกษตรและสหกรณ์สูงเกือบร้อยล้านบาท ปลายปีถัดมา ณ โรงเรียนเกาะจันทร์ประชาภิบาล แก้วหมู่บ้านในตำบลเกาะจันทร์ได้ร่วมใจกันประกาศแผนแม่บทชุมชนตำบลเกาะจันทร์ เพื่อเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาผู้คนในชุมชน โดยมีผู้ใหญ่บ้านไม้เสียบ ผู้เป็นทั้งเครือญาติและเขยของกลุ่มดั้งเดิมเป็นประธานคณะทำงานแม่บทชุมชนตำบลเกาะจันทร์และตำบลอื่นๆ ทั่วเขตของอำเภอชะอวด ภายใต้การสนับสนุนของเครือข่ายภูมิปัญญาไท สถาบันทักษิณคดีศึกษา มูลนิธิหมู่บ้าน และสำนักงานเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) และในเวทีเสวนา “ชุมชนไม้เสียบ” ของโครงการวิจัยนี้ ณ วัดไม้เสียบ เมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ.2545⁽²⁾ ชุมชนมีข้อสรุปว่าจำเป็นต้องจัดทำ**ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน** เพราะที่ผ่านๆ มา มีเฉพาะเวทีของผู้นำ ต่อไปจะเป็นเวทีของชุมชน โดยสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลและชาวบ้าน ร่วมกันเข้ามาใช้เวทีนี้ในการพูดคุยทั้งเรื่องธรรมชาติ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เพื่อแก้ปัญหาในองค์กรวม โดยมีผู้มีประสบการณ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ถักทอประสบการณ์ให้ชุมชนรับรู้ แล้วร่วมกันคิดและร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชนในระบบพรรคไม้เสียบเอง

ยังปรากฏหลักฐาน⁽³⁾ว่า ชุมชนไม้เสียบโดยวัดไม้เสียบเป็นต้นตอของการประกาศยุติการต่อสู้ด้วยอาวุธอย่างเป็นทางการของผู้แทนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ภาคใต้ เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ.2534 ณ ศาลากลางจังหวัดพัทลุง อันถือเป็นการสลายตัวอย่างเด็ดขาดและเป็นจุดสุดท้ายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ภาคใต้ สืบเนื่องมาจากหลังการประชุมสมัชชา 4⁽⁴⁾ ที่ “สันเขิน” บนเทือกเขารอยต่อนครศรีธรรมราช และสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นที่หมายในยุทธการใต้ร่มเย็นฯ เสร็จสิ้นลงเมื่อประมาณต้นปี 2525 ท่ามกลางบรรยากาศการล้อมปราบอย่างเข้มข้น รวมทั้งชูคำขวัญ “ใต้ร่มเย็น” อย่างต่อเนื่อง และเอาภาระงานของกองทัพภาคที่ 4 กองทัพปลดแอกประชาชนแห่งประเทศไทย ภาคใต้ ก็ได้ปรับโครงสร้างการจัดตั้งเขตกองทัพเสียใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยแบ่งออกเป็น 3 เขตงานหลักคือ เขตชุมพร-ระนอง เขตสุราษฎร์ธานี และเขตรอยต่อห้าจังหวัดพัทลุง – ตรัง – สตูล – นครศรีธรรมราช – กระบี่

¹เครือข่ายภูมิปัญญาไท, อ้างแล้ว, หน้า 13.

²เวทีเสวนา “ชุมชนไม้เสียบ”, อ้างแล้ว.

³โปรดดูรายละเอียดในเอกสารส่วนบุคคล พันเอก(พิเศษ)วิจักขณพันธ์ เรื่องทอง “บันทึกที่ส่วนตัว” และสัมภาษณ์ พันเอก(พิเศษ)วิจักขณพันธ์ เรื่องทอง, 732 – 4 ถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 1 ตุลาคม 2542 และ สหายช่วง และพันเอกบัญญัติ ขวาลศิลป์, **กระดุกเข้าบัว. พิมพ์ครั้งที่ 2.** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บ้านหนังสือ, 2540), หน้า 286 – 288.

⁴ สหายช่วง และพันเอกบัญญัติ ขวาลศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 101.

มีคณะกรรมการบริหารเขตในแต่ละเขตเป็นองค์กรนำ สำหรับเขตรอยต่อห้าจังหวัด “สหายช่วง” หรือธงชัย สุวรรณวิหค ชาวเขียร์ใหญ่ อดีตนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ผู้เข้าไปจับอาวุธเข้าต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในพื้นที่ภาคใต้หลังเหตุการณ์ตุลาคม 2519 ได้รับมอบหมายจากการเลือกตั้งให้รับหน้าที่เป็นเลขาธิการคณะกรรมการบริหาร และได้เสนอความคิด “โครงการกระดุกเข้าบัว” ในช่วงไฟสงครามเริ่มดับมอด เพื่อปลดปล่อย “พันธะทางใจ” ที่มีต่อมวลมิตรสหาย โดยพันเอกบัญญัติ ขวาลศิลป์ ผู้แถลงข่าวกองทัพภาคที่ 4 และเขยของเมืองนครศรีธรรมราช มีส่วนสำคัญในการทำให้โครงการกระดุกเข้าบัวเป็นความจริงขึ้นมาในวันที่ 21 มกราคม 2530 ณ วัดไม้เสียบ มีประชาชนไปร่วมประมาณสองหมื่นคน มี พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ผู้บัญชาการทหารบกเป็นประธาน

ต่อมาในปี 2537 – 2538 สหายช่วงในนามของทหารป่าแห่งกองทัพปลดแอกฯ และพันเอกบัญญัติ ขวาลศิลป์ นายทหารแห่งกองทัพบกไทย ก็ร่วมกัน “บันทึกตำนานสงครามในภาคใต้อย่างถึงเลือดถึงเนื้อ” ในชื่อเรื่อง “กระดุกเข้าบัว”⁽¹⁾ โดยสลักกันเขียนคนละบทลงตีพิมพ์ในวารสารมติชนสุดสัปดาห์ และพิมพ์เป็นเล่มครั้งแรกในเดือนมิถุนายน 2538 มิได้วางจำหน่าย ต่อมาได้รับการขัดเกลาแก้ไขใหม่ โดยเรียงเรื่องให้สอดคล้องต่อเนื่องกัน แบ่งออกเป็นสองภาค และพิมพ์ครั้งที่สองเมื่อเดือนมีนาคม 2540 สหายช่วงได้นิยาม ถึงโครงการกระดุกเข้าบัว⁽²⁾ ว่าเกิดมาจากแนวปฏิบัติอันเป็นประเพณีธรรมดาของชาวใต้ที่นับถือพุทธศาสนา และถือเอาเป็นภาระหน้าที่สำคัญยิ่งในอันที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้ตายซึ่งเป็นญาติหรือเพื่อนฝูงให้เสร็จสิ้นด้วยประเพณีอย่างหนึ่งตามความเชื่อที่สืบทอดกันมาช้านาน และหากจะให้ความสมบูรณ์ รวมทั้งเพื่อแสดงออกถึงความรักความอาลัย ตลอดจนความผูกพันที่มีต่อกัน โดยที่ผู้ยังมีชีวิตอยู่ก็อยู่ในฐานะที่สามารถกระทำได้แล้ว ก็อาจนำเอากระดุกที่ผ่านพิธีทางศาสนาเรียบร้อยแล้วไปบรรจุไว้ในสิ่งปลูกสร้างที่เรียกว่า “บัว” ก็จะยิ่งนับว่าประเสริฐนัก

สืบเนื่องมาจากการจัดงานกระดุกเข้าบัวของอดีตผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ณ วัดไม้เสียบ ดังกล่าว ได้ส่งผลสะท้อนอย่างกว้างขวางและมีส่วนสำคัญในการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นอย่างถาวรราบเท่าทุกวันนี้ เพราะปรากฏหลักฐานในหนังสือพิมพ์⁽³⁾ ว่า หลังจากนั้นผู้ที่ร่วมพัฒนาชาติไทยได้มีการประสานกับทางกองทัพบกและกองทัพภาคที่ 4 เพื่อที่จะมีการช่วยเหลือในการประสานงานที่จะให้มีการพบปะครั้งแรก ณ ค่ายเสนาณรงค์ อำเภอบางใหญ่ เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2532 และเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2533 ได้มีการเจรจาอย่างเป็นทางการ โดยมีพันเอกบัญญัติ ขวาลศิลป์ เป็นผู้แทนกองทัพบก และพันเอกวิจักขณพันธ์ เรืองทอง เป็นผู้แทนกองทัพภาคที่ 4 ต่อมาการประชุมร่วมได้เกิดขึ้นอีกครั้ง เมื่อ 8 มกราคม 2534 ที่บ้านโหละจิงกระ ตำบลชุมพล อำเภอมือง จังหวัดพัทลุง โดยได้รับการต่อรองจากฝ่ายพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ภาคใต้ ซึ่งมีสหายหมุ่น(ผู้ชี้หน้า) สหายสม(เลขาธิการพรรค สหายสมพร(หัวหน้ากองกำลัง) และสหายไพโร ได้ออกมาเจรจาเพื่อต่อรองให้มีการยกเลิกพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ให้มีกฎหมายนิรโทษกรรมต่อผู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินั้น รวมทั้งหลักประกันในการประกอบอาชีพ

¹โปรดดูรายละเอียดในเรื่องเดียวกัน.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 158 – 159.

³ ก้าวหน้า วันที่ 8 – 14 เมษายน 2535 ในเอกสารส่วนบุคคลของ พันเอก(พิเศษ) วิจักขณพันธ์ เรื่องทอง, อ้างแล้ว.

การเจรจาบังคับไปด้วยบรรยากาศที่ดีทุกครั้ง แต่ต้องชะงักอยู่พักหนึ่ง เมื่อคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติยึดอำนาจ เมื่อ 23 กุมภาพันธ์ 2534 และต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงแม่ทัพภาคที่ 4 จากพลโททหาญ สีนานนท์ เป็นพลโทกิตติ รัตนฉายา การดำเนินงานได้เริ่มขึ้นอีกครั้งอย่างต่อเนื่องเช่นเดิม การมอบหมายหาผู้รับผิดชอบขึ้นมาอย่างชัดเจน ประกอบด้วยพลตรีสมเจตน์ ชูตินันท์ เป็นหัวหน้าคณะทำงาน พันเอกวิจักขณพันธ์ เรื่องทอง และพันเอกกนิษฐ์ หมื่นสวัสดิ์ เป็นเลขานุการคณะทำงาน

25 – 27 มิถุนายน 2534 การเจรจาเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เป็นครั้งที่สาม⁽¹⁾ ซึ่งครั้งนี้ส่งผลเป็นที่น่าพอใจเป็นอย่างมาก เพราะทำให้มีการตกลงประกาศยุติการต่อสู้ด้วยอาวุธอย่างไม่เป็นทางการเกิดขึ้นมาเป็นครั้งแรก ภายใต้การนำของพันเอกบัญชา ชวาลศิลป์ และนำไปสู่การประกาศยุติการต่อสู้ด้วยอาวุธอย่างสิ้นเชิง และเป็นทางการของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ภาคใต้ ในวันที่ 28 ธันวาคม 2534 ณ ศาลากลางจังหวัดพัทลุง ศูนย์อำนาจของตลาดสี่กั๊ก ชุมชนกรณีศึกษาในบทที่ 3 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการต่อสู้ด้วยอาวุธในภาคใต้ และมีกำหนดการจะทำพิธีเข้ารายงานตัวมอบอาวุธให้แก่ทางการในเดือนกุมภาพันธ์ 2535 ในที่สุดก็มีพิธีต้อนรับผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย ณ ศาลากลางจังหวัดสุราษฎร์ธานี ในชื่องานว่า “ดับไฟใต้”⁽²⁾

พันเอกบัญชา ชวาลศิลป์ มีความเห็นว่า โดยธรรมชาติแล้วทั้งนโยบาย 66/23 และโครงการกระดุกเข้าบัว ต่างมีธาตุแท้ประการเดียวกัน คือ ยุติการแก้ปัญหาด้วยวิธีการรุนแรง หันมาร่วมกันแก้ปัญหาด้วยวิธีสันติ ซึ่งเนื้อหาของนโยบายและโครงการนี้มีลักษณะที่ตรงจุดต่อคตินิยมพื้นบ้านของชาวใต้⁽³⁾ ขบวนการชาวนาในมุมมองฝ่ายรัฐที่เรียกว่าโจร ชุมโจร ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในช่วงเวลาร่วมร้อยปีจึงยุติลงด้วยสันติวิธี แสดงว่าแท้ที่จริงขบวนการชาวนานั้นก็คือส่วนหนึ่งของขบวนการสันติภาพในมุมมองของคนใน⁽⁴⁾ ในนามของศูนย์ไทย – เอเชียศึกษา สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต และชมรมศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ มหาวิทยาลัยวาเซดะ ประเทศญี่ปุ่น

ในส่วนของวัดไม้เสียบ พันเอกบัญชา ชวาลศิลป์ ยังชื่นชม “หลวงพร้อม”⁽⁵⁾ เจ้าอาวาสถึงการเอื้อเฟื้อเรื่องสถานที่พิธีกระดุกเข้าบัว การเป็นหัวเรี่ยวแรงระดมชาวบ้านในหมู่บ้าน มาร่วมลงมือลงแรงปรับและตกแต่งพื้นที่ ตลอดจนทำอาหารมาเลี้ยงพวกทหารที่มาทำงานและอื่นๆ อีกทั้งการนำคณะในโครงการไปชုดศพของสหายจากป่าช้าของวัดจนถูกบันทึกภาพเป็นข่าวไปทั่วโลก และทำให้ได้จำนวนกระดุกเข้าบัวทั้งสิ้น

¹ โปรดดูรายละเอียดในเอกสารส่วนบุคคลของ พันเอก (พิเศษ) วิจักขณพันธ์ เรื่องทอง, อ้างแล้ว.

² “ประมวลภาพและเบื้องหลังการต่อสู้ของ พคท.สาขาภาคใต้” สาร ทก. 4 (กองทัพของชาวใต้) ฉบับประจำเดือนกุมภาพันธ์ 2535, หน้า 9 ใน เรื่องเดียวกัน.

³ สหายช่วงและพันเอกบัญชา ชวาลศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 284.

⁴โปรดดูรายละเอียดในชลธิรา สัตยวัฒน์ (บรรณาธิการ), *กึ่งศตวรรษชวบนการสันติภาพ : “ความจริง” เกี่ยวกับ “กบฏสันติภาพ” : สำนักทางประวัติศาสตร์ของคนสามรุ่น*. (กรุงเทพฯ : ศูนย์ไทย - เอเชียศึกษา สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต และชมรมศึกษาประวัติศาสตร์สมัยใหม่ มหาวิทยาลัยวาเซดะ, 2545).

⁵สหายช่วงและพันเอกบัญชา ชวาลศิลป์, *อ้างแล้ว*, หน้า 294 - 316.

536 ราย จากนั้นมาจนบัดนี้ก็ยังคงอยู่ในตำแหน่งเดิม และยังไปรักษาการเจ้าอาวาสวัดเขาพระทอง ตำบลเขาพระทอง อำเภอชะอวด อีกตำแหน่งในสมณศักดิ์พระครูประดิษฐ์วรการ มีผลงานโดดเด่นเรื่อง **การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด**⁽¹⁾ โดยใช้หลักเมตตาธรรมตามวิสัยสมณเพศ ผสมผสานกับความรู้การบำบัดรักษาโรคแบบพื้นบ้าน อีกทั้งเชื่อมั่นในวิธีการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดแบบพื้นบ้าน และความรู้เกี่ยวกับยาเสพติด สมุนไพรและไสยศาสตร์ ส่งผลให้มีผู้ป่วยทั้งใกล้และไกลทยอยกันเข้ามาบำบัดไม่ขาดสาย จนต้องแยกผู้ป่วยหนักไว้ที่วัดเขาพระทอง อากาศทุเลาลงไปอยู่ที่วัดไม้เสียบ และดำรงอยู่ด้วยหลักการพึ่งตนเองและดูแลครอบครัว ด้วยความเป็นนักเลงตามวิสัยพื้นเพเดิมที่มาจากบ้านปันแต ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน

พระภิกษุอีกรูปหนึ่งที่มีแนวทางคล้ายคลึงกันและอยู่ในบริเวณที่จัดว่าเป็นเขตพื้นที่ราบหรือเขตกลางน้ำของกลุ่มทะเลสาบสงขลาเหมือนกัน คือ พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชบุญโญ) เจ้าอาวาสวัดดอน ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ผู้ก่อตั้ง **ธนาการชีวิต** เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2527 โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์สวัสดิ์ กาญจนสุวรรณ ตลอดจนบุคลากรของพื้นที่ตำบลคูเต่า เป็นผู้ร่วมดำเนินการก่อตั้ง และมีพัฒนามาตามลำดับ กล่าวคือ พ.ศ. 2527 ก่อตั้งธนาการชีวิต เครือข่ายวัดอยู่เกาะ มีสมาชิกร่วมก่อตั้ง 18 คน พ.ศ. 2534 ก่อตั้งธนาการชีวิต เครือข่ายวัดดอน มีสมาชิกร่วมก่อตั้ง 39 คน และ พ.ศ. 2535 ก่อตั้งธนาการชีวิตเครือข่ายวัดคูเต่า มีสมาชิกร่วมก่อตั้ง 80 คน ปัจจุบันธนาการเพื่อชีวิตสามเครือข่ายนี้มีสมาชิกทั้งหมด 901 คน มีเงินสะสมจะสะสมประมาณห้าล้านบาท มีวัตถุประสงค์สามประการคือ เพื่อฝึกให้สมาชิกรู้จักควบคุมตนเอง สำนึกในบทบาทและเคารพกติกาสังคม เพื่อให้สมาชิกมั่นใจในพลังสังฆะของแต่ละคนในการละเว้นชั่ว ทำดี และทำใจให้ผ่องใส และเพื่อเป็นศูนย์เผยแพร่วิทยาการใหม่ๆ สมาชิกสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ด้วยความถูกต้อง และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยนิยามธนาการชีวิตว่า หมายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัย ภายใต้อุดมการณ์ที่สมาชิกคิดช่วยเหลือกลุ่มมากกว่าที่จะคิดออกจากกลุ่ม สืบเนื่องมาจากพื้นฐานของชุมชนมีปัญหาหนี้สิน ดอกเบี้ยสูง ความยากจน และความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การขาดเงินทุนประกอบชีวิต และความไม่มั่นคงในอนาคต จึงกล่าวได้ว่า ปัญหารากเหง้าของชุมชนแก้โดยชุมชน ด้วยธนาการชีวิต เศรษฐกิจและคุณธรรม⁽²⁾ จนส่งผลให้กองทุนชุมชน สำนักงานเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) เข้ามาสนับสนุนในระยะหลังๆ

อีกแห่งหนึ่งของอำเภอหาดใหญ่เมื่อนานาชาติของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ณ เลขที่ 132/2 ซอย 10 ถนนราษฎร์อุทิศ ศูนย์ประสานงานของกลุ่มธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา⁽³⁾ นำโดยกลุ่มคนชั้นกลาง ดร.เชิงชัย ต้นสกุล และพระนวกะกลุ่มพระเสขิยธรรม เพื่อนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาและอนุรักษ์

¹โปรดดูรายละเอียดใน สิริมา รองชูเพ็ง, *การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดของพระครูประดิษฐ์วรการ (หลวงพ่อพร้อม จิตจิตโต) วัดไม้เสียบ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช* ปริญญาโทปริญญาโท

มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540 และสัมภาษณ์พระครูประดิษฐวรการ, 78 ปี วัดไม้เสียบ ตำบลไม้เสียบ ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอยะยาว จังหวัดนครศรีธรรมราช 9 เมษายน 2542 และ 13 ตุลาคม 2545.

²สัมภาษณ์พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปัญโญ) เจ้าอาวาสวัดดอน, วัดดอน ตำบลลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 12 ตุลาคม 2545.

³ศูนย์ประสานงานธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา, **ธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ครั้งที่ 1-7** เอกสารแผนพับ พ.ศ. 2539 – 2545.

ฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาทั้งระบบ ตั้งแต่แหล่งป่าต้นน้ำบริเวณเขตเขาควน ตลอดลงมายังแหล่งกลางน้ำแถบทุ่งราบลุ่มตอนกลาง ปลายน้ำแถบที่ราบริมทะเลและเกาะแก่ง จนถึงตัวทะเลสาบสงขลา ปรากฏหลักฐานเอกสาร “บันทึกการเดินทางรอบทะเลสาบสงขลา” เมื่อปลายปี 2536⁽¹⁾ ของ ดร. เรืองชัย ต้นสกุล พร้อมๆ กับบทความเรื่อง “ทะเลสาบสงขลาและศักยภาพในการพัฒนา” ใน **วารสารทักษิณคดีฉบับลุ่มทะเลสาบสงขลา : วัฒนธรรมและการพัฒนา** พ.ศ. 2535 – 2536 ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 1 และเอกสารที่เกี่ยวข้อง⁽²⁾ ต่อมาในต้นปี 2538 ก็ปรากฏกลุ่มธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา โดยเน้นกิจกรรมการเดินทางเท้าทางไกล เพื่อให้ผู้ที่สนใจในปัญหาทะเลสาบสงขลาได้มาใช้ชีวิตร่วมกัน ร่วมทุกข์ ร่วมสุข และเรียนรู้ปัญหาอย่างใกล้ชิด และลึกซึ้ง สามารถทำความเข้าใจในสภาวะการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นกับแหล่งพันธุกรรมของโลกแห่งนี้มากขึ้น พร้อมทั้งซึมซับวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางแก้ไขด้วยหลักศาสนธรรม กลุ่มเกลาจิตวิญญาณให้เอื้ออาทรต่อสรรพชีวิต อันจะโน้มนำให้เกิดปัญญาเพื่อแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี และยังให้โอกาสแก่พระภิกษุสงฆ์ ผู้นำทางศาสนาในชุมชนท้องถิ่นและผู้นำทางจิตวิญญาณ ได้มีโอกาสทบทวนบทบาทและศักยภาพที่มีอยู่ของตนในอันที่จะทำงานร่วมกับชุมชนรอบทะเลสาบ องค์กรอื่นๆ และประชาชนทั่วไปที่สนใจในปัญหาทะเลสาบ เพื่อกระตุ้นเตือนให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นและสาธารณชนทั่วไปในสังคมให้หันมาตระหนักถึงภัยอันใกล้ตัวที่กำลังจะกลายเป็นหายนภัยในไม่ช้า

กิจกรรมการเดินทางเท้าทางไกลที่กลุ่มดำเนินการแล้วพร้อมคำขวัญณรงค์ รวมจำนวนทั้งสิ้น 7 ครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2539 – 2545 ดังนี้

ครั้งที่หนึ่ง 17 มีนาคม – 11 เมษายน 2539 ระยะทาง 450 กิโลเมตร เส้นทางรอบทะเลสาบจากวัดทะเลน้อย อำเภอควนขนุน ถึงวัดราษฎร์บำรุง อำเภอรโนด “สันติภาพทุกอย่างก้าว ... เดินเท้าฟื้นฟูทะเล”

ครั้งที่สอง 20 เมษายน – 20 พฤษภาคม 2540 ระยะทาง 450 กิโลเมตร รอบทะเลสาบจากวัดวาริปรามอกซ์ อำเภอรโนด ถึงวัดทะเลน้อย “กอบกู้ชุมชน ... คนกับทะเล”

ครั้งที่สาม 10 – 25 พฤษภาคม 2541 145 กิโลเมตรลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา จากที่พักสงฆ์บ้านคลองย่น ตำบลสำนักแต้ว อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ถึงที่พักสงฆ์แหลมโพธิ์ ตำบลลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ “ร่วมกอบกู้ชุมชน ... จากภูเขาสู่ทะเล”

¹เรืองชัย ต้นสกุล, “บันทึกการเดินทางรอบทะเลสาบสงขลา” พ.ศ. 2539.

²⁾สรุปผลการสัมมนาชาวประมงทะเลสาบตอนกลาง” ณ วัดเกาะโคบ ตำบลเกาะหมาก อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง 10 มิถุนายน 2536 และกองทุนรักบ้านเกิด, ทะเลสาบเป็นมาและเปลี่ยนแปลง. เอกสารประกอบการทัศนศึกษาทะเลสาบและการเสวนาทะเลสาบครั้งที่ 1 ณ วัดป่าลิไลย์ ตำบลลำปำ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง 5 – 6 มีนาคม 2537.

ครั้งที่สี่ 25 เมษายน – 11 พฤษภาคม 2542 135 กิโลเมตรจากเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา ถึงหน่วยพิทักษ์ป่าน้ำตกปริพัตร ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา “วิถีธรรม วิถีไทย วิถีทางรอดลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา”

ครั้งที่ห้า 22 เมษายน – 6 พฤษภาคม 2543 145 กิโลเมตรจากวัดควนนิยาราม ตำบลปากพะยูน อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง “ทางเลือก ทางรอด ชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในกระแสการพัฒนา”

ครั้งที่หก 22 เมษายน – 6 พฤษภาคม 2544 90 กิโลเมตรจากวัดทุ่งซ้อโฆสิตาราม อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ถึงโรงเรียนธิดานุเคราะห์ อำเภอหาดใหญ่ “ทิศทางการพัฒนาไทย มหันตภัยลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา”

ครั้งที่เจ็ด 20 เมษายน – 4 พฤษภาคม 2545 129 กิโลเมตรจากวัดทะเลน้อย ถึงวัดตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง “คนรักป่า ป่ารักคน เพื่อชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบ”

เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลาเริ่มต้นด้วยชนชั้นกลางในระบบราชการ แต่เกาะติดทุกสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง ก่อให้เกิด “กองทุนรักบ้านเกิด” และมีแนวร่วมจากพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรมมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะธรรมยาตราครั้งล่าสุดปี 2545 ณ วัดตะโหมด จังหวัดพัทลุง นั้น สภาลานวัดตะโหมดชุมชนเขตเขาควนแห่งหนึ่งของลุ่มทะเลสาบสงขลา ผู้เกาะติดสถานการณ์กฎหมายเกี่ยวกับป่าชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างสำคัญ จึงนับได้ว่ากลุ่มธรรมยาตราดำเนินการมาถูกทาง ทำให้สามารถขยายเครือข่ายได้มากมายและหลากหลายขึ้นทุกครั้ง นั้นแสดงว่าการเมืองภาคประชาชนมีหลายระดับ หลายรูปแบบ กรณีตัวอย่างกลุ่มธรรมยาตรา กลุ่มธนาคารเพื่อชีวิต และกลุ่มบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด เหล่านี้ล้วนเป็นปฏิบัติการต่อรัฐในอีกระดับหนึ่ง ซึ่งต่างไปจากขบวนการชาวนา แต่ก็มีจุดร่วมเหมือนกันตรงที่ต่างใช้ระบบเครือข่ายที่มีรากเหง้ามาจากวัฒนธรรมการผูกเกลอผูกคองของ พื้นบ้านภาคใต้ โดยอาศัยภูมิปัญญา มองและแก้ปัญหาแบบครบวงจร แบบองค์รวมเพื่อการพึ่งพาตนเอง เช่นเดียวกับปัญหาของทะเลสาบสงขลา ถึงเวลาแล้วหรือยังที่เราจะร่วมกันดูแลและแก้ไขทั้งระบบ ตั้งแต่แหล่งป่าต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ อีกทั้งเชื่อมโยงไปถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

บทส่งท้าย

การศึกษาเรื่องการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาว่าร่วมร้อยปี มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิวัฒนาการทางการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยใหม่ ตั้งแต่รัฐไทยจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้นใน พ.ศ.2439 จนถึง พ.ศ.2534 เมื่อผู้แทนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ภาคใต้ประกาศยุติการต่อสู้ด้วยอาวุธอย่างเป็นทางการที่จังหวัดพัทลุง โดยพิจารณาปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเมืองในช่วงนั้น ผลกระทบจากการเมืองท้องถิ่นของบริเวณดังกล่าวที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น และแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ผลการศึกษาพบว่าดังนี้

วิวัฒนาการทางการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 - 2534

ก่อน พ.ศ.2439 บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลายังแยกออกจากกันเป็นสองส่วน คือ ส่วนที่เป็นเกาะเทเนทาเลม และส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่ส่วนหนึ่งของคาบสมุทรมาลายู โดยส่วนที่เป็นเกาะวางเป็นแนวขนานกับผืนแผ่นดินใหญ่ที่มีลักษณะเป็นอ่าวขนาดใหญ่ ลักษณะทางกายภาพเช่นนี้ส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์และการบริหารจัดการทรัพยากร ผลการศึกษาสอดคล้องกับกรอบแนวคิดเบื้องต้นว่า บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในปัจจุบัน ก็คือ ร่องรอยของเมืองพัทลุงในสมัยก่อนการเติบโตของเมืองสงขลาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นบริเวณหนึ่งของภาคใต้ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มายาวนาน เป็นรอยต่อของพุทธศาสนากับศาสนาอิสลาม มีเส้นทางเดินบกหลายทาง เมื่อเมืองสงขลาเติบโตขึ้น ส่วนกลางพยายามแบ่งแยกแล้วปกครอง แต่ก็อาศัยเมืองนครศรีธรรมราชดูแลหัวเมืองในภูมิภาคนี้ และเป็นฐานขยายอำนาจลงไปทางปลายแหลมมาลายู ความเติบโตของท้องถิ่นมีผลมาจากการค้ากับภายนอกและความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาผสมผสานกับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิมกลุ่มผู้ปกครองมีสิทธิและอำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรสูง เพราะมักเป็นเครือญาติกัน แต่ก็มักขัดแย้งกันเรื่องผลประโยชน์ในพื้นที่บ้าน และมีความสามารถในการเปิดตัว ปรับเปลี่ยน ดังปรากฏหลักฐานเอกสารประเภทกฎหมายท้องถิ่นที่รับกฎหมายของทางส่วนกลางมาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นจึงสามารถประสานประโยชน์กันได้ จนจัดได้ว่าเป็นสมัยเก่าที่วัฒนธรรมภายในชุมชนแข็งแกร่ง แม้จะมีวัฒนธรรมจากกลุ่มภายนอกเข้ามาผสมผสาน แต่ก็มักจะถูกหลอมละลายจนหมดกลิ่นอายของวัฒนธรรมต่างถิ่น อิทธิพลทางการเมืองค่อนข้างรุนแรง ก่อให้เกิดการปล้นสะดมบ่อยครั้ง ทั้งจากภายนอกและภายใน และนับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกทวีความรุนแรงขึ้นในหัวเมืองภาคใต้ โดยเฉพาะบริเวณเมืองประเทศราชมาลายู ทำให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยต้องทรงเริ่มจัดการปกครองเสียใหม่ เพื่อตั้งอำนาจเข้าสู่พระราชวงศ์จักรีตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้นใน พ.ศ.2439 มีข้าหลวงเทศาภิบาลประจำอยู่ที่เมืองสงขลา บังคับบัญชาเมืองตั้งแต่นครศรีธรรมราชลงไปตลอดไปถึงบริเวณเจ็ดหัวเมือง

อย่างไรก็ดี ยังมีข้อค้นพบใหม่ที่เพิ่มเติมจากกรอบแนวคิดเดิมว่า ในช่วงสมัยเก่านั้น มีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และคำนึงถึงการใช้อย่างคุ้มค่า ในขณะที่การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์สะท้อนถึงพัฒนาการของแนวคิดสิทธิสตรีที่ได้รับการยกย่องให้เสมอบุรุษเพศ และแนวคิดถึงความผูกพันห่วงใยต่อ

ผู้ที่เป็นพวกเดียวกัน จึงให้ความสำคัญต่อการคบมิตรและการเลือกคู่ครอง เชื่อมโยงไปสู่ระบบเกลด - ดอง ในยุคสมัยใหม่ โดยมีสมเด็จพระราชินีที่เป็นเหมือนพัฒนามาจากพระราชินีหรือนักรบ นางเลือดขาวดูเหมือนจะสืบทอดพระนางดาราท่าทั้งคู่ต่างเปรียบเสมือนคนไทยพื้นบ้าน หรือกลุ่มทางนครศรีธรรมราชในตระกูล ณ นคร ตะโตะโมกอลลีในตระกูล ณ พัทลุง เป็นตัวแทนของกลุ่มชนที่เรียกกันว่า “แขก” หรือชุมชนมุสลิม และเหยียงในตระกูล ณ สงขลา เป็นกลุ่มคนจีนที่แทรกซ้อนเข้ามาในสองกลุ่มแรก

จากชุมชนกรณีศึกษารอบลุ่มทะเลสาบ เริ่มตั้งแต่บ้านในบ้านชุมชนเขตริมทะเล ตลาดสี่กั๊กชุมชนเขตเมือง บ้านชะรัดชุมชนเขตเขาควนแถบเชิงเขาบรรทัด และบ้านไม้เสียบชุมชนเขตทุ่งราบ รวมทั้งชุมชนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและส่วนกลาง พบว่าต่างมีปัญหาาร่วมกันในปัจจุบันประการหนึ่ง คือ ปัญหายาเสพติด ซึ่งต่างมองเห็นว่าเกี่ยวพันกับทุกเรื่อง และโยงโยงไปถึงประวัติศาสตร์ จนกล่าวได้ว่าวิวัฒนาการทางการเมืองของท้องถิ่นในสมัยใหม่ตั้งแต่ พ.ศ.2439 ถึง พ.ศ.2534 เป็นเงื่อนไขหรือเป็นตัวกำหนดปรากฏการณ์ต่างๆ ในสมัยปัจจุบัน

การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาใน พ.ศ.2439 - 2534 มีวิวัฒนาการเป็นสามช่วง กล่าวคือ ช่วงแรกตั้งแต่ พ.ศ.2439 ถึงสมัยที่ญี่ปุ่นขึ้นในสงครามโลกครั้งที่สอง กระบวนการสร้างรัฐชาติของส่วนกลางด้วยระบบราชการสมัยใหม่ ผสมผสานระบบอุปถัมภ์และศักดินา เรือเมล์ รถไฟ และการศึกษาแบบตะวันตก ประสานสื่อพื้นบ้านประเภทหนังตะลุงและมโนราห์ ได้คืบคลานเข้ามาลิดรอนสิทธิชุมชนท้องถิ่นมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะนัยทางความรู้สึกลงในการบริหารจัดการทรัพยากร ทั้งทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ชุมชนท้องถิ่นหันมาพึ่งพากันเองด้วยการผูกตองผูกเกลอตามแบบวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างเข้มข้น แต่กลไกรัฐที่มาจากต่างถิ่นมักมองว่าเกิดโจรชุมโจรเพิ่มขึ้นมากมาย จนถึงกับต้องตั้งกองปราบปรามขึ้นมาเฉพาะกิจ ในขณะที่การติดต่อภายในชุมชนท้องถิ่นยังทุกกันดาร มีเพียงการเดินทางเท้าบุกป่าลุยน้ำลุยโคลนและเรือแจว มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเริ่มเป็นแหล่งให้การศึกษาสมัยใหม่ อีกทั้งเป็นแหล่งให้การบันเทิง โดยมีพระเป็นผู้สอนหนังสือควบคู่คุณธรรม มีมโนราห์และหนังตะลุงเป็นผู้ให้ความบันเทิงควบคู่คุณธรรม บ้าน วัด โรงเรียน มโนราห์ หนังตะลุง และชุมชนต่างพึ่งพากันเอง ภายในชุมชนจึงมีเพียงกำนันและผู้ใหญ่บ้านที่เป็นกลไกรัฐ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่คนส่วนใหญ่ไม่พึงประสงค์ เพราะตำแหน่ง “โจร” หรือ “ชุมโจร” ในสายตาของกลไกรัฐที่มาจากต่างถิ่นกับกลไกรัฐในท้องถิ่นมักแตกต่างกัน การที่กลไกรัฐจากต่างถิ่นมักมองการผูกตองผูกเกลอดังกล่าวว่าเป็นโจรหรือชุมโจร ก็ใช้นโยบายโจรปราบโจร ซึ่งก่อให้เกิดการเบียดเบียนความจริงได้ในทางการปราบปรามและกลายเป็นสิ่งสร้างเสริมอิทธิพลขึ้นภายในชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มของผู้ใหญ่บ้าน กำนันหรือแม่แต่ผู้นำทางศาสนาที่มักผูกขาดในตระกูล กลุ่มผู้นำเหล่านี้จึงเป็นได้ทั้งผู้ปกครองคุ้มครองชุมชน มีบารมีเป็นที่นับถือ และหรือผู้สร้างอิทธิพล เอาผลประโยชน์จากทรัพยากรในลักษณะโจรหรือชุมโจร ผู้คนส่วนใหญ่ในชุมชนทุกเขตที่ทำทำการผลิตเชิงซ้อนทั้งทำไร่ ทำนา ทำสวน ทำปลา อยู่ในภาวะจำยอม แต่ก็มีจำนวนไม่น้อยที่ปฏิเสธอำนาจของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ด้วยการไม่ยอมจ่ายเงินส่วยบาทหรือภาษีรัชชูปการ และหลบหนีไปเป็นโจรหรือเข้าไปอยู่ในชุมโจรตามป่าเขาทุกเขตพื้นที่ มีเขตเขาควนแถบเชิงเขาบรรทัด แหล่งป่าต้นน้ำของทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งหลบหนีที่ดีที่สุด สถานการณ์เหล่านี้คือจุดกำเนิดของขบวนการชาวนา

ช่วงที่สองตั้งแต่ พ.ศ.2490 – 2504 เริ่มมองเห็นถึงกระบวนการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น สืบเนื่องมาจากหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ย่างพารา ดีบุก วุลแฟรม เป็นที่ต้องการมากขึ้น ที่ดินก็เริ่มมีราคา การถางป่าเผาไร่เพื่อบุกเบิกที่ดินมีมากขึ้นกว่าช่วงแรก การผลิตเพื่อขายจึงปรากฏชัดเจนขึ้น นอกจากย่างพารา ดีบุก วุลแฟรม แล้ว แม้แต่ผลผลิตทางการเกษตร รวมทั้งการทำลาหรือการประมงก็เริ่มมีราคาขึ้น ดังกรณีการประมูลล่องโพงพางของชุมชนเขตริมทะเลสาบสงขลา เศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นเริ่มเข้าไปผูกพันกับระบบเศรษฐกิจโลกมลายูของอังกฤษมากกว่ากรุงเทพฯ แต่ยังเป็นการขายตรงมากกว่า การขายส่ง วัฒนธรรมการผูกตองผูกเกลอจึงแพร่กระจายออกนอกท้องถิ่น และเริ่มแปรเปลี่ยนไปในเรื่องผลประโยชน์มากขึ้น อำนาจในการบริหารจัดการทางการศึกษาและศาสนายังคงอยู่ด้วยกัน ฝ่ายพุทธศาสนา มีสำนักเรียนเกิดขึ้นมากมาย โดยมีสายงานพระธรรมทูต ผู้เป็นเชื้อสายของกลุ่มผู้ปกครองเมืองในสมัยเก่าทำงานอย่างแข็งขัน ทำให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเข้าใจถึงศาสนามากขึ้น แต่ก็บั่นทอนความเชื่อทางอำนาจ ลี้ลับหรือเทวนิยม ไสยศาสตร์ มีหนังตะลุง มโนราห์ ช่วยเผยแพร่วรรณกรรมและการศึกษาศาสนาใหม่ทางอ้อมมากขึ้น

ส่วนชุมชนมุสลิมนั้น ผลพวงจากนโยบายชาตินิยมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำให้การศาสนาไหวตัวมากขึ้น โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาศาสนาในชุมชนปรับสมบูรณณ์แบบมากขึ้น แต่ก็มีหลายแห่งที่จำต้องยุติบทบาทลง ทำให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวงกว้างขึ้น มีเครือข่ายทั้งในและต่างประเทศ วัฒนธรรมการผูกตองผูกเกลอมีส่วนทำให้ชุมชนไทยพุทธและชุมชนมุสลิมมีความผูกพันกันมากขึ้น ดังปรากฏชัดเจนในรูปของตัวตลกหนังตะลุง ต่างมีอัตลักษณ์เหมือนคนในชุมชนท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบ และมักมีประวัติความเป็นมาว่าเป็นชาวสงขลา พัทลุง หรือนครศรีธรรมราชทั้งสิ้น แม้ว่าบางตัวมีประวัติความเป็นมาที่คลุมเครือ แต่ก็คลุมเครืออยู่ในสามจังหวัดนี้ และสามารถจำแนกได้ว่าตัวตลกใดเป็นคนไทย จีน แขก (มุสลิม) หรือฝรั่ง เช่น

ไทย มีนายเท่ง นายสีแก้ว นายหนูน้อย นายยอดทอง นายขวัญเมือง
 แขกหรือมุสลิม มีนายสะหม้อ และมักคู่กับนายขวัญเมืองที่เป็นไทยพุทธ
 จีน มีอ้ายโถ อ้ายจิ้นจ้อง
 ฝรั่ง มีอ้ายดิก อ้ายปราบ

สำหรับนายสีแก้วนั้น ดูเหมือนเป็นสัญลักษณ์ของ “นายพื้นบ้าน” ในขณะที่นายยอดทองก็มักมีฉายาว่า “อ้ายทองบ้านาย” ส่วนนายเท่งจัดเป็นอัตลักษณ์ของคนพื้นบ้านแถบนี้ ทั้งรูปลักษณะ การแต่งกาย นิสัยใจคอ และลีลาการพูด โดยเฉพาะกับคนจีนและฝรั่งดูจะไม่ชอบใจนัก เห็นได้จากคำนำหน้าชื่อว่า “อ้าย” ในขณะที่มุสลิมมีฐานะเท่าเทียมกัน ใช้คำนำหน้าชื่อว่า “นาย” เหมือนคนไทย คำว่า “นาย” จึงมีสองนัย คือนัยที่กลุ่มของตนเป็นหนึ่งในนัยที่หมายถึงข้าราชการ ซึ่งก็ไม่ใช่ที่ถูกใจเช่นเดียวกับคนจีนและฝรั่ง เนื่องจากการเมืองท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบในช่วงนี้ รัฐมีแต่ริบเอาผลประโยชน์จากท้องถิ่นชุมชน ในขณะที่ชาวนามักหมายถึงไทยพุทธและมุสลิมส่วนใหญ่ ซึ่งมีแต่ให้หรือเป็นฝ่ายเสียผลประโยชน์จากบริหารจัดการทรัพยากรของกลไกรัฐ ขบวนการชาวนาในช่วงนี้จึงถูกบีบรัดมากขึ้นกว่าช่วงแรก โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องทุน

ช่วงที่สามหลังพ.ศ.2504 – 2534 ขบวนการชาวนามีอิทธิพลสูงจนได้ชื่อว่าเป็นยุคสมัยของสงครามแย่งชิงทรัพยากรชาวนา โดยขบวนการชาวนาเข้าไปเป็นพันธมิตรกับพวกเหล่ากึ่งกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ส่งผลให้สถานการณ์นำไปสู่กรณีแดงอันลือลั่น และผู้แทนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

ประเทศไทยในจังหวัดพัทลุง และนครศรีธรรมราชได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ต่อจากนั้น หนึ่งตระกูลหลายคณะก็เข้าไปเป็นสื่อชั้นดีในการขยายเขตงานให้ขบวนการชาวนา จนนายหนึ่งตระกูลบางคณะ ได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพัทลุงติดต่อกันถึงสองสมัย โดยสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งใช้วัฒนธรรมการผูกตองผูกเกลอหาคะแนนนิยม หรือแม้แต่ในวงการศาสนาก็ยังสัมผัสได้ว่านโยบายเงินผัน ในสมัยของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กลายเป็น “เงินปัน” ไป การศึกษาและการศาสนาถูกแยกออกจากกันอย่างชัดเจน และถูกรวบงำโดยรัฐแทบหมดสิ้น เนื่องจากรัฐมีเครื่องมือกระชับอำนาจที่สำคัญยิ่ง คือ ถนนหนทาง และนโยบายการผลิตเพื่อขาย อีกทั้งวิธีการผลิตแบบภาคกลาง ส่งผลให้วาทะ “ไม่รบนาย ไม่หายจน” ของขบวนการชาวนาดังก้องทั่วท้องถื่นลุ่มทะเลสาบสงขลา ทำให้รัฐในสมัยของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ผู้คนจากท้องถื่นแถบนี้ได้คิดทบทวนถึงนโยบายของรัฐในสมัยที่ผ่านมา เป็นที่มาของคำสั่ง นายกรัฐมนตรี ที่ 66/23 และ 66/25 ตามลำดับ และส่งผลให้ชาวนาที่ถูกเรียกว่าเป็นผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ได้ออกมาร่วมพัฒนาชาติไทย โดยฝ่ายรัฐและฝ่ายขบวนการชาวนาได้มีการเจรจาที่น่าสนใจไปสู่การประกาศยุติ การต่อสู้ด้วยอาวุธอย่างสิ้นเชิงและเป็นทางการ เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2534 ณ ศาลากลางจังหวัดพัทลุง ศูนย์อำนาจของตลาดสี่กั๊ก ซึ่งขบวนการชาวนาลุ่มทะเลสาบสงขลาถือเอาเป็นจุดเริ่มต้นการต่อสู้ด้วยอาวุธใน ภาคใต้

ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเมืองท้องถื่น พ.ศ.2439 – 2534

ภายโดยรวมของวัฒนธรรมทางการเมืองในช่วง พ.ศ.2439 – 2534 จัดได้ว่าเป็นการเมืองในกอง วงศ์ญาติ ในช่วงแรกมีการพึ่งพากันสูง สองช่วงหลังระบบทุนค่อยๆแทรกซ้อนเข้ามาแทนที่ เป็นผลให้ การเมืองทวีความรุนแรงขึ้นตามกระแสของระบบทุน และการรู้เขารู้เรากันมาก่อน แต่ก็มีข้อแตกต่างกัน ในรายละเอียดของแต่ละพื้นที่ พิจารณาได้ชุมชนกรณีศึกษารอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ณ บ้านในบ้น ตลาดสี่กั๊ก บ้านชะรัด และบ้านไม้เสียบ

บ้านในบ้น เป็นชุมชนดั้งเดิมของจังหวัดสงขลาในบริเวณปากทะเลสาบสงขลา มีวิถีชีวิตเกี่ยวพัน กับตัวทะเลสาบทั้งระบบ โดยสภาพทำเลที่ตั้งบีบบังคับให้ผู้คนเลือก**โพงพาง**เป็นเครื่องมือหลักทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ ทางวัฒนธรรม และทางการเมือง ในขณะที่รัฐส่วนกลางก็พยายามเข้ามาด้วยความระมัดระวัง เพื่อบริหารจัดการทรัพยากร โดยอ้างว่าสามารถตัดสินใจและบริหารการใช้ทรัพยากรได้ดีกว่า เป็นผลให้ ชุมชนต้องปรับตัวในการจัดการทรัพยากรภายในด้วยระบบเครือญาติและความเป็นมุสลิมเป็นระยะๆ จนก่อให้เกิดรอยปริร้าวขึ้นในกลุ่มผู้นำชุมชน และรอยปริร้าวนั้นถูกตอกย้ำด้วยความยากลำบากในการประกอบ อาชีพ อันสืบเนื่องมาจากความเสื่อมโทรมของทะเลสาบสงขลา และปัญหาเสพติดที่สืบเนื่องมาจากการ ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้องค์กรอิสลามระหว่างประเทศพยายามเข้ามามีบทบาทชี้ นำ กลุ่มผู้นำ จนอิสลามกลับกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และถูกนำมาใช้อย่างได้ผล ทั้งเพื่อการเมืองภายใน ชุมชน ระดับท้องถื่น ระดับภูมิภาค และระดับชาติ ตลอดจนระดับสากล **ความเป็นมุสลิมสุไลมานจึงเป็น พลังงานประวัติศาสตร์ในบริบทการเมืองปัจจุบัน** รูปธรรมอย่างหนึ่งคือ สมาชิกวุฒิสภาของจังหวัดสงขลา คนหนึ่งเป็นคนของชุมชนนี้

ตลาดสี่กั๊ก คือ ตัวเมืองใหม่ของจังหวัดพัทลุง การเมืองของตลาดสี่กั๊กใน พ.ศ.2439 – 2534 เห็นถึงความพยายามของการแย่งชิงการนำระหว่างรัฐกับกลุ่มอำนาจเดิม ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบของการผูกตอผูกเกลอเป็นที่นิยมแพร่หลาย และก่อให้เกิดขบวนการชาวนาในรูปแบบของโจร ชุมชจรโจร และในนามของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในสายตากลไกรรัฐ จนส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาในท้องถิ่นพัทลุงเป็นความร่วมมือของผู้คนในท้องถิ่นที่**นิยมการศึกษาแบบตะวันตกมากกว่ารัฐ** ปรากฏชัดเจนนทั้งในประเด็นการศึกษาโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม ในขณะที่ตัวเมืองสงขลา ศูนย์อำนาจใหญ่เป็นเสมือนหนึ่งราชสำนักเคลื่อนที่ หาดใหญ่เติบโตเร็วจนดูประหนึ่งเป็นเมืองนานาชาติของภาคใต้ ความรู้สึกทางชาติพันธุ์ไทย จีน แยก ของผู้คนในท้องถิ่นมีไม่มากเท่าในชุมชนบ้านในบ้าน เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน จึงก่อให้เกิดความเหนียวแน่นของท้องถิ่นนิยมในลักษณะพวกพ้องเดียวกัน แต่ก็น้อยเนื้อต่ำใจในความเป็นพัทลุงที่ดูไม่เท่าเทียมดินแดนรอบข้าง และมักถูกล้อเลียนจากบุคคลทั่วไป ในเกี่ยวกับการพัฒนาทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม จนดูเป็น**เมืองชายขอบของกลุ่มทะเลสาบสงขลา**

บ้านชะรัด เป็นชุมชนในเขตเขาควนของจังหวัดพัทลุง โดยตั้งอยู่ในแถบเชิงเขาด้านตะวันออกของเทือกเขาบรรทัด ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของกลุ่มทะเลสาบสงขลา ทั้งมีความหลากหลายของฤดูกาลและชีวภาพ ส่งผลต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และได้สร้างตำนานของบ้านเมืองมากมาย ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่ที่ให้ออกสแกผู้คนในการหักล้างถ่วงพงทำไร่ ทำสวน ทำนา หาของป่า หาอิสรภาพและความมั่นคงในการตั้งถิ่นฐาน อีกทั้งอยู่ในเส้นทางข้ามคาบสมุทรลาญระหว่างฝั่งอ่าวไทยกับทะเลอันดามัน เป็นผลให้มีผู้คนหลากหลายกลุ่มทั้งชาติพันธุ์แขก จีน ไทย ตลอดจนคนพื้นเมืองดั้งเดิม หลากหลายความเชื่อและศาสนา ต่างฝ่ายต่างเข้าครอบครองทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ จนในที่สุดกลุ่มมุสลิมเชื้อสายตระกูล ณ พัทลุง เช่นเดียวกับกลุ่มผู้ปกครองเมืองพัทลุงได้เป็นเจ้าของเข้าครอบครอง ในฐานะหัวเมืองขึ้นของเมืองพัทลุงในระยะที่ทะเลด้านอ่าวไทยมีพลวัตเป็นทะเลสาบสงขลา จนกล่าวได้ว่าตระกูล ณ พัทลุง ชาติพันธุ์แขกมีอำนาจแถบตอนบนของกลุ่มทะเลสาบ ตระกูล ณ สงขลา ชาติพันธุ์จีนมีอำนาจแถบตอนล่าง ทั้งสองเป็นเครือญาติกัน แต่ตระกูล ณ สงขลามีโอกาสมากกว่า โดยเฉพาะทางด้านการค้า เป็นผลให้คนจีนและผู้คนเชื้อสายจีนสงขลา ได้เข้ามามีอำนาจปกครองหัวเมืองชะรัดราวสี่สิบปีก่อนปฏิรูปอำนาจใน พ.ศ.2439 และสืบต่อมาอีกประมาณร้อยปี การเมืองของชุมชนชะรัดใน พ.ศ.2439–2534 จึงเป็นเรื่องของการ**แก่งแย่งชิงทรัพยากรระหว่างมุสลิมชาติพันธุ์แขกกับกลุ่มไทยพุทธชาติพันธุ์จีน** แต่ทั้งสองกลุ่มเป็นเครือญาติกัน นับได้ว่าเป็นการเมืองในกองวงศ์ญาติเช่นเดียวกับตลาดสี่กั๊ก และบ้านในบ้าน โดยรัฐพยายามเข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรแทนกลุ่มอำนาจเดิมมากขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้เกิดขบวนการชาวนาในนามโจร ชุมโจร และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในลักษณะเครือญาติ เครือข่ายของชุมชนตลาดสี่กั๊ก อีกทั้งทำให้กลุ่มมุสลิมได้กลับเข้ามามีอำนาจในชุมชนชะรัดในระบอบคอมมิวนิสต์เริ่มสะดวกขึ้นจนตราบเท่าทุกวันนี้ แต่ด้านพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปมาก เดิมทีหัวเมืองชะรัดครอบคลุมพื้นที่อำเภอกงหราปัจจุบัน ปัจจุบันชะรัดเป็นตำบลหนึ่งในห้าตำบลของอำเภอกงหรา จำนวนทรัพยากรมนุษย์เพิ่มอย่างรวดเร็วเหมือนบ้านในบ้าน ในขณะที่จำนวนทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยถอยลงเช่นกัน จึงเป็นประเด็นว่า**ชุมชนจะร่วมกันหาทางออกต่อไปอย่างไรจึงจะอยู่รอด เข้มแข็งและที่พึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน**

บ้านไม้เสียบ เป็นชุมชนในลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ก็อยู่ในพื้นที่ราบลุ่มแถบตอนกลางน้ำของกลุ่มทะเลสาบสงขลาเช่นเดียวกับตลาดสี่กั๊ก และเป็นพื้นที่ตะเข็บรอยต่อของจังหวัดนครศรีธรรมราชกับพัทลุง ในร่วมร้อยปีที่ผ่านมามีมาแม้ว่าจะเป็นพื้นที่ในเขตการปกครองของนครศรีธรรมราช

แต่ทำเลที่ตั้งก็ผลักดันให้มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจและโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมเป็นลูกผสมของชาวเมืองนครศรีธรรมราช พัทลุงและสงขลา และยังทำให้วัฒนธรรมในทางการเมืองถูกผนวกกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของชาวพัทลุง ดังปรากฏการณ์ขบวนการชาวนาในนามของโจรผู้ร้าย และผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์แห่งพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่เชื่อมโยงกับขบวนการชาวนาในพัทลุง โดยเป็นการเมืองในกองวงศ์ญาติเช่นเดียวกับตลาดสี่ก๊ก บ้านชะรัด และบ้านโนบ้าน แต่มีลักษณะเด่นในการช่วงชิงการนำความเป็นหนึ่งแบบนครศรีธรรมราช ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนไม่เสียบ จึงต้องมีภาระอันหนักหน่วงในการถักทอภูมิปัญญาไม่เสียบ เพื่อการพึ่งตนเองในกระแสโลกปัจจุบัน

จากชุมชนกรณีศึกษารอบลุ่มทะเลสาบสงขลาดังกล่าว จะเห็นได้ว่าชุมชนในเขตต้นน้ำอย่างบ้านชะรัด เขตกลางน้ำอย่างตลาดสี่ก๊กและบ้านไม่เสียบ และเขตปลายน้ำอย่างบ้านโนบ้าน ต่างมีทำเลที่ตั้งโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมเป็นเบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งสิ้น ชุมชนแต่ละเขตเหล่านี้ดั้งเดิมต่างมีทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ มีการผลิตเชิงซ้อนในลักษณะทำไร่ ทำนา ทำสวน ทำปลา และถือเอาทะเลสาบ ที่ดิน ป่าไม้ ป่าเขา เป็นสิทธิของชุมชน เมื่อรัฐพยายามเข้ามาบริหารจัดการด้วยการใช้กระบวนการทางกฎหมายและทางการศึกษาแบบตะวันตก เป็นผลให้ชุมชนท้องถิ่นเริ่มมีความผูกพันกับรัฐบาล และเริ่มมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐประชาชาติไทย ก็เท่ากับรัฐพยายามดึงผู้คนออกจากชุมชนท้องถิ่น จนเรียกได้ว่าเป็นการกลายพันธุ์เป็นพันธุ์ใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มที่กลายเป็นข้าราชการ มักวางตนเป็น “นาย” แทนรัฐ อาศัยกำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นลูกมือ ทั้งๆ ที่เป็นคนในชุมชนท้องถิ่น แต่ความเป็นกลไกรัฐต้องมองแบบรัฐจึงจะก้าวหน้า มักมองว่าการผูกตองผูกเกลอเป็นขบวนการของโจร และใช้โจรปราบโจร อีกทั้งผลักดันให้ชาวนาไปหลบหนีรวมตัวกับกลุ่มชาวนาที่มีปฏิกริยาต่อเงินรัฐชูปการกลายเป็นขบวนการชาวนา ขบวนการชาวนาก็มีหลากหลายกลุ่มขึ้น ในขณะที่กลุ่มชาวนาก็มองว่าการผูกตองผูกเกลอเป็นวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อปกป้องคุ้มครองชุมชน เมื่อต่างมีมุมมองที่ต่างกันภายใต้การครอบงำของระบบทุน ก็ย่อมต้องการกำไรจากชัยชนะ ทุนเดิมคือเครือญาติเดียวกัน ต่างรัฐรัฐเราวิธีการเอาชนะจำต้องเหนือกว่า ขบวนการชาวนาจึงเติบโตเร็วและแข็งแกร่งขึ้นตามลำดับแรงกดดันจากกลไกรัฐและกระแสนุณ การไม่ยอมคนยอมเกิดขึ้นทั้งฝ่ายกลไกรัฐและขบวนการชาวนา และนำไปสู่การเอาชนะกันอย่างรุนแรงในกรณีของถึงแดง นั้นแสดงว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเข้าไปเกี่ยวพันกับการเมืองใกล้ชิด เพราะต่างเป็นเหตุและเป็นผลของกันและกัน

ผลกระทบจากการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439–2534 ที่มีต่อชุมชนและท้องถิ่น

การเมืองท้องถิ่นในรูปแบบดังกล่าวบ่งชี้ว่าส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง นั่นคือการศึกษาแบบตะวันตกที่ผนวกแนวคิดระบบทุนเข้ามาด้วยนั้น มีทั้งข้อเด่นและข้อด้อย กล่าวคือ กลุ่มอำนาจเก่าต้องสูญเสียทั้งอำนาจและผลประโยชน์จากการบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ทั้งๆที่รูปแบบการปกครองแบบเก่าก็สอดคล้องกับของใหม่ แต่รัฐกลับไม่ยอมให้มีอำนาจและผลประโยชน์อย่างที่เคยมีมา และกลับให้โอกาสให้กับคนจีน ก็เท่ากับว่ารัฐเปิดโอกาสให้กับคนต่างดาว คนจีนกลายเป็นกลุ่มอำนาจใหม่ภายใต้การครอบงำของรัฐ แต่กลุ่มอำนาจเก่ากลับได้เปรียบในโอกาสทางการศึกษาแบบใหม่ เนื่องจากทุนเดิมดี ก็มักจะกลายเป็นกลไกรัฐ ทั้งในระดับชุมชน ท้องถิ่น และระดับประเทศ กลุ่มที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นมักมีอำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากร และมักวางตนเป็นทั้งกลไกรัฐและผู้ปกป้องคุ้มครองชุมชน จึงมักไม่เป็นที่ไว้วางใจของรัฐมากนัก กลุ่มเหล่านี้ส่วนหนึ่งก็กลายเป็นอีกกลุ่มหนึ่งของขบวนการชาวนา และพึ่งพากันสูงกับระดับ

อื่นๆ ส่วนกลุ่มอำนาจใหม่ที่เป็นนายทุนจีนนั้น ก็ถูกบีบคั้นจากรัฐในระยะหลัง ดังปรากฏชัดเจนในกลุ่มโรงสีตลาดสีก็ก กลุ่มนี้จำนวนไม่น้อยไปมีอาชีพทำสวนยางอยู่ในพื้นที่และเกี่ยวพันกับขบวนการชาวนา ก็กลายเป็นแนวร่วมอีกกลุ่มหนึ่งของขบวนการชาวนา จึงเห็นได้ชัดเจนว่า ขบวนการชาวนาเป็นการรวมพลของชุมชนท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลา แม้แต่ชุมชนริมทะเลอย่างบ้านในบ้าน พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทยก็เข้าไปเคลื่อนไหว เมื่อขบวนการชาวนาถูกปราบปรามอย่างรุนแรงด้วยอาวุธ และถูกรบงำด้วยระบบทุนตะวันตก ปัญหาเสพติดก็ติดตามมา ชุมชนชาวนาจึงได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงที่สุด เพราะมักต้องโอกาสทางการศึกษา และมุ่งลงทุนทางการศึกษาให้แก่บุตรหลาน แต่ก็มีปัญหาเรื่องทุนและหันมาผลิตเพื่อขายมากขึ้นทุกที ชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงเปลี่ยนแปลงไปมาก จากเดิมที่ทุกเขตชุมชนต่างผลิตเชิงซ้อนตามสภาพทำเลที่ตั้ง จนทำให้ชุมชนแต่ละเขตต่างมีลักษณะเฉพาะตัว แต่ก็มีลักษณะร่วมกันประการหนึ่ง คือ สามารถพึ่งตนเองได้ แต่ปัจจุบันกลับกลายเป็นพึ่งตนเองไม่ได้ โดยชุมชนเขตริมทะเลมีผลผลิตทางน้ำ ชุมชนเขตทุ่งราบและชุมชนเขตเขาควนเป็นแหล่งผลิตพืชผลและธัญพืช และชุมชนเขตเมืองเป็นศูนย์กลางของอำนาจในท้องถิ่น แบ่งปันผลผลิตผลจากชุมชนทั้งสามเขต ดูเหมือนชุมชนเขตเมืองจะได้เปรียบที่สุดในสมัยชุมชนพึ่งตนเองไม่ได้ แต่ก็มีปัญหาเสพติดเหมือนกันกับชุมชนอื่น และดูจะรุนแรงกว่าเขตอื่นๆด้วย เพราะเป็นแหล่งรวมพลคนขายยาและติดยาได้สะดวกที่สุดในกระแสปัจจุบัน การปฏิรูปการศึกษาจึงควรเป็นการปฏิรูปชุมชนท้องถิ่นอย่างจริงจัง โดยหันไปถอดบทเรียนจากประวัติศาสตร์มาเป็นเงื่อนไขของการปฏิรูปในสมัยปัจจุบัน อันจะนำไปสู่การฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาทั้งระบบ ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำด้วย

หากถอดบทเรียนจากประวัติศาสตร์การเมืองลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงประมาณร้อยปีนี้ก็พบว่า แท้ที่จริงอัตลักษณ์ร่วมของชุมชนแต่ละเขตก็คือ วัฒนธรรมนางเลียดชาวผู้ครุฑในพุทธศาสนา และมุ่งสร้างความสัมพันธ์ด้วยศรัทธานั้น เราจึงพบเรื่องราวของนางเลียดชาวอยู่ในทุกพื้นที่ของลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองพัทลุง ศูนย์อำนาจเก่าของลุ่มทะเลสาบสมัยที่พื้นที่ยังไม่พลวัตเป็นทะเลสาบสงขลา วัฒนธรรมนางเลียดชาวนำไปสู่วัฒนธรรมการผูกตองผูกเกลอตามแบบในสุทธิกรรมชาดก และหักเหไปเป็นขบวนการชาวนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง ทั้งในนามของโจร ชุมโจร และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เมื่อรัฐใช้นโยบายที่ 66/23 และโครงการกระตุกข้าวเป็นเรื่องเดียวกันคือสันติวิธี ก็ทำให้ได้ชุมชนท้องถิ่นกลับคืนมาจากการเจรจาด้วยวิธีตามวัฒนธรรมเดิม และเป็นเงื่อนไขของการตกลงด้วยสันติวิธีในปี 2534 ที่จังหวัดพัทลุง หลังจากนั้นพรรคประชาธิปไตยลูกหลานชาวนาภายใต้ลีลาประนีประนอมแบบไม่ยอมคนของนายชวน หลีกภัย จึงครองใจคนทั้งลุ่มทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่ปี 2535 และสืบต่อมาจนบัดนี้

แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ผลจากการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลาประมาณร้อยปีที่ผ่านมานี้ พบว่า ถ้าจะให้เป็นการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ชุมชนท้องถิ่นหลากหลายกลุ่มและหลากหลายกลุ่มอายุ ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นของตนเองในมิติประวัติศาสตร์ตามแนวทางสังเขป ดังนี้

ประการแรก วิธีการดำเนินการวิจัย ควรใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ อิงวิธีการเชิงสังคมมานุษยวิทยา และสังคมวิทยา โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้มีส่วนรู้เห็นเหตุการณ์หลากหลายกลุ่มอายุร่วมร้อยปี การสังเกตการณ์สนทนากลุ่ม และเวทีเสวนาชุมชนกรณีศึกษามาตรวจสอบกับหลักฐานเอกสาร ทั้งเอกสารหลักและเอกสารรองจากแหล่งข้อมูลในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น แล้วจัดทำรายงานการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ร่างแรกเสนอที่ปรึกษาหรือผู้เชี่ยวชาญ และที่ประชุมสัมมนาทางวิชาการ ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม และปรับปรุงแก้ไขเป็นรายวิจัยฉบับสมบูรณ์

ประการต่อมา ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย ควรเป็นคนในชุมชนท้องถิ่น และควรมีประสบการณ์ในการศึกษาชุมชนท้องถิ่น ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยจะต้องร่วมกันศึกษาข้อมูลทั้งจากข้อมูลภาคสนามชุมชนกรณีศึกษา ชุมชนอื่น และหลักฐานเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันประชุมติดตามประเมินผลการศึกษา ร่วมกันจัดเวทีเสวนาชุมชนกรณีศึกษาทุกชุมชน และร่วมประชุมกับกลุ่มโครงการ เพื่อแลกเปลี่ยนเสริมความรู้ทางด้านการวิจัยกับนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง และรายงานความก้าวหน้า ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานแต่ละโครงการ อีกทั้งเพื่อการตรวจสอบข้อมูลด้วย

ประการที่สาม ในส่วนของผู้วิจัยควรดำเนินการเชิงซ้อน โดยนำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในแนวทางเดียวกับที่ผู้วิจัยดำเนินการในกลุ่มโครงการ แต่เน้นกระบวนการกลุ่มทำวิจัยชุมชนตนเอง และเน้นกระบวนการวิจัยมากกว่าผลงานวิจัย ก็จะได้รายงานวิจัยฉบับเยาวชนเพื่อฝึกฝนการสร้างปัญญาและจิตสำนึกต่อชุมชนตนเองในมิติประวัติศาสตร์ ในขณะที่เดียวกันผู้วิจัยควรจะได้ร่วมเวทีเสวนาของโครงการอื่นในกลุ่มโครงการ ร่วมสัมมนาในโครงการอื่นๆที่เกี่ยวข้องกันทุกระดับตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับนานาชาติ อีกทั้งยังเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในโครงการวิจัยที่เกี่ยวข้อง และร่วมเป็นที่ปรึกษาในโครงการวิจัยชุมชนในท้องถิ่น เพื่อเป็นการเรียนรู้ พัฒนาดน พัฒนางาน และเป็นการเสริมสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นตนเองในมิติประวัติศาสตร์อีกมิติหนึ่งด้วย

ประการสุดท้าย การประมวลผลข้อมูล ผู้วิจัยควรผนวกข้อมูลทั้งจากชุมชนกรณีศึกษาและชุมชนอื่นๆ ที่เป็นลายลักษณ์อักษร และไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ในท้องถิ่นและส่วนกลาง ตลอดจนข้อมูลและข้อคิดเห็นจากนักวิจัยในกลุ่มโครงการ นักวิชาการอื่นๆที่เกี่ยวข้อง และเวทีเสวนาชาวบ้าน ทั้งนี้ควรนำเสนอข้อมูลของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นมากกว่าของนักวิจัย ในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ร่างแรกต่อผู้เชี่ยวชาญหรือที่ปรึกษาโครงการ และต่อการประชุมสัมมนาทางวิชาการของกลุ่มโครงการ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญ ผู้ให้ข้อมูล สัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม เวทีเสวนาชุมชนกรณีศึกษา นักการเมืองท้องถิ่น นักการศึกษา ครูอาจารย์ และผู้สนใจทั่วไป เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและข้อคิดเห็นกับผู้วิจัยในกลุ่มโครงการ ที่ปรึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ นำไปประกอบการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมและปรับปรุงแก้ไขรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และนำผลการวิจัยไปใช้ในระดับต่างๆ ตามโอกาส ทั้งนี้นอกจากจะต้องมีความรู้ด้านการเมืองท้องถิ่นกรณีศึกษาที่ใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทางการเมืองในบริเวณนี้แล้ว ยังอาจจะนำรูปแบบการวิจัยไปปรับใช้ศึกษาพื้นที่อื่นๆ ต่อไปด้วย

ภาพที่ 13, 14 การเมืองภาคเยาวชนกับแหล่งป่าต้นน้ำเทือกเขาบรรทัด

บรรณานุกรม

1. เอกสารหลักหรือเอกสารชั้นต้น

โครงการวัฒนธรรมการเมืองลุ่มทะเลสาบ. “สรุปการประชุมวัฒนธรรมการเมืองของชาวลุ่มทะเลสาบ”

31 กรกฎาคม 2544 ณ สถานีอนามัยบ้านไม้เสียบ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช.

ชัยวุฒิ พิชะกุล. สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง ประกาศพระราชปราชญ์ พระอัยการ พระราชกำหนด ลักษณะทาส บุดขาว.

ชัยวุฒิ พิชะกุล สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง พระอัยการลักษณะทาส พระอัยการลักษณะผิวเมีย พระอัยการลักษณะโจร พระอัยการลักษณะวิวาทตีต่อกัน บุดขาว.

พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปัญโญ). “ธนาการชีวิต เศรษฐกิจ คุณธรรม”. มปป. (เอกสารอัดสำเนา).

พันตำรวจเอกไพจิตร ศรีคงคา. ใน “การประชุมศิษย์เก่าโรงเรียนบ้านหัวเขาและชาวบ้านตำบลหัวเขา”

ณ โรงเรียนบ้านหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 9 มิถุนายน 2544.

เริงชัย ต้นสกุล. “บันทึกการเดินทางรอบทะเลสาบสงขลา” พ.ศ.2536.

โรงเรียนวัดเขาวงศ์. “สมุดหมายเหตุรายวัน” ตำบลกงหรา อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง.

โรงเรียนวัดไม้เสียบ. “จดหมายเหตุรายวัน โรงเรียนวัดไม้เสียบ” ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

วัดโพธาราม ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกาศพระราชปราชญ์ บุดขาว (ชำรุด).

วัดโพธาราม ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระอัยการลักษณะผิวเมีย พระอัยการ ลักษณะทาส พระอัยการลักษณะโจร กฎหมายฉบับ จ.ศ.1209 (พ.ศ.2390) บุดขาว (ชำรุด).

วัดโพธาราม ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระอัยการลักษณะโจร พระอัยการ ลักษณะรับฟ้อง บุดขาว (ชำรุด).

วัดสมุห์นิมิต ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง บุดดำ (ชำรุด).

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง. พระราชกำหนดเกล้าขุมน้ำขุมนเพลิง เบตเสจร ทาส ลักภากระลาการ พระราชกำหนดใหม่ สำเนาจากต้นฉบับบุดขาวของ นายประจวบ เพชรน้อย ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอศรีบรรพต อำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง (ชำรุด).

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง. กฎหมายลักษณะโจร ตระลาการ บุดขาวจาก พระภู นินทโก วัดป่าพะยอม อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง มอบให้ศูนย์ เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ.2528 (ชำรุด).

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง. ประกาศพระราชปราชญ์ กฎหมายรับฟ้องทาส บุดขาว จาก นายทิม เพชรโชติ 12 หมู่ที่ 5 ตำบลกงหรา อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง (ชำรุด).

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง. พระอัยการลักษณะกระลาการ ลักษณะวิวาทพญาน บุดขาวจากวัดดอนประดู่ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง มอบให้ศูนย์ เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ.2534.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง. หลักไซ เบตเสร์จ บุดขาวจาก นางประเทือง มุขตา 42 หมู่ที่ 1 ตำบลนาท่อม อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง มอบให้ศูนย์ เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ.2528 (ชำรุด).

- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง. หลักไซ อูธร พญาณ รับฟ็อง ทาส กระลาการ บุคชาวจาก นายสว่าง ชมภักดี วัดควนกรวด หมู่ที่ 5 ตำบลปรางหมู่ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง (ชำระ).
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง. ประกาศพระราชปรารภ พระธรรมสารอินทภาษ บุคชาว นายแอบ ฤทธิเดช 97 หมู่ที่ 4 ตำบลปากพะยูน อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง มอบให้ศูนย์ฯ เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ.2534 (ชำระ).
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง. พระอายุการเบตเสจร บุคชาวจาก นางทิม ขุนณรงค์ 112 หมู่ที่ 9 ตำบลนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง มอบให้ศูนย์ฯ เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2528 (ชำระ).
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง. กฎหมายทาส ทรัพย์สิน ผัวเมีย โจร บุคชาวจาก นายพุม เพชรสงค์ 44 หมู่ที่ 11 ตำบลท่าแค อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง มอบให้ศูนย์ฯ เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ.2534 (ชำระ).
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง. พระอายุการเบตเสจร บุคดำจาก นายปลื้ม สุวิทยาภรณ์ หมู่ที่ 8 ตำบลโตนดด้วน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง มอบให้ศูนย์ฯ เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ.2535 (ชำระ).
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง. พระอายุการเบตเสจร บุคดำจาก นางเสี่ยม ด้วงซัง 61 หมู่ที่ 8 ตำบลโตนดด้วน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง มอบให้ศูนย์ฯ เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ.2527 (ชำระ).
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.001 กฎหมายลักษณะพยาน ฉบับศักราช 1894 กฎหมายลักษณะอุธรณ์ และกฎหมายฉบับศักราช 1263 บุคชาวจากอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา สถาบันฯ ได้รับเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2526 (ชำระ).
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.002 กฎหมายลักษณะผัวเมีย กฎหมายลักษณะมุลคดีตัดฟ้อง ตัดสำนวน ตัดพยาน กฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินและเวทย์มนต์คาถา ประกอบยันต์ บุคชาวจากเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี สถาบันฯ ได้รับไว้เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2526 (ชำระ).
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.003 กฎหมายลักษณะโจร บุคชาว ไม่ปรากฏที่มา สถาบันฯ ได้รับไว้เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2526 (ชำระ).
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.004 กฎหมายลักษณะพยาน กฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สิน กฎหมายลักษณะเช่ายืม จ้างวาน ชื้อขาย และกฎหมายลักษณะตัดฟ้อง ตัดสำนวน บุคชาวจากวัดถนารายณิการาม หมู่ที่ 2 ตำบลเหล อำเภอกะปง จังหวัดพังงา มอบให้สถาบันฯ เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2526 (ชำระ).
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.005 กฎหมายลักษณะคดีความ อัตราค่าธรรมเนียม ในการฟ้องร้อง จ.ศ.1176 (พ.ศ.2357) กฎหมายลักษณะอุธรณ์ และตำรายา สิริมนึกภขุ เขียนเมื่อ พ.ศ.2415 บุคชาวจาก 100 หมู่ที่ 3 ตำบลกะหรอ อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช มอบให้สถาบันฯ เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2526 (ชำระ).
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.006 กฎหมายเกี่ยวกับไร่นา กฎหมายลักษณะประวิง ลักษณะพยานและลักษณะอุทลุม บุคดำ ไม่ปรากฏที่มา สถาบันฯ ได้รับเมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2526 (ชำระ).

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.007 กฎหมายลักษณะวิวาทฉบับชำระ จ.ศ.1192 (พ.ศ.2373) และการพิพากษาคดีต่างๆ บุดขาว ไม่ปรากฏที่มา นางสาวยุพา ปานดี มอบให้สถาบันฯ เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2526 (ชำระ).

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.008 กฎหมายลักษณะฝ่าฝืน บุดขาว ไม่ปรากฏที่มาสถาบันฯ ได้รับเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2526 (ชำระ).

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.009 กฎหมายเกี่ยวกับทาส บุดดำ นายแล ปิยะพันธ์ 24 หมู่ที่ 3 ตำบลบ่อदान อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา มอบให้สถาบันฯ เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2526 (ชำระ).

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.010 กฎหมายฉบับ จ.ศ.1082 (พ.ศ.2263) กฎหมายฉบับ จ.ศ.1083 (พ.ศ.2264) กฎหมายลักษณะวิวาท และกฎหมายลักษณะฝ่าฝืน บุดขาว จากพระครูดิตถารามคุณาศัย วัดท่าไทร ตำบลท่าทองใหม่ อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี มอบให้สถาบันฯ เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2526.

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.011 กฎหมายลักษณะตัดฟอง ตัดสำนวน ตัดพยาน ตำรายา และคาถาที่ใช้จับโคกระบือ บุดขาว นายเฉลิม บุญขาว มอบให้สถาบันฯ เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2526 (ชำระ).

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.012 กฎหมายเกี่ยวกับการพิจารณาตัดสินคดี และกฎหมายเกี่ยวกับไร่นาสัตว์เลี้ยง บุดขาว ไม่ปรากฏที่มา สถาบันฯ ได้รับเมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2526 (ชำระ).

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.013 พระอัยการลักษณะมรดก และพระอัยการเบ็ดเสร็จ บุดขาว นายขาบ ขวัญทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สถาบันฯ ได้รับเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2526 (ชำระ).

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.014 พระอัยการลักษณะพยาน บุดขาว ไม่ปรากฏที่มาสถาบันฯ ได้รับเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2526 (ชำระ).

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.015 พระอัยการเบ็ดเสร็จ ตำรายาเวทย์มนตร์คาถา เทพจร และคัมภีร์ประถมจินดา บุดขาว นายโรย นางเจียว ธรรมเจริญ 11 หมู่ 3 ตำบลเกาะพะงัน อำเภอเกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มอบให้สถาบันฯ เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2526 (ชำระ).

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.016 หลักอินทภาษและหลักไชย บุดขาว ไม่ปรากฏที่มาสถาบันฯ ได้รับเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2526 (ชำระ).

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.017 พระอัยการลักษณะฝ่าฝืน และคดีความต่างๆ บุดขาว ไม่ปรากฏที่มา สถาบันฯ ได้รับเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2526 (ชำระ).

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.018 พระไอยการเบ็ดเสร็จ พระไอยการลักษณะโจร พระไอยการลักษณะฝ่าฝืน พระไอยการลักษณะพยาน พระไอยการลักษณะอุทธรณ์ บุดขาว นายปลื้ม รัชศรีทอง 136 หมู่ 10 อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช สถาบันฯ ได้รับเมื่อวันที่ 22 ธันวาคม 2526 (ชำระ).

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อ.130.019 หลักไชย เวทย์มนตร์คาถา และตำราพิไชยสงคราม บุดขาว พระปลัดจำรัส เขมมะธรรมโม วัดแจ้ง ตำบลอ่างทอง อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี มอบให้สถาบันฯ เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2526 (ชำระ).

“สรุปผลการสัมมนาชาวประมงทะเลสาบตอนกลาง” 10 มิถุนายน 2536 วัดเกาะโคบ ตำบลเกาะหมาก

อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง.

ส่วนบุคคล จ.ท.โกเมศร์ ทองบุญชู. “สรุปข้อมูลระดับหมู่บ้าน หมู่ที่ 2 บ้านไม้เสียบ” ตำบลเกาะขันธุ์

อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช, 2544.

ส่วนบุคคล จ.ท.โกเมศร์ ทองบุญชู. “สรุปข้อมูลระดับตำบล ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด

จังหวัดนครศรีธรรมราช”, 2544.

ส่วนบุคคล นางนฤมล พาละหะ. สมุดบันทึก “ความเป็นมาของบ้านไม้เสียบ ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน

และเรื่องอื่นๆ” (12 กุมภาพันธ์ 2543 – มิถุนายน 2544).

ส่วนบุคคล นายเขียน ชูแก้ว. “บันทึกส่วนตัวปี 2540”

ส่วนบุคคล พันเอก (พิเศษ) วิจักขณพันธ์ เรืองทอง. “บันทึกส่วนตัว”

ส่วนบุคคล นายแปลก ภัคดีวานิช. บันทึก. “ประวัติท้าวแก้วกิมหยก” (มปป.).

ส่วนบุคคล นายอารี พิทักษ์คุ่มพล. บันทึก. “ตระกูลพิทักษ์คุ่มพล”, 2544.

สำนักผังเมือง.. “แผนผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินตามที่ได้จำแนกประเภทท้ายกฎกระทรวง ฉบับที่ 25

(พ.ศ.2529) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518 : เทศบาลเมืองพัทลุง”.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารเย็บเล่มรัชกาลที่ 5 ชุดสมุดพิเศษ เล่ม 20 จ.ศ.1241 – 1242

เลขที่ 1 – 115 หน้า 1 – 492 (ยกเล่ม) ราชการหัวเมืองปักษ์ใต้.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.1/4 พระราชหัตถเลขา เป็นรายงานระยะทางเสด็จประพาส

หัวเมืองชายทะเลตะวันตก (ก.ค.108 – ส.ค.108).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.1/6 ระยะทางเที่ยวทางบก ทางเรือรอบแหลมมลายู

(16 เม.ย. – 2 มิ.ย. 109).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.1/17 ร่างพระราชหัตถเลขา เป็นรายงานเสด็จประพาส

หัวเมืองชายทะเลตะวันตก เดือนมิถุนายน ศก 124 (25 มิ.ย. – 9 ก.ค. 124).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.1/23 รายงานเสด็จพระราชดำเนินประพาสทะเล

(24 – 27 พ.ค. 128).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.1/26 เสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลตะวันตก ศก 129

(21 พ.ค. – 6 ส.ค. 129).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.1/87 นายอีแอฟ เบนดินี ข้าหลวงโยธา

มณฑลนครศรีธรรมราช (30 ก.ค. – 27 พ.ย. 125).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.12/2 เรื่อง กัมปนีเดินเรือระหว่างสิงคโปร์กับกรุงเทพฯ

(23 มี.ค. 120 – 23 ส.ค. 124).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.12/5 เรือเมล์ระหว่างสงขลา – กับพัทลุง (17 มี.ค. 121).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.12/6 สัญญาเดินเรือเมล์ระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองปักษ์ใต้

(2 เม.ย. 122 – 10 ก.ค. 128).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.12/13 เรือเมล์เดินระหว่างเมืองสตูลกับเมืองปีนัง

(27 ส.ค. 127).

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.16/1 พงศาวดารเมืองสงขลา ได้เรียบเรียงขึ้นไว้ ณ ปีชวด
สัมฤทธิ์ศก²¹ ศักราช 1250 (ต.ค. 107).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.16/11 พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช (1 ต.ค. 123).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.16/13 เรื่อง วงศ์ตระกูลเมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง เมืองถลาง
(23 เม.ย. 125).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.16/14 ลำดับตระกูลผู้ว่าราชการเมืองพัทลุง และพงศาวดาร
เมืองพัทลุง (21 ก.ค. 125).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/22 รายงานพระยาสุภษัฏ เรื่อง ตรวจราชการมณฑล
นครศรีธรรมราช (ร.ศ. 113).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/23 พระยาवासเทพตรวจราชการมณฑลนครศรีธรรมราช
มณฑลปัตตานี (26 – 27 ส.ค. ร.ศ. 118).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/69 พระยาศรีธรรมราชเชิญพระวิจิตรไปตรวจการ
เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลา (23 ก.พ. 114 – 23 เม.ย. 115).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/74 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จตรวจราชการ
หัวเมืองปักษ์ใต้ (7 ธ.ค. ร.ศ. 115).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/75 กรมหลวงดำรงราชานุภาพไปตรวจราชการ
ในหัวเมืองปักษ์ใต้ (7 มิ.ย. – 14 ก.ค. 125).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/98 รายงานเจ้าพระยาเทเวศน์ไปตรวจราชการทางเมือง
สงขลา เมืองพัทลุง เมืองกลันตัน (22 เม.ย. – 26 พ.ค. 113).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.27/3 เรื่อง ปกครองท้องถิ่นทางนครศรีธรรมราช
(16 มิ.ย. 114 – 7 ม.ค. 115).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.47/4 จัดราชการหัวเมือง และจัดการบำรุงรักษา
หัวเมืองต่างๆ ในมณฑลนครศรีธรรมราช (20 ม.ค. 114 – 11 ธ.ค. 116).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.47/5 พระยาสุโขมได้จัดการต่างๆ สำหรับรับเสด็จ
พระราชดำเนินเมืองนครศรีธรรมราช (1 – 6 พ.ค. 117).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.47/8 พระยาวิเชียรทำทัณฑ์บิลว่า จะไม่ประพฤติการชั่ว
ในทางราชการต่อไป และจะลาออกจากบังคับราชการทางเมืองแขก (สงขลา)
(15 ก.ย. 112 – มิ.ย. 113).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.47/9 หลวงอุดมภักดีกล่าวโทษพระยาวิเชียรคิริหาว่า
ฉ้อพระราชทรัพย์ (สงขลา) ร.ศ.113 (17 พ.ย. ร.ศ.112 – 21 มิ.ย. ร.ศ.113)
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.47/11 พระยาทิพโยโกษาไปสืบราชการทางเมืองสงขลาว่า
พระยาวิเชียรคิริจะหนี (22 เม.ย. ร.ศ. 113 – 4 มิ.ย. ร.ศ. 113).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.47/15 เรื่อง แขกมาตั้งท่ามาากินอยู่ในแขวงเมืองจะนะ
หลายครั้ง (เมืองจะนะขึ้นสงขลา) (9 ก.ย. ร.ศ. 115 – 20 ก.ย. 115).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.47/19 รายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราช
(10 มิ.ย. 113 – 5 ต.ค. 129).

- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.4/2 รายงานและระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ.2458, 2460 (28 ธ.ค. 2454 – 28 ธ.ค. 2459).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.4/5 คำสั่งและรายงานของกระทรวงมหาดไทยจัดการรับเสด็จหัวเมืองมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ.2458 (20 เม.ย. – 25 ส.ค. 2458).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.4/6 คำสั่งและรายงานคนของกระทรวงทหารเรือในการเสด็จประพาสมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2458 (19 เม.ย. – 25 พ.ค. 2458).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.4/7 เบ็ดเตล็ด เรื่อง เสด็จประพาสมณฑลปักษ์ใต้ (27 พ.ค. 2458).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.4/9 รายงานของเจ้าหน้าที่ต่างๆ ในหัวเมืองมณฑลปักษ์ใต้นำทูลเกล้าถวาย เมื่อเวลาเสด็จพระราชดำเนินประพาส พ.ศ.2458 (6 มิ.ย.2458 – 31 ก.ค. 2458).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.4/11 รายงานกรมพระตำรวจประจำกองรักษาราชการในหัวเมืองมณฑลปักษ์ใต้คราวเสด็จประพาส พ.ศ.2458 (10 มิ.ย. – 27 ก.ค. 2458)
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.4/12 ข้าราชการมณฑลปักษ์ใต้ถวายไชยมงคลและถวายของในการเสด็จหัวเมืองมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ.2458 (11 มิ.ย. 2458).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.4/13 ลายพระหัตถ์ผู้รักษาพระบรมมหาราชวังและพระราชทาน และมีพระราชหัตถ์ตอบในการเสด็จมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ.2458 (12 มิ.ย. 2458 – 4 ส.ค. 2458).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.4/14 รายงานของเจ้าหน้าที่ต่างๆ ในหัวเมืองมณฑลปักษ์ใต้ ซึ่งได้นำทูลเกล้าฯ ถวาย เนื่องเวลาเสด็จประพาส พ.ศ. 2458 (1 ก.ค. – 30 ก.ย. 2458).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.4/15 รายงานของเจ้าหน้าที่ต่างๆ ในหัวเมืองมณฑลปักษ์ใต้กราบบังคมทูลในการเสด็จประพาส พ.ศ.2460 (พ.ศ.2458 – 3 พ.ค. 2460).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.4/17 คำสั่งและรายงานในหน้าที่กระทรวงมหาดไทยเรื่อง เสด็จประพาสมณฑล (7 เม.ย. – 8 พ.ค. 2460).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.3.1/40 นายปุ่น ชาวสงขลา กราบบังคมทูลออกความเห็นเรื่อง รัฐบาลควรจัดการกำหนดราคาข้าวและจัดการอุดหนุนชาวนา (30 พ.ค. – 7 มิ.ย. 2456).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.3.1/56 หลวงการสมุทร (แนบ จารุจินดา) ประพฤตตินให้เป็นที่เสื่อมเสียเกียรติยศและพานายทหารบางคนขึ้นที่ขังในเวลาเสด็จเสียบมณฑลปักษ์ใต้ต้องถอดแล้วขอกลับรับราชการ (11 มิ.ย. 2458 – 27 มิ.ย. 2461).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.5/68 นายนิโคลัส เคลลี ปาสโมร์ (Mr. Nicolas Kelly – Passmore) นายช่างบำรุงทางรถไฟสายใต้ (31 ธ.ค. 2444 – 10 มี.ค. 2463).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.5/117 พ.ต.ท. เอฟ.ที.อี. สไตเนอร์ จเรตำรวจภูธรภาคใต้ (8 ม.ค. 2462 – 2 พ.ค. 2465).
- หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.6/8 ความเห็น นายปุ่น ชาวเมืองสงขลา คิดจะลงหนังสือพิมพ์ประกาศตักเตือนคนต่างชาติในการเรียกรายสร้างเรือรบ (15 – 22 ต.ค. 2458).

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.12/19 ฝั่งหลักเมือง จังหวัดสงขลา (19 – 26 ม.ค. 2460).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.12/33 พงษาวดารเมืองพัทลุง และลำดับวงศ์สกุล
 พระยาพัทลุงทองขาว (ม.ท.).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.1/80 ตั้งพระพัทลุงคบุรีศรีระหัดเขตร์ เป็นนยกกระบัตร
 มณฑลนครศรีธรรมราช พระวิจิตรสรไกร เป็นผู้ว่าราชการพัทลุง (16 – 22 พ.ย. 2458).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3/160 ม.จ.บวรเดชลพัก เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีช
 ลาไปยุโรป – อเมริกา ตั้งพระยาสุรบดินทร์เป็นผู้แทนอุปราชภาคพายัพ พระยาเดชานูชิต
 เป็นผู้แทนอุปราชภาคปักษ์ใต้ (19 ก.ย. – 6 ต.ค. 2464).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.1/161 ตั้งพระยาเดชานูชิต เป็นผู้แทนอุปราชปักษ์ใต้
 พระยาสุรบดินทร์สุรินทรภุชย เป็นผู้แทนอุปราชภาคพายัพ พระยาไกรเพ็ชรรัตนสงคราม
 เป็นผู้แทนเทศาภิบาลพิษณุโลก (4 ต.ค. 2464).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.1/178 แต่งตั้งพระคณาสัยสุนทร เป็นผู้ว่าราชการ จ.พัทลุง
 (16 – 21 พ.ย. 2465).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.2/55 เปลี่ยนแปลงท้องที่ จ.สงขลา จ.พัทลุง
 จ.นครศรีธรรมราช (28 ส.ค. – 4 ก.ย. 2466).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.2/56 เปลี่ยนนาม อ.บ้านนา จ.สงขลา เป็น อ.จะนะ
 (3 – 16 พ.ค. 2467).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.3/2 เรื่อง เจ้าพระยายมราชเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
 ตรวจราชการมณฑลปักษ์ใต้ (28 มิ.ย. – 30 ธ.ค. 2466).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.3/3 กรมพระดำรงตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้
 (21 เม.ย. – 2 ก.ย. 2455).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.4/3 ข้ายากหมากแพงและห้ามจำหน่ายข้าวออกจาก
 หัวเมืองในมณฑลนครศรีธรรมราช (4 พ.ค. 2454 – 22 ก.พ. 2457).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.12.2/8 สุขาภิบาลเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองสงขลา
 (22 เม.ย. 2455 – 8 พ.ค. 2466).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.15.1/18 สะพานในมณฑลนครศรีธรรมราช
 (31 พ.ค. 2454 – 29 พ.ย. 2462).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.18.1/2 เงินค่าราชการมณฑลนครศรีธรรมราช
 (28 ม.ค. 2453 – 8 มี.ค. 2454).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.20/8 รายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราช
 (25 เม.ย. – 3 ก.พ. 2462).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 รล.16/2 เรื่องที่หวังชู้และเรื่องทรัพย์สินมรดก (มรดก)
 พระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) (27 มิ.ย. 2441 – 2 ก.ย. 2470).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 รล.16/6 เรื่องมรดก (มรดก) เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม)
 (28 เม.ย. 2451 – 1 มิ.ย. 2460).
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 รล.21/30 ฎีกาพระพิไลยสุนทรการร้องทุกข์ เรื่อง การรับเหมา
 สร้างพลับพลาที่นครศรีธรรมราช (5 มี.ค. 2461 – 27 ก.ค. 2463).

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ.4.1/52 นายยีโบ้ ผู้ถือประทานบัตรเหมืองแร่ดีบุก อ.สิชล จ.นครศรีธรรมราช ยื่นเรื่องราวขอโอนประทานบัตรรายนี้แก่ นายเลียง แซ่ฮวด ชาติจีนกวางตุ้ง (26 ม.ค. 2469 – 2 ธ.ค. 2470).

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ.4.1/61 นายวงษ์ แซ่จัน ชาติไทย อายุ 38 ปี ยื่นเรื่องราวขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ดีบุก อ.หาดใหญ่ สงขลา (21 ก.พ. – 15 มี.ค. 2469).

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 บ.1/24 แผนที่แสดงระยะทางหลวงแผ่นดินภาคใต้ สายที่ 9 จากพัทลุง – กันตัง แผนที่แสดงระยะทางรถไฟหลวงแห่งกรุงสยาม จากกรุงเทพฯ – พัทลุง – กันตัง ในการเสด็จพระราชดำเนินเสด็จมณฑลภูเก็ต 2 เล่ม หนังสือกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินเสด็จมณฑลภูเก็ต 1 เล่ม 22 หน้า (พ.ศ.2471)

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 บ.2.1/49 กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ (4 ก.ย. 2473 – 17 เม.ย. 2474).

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5/5 ก จังหวัดพัทลุง (25 เม.ย. 2471 – 7 มี.ค. 2472).

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5/10 ก จังหวัดสงขลา (3 พ.ค. 2471 – 28 ก.พ. 2472).

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5/21 จังหวัดนครศรีธรรมราช (23 พ.ค. 2471 – 21 มี.ค. 2472).

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 รล.20/73 ฎีกา นายพิน ฦ สงขลา (22 มิ.ย. – 21 มี.ค. 2471).

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 รล.20/131 ฎีกาพระภิกษุรุ่น ศิริมณี ขอพระมหากรุณา กลับไปเป็นเจ้าอธิการวัดบ้านเนิน จ.นครศรีธรรมราช ตามเดิม (8 – 19 ก.ย. 2471).

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 รล.20/148 ฎีกา นายแจ้ง ตันจัน เรื่อง ขอลดหย่อนเงินค่าผูกขาดท่าเรือจางใน จ.สงขลา (27 มี.ค. 2473 – 26 ก.พ. 2474).

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 รล.20.2/10 ฎีกา นายซิม วีระไวทยะ ผู้แทน นายเจ เดอกรูซ เรื่องไม่ได้รับความเป็นธรรมจากกระทรวงเกษตรราชการ เกี่ยวกับอาชญาบัตรเหมืองแร่ จ.สงขลา (17 ส.ค. 2471 – 6 ก.ย. 2472).

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 รล.20.3/3 ฎีกา นายลิม ชุนหงวน ลิมปิชาติ ขออนุญาต จดทะเบียนห้างหุ้นส่วนสามัญ ชื่อบริษัทสยามกะสิกิจ (10 ส.ค. 2469 – 16 ก.ค. 2470).

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 รล.20.9/59 ฎีกา นายแดง มุสิกรัตน์ กล่าวโทษ พระคณาธิบดีสุนทร ผู้ว่าราชการจังหวัด จ.พัทลุง (29 มี.ค. 2471 – 1 พ.ค. 2473).

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 รล. 20.9/61 ฎีกาจำเอกถมยา เมืองมณฑล กล่าวโทษ ขุนแสงจนาทรพิทักษ์คลังจังหวัดนครศรีธรรมราช มารยาทไม่เรียบร้อย และเบิกจ่ายเงินนำส่งส่วย (10 เม.ย. 2472 – 22 ก.ค. 2474).

หอบพุทธทาส สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี. หลักไชย พระโอยการลักษณะพยาน พระโอยการลักษณะผัวเมีย บุคตา จาก นางจีบ จารุจารีต 412 ถนนตลาดใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี มอบให้หอย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2524 (ชำรุด).

2. เอกสารรองหรือเอกสารชั้นสอง

2.1 วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

- คอเหลด นาฮับผล และทรรศนะ สกุลดิษฐ์. “การปฏิบัติงานภาคสนาม” 2 หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเลน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา. รายงานการปฏิบัติงานภาคสนาม 2 วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดยะลา, 2542.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ (คณะบรรณาธิการ). **สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2543.
- ชำเลื่อง วุฒิจันทร์. **การพัฒนากิจการสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ**. วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชปฏิญาณมุณี (สรง อิท วัชรโย) อดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง 27 พฤษภาคม 2527.
- ชาติ ศิลปธรรม. “การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชภายใต้สมเด็จพระเจ้านั่งยาเธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ (พ.ศ.2453 – 2468).” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529.
- ชัยวุฒิ พิชะกุล. “การศึกษา ‘เพลงนางเลือดขาว’ ฉบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, 2538.
- ชัยวุฒิ พิชะกุล. “ตำราพระมหาพิชัยสงคราม ฉบับวัดควนอินทร์นิมิตร อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง.” การปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทหนังสือชุด สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2541.
- ชัยวุฒิ พิชะกุล. **โบราณวิทยาเมืองพัทลุง**. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนพัทลุง, 2525.
- ณรงค์ นุ่นทอง. “การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยพระยาสุโขมนัยวินิต เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ.2439 – 2449).” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520.
- เตือนใจ สินทะเกิด. **วรรณคดีชาวบ้านจาก “วัดเกาะ”**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2527.
- แถมสุข นุ่มนนท์. **การทูตไทยสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2528.
- แถมสุข นุ่มนนท์. **การเมืองและการต่างประเทศในประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2540.
- แถมสุข นุ่มนนท์. **เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 พิมพ์ครั้งที่ 2**. กรุงเทพฯ : สายธาร, 2544.
- ธิดา สาระยา. **ประวัติศาสตร์ชาวนาสยาม**. เอกวิทย์ ณ ถลาง (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2544.
- นันทา แก้วสุวรรณ. “พัฒนาการของการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ.2488 – 2516.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537.
- นพวรรณ วชิราภิวัฒน์. “พระวินิจฉัยของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระดำรงราชานุภาพเกี่ยวกับระบบราชการในช่วง พ.ศ.2435 – 2458”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.
- เบนจามิน เอ. บัทสัน. **อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม**. แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสารและคณะ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543.

- ปาริชาติ วัลย์เสถียรและคณะ. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- ปก แก้วกาญจน์. **“การค้ำทางเรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา”**. งานวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และทบวงมหาวิทยาลัย, 2539 – 2540.
- ปก แก้วกาญจน์. **การปฏิวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทหนังสือбуд เรื่อง กฎหมายชาวบ้าน ภาคใต้ : หลักอันทภาษาและหลักชัย** สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2542.
- ปก แก้วกาญจน์. **การปฏิวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทหนังสือбуд เรื่อง ตำราดูนิมิต และฤกษ์ยาม**. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา. 2542.
- พรรณี อวนสกุล. **“กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ ประเทศไทย พ.ศ.2411 – 2474”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- พันตำรวจเอกพิงพันธุ์ เนตรรังษี, รองผู้บังคับการตำรวจเขต 8. **“การพัฒนาชุดคุ้มครองหมู่บ้านในภาคใต้ของประเทศไทย”**. วิทยานิพนธ์วิทยาลัยการทัพบก สถาบันวิชาการทหารบกชั้นสูง, 2515.
- พันเอกสนิท เสมารัตน์ รองผู้บังคับการกรมผสมที่ 5. **“การปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามผู้ก่อการร้ายในภาคใต้ของกรมผสมที่ 5”**. วิทยานิพนธ์วิทยาลัยการทัพบก สถาบันวิชาการทหารบกชั้นสูง 2514.
- พิศมัย นันทแสง. **“ระบบเทศบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ.2439 – 2476”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.
- พอลตา แก่นแก้ว. **“ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง พ.ศ.2439 – 2525”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- เพียงแข พงษ์ศิริบัญญัติ. **นโยบายการปกครองเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 – 2439)”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- ยศ สันตสมบัติ, **หลักช้าง : การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง**. กรุงเทพฯ : โครงการวิถีทรรศน์, 2543.
- ยงยุทธ ชูแวน. **“การประมวลองค์ความรู้เรื่อง ‘ท้องถิ่นศึกษา’ ในมิติประวัติศาสตร์”** รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการประมวลความรู้เพื่อการพัฒนาการวิจัยประวัติศาสตร์ไทย ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2541.
- รัชนี้ กัลยาณคุณวุฒิ สุนันทา เชื้อชาติ และสุรเชษฐ์ ชีระมณี. **“การศึกษาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมชุมชนเมืองสงขลาเก่า”**. รายงานการวิจัยของโครงการอนุรักษ์ และปรับปรุงเมืองสงขลาเก่า กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533.
- วรุณี โอสธารมย์. **“การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411 – พ.ศ.2475”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.
- วิจิต กาพกาญจน์. **“นโยบายการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ.2444 – 2503”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- วิมล คำศรี. **ภษิตและสำนวน : วรรณกรรมมุขปาฐะเมืองนครศรีธรรมราช การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. นครศรีธรรมราช : สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช, 2540.
- วีระ แสงเพชร. **ภูมิปัญญาการปราบปรามของ พล.ต.ต.ขุนพันรักรัษราชเดช**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.

- ศรีศักร วัลลิโภดม. **พัฒนาการทางสังคม – วัฒนธรรมไทย**. เอกวิทย์ ณ ถลาง (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2544.
- ศรีศักร วัลลิโภดม เอกวิทย์ ณ ถลาง และนิธิ เอียวศรีวงศ์. **มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2543.
- ศรีสมร ศรีเบญจพลากร. **ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา**. สงขลา : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสงขลา, 2539.
- ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคใต้. **รายงานการสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน จังหวัดนครศรีธรรมราช**. โครงการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบทแบบผสมผสานระหว่างการศึกษาในโรงเรียน การศึกษาออกโรงเรียน และงานอื่นในภาคใต้ (ค.ศ.ต.) ในช่วงปีงบประมาณ 2527 – 2528. มปป.
- ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคใต้. **รายงานการสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน จังหวัดพัทลุง**. โครงการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบทแบบผสมผสานระหว่างการศึกษาในโรงเรียน การศึกษาออกโรงเรียนและงานอื่นในภาคใต้ (ค.ศ.ต.) ในช่วงปีงบประมาณ 2527 – 2528. มปป.
- สงบ ส่งเมือง. **“ท้องถิ่นนิยมกับปัญหาการรวมชาติ สมัยรัชกาลที่ 5 และผลกระทบที่มีต่อปัญหาการเมืองการปกครองปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณีภาคใต้”**. งานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2525.
- สารูป ฤทธิ์ชู. **“การเมืองการปกครองของมณฑลชุมพร พ.ศ.2439 – 2468.”** วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526.
- สิริมา รongชูเพ็ง. **“การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดของพระครูประดิษฐ์วรการ (หลวงพ่อพร้อม จิตจิตโต) วัดไม้เสียบ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540.
- สืบพงศ์ ธรรมชาติ. **“การศึกษาเชิงวิเคราะห์สู่ทฤษฎีรวมชาติ ฉบับภาคใต้”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์และคณะ. **เงินทักษิณ : วิถีและพลัง**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. **รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตก สมัยกรุงศรีอยุธยา**. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. **รายงานวิจัยวิเคราะห์สารตะเพลงกลุ่มเด็กภาคใต้**. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2524.
- สุมิตร ปิติพัฒน์. **ความเป็นคนไทย**. เอกวิทย์ ณ ถลาง (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2544.
- สมโชติ อ่องสกุล. **“การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี (พ.ศ.2449 – 2474)”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2521.
- อมรา ศรีสุชาติ. **สายรากภาคใต้ : ภูมิลักษณะ รูปลักษณะ จิตลักษณะ**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2544.
- อภิชัย พันธเสน. **พุทธเศรษฐศาสตร์ศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2544.

อภิชาติ การิกายุจน์. “มิติทางสังคมและการเมืองว่าด้วยคุณธรรมของความเป็นพลเมือง : กรณีศึกษาประชาชนของเขตลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช.” วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2542.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึงพุทธศักราช 2475. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

อุทัย ดุลยเกษมและอรศรี งามวิทยาพงศ์. ระบบการศึกษากับชุมชน : กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการวิจัย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540.

อุษณีย์ ฉวีกุลรัตน์. “ระบบเหมาเมืองในหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก พ.ศ.2393–2436.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.

2.2 บทความและวารสาร

เกาะจันทร์สาร : ฉบับพิเศษ. ครบรอบ 10 ปี โรงเรียนเกาะจันทร์ประชาภิบาล 19 กุมภาพันธ์ 2534.

“ข้อมูลจำเพาะ : รายงานสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของชาวดำและพรรคการเมืองที่สังกัด” วารสารทักษิณคดี ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (มกราคม 2542) หน้า 13 – 23.

คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสงขลา. วารสารอัน – นูร. ปีที่ 1 : 2 (ตุลาคม – ธันวาคม 2543).

คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสงขลา. วารสารอัน – นูร. ปีที่ 2 : 1 (มกราคม – มีนาคม 2544).

โครงการพัฒนาชุมชนแออัดภาคใต้ (พชอ.ต.). “เพื่อความเข้าใจร่วมเรื่องราวเก้าเส้ง” 22 ตุลาคม 2542 (เอกสารอัดสำเนา).

เจ๊ะเหล๊ะ แซกพงศ์. “คุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์” เอกสารประกอบการอบรมเยาวชนตามโครงการ “ปลูกจิตสำนึกที่ดีในการสร้างครอบครัวแค้นหนุ่มสาว” ของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสงขลา”.

ชูศักดิ์ วิทย์ภัก (บรรณาธิการ). วารสารสังคมศาสตร์. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ปีที่ 12 ฉบับที่ 2/2543.

เทศบาลตำบลสิงหนคร. สารเมืองเก่า ปีที่ 1 ฉบับปฐมฤกษ์ (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2545).

ธรรมรงค์ อุทัยรังษี. “สภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นพัทลุง” ร่างวัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดพัทลุง (เอกสารอัดสำเนา).

ธีรยุทธ บุญมี. “แนวความคิดหลักทางสังคมวิทยา เรื่อง พหุนิยม (Pluralism) ฉบับร่าง”

สถานภาพผลงานวิจัยเกี่ยวกับพลวัตการปรับตัวของสังคมไทย. เอกสารประกอบการ

การประชุมทางวิชาการระดับชาติ สาขาสังคมวิทยา ครั้งที่ 1, 15 – 16 ธันวาคม 2543.

นิธิ เอียวศรีวงศ์, เก็บที่โล่งแก่รากหญ้า (คัดสรรข้อเขียนว่าด้วยทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และอื่น ๆ).

กรุงเทพฯ : โครงการต้นน้ำต้นชีวิต มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย ชุมชนคนรักป่า, 2543.

ประเสริฐ วิทยาวัฏ. “ภูมิศาสตร์พลวัตในแดนใต้” ครบรอบ 80 ปีศาสตราจารย์คุณหญิงกุหลาบ มัลลิกะมาส 19 มกราคม 2543.

ประมวล มณีโรจน์. “โจร – กรณีตำนานโจรแห่งตำบลดอนทราย : ความแรงของลมฝนย่อมเกี่ยวเนื่องกับเมฆหมอกแห่งฤดูกาล”, วารสารทักษิณคดี ปีที่ 4 : 1 (มิถุนายน – กันยายน 2537).

- พัฒนา กิติอาษา. “แนวความคิดหลักทางสังคมวิทยา เรื่องท้องถิ่นนิยม (Localism) ฉบับร่าง”
สถานภาพผลงานวิจัยเกี่ยวกับพลวัตการปรับตัวของสังคมไทย. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการระดับชาติ สาขาสังคมวิทยา ครั้งที่ 1, 15 – 16 ธันวาคม 2543.
- พิทยา บุษรารัตน์. “เมืองสิต (ขุนแก้ว) แหะแหว (คำกลอน)” โครงการภูมิปัญญาทักษิณจากวรรณกรรมและพฤติกรรม พ.ศ.2545 ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- พรศักดิ์ พรหมแก้ว และจำนงค์ แรกพินิจ (บรรณาธิการ). **การสัมมนาทางวิชาการ เรื่องสงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา.** สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2535.
- มูลนิธิการพัฒนาสังคม. **วารสารอัต – ตะอ๊ะฮะ.** ปีที่ 1 : 7 (สิงหาคม 2541).
- มูลนิธิการพัฒนาสังคม. **วารสารอัต – ตะอ๊ะฮะ.** ปีที่ 2 : 10 (ธันวาคม 2542).
- มูลนิธิการพัฒนาสังคม. **วารสารอัต – ตะอ๊ะฮะ.** ปีที่ 2 : 17 (ตุลาคม 2542).
- มูลนิธิการพัฒนาสังคม. **วารสารอัต – ตะอ๊ะฮะ.** ปีที่ 2 : 18 (พฤศจิกายน 2542).
- มูลนิธิการพัฒนาสังคม. **วารสารอัต – ตะอ๊ะฮะ.** ปีที่ 2 : 19 (ธันวาคม 2542).
- มูลนิธิการพัฒนาสังคม. **วารสารอัต – ตะอ๊ะฮะ.** ปีที่ 2 : 20 (มกราคม 2543).
- มูลนิธิการพัฒนาสังคม. **วารสารอัต – ตะอ๊ะฮะ.** ปีที่ 3 : 21 (มีนาคม 2543).
- มูลนิธิการพัฒนาสังคม. **วารสารอัต – ตะอ๊ะฮะ.** ปีที่ 3 : 22 (เมษายน 2543).
- มูลนิธิการพัฒนาสังคม. **วารสารอัต – ตะอ๊ะฮะ.** ปีที่ 2 : 25 (สิงหาคม 2543).
- เรียงชัย ต้นสกุล. “ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเค็มทะเลสาบสงขลา” เอกสารสรุปการสัมมนาเขื่อนกั้นน้ำเค็มทะเลสาบสงขลา. กองทัพอากาศที่ 4 ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ 20 – 21 มกราคม 2535.
 ณ โรงแรมบีพีแกรนด์ทาวเวอร์ หาดใหญ่ สงขลา. หน้า 39
- เรียงชัย ต้นสกุล. “ทะเลสาบศักยภาพในการพัฒนา”, **วารสารทักษิณคดี** ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2535 – มีนาคม 2536). หน้า 38 – 54
- โรงเรียนบ้านชะอวด. **สารบ้านชะอวด : ฉบับเกษียณอำลา** ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (กันยายน 2540).
- วินัย สุภไส. “ภูเขา ทุ่งราบ และทะเล : วิถีแห่งความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา” **วารสารทักษิณคดี** ปีที่ 5 : 1 (สิงหาคม 2540 – มกราคม 2541).
- วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช. **รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 3**
ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชจากภาษาและวรรณกรรม. กรุงเทพฯ :
 วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2526.
- ศุภีมาน นฤมล วงศ์สุภาพ และยุทธนันท์ ขวัญทองยิ้ม (บรรณาธิการ). **สถานภาพและทิศทางการวิจัยเกี่ยวกับพลวัตการปรับตัวของสังคมไทย : ภาคใต้.** สงขลา : คณะศิลปศาสตร์
 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2543.
- ศูนย์ประสานงานวิจัยท้องถิ่นจังหวัดตรัง, หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติตรัง. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา โครงการ..... : “ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้” 25 ธันวาคม 2545
 ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติตรัง.
- สถาพร ศรีสังข์ (บรรณาธิการ). **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ** เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา สงขลา 5 – 11 สิงหาคม 2526.

- สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. “หนึ่งศตวรรษ สยามใหม่ : รายชื่อวิทยานิพนธ์” รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 14 (กุมภาพันธ์ 2535).
- สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์. “สุบินชาตก : ฉบับพระหลาก เอกธม ๗โม” โครงการภูมิปัญญาทักษิณจากวรรณกรรม และพฤติกรรม พ.ศ.2545 ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- สารเหลือ – แดง. เนื่องในโอกาสครบรอบ 60 ปี ของการก่อตั้งโรงเรียนมัธยมพัทธวิทยา 24 กรกฎาคม 2544.
- สารูป ฤทธิ์ชู. “ภูมิปัญญาจากกฎหมายภาคใต้” วารสารทักษิณคดี ปีที่ 4 : 3 (กุมภาพันธ์ 2540).
- สารูป ฤทธิ์ชู. “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพัทลุง”, ร่างวัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดพัทลุง. (เอกสารอัดสำเนา)
- สารูป ฤทธิ์ชู. “สภาพการเมืองพัทลุง พ.ศ.2315 – 2439”, วารสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (มกราคม 2529), หน้า 94 – 108.
- สารูป ฤทธิ์ชู. “สถานภาพการเมืองพัทลุง พ.ศ.2315 – 2439”, รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ และโบราณคดีพัทลุง ณ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง พัทลุง 22 – 24 สิงหาคม 2528,
- สารูป ฤทธิ์ (บรรณาธิการ). รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง, 2531.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ปีที่ 3 ฉบับที่ 6 (พฤศจิกายน – ธันวาคม 2545).
- สำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ภาค 8 และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.). เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ “โครงการเตรียมความพร้อมเพื่อการพัฒนา เศรษฐกิจระดับชุมชน จังหวัดนครศรีธรรมราช”, 24 – 25 ธันวาคม 2544 ณ ห้องประชุม โรงเรียนเมืองนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์. “ข้อจำกัดและปัจจัยทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา”, วารสารทักษิณคดี ปีที่ 3 : 1 (ตุลาคม 2535 – มีนาคม 2536).
- สุริชัย หวันแก้ว. “แนวความคิดหลักทางสังคมวิทยา เรื่อง กระบวนการทำให้เป็นชายขอบ (Maryinalization) ฉบับร่าง” สถานภาพผลงานวิจัยเกี่ยวกับพลวัตการปรับตัวของสังคมไทย. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการระดับชาติ สาขาสังคมวิทยา ครั้งที่ 1, 15 – 16 ธันวาคม 2543.
- อภิญา เพ็ญฟูสกุล. “แนวความคิดหลักทางสังคมวิทยา เรื่องอัตลักษณ์ (Identity) ฉบับร่าง” สถานภาพผลงานวิจัยเกี่ยวกับพลวัตการปรับตัวของสังคมไทย. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการระดับชาติ สาขาสังคมวิทยา ครั้งที่ 1, 15 – 16 ธันวาคม 2543.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด : รวมบทความทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา, 2543.
- องค์กรเพื่อโลกอิสลาม, คูเวต สำนักงานประเทศไทย. วารสารอัด – ตะอ ๗วะฮ์.

2.3 หนังสือและเอกสารสำเนา

กลิ่น โมสิกรัตน์ : สุภาสิตคคิธรรม. พิมพ์แจกเพื่อเป็นที่ระลึกในงานประชุมเพลิงศพ นายกลิ่น โมสิกรัตน์
ณ วัดป่าพะยอม พัทลุง 11 – 13 พฤษภาคม 2521.

กลุ่มภรรยาตัด. บนเส้นทางภรรยาตัด : ตำนานการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธของประชาชนพัทลุง – ตรัง –
สตูล. จัดพิมพ์เผยแพร่เนื่องในโอกาสครบรอบ “25 ปีเหตุการณ์ 6 ตุลา” 2519 – 2544.

การิม อับดุลเลาะห์. คู่มือมุสลิมเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ส.วงศ์เสงี่ยม, มปป.

กิจจา วิปุลานุสาสน์ : อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายกิจจา วิปุลานุสาสน์. ณ วัดบ้านสวน พัทลุง
24 เมษายน 2519.

กิมที นาวิกมูล : หนังสือเตรียมตัวตายและประวัติของข้าพเจ้า กิมที นาวิกมูล.

พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2523.

เกตุ ชูช่วย : อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ นายเกตุ ชูช่วย. ณ วัดลานชะชะ พัทลุง 17 กันยายน 2541.

แก้ว บุญทองคง : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแก้ว บุญทองคง เป็นกรณีพิเศษ.

ณ วัดราษฎร์นุกูล พัทลุง 13 พฤษภาคม 2532.

แก้ว วรศรี : ที่ระลึกงานฌาปนกิจศพ คุณครูแก้ว วรศรี. ณ วัดทุ่งชิงหิ้ง พัทลุง 30 มีนาคม 2523.

เกื้อ เชียงสุข : อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณแม่เกื้อ เชียงสุข. ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง

1 พฤศจิกายน 2542.

กล่อม พรหมยก : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อกล่อม พรหมยก. ณ วัดสมหวัง พัทลุง

20 มีนาคม 2533.

กลุ่มพระสงฆ์เพื่อการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา เครือข่ายพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม. ธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบ
สงขลา ครั้งที่ 4 25 เมษายน – 11 พฤษภาคม 2542.

กลุ่มพระสงฆ์เพื่อการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา เครือข่ายพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม. ธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบ
สงขลา ครั้งที่ 5 22 เมษายน – 6 พฤษภาคม 2543.

กลุ่มพระสงฆ์เพื่อการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา เครือข่ายพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม. ธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบ
สงขลา ครั้งที่ 6 22 เมษายน – 4 พฤษภาคม 2544.

กลุ่มพระสงฆ์เพื่อการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา เครือข่ายพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม. ธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบ
สงขลา ครั้งที่ 7 20 เมษายน – 4 พฤษภาคม 2545.

กองทุนรักบ้านเกิด หาดใหญ่. “ทะเลสาบเป็นมาและความเปลี่ยนแปลง” เอกสารประกอบการทัศนศึกษา
ทะเลสาบและการเสวนาทะเลสาบ ครั้งที่ 1 5 – 6 มีนาคม 2537 ณ วัดป่าลิไลย์ ลำปำ พัทลุง.

กรมชลประทาน, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. งานส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 (บ้านพร้าว),

โครงการชลประทานพัทลุง สำนักงานชลประทานที่ 12.ล

กรมชลประทาน, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 94 ปี ชลประทาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์
การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2539.

กรมชลประทาน, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 96 ปี ชลประทาน กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์
การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2541.

เขมานันท์ (บรรณนิการ). ทะเลสาบสงขลา : มรดกธรรมชาติและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
2543.

- แข เพ็ชรธาภิบาล :** พงศาวดารและลำดับวงศ์สกุลเมืองพัทลุง. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ
คุณหญิงแข เพ็ชรธาภิบาล (แข ณ สงขลา) ณ วัดเทพศิรินทราวาส พระนคร 22 ธันวาคม 2505.
- ขำ เกสโร :** พ่อแม่สมบุรณ์แบบ. จัดพิมพ์เป็นธรรมทาน เนื่องในงานบูชาเพลิงศพหลวงพ่อขำ เกสโร
ณ วัดรัตนวาราราม สงขลา 24 มิถุนายน 2532.
- “ข้อมูลประชาคมหมู่บ้าน หมู่ที่ 3 ตำบลปากรอ”** อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา (เอกสารอัดสำเนา).
- คเชนทราภมาตย์ :** ศาสนากับการปกครอง. พิมพ์แจกเป็นธรรมบรรณาการ เนื่องจากมีอายุครบ 80 ปีบริบูรณ์
พัทลุง 13 เมษายน 2520.
- คณะวิชัย** ใบบ้านสมัชชาคนจนกรณีปากมูนและเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้. **แม่มูนการกลับมา
ของคนหาปลา.** กรุงเทพฯ : เครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทย, 2545.
- คล้าย ขุทรานนท์ :** อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ พ่อครูคล้าย ขุทรานนท์. ณ วัดอุดมวาราราม พัทลุง
14 มกราคม 2531.
- เควีต เกสโร :** อนุสรณ์ในงานบูชาเพลิงเจ้าอธิการเควีต เกสโร. ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง
7 พฤษภาคม 2515.
- คือครู คือปุษนีย์ คือสุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์.** หนังสือที่ระลึกในงานเกษียณอายุราชการศาสตราจารย์สุวิวงศ์
พงศ์ไพบูลย์ ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา สงขลา ตุลาคม 2539.
- เครือข่ายดีลูกและหลานขุนตระการตะเคี้ยวเซต. ความเป็นมาและสาเหตุตระกูลแก้วทองค
พ.ศ.2460 – 2538.**
- จรรยาภรณ์ :** จรรยาภรณ์ยานุสรณ์. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานบำเพ็ญกุศล และบรรจุอัฐิของพระครูจรรยาภรณ์
(ตุด เกสโร ปรีนทราภิบาล) ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง 6 – 7 สิงหาคม 2507.
- จังหวัดพัทลุง. รายงานกิจการจังหวัดพัทลุงประจำปี พ.ศ.2505.
- จังหวัดพัทลุง. จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2517. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2517.
- จังหวัดสงขลา. ข้อมูลจังหวัดสงขลา ปี 2544. กรุงเทพฯ : สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล, 2544.
- จันทร์ ศรีชุมพวง :** อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจคุณแม่จันทร์ ศรีชุมพวง. ณ วัดเกาะยาง พัทลุง
29 มีนาคม 2535.
- จัด ภูมิสิงหราช :** อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นางจัด ภูมิสิงหราช. ณ วัดควนมะพร้าว พัทลุง
11 สิงหาคม 2544.
- จงเจริญ อนันตริยกุล :** อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายจงเจริญ อนันตริยกุล.
ณ วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ 3 มีนาคม 2529.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บรรณาธิการ) วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า.**
กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2534.
- เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์).** “พงศาวดารเมืองสงขลา”, ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30.
พระนคร : ศึกษานิตยภัณฑิณี, 2511. หน้า 278 – 279.
- เจน ฤทธิเดช :** อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ นายเจน ฤทธิเดช. ณ วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ
28 ธันวาคม 2530.

เจือ สุนนสุขการ : บรรณาธิการในงานพระราชทานเพลิงศพ นางเจือ สุนนสุขการ (เจือ ลิมปิชาติ).

ณ วัดธาตุทอง กรุงเทพฯ 6 พฤศจิกายน 2515.

ใจ แก้วทอง : ที่ระลึกเนื่องในงานฌาปนกิจศพ กำหนัดใจ แก้วทอง. ณ วัดเกษรชลธิ์ สงขลา

1 พฤษภาคม 2526.

จำเพาะ ปุรินทราภิบาล. หนังสือร้อยห้าปี “ปุรินทราภิบาล”. 5 เมษายน 2544.

จำเพาะ ปุรินทราภิบาลและคณะ “11 ปี ชมรม พ.ท. 1/88 โรงเรียนพัทลุงจังหวัดพัทลุง พิมพ์ครั้งที่ 2”

พัทลุง : คลังสินพรีนเตอร์, 2542.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. บ้านกับเมือง พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

2540.

ฉาย โชติพานิช : ทางสายกลาง. อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายฉาย โชติพานิช ณ วัดวิหารเบิก.

น้ำ สุพรรณชนะบุรี : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อเจ้า สุพรรณชนะบุรี เป็นกรณีพิเศษ.

ณ วัดภูผาภิมุข พัทลุง 26 ตุลาคม 2530.

เฉลา จันทพัฒน์ : อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นางเฉลา จันทพัฒน์.

วัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ 7 สิงหาคม 2537.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2525 – 2453 ด้านเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการ

ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ไตรลักษณ์รัฐกับการเมืองไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2540.

ชาติตระกาล : พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระชาติตระกาล (ม.ร.ว.จิตร คเนจร).

ณ วัดเทพศิรินทราวาส 21 ธันวาคม 2511.

ชิกษารุ ทานาเบ. หุ่นเหลือง หุ่นดำ ตำนานของผู้นำชานาแห่งล้านนาไทย.

กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด, 2529.

ชื่น ณ พัทลุง : อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ แม่ชื่น ณ พัทลุง. วัดนาท่อม อำเภอเมืองพัทลุง

23 มกราคม 2518.

ชื่น ปรียวาทิ : อนุสรณ์ในการฌาปนกิจศพ คุณพ่อชื่น ปรียวาทิ. ณ วัดป่าพะยอม พัทลุง

28 เมษายน 2522.

ชู คงเกต : อนุสรณ์ในการฌาปนกิจศพ คุณพ่อชู คงเกต. ณ วัดเกาะยาง พัทลุง 10 พฤษภาคม 2523.

ชู ทองศรีนุ่น : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายชู ทองศรีนุ่น. ณ วัดโคกน้ำหัก พัทลุง

1 สิงหาคม 2530.

ชู สุวณ ๗ โฉม : ชุมมธรรมสารและสื่อสังคม. พิมพ์แจกเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ท่านพระครูชู สุวณ ๗ โฉม ณ วัดธาราสถิตย์ พัทลุง 13 มิถุนายน 2519.

ชมรมลุ่มน้ำปากพนัง. ลุ่มน้ำปากพนังสร้างสรรค์ 23 มกราคม 2524 ณ เวทีลีลาศ (ใหม่) สวนอัมพร

กรุงเทพมหานคร.

ชลธีรา สัตยาวัฒนา (บรรณาธิการ). กิ่งศตวรรษ : ขบวนการสันติภาพ “ความจริง” เกี่ยวกับ

“กบฏสันติภาพ” : สำนักทางประวัติศาสตร์ของคนสามรุ่น. กรุงเทพฯ : ศูนย์ไทย-เอเชียศึกษา

สถาบันวิจัยมหาวิทยาลัยรังสิต ชมรมศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ มหาวิทยาลัยวาเซดะ, 2545.

- ช่วง จรจิตร : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อช่วง จรจิตร. ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง
14 มิถุนายน 2544.
- ชุ่น ภูมิสิงหาราช : พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ นายชุ่น ภูมิสิงหาราช. วัดโพธิ์ควนมะพร้าว พัทลุง
31 พฤษภาคม 2519.
- ภู็อบรอนีย์ บิลล่าเต๊ะ. สายรัก – สายชีวิต. สงขลา : สำนักงานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดสงขลา, มปป.
แดง จันท์อักษร : ธรรมะกับการอยู่รอดของสังคม. พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการในงานศพของ
คุณแม่แดง จันท์อักษร ณ วัดท่าแค 6 สิงหาคม 2532.
- แดง บุญยะมาน : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแดง บุญยะมาน. ณ วัดโรงवास สงขลา
15 เมษายน 2532.
- ดำ สุขุม ◡โม : อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ พระอธิการดำ สุขุม ◡โม. ณ วัดหลักห้า ยะลา
3 – 5 เมษายน 2530.
- ตา ศรีราชยา : อนุสรณ์เนื่องในงานฌาปนกิจศพ นางตา ศรีราชยา (คละสุวรรณ). ณ วัดท่าแค พัทลุง
15 มกราคม 2528.
- เตือนใจ สินทะเกิด. วรรณคดีชาวบ้านจาก “วัดเกาะ”. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ, 2527.
- ตุต แก้วเหมือน : งานฌาปนกิจศพ คุณพ่อตุต แก้วเหมือน. ณ วัดโพธิ์ตำนาน พัทลุง
10 มกราคม 2534.
- ต้นสกุล ณ พัทลุง. ที่ระลึกในการสร้างอนุสาวรีย์ที่เก็บศพตาดูมะระโหม น้องชายสุดต่าน สุไลมาน
ตาดูมะระหุ่ม ต้นสกุล ที่ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง, พ.ศ.2526.
- ถัด : คณะ ร.ส.130. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร้อยตรีถัด รัตนพันธ์ ผู้แทนราษฎรจังหวัดพัทลุง
นะวัดภูผาภิมุข จังหวัดพัทลุง, 14 พฤษภาคม 2487.
- ถัด รัตนพันธ์, (บรรณาธิการ). หนังสือที่ระลึก “งานปีใหม่จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2479.”
พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมพิทยาคาร, 2478.
- ถัน เทพชนะ : ที่ระลึกงานฌาปนกิจศพ นางถัน เทพชนะ. ณ วัดคูสิดดาราม กรุงเทพฯ
7 กุมภาพันธ์ 2534.
- ถาวรชัยคุณ : อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูถาวรชัยคุณ (อาจารย์หมูน ยสโร).
ณ วัดเขาแดง พัทลุง 2527.
- ถาวรกรณีย์ : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพท่านพระครูถาวรกรณีย์. ณ วัดจินตาวาส พัทลุง
1 พฤษภาคม 2514.
- ถามสุข นุ่มนนท์. ถามสุขวัยรุ่น. 21 มิถุนายน 2538.
- ถ่อง ศิริพงศ์ : ที่ระลึกงานฌาปนกิจศพคุณแม่ถ่อง ศิริพงศ์ (แช่ตัน). ณ วัดภูเขาทอง พัทลุง
13 กุมภาพันธ์ 2543.
- ทัศนีย์ จันทโรจวงศ์ : ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ นางทัศนีย์ จันทโรจวงศ์. วัดโสมนัสวิหาร
กรุงเทพฯ 18 พฤศจิกายน 2543.
- ทิม ณ พัทลุง : อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณพ่อทิม ณ พัทลุง. ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง
15 มกราคม 2532.

ที่ระลึกครบรอบวันสถาปนา 100 ปี กรมแผนที่ทหาร 2528. 3 กันยายน 2538.

ที่ว่ากรมอำเภอชะอวด. “อำเภอชะอวด” จังหวัดนครศรีธรรมราช (เอกสารอัสส้านา).

เทพภักดี : อาวาสโฆหาร เรื่อง ทิตติทิตร้ายบทสวดเรื่องสุบิน. อนุสรณ์ในงานประชุมเพลิงศพ

นางเทพภักดี (คุณแม่ยกอิน ฦ นคร) ฦ วัดภูเขาทอง พัทลุง 2521.

เที่ยง เดชดี : อนุสรณ์ในงานฦาปนกิจคุณแม่เที่ยง เดชดี. ฦ วัดภูเขาภิมุข พัทลุง สิงหาคม 2544.

ทอง ทองไชร์ : อนุสรณ์งานฦาปนกิจศพ คุณแม่ทอง ทองไชร์ (วงศ์ตันหั้น). ฦ วัดบ้านสวน พัทลุง
2 ธันวาคม 2543.

ชเนศวร์ ชวัญเมือง. 100 ปี การปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ.2440 – 2540 พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2542.

ธรรณี โภคโต : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแพทย์ธรรณี โภคโต. ฦ วัดคูหาสวรรค์

พัทลุง 2 พฤษภาคม 2525.

ธรรมจักรกิจจานุวัตร : คู่มืออุปาสกและอุปาสิกา สำนักวัดราชาธิวาส. พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ

ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูธรรมจักรกิจจานุวัตร (ต้วง ภูริจิต ฦโต) ฦ วัดประดู่หอม
พัทลุง 29 พฤษภาคม 2535.

ธรรมจักรการามมุนี : สุทธิกรรม. พิมพ์สนองคุณแจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมจักรการามมุนี

(เปลี่ยน ปรีตตาสโย) ฦ วัดภูเขาภิมุข พัทลุง 21 เมษายน 2506.

ธรรมนิตย์ วราภรณ์. กบฏชานา. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2525.

ธรรมรัตโนภาสอนุสรณ์. วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จัดพิมพ์เนื่องในพิธีพระราชทานเพลิงศพ

พระธรรมรัตโนภาส (ประดับ โอภาโส) 12 พฤษภาคม 2544.

ธรรมมุนี : อนุสรณ์พระราชธรรมมุนี. ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ ฦ วัดบางแก้วผดุงธรรม พัทลุง

26 เมษายน 2528.

ธรรมสารและประวัติบ้านโตระ. จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์วันทำพิธีเปิดและเฉลิมฉลองหอสมุดวรกิจโกศล

วัดตำนาน (โตระ) พัทลุง 10 เมษายน 2529.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. สังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริม

งานพัฒนา (ผสพ.), 2539.

hekข้มมาภิรัตานุสรณ์. 20 มิถุนายน 2524.

ห้อม นาคกรภฏ : ตายแล้วไปไหนกันดี – ชั่วเพราะกรรม. พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานพิธีทำบุญกระดูก

ของ นายห้อม นาคกรภฏ ฦ วัดรัตนาราม พัทลุง 27 – 30 กรกฎาคม 2501.

ห้อม สุภาไชยกิจ : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ คุณแม่ห้อม สุภาไชยกิจ.

ฦ วัดควนมะพร้าว พัทลุง 30 มีนาคม 2534.

เนื่อง สุภาขาโต : ประวัตินางเลือดขาวและตำนานเมืองพัทลุง. พิมพ์เป็นอนุสรณ์

ในงานฦาปนกิจศพพระอธิการเนื่อง สุภาขาโต ฦ วัดโพธิยาราม พัทลุง 3 มิถุนายน 2516.

นวล เดชพิชัย : พิธีทำบุญเนื่องด้วยประเพณีในครอบครัว. จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฦาปนกิจศพ

คุณพ่อนวล เดชพิชัย ฦ วัดท่าพญา ตรัง 28 มีนาคม 2531.

บัญญัติ ชูสกุลชาติ : อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบัญญัติ ชูสกุลชาติ.

ฦ วัดชลประทานรังสฤษฎ์ นนทบุรี 4 กรกฎาคม 2524.

บรรจง ชูสกุลชาติ. **ครบวงจรวังจันทร์เกษม**. กรุงเทพฯ : อักษรไทย, 2536.

บันเท็ง ณ พัทลุง : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบรรเท็ง ณ พัทลุง. ณ วัดธาตุทอง กรุงเทพฯ 9 พฤษภาคม 2524.

บินหลา. ที่ระลึกการประชุมใหญ่สามัญประจำปี 2538 สมาคมหนังสือพิมพ์ภาคใต้แห่งประเทศไทย 17 เมษายน 2539.

บุญริน นวลนรินทร์ : อนุสรณ์การปณกิจศพ คุณแม่บุญริน นวลนรินทร์. 19 พฤษภาคม 2533.

บุญชู ปุรินทรภิบาล : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ครูบุญชู ปุรินทรภิบาล. ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง 3 ธันวาคม 2525.

เบนจามิน เอ.บัทสัน. **อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม**. พรรณงาม เง่กรรมสาร และคณะแปล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543.

บริหารสมณคุณ : **พิมพ์แจ่งชาติหรือพิมพ์านิพพานในสมุดข่อยโบราณ**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูบริหารสมณคุณ อดีตเจ้าคณะอำเภอเมือง ณ วัดวัง พัทลุง 8 เมษายน 2515.

บวรกิจจานุยุต : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูบวรกิจจานุยุต. ณ วัดวิหารเบิก พัทลุง 6 – 8 สิงหาคม 2524.

ปฏิภาณมณี : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระราชปฏิภาณมณี (อิท ๖ โฉมยมหาเถร). ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง 27 พฤษภาคม 2527.

ประกิตศาสนการ : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูประกิตศาสนการ (คลัง พุท ๖ ธสโร). ณ วัดพังยาง สงขลา 12 สิงหาคม 2516.

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 : **ตำนานเมืองระนอง (ต่อ)**. กรุงเทพฯ : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2511.

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 31 : **พงศาวดารเมืองสงขลา นครศรีธรรมราช พัทลุง ชวา และโกศปาณ** **ไปฝรั่งเศส ภาค 1**. กรุงเทพฯ : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2512.

ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, 2510.

ประดิษฐ์ปสุการ : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์โท **ขุนประดิษฐ์ปสุการ (ประดิษฐ์ ชลายนคุปต์)**. ณ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ 31 พฤษภาคม 2518.

ประสาทเวช ศิริธร : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายประสาทเวช ศิริธร. ณ วัดโคกคีรี พัทลุง 13 มิถุนายน 2535.

ปาฐกถาของผู้แทนราษฎร เรื่องสภาพของจังหวัดต่าง ๆ (ชุดหนังสือหายาก).

กรุงเทพฯ : สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น – ไทย, 2539 (พิมพ์ตามฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2478).

ปียา จิตรเสนา : **งานฌาปนกิจศพ คุณแม่ปียา จิตรเสนา**. ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง 13 มกราคม 2543.

เปรม อักษรสว่าง : **“รำลึก คุณพ่อเปรม อักษรสว่าง”** (เอกสารอัตสำเนา).

แปลก หนูเจริญ : บรรณาธิการในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อแปลก หนูเจริญ. ณ วัดธาราสาธิตย์
พัทลุง 17 มิถุนายน 2533.

แปลก ปรีชานนท์ : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อแปลก ปรีชานนท์. ณ วัดโสมนัสวิหาร
กรุงเทพฯ 5 มิถุนายน 2526.

เปลื้อง คชภักดี : ที่รฤกงานพระราชทานเพลิงศพ นายเปลื้อง คชภักดี. ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง
25 สิงหาคม 2544.

ปลั่ง คชภักดี : อนุสรณ์ในการฌาปนกิจศพ คุณแม่ปลั่ง คชภักดี. ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง
8 พฤษภาคม 2514.

ผัด โภคโต : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางผัด โภคโต (บุญญาหุวัตร) เป็นกรณีพิเศษ.
ณ วัดชลประทานรังสฤษฎ์ นนทบุรี 2 พฤษภาคม 2530.

ผัน ณ นคร : พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี.
พิมพ์อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางสาวผัน ณ นคร ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม
กรุงเทพฯ 20 กันยายน 2524.

ผุด เขมจิต ๖โต : อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ หลวงพ่อผุด เขมจิต ๖โต. ณ วัดโคกคีรี พัทลุง
2 ธันวาคม 2528.

พัทลุง : เมืองหนังโนรา ภู่นาข้าว พรานน้ำตก แหล่งนกน้ำ ทะเลสาบงาม เขาอกทะลุ น้ำพุร้อน.
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี พิมพ์แจกในงานถวายพระเพลิงพระราชทานสำนักนายกรัฐมนตรี
ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง 7 พฤศจิกายน 2542.

พัทลุงสามัคคี ครั้งที่ 41. ณ อาคารใหม่สวนอัมพร กรุงเทพฯ 11 พฤศจิกายน 2543.

พันธ์ทิพย์ บุญสนิท : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นางพันธ์ทิพย์ (ศิริธร) บุญสนิท.
ณ วัดโคกสมานคุณ สงขลา 24 สิงหาคม 2534.

พริต นิลรัตน์ : อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณพ่อพริต นิลรัตน์. ณ วัดพิกุลทอง พัทลุง
4 ธันวาคม 2525.

พระแก้ว รตโน (พริกเทพ). ณ วัดบ้านสวน พัทลุง 8 ตุลาคม 2526.

พระครูบวรวิจิตรคุณุต. สุบินชาตก. จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉลองพระพุทธรูปพระศรีมหาโพธิ
พระสถูปเจดีย์ วัดวิหารเบิก พัทลุง 7 สิงหาคม 2516.

พระครูวิโรจน์คุณ (รุ่ง อป ๖ปมโล). พิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ วัดโรจนาราม
พัทลุง 2 พฤษภาคม 2520.

พระธรรมปิฎก. มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์ พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2542.

พระธรรมวงศาจารย์ : ชีวิตและงานพระธรรมวงศาจารย์. สถาบันราชภัฏสงขลา จัดพิมพ์ในโอกาสสภา
สถาบันราชภัฏถวายปริญญาครุศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ 7 เมษายน 2538.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบก ทางเรือ
รอบแหลมมลายู รัตนโกสินการศึก 109 เล่ม 1 – 2. กรุงเทพฯ : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2507.

พยุห สุขะนันท์ : พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเพลิงศพ
พล.ต.ต.พยุห สุขะนันท์. ณ วัดแหลมทราย สงขลา 22 กรกฎาคม 2527.

พิพัฒนกิจจาร : ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒนกิจจาร (ซุม จันทโหน).

ณ วัดชุมประดิษฐ์ พัทลุง 30 พฤษภาคม 2525.

พินิตธรรมมาร : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพินิตธรรมมาร. ณ วัดปากสระ พัทลุง

29 พฤษภาคม 2514.

พิศ ณ พัทลุง : พงศาวดารลำดับวงศ์ตระกูล ณ พัทลุง ศิริธร สุขคนธาภิรมย์ จันทโรจวงศ์ วัลลิโกดม

เศวตครุฑมัต. อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ นายพิศ ณ พัทลุง ณ วัดนาท่อม พัทลุง

16 กันยายน 2528.

พุ่ม กาญจนรัตน์ : ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพคุณพ่อพุ่ม กาญจนรัตน์. ณ วัดถ้ำ พัทลุง

22 มีนาคม 2529.

พุทธศาสนโศภน : พุทธศาสน์อนุสรณ์. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระครูพุทธศาสนโศภน (แคล้ว สุตสูตเถร) ณ วัดโรงवास สงขลา 8 มิถุนายน 2529.

พงศาวดารเมืองพัทลุง พิมพ์ครั้งที่ 7. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงแข เพ็ชรภิบาล

(แข ณ สงขลา) วัดเทพศิรินทราวาส พระนคร 22 ธันวาคม 2505.

พ่วง ฤทธิชู : อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณพ่อพ่วง ฤทธิชู. ณ วัดควนปริง พัทลุง 30 ตุลาคม 2543.

พงศ์ศักดิ์ ประณูทรพาล : อนุสรณ์เนื่องในพระราชทานเพลิงศพ พล.ต.ท.พงศ์ศักดิ์ ประณูทรพาล.

2528.

พอพันธ์ แก้วทงค์. ก่อนความทรงจำจะเลือนหายไป. เนื่องในโอกาสครบ 50 ปี พอพันธ์ แก้วทงค์

26 เมษายน 2542.

ไพโรจน์ศิริรักษ์ : ประวัติวัดคูหาสวรรค์และการสอนพุทธศาสนาแก่เยาวชน. พิมพ์เป็นบรรณานุกรณ์

งานพระราชทานเพลิงศพพระครูไพโรจน์ศิริรักษ์ (ทิม อิน ๗ โทโชโต) ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง

9 สิงหาคม 2529.

ไพศาล ศิริรักษ์. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการศึกษาสภาพและบทบาทของตัวแสดง

หนึ่งตระกูล ในเขตการศึกษา 3. สงขลา : กลุ่มพัฒนามาตรฐานคุณภาพการศึกษา

สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 3, 2538.

ภักดี ชูขำ : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์ภักดี ชูขำ (อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนพัทลุง

จังหวัดพัทลุง). ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง 10 เมษายน 2536.

ภัทรกิจโกศล : คู่มือชีวิตที่ดีและประมวลคำบูชา. พิมพ์แจกเป็นธรรมบรรณการเนื่องใน

งานพระราชทานเพลิงศพพระภัทรกิจโกศล ณ วัดโคกคีรี พัทลุง 12 กรกฎาคม 2524.

มบุญ บุญญานูวัตร : สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเมืองพัทลุง. ที่ระลึก 60 ปี มบุญ บุญญานูวัตร

30 กันยายน 2531. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2531.

มานะ บุญมา : อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพคุณพ่อมานะ บุญมา. ณ วัดสุวรรณวิชัย พัทลุง

28 ตุลาคม 2525.

มานอชนย์ บุญญานูวัตรและคณะ (บรรณารักษ์). “ฝากไว้ในแผ่นดิน” ชีวิตและงานของ

ร้อยตรีอนุกุล สุภาไชยกิจ ผู้ว่าราชการจังหวัดยะลา. เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการ,

2533.

มิตร เขมมโกโร : ปาฐกถาธรรม. ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ พระอธิการมิตร เขมมโกโร และยกช่อฟ้า

ณ วัดทะเลน้อย พัทลุง 4 – 7 มิถุนายน 2524.

มุขธรรมประยูร : พุทธมามกปฏิบัติ. ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูมุขธรรมประยูร (ห่อ เขมโก)

ณ วัดวิหารสูง พัทลุง 20 มิถุนายน 2519.

เมืองเพลงตะลุง. ที่ระลึกในงานมิตรเมืองลุง ครั้งที่ 18 ณ เทศบาลเมืองหาดใหญ่ สงขลา 22 กันยายน 2538.

เมืองเพลงตะลุง. ที่ระลึกในงานมิตรเมืองลุงในจังหวัดสงขลา 22 กันยายน 2538.

ยัง บุญยะวันตั้ง : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อยัง บุญยะวันตั้ง ณ วัดบ้านสวน พัทลุง

4 มิถุนายน 2530.

ร. แลงการ์ด. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 1 – 2. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และวิมลย์ พงศ์พินิตานนท์

(บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2526.

รัตนากิรต์น : พิมพ์แจกเป็นธรรมทานในงานพระราชทานเพลิงศพท่านพระครูรัตนากิรต์.

ณ วัดควนปิ่นตาราม พัทลุง 13 สิงหาคม 2499.

ระเบียบ อุทกะพันธ์ : ธรรมบุญชีวิต : พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ติงาม. อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นางระเบียบ อุทกะพันธ์ ณ วัดแหลมทราย สงขลา 7 มีนาคม 2529.

ระรื่น ณ ถลาง : ที่ระลึกในการฌาปนกิจศพ นางระรื่น ณ ถลาง. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2523.

รุ่น เอสะนาชาติ : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายรุ่น เอสะนาชาติ. 8 สิงหาคม 2528.

รุ่น ชูช่วย : งานฌาปนกิจศพ คุณพ่อรุ่น ชูช่วย. ณ วัดลานแะ พัทลุง 30 ธันวาคม 2543.

เรื่องกฎหมายตราสามดวง กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2521.

รุ่ง ภาโร : อนุสรณ์ในงานบูชาเพลิงศพท่านอาจารย์ใบฎีการุ่ง ภาโร. ณ วัดสะทัง พัทลุง

21 เมษายน 2518.

โรงเรียนศึกษาธรรมอิสลาม. “คู่มือแผนปฏิบัติงาน ปีการศึกษา 2542” อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง

(เอกสารอัดสำเนา).

โรงเรียนเซนต์ชุนูปถัมภ์ “20 ปี โรงเรียนเซนต์ชุนูปถัมภ์ อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง” 20 พฤษภาคม 2543

(เอกสารอัดสำเนา).

โรงเรียนวัดเขาวงศ์. “แผนปฏิบัติงานประจำปีการศึกษา 2543” สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอสงขลา

(เอกสารอัดสำเนา).

โรงเรียนวัดเขาวงศ์. “สมุดหมายเหตุรายวัน” ตำบลสงขลา อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง.

โรงเรียนวัดเขาวงศ์. “แฟ้มข้อมูลโรงเรียนวัดเขาวงศ์” กลุ่มคีรีวงค์ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอสงขลา

สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพัทลุง.

“โรงเรียนงหราพิชากร” ตำบลสงขลา อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง (เอกสารอัดสำเนา).

โรงเรียนบ้านหัวเขา. **แผนปฏิบัติการประจำปีการศึกษา 2544** โรงเรียนบ้านหัวเขา. สปอ.สิงหนคร

สปจ.สงขลา, 2544.

ร้อยตำรวจโทเสถียร วิชัยลักษณ์และพันตำรวจเอกสืบวงศ์ วิชัยลักษณ์ (รวบรวม). **พระราชบัญญัติเรือไทย**

พุทธศักราช 2481. กรุงเทพฯ : นิติเวช, 2536.

ส่วน อลง √ คโต : ตำรายาจารึกวัดพระเชตุพน. พิมพ์ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระครูสังฆรักษ์ส่วน อลง √ คโต ณ วัดควนแร่ พัทลุง 20 มิถุนายน 2530.

- โลหกิจวิบูลย์ : อนุสรณ์คุณพ่อรองอำมาตย์โท ขุนโลกกิจวิบูลย์ (สวัสดี จันทโรจวงศ์). 26 สิงหาคม 2516.
เล็ก จันทโร : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูเล็ก จันทโร (จันทรโชติ).
ณ วัดอัมพวันาราม พัทลุง 8 มิถุนายน 2528.
- เล็ก ปุญญโก : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิเศษ ท่านอาจารย์พระอธิการเล็ก ปุญญโก.
ณ วัดประดู่เรียง พัทลุง 22 มิถุนายน 2534.
- เลี่ยม ฐิติโก : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูเลี่ยม ฐิติโก. ณ วัดสุวรรณวิหารน้อย พัทลุง
21 พฤษภาคม 2532.
- เลื่อน แก้วทองค : สาธารณอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางเลื่อน แก้วทองค. ณ วัดภูผาภิมุข
พัทลุง 4 มิถุนายน 2514.
- เลื่อนห้อง สุนทรภริมย์ : มาตานุสรณ์. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่เลื่อน (เลื่อนห้อง)
สุนทรภริมย์ ณ พัทลุง ณ วัดภูผาภิมุข พัทลุง 19 เมษายน 2512.
- ลำดับผู้สืบสายโลหิตโดยตรงจากเจ้าพระยาสุรินทรราชา (จันทร) : ต้นสกุล จันทโรจวงศ์ พิมพ์ครั้งที่ 2.
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์เอกขุนอรรถวิบูลย์ (อืด จันทโรจวงศ์)
วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ 3 เมษายน 2528.
- วินิช สงสัมพันธ์. คีนสู่รักเหง้าสืบคั่นสายตระกูลสงสม – สงสัมพันธ์ – รัตนพันธ์.
ปมท. : สำนักพิมพ์นาคกร, 2539.
- วัดป่าพะยอม : อนุสรณ์งานฉลองโบสถ์วัดป่าพะยอม. พัทลุง 9 พฤษภาคม 2503.
- วาท โชติพานิช. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนิน
พระราชทานเพลิงศพ นางวาท โชติพานิช ณ วัดชลประทานรังสฤษดิ์ นนทบุรี
27 มีนาคม 2531.
- วิจิตร โกไศยกานนท์ : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายวิจิตร โกไศยกานนท์.
ณ วัดชลประทานรังสฤษดิ์ นนทบุรี 7 เมษายน 2537.
- วิริยโสภณ : ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูวิริยโสภณ. ณ วัดเกาะยาง พัทลุง.
- วิเวก จันทโรจวงศ์ : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายวิเวก จันทโรจวงศ์. ณ วัดโสมนัสวิหาร
กรุงเทพฯ 3 สิงหาคม 2529.
- วิเศษ จันทโรจวงศ์ : อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ ดร.วิเศษ จันทโรจวงศ์.
ณ วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร กรุงเทพฯ 24 พฤศจิกายน 2530.
- วุฒิคุณธรรมสาร : ค่ำกลอนอนาคตวงศ์. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระครูวุฒิคุณธรรมสาร (พริต สุวณไช) ณ วัดควนมะพร้าว พัทลุง 7 เมษายน 2517.
- เวช สุภาไชยกิจ : อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ นายเวช สุภาไชยกิจ.
ณ วัดควนมะพร้าว พัทลุง 9 กันยายน 2527.
- วุฒิธรรมญาณ : อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพพระครูวุฒิธรรมญาณ. ณ วัดไทรห้อย พัทลุง
4 กุมภาพันธ์ 2532.
- เวียงศักดิ์ วงศ์วีระ : อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพอาจารย์เวียงศักดิ์ วงศ์วีระ. ณ วัดคูหาสวรรค์
พัทลุง 8 กุมภาพันธ์ 2529.

- วอน เปล่งอรุณ : ที่ระลึกเนื่องในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่วอน เปล่งอรุณ. ณ วัดทุ่งซึ้งหนึ่ง พัทลุง
27 พฤษภาคม 2519.
- ไว อ่อนเรือง : พงศาวดารและลำดับวงศ์ตระกูลเมืองพัทลุง. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ
นางไว อ่อนเรือง ณ วัดโสมนัสวรวิหาร 6 มีนาคม 2508.
- ศิริ เกวลินสฤษดิ์. คำอธิบายประมวลกฎหมายที่ดิน พร้อมกฎกระทรวงและระเบียบ
ของคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : กรมที่ดิน, 2531.
- ศรีธรรมาธิเบศ : หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์เอก
เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ (จิตร ณ สงขลา), 21 ธันวาคม 2519.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. รอยต่อทางโบราณคดีจากความทรงจำ. พิมพ์ในการพระราชทานเพลิงศพ
อาจารย์มานิต วัลลิโภดม ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ 28 ธันวาคม 2530.
- ศุภฤกษ์ อักษรชู : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์ศุภฤกษ์ อักษรชู. ณ วัดบางแก้วผดุงธรรม
พัทลุง 25 มกราคม 2529.
- ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอชะอวด โรงเรียนชะอวดวิทยาคาร. ย้อนรอยชะอวด นครศรีธรรมราช :
ชะอวดการพิมพ์, 2542.
- ส. ดิษฐประชา. เกียรติประวัติของชาวพัทลุงใต้ (เมืองพัทลุง) ฝากชื่อไว้ในแผ่นดินสยาม.
พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2527.
- สถานีอนามัยบ้านไม้เสียบ. "สรุปผลการปฏิบัติงาน ปี 2543." (เอกสารอัดสำเนา).
- สนิท บุญฤทธิ์. สงขลาเก่า : จากหัวเขาแดงถึงท่าแหลมสน. สงขลา : หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
ท้องถิ่นจังหวัดพัทลุง สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสงขลา, 2545.
- สนิท บุญฤทธิ์ (บรรณาธิการ). รุ่งอรุณที่ไร้สัมผัส. ที่ระลึกการประชุมใหญ่สามัญประจำปี 2543
สมาคมหนังสือพิมพ์ภาคใต้แห่งประเทศไทย และวันสื่อสารมวลชนแห่งชาติ
2544 5 มีนาคม 2544.
- สนิท บุญฤทธิ์ (บรรณาธิการ). วันดอกส้มบาน.. ที่ระลึกการประชุมใหญ่สามัญประจำปี 2542
สมาคมหนังสือพิมพ์ภาคใต้แห่งประเทศไทย และวันสื่อสารมวลชนแห่งชาติ
2543 5 มีนาคม 2543.
- สร่ม เกตกะโกมล : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่สร่ม เกตกะโกมล. วัดมกุฏกษัตริยาราม
กรุงเทพฯ 9 กรกฎาคม 2538.
- สมร เพ็ญสุวรรณ : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางสมร เพ็ญสุวรรณ. ณ วัดภูผาภิมุข พัทลุง
4 พฤษภาคม 2528.
- สหายช่วง และ พันเอกบัญญัติ ชาวาลศิลป์. กระดูกเข้าบัว : บันทึกตำนานสงครามในภาคใต้
อย่างถึงเลือดถึงเนื้อ พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บ้านหนังสือ, 2540.
- สะอั้ง สุขวนิช : พ่อแม่สมบูรณ์แบบ. อนุสรณ์เนื่องในการฌาปนกิจศพ คุณแม่สะอั้ง สุขวนิช
ณ วัดชลประทานรังสฤษดิ์ นนทบุรี 2 เมษายน 2529.
- สัญชัย ยิงดำนุ่น : หนังสืออนุสรณ์อาจารย์สัญชัย ยิงดำนุ่น. 30 ธันวาคม 2542.
- สาธิตธนาการ : อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพนางสาธิตธนาการ (แก้ว ณ พัทลุง). ณ วัดเครือวัลย์ กรุงเทพฯ
7 ตุลาคม 2532.

- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 1 – 18. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- สารภี คชภักดี : หอมดอกสารภี. ที่รฤกครบ 6 รอบ อาจารย์สารภี คชภักดี, 2541.
- สาราลักษณ์ประพันธ์ : เตือนตนเองและปลุกตนเอง. พิมพ์เป็นธรรมบรณการ ในงานพระราชทาน
เพลิงศพ หลวงสาราลักษณ์ประพันธ์ ณ วัดกุฎาภิมุข พัทลุง 28 กันยายน 2507.
- สาย ณ พัทลุง : อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณพ่อสาย ณ พัทลุง. ณ วัดป่าขอม พัทลุง 2537.
- สิลาช ถาวโรจน์ : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสิลาช ถาวโรจน์ เป็นกรณีพิเศษ.
ณ วัดสุวรรณวิชัย พัทลุง 30 เมษายน 2531.
- สิงคสิงห์ นานาค้อม. มาแต่ตรงไม่หนีงักโนรา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวรรณกรรม, 2544.
- สินวล มากนวล : สุราวิวาท นักปราชญ์วิจารณ์. อนุสรณ์เนื่องในงานฌาปนกิจศพ คุณพ่อสินวล มากนวล
ณ วัดป่าพะยอม พัทลุง 28 ธันวาคม 2524.
- สุเกล้า แก้วทอง. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ ณ วัดกุฎาภิมุข 2511.
- สุจินดาจารย์คุณ : แบบไหว้พระสวดมนต์สำหรับอุบาสิกอุบาสิกา สำนักราชาธิวาส และแบบเก่า
(บางส่วน). พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูสุจินดาจารย์คุณ (ผ่อง สุจินต์ โณ)
ณ วัดควนพนาสูง พัทลุง 20 เมษายน 2529.
- สุธิวังค์ พงศ์ไพบูลย์. คราบน้ำตาบนทางชีวิตและงานของสุธิวังค์ พงศ์ไพบูลย์.
กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2539.
- สุทธิกรรมชาตค คำภายย์ มหาราช คำจันทร์ : วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ อันดับ 3
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา และมูลนิธิเอเชีย, 2517.
- สมน วรพฤษ : อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณแม่สมน วรพฤษ. ณ วัดพระศรีมหาธาตุ นครศรีธรรมราช
24 มกราคม 2530.
- สุภาพ ณ พัทลุง : อนุสรณ์สุภาพ ณ พัทลุง (จันทโรจวงศ์). ณ วัดลาดพร้าว กรุงเทพฯ 24 ธันวาคม 2516.
- แส รัตนพันธ์. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2533.
- โสภณพัทลุงกุล : ธรรมเทศนา. พิมพ์ช่วยในการฌาปนกิจศพคุณหญิงโสภณพัทลุงกุล (ชิน ณ พัทลุง)
ณ วัดคูหาต่ำ พัทลุง 14 พฤษภาคม 2475.
- โสภณพัทลุงกุล (สว่าง ณ พัทลุง). นิราศเมืองปะเหลียน. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง
โรงเรียนสตรีพัทลุง, 2529.
- สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอชะอวด. “รายชื่อโรงเรียนสังกัด สปอ.ชะอวด จำแนกตามกลุ่ม” 2544.
(เอกสารอัดสำเนา)
- สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอสิงหนคร. “ข้อมูลการจัดการศึกษาและแผนแนวทางการจัดการศึกษา
ของสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอสิงหนคร ปีงบประมาณ 2543” (เอกสารอัดสำเนา).
- สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอสิงหนคร. “สรุปผลการดำเนินงานโครงการกิจกรรม ตามแผนปฏิบัติการ
ปีงบประมาณ 2543” (เอกสารอัดสำเนา).
- สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอสิงหนคร. “แนวทางพัฒนาสถาบันเกษตรกรระดับอำเภอ อำเภอสิงหนคร
จังหวัดสงขลา.” (เอกสารอัดสำเนา).
- สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอสิงหนคร. “แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ตำบลสทิงหม้อ
อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.” (เอกสารอัดสำเนา).

สำนักงานจังหวัดพัทลุง. “บรรยายสรุปจังหวัดพัทลุง ประจำปี 2538” (เอกสารอัดสำเนา).

สำนักงานเทศบาลเมืองพัทลุง. “แผนพัฒนาเทศบาลเมืองพัทลุง 5 ปี (พ.ศ.2545 – 2549).” 2543.

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกงหรา. “สรุปผลการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ประจำปี 2543”

(เอกสารอัดสำเนา).

สำนักงานจังหวัดพัทลุง. “สรุปข้อราชการจังหวัดพัทลุง “2529” (เอกสารอัดสำเนา).

สำนักงานจังหวัดพัทลุง. “บรรยายสรุปจังหวัดพัทลุง ประจำปี 2529” (เอกสารอัดสำเนา).

สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม. **แผนชุมชนพึ่งตนเองแบบชาวบ้าน ความหมาย ความเข้าใจ และข้อความรู้**

(ชุดความรู้เพื่อชุมชน) ลำดับที่ 1 – 2. มปป.

สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม. **เตรียมพร้อมกองทุนหมู่บ้านประสบการณ์บ้านนาท่อเด่น จังหวัดน่าน**

(ชุดบทเรียนจากชุมชน) ลำดับที่ 2. มปป.

สำนักงานจังหวัดพัทลุง. “บรรยายสรุปจังหวัดพัทลุง ประจำปี 2538” (เอกสารอัดสำเนา).

สำนักงานเทศบาลเมืองพัทลุง. “แผนพัฒนาเทศบาลเมืองพัทลุง 5 ปี (พ.ศ.2545 – 2549).” 2543.

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกงหรา. “สรุปผลการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ประจำปี 2543”

(เอกสารอัดสำเนา).

สำนักงานจังหวัดพัทลุง. “สรุปข้อราชการจังหวัดพัทลุง “2529” (เอกสารอัดสำเนา).

สำนักงานจังหวัดพัทลุง. “บรรยายสรุปจังหวัดพัทลุง ประจำปี 2529” (เอกสารอัดสำเนา)

สำนักวิจัยและพัฒนา, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. **ร่างรายงานฉบับสุดท้าย แผนลงทุนจังหวัดพัทลุง**

(รายงานหลัก), 2537.

สำนักงานจังหวัดพัทลุง. “บรรยายสรุปจังหวัดพัทลุง” ในโอกาสคณะผู้บังคับบัญชา อาจารย์นายทหารนักเรียน
หลักสูตรนายทหารบกอาวุโส ชุดที่ 10 เดินทางมาศึกษาภูมิประเทศภาคใต้

16 พฤศจิกายน 2538.

สำนักงานอำเภอกงหรา. “บรรยายสรุปอำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2538” (เอกสารอัดสำเนา).

สัมภาษณ์ กุลวิจิตร : อนุสรณ์เทศนาและลัทธิธรรมที่เป็นปรัชญาของขงจื้อ. พิมพ์เป็นที่ระลึก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ต.ต.สัมภาษณ์ กุลวิจิตร ณ วัดคูหาภิมุข พัทลุง

4 พฤษภาคม 2517.

สง มากแสง. “**แผนศึกษาธิการ**” รายงานกิจการประจำปี พ.ศ.2501 – 2502 ของจังหวัดพัทลุง.

พัทลุง : ปลื้ม มหิตสมณี, 2502.

สมบุญ ศิริธร : อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ นายสมบุญ ศิริธร. ณ วัดตรีทศเทพ กรุงเทพฯ

11 พฤศจิกายน 2521.

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. **จดหมายเหตุระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู**

ร.ศ.121. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพันตำรวจเอกขุนนครรัฐเขตต์

(สุนทร ตามไท) ณ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพฯ 27 กรกฎาคม 2517.

สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. **ชีวิวัฒน์.** พระนคร : ศึกษานิพนธ์พาณิชย์,

2504.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **เทศาภิบาล.** พิมพ์เป็นอนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าสุฤษดิ์เดช ชยางกูร ณ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพฯ

26 ธันวาคม 2498.

สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **สภาพเมื่อแรกสถาปนากระทรวงมหาดไทย.**

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยารามราชภักดี (ม.ล.สวัสดิ์ อิศรางกูร)

ณ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพฯ 8 พฤษภาคม 2519.

สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ชุมนุมพระนิพนธ์ (บางเรื่อง).** พิมพ์เป็นอนุสรณ์

ในงานฌาปนกิจศพคุณแม่เต็ม ชาลิตธำรง 28 เมษายน 2503.

หงษ์ ณ พัทลุง : อนุสรณ์ในการปณิกศพ คุณพ่อหงษ์ ณ พัทลุง. ณ วัดป่าพะยอม พัทลุง

19 กรกฎาคม 2529.

หลาก ศรีสังข์ : วิจารณ์ของบรรพบุรุษ. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ทำบุญครบรอบ 80 ปี มปป.

หลากหลายเรื่องราวอันเกี่ยวเนื่อง “สุลต่าน สุลัยมาน.” กรุงเทพฯ : มูลนิธิสายสกุลสุลต่าน สุลัยมาน,

2541.

หรอด เพ็งแก้ว : อนุสรณ์งานฌาปนกิจ นายหรอด เพ็งแก้ว. 6 พฤษภาคม 2534.

หวน บุญสนิท : อนุสรณ์ในการฌาปนกิจศพ คุณพ่อหวน บุญสนิท. ณ วัดลานชะชะ พัทลุง

2 กุมภาพันธ์ 2528.

หมุน ปภาวโโย : อนุสรณ์ในการฌาปนกิจศพ พระอธิการหมุน ปภาวโโย. ณ วัดควนแร่ พัทลุง

11 มิถุนายน 2520.

หนู ฐานธม ◡โม : ประวัตินิเวศน์บ้านสวน. ที่ระลึกประชุมเพลิงศพพระหนู ฐานธม ◡โม ณ วัดบ้านสวน

พัทลุง

6 กุมภาพันธ์ 2525.

หนูดำ – นิม ปุรินทรภิบาล : สรรพคุณยาสมุนไพรรแผนโบราณ. พิมพ์ในงานบรรจุอัฐิหนูดำ

นางหนูนิม ปุรินทรภิบาล ณ วัดคูหาสวรรค์ พัทลุง 7 พฤษภาคม 2510.

หนูแดง สุรัตตานนท์ : ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นายหนูแดง สุรัตตานนท์. ณ วัดสุวรรณวิชัย พัทลุง

23 กรกฎาคม 2526.

อบต. ปากรอ “แผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลปากรอ 5 ปี ประจำปี พ.ศ.2545 – พ.ศ.2549.”

อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา (เอกสารอัดสำเนา).

อดุลคณารักษ์ : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอดุลคณารักษ์ (หนู อัจฉินธม ◡โม).

ณ วัดควนนิมิตร พัทลุง 19 มิถุนายน 2526.

อนุสรณ์เนื่องในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดพัทลุง พ.ศ.2502. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง,

2502.

อบู อะมีนะห์ บิลาล ฟิลิปส์. ศาสนาที่เที่ยงแท้. แปลโดย อับดุลยฺฮอ อีสมาอีล อะหมัด กรุงริยาฏ

ซาอุดีอาระเบีย : สำนักงานการประสานงานเพื่อการเชิญชวนและแนะนำ, มปป.

อบูฮามิด อัลฆอซาลี. เหยื่อมายา. แปลโดย วิสุทธิ์ บิลลาเต๊ะ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ส. วงศ์เสงี่ยม,

มปป.

อมรฤทธิธำรง : 100 ปี อนุสรณ์อมรฤทธิธำรง. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานทำบุญฉลองครบรอบ 100 ปี

วันคล้ายวันเกิด.

อรรถนทร์ ทรงเดช. ลอสแอนเจลิส : โรงพิมพ์วัดไทยลอสแอนเจลิส. 2542.

อภัยวนวิท : อนุสรณ์พิธีพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์โท ขุนอภัยวนวิท (เพิ่ม ณ พัทลุง).

ณ วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ 25 ตุลาคม 2516.

อภิชาติคุณาทร : กายนคร. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูอภิชาติคุณาทร ณ วัดศาลาหัวขวาง
สงขลา 3 พฤษภาคม 2530.

อาเทตคดี : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพขุนอาเทตคดี. ณ วัดชลเฉนียน นครศรีธรรมราช.
15 ตุลาคม 2527.

อานันท์ สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง, **บันทึกประวัติศาสตร์ เรื่องสุลต่าน สุลัยมานซาร์ (พระเจ้าสุลัยมาน
ราชาธิบดี) เจ้าผู้ครองนครรัฐอิสระสงขลา (สิงขรนาคริม) ระหว่าง พ.ศ.2163 – 2211.**
มปท., มปป.

อินทร์ อิน ๗ โทโต : ณ วัดกลาง พัทลุง 16 มิถุนายน 2524.

อุดมปฏิภ : ฉลองอนุสรณ์สถานพระอุดมปฏิภ (สอน พุทฺธสโร). วัดสุนทรवास พัทลุง
5 – 6 สิงหาคม 2543.

อุทัย ธรรมนาค : ธรรมสารบรรพ 1. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุทัยธรรมนาค
(อุทัย ณ สงขลา) ณ วัดภูผาภิมุข พัทลุง 17 พฤษภาคม 2518.

“เอกสารบรรยายสรุปของเทศบาลตำบลสิงหนคร ประจำปี 2544” อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
(เอกสารอัดสำเนา).

องค์การบริหารส่วนตำบลชะรัด. “แผนพัฒนาตำบลชะรัด อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง ประจำปี พ.ศ.2544”
(เอกสารอัดสำเนา).

องค์การบริหารส่วนตำบลสมหวัง. “แผนพัฒนาตำบลสมหวัง อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง ปี 2544”
(เอกสารอัดสำเนา).

องค์การบริหารส่วนตำบลคลองทรายขาว. “ข้อบังคับตำบลคลองทรายขาว อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง
เรื่องงบประมาณรายจ่ายประจำปี พ.ศ.2544” (เอกสารอัดสำเนา).

องค์การบริหารส่วนตำบลคลองทรายขาว. “ร่างแผนพัฒนาตำบลคลองทรายขาว อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง
ประจำปี พ.ศ.2544” (เอกสารอัดสำเนา).

องค์การบริหารส่วนตำบลกงหรา. “แผนพัฒนาตำบลกงหรา อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง ปีงบประมาณ 2544”
(เอกสารอัดสำเนา).

องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช “แผนพัฒนาตำบล 5 ปี”
ประจำปี พ.ศ.2545 – 2549” (เอกสารอัดสำเนา).

องค์การบริหารส่วนตำบลคลองเฉลิม. “แผนพัฒนาตำบลคลองเฉลิม อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง
ประจำปี 2544” (เอกสารอัดสำเนา).

อ่ำ จิตตกุล : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายอ่ำ จิตตกุล. ณ วัดเขาเจ็ยก พัทลุง
30 มีนาคม 2534.

อ่ำ รongเงิน : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายอ่ำ รongเงิน. ณ วัดพิกุลทอง พัทลุง
17 กุมภาพันธ์ 2544.

อัมพร จิตรรักษา. “ศึกษาชุมชนโบราณ เมืองชะรัด” มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540 (เอกสารอัดสำเนา).

อำนวยการ แทนทอง. พระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิการประมงในเขตการประมงไทย พ.ศ.2482.
กรุงเทพฯ : กรมประมง, 2540.

3. แผนที่

กรมราชเลขาธิการ. แผนที่ทางรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามจากกรุงเทพฯ – พัทลุง – กันตัง.

ที่ระฤกในการเสด็จพระราชดำเนินเลียบบมณฑลภูเก็ต พระพุทธศักราช ๒๔๗๑.

กรมราชเลขาธิการ. แผนที่ทางหลวงของแผ่นดิน ภาคใต้ สายที่ ๙ จากพัทลุงถึงกันตัง ระยะทาง

๙๔ กิโลเมตร (กับทางหลวงแผ่นดินในเกาะภูเก็ตและจังหวัดพังงา). ที่ระฤกในการเสด็จ

พระราชดำเนินเลียบบมณฑลภูเก็ต พระพุทธศักราช ๒๔๗๑.

โรงเรียนนายเรือ. ประเทศไทย อ่าวไทย – ฟังตะวันตก สงขลาถึงแหลมคอกวาง พิมพ์ครั้งที่ 6.

(สำรวจโดยกรมอุทกศาสตร์ ราชนาวิกไทย พ.ศ.2501 และ พ.ศ.2514)., 2536.

โรงเรียนนายเรือ. อ่าวไทย กรุงเทพฯ ถึงสิงคโปร์ พิมพ์ครั้งที่ 4. (สำรวจโดยกรมอุทกศาสตร์ราชนาวิกไทย

เรือสำรวจเมารี พ.ศ.2503 – พ.ศ.2505 และหลักฐานจากแผนที่อังกฤษ หมายเลข 2414, 1351, 830, 70.), 2536.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. แผนที่ (ประมาณ) ถนนและทางใหม่มณฑลปัตตานีได้. 25 มิถุนายน 2458.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. แผ่นนครศรีธรรมราช. กรมแผนที่ทหารบก กรุงเทพฯ สยาม พ.ศ.2460

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. แผ่นสงขลา. กรมแผนที่ กรุงเทพฯ พ.ศ.2474

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. แผ่นนครศรีธรรมราช. กรมแผนที่ กรุงเทพฯ สยาม พ.ศ.2475 (พิมพ์ครั้งที่ 2).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **NAGORN – SPIDHARMRAJ** The Royal Survey Department, Bangkok, Siam, 1931.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **SONGKHLA**. The Royal Survey Department, Bangkok, Siam, 1993.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. แผนที่การบินจะเพาะถีน (สังเขป) สตูล (69). กรมแผนที่ พ.ศ.2477.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **CHANGWAT NAKHON SI THAMMARAT** จังหวัดนครศรีธรรมราช.

U.S.ARMY MAP SERVICE, FAR EAST, 5/1965.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **CHANGWAT SONGKHLA** จังหวัดสงขลา. ROYAL THAI SURVEY DEPARTMENT, 12/1966.

4. เอกสารภาษาอังกฤษ

Bunnag, Tej. **The Provincial Administration of siam 1892 – 1915**. Kualalumpur : Oxford University Press, Duang Kamol, 1977.

Ritchu, Sarup. *“Legal Manuscripts from Southern Thailand.”* Andrew Huxley (Editor).

Thai Law : Buddhist Law (Essays on The legal History, Laos and Burma).

Bangkok : White Orchid Press, 1996.

Ritchu, Sarup. *“New Light on Old Thai Law Texts : Local Laws of Southern Thailand”*

The 5th International Conference on Thai Studies held at school of Oriental and Africa Studies, London, July 1993.

Skinner, G. William. **Chinese Society in Thailand**. London : Oxford University, Press, 1962.

Tanabe, Shigeharu and F. Keyes, Charles. **Cultural Crisis and Social Memory : Modernity**

and Identity in Thailand and Laos. London : Routledge Curzon, 2002.

Viraphol, Sarasin. **Tribute and Profit : Sino – Siamese Trade, 1652 – 1853.**

Cambridge : Council on East Asian Studies, Harvard University,, 1977.

Winichakul, Thongchai. *“Stories from the Borders : The Anomalies in the Geographical Logic of Thai Nation History” : “The first Inter – Dialogue Conference on Southern Thailand : Experiencing Southern Thailand : Current Social Transformations from People’s Perspectives”* held at C.S. Pattani Hotel, Pattani in 13 – 15 June 2002.

บุคลากรกรม

1. ชุมชนบ้านในบ้าน

นางกายะ พิทักษ์คัคคานันต์. 71 ปี, 120 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
25 เมษายน 2544.

นายเกษม ศรีคงคา. 55 ปี, 603/1 หมู่ที่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 20 เมษายน 2545.

นางฉ๊ะ เตชา. 52 ปี, 123 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 12 มกราคม 2545.

นายเจิม เข็มมัน. 52 ปี, 188/21 ถนนรัชการ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา, 24 เมษายน 2544.

นายธนา ไชยานวงศ์. 41 ปี, 89/1 หมู่ที่ 3 ตำบลปากอ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 25 เมษายน 2544.

นายธีรวัฒน์ มุ่งธรรม. 41 ปี, รับราชการ. 41 หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
20 เมษายน 2545.

นายคนเหล้า สันต์ชอบแต่ง. 55 ปี, 124/5 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
20 เมษายน 2545.

นางสาวน๊ะ พิทักษ์คัคคานันต์. 45 ปี, 120 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
12 มกราคม 2545.

นางนริสา หัววาร. 48 ปี, 11 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 20 เมษายน 2545.

นายประมาณ สวัสดิ์โพธา. 70 ปี, 152 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
9 เมษายน 2544.

นางพนิตสิรี คุปต์กาญจนากุล. 38 ปี, 164/24 หมู่ที่ 4 ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา,
27 เมษายน 2544.

พระอธิการมงคล ปญญาวุโร. 46 ปี, วัดสุวรรณคีรี ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
27 เมษายน 2544.

พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ). วัดดอน ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา,
12 ตุลาคม 2545.

นางมะเหรัมย์ เวชกะ. 69 ปี, 56 หมู่ที่ 3 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 8 เมษายน 2544.

นายยะหะดีแผละ สุขสุวรรณ. 84 ปี, 86 หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
20 เมษายน 2545

นายร่อนเนก บุลันวิจิตร. 55 ปี, 62 หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา. 8 เมษายน 2544
12 มกราคม 2545 และ 20 เมษายน 2545.

นางส๊ะ เตชา. 53 ปี, 123 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 25 เมษายน 2544.

นายสะฝือ ค่องทองคำ. 60 ปี, 26/1 หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
20 เมษายน 2545.

นางสะหรอ เส้นโตะสัน. 75 ปี, 25 หมู่ที่ 3 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 26 เมษายน 2544.

นางสะย๊ะ ขนอม. 51 ปี, 81 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 26 เมษายน 2544.

นายสมาน ตือราม. 38 ปี, 157 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 12 มกราคม 2545 และ
20 เมษายน 2545

- นางสุพิยะ ภาคภูมิเกียรติยศ. 63 ปี, 15/3 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
8, 9, 26 เมษายน 2544.
- นายสุรศักดิ์ พิทักษ์รัตนันต์. 45 ปี, 119/1 หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
6 เมษายน 2544 12 มกราคม 2545 และ 20 เมษายน 2545.
- นายเส้น คงคาลิหมิน. 55 ปี, 140/1 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 7 เมษายน 2544.
- นายเลี่ยม วงศ์หมัดทอง. 75 ปี, 26/1 หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 20 เมษายน 2545.
- นางเสาะ สังข์มณี. 54 ปี, 83 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 26 เมษายน 2544.
- นางโสรรม สังข์มณี. 84 ปี, 83 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 26 เมษายน 2544.
- นายสมปอง ยอดมณี 43 ปี, 6 ซอย 4 ถนนสระเกษ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา, 25 เมษายน 2544.
- นายหะยี ยีหมาน. 68 ปี, 13/2 หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 6 – 7 เมษายน 2544.
- นายหะยีจี เหมนั้บ. 66 ปี, ถนนมุสลิม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา, 24 เมษายน 2544.
- นายหะยีหะรอหมาย หมุดดิหมัน. 13/2 หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
12 มกราคม 2545.
- นายหวังหมัด วันนปรัตน์. 69 ปี, 78 หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 7 เมษายน 2544.
- นายหมัดอาสัน เสินลิหมิน. 71 ปี, 109 หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
20 เมษายน 2545.
- นายหมัดแสละ เสินลิหมิน. 40 ปี, 61/1 หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
20 เมษายน 2545.
- นางหวัน วงศ์หมัดทอง. 60 ปี, 168/1 หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 5 เมษายน 2544.
- นายหมาด หัสซา. 65 ปี, 142 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 8 เมษายน 2544.
- นายหมาด หรีมโตะสัน. 85 ปี, 140 หมู่ที่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 20 เมษายน 2545.
- นายหมัด ศรีคงคา. 56, 48/1 หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 12 มกราคม 2545
และ 20 เมษายน 2545.
- นายหะรอหมาน หมุดดิหมัน. 70 ปี, 13/2 หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
20 เมษายน 2545.
- นางอดิเกะ เสินโตะสัน. 46 ปี, 25 หมู่ที่ 3 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 26 เมษายน 2544.
- นายอดุลย์ คงคาลิหมิน. 55 ปี, 155/1 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 7 เมษายน
2544.
- นายอนุสรณ์ แผละหลี่. 41 ปี, 23 หมู่ที่ 3 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 20 เมษายน 2545.
- นายอะหมาด คงคาลิหมิน. 46 ปี, 6/2 หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
20 เมษายน 2545.
- นายอับดุลมาลีก หมูเก็ม. 40 ปี, 388/97 หมู่ที่ 1 ตำบลควนลัง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา,
24 เมษายน 2544.
- นายอับดุลเลาะ มัสยาพิพัฒน์. 31 ปี, 176 หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
20 เมษายน 2545.
- นายอารี พิทักษ์คุมพล. 61 ปี, 66/157 ถนนลพบุรีราเมศวร์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา,
26 มิถุนายน 2544.

นายอารี สีโรรจน์. 52 ปี, 165 หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 20 เมษายน 2545.

นายอาทิตย์ พิทักษ์คุมพล. 54 ปี, 658/25 ซอย 41 ถนนเพชรเกษม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา,
24 เมษายน 2544.

นายอาหมัด หมาตราหิม. 54 ปี 53/1 หมู่ที่ 5 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา,
20 เมษายน 2545.

EZZAT HASSANE AL. SALAMOONY. ผู้อำนวยการองค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศคูเวตและไทย,
5 หมู่บ้านไทยสมุทร ถนนเพชรเกษม ตำบลควนลัง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา.
24 เมษายน 2544.

2. ตลาดสี่กั๊ก

นายกมล จำแก้ว. 1 หมู่ที่ 3 ตำบลนาขยาด อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นายกาจ ดิษฐาอภิชัย. 176 หมู่ที่ 9 ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นางกาญจนา ประจักษ์ชาติ. 63 ปี, 37 – 39 ถนนรามศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 23 มิถุนายน 2544.

นายจรูญ พงศาปาน. 24 หมู่ที่ 10 ตำบลชะมวง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง, 12 เมษายน 2545.

นายจิตติ ยั่งยืน. 99/1 หมู่ที่ 12 ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นายจำเนียร พงศาปาน. 160 หมู่ที่ 3 ตำบลพนมวัง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2544.

นายจำเพาะ ปุรินทรภิบาล. 73 ปี, 32 ถนนนิवास อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 27 มิถุนายน 2544.

นายจำรูญ ช่วยจาย. 39/1 หมู่ที่ 11 ตำบลชะมวง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นางจงกล ไสยวรรณ. 87 ปี, 46 – 48 ถนนรามศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 26 มิถุนายน 2544.

นางฉลอ อินทรักษา. 68 ปี, 15 ถนนผดุงตอนยอ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 28 มิถุนายน 2544.

นางเนลา ปุรินทรภิบาล. 72 ปี, 32 ถนนนิवास อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 27 มิถุนายน 2544.

นางชื่น สรเสริญ. 74 ปี, 26 ถนนรามศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 26 มิถุนายน 2544.

นางเชย ชูเฟือก. 75 ปี, 11 ถนนผดุงตอนยอ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 28 มิถุนายน 2544.

นายแดง ณ พัทลุง. 95 ปี, 3/2 – 3 หลังตลาดเพียร – ยินดี ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง,
24, 30 มิถุนายน 2544.

นางตาดำ ภักดีวานิช. 85 ปี, 69 หมู่ที่ 5 ตำบลตำนาน อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 30 มิถุนายน 2544.

นายนิพัฒน์ ธรรมรักษ์. 66 ปี, 106/17 ถนนประชาบำรุง อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 28 มิถุนายน 2544.

นางบุญเพิ่ม ณ พัทลุง. 77 ปี, 49/19 ตลาดปลาเค้า 24 ซอยศูนย์อนามัย แขวงจรเข้บัว เขตตลาดพร้าว
กรุงเทพฯ, 29 พฤษภาคม 2544.

นางบุปผา เพชรรา. 46 ปี, 249 หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง, 20 ตุลาคม 2545.

นางบำเพ็ญ กุลประสูติ. 73 ปี, 17 ถนนผดุงตอนยอ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 28 มิถุนายน 2544.

นายบุญเลื่อง บุญหนูกลับ. 64 หมู่ที่ 10 ตำบลชะมวง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นายปกรณ์ พงศ์จันทร์เสถียร. 19/22 ซอย 1 ถนนตำนานนิเวศน์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง,
12 มกราคม 2545.

นางประเคียง ขวัญสุวรรณ. 78 ปี, 72/1 ถนนพิเศษกิจ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 23 มิถุนายน 2545.

นางสาวประพาส ศิริอนันต์. 2/5 หมู่ที่ 2 ตำบลพญาขัน อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นายประทุม เรืองฤทธิ์. 3/1 หมู่ที่ 5 ตำบลนาท่อม อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นายแปลก ภักดีวานิช. 89 ปี, 69 หมู่ที่ 5 ตำบลตำนาน อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 30 มิถุนายน 2544.

นายแปลก พัชรดำรงกุล. 8 หมู่ที่ 3 ตำบลร่มเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

พระวณิช วรธม ◡ โม. วัดป่าลิไลย์ ตำบลลำปำ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นายไพรัช ขวัญสุวรรณ. 79 ปี, 72/1 ถนนพิเศษกิจ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 23 มิถุนายน 2545.

นายไพรัช นะไพรี. 83/3 หมู่ที่ 3 ถนนอภัยบริรักษ์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นางเพ็ญพักตร์ โสวัโสภณกุล. 65 ปี, 61 ถนนรามเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 23 มิถุนายน 2544.

นางสาวพวงเล็ก ณ พัทลุง. 53 ปี, 189/1 หมู่ที่ 7 ตำบลโคกชะงาย อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง,

3 ตุลาคม 2545.

นายวราษฏร์ ทักขภักดิ์. 159 หมู่ที่ 1 ตำบลนาโหนด อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นายวีระ แสงเพชร. โรงเรียนหารเทา อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นายมิตร รักจ้อย. 156 หมู่ที่ 1 ตำบลพนมวังก อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นางมู่ลี ณ พัทลุง. 84 ปี, 3/2 – 3 หลังตลาดเพียร – ยินดี ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง,

24, 30 มิถุนายน 2545.

นายมล สรเสนีย์. 78 ปี, 26 ถนนรามเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 26 มิถุนายน 2544.

นายสนั่น รัตนสิงห์. 84 ปี, 173 ถนนรามเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 8 กรกฎาคม 2544.

นายสมยศ เพชรธา. 45 ปี, 249 หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง, 20 ตุลาคม 2545.

นางสาวท ชูขำ. 74 ปี, 175 ถนนรามเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 8 กรกฎาคม 2544.

นางสอิ่ง สมบัติบุญ. 68 ปี, 57 – 59 ถนนรามเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 29 มิถุนายน 2544.

นายสานิตย์ เพชรภาพ. 53 ปี, 42/4 หมู่ที่ 10 ตำบลตำนาน อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นางสูง้ว กักเกียรติกุล. 63 ปี, 62/2 ถนนรามเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 29 มิถุนายน 2544.

นายสุพัฒน์ ธรรมเพชร. 48 ปี, 7/24 หมู่บ้านพงษ์เพชร ซอย 7 ถนนแจ้งวัฒนะ อำเภอปากเกร็ด

จังหวัดนนทบุรี, 10 มีนาคม 2545.

นางสุมิตรา เพชรรักษ์. 58 หมู่ที่ 9 ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นายสมคิด ทองสง. 6 หมู่ที่ 5 ตำบลแพรกหา อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545 และ

8 มิถุนายน 2545.

นายสมเสริม ชูรักษ์. 18/21 ถนนพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นางสาวกนิษฐ กิตินิต. 54 ปี, 40 ถนนดิษฐานินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 28 มิถุนายน 2544.

นางอาโฮ ลิมศรีวิล. 72 ปี, 53 – 55 ถนนรามเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 29 มิถุนายน 2544.

นางอุษา กิตติคุณ. 46 ปี, 46 – 48 ถนนรามเมศวร์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 26 มิถุนายน 2544.

นางสาวอานวย ทวีเศษ. 63 ปี, 1 หมู่ที่ 8 ตำบลพญาขัน อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 7 ตุลาคม 2545.

3. ชุมชนชะรัด

นางกอสี่เยาะ ขำนุรักษ์. 62 ปี, 85 หมู่ที่ 12 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง,

31 สิงหาคม 2545.

นายก่อ โส่ขาว. 70 ปี, 66 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง, 12 มกราคม 2545.

นายก่อเส้ม เหมวันส์. 40 ปี, 30 หมู่ที่ 4 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง, 8 มิถุนายน 2545.

นายไข่ เจ๊ะระ. 73 ปี, 57 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง, 2, 12 มกราคม 2545.

นายเคลือบ เพชรภักดี. 78 ปี, 25 หมู่ที่ 4 ตำบลสมหวัง อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 8 มิถุนายน 2545
และ 18 ตุลาคม 2545.

นายจาย (ณ พัทลุง) กาวชู. 78 ปี, 39 หมู่ที่ 6 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 11 ตุลาคม 2545.

นายเจ๊ะนะ นิลโมจน์. 1 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 12 มกราคม 2545.

นายตรุณ ยาชะรัด. 59 ปี, หมู่ที่ 1 60 หมู่ที่ 1 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 8 มิถุนายน 2545.

นายเดช ยอดหวาน. 75 ปี, 97 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 31 ธันวาคม 2543.

นายเอียด ศิลป์ภักดี. 75 ปี, 40 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 20 พฤศจิกายน 2543.

นางดี เหลี่ยมเนียม. 76 ปี, 79 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 6 มกราคม 2544.

นางเต็ม เศรษฐสุข. 53 ปี, หมู่ที่ 3 33/1 หมู่ที่ 3 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 8 มิถุนายน 2545.

นายนริศ ขำนุรักษ์. 40 ปี, 1 หมู่ที่ 12 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 31 สิงหาคม 2545.

นายปริดา คำโสม. 63 ปี, 59 หมู่ที่ 6 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 8 มิถุนายน 2545.

นายปลื้ม พานรัตน์. 72 ปี, 46 หมู่ที่ 4 ตำบลสมหวัง อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 8 มิถุนายน 2545.

นายมะเหล็ก ศิลป์ภักดี. 53 ปี, 108 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 29 ธันวาคม 2543,
12 มกราคม 2545 และ 8 มิถุนายน 2545.

นายมุหำมัด นุ่นหยู่. 44 ปี, 47/2 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 8 มิถุนายน 2545.

นางยะ เหมมัน. 62 ปี, 105 หมู่ที่ 8 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 8 มิถุนายน 2545.

นายยุสบ โส๊ะขาว. 31 ปี, 2 หมู่ที่ 8 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 8 มิถุนายน 2545.

นายเราะห์มาน หัตถลหะ. 63 ปี, 115 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 1 มกราคม 2544.

นางลีหะ โส๊ะขาว. 70 ปี, 66 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 6 มกราคม 2544.

นางลีหะ เจริญ. 75 ปี, 126 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 6 มกราคม 2544.

นายวารุณี เศรษฐสุข. 35 ปี, 53 หมู่ที่ 6 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 8 มิถุนายน 2545.

นายสมหมาย ชมชู. 45 ปี, 161 หมู่ที่ 7 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 8 มิถุนายน 2545.

นายสมาน ศิลป์ภักดี. 53 ปี, 113 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 8 มิถุนายน 2545.

นายสันติ สันดี. 25 ปี, 145 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 12 มีนาคม 2545.

นายเสริม ขวัญนิมิตร. 38 ปี, หมู่ที่ 2 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 8 มิถุนายน 2545.

นายแสง ชูศรีอ่อน. 84 ปี, 16 หมู่ที่ 1 ตำบลคลองทรายขาว อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร,
10 พฤศจิกายน 2539.

นายโสะ นุ่นหยู่. 68 ปี, 60 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 31 ธันวาคม 2543.

นายหะ ไซ่หมาด. 70 ปี, 74 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 1 มกราคม 2544.

นายหะ โกแหละ. 72 ปี, 147 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 1 มกราคม 2544.

นางหนับ เจริญ. 73 ปี, 57 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 2 มกราคม 2544.

นายหนัด โกแหละ. 54 ปี, 128 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 1 มกราคม 2544.

นายหิม เหลี่ยมเนียม. 82 ปี, 79 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 6 มกราคม 2544.

นายหุรบ ดิ่งโหยบ. 29 ปี, 11 หมู่ที่ 2 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 8 มิถุนายน 2545.

นายเหม ขำนุรักษ์. 64 ปี, 85 หมู่ที่ 12 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 31 สิงหาคม 2545.

นายเหลาะ ตงเยต. 62 ปี, 112 หมู่ที่ 8 ตำบลชะรัด อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร, 12 มกราคม 2545
และ 8 มิถุนายน 2545.

นางหรือหมะ ศิลป์ภูคักดี. 50 ปี, 57 หมู่ที่ 5 ตำบลชะรัต อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง, 2 มกราคม 2544.

4. ชุมชนไม้เสียบ

นายก่อม แก้วสีทอง. 59 ปี, 254 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
2 มิถุนายน 2544.

จ.ท.โกเมศร์ ทองบุญชู. 42 ปี, 95/5 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
19 พฤษภาคม 2544, 16 มิถุนายน 2544, 12 มกราคม 2545, 20 – 21 เมษายน 2545.

นายขจร สุกไข่ 49 ปี, 188 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
18 พฤษภาคม 2544 และ 21 เมษายน 2545.

นางชนิษฐา พาหะละ. 33 ปี, 204 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.

นายเขียน ชูแก้ว. 66 ปี, 87 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
2 พฤษภาคม 2544 และ 16 มิถุนายน 2544.

นายขอม แก้วกาญจน์. 68 ปี, 182 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
19 พฤษภาคม 2544, 16 มิถุนายน 2544 และ 21 เมษายน 2545.

นายจिरศักดิ์ เกษรมาศ. 40 ปี, 228/1 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.

นายจบ นาคมนต์. 73 ปี, 14/3 หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.

นายฉาย ปลีกหนู. 65 ปี, 92 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
16 – 17 พฤษภาคม 2544.

นางสาวซาบีอา ยุทธภาค 26 ปี, 54 หมู่ที่ 6 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.

นายชาญณรงค์ นุ่นมัน. 41 ปี, 71/1 หมู่ที่ 5 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.

นายชุม นุ่นมัน. 75 ปี, 14 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช, 21 เมษายน 2545

นายชื่น ปานแก้ว. 55 ปี, 169 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.

นายชื่น สังขมณี. 97 ปี, หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช, 17 พฤษภาคม 2544.

นายดิเรก หนูสาย. 86 ปี, หมู่ที่ 3 ตำบลวังอ่าง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช, 12 มกราคม 2545.

นายถาวร บุญวงศ์. 48 ปี, 190 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.

ร.ต.ต.ทงศักดิ์ เกษรมาศ. 63 ปี, 228/1 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
16 มิถุนายน 2544.

นายธีรศักดิ์ ชูถนอม. 40 ปี, 30 หมู่ที่ 8 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.

- นายธีรศักดิ์มนตรี พ่วงทอง. 30 ปี, บ้านพักสถานีอนามัยบ้านไม้เสียบ อำเภอชะอวด
จังหวัดนครศรีธรรมราช, 19 พฤษภาคม 2544.
- นางนัย รัตนวิสัย. 55 ปี, 63 หมู่ที่ 7 ตำบลป่าพะยอม อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง, 19 พฤษภาคม 2544.
- นางนฤมล พาหะละ. 69 ปี, 204 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
20 พฤษภาคม 2544, 16 มิถุนายน 2544 และ 21 เมษายน 2545.
- นางน้อม ไช้ทองแก้ว. 50 ปี, 151/2 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
13 ตุลาคม 2545.
- นางบุญธรรม ชูนอม. 43 ปี, 30 หมู่ที่ 8 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.
- นางบุญรัตน์ ไช้ทองแก้ว. 54 ปี, 151/2 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
13 ตุลาคม 2545.
- นายเปี้ยบ สังข์ทอง. 60 ปี, 132 หมู่ที่ 3 ตำบลท่าประจะ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
18 พฤษภาคม 2544.
- นายเปลื้อง หนูสาย. 43 ปี, 55/1 หมู่ที่ 3 ตำบลวังอ่าง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.
- นางพัน แก้วสีทอง, 59 ปี, 254 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
2 มิถุนายน 2544.
- นางพัน บุญแก้ว. 85 ปี, 127 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.
- พระครูประดิษฐ์วรการ (พร้อม ทองคำ). วัดไม้เสียบ 78 ปี, วัดไม้เสียบ หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด
จังหวัดนครศรีธรรมราช, 9 เมษายน 2542 และ 13 ตุลาคม 2545.
- นายพิณ บุญแก้ว. 80 ปี, 190 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
19 พฤษภาคม 2544.
- นางพร้อม คงใหม่. 78 ปี, 179 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.
- นางเพ็ญศรี ทองบุญชู. 92/5 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
12 มกราคม 2545.
- นายเรศ เหมทานนท์. 70 ปี, 11 หมู่ที่ 3 ตำบลท่าประจะ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
18 พฤษภาคม 2544.
- พ.อ.(พิเศษ) วิจักขณพันธ์ เรืองทอง. 732 – 4 ถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช,
1 ตุลาคม 2542.
- นายวิจิตร เฟ็งเกลี้ยง. 49 ปี, 34 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
20 พฤษภาคม 2544.
- นายไวย โภคา. 65 ปี, 222/1 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.
- นางสมอิน ใฝ่ชู. 71 ปี 110 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
18 พฤษภาคม 2544.

- นายสวัสดิ์ ขำตรี. 47 ปี, 122 หมู่ที่ 9 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
2 มิถุนายน 2544.
- นายสุทิน โรจน์มณี. 50 ปี, 133 หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.
- นางสุพิศ พิศลปี. 55 ปี, 151 หมู่ที่ 8 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.
- นางสุภิญญา คงดี. 40 ปี, 28/3 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.
- นางสุภาพ เขียวทองจันทร์. 47 ปี, 142/2 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.
- นายสุรัชย์ หลีวิจิตร. 35 ปี, 99/2 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.
- จ.ส.ต.สมพร คงดี. 28/3 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช, 12 มกราคม 2545.
- นายสมศักดิ์ สุวรรณเรืองศรี. 68 ปี, 132 หมู่ที่ 3 ตำบลท่าประจะ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
18 พฤษภาคม 2544.
- นางเสน มุสิกะ. 88 ปี, 76 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
19 พฤษภาคม 2544.
- นางเหลื่อม บัวทอง. 70 ปี, 165 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
21 เมษายน 2545.
- นางอินทร์ บุญแก้ว. 79 ปี, 190 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
19 พฤษภาคม 2544.
- นายอุดม ไชยภักดี. 33 ปี, 148 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช,
16 พฤษภาคม 2544.